

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**Ghada
Karmi**

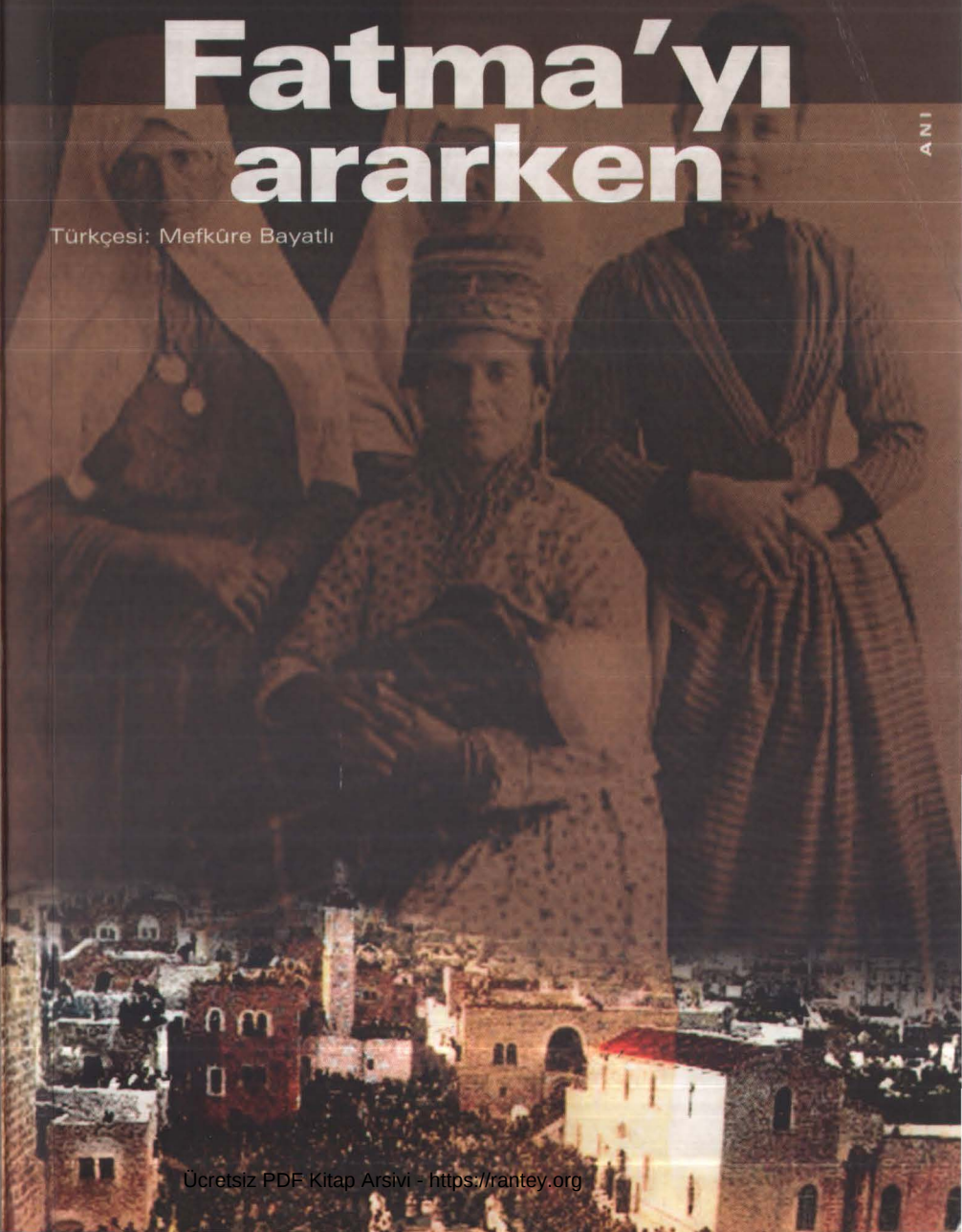
§
EVEREST

Fatma'yı ararken

Türkçesi: Mefkûre Bayatlı

**Ghada
Karmi**

Fatma'yı ararken

GHADA KARMI

İngiltere'deki Filistin Derneği'nin başkanı olan Dr. Ghada Karmi Kudüs'te doğdu. 1948'de ailesi oradan ayrılmak zorunda kalınca bir süre Katanon'da yaşadı. Daha sonra aile İngiltere'ye yerleşti. Dr. Karmi, Bristol Üniversitesi'nde tıp eğitimi aldı; İngiltere'deki ilk Filistin politik örgütünü kurduğu 1972'den bu yana Filistin meselesinde politik açıdan aktif rol oynuyor. Ayrıca Filistin meselesiyle ilgili makaleler de kaleme alan Dr. Karmi, sık sık Arap ve İngiliz medyasında yer alıyor. Dr. Ghada Karmi, Kudüs için düzenlenen uluslararası kampanyanın da başında.

MEFKÛRE BAYATLI

1943 Ankara doğumlu. Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'nden mezun olduktan sonra Güney Kaliforniya'da eğitim görmüş, uzun yıllar Mobil Oil A.Ş.'de, daha sonra Price Waterhouse'da çalışırken *Bütün Dünya*, *Ayna* ve *Hayat* dergileri için çeviriler yapmayı sürdürmüştür. Yayınlanan kitapları arasında Everest Yayınları'ndan çıkan *Lâle Çılgınlığı* (Deborah Moggach) dışında *Osmanlılar'da Gündelik Hayat* (Carol Lewis), *İğdiş Eğilmiş Kadın* (Germain Greer), *Uçmak* (Kate Millett), *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri* (Caroline Ramazanoğlu), *Prosac Toplumu* ile *Kaltak* (Elizabeth Wurtzel), *Bin Dönüm*, *Yedek Anahtar* (Jane Smiley) sayılabilir. Çeşitli oyunlar ve içinde *Harem Suare*'nin de bulunduğu film senaryoları çeviren Mefkûre Bayatlı, Behruz Kia'nın *Dört Kitap* adlı bir şiir kitabını ve Zadie Smith'in *İnci Gibi Dişleri*'ni de çevirmiştir.

Ghada Karmi

FATMA'YI ARARKEN

Bir Filistin Öyküsü

Türkçesi: Mefkûre Bayatlı

Fatma'yı Ararken

Ghada Karmi

Kitabın Özgün Adı:

In Search of Fatima

A Palestinian Story

(Verso 2002)

Kapak tasarımı: Mithat Çınar

İngilizce'den çeviren: Melküre Bayatlı

Dizgi: Hülya Fırat

© 2002, Ghada Karmi

© 2002; bu kitabın Türkçe yayın hakları

Everest Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Kasım 2003

ISBN: 975 - 289 - 109 - 8

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Tel: (0212) 674 97 23

Fax: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: 0 212 513 34 20-21 Fax: 0 212 512 33 76

Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Fax: 0 212 519 33 00

e-posta: everest@alfakitap.com

www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Annemin ve torunu Lalla Selma'nın anısına...

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler ix

Yazarın Notu xi

Önsöz xlii

**Birinci Bölüm
FİLİSTİN 1**

**İkinci Bölüm
İNGİLTERE 167**

**Üçüncü Bölüm
FATMA'YI ARARKEN 381**

Son Söz 449

TEŞEKKÜR

1948 öncesinde meydana gelen olaylarla ilgili anıları çok gerekli olduğu için, ailemin cömert yardımları olmaksızın bu kitap yazılamazdı. Bu bakımdan en çok babam ve Siham ablama, Zeyyat ağabeyime ve kuzenlerim Züheyr ile Azize Karmi'ye teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca Bayan Leyla Mantura'yla ailesine de teşekkür borçluyum. Aileden olan veya olmayan pek çok kişi belirli olaylarla ilgili anılarıyla bana yardımcı oldular ve hepsine teşekkür ederim. Gerçeklerin aktarılmasındaki herhangi bir yanlışlık ya da atlama tamamen benden kaynaklanmaktadır.

Kitabın taslağını büyük bir özenle ve profesyonelce bir yaklaşımla gözden geçiren İraç Bakırzade ile Adil Kemal'e

de teşekkür ederim. Kitabın gerçekleşmesini sağlayan Jane Hindle ile Verso Press'te çalışan tüm elemanlara da teşekkür borçluyum. İlgisi ve desteğiyle kitap üstündeki çalışmaları başlatan Tarık Ali'ye de özel bir teşekkür borçluyum.

Bana birçok yönden yardımcı olan, kitabın taslağı üzerinde sınırsız bir cömertlikle sundukları eleştirel ve editöryal çalışmalarından dolayı birçok kişiye özellikle teşekkür borçluyum: Karen Armstrong, George Joffe ile kitabın hazırlanmasının son aşamalarında yardımları çok faydalı olan Tim Llewellyn'e. Bu anı kitabının yazılması sürecinde, pratik öğütleri ve yararlı önerileriyle karşılaştığım güçlükleri aşmam konusunda beni yüreklendirip destekleyen pek çok kişi oldu: Bunların arasında Gill Emberson, Cleeve ve Barbara Mathews; Trevor Mostyn, Julia Hamilton, Alexandra Campbell, Selina Mills, Shelby Tucker ve okuma grubumuzun diğer üyelerini saymalıyım. İlk aşamada bana büyük özgüven veren Bayan Maureen Elliott'a ve aynı şeyi daha sonraları yapan Amy Henderson'a teşekkür borçluyum.

Bana sağladıkları güven ve projeye verdikleri destekten dolayı Hüsam el Solh, Sami Alami ve Bassam Aburdene'nin çabaları benim için gerçekten çok değerlidir.

Edward Said, ilham aşılayan harikulade desteği ve dostluğu ile bu kitabın ortaya çıkmasında özel bir yere sahiptir.

Son olarak, gençliğe özgü heyecan ve hevesiyle, umutsuzluk yaşadığım ve hayal kırıklığına uğradığım zamanlarda, bana destek sağlayan kızım Selma'ya gönül borcum büyüktür.

Yazarın Notu

Bu kitapta sözü edilen kişilerin çoğu kendi isimleriyle anılmıştır. Yine de, bazı özel durumlarda profesyonel veya kişisel rahatsızlıklara neden olmamak için isimleri değiştirmeyi uygun gördüm.

5

Nisan 1948

Müthiş bir patlama evi sarstı. Bir şey -bir bomba, havan topu, silah deposu?- sağır edici bir gürültüyle patladı. Küçük kız bunu kafatasının içine duyumsadı. Elleriyle kulaklarını örtüp diğerleriyle birlikte hemen oturma odasının soğuk taş döşemesine çöktü. Hemen ardından silahlar patladı, mermiler pencerelerin çevresinde vızıldıyor, karşıdaki boş evlerin duvarlarından sekiyordu.

“Acele edin! Acele edin!” Çevremizdeki tehlike elle tutulacak kadar yoğundu.

Taksi, onları küçük kızın gitmek istemediği bir yere götürmek üzere açık kapılarıyla evin önünde bekliyordu. Kü-

ük kız orada, Rex ve Fatma ile birlikte evinde kalmak, bahçede oynamak, çitin üstünden atlayıp Moskovalıların bitişikteki evine gitmek, arkadaşlarının evlerine döndüğünü görmek, hatta Noel'den beri kapalı olan okuluna dönmek istiyordu. Genç yaşamının temelini oluşturan bütün bu bildik şeyleri yapmak istiyordu. Bu ılgınlığı istemiyordu. Bildiğı ve sevdiği her şeyi terk etmek istemiyordu.

“Haydi otomobile binin! abuk olun!” çatışmada kısa bir ara oldu. Acele etmeliydiler, iki bavulla sekiz kişi bir şekilde taksiye sığışmalıydılar. Şoför acele etmelerini söyleyip duruyordu. Endişeliydi ve mermilerin vızıldadığı bu tehlikeli sokaktan bir an önce uzaklaşmak istediğı belliydi. Rex onlarla birlikte gelemezdi. Burada kalmalıydı. Küçük kız tüylü bedenini sımsıkı kucaklayıp uzun yumuşak kulaklarını okşadı. Ona, “Ne olur zlme! Yalnızca bir hafta için. Öyle söylediler. Güvende olacaksın ve biz döneceğiz,” demek istiyordu.

Ama her nasılsa bunun doğru olmadığını biliyordu. Anne babasının onu inandırmaya çalışmasına rağmen içindeki dehşet dolu bir ses ona böyle söylüyordu.

“Ghada! Haydi, haydi gel lütfen!” Rex demir bahçe kapısının ardında bahçede, o dışarıdaydı. Ev boş verandası, kapalı panjurlarıyla kendi içine dönük, şimdiden gizemli bir hal alıp yabancılaşmıştı, sanki hiç onların evi olmamıştı, onlar hiç orada yaşamamışlardı. Bahçedeki meyve ağaçları sabahın aydınlığında kapkara görünüyordu.

Sinir uçları ve kaslarıyla tüm benliği bu ayrılışa, değışti-remediğı bu kadere öfkeyle karşı çıkıyordu. Avuçlarını kapıya dayadı, onun içeri gireceğini sanan Rex havlamaya başladı. Annesi onu sürükleyerek uzaklaştırdı ve taksinin arka koltuğundaki Fatma'nın kucağına oturttu. Diğerleri de bindi ve Muhammet otomobilin kapılarını sertçe kapattı. Arka camdan bakabilmek için dizlerinin üstünde geriye döndü.

Bir patlama daha. Motoru gürültüyle çalışan oldukça eski bir model olan taksi oradan uzaklaştı. Ama arka camdan görünen o dehşet verici manzaranın yalnızca o farkındaydı. Rex bir şekilde dışarı çıkmış yolun ortasında duruyordu. Kuyruğu dimdik havada, kulakları öne eğik durmuş uzaklaşan otomobilin arkasından sessizce bakıyordu.

Küçük kız, son derece açık bir şekilde, bir daha asla buluşmayacaklarını her ikisinin de hissettiğini o an anladı.

FATMA'YI ARARKEN

Bir Filistin Öyküsü

BİRİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİN

Soğuk bir sonbahar günü annem, ablam ve ağabeyimle birlikte Londra Havaalanı'ndaydık. O zamanlar adı henüz Heathrow değildi. Yedi yaşındayken bana İngiliz alfabesini öğreten babamın kütüphanesindeki bir kitabın üstünde yazılı olduğu için bildiğim tek İngilizce sözcük "Oscar Wilde"dı.

1949 yılının Eylül ayıydı ve ben dokuz yaşındaydım. Neden Londra'ya geldiğimizi ve burada ne kadar kalacağımızı bilmiyordum. Aslında hiçbir konuda pek bir şey bilmiyordum. Bizi karşılamaya gelecek olan babamı bekliyorduk ve ben onu görmek için buraya geldiğimizi sanıyordum. Malta'ya uğrayan İngiliz Havayolları'nın pervaneli uçağı Şam'-

dan buraya bir gecede gelmişti. Daha önce hiçbir yere gitmemiş olduğum için bunlar yepyeni yerler, ilk deneyimlerdi. Havaalanı beni ürkütüyordu; pırıl pırıl cilalı döşemeleri olan, marley ve ahşap kaplı devasa salonları şaşırtıcıydı. Filistin'de döşemeler ya karo ya da taş kaplı olurdu. İtişip kakışan telaşlı, müthiş bir insan kalabalığı vardı. Tek bir kişiyi bile tanımadığım bir yerde daha önce hiç bulunmamıştım. Londra Havaalanı'na en çok benzeyen yer olan büyük Şam Çarşısı'na bile aile bireyleri ve konu komşuyla birlikte giderdik. Buradaki insanlar alışık olduğum insanlardan farklı görünüyordu. Daha uzun boylu, iri ve beyaz tenliyidiler. Erkekler bıyıksızdı, kadınların hiçbiri de hamileye benzemiyordu; çevrede şiş karınlı kadın görünmüyordu. Filistin'den çok farklıydı.

Bizi dedemin Şam'daki evinde bırakıp gittiğinden bu yana, bir yıldan uzun bir süredir babamı görmemiştik. Önceleri fena halde özlemiş, ama zamanla onu unutmuştum. Şam'da her şey çok garipti. Dedemi ve büyükanne mi hemen hemen hiç tanıımıyorduk ve annem Şam'da doğup büyümüş olsa da burası bizim yaşadığımız yer değildi. Ama sanırım o da orada hiç mutlu olmamıştı ve evlenip Filistin'e gitmek hoşuna gitmişti. Şam'a vardığımız gün, "Bir gün buraya dönmekten mutlu olacağımı hiç düşünmemiştim," dedi. "Böyle feci bir zamanda yanına sığınacak anne ve babam olmasa ne yapardık bilmiyorum."

Onlar gerçekten feci zamanlardı, o kadar ki, en acılı anlarını bilincimden silip atmışım. Filistin'deki sorunlar ben daha doğmadan önce başlamıştı ve çocukluğum (ablam ve ağabeyiminki de) çevremizde Filistin'de ve dünyada meydana gelen önemli politik olayların gölgesinde geçmişti. Uzun bir süre, olayların önemini kavrayamadık ve geri kalmış bir ülke olan yurdumuz ile kendi halindeki Ortadoğulu halkının, dünyanın sorunlarında böylesine

önemli bir rol oynamak için neden seçildiğini hiç anlayamadık.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından iki ay sonra dünyaya gelmişim. Annem, o zamanlar beni veya başka bir çocuk istemeyişinin nedenlerini sıralarken, bu tarihsel rastlantıyı da listesine eklerdi. Bu, Filistinli kadınlar için alışılmadık bir durum değildi. Doğum kontrolü ve kürtaj olanağından yoksun olan çoğu kadın, zaten kalabalık olan ailesine bir boğaz daha katmaktan korkardı. Ama yoksulluğun bir engel oluşturmadığı annemin durumunda bir başka neden vardı. Filistin'de durum çok karışıktı ve annem bu ülkenin çocuk yetiştirmek için hiç uygun olmadığını düşünüyordu. Ülkenin herhangi bir yerinde sokaklarda silahlı çatışma olmadığı, pusu kurulmadığı gün hemen hemen yok gibiydi. Kimse güvende değildi. "Yahudiler saldırmazsa İngilizler, o da olmazsa, diğer Filistinliler saldırıyordu."

Annemin isteksizliğine rağmen, sonunda kadın doğum uzmanı Doktor Hacer'in yardımıyla Kudüs Devlet Doğum Hastanesi'nde dünyaya gelmişim.

Doktoru ona, "Haydi Um Zeyyat, neşelen artık," demişti. "Sorunlar ebedi değildir, her şey yeniden normale dönecektir." Anneme Um Zeyyat denilirdi; büyük oğlu, ağabeyimin adıyla, "Zeyyat'ın annesi" diye adlandırılırdı. Ortadoğu'da bir kadın erkek çocuk doğurduktan sonra onun adıyla anılırdı, babam da aynı şekilde "Ebu Zeyyat" Zeyyat'ın babası olarak adlandırılırdı.

Sanırım 19 Kasım 1939 günü doğmuşum. Sanırım diyorum çünkü doğum tarihim tam olarak bilinmiyor. Annem pek anımsamıyor: "Kıştı onu biliyorum," der. Doğum günleri Arap dünyasında geleneksel olarak önemli sayılmadığı için bu pek garip sayılmaz. Genelde hiçbir şekilde, hele partiler ve hediyelerle hiç kutlanmaz. Yakın zamanlarda Batılılaşma yaygınlaştıkça insanlar yabancılar gibi doğum günle-

rini önemser oldu (özgün melodisiyle ve sözlerinin aşağı yukarı Arapça çevirisiyle “Doğum günün kutlu olsun” şarkısı söylenir oldu). Annem de babam da kaydı yapılmadığı için kendi doğum tarihlerini tam olarak bilmez. Aslında bilimleri gerekirdi çünkü onların doğduğu tarihte Osmanlıların yönetimi altında olan Filistin’de bütün doğumlar kaydedilirdi. Ama bu bir gelenek değildi, büyükannem ile babam kaydettirmemişler. Annem bu sayede yaşını küçültebildiği için bu yararlı da olabiliyordu.

Osmanlılardan sonra yönetimi ele geçiren İngilizler ise benim doğumumu titizlikle kayıtlara geçirdi (ağabeyimin ve ablaminkini de). Annem hastaneden ayrılırken tam ismimi (İngiliz Mandası’nın Filistin’in üç resmi dili olarak olarak belirlediği) İngilizce, Arapça ve İbranice gösteren doğum cüzdanını aldı: Ghada Hasan Karmi. Arap geleneğine göre babamın adını taşıyorum. Cüzdan maviydi ve annem onu diğer aile evrakıyla birlikte babamın oturma odasındaki çalışma masasının çekmecesinde saklardı. Bebeklik, küçüklük, daha sonra da okul çağındaki fotoğraflarımızı koyduğu bir albüm de aynı çekmecede dururdu. Emin bir yerde saklamak için babamın çekmecesine koyduğu bu evrakı, Kudüs’ü terk etme telaşı ve heyecanı içinde orada bıraktı. Daha sonra suçluluk içinde, “Onları almayı nasıl akıl edebildim ki?” diyordu. “Beşimiz için giyecek seçme derdindeydim.”

İsraili yetkililerin boşalan evimize yerleştirdiği Yahudi aile onları bulup da çöpe atana kadar orada durmuş olmaları. Doğum cüzdanımın neye benzediğini veya doğum günümün tam olarak ne gün olduğunu öğrenemediğim gibi çocukluk fotoğraflarımı da hiç göremedim. Uzun yıllar boyunca gördüğüm en eski fotoğrafım Filistin’i terk edip Suriye’ye gittiğimiz zaman ben sekiz yaşındayken çekilmiş olan bir fotoğraftı. (Çok sonra, bir-iki çocukluk fotoğrafım Talip amcamın eşyası arasında ortaya çıktı.) Ağabeyim, ablam, annem

ve Talip amcayla birlikte fotoğraf makinesinin karşısına sıralanıp poz vermişiz. Çocukken ona ne zaman baksam yaşamımın o fotoğrafla başladığını düşünürdüm. Daha öncesindeki olaylar belgelenmediği için rüyalarımın dışında gerçekliğe sahip değildiler.

Noel akşamı ben birkaç haftalıkken ve annem beni emzirmeye çalışırken korkunç haber evimize erişmiş. Henüz elli yaşında olan sekiz çocuk sahibi Mahmut amcam Beyrut'ta öldürülmüştü. Gece evine dönerken dairesine çıkan merdivenin altından fırlayan maskeli bir adamın saldırısına uğramıştı. Geceymiş ve ışıklar yanmıyormuş. Adam, "Sen Mahmut musun?" diye sormuş. Amcam kuşkulandıktan, "Evet," diye karşılık vermiş. Adam bunun üzerine göğsüne iki el ateş etmiş. Ailesi apartmanın en üst katında oturduğu için bir şey duymamış. Polis yakaladığı saldırgan daha sonra amcamın desteklemediği Hacı Emin El-Hüseyni tarafından onu öldürmekle görevlendirildiğini itiraf etti.¹ Açık sözlü ve bir gazeteci olan amcam zaten düşüncelerini hiç gizlemezdi. 1937'de ailesiyle birlikte Nablus'ta otururken Hacı Emin'in adamları bir kez daha gelmişti ama amcam, ailesini en büyük oğlu Züheyr'e emanet ederek son anda kaçmayı başarmıştı. Züheyr, "Onun yerine beni yakaladılar," demişti. "Henüz on dört yaşındaydım ama aldırış etmediler. 'Seni rehine alıp babanı bu şekilde ele geçireceğiz,' dediler. Beni birinin terkisine koyup şehir dışındaki kamplarına götürdüler. Dehşete düştüm ama kısa bir süre sonra onların Tulkarim'deki köylüler gibi bir grup köylü ol-

1) O zaman, Filistin'de biri Kudüs Büyük Müftüsü ve Yüce Müslüman Konseyi Başkanı Hacı Emin el Hüseyni diğeri Kudüs Belediye Başkanı Ragıp el Naşaşibi tarafından yönetilen iki ana parti vardı. Her ikisi de Yahudilerin bir gün ülkeyi ele geçireceğinden endişe duyduğu için farklı yöntemlerle Yahudi göçünü durdurmayı amaçlıyordu. Naşaşibiler İngilizler aracılığıyla yapılacak anlaşmalardan yanaydı; oysa Hüseyniler bütün anlaşmalara karşıydı. Bu yöntem farklılıkları iki taraf arasında düşmanlığa ve ölümcül çarpışmalara yol açtı.

duğunu gördüm ve ondan sonra korkmadım. Beni iki hafta tuttular ama yapmak zorunda oldukları bu iş pek hoşlarına gitmedi.”

Hacı Emin’e karşı çıkan ve onu bir İngiliz casusu olmakla uluorta suçlayan diğer amcam Abdülgani, birkaç ay önce bir suikast girişiminden kıl payı kurtulmuştu. Onun yerine yanlışlıkla başka biri öldürülmüştü ve amcam Müftü’nün adamlarının ona erişemeyeceği Tel Aviv’e taşınmıştı. Annem, “Birbirleriyle savaşıacakları yerde Yahudilerle savaş-salar ya,” diye bağırmıştı. Babama, “Allah seni korusun,” dedi. “Geçen yıl olanları hâlâ unutamıyorum.”

Benim doğumumdan bir yıl önce evimize bir adam gelmişti. Daha güvenli olduğu için kapıyı annem açmıştı -kimse kadınlara zarar vermek istemezdi-. Adam garip bir sesle babamı görmek istediğini söylemiş. Kaba görünüşlü bir adammış ve aydınlığa girince annem göğsünde fişeklik olduğunu görmüş. Ama annem bir şey yapamadan babam dışarı çıkmış ve adam aniden, “Beni Hacı Emin’in adamları seni öldürmem için gönderdiler,” demiş. “Ama Allah yardımcım olsun, bunu yapamayacağım. Benden korkmana gerek yok.”

Bu sözler, gerçekten dehşete düşen babamı yatıştırma-ya yetmemiş. Hemen o gece annemi, ablamı ve ağabeyimi evde bırakıp Genç Hristiyanlar Derneği’ne sığınmış. Yafa Caddesi’ndeki dernek Rus bölgesindeki işyerine daha yakındı ve gerekirse hemen saklanabileceği bir yerdeydi. Annem, “Onu beklediklerini bildiği için bir süre bizi görmeye eve bile gelemedi,” derdi. Görüşebilmek için Hacı Emin tarafından kontrol edilen bölgeden güvenli sayılacak kadar uzakta olan kuzeni Muhammet Kemal’in Katamon’daki evinde buluşmuşlardı. Annem, Siham ablam ile Zeyyat ağabeyimi alıp onunla orada geceleri buluşmuş. Cesur ve becerikli bir kadındı annem, ama bu gizli buluşmalar ve babamın içine düştüğü tehlike onun bile gücünü zorlamıştı. Ka-

dınlardan genelde kendi başlarının çaresine bakmaları beklenmezdi, bizim toplumumuzda “bekâr anneler” yoktu, şaşkınlık ve güvensizlik annemi kısa sürede yıprattı. Bütün bunlar acaba sona erecek mi, diye düşünür oldu.

Ben dünyaya geldiğim zaman Filistin kargaşa içindeydi, ama hemen önceki yıllarda durum çok daha kötüydü. Filistin’i yöneten İngiliz Mandası yetkililerine karşı yapılan protesto gösterileri 1936 ile 1939 arasında en aşırı noktaya erişmişti. Ayaklanma, endişe verici boyutlara tırmanan Yahudi göçünün durdurulması için ilan edilen genel grevle başlamıştı. Bütün ülkede her şey altı ay süreyle durduruldu. İngilizler güç kullanarak buna son verdiler. Liderler idam edildi, yüzlerce kişi tutuklandı. Buna rağmen, protestolar ve şiddet olayları sürdü ve grevle başlayan hareket tam bir isyana dönüştü. Üç yılda 3.000’den fazla Filistinli öldürüldü. Babam onlarca yıl sonra bile o günlerden söz ederken çok zorlanırdı. Herkes İngilizlerin ne yapmak istediğini görebiliyordu. Ülkeye giderek daha çok Yahudi göçmen yerleştirerek isyanı bastırmakta kararlı görünüyorlardı. İnsanlar korkmuştu ama liderler, İngilizleri veya Yahudileri yenmek için ortak bir stratejide anlaşılmıyordu. İsyân büyük özveri gerektiriyordu; insanlar gerçekten açlık çekiyordu; ama hiçbir sonuca ulaşılmadı. Yahudi göçü sürdü ve Filistinli liderler belki de çaresizlik içinde birbirlerine düştüler; bunun bedelini de annemle babam gibi sıradan insanlar ödedi.

İngilizler durumu kontrol altına alabilmek için dehşet salan geniş çaplı tutuklamaları Filistin’de başlattı. Bu, yetkililerin Filistinli direniş savaşçılarını yakalamak ve gizli silahları ele geçirmek için uyguladığı tehlikeli bir yöntemdi. Annemin o zamanlara ait en acı anıları bu uygulamayla ilgiliydi. “Hiç uyardıktan aniden baskın yapıp kuşkulandırdıkları bütün erkekleri topluyorlardı.” O zamanlar ailemiz

Eski Kudüs'te, Filistin Arkeoloji Müzesi'nin yakınında oturuyordu. "Askerler aniden gelip bütün kapılara tüfekleriyle vurarak erkekleri arardı. Suçlu veya masum olmalarına bakılmazdı. Onları evlerden dışarı sürükleyip hayvanlar gibi toplarlar, sonra da sorgulamaya götürürlerdi." Bir gün babamı sürükleyip götürürlerken annem eşikte çığlıklarla karşı çıkmaya kalkışınca, müfreze çavuşu bağırarak ona susmasını söylemiş.

Babam bu olayların utancından ve ayıbından hiç söz etmezdi. Bunları duyduğum zaman, aynı acımasızlıkların her işgalci güç ve askeri yönetim tarafından, usandırıcı bir biçimde tekrar tekrar uygulanmasının; günümüzde de İsraililer tarafından Filistinlilere aynı şekilde kullanılmasının ne kadar üzücü olduğunu düşündüm. Oraya gidip aralarında yaşamaya başlayınca, birçoğunu daha sonra sevip saydığım İngilizler hakkında böylesine dehşet verici şeylerin anlatılması bana çok garip hatta inanılması güç gelmişti.

Siham ablam çok küçükken İngiliz askerlerinden korkmayı öğrenmişti. 1935 yılının yazında henüz dört yaşındayken, Zeyyat ağabeyime hamile olan annemle birlikte bir kamyon dolusu İngiliz askerinin ellerinde tüfeklerle karşıdaki evin bahçesine doluştuğunu izlemişler. Eve doğru koşarken çiçek tarhlarını çiğneyen silahlı askerleri korkuyla izleyen Siham'ın yanından ayrılan annem, sokağa çıkınca bütün binayı kuşattıklarını görmüş. Orada oturan babamın iyi dostu Talât el Seyfi'yi tutuklamaya gelmişler. Annem bunu fark edince ileri koşmuş, ama askerlerden biri dönüp tüfeğinin dipçiğiyle yüzünü dürterek korkudan titreyen annemi evden içeri itmiş. Annem Zeyyat'ın çocukluk egzamasını o anın dehşetinden kaynaklandığını yıllarca iddia etti.

Ablam yedi yaşındayken askerler sokağımıza bir kez daha gelmişler. Annem dahil bulabildikleri bütün yetişkinleri

toparlamışlar, sokağın ucunda bir araya getirip çevirmişler. Babam isteymiş ve ablam evde yalnız kalmış. Askerler annemi götürürlerken annem Siham'a, evde kitaptan başka bir şey olmadığını ve evi aramamalarını söylemesi için sesleniyormuş. Böyle durumlarda askerler evlere dalıp, eşyaları tekmeleyip, her şeyi altüst ettikleri için annem böyle seslenmiş. Özellikle de insanların un, şeker ve zeytinyağı gibi temel besin maddelerini depoladığı kilerlere saldırıyorlarmış. Ordunun ziyaretinden sonra mutfak döşemesi zeytinyağı, pirinç ve un bulamacıyla kaplı olurmuş. Annem hep bizim de başımıza böyle bir şey gelir korkusu içinde yaşamış. Her yıl kışlık erzakı hazır edip depolamak için büyük para ve çaba harcardı. Askerler koca postallarıyla yiyecek stoklarının üstünde tepinirken çaresizlik içinde onları seyreden birçok arkadaşının kâbusunu yaşamamak için sürekli dua ederdi.

Babam daha o zamanlar çok kitap okur ve toplardı, evde birkaç sandık kitap olurdu. Bunlar gizli silah arayan birine kuşkulu görünebilirdi. Evimize giren asker birden durup tüfeğiyle sandıkları dürtmeye başlamış. Siham dehşet içinde kekeleyerek sandıklarda sadece İngilizce kitaplar olduğunu söylemiş. Onu yatıştırmak amacıyla "İngilizce" sözcüğünü vurgulamış. Asker çat pat Arapça konuşabiliyormuş ve onu anlamış. Siham'ın başını okşamak için uzanınca korkuyla o geri çekilmiş. Omuz silkip çıkmak üzere dönünce Siham'ı katlediyorlar korkusuyla asker kordonunu yarıp çılgılık çılgılığa eve koşan annemle neredeyse çarpışmış. Dışarıda duran bir başka askeri kocaman tüfeğine aldırmadan ceketinin ucundan yakalamış, becerebildiği birkaç İngilizce sözcükle, "Bebeğim! Benim Bebeğim!" diye bağırıp evimizi işaret etmiş. Asker onu silkeleyip ön kapıya yürümüş. Ablamı görünce, "Tanrı aşkına, bayan! Buna bebek mi diyorsun?" diye kahkahayı basmış.

Annem bunları anımsayıp içini çekti. “Böyle bir dünyaya bir çocuk getirmek istememem şaşılacak bir şey olmasa gerek,” dedi.

Amcamın naaşını, gömmek için Beyrut’tan, Filistin’deki Tulkarim kasabasına götürdüler. Çünkü ailemiz oralıdır ve soyadımız da bu yüzden Karmi’dir (Arapların soyadları çoğunlukla kasabalarından türetilir). Tulkarim o zamanlar, Filistin’in ortasında Hayfa ile Lida’nın arasında ve Kudüs’ün kuzeybatısında, küçük bir kasabaydı. (Bugün, Ürdün Nehri’nin yanındaki Batı Şeria’da sayılıyor, 1967 ile 1995 arasında da İsrail ordusunun işgali altındaydı.)

Annem beni emzirdiği ve yanında da götüremeyeceği için cenaze törenine gitmek istemedi. Ayrıca Kudüs’ün ticari merkezinde Yafa Caddesi’nde bir dükkânda satışa çıkarılan bir küçük dairede gözü vardı. Dükkân sahibi kısa zaman önce Filistin’e göç etmiş bir Alman Yahudisiydi ve Yahudi göçmenlerin çoğu İngiliz Mandası hükümetinden cömert yardımlar alıp varlık sahibi olurken, onun işleri iyi gitmiyordu. Babamın işyerindeki bir İngiliz görevlinin dediği gibi: “Yahudiler buraya din kardeşlerine yardım etmek için geldiler ama çoğu başkasına yardım etmekten çok kendi işini yürütüyor!” Babam bu gibi sözlerin, o zamanlar Filistin’deki İngiliz hükümet görevlilerinin arasında yaygın olan anti-siyonizmi yansıttığını söylerdi.

Annem dükkân sahibiyle yaptığı pazarlıkla fiyatı otuz sterline indirmişti ve o gün parayı götürüp daireyi satın alacaktı. Oysa babam cenaze için onunla birlikte Tulkarim’e gitmesi gerektiğini söylüyordu. O da, beni ve daireyi bırakıp gitti ve Kudüs’e döndüğü zaman daire satılmıştı.

Onun yokluğunda sindirimi kolaylaştırmak için anason katılmış, sulandırılmış inek sütü içtim. Doktorumuz böyle

sorunlu zamanlarda süt tozu bulunamayabilir diye benim en kısa zamanda inek sütüne alışmam gerektiğini söylüyordu. şam'daki ailesinden kimse Kudüs'e gelemediği ve Tulkarim'deki aile yeleri de cenaze törenini bırakıp yardıma gelemediği için annemin beni bırakacak kimsesi yoktu. Bu yüzden bizi yedi gün süreyle Fatma'ya emanet etti ve Siham yıllar sonra, "Bu harikuladeydi," diyordu. "nk her istediğimizi yapabiliyorduk ve Fatma'yı çok seviyorduk. Sen çok ağlıyordun ve buna sinirlenen Zeyyat, bunu niye hastaneye iade etmiyorlar, diyordu. Yine de mutluyduk."

Fatma iki ucunda lastik meme olan içbükey cam biberonuma süt koyar ve bunu küçük ispirto ocağında ısıtırdı. şimdi böyle bir biberon tam bir antika sayılacaktır ama o zamanlar daha iyisi yoktu. Fatma genelde bizimle birlikte kalmazdı, ama anne babamız Tulkarim'deyken yanımıza taşınmıştı. Tabii o zamanlar Fatma'nın, biz çocuklar için ne ifade ettiğini ve benim için daha sonraları neleri temsil edeceğini ve onun sevgili anısının 1948'den sonra geri gelmek üzere sona eren ocukluğumla birleşeceğini bilemiyordum. Annem için o, sadece temizlik yapan ve yemek pişirmeye yardım eden alışkan bir köylü kadındı. O zamanlar halı vakti yerinde şehirli Filistinli ailelerin ev işlerini köylü kadın ve erkeklere yaptırması olağandı. Orta halli bir aileden gelen annemin gençliğinde evde hizmetçilerin olması hayal edilemeyecek bir lükstü. Ama iyi bir mevkii ve umut vaat eden bir mesleği olan bir adamla evlenince bu durumun avantajlarından yararlanabilmişti.

Tam adı Fatma el-Başa'ydı ve Kudüs'n güneybatısında, altı kilometre uzaklıktaki el-Meliha adlı bir köyde oturuyordu. Küçük yaşta ona kötü davranan bir adamla evlendirilmişti ve fırsat buldukça anne babasının yanına kaçardı. Ondan iki kızı olmuştu ve kocası ya lmş ya da onu terk etmişti, bunu tam olarak ğrenememiştik. Yanımızda alış-

maya geldiği zaman kırk yaşındaydı ve çocuklarıyla birlikte köyde erkek kardeşi Muhammet'in yakınında oturuyordu. Babam ona Zeyyat'ın devam ettiği Ümeriya okulunda bir iş bulmuştu. Her gün oradaki işi bitince bize gelip bahçeye bakar ve bazı işler yapardı.

Fatma'nın öbür erkek kardeşi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren göç eden Filistinli ve Suriyelilere katılmak için Güney Amerika'ya gitmişti. Bunların çoğu Osmanlı döneminin çalkantılı son yıllarında kendileri için bir gelecek göremeyip ülkeden ayrılan Hristiyanlardı. Filistin yönetimini ele alan ve Yahudi göçünü gerçekten destekleyen İngiliz Mandası altında karışıklıklar sürecektir gibi görünüyordu. Bu yüzden ailelerini de yanlarına alacak durumda olanlar veya Fatma'nın ağabeyi gibi bekârlar yeni bir hayata doğru yola çıktılar. O da ailenin diğer üyeleri gibi eğitimsiz ve çok yoksuldu, Fatma onun amacına ulaşmış olduğunu asla açıklamadı.

Annem önceleri Fatma'yı haftada sadece iki günlüğüne işe aldı. Ama Kudüs'ten ayrılana kadar oturduğumuz Katamon'daki ikinci evimize taşındığımız zaman her gün gelmeye başladı. Ama biz onun geceleri de kalmasını istiyorduk ve bunun için ona yalvarıp yakarırdık, ama o hep kendi evine dönerdi. Köyünden bizim eve aşağı yukarı bir saatlik yolu her gün yürürdü. Yolum yarısında dibinde oturup dinlendiği büyük bir meşe ağacı vardı. Onu el-Meliha'da ziyarete gittiğimiz zamanlardan meşe ağacını biliyorduk. Onun evine gitmeye bayılırdık -annem "Nedenini Allah bilir," derdi ve hep büyük bir hevesle Fatma ve kardeşiyle birlikte Kudüs'ten yola çıkardık. Zeyyat ile ben daha küçük olduğumuz için Muhammet'le Fatma ikimizi omuzlarında taşırlardı. Ama bir süre sonra yere indirilip kendi başımıza yürümek; ama kısa sürede yorulup tekrar taşınmak isterdik. Tam da terleyip susadığımız sırada kalın, boğum boğum

gövdesi ve yapraklı kocaman dallarıyla o harikulade meşe ağacı karşımıza çıkardı. Onu gören herkes rahatlayarak iç geçirir ve serin gölgesinde minnetle oturmak için koşuşturdu.

Fatma ahşap damlı, kare şeklinde, küçük kerpiç bir evde oturuyordu. Filistin köylerinde hep olduğu gibi aynı tip evler birbirine çok yakın kümeler oluşturuyordu. Ev herkesin oturduğu, yemek yediği, uyuduğu ve her işini yaptığı tek bir odadan ibaretti. Duvarın birinde, üstüne döşek ve yorganların konduğu bir raf veya çıkıntı vardı. Fatma bizim için yemek pişirirken hepimiz odanın döşemesinde otururduk. Et onun ve diğer köylüler için ender yenen lüks bir besin maddesi olduğu için bize basit türölüler pişirirdi. Bazen de önümüze, Filistin köylüsünün temel besin maddesi olan dövülmüş kekikli zeytinyağı, çizik yeşil zeytin ve taze soğan koyardı. Hazırladığı her yemeği ve pişirdiği yuvarlak yassı köy ekmeğini o zamana kadar yediğimiz en lezzetli yemekmiş gibi iştahla yerdik. Yemekten sonra kızlarıyla birlikte köyün hemen dışındaki içme suyu çeşmesine giderdik. Bütün köyün suyunu aldığı çeşmenin hemen yanında su içmek için itişip kakışan keçilerin çevrelediği bir yalak vardı. Fatma'nın iki kızı da iki toprak testiye çeşmeden doldurup başlarının üstüne koyardı. Su dolu ağır testileri hiç düşürmeden, dengelerini zarafetle koruyarak dimdik yürümeyi başarırlardı.

Ben daha ilk günlerden Fatma'yı annem olarak kabul ettim. Gerçek annem olmadığını tabii ki biliyordum ama onu öylesine seviyordum ki, Siham'la Zeyyat bir köylü kızı olduğumu söyleyerek beni kızdırırlardı. "Sen bizim kardeşimiz değilsin," derlerdi. "Seni bahçede bulduk. Senin gerçek ane baban Fatma'nın köyünden ve biz seni onlara göndereceğiz." Bu beni çok üzerdi ve avaz avaz ağlardım. Annem, "Onu rahat bırakın," diye onları azarlardı. Ama üzüntümün

sadece bir kısmı ailenin dışında bırakılmakla ilgiliydi. Daha büyük bir kısmı köylülerle ilişkili olmak düşüncesinden kaynaklanıyordu. O küçük yaşında bile, o zamanın Filistin’indeki üç ayrı sınıfın yaygın sosyal farkını kavramıştım: Köylüler, kırsal kesimdeki toprak sahipleri ve şehirli; köylüler en alt tabakaydı. Filistin’de fellahlar nüfusun büyük çoğunluğunu ve ülkenin belkemiğini oluşturduğu için bu sınıflama birçok bakımdan gereksiz bir kendini beğenmişlikti. Filistin her şeyden önce bir tarım ülkesiydi ve yirminci yüzyıla kadar hemen hemen hiçbir endüstrisi olmamıştı. Büyük şehirlerde kentsoylu seçkinler bir dereceye kadar hep var olmuştu ama aslında onlar da on dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren gelişmişlerdi. Filistin’i komşularından ayıran gelenek ve görenekler bu insanlardan değil köylü sınıfından kaynaklanır. Hebron’un cam eşyası, Macdal’ın el dokumaları, Filistin köylerinin çömlekleri gibi ünlü el işçiliği; veya Filistin müziğiyle Filistin halk oyunları, darbukası veya geleneksel nakışları hepsi kırsal kesimin insanları tarafından geliştirilmişti.

Yine de, hali vakti yerinde olan sınıflar arasında, köylüler ısrarla aşağılayıp hor gören, bir kendini beğenmişlik yaygındı. Köylü sözcüğüne bile aşağılayıcı bir anlam yüklenmişti. Birine fellah demek onun ilkel ve uygarlık dışı bir insan olduğunu ima etmek demektir. Babamın, köylü kökenli olup da “sınıf atmış” ve başka havalara girmiş kişiler için kullanmayı sevdiği bir tanımlama vardı. “Şu adam kendini üniversite öğretim üyesi olarak tanıtabilir ama sözümü yabana atmayın, o bir köylü,” derdi. “Nereden biliyorsun?” “Pantolonuna baksana,” diye karşılık verirdi. “Soba borusu gibi.” Köylüler geleneksel olarak çakşır giydikleri için şehirli giysilerine alışık değildiler, bu yüzden de babama göre şehirli giysileri giymeye başladıkları zaman pantolonlarını doğru dürüst ütülemeyi bilmiyorlardı. Bunu nereden çıkar-

dığını bilmiyorduk çünkü hiçbirimiz soba borusu gibi bir pantolon görmemiştik. Ama onun böyle şeyler söylemesi annemi sinirlendirirdi.

“Sanki senin ailen köylülerden pek üstün!” diye onunla alay ederdi. Bu aslında haksızlıktı. Babamın ailesi genelde tarımla ilgili olsa da dedem ünlü bir âlim ve kadıydı, yani şeriat mahkemesinde yargıçtı. Derin bilgisinin ünü Tulkarim’in sınırlarını çok aşmıştı.

Tulkarim’in içinde ve dışındaki hatırı sayılır genişlikte topraklarını (İsrail daha sonra çoğuna el koydu) aile adına işlemeleri için erkek kardeşlerine bırakmıştı. Oysa kendi asla çiftçilik yapmamıştı ve edebiyatla, şiirle ve hukuk ilmiyle ilgilenirdi. Babamla erkek kardeşlerinin edebiyat eğitimi almalarında onun etkisinin olduğunu babam hep söylerdi. Oysa annem çok daha basit bir aileden gelmesine rağmen, yine de, Arap dünyasının en önemli başkentlerinden biri olan Şam’da doğup büyümüştü. Bunu asla unutmazdı ve kendisine göre büyük bir kasaba olan Tulkarimli olan babamla zaman zaman alay ederdi.

Tulkarim gerçekten de büyükbabamın zamanında, birkaç bin nüfuslu küçük bir tarım kasabasıydı. Ama halkı, Osmanlı yönetiminin kasabaya daha 1850’de kaymakam atayacak kadar değer verdiğini övünçle anımsatırdı. Bu, orayı kaymakamlık yapan bir Osmanlı idari bölünmesiydi ve köylerden daha üstün bir konumdu. Ayrıca bir Türk yönetici, bir kaymakam atanıyordu ve bu da yöre halkını yönetime daha da yakınlaştırıyordu. Tabii ki Yafa, Kudüs ve Hebron gibi Filistin’in belli başlı şehirleriyle kıyaslanamazdı. Yine de, on dokuzuncu yüzyılda bile, tümüyle önemsiz sayılmazdı ve 1908’de kasabayı Filistin ve Suriye’nin Büyük Hicaz demiryoluna bağlayan bir yan hat çekilip de bir tren istasyonu kurulduğunda insanlar burada oturmaktan gurur duyar oldu.

Büyükbabam Said al-Karmi'nin 1920'lerde çekilmiş fotoğrafı.

Annem Tulkarım halkını ve fellah saydığı diğer herkesi çekinmeden aşağılarken, çoğu Filistinli bu konuda karışık duygular içindeydi. Çünkü fellahlar bir yandan eğitimsiz ve geri kalmış sayılırken diğer yandan da direnç, sadelik ve dayanıklılık sembolü olarak görülüyordu. Sürekliliği, gelenekselliği ve bir Filistinli olmanın özünü temsil ediyorlardı; herkes 1948'den sonra çoğunun gönderildiği ve hâlâ içinde yaşadığı göçmen kamplarında dağılıp yok olmamalarını, onların bu özelliklerine bağlıyordu.

Filistin'den sürülmelerinden hemen sonra, özellikle de kadınlar, dayanıklı ve kadere karşı kayıtsız kalabilen kişiler olduklarını gösterdiler. Ömür boyu evlerinde ve tarlalarda durmadan çalışmış olan bu kadınlar çadırlarında da aynı

şekilde çalışmayı sürdürdü. Günümüzde de, onları Avrupa ve Amerika'da televizyon ekranlarında nakışlı kaftanlarıyla ve beyaz başörtüleriyle İsrail askerlerine öfkeyle bağırırken veya erkeklerinin atıldığı İsrail hapishanelerinin önünde gösteri yaparken zaman zaman izlemek mümkün. Böyle sahneleri ne zaman izlesem hep Fatma'yı anımsarım ve nereye gittiğini, nasıl öldüğünü hep merak ederim.

Çünkü o da tıpkı böyle, koyu kırmızı ince nakışlı siyah bir kaftan giyerdi. Bu nakış paralel çizgiler halinde eteğe kadar uzanır, sonra arkadan yukarı tırmanıp renkli iri bir dikdörtgen oluştururdu. Beline geniş siyah ipekli bir kuşak takardı. Başına çenesinin altından bağlanan yumuşak bir şapka giyer üstüne de ince beyaz bir başörtüsü örterdi. Kışın yaka uçları bir kurdeleyle bağlanan, yine nakışlı kadife bir ceket giyerdi. Zaman zaman kar yağın Kudüs'ün soğuk kışından korunmak için ceketinin içi kapitoneydi.

Bu geleneksel giyim tarzına tüm Filistin köylerinde rastlanır ve her yörenin kendine özgü belirli nakış modeli ve rengi vardır. İnsanlar bir kaftanın Kudüs, Beytlehem veya Gazze yöresinden mi olduğunu bir bakışta anlayabilirler, çünkü nakışlı kaftanların çoğu bu bölgelerde yapılır. Diğer yörelerde, örneğin Tulkarım'de kadınlar nakışsız koyu renkli kaftan giyer. Köylü kızlar giysilerine köyün belirli desenlerini işlemeyi küçük yaşta annelerinden öğrenirler. Bunlar genelde günlük giysilerdir ama her kadın düğünü için özel bir kaftan da hazırlar. Bunların nakışları harikulade ayrıntılı ve son derece süslüdür.

Çocukluğumda Kudüs'te köylü olmayan hiçbir kadın, ne kadar güzel nakışlı olursa olsun böyle bir kaftan giymek istemezdi. Annem gibi orta sınıf kadınları, Mısır filmlerinde görülen son Avrupa modasına özenirdi. Mısırlı film yıldızlarının saç modellerini, giydikleri elbiseleri ve ipek çoraplarını taklit ederlerdi. Annem 1948'de çekilmiş bir fotoğrafta

Amcam Mahmut, 1929 civarı ve (sağda) annem, 1949'da Londra'ya gitmek üzere yola çıkmadan hemen önce.

büyük vatkalı, geniş klapalı iki renkli bir elbiseyle görünüyör. Permalı saçları önde bir bukleye toplanmış, dudakları koyu renk rujla boyanmış. İncecik alınmış kaşları kalemle çizilmiş, ama bu sonradan fotoğrafçının yaptığı rötuş da olabilir. Anneme göre Fatma'nın kaftanı onun köylülüğünün bir simgesiydi ve gözlerinin rengi kadar özgündü. Fatma'nın giysisini giymek, Fatma'nın yerine geçmek kadar olanaksızdı.

1948'de Filistin yitirildikten sonra, küçümsenen bu köylü giysisinin vatanın sembolü haline geleceğini ve daha önce onu hor gören aynı kadınlar tarafından gururla giyileceğini kim bilebilirdi. Sürgündeki her Filistinli kadının kendi kaftanı olması ve toplantılarda onu giyerek sergilemesi şart oldu. Jane Willoughby bana Ramallah'tan aldığı bol nakışlı siyah

bir kaftan uzatarak, “Bak, sana bunu aldım,” dedi. Bedeni nakışla kaplıydı, omuzları da kırmızı kadifedendi. Bu, 1977’de Ramallah’ın Ürdün’ün işgal altındaki Batı Şeria’nın bir bölümü olduğu zamandı. Jane, göçmenlere yardım eden bir İngiliz yardım konseyinde görevliyken İşgal Altındaki Topraklar’a gitmişti - Filistin’in bu eski bölgesi artık böyle anılıyordu. “Bana, her Filistinli kızın böyle bir kaftanı olması gerektiğini ve senin gibi birine verilebilecek en iyi hediyenin bu olduğunu söylediler.”

Onu sık sık giydim ve daha sonra Amman’da bir Filistinliden kaftana uyan, aynı renk ve desenle işlenmiş nakışlı bir ceket de aldım. Nakışlar satıcının karısıyla kız kardeşleri tarafından işlenmişti ve adam, onların elişini kamyonetiyle satarak geçimini sağlıyordu. Üstünde rengârenk kaftanlar, nakışlı yastık kılıfları asılı kamyonetini bir sokağa park etmişti, bütün hayali bir gün bir dükkân sahibi olmaktı.

Nakış önceleri herkesin kendi başına yaptığı bir işti ama 1948’den sonra, köylü kadınların ticaret aracı olarak kaftan üretmeleri için işe alındığı yepyeni bir endüstri ortaya çıktı. Bu işin büyük bir bölümü göçmen kamplarında odaklanmıştı ve kaftanları yapan kadınlara gelir sağlamaya yönelikti. Daha sonraları nakışlı yastık kılıfları, masa örtüleri, peçeteler, duvar süsleri ve benzeri şeyleri de kapsayacak şekilde genişletildi. Gelenekseli aşan kumaş çeşitleri ve renkler kullanılmaya başlandı, ama özgün desenler aynen kaldı. İngiltere veya Amerika’da yaşayan varlıklı Filistinlilerin bu nakışlı yastık kılıflarını ve duvar süslemelerini evlerinde sergilemeleri ve kökenlerini misafirlerine ayrıntılı olarak anlatmaları alışılmış bir şey oldu.

1967’de Filistin’in geri kalan toprakları da İsrail’in eline geçince, nakış ticareti, Filistinlilerin kaybediş duygularının yenilenmesiyle orantılı olarak daha da gelişti. Filistin nakışı uzmanları ortaya çıktı, konferanslar düzenlendi, nakış ki-

tapları basıldı, sergiler açıldı, antika ve ender rastlanan kaftan koleksiyonları yapılmaya başlandı. Başlangıçta yalnızca köylülere özgü olan bir gelenek, şimdi değerli bir ulusal miras haline geldi.

Mutfağı temizlemek için kaftanının kollarını sıvayan Fatma giysisinin bir gün bu kadar değer kazanacağını tabii ki bilemezdi. Açık renk tenli, ela gözlüydü ve genelde örttüğü saçları siyahtı. Sanırım gaga burunlu ve dolgun dudaklıydı. Tam olarak anımsayamadığım için, yüzü nêt olmayan hayali bir görünüşe sahip. Onu daha çok, çevreye yaydığı müşfik, sabırlı anaç havasıyla anımsıyorum. Ben daha okula gidecek yaşa erişmeden önce, o sabahları evimize geldiğinde hep peşinde dolaşırdım. Aklıma gelen her türlü hikâyeyi durup dinlenmeksizin ona anlatırdım, o beni dinlermiş gibi yapardı.

Yemek vakti, saat ikide babam işten eve gelince, yemek odasında sofrayı kurar ve kendi yemeğini yemek için mutfığa çekilirdi. Yerdeki örtünün üstünde bir tabak yemek olurdu ve ben karşısında alçak bir tabureye oturup hep onunla yerdim. Turpların yaprakları kesilip başları yemek masasına konduktan sonra geri kalan yaprakları yemeyi severdi. Ben de bunları onunla birlikte yemeye bayılırdım; gevrek ve acımsıydılar. “Tuhaf bir kızsın,” derdi. “Diğerleri gibi doğru dürüst turp yemek varken bu yaprakları yemen çok garip.”

Kimse beni ailenin diğer üyeleriyle birlikte yemek yemekten alıkoymadığına göre, Fatma’yla birlikte yemek yemem için de belli bir neden yoktu. Ama ben aramızda, onun ablam ve ağabeyimle olan ilişkisinden farklı, özel bir yakınlık olduğunu hissetmek istiyordum. Öğleden sonra bazen uyumak için verandaya uzandığı zaman yanında oturur, onu uyanık tutmak için sürekli konuşurdum. İyi huyluydu, hiç kızmazdı ve kapalı gözlerle başını sallardı; sanırım gevezeliğime rağmen çoğu zaman uyurdu. Ama ben onun için

çok özel biri olduğuma inanarak konuşmayı sürdürürdüm, anılarımda onu tamamen bana ait olarak hatırlıyorum. Ben Fatma'ya yürekten bağlıydım ama o belki de hepimizi ayırım yapmadan, eşit derecede seviyordu. İki kızı vardı ama Fatma'nın tümüyle bana ait olduğuna inandığımdan onları pek önemsemezdim.

Annem hep dışarıda olduğu için onun o sıralardaki halini pek hatırlamıyorum. Katamon'a taşındığımızdan beri her gün gidip geldiği geniş bir arkadaş çevresi edinmişti. Katamon, Arap aileler dışında yabancıların da yaşadığı karışık bir semt olduğu için arkadaşlarının çoğu Hristiyan'dı. Çevremizde İngiliz Mandası hükümetinde görevli İngilizler ile az sayıda Avrupalı Yahudi de oturuyordu. O sıralarda Katamon, hali vakti yerinde Filistinlilerin oturduğu, beğenilen bir semtti. Pek varlıklı değildik, çünkü babam orta halli aylığıyla hem bize hem de Tulkarim'de yaşayan annesi, ağabeyi ve evlenmemiş kız kardeşine bakmak zorundaydı. Babam yıllarca öğretmenlik yaparak, yokluk içinde çalışıp çabalayıp Eğitim Bakanlığı'ndaki bu görevine erişebilmişti. Bu yüzden varlık yönünden çevrenin en alt kesimindeydik ve orada oturan diğer ailelerle rekabet edemezdik.

Katamon, geniş sokakları ve yeşil panjurlu, verandaları karo döşemeli, kum rengi Kudüs taşından yapılmış büyük villaları olan bir semtti. Çoğu meyve ağacı ve çiçek dolu geniş yemyeşil bahçelerle çevrelenmişti. Bizim bahçemizde beş kayısı, bir badem, bir erik, bir armut ağacı ile annemle babamın yatak odasının penceresinin hemen altında bir de limon ağacı vardı. Bir de yaz sonunda, uzun yeşil taneli kocaman üzüm salkımları veren bir asmamız vardı. Ama ablamla ben onları daha olmadan, sert ve ekşiyken toplamayı severdik. O kadar ekşiydiler ki, yerken gözlerimizi sımsıkı yumardık, dişlerimiz kamaşırdı ve saatlerce geçmezdi, ama yine de bundan geri kalmazdık. Komşumuzun bütün duvar-

ları saran bir gül ağacı vardı. Kocaman pembe ve güzel kokulu güller açardı; güller o kadar güzeldi ki, yoldan geçenler onları koparıp komşumuzu fena halde kızdırırlardı.

Bizim evimiz de diğerlerine benziyordu, taşlandı, tek katlıydı ve önündeki büyük verandasına kısa bir merdivenle erişiliyordu. En azından bana öyle geliyordu, çünkü kendi boyutlarımla kıyaslandığı için çocukluk anılarımda her şey olduğundan büyük görünüyordu. Yıllar sonra bir gün evimizin bir resmini yapmaya çalıştığımda, çömelmiş birinin bakış açısından çizilmiş gibi, ön kapısı kocaman büyük bir bina ve yüksek basamaklı merdivenle çıkılan çok geniş bir veranda çizmiştim. 1948'den sonra bizim yokluğumuzda Katamon çok değer kaybetmiş. Bir süre gözden düşmüş ve beğenilmeyen, eski moda bir semt haline gelmiş. Yoksul Yahudi aileler buraya yerleşmiş hatta adı bile "Gonen"e çevrilmiş. Ama 1970'li yıllarda moda değişmiş ve orta sınıftan İsrailli aileler eski Filistin villalarını cazip ve şık bulup beğenmişler. Ev fiyatları tırmanmış ve eski bir Katamon evi satın almak giderek güçleşmiş.

Biz orada otururken Katamon'dakilerin çoğunun Filistinli Hristiyanlar oluşu bir rastlantı değildi. Filistin'deki Hristiyan toplumu Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan bir ticari ve profesyonel başarı geleneğine sahipti. O zamanlar, birçok Avrupa ülkesi Kudüs'te konsolosluğunu açmış Filistin'i etki alanına almaya çalışıyordu. Bu hareketin hemen ardından Almanya, Fransa, Rusya ve İngiltere'den misyonerler gelip kendi mezheplerine özgü kilise, hastane ve okullarını kurdular. Amaçları halkı kendi mezheplerine sokmaktı -aralarında Alman Lüteryenler, Katolikler, Presbiteryenler, Anglikanlar ve daha küçük mezhepler de vardı-. Din değiştirme için hedef kitle çoğunlukla Müslümanlardı ama yüzde onluk Hristiyan ile yüzde üçlük Yahudi toplumları da misyonerlerin dikkatinden kaçmıyordu.

Babam, “Bu saçma bir fikirdi, biz de onları kendi haline bıraktık,” dedi. “Tabii ki, Müslümanlardan veya Yahudilerden hiç din değiştiren olmadı, onlar da aramızdaki Hristiyanlara yöneldiler. Yunan Ortodoks kilisesinin geleneksel topluluğu genelde onlara karşı koydu ama diğerleri ya Katolik ya da Anglikan oldu veya başka bir mezhebe girdi.”² Mezhep değiştirenler onları bağrına basan kiliselere ve konsolosluklara yakınlaştığı için Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bir gerginlik oluştu. Bu kurumlar da, yeni din değiştiren Hristiyanları Müslüman yurttaşlara karşı kayırarak onları ticaret ve iş hayatında desteklediler. Yabancı dilleri, gelenek ve görenekleri öğrendiler, hatta çocuklarına Avrupalı isimler koymaya başladılar. Bu yüzdendir ki, bugün Edward, George ve Philip veya Margaret, Mary ve Patricia isimli Filistinlilere rastlamak mümkündür.

Yüzyılın sonunda bu oluşumlar işadama, girişimci, aracı ve profesyonel Filistinlilerden oluşan çoğu Hristiyan yeni ve varlıklı bir sınıf yarattı. Müslümanların aleyhine olan bu tutum 1920’den sonra İngiliz Mandası tarafından da benimsendi. İngiliz yetkililerinin, Filistinlileri bölüp Yahudi göçüne karşı koyamayacak hale getirmek için uyguladıkları “bölve-yönet” politikasının bir bölümü olarak, bu durumu özellikle desteklediği söyleniyordu. Babam, “Düşünsene,” demişti; “görev yaptığım Eğitim Bakanlığı’nda Hristiyanlar çoğunlukta idi - tabii yine İngilizlerin getirdiği Yahudiler dışında. Ve bu bütün devlet dairelerinde böyleydi. Hristiyanlar azınlıkken, biz Müslümanlar çoğunlukta idik bu nasıl mümkün olabiliyordu?”

Ama bütün bunlar anne ve babamın, özellikle de annemin sosyal yaşamını etkilemiyordu. Bitişik komşumuz, her

2) Filistinli Hristiyanların çoğu geleneksel olarak Yunan Ortodoks kilisesinin üyesiydi. On dokuzuncu yüzyıla kadar, Haçlı Seferleri’nden beri ayakta kalabilen küçük bir Katolik topluluğunun dışında hepsi Yunan Ortodoks Kilisesi’nin üyesiydi.

dakika evimize girip çıkan Jouzeh adlı Hristiyan bir aileydi. Karşımızdaki evde yaşayan Hristiyan Tubbeh ailesiyle de dost olmuştuk. Ailenin Ebu Michel diye bilinen reisi Katamon *muhtanydı* – Osmanlı zamanından kalma bu görev belediye başkanlığına benzer bir makamdı. Annemin diğer yakın arkadaşları olan Emily Salih ve Wahbeh ailesi birkaç sokak ileride oturuyordu. Emily ile ikisi birbirlerine çok bağlıydılar ve en küçüğü benim yaşımda olan Randa ve diğer çocuklarıyla birlikte oynardık. Wahbeh ailesinin Lily ve Nellie adlı çocuklarıyla da arkadaşım. Zeyyat'ın en iyi arkadaşı olan Hani Şarkas iki sokak aşağıdaki bir Müslüman ailenin çocuğuydu. Annesi Um Semir ile annem çok yakındılar ve ağabeyimin gizliden hayran olduğu Lamis adlı siyah saçlı bir de kızı vardı; ama on yaşındayken Zeyyat'ın onun için yazdığı bir şiir bile ne yazık ki Lamis'in ilgisini çekmemişti.

Aynı semtte oturduğumuz için bu Hristiyan ailelerle sık sık görüşüyorduk ama annemin Katamon dışında, Şeyh Cerah'ta, Bekaa'da ve Eski Kudüs'te oturan Müslüman arkadaşları da vardı. Hüseyinler, Naşaşibiler ve Afifiler gibi Kudüs'ün en eski aileleriyle de görüşürdü. O zamanlar, Filistinli bu köklü aileler kendilerini pek üstün görürlerdi. Her büyük şehrin ileri gelen aileleri vardı ama Kudüslü köklü aileler hepsinden üstün tutulurdu.

Üstünlüklerini zenginliklerine ve sahip oldukları vakıf mülküne borçluydular, ayrıca Filistin'i 1918'e kadar yöneten Osmanlı idaresinde yüksek mevkiilerde bulunmak da onlara ün sağlamıştı. Buna ek olarak bazıları Kudüs'ün kutsal yerlerinin geleneksel sorumluluğunu da yüklenmişti. Örneğin, Nuseybi ailesi on altıncı yüzyıldan beri Kutsal Emanetler Kilisesi'nin anahtarını korumuştur. Bu sınıflandırmaya göre, Kudüslü ve varlıklı olmayan ailemiz ileri gelenler arasına girmiyordu. Ama bu, sıradan dostlukları engellemiyordu ve annem bu ailelerin eşleri tarafından sevil-

diği kadar pek ünlü olmayan komşularımız tarafından da sevilirdi.

Aileler akşamları yemekten sonra birbirlerine misafirliğe giderdi. Günün önemli yemeği öğlen yendiği için saat yedi-de yenen hafif bir akşam yemeğinden sonra misafirliğe gidilir veya misafir ağırlanırdı. İnsanlarla görüşmek, arkadaşlık etmek annemin en çok sevdiği şey, hatta hayatındaki en önemli etkinlikti. Diğer kadınlar gibi o da misafir günleri düzenler ve günlere giderdi. Bunlar erkekler dışarıda olduğu zaman, öğleden sonra yalnız kadınlar için düzenlenen davetlerdi. Bir gün kadın misafirler gelmeye başladığı zaman her nasılsa evde olan babam, misafir odasında oturmuş kitap okuyordu. Onu görünce dehşete düşen misafirler duyularını anneme de iletiler. Babam da bunun üzerine kendi kendine gülerек yatak odasına çekildi.

Her kadının belirli bir günü vardı; sanırım bizimki salı günüydü. Bu günlerin belirli bir programı vardı. Önce annem sabahleyin tatlı ve tuzluları hazırlarken biz ayakaltından çekilirdik. (Bizim açımızdan bu günlerin en güzel yanı herkes gittikten sonra kalan harikulade yiyecekleri yemekti.) Sonra sofanın sağındaki misafir odası süpürölür ve tozu alınırdı. Giyinip süslenmiş, takılarını takmış kadınlar gelmeye başlayınca ev hareketlenirdi. Birbirlerini selamlayıp öpüşürlerken yükselen sesleri evin içinde yankılanırdı. Herkes diğerinin elbisesini beğenip överdi, bütün olayın amacı da zaten buydu. Kadınlar günlerde erkekler için giyinip süslenmezdi; bu sadece diğer kadınların beğenisini kazanmak, kendilerine gıpta edilmesini sağlamak için yapılırdı.

Misafir odamızda toplandıkları zaman çeşitli parfümlerin ağır kokusu dışarıya yayılırdı. Açık kapıdan onları gözlerdim, ne kadar da şıktılar. Evleri, çocukları ve kocaları hakkında sohbet ederlerdi. Haber alışverişi, dedikodu yapılır ve dertlerden arınılırdı. Birisi diğerlerine, Naşasıbi kadın-

larından birinin misafirliğe geldiği zaman hiçbir şey yemediğini fark edip etmediklerini sordu. Ona yiyecek hazırlayıp ikram etmeye bile gerek yoktu. Çünkü sadece kibarca gülümseyip yemek istediğini ama hiç iştahı olmadığı için hemen hemen hiçbir şey yemediğini söylüyordu.

“Bunda bir numara olduğunu hissettim. Yani beline bakınca sözlerinin doğru olmadığı hemen anlaşılıyordu.” Naşaşibilerin burnu büyük ve kendini beğenmiş olduğunu düşündükleri için bütün kadınlar kulak kesilmişti. “Bunu araştırmam gerekiyordu. Onun için bir gün beni ziyarete geleceği saatten hemen önce ansızın evine gittim. Ne göreyim, kekleri pastaları atıştırmıyor mu! Dışarı gittiği zaman hep böyle yapıyor.”

Diğerleri, “Demek bu yüzden iştahı yoktu!” diye bağırdılar. “Bizi obur yerine koyuyor.”

Bir kadının kocasından rahatça yakınabileceği bir mekân varsa o da bu misafir günleriydi. Diğerleri ise ona dikkatli ve sabırlı olmasını öğütlerdi ki, kocasından soğuyan bir kadının bizim toplumumuzda yapabileceği pek başka bir şey de yoktu. Bizimkinde olmasa da, bazı misafir günlerinde kadınlar dans edip şarkı söylerdi. Bu konuda başarılı olanlara kalkması için ısrar edilirdi. Batılı bir gözlemci bunda erotik bir şey bulabilir, ama hiç de öyle değildi. Bu isteyenin katıldığı neşe dolu ve baskılardan arınmış bir eğlenceydi. Danslar Batı’da göbek dansı diye bilinen ve hepimizin çocukken öğrendiği türdendi. Kimse bize nasıl yapılacağını göstermezdi, kendi kendimize öğrenirdik. Yeni yürümeye başladığım zaman kalçalarımı sallayıp ellerimi müziğin ritmine uygun kıvrırdım; üç-dört yaşına geldiğimde, gayet güzel dans edip komşuları eğlendiriyordum. Kendimi teşhir merakım ağabeyimi rahatsız ettiği için beni masadan indirip eve sürüklerdi. Anne ve babama, “Kızınızın nasıl dans ettiğini görmeliydiniz,” derdi. “Tam bir şey gibi... Şey gibi...” söyleyecek söz bulamayıp susardı.

1940'lı yıllarda Kudüs'de birçok kadın derneği kurulmuştu, annem Tarab Abdül-Hadi gibi derneklere, iyi dostlar araya girdiğinde bile katılmayı reddetmişti. Yıllar sonra Kahire'de sürgün hayatı yaşarken, ilk kadın derneğinin, Filistin Arap Kadınları Kongresi'nin kurucularından olan bir kadınla tanışmıştım. 1920'li yıllarda kurulan politik amaçlı bu dernek, o devrin tutucu Arap toplumu için şaşırtıcı bir gelişmeydi.

Derneğin kuruluşunda Tarab Abdül-Hadi'ye katılan kadınlar, annemin görüştüğü Kudüslü ailelerinin kadınlarıydı ama annem, onların açık açık sergilediği politik etkinliklerden hoşlanmıyordu. Daha ilk günden Filistin'de Siyonizmin varlığına karşı çıkacaklarını ve erkeklerinin bağımsızlık için verdiği savaşı destekleyeceklerini açıkladılar. Onların bu cesur açıklaması ve kadının geleneksel dünyası olan evlerini terk edip sosyal hayata karışmaları annemi rahatsız etmişti. Bu kadınların çoğu, o zamanlar annem dahil herkesin taktığı peçeyi çıkarıp attı. Filistin davasına ilgi duyabilecek herkese yüzlerce mektup ve telgraf yolladılar.

Ama annemin desteklediği insancıl bir yanları da vardı. Ülkeye Yahudi göçünü destekleyen hükümet politikasına karşı çıktıkları için İngiliz yetkililerin hapsettiği mahkûmları desteklemek amacıyla bir kampanya başlattılar. İngiliz Yüksek Komiseri'nden adil olmayan cezaların hafifletilmesini veya değiştirilmesini talep ettiler ve hapse atılanların yoksullaşan aileleri için para, giysi ve yiyecek topladılar. Bazıları bu işler için gereken parayı bir araya getirmek amacıyla mücevherlerini sattı. 1938'de, Filistin'i savunmak için Kahire'de toplanan Doğulu Kadınlar Konferansı'na temsilci gönderdiler. Arap dünyasından, hatta İran'dan kadınların katıldığı konferans Filistin'deki İngiliz yönetimine bir son verilmesini, Yahudi göçünün ve Yahudilere toprak satışının yasaklanmasını istemişti. O zaman annem,

“Aferin onlara,” diye onaylamıştı. “Bana sorarsan onlar erkeklerden daha iyi.”

1930’larda etkinlik gösteren Kudüs kadın derneklerinden biri. (Bu fotoğraf, Filistin Akademik Topluluğu Uluslararası İlişkiler Bölümü’nün izniyle yayınlanmıştır.)

1930’ların sonuna doğru Arap Kadınları Kongresi ikiye ayrılıp politik ve sosyal şubelerini oluşturdu. Sosyal şube kadınlara daha cazip geliyordu ve 1940’ların başlarında, o zamanlar Züheyr ile evli olan ve Kudüs’te yaşayan kuzenim Azize de bu sosyal şubeye katıldı. Kısa bir süre sonra bu dernek, Tulkarım dahil, diğer Filistin şehirlerinde de şubeler açtı ve Azize oraya döndüğü zaman da üyeliğini devam ettirebildi. Annemi de üye yapmaya hiç uğraşmadı. O, dostluklarını daha rahat koşullarda sürdürmekten yanaydı.

Konuşkan ve canlı biri olan, öyküler fıkralar anlatmaya bayılan annem doğuştan dost canlısı bir insandı. Başka bir toplumda başka bir zamanda doğmuş olsaydı, sanırım profesyonel bir komedyen olabilirdi. Bu durumda dostlarımız ve bizler onun seyircileriydik. Babam onun komşular ve tanıdıklar hakkında anlattığı dedikoduları dinleyerek dinlenirdi. O konuşurken kitabını okur gibi yapardı. Ama anlatısını yarıda bıraktığı an başını kaldırıp, “Evet? Sonra ne oldu?” diye sorardı.

1940’ların başları belki de onun yaşamının en iyi yıllarıydı. Filistin’i kuşatan genel sorunlar ben doğduktan sonra yatışmış, ancak 1945’ten sonra yeniden ortaya çıkarak bizim yaşadığımız bölgeyi etkilemişti. Annem, babamın kısıtlı olanakları ve zor ilerleyen mesleği yüzünden yıllarca sıkıntı çektikten sonra erişebildiği o rahat sosyal konumun keyfini o kısacık zaman içerisinde sürebilmişti. Babam artık mesleğinde ilerleyebilecek ve daha iyi bir aylık alabilecekti. Annem hizmetçisi, bahçıvanı ve çevresindeki bütün dostlarıyla birlikte mutluydu ve bunların sona ermesini hiç istemezdi.

Bizim bölgemizde kadınlarla erkekler sosyal etkinliklere rahatça birlikte katılırdı ama bu durum Kudüs’ün geri kalanı için geçerli değildi. Toplumda Müslümanlar çoğunlukta, tutucuydular ve kadınlarla erkekler sosyal olarak bir araya gelemezdi. Gerçekten de Eski Kudüs’te çoğu kadın peçe takardı ve herkes annemle babamın aksine beş vakit namaz kılmak ve cumaları camiye gitmek gibi bütün İslami kuralları yerine getirirdi. Bu, Filistinlilerin her zaman kutsal bir Müslüman şehri ve büyük bir dini merkez olarak kabul ettiği Kudüs’ün geleneksel yaşamına son derece uygundu. Kudüs Osmanlı yönetiminin büyük bir bölümünde sadece hacıların ve ilim adamlarının, çoğunun da orada ölmek niyetiyle gittiği, durgun, geri kalmış bir yerdi. Babam, “Sanırım o devirde Kudüs’ü dini havası

olan bir kasaba olarak tanımlayabilirdin,” dedi. Kudüs, on dokuzuncu yüzyılda, Hıristiyan misyonerler oraya yerleştiği zaman değişmeye başladı. Misyonerler sadece elli yılda yüzden fazla kilise, okul, hastane ve çeşitli kurumlar inşa ettiler. 1900 yılından sonra da, Avrupalı Yahudiler yeni göç edenlere katılıp kendi kurumlarını kurdular. Yirmi yıl sonra, İngiltere Kudüs’e şimdiye kadar hiç sahip olmadığı bir özellik kazandırdı, onu hükümet merkezi ve Filistin’in gerçek başkenti ilan etti. Böylece bütün ülkenin en önemli şehri oldu.

Kudüs’ün özünde oluşan bu değişiklikler, şehrin her tarafına erişemedi, yabancı ve göçmen yerleşim merkezlerinin oluşturduğu haritaya göre parça parça gerçekleşti. Eski Kudüs ile çevresi Müslüman olarak kaldı ama bizim oturduğumuz semt gibi banliyölerde nüfus daha karışıktı. Bunların arasında, Katamon’un bitişiğindeki Yahudi yerleşim merkezi Rehavia’daki kiralari karşılayamadıkları için buraya taşınan Yahudiler de vardı. Oysa Yahudiler genelde, Scopus Tepesi’ndeki İbrani Üniversitesi Sitesi, Montefiore (adını kurucusu, yardımsever İngiliz Yahudisi Moses Montefiore’den alan) olarak bilinen King David Oteli’nin arkasındaki bölüm, Eski Kudüs’teki Yahudi Mahallesi ile Mea Şearim gibi Kudüs’ün belirli bölgelerinde oturuyordu.

Uzun siyah paltolu, sakallı ve şakaklarından uzun lüleler sarkan adamlarla dolu olan Mea Şearim, 1900’lu yılların başlarında, Eski Kudüs’ün çok yakınında kurulmuş eski bir Yahudi mahallesiydi. Bazıları bize çok tuhaf görünen kenarı kürklü şapka ve diz boyu pantolon giyiyorlar, Arapların arasında garip bir görüntü oluşturuyorlardı. İnsanlar onların yıkanmamış gibi tozlu göründüklerini söylüyordu. Bunlar Doğu Avrupa’dan gelen göçmenlerdi ve bizler Kudüs’ün sıcak yaz aylarında o kalın elbiselerle dolaşmaya nasıl dayandıklarını merak ediyorduk. Yerleşim merkezlerinde

- Büyük Şehir
- Ulusal Sınır
- Bölge Sınırı

Altı çizili şehirler
bölgelerin isimlerini
gösterir

20 km

AKDENİZ

Sur
LÜBNAN

SURİYE

Hayfa

Aka

Safad

Hula Gölü

Tabariyya Gölü

An Nasirah

Tabariyya

Beisan

Irbid

Cenin

Tulkarim

Kalkiliya

Nablus

Tel Aviv

Yafa

Ar Ramlah

Al Lid

Ramallah

Ariha

Amman

Kudüs

Betlehem

Madaba

Askalan

Gazze

FİLİSTİN

LUT
GÖLÜ

MAVERA-YI
ÜRDÜN
(Trans Ürdün)

Khan Yunis

Rafah

Al'Arish

Bi'r As Sabi'

Kerak

MISIR
Sina

Ma'an

Ras An Naqab

Um Rashrash

Akabe

Akabe Körfezi

SUUDİ ARABİSTAN

Tam benim doğduğum zaman, İngiliz Mandası dönemindeki Filistin.

Araplarla Yahudiler arasında pek bir kaynaşma olmazdı ama Yafa Caddesi gibi ticaret merkezlerinde insanlar genelde sorun yaşamadan kaynaşıyorlardı. Babam, “Aslında,” diye kıkırdadı. “Bütün Arap delikanlıları Yafa Caddesi’ne gidip Yahudi kızları seyretmeye bayılırdı. Onları cazip bulur, ıslık çalıp sohbet etmeye çalışırlardı.” Ama annem bunu onaylamıyordu. “Evet, neden biliyor musun? Hepsi kolay elde ediliyordu da ondan. İsteyenin oluyorlardı.”

1930’lu yılların sonunda Kudüs’te artık bir sinema salonu ve kafeler vardı, bir çeşit sosyal yaşam da oluşmuştu. Siyon Sineması (sahibi Yahudiydi) çeşitli gösteriler ve tiyatro için de kullanılıyordu. Turneye çıkan Mısırlı film yıldızları, şarkıcılar ve komedyenler burada salonu dolduran ve kendilerini bu yeni ve göзалıcı dünyanın bir parçası gibi hissedenden heyecanlı Kudüslü kalabalıklar karşısında sahneye çıkıyordu. 1940’lı yıllarda birkaç sinema daha açıldı ve bir gün annem bizi, komşumuz ve onun çocuklarıyla birlikte bir film izlemeye götürdü. Sahibi bir Arap olan ve kısa zamanda Arap seyicilerin ayağını Yahudi sinemalardan kesen Rex Sineması’na gittik. O zamanlar en fazla dört yaşında olmalıyım. Şimdi bir sinema klasiğı sayılan ama annemin yalnızca yabancı film (sadece Mısır filmleri izlemeye alıştı) olduğunu bildiğı Boris Karloff’un oynadığı *Frankenstein*’ı izledik. Ben dehşetli korktum ve uzun süre etkisinden kurtulamadım. Ağabeyimin yaptığı Frankenstein taklitlerinin de katkısıyla aylarca kâbus gördüm. Sofanın cumbasında otururken panjurları kapatıp odayı karartır sonra da Frankenstein öyküleri uydurarak beni korkutup bağırtırdı.

King David Oteli’nin karşısındaki, Kudüs Genç Hıristiyanlar Derneğı’nde de konser ve konferanslar için kullanılan bir salon vardı. Çok çeşitli eğlenceler sunduğı için gençler oraya gitmeye bayılırdı. Tenis ve squash kortları, büyük bir yüzme havuzu, kütüphanesi ve kafeteryası vardı.

Genç erkek ve kadınların buluşması için bir ortam oluşturmaması da önemli bir özelliğiydi. Bu tabii ki, karşıt cinslerin Avrupa’da görüldüğü gibi buluşması değildi ve daha çok ailelerin buluşmasına dayanıyordu ama yine de erkek ve kız çocukların görüşüp konuşmasına da olanak sağlıyordu. Bunlar çoğunlukla, üyesi oldukları çeşitli kiliseler tarafından düzenlenen piknikler ve toplantılarda birbirleriyle buluşma olanağına sahip Hristiyanlardı. Müslümanlar arasındaki toplumsal gelenekler bu gibi etkinlikleri hoş karşılamıyordu ama birçok Müslüman erkek, hatta modern Müslüman aile Genç Hristiyanlar Derneği’ne geliyordu. Tulkarim’de oturmalarına rağmen bizi ziyaret etmek için sık sık Kudüs’e gelip kalan kuzenlerimiz Züheyr ile İlyas uçümüzü oraya tiyatro seyretmeye götürürdü ama Zeyyat ile ben spor yapmak ve diğer etkinliklere katılmak için henüz çok küçüktük.

Kudüs’ün en sevilen kafelerinin sahibi Yahudilerdi. Hristiyan bir Filistinli olan Leyla Mantura adlı arkadaşım, “Kaldırıma masalar koyarlardı ve bazılarının gerçekten de bir Viyana havası vardı,” demişti. “En lezzetli çikolatalı pastayı orada yiyebilirdin.” Bazen İlyas, Zeyyat’ı Yafa Caddesi’ndeki böyle kafelere götürüyordu. Dışarıda oturup dondurma yiyorlar ve gelip geçeni seyrediyorlardı. Bu, Avrupalı Yahudi göçmenlerin ithal edip Kudüs’ün yaşamına kattığı bir yenilikti. Filistin’in ve tabii ki her Arap şehrinin bilinen bir özelliği olan geleneksel Arap kahveleri yalnız erkeklerin konuşmak, tavla oynayıp nargile içmek için gittikleri yerlerdi.

Babam bizi Bekaa’da dondurma servisi yapan bir Avrupa Yahudisi’nin yerine götürürdü. Dönerken hava kararmış olurdu ve pırıl pırıl yıldızların aydınlatığı gökyüzünü seyrederdik. Babam o zaman bize yıldızların ve takımyıldızların adlarını söyleyerek bir astronomi dersi verirdi. Bir gün Zeyyat son yudumu da alabilmek için dibini kaşıklarken don-

durma kâsesini düşürüp kırdı. Babam onu azarlamak üzereyken bir Macar Yahudisi olan dükkân sahibi elini kaldırarak yanımıza koştu. “Zıyanı yok,” diyerek kırıkları süpürmek için eğildi. “Bütün dertlerimiz böyle önemsiz olsaydı, bu dünya ne kadar güzel bir yer olurdu!”

Aileler Kudüs’ün dışındaki, Ramallah ve Beyt kasabasının yakınlarındaki açık hava kafelerine sık sık gidiyordu. Herkesin hâlâ sahibinin adıyla Odeh Otel dediği, Ramallah’taki Grand Otel’e gezmeye giderdik. Gölgeyi çam ağaçlarının altında mangalda pişmiş et, lezzetli salatalar ve taze ekmek yediğimiz büyük bir açık hava lokantası vardı. Ama varlıklı Filistinliler piknik yapmak, yüzüp dolaşmak için hâlâ Yafa’ya gitmeyi yeğliyorlardı. Burası en ünlü ailelerin oturduğu, ilk Filistin gazetesinin basıldığı ve aydınların bulunduğu Filistin’in geleneksel büyük şehriydi. Herkes oraya “Denizin gelini” derdi; Arapça’da “gelin” sözcüğü çok güzel bir şeyi ifade etmek için kullanılır.

Yafa’nın geniş caddeleri, büyük evleri, çekici Akdeniz manzaraları, canlı ve hareketli bir limanı vardır. Burası eğlenmek, iş yapmak ve Filistin’in başlıca limanı olduğu için de seyahat için idealdir. Canlanmadan önce herkes Kudüs’ün boğucu, dindar havasından kurtulmak için oraya giderdi. Babam ne zaman, İngilizlerin kurduğu Ortadoğu Radyo İstasyonu’nda çalışmaya gitse Siham ile Zeyyat’ı da götürürdü. Denizi görür görmez yüzebilmek için yalvarmaya başlarılarmış ve babam da onları plajı yöneten adama ‘emanet edermiş.

Yemekleri kendi Avrupalı lokantalarından daha lezzetli ve daha ucuz olduğu için Yahudiler de Tel Aviv’den Yafa’ya giderdi. 1930’lardan sonra bizim sıradan iki ulusal yemeğimize, felafile ile humusa özellikle merak sardılar. Bunlar yapması kolay, hesaplı ve genellikle yemek aralarında yenilen yemeklerdi. Çoğu mahallede yeni pişmiş sıcak sıcak ala-

bileceğiniz fela fel dükkânları vardı. Bunlar ekmek ve zeytine ilaveten yoksulların başlıca yemeğini oluşturur. 1920'li yıllarda ve 1930'lu yılların başlangıcında Filistin'e gelen Yahudiler çoğu zaman öylesine yoksuldu ki, herkesin yemek yediği lokantalara girip para veya yiyecek dilenirlerdi. Hesaplı ve besleyici Arap yemeklerini kısa zamanda keşfettiler ve fela fel yapmasını öğrendiler. Ama tadı Arapların yaptığı gibi olmadığı için fela fel yemek için hâlâ Arap lokantalara geliyorlar. Yıllar sonra İsrail'i ziyaret ettiğimde fela fel, humus ve birçok başka yemeğin özgün "İsrail yemeği" olarak bilindiğini duyunca şaşırıp sinirlendim. Bu yemeklerin gerçekten hangi ülkeye ait olduğunu kimse bilmiyordu.

Kudüs yaşamının bir de entelektüel yanı vardı. Filistin'in ve diğer Arap ülkelerinin ünlüleri halka açık konferanslar verip şiirler okurlardı. Babamın Bekaa'daki Arap Ortodoks Kulübü'nde amcam Ebu Salma'nın ve şair dostu İbrahim Tukan'ın milli duygular yansıtan şiirlerini okudukları şiir akşamlarından söz ettiğini anımsıyorum. Politik konuları ele alan, ülkede olanlara tutkuyla karşı çıkıp direnen bu şiirleri dinleyiciler seviyordu. Bu tür şiirler Filistin için bir yenilikti.

Ebu Salma'nın milliyetçi heyecanı başına dert açtı. Eğitim Bakanlığı'nda çalıştığı sırada (babam da aynı dairede çalışıyordu) "Cebel el-Mukebir" adlı bir şiir yayınlamıştı – bu Kudüs'ün hemen dışındaki tepenin adıdır. Kudüs fatihi Ömer ibni el-Kâtip'in 638 yılında şehri ilk kez seyrettiği yer olan bu tepenin Arap tarihinde önemli bir yeri vardır. Müslüman askerler onu görünce, "Allahu ekber!" diye bağdıkları için tepeye bu isim verilmiş.³ 1930'lu yıllarda burası İngiliz Yüksek Komiseri'nin evinin yeri idi. Kinaye ve sembolizmden yararlanan şiir hiçbir Filistinlinin, Filistin'deki İngiliz gücünün bu kalesi yerle bir edilene kadar

3) Cebel el-Mukebir, "Allah büyüktür diyen tepe" anlamına gelir.

rahat etmeyeceğine and içiyordu. Mısraların gerçek anlamını gizlemeyi amaçlayan edebi ve tarihsel göndermeler yetkilileri kandıramadı ve amcam hemen devlet dairesindeki işinden çıkarıldı. Ama bu Ebu Salma'nın edebi ününü zedeledi. Tersine İngiliz sömürge yönetimine ve ülkeye sızan Siyonizme milliyetçi bir tavırla karşı çıkışıyla herkesin saygısını ve hayranlığını kazandı. Babam Ortodoks Kulübü'nde konferans vermek için hiç davet almadı ama iyi dostu ve Katamon'da komşumuz olan ünlü Filistinli entelektüel, Halil Sakakini, orada sık sık konferans verirdi. Bu gibi kişiler Yafa, Hayfa, Nablus ve Gazze'deki edebiyat kulüplerine de giderdi.

Kudüs'ün genel havasıyla birlikte bizim oturduğumuz semtin havası da değişti. Çoğunlukla Arapların oturduğu bir yer olan Katamon'a, çoğu Yahudi olan, giderek daha çok Avrupalı yerleşmeye başladı. Yalnızca bizim sokağımızda bir Alman Yahudisi doktor ve biri Beyaz Rus diğeri Yahudi iki başka yabancı aile daha vardı. Kramer adındaki bu Yahudi aile Doğu Avrupa'dan gelmişti. Tam olarak nereden geldiklerini bilmiyorduk ama Bayan Kramer İskoç'tu. Yaşları en çok ablamın yaşına yakın olan David ile Aviva adlı iki çocukları vardı. Anne babaları onlarla İbranice konuşuyordu ama annelerinden İngilizce de öğrenmişlerdi, babaları Arapça da biliyordu. Filistin'deki yeraltı Yahudi ordusu olan Haganah'ın bir üyesiydi. Yasadışı olması gereken bu ordu, yetkililer tarafından gayri resmi de olsa tanınıyordu. Filistinliler ise onu İngiliz ordusunun bir kolu olarak görüyordu. İngiliz ordusunun onları eğittiği ve mali destek verdiği söyleniyordu. Siham, Aviva ve erkek kardeşi David ile arkadaş oldu. Oldukça küstah bir çocuk olan David, Filis-

tinli kızlara, özellikle de tam karşımızda oturan Farraj ailesinin kızlarına takılmadan edemiyordu.

Siham, “Yahudilere karşı bir düşmanlık duyduğumuzu hatırlamıyorum,” dedi. “Ben izciyken, bir gün Yahudi izci kızları okulumuza davet etmeye karar verdik. Bütün bir gününü birlikte geçirdik sonra onlar da bizi okullarına davet ettiler. Dostça davrandılar ve iyi geçindik. Hepimiz onların ‘bizim’ Yahudilerden, yani Yahudi Araplardan farklı olduğunu biliyorduk. Onları Yahudi olarak değil de daha çok Avrupalı yabancılar olarak görüyorduk.” (“Yahudi Arap” derken yüzyıllardır Filistin’de yaşayan, Arapça konuşan ve dış görünümü Araplardan farklı olmayan küçük Yahudi topluluğundan söz ediyordu. 1880’de Avrupalı Yahudilerin Filistin’e göç etmeye başlamasından önce 350,000 nüfuslu ülkede sadece 3,000 kişiydiler.) “Sanırım onların Filistin’e neden geldiğini kimse pek düşünmüyordu. Birçok diğerleri gibi onlar da Kudüs’ü ziyaret etmeye gelmişlerdi ve biz onları kabul ettik.”

1930’lu yıllarda Filistin’e gelen göçmenlerin çoğu Nazizm’den kaçan Almanlardı ve bunların arasında, sokağımızda oturan adam gibi, birçok doktor da vardı. Manda yönetimi halk için çeşitli sağlık hizmetleri sağlamıştı ama bu doktorların yüksek tıp standartları kısa sürede herkesin beğenisini kazandı. Halk hiç çekinmeden zaman zaman Alman Yahudisi doktorlara başvuruyordu. Babam da bir keresinde Zeyyat’ı, Katamon’un batısındaki yeni bir Yahudi yerleşim yeri olan Rehavia’daki bir Alman Yahudisi doktora götürmüştü. Babam o günü anımsayarak, “O iyi bir doktordu ve Zeyyat’ı iyileştirdi,” dedi. “Alman Yahudileri farklıydı. Çevredekilerle kaynaşmaz ve bütün diğer Yahudileri küçümserlerdi.”

Sokağımızdaki Alman Yahudisi doktor ise çoğu zaman bizimle ve diğer Arap ailelerle konuşma fırsatı yaratırdı.

Araplarla barış içinde yaşamak istediğini ve aynı şeyi isteyen birçok Yahudi tanıdığını söylerdi. Ama Yahudi liderlerin bunu istemediğini, onların başka planları olduğundan söz etmişti. Babam, “Çoğu liderlerden korkuyordu,” dedi. “Aslında onlara acırdım. Eğitim Dairesi’nde bizimle birlikte çalışan Roth adlı bir Alman vardı, bana geldi, konuştuklarımızı kimseye söylemeyeceğime dair söz aldıktan sonra nasıl Müslüman olabileceğini sordu. Nedenini hiç söylemedi ama 1941 yılındaydık ve Rommel Kuzey Afrika’da zafer kazanmıştı; belki o da hepimiz gibi Almanların savaşı kazanacağına inanıyordu. Filistin’e girerlerse Yahudiler tehlikede olurdu ve o da bu yüzden Müslüman olmak istiyordu. Duygularını anlayabiliyordum.”

Bu sıralarda babamla birlikte Eğitim Dairesi’nde çalışan Leon Blum ile Shlomo Goitein⁴ adlı iki başka Yahudi onu bir toplantılarına davet etti. Dairedeki Yahudiler ülkedeki Yahudi eğitimiyle ilgiliydiler ama ne gariptir ki yetkileri herhangi bir Filistinlinin yetkisine eşit, çoğu zaman daha da fazlaydı. Salim Kattul öfkeyle, “Aramızda bir azınlık grubu olmalarına rağmen bu nasıl mümkün oluyor?” diye çıkıştı. Babamın bir öğretmen arkadaşıydı. Goitein’in Arapçası çok iyiydi ve bir keresinde babamın hazırladığı bir raporun taslağını düzeltmişti. Blum ile Goitein, 1920’li yıllarda Filistin’de kurulan Brit Şalom adlı küçük bir örgütün üyesiydi. Üyeleri, Araplarla birlikte yaşamayı ilke edinen Avrupalı Yahudilerden oluşuyordu. Yıllar sonra babama, “Oraya gitmek sana zor gelmedi mi?” diye sordum. “Hiç de gelmedi,” diye karşılık verdi. “İki kez konuşma yapmak için gittim. Her seferinde yirmi beş-otuz kişi vardı. İyi ve dost tavırlı insanlardı. Bizi yok sayan, hiç ödün vermeyen, saldırgan Yahudi-

4) Bu, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi’nde saklanan ünlü Geniza belgelerini derleyip çeviren S. D. Goitein’di. Eseri daha sonra *A Mediterranean Society* (Bir Akdeniz Toplumu) adı altında üç cilt olarak yayınlanmıştı.

ler gibi değildiler. En azından, Filistin’de onlarla aramızda yaratılan sorunlara bir çözüm arıyorlardı.”

Kramerlerle 1947’nin sonuna kadar dost kaldık. O yılın Kasım ayında bir akşam Kramer babamı görmeye geldi. Arapça, “Bay Karmi,” dedi, “Kendimi tehlikeye atarak size, ailenizi alıp Kudüs’ü en kısa zamanda terk etmenizi söylemeye geldim. Hâlâ zaman varken Tulkarim’e gidin, bu sizin için daha iyi. Lütfen bana inanın, burası güvenli değil.” O ara zaten Kudüs’te hayat çalkantılı bir hal almıştı. Hemen hemen her gün silahlı çatışmalar oluyordu. Ama kimse işlerin daha da kötüye gideceğine inanmıyordu ve taşınmayı da düşünmüyordu. Babam önerisi için teşekkür edip ondan daha fazla bilgi sızdırmaya çalıştı. Fakat Kramer başka bir şey söylemedi ve biraz sonra da gitti. Babam bu olayı hiç önemsemedi. Kramer karşı taraf için çalıştığına göre ona nasıl inanırdı? Ama ben yıllar sonra oradan, telaş ve korku içinde ayrılırken, acaba babam o konuşmayı ve Kramer’in kehaneti andıran sözlerini hatırladı mı, diye çok düşündüm.

Babam işyerinde birçok İngiliz’le tanışıyordu. Bunlardan biri Katamon’da bize yakın oturan ve Philip adlı oğluyla arkadaşlık ettiğimiz, Clayton adında biriydi. Philip on yedi yaşında sevimli bir çocuktü ve hükümetin İngilizler için açtığı okula gidiyordu ama matematiğı zayıf olduğı için sınavlarını bir türlü geçemiyordu. Babam Eğitim Müfettişliğı görevine ek olarak matematik öğretmenliğı de yaptığı için, Philip ondan özel ders alıyordu. Philip’in, Peter adında yerinde duramayan, sevimli bir köpeğı olduğı için onun bize gelmesi hoşuma gidiyordu. Philip bize hep hediyeler getirirdi ama bunların ders ücreti yerine geçip geçmediğini asla öğrenemedim.

Bir gün bana oyuncak bir köpek getirdi, daha sonra da Peter adını verdiğim kocaman bir ayı, ama Arapça’da “p” harfi olmadığı için bu harfi söyleyemiyor ve ona “Beta” di-

yordum. Bu Beta benim yatağımda yatar, sabah benimle birlikte kalkar, giyinir -Fatma ona mavi bir pantolon dikmişti- hatta bazen yıkanırdı. Kudüs'ten gidene kadar ondan hiç ayrılmadım, o zaman zaten epey hırpalanmış eskimişti ve sarı boncuk gözlerinden biri kopmuştu. Sonunda Philip bize hediye getirmekten vazgeçip gerçek bir köpek verdi. Bu bir Arap av köpeği, sıska bir "saluki"ydi, adını Snooky koyduk. Onu çok sevdik ama uzun süre yanımızda kalmadı, bir gün yok oldu. Çiğnendi mi yoksa kuduz tehlikesine karşı İngiliz yetkililer tarafından götürüldü mü hiçbir zaman öğrenemedik. Sahipsiz sanılan köpeklerin sonu bu olurdu.

Çok üzölmüştüğ ama bir süre sonra başka bir köpek edindik. Bu yarı saluki yarı spanyel bir kırmaydı. Sarımsı kahverengi, kısa tüyleri vardı. Zeyyat onu sokakta başıboş dolaşırken bulmuş ve hemen arkadaş olmuştu. Kısa sürede, köpeklerden hiç hoşlanmayan annem hariç, bütün ailenin sevgilisi oldu. Annem onun eve girmesine izin vermiyor, girmek isterse de süpürgeyle kovalıyordu. Bu yüzden süpürge sapını görür görmez kaçardı. Arapların geleneksel olarak köpek sevmediğı bir toplumda ona Arapça isim vermek saçma olacağı için babam bir İngiliz ismi seçti: Rex.

Rex okula kadar ablamın peşinden gitme alışkanlığında ydı. Ablam onu kovaladığı zaman döndüğünü sanması için biraz geride kalır, sonra yine peşine düşerdi. Öğle tatili için dışarı çıkana kadar onu okul merdivenlerinde beklerdi. "Onu azarlamaya kıyamadım," derdi. "Öyle acıklı bir şekilde bakıp yutkunuyor ki, sonunda onu kucaklayıp okşadım ve usulca bir daha bunu yapmamasını söyledim."

Bir keresinde babam işe giderken peşinden otobüse binmiş. Babam otobüse binerken yolcular telaş içinde bağırıp çağırmaya başlamış, çünkü biz köpek sevsek de Filistinlilerin çoğı hiç sevmez. Onların pis olduklarını inanırlar ve bekçi köpeğine gerek duyarlarsa onu evden epey uzakta bir

kulübeye bağlarlar. Köpek veya köpoğlu Arapça'da en çok kullanılan küfürdür; birine köpek demekle onun ya piç olduğu ima edilir yahut da şerefsiz, onursuz olduğu belirtilir, başka dillerde "it" denilmesi gibi. Yolcuların tepkisini gören babam arkasına dönünce Rex'in ayaklarının dibinde durduğunu fark etmiş. Otobüsten inip Rex'i eve götürmek ve Fatma'ya köpeğin dışarı çıkmaması için bahçe kapısının her zaman kapalı tutulmasını tembih etmek zorunda kalmış. Aslında bu uyarıya gerek yoktu, çünkü hepimiz onun da Snooky gibi kaybolmasından korkuyorduk. Bu yüzden hepimiz onun sokağa çıkmasını önlemek gayretindeydik. Ama çok uyanıktı ve kimseye görünmeden sıvışıveriyordu.

Zeyyat onu çok severdi ve onunla saatlerce bahçede oynardı. Yıllar sonra Filistin'den çok uzaklarda bir ülkede yaşarken bir köpek edildi. Bu sarımsı kahverengi tüylerinin dışında Filistin'deki köpeğimize pek benzer yanı olmayan ırl bir labradordu. Ama ağabeyim adını Rex koydu.

1940'lı yılların Filistin'inde normale benzeyen bir yaşam sürdürebildiğimize inanmak şimdi çok güç. Aslında Kudüs'ün bizim oturduğumuz bölümü, tüm Filistin şehirlerinde ortaya çıkan ayaklanmalardan birkaç yıl uzak kaldı. Bir çeşit yalancı cennette yaşıyorduk. Annemle babam 1938'de Katamon'a taşındıktan sonra, önceleri babamı tehdit eden Arap fraksiyonları onu daha fazla rahatsız etmediler, İngiliz ordusunun baskınları ve soruşturmaları da son buldu. Annem daha sonraları, "En kötüsü Genel Grev'di," dedi. "Bunun kadar kötüsü bir daha olmaz diye düşündük. Ghada doğduktan sonra ortalık yatıştı ve biz de en kötüsünün artık geçmişte kaldığına inandık." Genel Grev ablamın çocuk-

luk yıllarını kararttığı gibi sonraki yaşamını da gölgeledi. 1936 yılının Nisanı'nda olaylar başladığı zaman o daha dört yaşındaymış. "Olup bitenleri tabii ki anlamıyordum," dedi, "ama babam, halk neler döndüğünün farkına varmaya başladığı ve ihanete uğradığını hissettiği için bunların olduğunu söylerdi."

O zaman annemle babam Eski Kudüs'ün hemen dışında Vadi el-Coz'da kiralık bir evde oturuyorlardı. Annem Zeyyat'a hamileydi ve doğumun hastanede gerçekleşmesi gerekiyordu. Oysa Genel Grev nedeniyle İngiliz yetkililer sokağa çıkma yasağı koymuşlardı ve kimse evinden dışarı çıkamıyordu. Bu yüzden, o yılın Ağustosunda Zeyyat, sadece yerel ebenin yardımıyla evde dünyaya geldi.

Siham, "Annemin yanında kalmak istedim ama yardıma gelen komşular beni dışarı çıkardılar," dedi. "Ancak bebek doğduktan sonra leğende yıkanırken içeri girmeme izin verdiler." Babam oturma odasında kitap okuyordu ve ebe bir oğlu olduğunu müjdelemek istedi, bu Arap aileleri için çok önemli bir olaydı, kendi marifetiymiş gibi gülümseyerek bahşişini bekledi. "Ama babam ona yalnızca ücretini verip gitmesini söyledi." Zeyyat'ın doğumu o ara yaşanan en heyecanlı olaydı. Grevden ötürü dükkânlar ve işyerleri kapalıydı, çocuklar okula gidemiyordu. Siham, "Çok sıkıcıydı," dedi. "Sokağa çıkma yasağı süresince dışarı çıkıp oynayamıyorduk ve kimse ziyarete gelemiyordu. En büyük eğlencemiz Bab el-Sahire'nin (Eski Kudüs'teki Herod Kapısı) karşısındaki dükkânlardan bir şey almaya gönderilmektir. Çevrede askeri cip veya otomobil olmadığından emin olmak için yanımızda bir gözcü çocuk olurdu ve o işaret verdiği zaman hepimiz dükkânlara giderdik. Kapalı izlenimi vermek için dükkânların kepenkleri hep inikti ama içeride insanlar olurdu ve bize satış yaparlardı."

"Bazen çocuklar İngiliz askerinin ve polislin otomobillerinin lastiğini patlatmak için yola keskin taşlar veya çiviler

atardı. Yakalanırlarsa askerler sopalarla üstlerine saldırırdı. En çok da Potasyum Şirketi'nin kamyonlarına düşmandık. Şirket yabancı Yahudilerin, sanırım Almanlarındı ve kimse sokağa çıkamadığı halde bu kamyonların dolaşma izni vardı. Şoförler de Yahudiydi ve bir gün çocuklar kamyon tam önlerindeyken yola bir sürü çivi attı. Kamyon durdu ve şoför çocuklara bağırırmaya başladı. Annem koşarak dışarı çıktı ve onları yoldan uzaklaştırdı.” Daha sonra bu olayı anlatırken hafifçe ürperdi. “Aslında oldukça tehlikeliydi ama o zaman bize eğlenceli geliyordu.” Altı ay sonra grev sona erdi ve Siham okula döndü. Daha sonraları benim de gideceğim Vadi el-Coz'daki okulun adı el-Mamuniye el-Cedide idi. Grev ve sokağa çıkma yasağı sona erince herkes rahatlamıştı ama anlaşmazlık hâlâ çözümlenmemişti.

Ülkenin Avrupalı Yahudiler tarafından ele geçirilmesine karşı çıkan Filistinli rakip partiler, Hüseyini ile Naşaşibi yandaşları her zamankinden daha fazla çatışma halindeydiler. Şimdi birbirlerine daha da acımasızca saldırıyorlardı ve babam gibi politikayla uğraşmayan masum insanlar iki ateş arasında giderek daha çok kalıyordu. Amcamın aksine, babam asla politik bir parti üyesi veya politik eylemci olmamıştı. Olup bitenlerle tabii ki çok yakından ilgileniyordu ve diğer Filistinli erkekler gibi o da politika hakkında uzun uzun konuşup tartışırdı.

Misafir geldiğinde annem, “Erkekleri politikayla baş başa bırakalım,” derdi ve kadınlar bir araya toplanıp başka şeylerden konuşurdu. 1949'dan sonra İngiltere'ye gittiğimiz zaman bu alışkanlık daha da büyük bir yoğunlukla sürdürüldü. Daha önce Kudüs'te olduğu gibi, o günlerde de, Filistin hakkında bütün bildiklerim babamın Arap dostlarıyla evde yaptığı konuşmalardan kulağıma çalınan şeylerdi. Annem beni kahve tepsisiyle oturdukları odaya gönderirdi, konuşmaların bir kısmını duyardım. Çocukluğumdan itibaren po-

litikanın erkeklerin doğal merakı olduğuna inandığım için 1950'li yılların İngiliz toplumunda hemen hemen kimsenin politikadan söz etmemesi beni şaşırtıyordu. Nitekim, din ya da gelecek seçimlerde kullanılacak oy gibi konularda konuşmanın nahoş karşılandığını öğrenmiştim. Bu ülke benimkinden ne kadar da farklı, diye düşündüm. Benim ülkem gibi, çatışmalarla parçalanmayan toplumların politikayla ilgilenmediği hiç aklıma gelmedi.

Babam politikaya ilgi duymasına rağmen, kitap okuyup araştırma yapmayı severdi ve mesleğinde ilerlemek onun için her şeyden önemliydi. Gerçekten de Genel Grev sırasında Eğitim Müfettişliği'ne getirildi; artık Kudüs'teki matematik ve İngilizce öğretmenliğini geride bırakabilirdi. Ertesi yıl, 1937'de, İngiliz Manda hükümeti tarafından eğitim konusunda altı aylık bir kursa katılmak üzere Londra'ya gönderildi. Babam, annemin çocuklarıyla Tulkarim'deki ailesinin yanına gitmesini veya kendi ailesini Kudüs'e getirtmesini sağlamadan onu bırakıp gidemezdi. Bizim toplumumuzda genelde kadınlar tek başlarına bırakılmazlar; hep başlarında bir erkek bulunması gerekir, önce baba sonra da bir eş. Her ikisinin yokluğunda erkek kardeşler veya kayınbiraderler onların sorumluluğunu yüklenir. Babam İngiltere'ye gideceği zaman ailenin büyüğü olarak sözü geçen Mahmut amcam, annemin Tulkarim'e giderek büyükannemle birlikte oturması gerektiğini söyledi. O zamanın âdetlerine göre, bir kadının bu durumda söyleneni yapması gerekirdi çünkü kadınlar kendi yaşamlarını yönetecek güce sahip değildi. Ama babam tutucu bir evde yetişmiş olmasına rağmen liberal bir hayat görüşüne sahipti. Evliliklerinin başlangıcından beri annemin evi istediği gibi yönetmesine müsaade etmiş, en alışılmadık olanı da ona istediği gibi harcayacağı bir harçlık vermişti. Annem bu yüzden bağımsız olma'ya alışmıştı ve Tulkarim'e gitmeyi reddetti. Normal durumda ikinci seçe-

nek kendi ailesinin Kudüs'e gelmesiydi ama sokağa çıkma yasağı yüzünden bu da olanaksızdı. Böylece annem komşuların yardımıyla idare etti.

“Ne berbat bir zamandı,” dedi. “Baskınlar, silahlı adamlar, Yahudi göçüne karşı yapılan gösteriler. Ancak Katamon'a taşındıktan sonra kendimize gelebildik.”

1938 yılının kışında aile Katamon'da kiraladığı bir eve taşındı. Ev sahibesi Um Cabra adlı bir kadındı; oğlu bir Polonya Yahudisi göçmeniyle evlenmişti. Ülkeye Avrupalı Yahudilerin doluşmasıyla Arap erkeklerinin Yahudi kadınlarla evlenmesi (ama tersi değil) olağanlaşmıştı. Kocalar Müslümansa kadınlar da çoğunlukla Müslüman oluyordu ama o zaman da evli çift, kadının ailesi veya Yahudi çevreler tarafından tehdit ediliyordu. 1940 yılından sonra iki tarafın arasındaki gerginlik artıp Araplar da bu birleşmeleri onaylamaya başlayınca, çiftler ya kaçmak yahut da gizlenmek zorunda kaldılar. Annem Um Cabra'nın oğlundan pek hoşlanmadı, evi de pek beğenmediği için bir yıl sonra, Kudüs'ten ayrılana kadar oturduğumuz, Katamon'daki son evimize taşındık. Ve annem evlendiğinden beri ilk kez burada rahat ve bolluk içinde yaşadığı bir aile hayatı kurabildi.

Hevesli bir ev kadınıydı ve iyi döşenmiş, kileri temel besin maddeleriyle iyice doldurulmuş ve misafirlerini rahat ettirebilecek olanaklara sahip bir ev istiyordu. Annemin kileri çatı arası denilebilecek bir yerdeydi. Bu, genelde bir merdivenle erişilen mutfak tavanının hemen altına yapılmış geniş bir raftı. Annem buraya torbalar dolusu pirinç, un ve bulgur depolardı. Duvar kenarında, kocaman zeytinyağı ve zeytin kavanozları dizilirdi. Daha küçük kavanozlarda mercimek, nohut ve baklagiller olurdu. Tuz, katıyağ, sabun ve mum stoklardı. Yaz aylarında, kış için çeşitli reçeller ve turşu yapar, bamya ve mulukiye (ıspanağa benzer yapraklı bir sebze) kuruturdu. Yiyecek stokumuzu gören bir ordu için

olduğunu sanabilirdi. Stok yapma merakı sonuçta bütün yiyeceğimizin, evimize el koyan Yahudi ailenin, onlar her kimse, eline düşmesinden başka bir işe yaramadı. Annem, “Allahım en az bir yıllık yiyeceğe kondular,” dedi. “En güzel battaniyelerimi de onlara bıraktığımı düşündükçe sinirleniyorum. Şam’da fazla kalmayız diye delik deşik olanları yanıma almıştım.” Yine de istif etme alışkanlığından hiç kurtulamadı. İngiltere’de canı istediği zaman gidebileceği dükkânlar yakındayken bile kıtlık olacakmış gibi yiyecek istif etmeyi sürdürdü.

Evimiz misafir ağırlamak için idealdi. Her iki kanadında geniş pencereler olan ön kapı doğrudan sofaya açılırdı. Sofanın arka duvarındaki çift kapıdan eve girilirdi. Annem çok sayıda kişiyi oturtabildiği ve erkeklerle kadınları ayrı ayrı oturacak yeri olduğu için evini beğenirdi. Bu ayrım zorunlu değildi ama erkeklerle kadınlar hemcinsleriyle birlikte olmaktan hoşlanırdı. Her cinsin ilgileri kendine özgü olduğu için bu doğal sayılırdı. Her iki tarafta da birer oda vardı: Birincisi misafir odasıydı. Babam ziyaretine gelen erkekleri burada kabul ederdi. Annem de günler dışında gelen misafirlerini burada ağırlardı. İkincisi anne ve babamın yatak odasıydı. Villanın arkasında ise bizim yatak odamız, yemek odası, mutfak ve banyo vardı. Yatak odalarıyla sofayı ayıran bir koridor yan taraftan bahçeye açılırdı. Üçümüz aynı yatak odasını paylaşırdık ama bundan rahatsız olduğumuzu anımsamıyorum; ağabeyimle benim yatağım karşılıklı duvar kenarındaydı, ablamınki de ortadaydı. Arka bahçeye bakan iki geniş pencere vardı. Döşeme taş kaplıydı ama annem kışın evi sıcak tutmak için halı sererdi; sonbaharda halılar dövülüp yıkanır ve katlanıp kaldırılırdı.

Yaz akşamları herkes, içerden daha serin olan verandada otururdu. Babam dünyanın en iyi ikliminin Filistin’inki olduğunu söylerdi. “Dört iklimi de yaşıyoruz, serin bir son-

bahar, soğuk bir kış, ılık yağmurlu bir ilkbahar ve sıcak kuru bir yaz. Yazın ortasında bile geceleri hava serinler, hatta soğuk bile olabilir.” Londra’da yaşamaya başladığımız zaman tek şikâyeti İngiltere’de mevsimlerin olmayışydı. “Bütün yıl hava aynı geçiyor,” derdi. “Belki de burada iki mevsim var, soğuk ve daha az soğuk.” Gözlerimi yumup Kudüs’teki o günleri anımsamaya çalıştığım zaman, büyükle-
rin uyuduğu ve sıcak havanın sokaklara ve evlere yayıldığı o uzun yaz öğle sonlarını hâlâ hissedebiliyorum. Öğle yemeğinden sonra yakında oturan arkadaşlarım Leyla ve Nec-
la’yla bahçede oynarken sıcak sessizlik elle tutulabilecek kadar yoğun olurdu.

Annemin, evde herkesin uymak zorunda olduğu, katı kuralları vardı. Sabahları Fatma’nın yardımıyla yemek pişirirdi. Fatma eti yıkar, sarmısakları döver, sebzeleri ayıklayıp soyar, pirinci yıkayıp süzer ve her şeyi hazır ederdi; annem mutfağa girdiği zaman yapacağı tek şey bütün malzemeyi sihirli yöntemleriyle bir araya getirmek olurdu. Gerçekten de iyi bir aşçıydı. Filistin mutfağına, Suriye kökenine özgü bir çeşni katardı. Bu farkı, daha fazla yağ, sarmısak ve zengin tatlar yaratan baharat kullanarak elde ederdi. Sarması efsaneviydi; küçük ve düzenli sarmaları domates ve naneli koyun etinin üzerine dizer ve değişik tadlar birbirine karışana kadar kısık ateşte ağır ağır pişirirdi; lokmalar insanın ağzında erirdi.

Aramızda bu yemeklerden en çok şikâyet eden babamdı. Yıllarca karın ağrılarına aşırı yağlı yemeklerin neden olduğunu söyledi. Yine de hiçbirini yememezlik etmezdi. Sofrada her zaman aynı şeyi yapardı. Annemin pişirdiği yemekleri iştahla yedikten sonra kaşlarını çatıp söylenmeye başlar, kemerini gevşetip şiştiğini, bu kadar çok sıvı ve katıyağ kullanmaması gerektiğini söylerdi. Ama annem hiç aldırılmaz, o da asla yememezlik etmezdi. Onun lezzetli ye-

meklerine o kadar alışmıştık ki, diğer bütün yiyecekler bize tatsız tuzsuz geliyordu.

Bazen ekmek yapardı ve fırından çıkan sıcacık, lezzetli ev ekmeğine bayılırdık. Eskiden fırınlar yokken herkes kendi ekmeğini yapardı. Kadınlar hamuru hazırlar ve pişirmek için mahalle fırınına götürürdü. Biz Katamon'a taşındığımız zaman yaşam değişmişti ve kapımıza kadar taze ekmek getiren bir fırıncımız vardı.

Annem yemek pişirdikten sonra ortalığı toplama işini Fatma'ya bırakıp arkadaşlarına kahve içmeye giderdi. Tam öğle yemeğine yetiyecek şekilde eve dönerdi, Fatma da bu arada sofrayı kurmuş olurdu. Yemekten sonra annemle babam saat altıya kadar uyurdu. Kalkınca kahve içerlerdi ve babam sofadaki çalışma masasında kitap okurdu. Bir yere gitmeyeceklerse veya misafir gelmeyecekse, işte bu saatlerden akşam kadar babamızla konuşma fırsatını yakalardık. Onu çok severdim ve onun da beni diğerlerinden fazla sevdiğine inanırdım. Fatma'nın yalnızca bana bakmak için bize geldiğine inandığım gibi, babamın da en çok beni sevdiğine inanırdım. Sabırlıydı ve beni şımartırdı, sık sık dizine oturtup öperdi. O gün neler yaptığımı ona anlatırdım, ben konuşurken kitabını okuduğunu fark ettiğim halde gevezeliklerimi ilgiyle dinleyiş çok hoşuma giderdi. Annem akşamları sık sık dışarı çıktığı için, biz kendimizi, evde sessiz sakin oturup kitabını okuyan babama daha yakın hissederdik. Döndüğü zaman ayaklarımızı yıkayıp erkenden yatmamızı isterdi. Bu açıklama gerektirmeyen ve karşı çıkılmaz bir kuraldı.

Biraz da onun bu katı disiplininin kurtulmak için Tulkarim'e akrabalarımızı görmeye gitmeyi çok severdik. Bu ziyaretler Müslümanların en önemli günleri olan iki bayramda gerçekleşirdi. Bu yolculuk baştan sona sevinç doluydu, çünkü bayramlık giysilerimizle bizi Kudüs'ten Tulkarim'e götürecek tren yolculuğuyla başlardı. İstasyonda bizi karşılayan

amcalar ve kuzenler ya elimizden tutarak ya da taşıyarak bizi dedemizin evine götürürdü. Dedem 1935 yılında ölmüştü; büyükannem, Hüseyin amca (babamın ikiziydi) ve ailesi ile evlenmemiş Zübeyde hala ondan kalan evde oturmayı sürdürüyorlardı. Ev kalabalıktı, ama Kudüs'teki evimizin sessizliğinden çok farklı olduğu için biz buna aldırmazdık.

Akrabalarımız sık sık gelip haftalarca, bazen aylarca bizde kalırlardı (annem çok sinirlenirdi), ama bu aynı şey değildi. Tulkarim'deki evler Kudüs'tekilere hiç benzemiyordu. Kubbeli, gri, kerpiç binalardı. Evlerin arasındaki dar geçitlerden ibaret olan sokaklarda keçiler, tavuklar ve eşekler dolaşırdı. Tulkarim yoğun tarım yapılan bölgenin tam ortasıydı ve halkın hemen hemen hepsi çiftçiydi.

Büyükannemin evinde fazla yer olmadığı için biz çocuklar Suat halanın evinde kalırdık. Buranın damı düzdü ve yazın sıcakta en sevdiğimiz şey geceleri damda uyumaktı. Herkes için yer olmadığından Zeyyat'la ben izin koparmak için çabalardık. Geceleri dam serin olurdu ve sırtüstü yatıp berrak gökyüzünde parıldayan yıldızları seyrederken duvarın dibindeki yaseminin kokusunu duyardık. Gevezelik eder kuzenlerimize öyküler anlatırdık, yorulunca da teker teker uykuya dalarlardık. Ailemiz çok genişti, halalar, amcalar ve kuzenler o kadar çoktu ki, sınırsız oyun arkadaşımız vardı. En önemlisi, annem ayaklarımızı yıkatıp bizi erkenden yatağa gönderemezdi ve evde uymak zorunda olduğumuz kuralları burada uygulayamazdı.

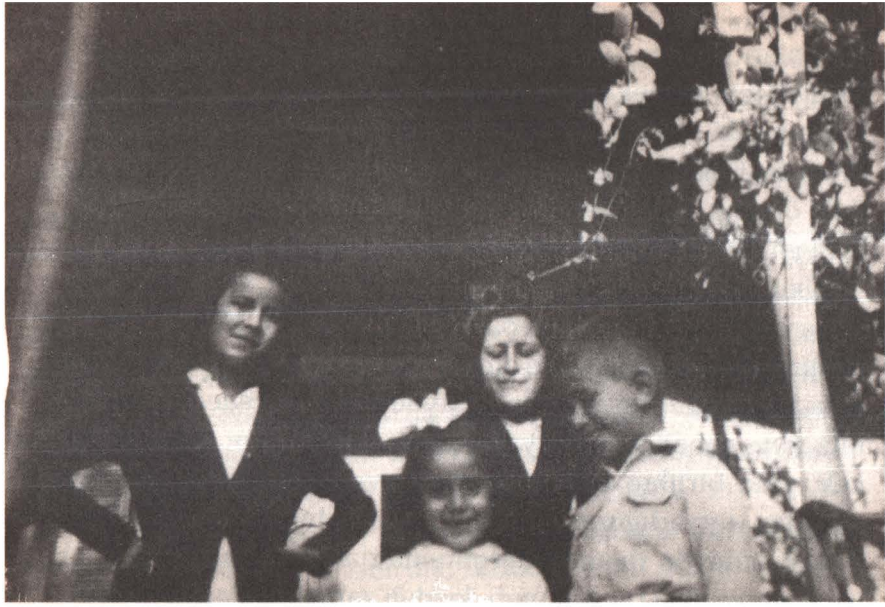
Altı yaşına girmek üzereyken okula başladım. 1945 yılının Eylülü'ydü ve babam tekrar İngiltere'ye gitmek üzere ayrılmıştı. Bir başka eğitim kursuna katılmak üzere Londra'ya gidiyordu, bu sefer daha uzun kalacak ve ertesi yaz dönecekti. Bize İngiltere'den harikulade hediyeler getireceğini söyleyince gidişine pek aldırmadık, hem ben zaten okula başlama heyecanından başka bir şey düşünecek halde

değildim. Ablamın gittiği okula, el-Mamuniye'ye gidecektim. Sabahları annem hâlâ uyurken yedide kalkıp yanımızda götürmek için yemek hazırlardık. Zeyyat, King David Oteli'nin yakınındaki otobüs durağının yanında Umeriye okuluna gidiyordu. Siham'la ben okula gitmek için iki otobüse biniyorduk, önce 4 numarayla Eski Kudüs'e, sonra da 33 numarayla Şeyh Cerrah'a gidiyorduk.

Okul sekizde başlıyor, üç buçukta sona eriyordu. Ben daha erken çıktığım için okul kapısında onu beklerdim ve birlikte iki otobüsle eve dönerdik. O zaman bilmiyorduk ama bu durum Londra'da da aynen tekrarlanacaktı ve bizim yine sabah annem yataktayken çıkıp aynı okula gidecek, yine birlikte öğle yemeğine eve dönecektik. Bol bol oyunlar oynadığımız Kudüs'teki okulumu seviyordum. Bayan Züleyha dışında öğretmenlerimizin hepsi gençti. O ise yaşlı ve aksi bir hanımdı, kızdığı zaman kollarını havada sallayınca bunların üstündeki gevşek ve sarkık etler ürkütücü bir şekilde öne arkaya sallanırdı.

Ablamla beraber akşamüstü eve dönmek çok hoşuma giderdi. Fatma olmadığı zamanlar, annemle babam uyurken Siham oturma odasının döşemesini silerdi. Bunu niçin yaptığını bilmiyorum, belki ev işlerinden pek hoşlanmayan annem ondan yapmasını istemişti. Yeri silerken bana toplama yapmasını ve okumasını öğretirdi. Ben de öğrettiklerini tekrarlardım ve o kadar başarılı oldum ki, okulda sınıf atlamama izin verdiler. Yirmi yıl kadar sonra Londra'da uzmanlık sınavlarıma çalışırken, onun yatak odasında oturmuş dikiş diktiğini ve dersimi ona yüksek sesle tekrarladığımı hatırlıyorum. Konuyu anlamadığını biliyordum ama ona yüksek sesle tekrarlamak bana o günleri hatırlatıyor, rahatlatıyordu.

Sanırım, Siham çocukluğumda bana annelik yaptı ve ben de onu çok sevdim. Ondan daha çok sevdiğim tek kişi Fatma'ydı. Kudüs'ten ayrıldıktan sonra bu role daha çok bürü-

*Annem, Siham, Zeyyat ve ben Katamon'daki evimizde ve (sağda) 1946 ci*varında, el-Mamuniye okulunda sınıf arkadaşlarımla.*

necek, en büyük olduğu için, benim ve Zeyyat'ın sorumluluğunu üstlenecekti. Bu ender rastlanan bir durum değildi, Arap ailelerde en büyük çocuğun kardeşlerine bakması ondan beklenirdi. Belki de, aileler hep kalabalık olduğu için anneler böyle bir ayarlama olmaksızın çocuklarla başa çıkamıyordu. Bu görev genellikle ailede annenin yardımcısı olan en büyük kıza düşerdi. Örneğin, on üç kardeşten biri olan babamı da ablası Suat hala büyütmüş.

Zeyyat doğduğu zaman beş yaşında olan Siham, o yaştan itibaren onun bakımına yardım etmiş. Ben doğduğum zaman sekiz yaşındaydı ve her ikimize birden bakmaya başladı. Çocukluğum ve gençliğim boyunca hep bu rolü üstlendi. Onun çocukluğunu yaşamaya pek fırsat bulamadığını sık sık düşünmüşümdür.

O son yıllarda içinde yaşadığımız sakin yaşam aldatmacası 1946 yılının yazında aniden sona erdi. O zamana kadar hiçbir şey olmuyor değildi, ama olaylar Kudüs'ün bizim içinde yaşadığımız bölgesinden uzaktaydı. Ayrıca İngilizlerin verdiği isimle Yahudi "teröristler" o ara, Arap halktan çok İngiliz yetkilileriyle savaşıyorlardı. Filistin'deki Yahudi güçler, yeraltı ordusu olan Haganah ile Irgun Zvei Leumi ve Lehi (dahâ çok Stern Çetesi olarak bilinir) gibi muhalif Yahudi gruplardan oluşuyordu. Bu son iki kuruluş Filistin'de teröristler olarak bilinirdi ve karşılarına çıkan her engeli feci bir vahşet kampanyasıyla yok ederlerdi. (Şimdi Araplarla, özellikle de Müslümanlarla özdeşleştirilen "terörist" teriminin başlangıçta Filistin'deki Yahudi grupların namı olduğunu düşünmek insana tuhaf geliyor.) Yasadışı olmalarına rağmen Irgun ve Stern gruplarının birçok operasyonuna Haganah da katılmış ama sonra bunu inkâr etmeye özen göstermiştir. Çoğu Arap,

ülkedeki bütün Yahudi güçlerin birbirinin aynı olduğunu düşünüyör ve aralarında bir ayırım yapmıyordu.

Teröristler yılbaşından beri İngilizlerin askeri ciplerine ve kamyonlarına bombalar ve alev atan silahlarla saldırıyordu. Ordunun kullandığı yolların birçoğu mayınlanmış, İngiliz binaları ve tesisleri bombalanmış, Ürdün Nehri'nin üstündeki köprüler uçurulmuştu. Babam Londra'dan yazdığı bir mektupta bunların hiçbirinin dikkatlerden kaçmadığını belirtiyordu. Anneme yazdığı bir mektupta, "Ne tuhaf," diye yazıyordu, "bazen Filistin'de olduğumu sanıyorum çünkü burada herkes olaylardan tıpkı bizim gibi söz ediyor. Dün bir pub'a gittim (bir kahveye benziyor, döndüğümde anlatırım) ve sıradan insanlar artık orduyu Filistin'den çekmenin zamanı geldiğini söylüyorlardı. İngiliz askerlerinin Yahudiler tarafından öldürmesinin haksızlık olduğunu söylüyorlardı. İngiliz gazeteleri de bu haberlerle dolu. Hemen hemen her gün Filistin'le ilgili bir haber oluyor."

Martta bir gün Yahudi teröristler İngiliz askerlerinin aylıklarını taşıyan bir askeri treni soyup 30.000 sterlini aldılar. Halil Sakakini Londra'dan döndüğünde babama, "Bu Yahudileri anlayamıyorum," dedi. "Ne yaptıklarını görmeliydin, bu ülkeye gelmelerine izin veren, burada kalmaları fikrini onlara aşıl原因an insanlarla savaşıyorlar. Onları besleyen eli ısıracakları yerde sokaklarda dans ediyor olmaları gerekir."

Feci de olsa bu olaylar bizler için sohbet konusundan başka bir şey değildi. Ucu bize dokunmuyordu - ta ki terör kapımızı çalana dek. Bu temmuzda, okul tatili sırasında oldu. Öğleyn çok sıcak olduğu için bahçede ağaçların altında oynuyorduk. Rex sıcaktan bunalmış, dili dışarıda yerde yatıyordu. Ağabeyim, "Haydi Rex, buraya gel," diye onu çağırıp duruyordu. "Haydi, tembel köpek!" Rex kalkmaya yeltenmeden kuyruğunu hafifçe yere vurarak ağabeyimin çağrısına yanıt verdi. Aniden uzaktan ağır bir patlama duyuldu

ve misafirliğe gitmiş olan annem birkaç dakika sonra koşarak geldi. Evde olan Siham'a seslenerek dumanı uzaktan gördüğünü ve Mamillah'tan, babamın işyerinin yakınından yükseldiğini söyledi.

"Çok kötü bir şey olduğunu biliyorum," dedi. "Radyoyu aç." Komşular koşarak geldiler, merkezde bir patlama olmuştu, kimlerin öldüğünü ve zararın ne olduğunu ise bilen yoktu. Kısa bir süre sonra radyo, King David Oteli'nde bombaların patladığını ve birçok kişinin öldüğünü bildirdi. Annemiz, "Allahım, ne olur babanız bir iş için oraya gitmiş olmasın," diyordu. King David Oteli, Filistin'deki İngiliz hükümetinin merkeziydi ve her türlü iş için oraya gidenlerle dolup taşardı. Babam 1937'de Peel Komisyonu'nun Filistin sorunu hakkında hazırladığı raporun Arapça'ya çevrilmesine yardım ettiği zaman otelin birinci katındaki çeviri bürosunda çalışmıştı.

Akşama doğru olay anlaşıldı. Arap işçiler gibi giyinen Yahudi teröristler süt güğümlerine sakladıkları bombaları otelin bodrumuna gizlice sokup otelin bir bölümünü havaya uçurmuşlardı. Babam yangını ve dumanı işyerinden görmüştü. Binanın balkonuna çıkınca kendini patlama noktasından yükselen duman bulutunun içinde bulmuştu. Ölen yüz kişiden çoğu Arap'tı ama aralarında birkaç İngiliz ve Yahudi de vardı. Kudüs küçük olduğu ve ailelerin çoğu birbirini tanıdığı için ölenler arasında birkaç komşumuz ve tanıdığımız da vardı. Annem, "Zavallı Hilda," dedi. "Zavallı anne ve babası." Hilda Azzam, King David Oteli'nde çalışan güzel ve başarılı bir sekreterdi, annem ve babam ailesini tanırdı. Patlamada ölmüştü. Yan sokakta oturan ve oteldeki İngiliz yetkililer için çalışan resmi bir görevli olan Bay Thompson da ölenler arasındaydı. Bitişik komşumuz Bay Jouzeh, "İnsanlık dışı," diye bağırdı. "Bunlar insan değil. Bunlar cehennem zebanisi!!"

Haftalarca evimize gelenler hep bu olayı konuştular. Ölü ve yaralıları kazarak çıkarıp Rus Bölgesi'nde, benim dünyaya geldiğim doğum hastanesinin bitişiğindeki devlet hastanesine taşımak için dört gün uğraşıldığı söylendi. Yahudiler kendi hastanelerine götürölmüş. Yaralananlar da ilk patlama anında ölenlere katıldıkça Kudüs'te haftalarca cenaze törenleri yapıldı, bazen günde beş-altı tane oluyordu. Toplumumuzda zaten ayrıntılı olan yas geleneğİ bu ölümlerden sonra daha da önemsendi. Annem dahil sokağımızda oturan bütün kadınlar, olayda ölenlerin ailelerini ziyaret etmekle meşguldüler. Bizi arada bir ziyaret eden Bay Thompson'un Yunanlı eşi, kocasının patlamada hayatını kaybetmesinden sonra çılgına döndü ve gözyaşları içinde sık sık bizim eve gelir oldu.

Babamı ziyaret eden erkeklerin başlıca sohbet konusu bu patlamaydı. "Yahudilerin İngilizlerden intikam aldığını söylüyorlar." Haziran sonunda, Babamın Londra'dan dönmesinden hemen önce, ordu Yahudi terörizmini engellemek için ülkedeki bütün Yahudi yerleşim bölgelerini kontrol altına aldı. Giriş çıkış yasaklandı, sokağa çıkma yasağı konuldu ve telefon hatları kesildi. Ordu büyük miktarda silah, patlayıcı ve bomba ele geçirdi ve aralarında Haganah üyeleri de bulunan yasadışı terör örgütü üyesi iki bin kişi tutuklandı. Araplar şaşkın, olan biteni izliyordu. "Bu çılgınları durduralım," deniyordu. Oysa Bay Thompson döndüğünde, İngilizlerin anti-terörist kampanyasını babama anlatırken başını sallayıp, "Korkarım bir işe yaramayacak. Sanırım misilleme yapacaklar," demişti. Babam daha sonra, "Zavallı adam," dedi. "Haklı çıktı."

King David olayından sonra hiçbir şey bir daha eskisi gibi olmadı. Yetkililer öfke içinde, Tel Aviv'i merkez edinen teröristleri ele geçirmek için geniş çaplı bir arama başlattılar. Bu babamı ve Filistinli iş arkadaşlarını biraz olsun rahatlattı çünkü İngiliz yönetiminde çalışan elemanlar olarak

kendilerini tehlikede hissetmeye başlamışlardı. Her yer asker doluydu ve Kudüs'ün dışında yüzlerce Yahudi'nin şüpheli yerleştirildiği büyük bir toplama kampı kuruldu. Babam İngilizlerin, Arapların da Yahudilere savaş açmasından korktuğu için Yahudi terörizmini yok etmeye kararlı olduğunu söyledi. Hayfa'dan bizi ziyarete gelen Ebu Salma amcam, "Arapların karışmamaları daha hayırlı olur," dedi. "Her işi yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları için sonunda İngilizleri Yahudi taraftarı yaparlar." Onlara karşı yapılan saldırılar arttıkça, İngiliz askerlerinin de Yahudilere giderek daha saldırgan davrandıkları görülüyordu.

Philip'in babası, "Tuhaftır Bay Karmi," dedi. "Buraya ilk geldiğimizde Siyonistlere sempati besliyorduk. Ama şimdi çoğumuzun duyguları değişti, hatta bazılarımız anti-Siyonist bile oldu diyebilirim." Manav dükkânı arka sokakta Semirasmis Otel'i'nin bitişiğinde olan Ebu Süleyman, İngiliz askerlerinin bazen alışveriş için uğradığını söyledi. Ona, "Siz Araplar iyisiniz," diyorlarmış. "Ötekiler gibi değilsiniz."¹

Babam Londra'dayken Sussex Gardens'da onunla aynı bdnada kalan Henry Dodds adlı biriyle tanışmış. Yeğeni Filistin polis gücünde çalışıyormuş ama Hayfa'da görevli olduğu zaman onunla hiç tanışmadık. Henry Dodds babama Londra'yı tanıtmış, onu pub'a götürmüş ve yerleşmesine yardım etmiş. Babam Filistin'e döndükten sonra zaman zaman yazıştılar. King David Otel'i olayından sonra Henry Dodds sağlığını sormak için endişeyle bir mektup yazdı. Olayın tüm İngiltere'yi sarstığını yazıyordu. Avam Kamara-sı ilk kez olağanüstü bir toplantı yapmıştı ve üyeler İngiltere'nin Filistin'i terk etmesinden söz etmeye başlamışlardı.

1) İngiliz ordusu ile Filistin polisinin Filistin yanlısı, oysa hükümetin ve yöneticilerinin Siyonist yanlısı olduğu biliniyordu. Çoğu Filistinli İngilizler arasındaki bu görüş ayrılığından yararlanmak için ordu ve polisle ilişki kuruyordu. Ama bu çabalar hükümetin amansız Siyonist yanlısı tutumuna karşı pek etkili olamıyordu.

“Yalnız değilsiniz. Burada herkes Filistin’deki şiddeti lanetliyor,” diye yazıyordu. “Basın bu haberlerle dolu ve Yahudi gangsterleri Nazilere benzetmeye bile başladılar. Ama daha merhametli olanlar, savaş sırasında çektikleri acıların Yahudilerin akli dengesini bozduğunu söylüyorlar. Kim bilir? Dilerim sen ve ailen zarar görmezsiniz.” Hep bizleri ve şimdiye kadar teröristlerin dehşetiyle karşılaşmayan yeğenini düşündüğünü söyleyerek mektubuna son veriyordu.

Bir süre bizim yakınımızda böylesine büyük bir olay daha yaşanmadı. Herkes dikkatli davranıyordu, yetkililer de işleri şansa bırakmamaya gayret ediyordu. Hükümet Kudüs, Hayfa ve Tel Aviv’i kontrol noktaları olan A, B ve C diye güvenlik bölgelerine böldü. A bölgesi İngiliz bölgesiydi ve yüksek duvarlar ve tel örgülerle özenle korunuyordu. Girmek için özel izin gerekliydi ve evrakınız askerler tarafından kontrol edildikten sonra içeri giriliyordu. Hükümet, tesislerini ve çalışanlarını Yahudi teröristlerin yeni saldırılarına karşı korumak zorunda olduğu için bu önlemler alınmıştı. Teröristler ise bu bölgeleri küçümsüyor, onlara “Bevingrad” diyerek bu önlemleri öneren İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin’le alay ediyorlardı.

Bizim tepenin dibinde, Wahbehlerin evinin biraz ilerisindeki güvenlik bölgesinde nöbet tutan İngiliz askerlerinin kontrol noktası vardı. Bize asla oraya gitmememiz söylendiği için, bunu yapmayı tabii ki daha çok istiyorduk. Bir gün yemekten sonra herkes uyurken arkadaşım Randa ile birlikte tepeden aşağı inip kontrol noktasına yaklaştık. Nöbet tutan tek asker de o anda eğilmiş postasını bağlıyordu. Ona o kadar usulca yaklaştık ki bizi fark etmedi, ama biz onun beresinin altındaki kırmızı ensesini görebiliyorduk. Aniden doğruldu ve bizi gördü. Sarı saçları ve gülümseyince parılayan mavi gözleri vardı. Tüfeğinin namlusunu öte yana çevirerek, “Merhaba!” dedi. Kıkırdayıp gücümüz yettiği kadar

hızla koşarak oradan uzaklaştık, ancak tepeyi aşış da kendimizi güvende hissedince ona, “Merhaba! Merhaba!” diye karşılık verdik.

Dönünce kimsenin yaptığımız kaçamağın farkında olmadığını görüp sevindik. Böylece öğle sonlarında herkes uyurken ve o nöbetteyken genç askeri ziyaret etmeye başladık. Adı Jack’ti ve bol bol gülümseyip anlamadığımız şeyler söylüyordu. Ama dostça şeyler olduğunu biliyorduk. Sonra bir keresinde nerede oturduğumuzu sordu. Yaptığı işaretlerden ne demek istediğini anlamıştık. Ellerimizle yüzlerimizi kapatıp kıkırdayarak, “Gelip bizi ziyaret et,” dedik. Dediğimizi anlamıştı, çünkü başını sallayıp bize gülümsedi. Gerçekten çıkagelirse evdekilere ne diyeceğimizi bilmiyorduk. Ama bir şey olmadı ve Randa ile birlikte Ebu Samir’in dükkânına gittiğimiz güne kadar onu bir daha görmedik. Bir başka askerle birlikte oradaydı, sigara satın alıyordu. Önce Randa’yı gördü, “Merhaba!” diyerek başını okşamak için eğildi.

Ebu Samir şaşırmıştı. “Bu benim dostum Jack,” dedi. “Siz onu nereden tanıyorsunuz?” Telaşla açıkladık, anne ve babamıza söylememesi için ona yalvardık. “Artık pek önemi yok,” dedi. “Jack buradan gidiyor. Değil mi?” Jack’in biraz Arapça bilen arkadaşı bu sözleri çevirdi. Bizim Jack, artık onu öyle kabul etmiştik, “Doğru,” dedi. “Tamam, artık yetti.”

Diğer asker Ebu Samir’e, “Bize yetti,” diye tekrarladı.

Ebu Samir ise, “Ama biz dostuz,” dedi. “Sizi seviyoruz. Niye gidiyorsunuz?”

İkisi de başını salladı. “Biz de sizi seviyoruz Bay Ebu. İnanın işler bize kalsaydı böyle olmazdı.” Jack de başını salladı. “Bu ülkede olanlar utanç verici. Buna izin verilmemeli ama kimse bizi dinlemiyor. Kuralları biz koymuyoruz, keşke koyabilseydik. Bunu hükümetimiz yapıyor. Onlar da, hoşunuza gitse de gitmese de Yahudilerle birlikte yaşamanız gerektiğini söylüyorlar.”

Ebu Samir, “Hoşumuza gitmiyor,” dedi. Jack’in arkadaşı onun sırtına dostça vurup üzgün olduğunu söyledi. Sonra Jack, Randa ile bana şeker satın aldı ve elimizi sıkması bizi çok heyecanlandırdı. Ciddi bir sesle, “Hoşçakalın hanımlar,” dedi. “Sanırım bir daha görüşemeyiz.” Ne diyeceğimizi bilmiyorduk, ama arkadaşı gülümseyerek onun sözlerini bize çevirdi. O zaman hüzünlendik ve İngilizce konuşamadığımızı üzdük.

Ablam devlet ortaöğretim okulu Dar el-Muallimat’a başladığı için, o sonbahar okula yalnız gittim. Olgunluk sınavlarını verene kadar burada okuyacaktı. Okula onsuz gitmeyi garipsiyordum ve bunu yapmaması gerektiği halde, belki Rex peşime takılır diye sabahları biraz oyalanıyordum. Oysa arkamdan bahçe kapısından çıksa bile biraz sonra beni terk ediyor, alıp başını gidiyordu. Köpek besleyen az sayıda kişi de onları evlerinin dışında dolaştırmazdı ve Rex’i sık sık dolaştıran ağabeyim evde değilse Rex bahçede koşmakla yetinirdi. Ama o daha başlangıçta sorununu kendi çözdü, ne zaman biri bahçe kapısını açık bıraksa çıkıp gidiyordu. Başkalarının bahçelerini koklamak ve diğer hayvanlara havlamaktan ibaret olan yürüyüşünü tamamladıktan sonra eve döner, kuyruğunu sallayarak içeriye alınmayı beklerdi.

Yıl sona ererken Kudüs’teki durumdan etkilenmeyen sadece Rex’ti. Daha sonra yaşanacak olan korku ve güvensizliği henüz hissetmek mümkün değildi ama her şey kesinlikle değişmişti. Babamın arkadaşları sürekli politik durumdan söz ediyorlardı, hatta annemin sabah kahveleri ve misafir günleri bile olaylardan etkileniyordu. İngiliz ordusu Yahudi hedeflere yönelttiği baskın ve arama operasyonlarını sürdürüyordu. Bunlardan biri Kudüs’ün, Katamon’dan pek uzak olmayan, Montefiore bölgesinde yürütülmüştü. Ama binalara saldırıp İngiliz askerlerini kaçırmayı sürdüren teröristleri hiçbir şey durduramıyordu. Sonra yeni yıl yak-

laşırken Bay ve Bayan Clayton bizi ziyarete geldi. Annem İngilizce bilmediği ve babam da onlarla ilişkilerini işyeriyle sınırlı tuttuğu için evimize İngiliz ziyaretçilerin gelmesi olağandışıydı. Bu yüzden bir akşam bize geldikleri zaman bir sorun olduğunu hemen anladık.

Bay Clayton, “Eşim size veda etmeye geldi,” dedi. “Çocuklarla birlikte İngiltere’ye dönüyor. Philip’le yakından ilgilendiğiniz için size teşekkür etmek istedik.”

Annem babam aracılığıyla, “Neden gitmeniz gerekiyor?” diye sordu.

“Burası güvenli değil,” dedi. “Terörün durulacağı yok gibi görünüyor. Her İngiliz burada tehlikede. Ailemin böyle tehdit edilmesine izin veremem. Ya bir saldırıya uğrarlarsa diye çocukların sokakta oynamasına veya karımın herhangi bir yere gitmesine izin vermek tehlikeli.”

Bayan Clayton, “Bütün diğer eşler de gidiyor,” dedi. “Bu çok hüznü, böyle ayrılmak istemezdim.” Anneme dostça gülümsedi ve babamdan Filistin’de çok mutlu olduklarını anneme söylemesini istedi. “Buradaki insanların iyiliğini ve misafirperverliğini asla unutmayacağım. Öyle iyi dostlar edindik ki!” Birden ağlamaya başladı. “Bütün bunlar çok korkunç, Yahudilerin yaptıkları korkunç şeyler.”

Ocak ayında bütün İngiliz eşler, çocuklar ve Filistin’de olması gerekli sayılmayan herkes İngiltere’ye gönderildi. Böylece yetkililer terörle mücadelede daha özgür olabilecekti. O ara bizde kalan Ebu Salma amcam, “Aslında bu İngilizlerin -Filistinlilerin İngilizlerden söz ederken hep dedikleri gibi *el-İngleez* diyordu- Yahudilerin çok daha fazla sorun çıkaracağına inandığını gösterir,” dedi. Babam da aynı fikirdeydi. Dairesindeki genel gerginlikten bunun anlaşıldığını söylüyordu. Amcama, “Yahudiler sevinç içinde,” dedi. “Daireden tanıdığım Roth adlı bir Alman Yahudisi, Yahudi yetecilerin İngilizleri kaçırttıkları için kutlama yaptıklarını

söyledi. O da bu durumdan bizim gibi memnun değil. ‘Siz Araplar bizlerin onlardan farklı olduğumuzu anlamıyorsunuz,’ diyor.”

Babam, onun “Bizler” derken Yahudi Derneği ile Haganah’ı, onlar derken de Irgun ile Stern Çetesi’ni kastettiğini açıkladı. Amcam, “Hepsi aynı da ondan,” diye karşı çıktı. “Ben-Gurion’un King David Oteli’nin bombalanmasını (Ben-Gurion Filistin’deki Yahudi Derneği’nin başkanıydı) ve diğer olayların da pek çoğunu onayladığını herkes biliyor. King David olayında olduğu gibi ne zaman canavarca bir şey yapılırsa şaşırmış gibi davranıyor ve olayla ilgileri olmadığını iddia ediyorlar.”

Babam, Yahudilerin en azından saldırganlıklarını Araplara yöneltmediklerini söyledi. Gerçekten de birçoğu, bize karşı olmadıklarını, İngilizler’in peşinde olduklarını söylemek için çaba harcıyordu. Sivil halkın gönderilmesinden hemen sonra, şubat ayında teröristler İngiliz ordusuna karşı yürüttükleri sabotaj ve bombalama operasyonunu şiddetlendirdi. Teröristler demiryolu hatlarını mayınlayarak trenlerin çalışmasını engelleyip ülkedeki tren seferlerini felç etti. Ordu mayınları temizlemek ve demiryollarını korumak için bütün askerlerini seferber etti. Ama onları her an korumak zor olduğu için hükümet Araplardan yararlanmayı denedi.

Tulkarim’den gelen Zübeyde halam, İngiliz subayların Yahudi teröristler hakkında bilgi verecek köylülere ödül vaat ettiğini söyledi. Tulkarim yakınlarında sığınabilecekleri iki Yahudi yerleşim bölgesi vardı; Hadera ile Petah Tikva. Fatma da, onun köy halkına benzer bir öneri getirildiğini söyledi. Annem, “Köylüler bunu yapacaklar mı?” diye sordu. Fatma, “Zengin değiller ve bu para işlerine yarayabilir,” dedi.

Ay sonunda, İngiliz Manda yönetimi demiryollarına verilen zararın ve tren seferlerindeki aksamaların onlara nere-

deyse yarım milyon sterline mal olduğunu açıkladı. Mayın tehlikesi azalır azalmaz Irgun ve Stern teröristleri İngiliz askeri araçlarını bombalamaya başladılar. Çalıntı araçları hızla sürerek dolaşan çete üyeleri askeri araçlara bomba fırlatıyordu. Herkes, "Tıpkı Amerikan ganster filmlerindeki gibi," diyordu. "Tabii ki, İngilizler onlarla baş edemiyor." Gerçekten de İngiliz yetkililer Yahudi saldırılarının vahşeti karşısında bunalmıştı. Bütün araç şoförlerinin isim ve fotoğraflarının camlara yapıştırılması zorunluluğunu getirdiler. Kimse uymadığı için kaldırdılar. Sonra mart başında Irgun, Kudüs'te büyük bir bombalama daha yaptı. Radyo, Goldsmith House'ın bombalandığını ve bütün binanın yerle bir edildiğini söyledi. Hepsi İngiliz, elli ile seksen arası ölü ve yaralı olduğu sanılıyordu.

Goldsmith House, İngiliz Subay Kulübü'ydü ve ordu elemanları için önemli bir merkezdi. İngiliz güvenlik bölgesinde olduğu için saldırılardan korunmuş olması gerekirdi. Buna rağmen, bir terörist grubu, bilinmeyen bir şekilde içeri girmeyi başarmış ve kulübün pencerelerinden içeri bomba atmıştı. İngilizler, özellikle de İngiltere'dekiler bu saldırıyı bir türlü içlerine sindiremediler. Babamın dairesinde, İngiltere'den bakıldığında Manda hükümetinin beceriksiz olduğu ve durumu kontrol altına alamadığı söylentileri dolaşıyordu. İngiliz gazeteleri, "Teröristlere Tevrat yasalarını uygulayacakları yerde onlara nezaketle yaklaşıyorlar," diye yazıyordu. "Göze göz, onlar bundan anlar." Çaresiz kalan hükümetin Kudüs ve Tel Aviv'de sıkıyönetim ilan ettiğini öğrendik. Teröristlerin sığındığı tahmin edilen Yahudi bölgeleri merkez alınmıştı. Buralara giriş çıkış yasaklanmıştı ve askerler nöbet tutuyordu. Yeni yasaya göre, buralarda oturan Yahudilere bundan böyle posta, mahkeme, vergi tahsili, telefon, ulaşım gibi hiçbir devlet hizmeti verilmeyecek ve buralara giriş çıkışlar kısıtlanacaktı. Yiyecek dağıtımı ordunun kontrolündeydi.

Bu önlemlerin Arapları hedeflemediği söyleniyordu ama Kudüs'te yaşam fena halde sekteye uğramıştı. 1947 yılına gelindiğinde Araplarla Yahudiler arasında, sosyal alanda olmasa da ticari ve profesyonel hizmet alanında ilişkiler oldukça yoğundu. Ağır silahlarla donatılmış çok sayıda askerin -o sıralarda Filistin'de 100.000 İngiliz askeri bulunuyordu- sokaklarda dolaşması oldukça korkutucuydu. Hepsi sert tavırlı, ödün vermeyen tiplerdi ve Katamon kontrol noktasındaki güleryüzlü nöbetçimize benzeyeni pek azdı. Filistin'de olmaktan nefret ettikleri ve yurtlarına dönmek istedikleri söyleniyordu. Şehirdeki yaşam normal değildi ve ne zaman normale döneceğini kimse bilmiyordu. Sonuçta bu sadece iki hafta sürdü. Terörist saldırılarını önleyemeyen sıkıyönetim kaldırıldı; tersine sıkıyönetim uygulandığı iki hafta süresince İngiliz hedeflerine en az yirmi operasyon düzenlenmişti.

Komşularımız, “Şu İngilizler de geri zekâlı!” diyordu. “Genel Grev'de hepimizi dehşete düşürdüler ama şimdi bir avuç Yahudi'yle başa çıkamıyorlar.”

Babam resmi bir dairede çalıştığı için birçok kimse neler olup bittiğini ona sormaya geliyordu. Biz çocuklar, giderek önemli sorunların gündeme geldiğini kavırıyorduk ama bunların ne olduğunu tam olarak bilemiyorduk. Bizi görmeye gelenlerden duyduklarımın pek azını anlasam da, sözlerin içeriğinden çok tavırlar ve ifadeler dikkatimi çekiyordu. Zaman zaman endişelensem de, daha çok merak ediyordum. Bütün bunların bana, Rex'e veya evimize zarar vereceği aklımdan bile geçmiyordu.

Reşit Hayat babama, “Bunların derdi ne?” diye sordu. O ve karısı bize yakın otururdu ve sık sık ziyaretimize gelirlerdi. O akşam herkes, son günlerde Irgun'un İngilizlere yaptığı saldırılardan söz ediyordu. “Ne istiyorlar?”

Babam, “Bu bir sır değil,” dedi. “İngilizlerin Filistin’den gitmesini istiyorlar. Onların buradaki hayatlarını dayanılmaz kılarlarsa buradan gitmek zorunda kalacaklarına inanıyorlar.”

Annemin arkadaşı Emily, “Bir avuç kaçık Yahudi’nin, koça İngiliz hükümetini ve İngiliz ordusunu buradan kaçıracağına inanıyorlarsa çılgın olmalılar,” diye alay etti.

Babam, “Bundan emin değilim,” dedi. “Unutma ki İngilizler ocak ayında eşlerini ve çocuklarını gönderdiler, şimdi de Filistin sorununu Birleşmiş Milletler’e devrettiler. İngiltere’de İngilizlerin tümüyle çekilmesini isteyenler var.”

Yunan Ortodoks Arap bir aileden gelen Vladimir Wahbeh, “Ya geride kalanlar?” diye sordu. “Bizi burada Yahudilerle bırakırlarsa halimiz ne olacak?”

Bilen yoktu. Ama herkes Yahudilerin İngilizleri kovamayacağına, İngilizlerin de bizi böyle bırakıp gitmeyeceğine karar verdi. “Bu imkânsız,” dediler.

Ama Yahudilerle İngilizlerin arasındaki durum giderek daha da kötüleştikçe imkânsız düşünmemek imkânsızlaşmaya başladı. Misilleme ve karşı misilleme, yeraltında yürütülen bu yıpratma savaşında tırmandıkça giderek daha vahşi bir hal aldı. Arapların bütün bunlarla bir ilgisi olmasa ve her iki tarafa da -“bir zalim diğeriyle savaşıyor” deniliyordu-fazla yakınlık duymasalar da herkes huzursuz oldu.

Temmuzda kalıcı etkiler yaratacak feci bir olay daha oldu. Radyo olayın bütün ayrıntılarını, heyecanlı bir arkası yarın programı gibi, günü gününe yayınladı. Her şey İngilizlerin üst düzeyde korunan Akra’daki bir devlet cezaevine girmeyi başaran, hepsi Irgun üyesi Yahudi teröristlerin idama mahkûm edilmesiyle başladı. Bunun üzerine, Irgun iki İngiliz askerini kaçırıp misilleme olarak öldüreceğini söyledi. Yetkililer şantaj olarak değerlendirdikleri bu duruma bo-

yun eğmeyi reddetti ve teröristler idam edildi. Bu aşamada, daha ılımlı olan Yahudi Derneği ile Haganah, Irgun'u intikam için İngiliz askerlerini öldürmekten caydırmaya çalıştı. Irgun'un komutanı Menahem Begin'i ölçülü davranması için uyardılar. İki çavuş boğulup ağaçlara asıldı. Ordu cesetleri indirmeye gittiği zaman, İngilizlere daha fazla can kaybı verebilmek için tuzak kurulduğunu fark etmedi. Cesetlerden biri, onu yere indirmeye çalışan askerin yüzünde patladı.

Tanıdığımız bütün İngilizler şok geçiriyordu. Araplar, "Bunun bizimle bir ilgisi yok. Onları içeri aldılar, şimdi bunun bedelini ödüyorlar. Savaşınlar bakalım," diyordu. Ertesi hafta babamın Londra'daki arkadaşı Henry Dodds'dan bir mektup aldık. "Bu bardağı taşırdı," diye yazıyordu. "Bütün ülke ayağa kalktı. Burada olanları görmeliydiniz. Herkes Yahudilerin Nazi olduğunu olduğunu söylüyor, ülkenin her bir yanında Yahudilerin dükkânlarına ve evlerine saldırılıyor. Ben bunları onaylamıyorum ama cesetlere tuzak kurulması beni de çok sinirlendirdi. Herkes çocuklarımızın Filistin'den çıkması gerektiğini söylüyor." İdamlardan sonra ordu bazı askerlerin hiddet dolu tepkilerini kontrol edemedi. Tel Aviv'de Yahudilerin dükkânlarını ve otobüslerini yakıp yıktılar, hatta zırhlı araçlardan Yahudilere ateş açtılar. Komşumuz olan Kramer ailesi orada oturmadıkları için şanslı olduklarını söylüyordu.

Bay Kramer babama, "Biliyorsunuz, çoğumuz karşıt görüşlülerin yaptıklarını onaylamıyoruz," dedi. Herkesin terörist dediği kişiler için Yahudi topluluğu "karşıt görüşlü" terimini kullanıyordu. "Böyle davranmaya devam ederlerse burada çok çalışarak yarattığımız her şeyi yok edecekler. Aslında, Haganah liderleri Yişuv'daki (Filistin'deki Yahudi topluluğu) herkesten onlara karşı çıkmasını istedi."

Babam bu hikâyeyi ertesi akşam arkadaşlarına aktardı. Vladimir Wahbeh, "En çok da küstahlıklarına sinirleniyo-

rum,” dedi. Kudüs belediyesinde mühendis olarak çalışıyordu. “Yani şu Kramer’in Yahudilerin burada yarattıkları şeylerden söz etmesi! Sanki bunları bizim için yapıyorlar.”

Babamın bir başka iyi arkadaşı olan Hatim Kemal, “Sanki kendi ülkelerini kuruyorlar,” diye ekledi.

Dairede karşılaştığı Yahudilerden bunları sürekli dinleyen babam, “Ama öyle düşünüyorlar,” dedi.

Kimse buna inanmadı. Hatim, “Sahi mi?” diye güldü. “Çeşitli dillerden konuşan, hiçbiri diğerine benzemeyen bütün o Polonyalılar, Ruslar, Almanlar – bu ülkeyi kendilerinin mi sanıyorlar? Çok komik!”

Vladimir, “Çok daha fazlasını istiyorlar,” dedi. “Belediye-
de duyduğuma göre tüm ülkeyi ele geçirinceye kadar rahat durmayacaklar.”

Ebu Ahmet kesin bir tavırla, “Ama bu olmayacak,” diye kestirip attı. “Bir kere yönetim İngilizlerin elinde, hepimiz burada yaşıyoruz. Bizden ve İngiliz hükümetinden nasıl kurtulacaklar? Bu çok saçma.” Herkes hevesle onu destekledi. “Sözümü yabana atmayın,” diye konuşmayı sürdürdü. “Bütün bunlar geçecek. İngilizler kontrolü ele aldılar ve durumu düzeltecekler.”

Benim için o yazı unutulmaz kılan şey “taş bebek” olayıydı. Yaz tatilinden önce sınıfımdaki kızlardan biri olan Hala yanıma gelip heyecan verici bir sırrı olduğunu, ama bunu ancak seçkin birkaç kişiyle paylaşabileceğini söyledi. Ben onlardan biri değildim, sırrı ikinci elden duymayı beklemem gerekiyordu. Hala’nın canlı bebeklere benzeyen küçük “taş bebekler”in olduğu bir yer bildiği anlaşıldı. Konuşup ağlamıyorlardı ama gerçek bebekler gibi beslenip, yıkanıp uyutulmaları gerekiyordu. Çevrede çok sayıda bebek oldu-

đu için biz çocuklar bebelere alışkındık. Ama onlarla oynamak olanaksızdı, çünkü hemen ağlamaya başlarlar, o zaman da anneleri onları alıp götürürdü. Onun için kendine ait ağlamayan bir bebeğe sahip olmak dayanılmaz derecede cazip bir düşünceydi.

Böyle bir bebeğe nasıl sahip olunacağını hepimiz öğrenmek istiyorduk, Hala siparişlerimizi aldı. Sarışından esmere kadar her renkte saçları ve gözleri olduğunu söyledi. Ben de diğer çocuklar gibi sarışın, mavi gözlü olandan istiyordum. Çünkü daha o yaşta, Arapların esmerlere karşı önyargısını benimsemiştik. Çoğunluğu esmer olan insanlar arasında ender rastlandığı için sarışınlar çok beğenilir. Bu yüzden kızlar beyaz tenli ve açık renk gözlü olmaya özenirler. Ablam Siham hepimizden daha esmer olduğu için annem teninin rengi açılır umuduyla ona bol bol süt içirirdi. Hala tatil sırasında bana istediğim gibi bir taş bebek getireceğini söyleyince çok sevinmiştim. Onu şimdiden hayal edebiliyordum, otuz santim boyunda, beyaz bir battaniyeye sarılmış, sapsarı bukleli ve İngiliz askerleri gibi pırl pırl mavi gözlü bir bebek. Sıcak bir öğle sonrası, Fatma verandada uyumaya çalışırken, ona bütün bunları anlattım.

Heyecan içinde, “Fatma, küçük sessiz bir bebek gibi,” dedim. “Orada öyle yatıp bakıyor. Ben ona bakacağım ve o beni sevecek.” Fatma başını sallayıp gözlerini yumdu. “Fatma, beni dinlemiyorsun. Uyan, haydi uyan.” Sonra Fatma gözlerini açıp gülümsedi. Sakinleştirici bir sesle, “Evet, şekerim, evet,” dedi. Bütün yaz taş bebeğin gelmesini bekledim. Onu geceleri rüyamda, gündüzleri hayalimde gördüm. Oysa yaz tatili sona erdi ama bebek asla gelmedi. Eylülde okula döndüğüm zaman ailesi Kudüs'ten taşındığı için Hala'nın okuldan ayrıldığını öğrendim.

Bu arada, Araplar taraf olmaya hazırlanırken, ülkedeki anlaşmazlık yön değiştirmeye başladı. Aylar boyunca İngi-

lizlere karşı uygulanan terör süresince olayların tümüyle dışında kalmamışlardı ama aralarında bölünmüş oldukları için direnişleri de oldukça suskun olmuştu. Amaçları Yahudi göçüne karşı çıkmak olması gerekirken, direniş örgütleri arasındaki liderlik kavgası güçlerini eritiyordu. Oldukça geç bir zamanda, ancak 1947 yılının başında Yüce Arap Komitesi, AHC adı altında daha birleşik bir cephe oluşturmuştu. Komite beklendiği gibi Hacı Emin el-Hüseyni'nin liderliğinde, daha önce birbirinden bağımsız olarak savaşıyan çeşitli Arap partilerini bir araya getirdi. AHC'nin ünlü Kudüs ailelerinin, özellikle de Hüseyini aşiretinin yönetiminde olduğu ve Filistin halkını temsil etmediğinden yakınılıyordu. Ama kimse buna kulak asmadı.

1947 yazı süresince Manda'nın geleceğinin BM kararıyla tayin edileceği söylentileri artıkça imkânsız olan -İngilizlerin Filistin'den çekilmesi- dile getirilmeye başlandı ve Arap direnişi öne çıktı. 1947 yılının Eylülü'nde hepimiz okula başlamadan birkaç hafta önce İngilizler şaşırtıcı bir açıklama yaptı. BM Filistin özel komitesi Manda'nın yürümeyeceğine karar vermiş ve sona erdirilmesini önermişti. İngiltere de BM kararını kabul ettiğini ve 1948 Mayıs'ında Filistin yönetimini bırakacağını açıkladı. Aynı anda politik söyleme yeni ve korkutucu bir sözcük eklendi: Bölünme.

Bu, ülkenin Yahudi ve Arap bölgelerine bölünebileceği anlamına geliyordu. Bu duyulur duyulmaz çevremizdeki herkes, "Allah korusun!" dedi. "Hayır, hayır. Bu olamaz. İngilizler, ne derlerse desinler, buradan gidemezler. Gelecek Mayıs'a daha çok var ve o zamana kadar neler olacağını yalnız Allah bilir." Bu çok sık kullanılan Kuran'dan alınmış bir deyişti, "Allah bildiğinizi ve henüz bilmediğinizi yaratır." Bu sıralarda babam çok az konuşuyordu. Ama endişeli olduğunu görebiliyorduk. Annem üstüne gidince Manda yönetimi sona ererse işinin ne olacağını düşündüğünü söy-

lüyordu. O yılın başında Arap Bankası Başkanı Abdül-Mecit Şuman'dan bir iş teklifi almıştı. Babama bankanın Amman direktörü olmasını teklif etmişti. Bu yüksek aylıklı ve ticari geleceği parlak bir görevdi. Ama babam, böyle bir görevin bizi sadece Kudüs'ten uzaklaştırmakla kalmayıp aynı zamanda onu da bambaşka bir mesleğe yönlendireceğini düşünerek bir karar verememişti. Bu yüzden Londra'ya ikinci gidişinde orada tanıştığı ve güvendiği De Bunsen adlı şube müdürüne ne yapması gerektiğini sormuştu. De Bunsen duraksamadan, "Bu işi kabul etmeni önermem," demişti. "Bizimle kal, çünkü seni daha yüksek bir göreve getirmeyi düşünüyoruz."

Babam verilen bu sözün ne olacağını merak etmiş olmalı. Birlikte çalıştığı birçok kişi de endişeliydi. Bazen evimize gelip alçak sesle konuşuyorlardı. Hep İngilizlerin gidemeyeceği sonucuna varıyorlardı. Hükümet yetkililerinin ayrılma-
dan önce sorunu çözeceklerini tekrar tekrar söylemesi de bu düşüncüyü destekliyordu. Yalnızca Filistin değil diğer Arap ülkeleri de bu durumdan rahatsızlık duyuyordu. Ekimde Arap ülkelerinin liderleri toplanıp, bölünme planı uygulanırsa Filistin sınırına asker göndermeyi tartışmaya başlayınca da annem umutsuz olmayı reddedip davranışlarını değiştirmede, yaşam eskisi gibi devam ediyordu.

Ama bu uzun sürmedi. O yılın kasım ayında, ben sekiz yaşına henüz girdiğimde, bomba gibi bir haber patladı. Bir sabah erken, BM'nin New York'ta toplanarak bölünme kararı aldığı radyoda açıklandı. Filistin, Yahudi ve Arap olmak üzere iki devlete bölünecekti. Kudüs BM'nin gözetiminde uluslararası bir şehir olacak, ne Arap ne de Yahudi devletine ait olacaktı. Filistinliler şaşkına döndü. Siham okulda histeri sınırına varan bir üzüntü manzarasıyla karşılaştı. Öğretmenlerin ve kızların çoğu ağlıyordu, dersler tatil edilmişti. Anne ve babamız bize politik olayları açıklamak alışkanlığında olma-

lığı için -bu durum hakkında bütün bildiğimiz konuşmalar-
dan kulağıma çalınan bölük pörçük sözlerdi- Siham, radyo-
da duyduklarını pek kavrayamamıştı. Sadece önemli bir şey
olduğunu ve Yahudi devletinin kurulmasıyla ilgili olduğunu
bılıyordu. Bu yüzden herkesin nesi var, diye sordu.

“Yahudilerin bir kısım toprağımızı aldığını hepimiz bili-
yoruz,” dedi. “Bu sadece gerçeğin bir şekilde kabullenilme-
ni değil mi?” Siham aslında sorunları anlamıyordu ve kendi
kendine bir açıklama getirmeye çalışıyordu.

Öğretmeni öfkeyle, “Sen bir hain misin yoksa aptalın te-
kl mi?” diye çıkıştı. “İyi ki aileni tanıyorum yoksa bağlılı-
ğından kuşkulanırdım. Ülkemizin yok edildiğini anlamıyor
musun?” Bir diğer öğretmeni de, “Sen Katamon’da Yahudi-
lerle birlikte yaşıyorsun değil mi? Bütün gece şarkı söyle-
yip dans ettiklerini görmedin mi?” diye sordu. Gerçekten
de görmemiştik ama bunu izleyen günlerde New York’tan
gelen haberlerin kutlandığını ve Yahudi bölgelerinde çıl-
ğın kutlama sahnelerinin yaşandığını arkadaşlarımızdan
duyduk. “Bir devletimiz var! Bir devletimiz var!” diye sar-
kılar söylüyorlardı.

Zeyyat okuldan dönünce herkesin sinir içinde olduğunu
söyledi. Çevremizdeki hava değişmişti, çok kötü ve korkunç
şeyler olduğunu anlamıştık. Bölünme kararı alınır alınmaz
Arap tetikçileri sokaklara dökülüp Yahudileri vurmaya ve
Yahudilerin dükkânlarına ve otomobillerine saldırmaya
başladı. Yahudiler de karşılık veriyordu ve bazı yerlerde iş
çığrından çıkmıştı. Bizi görmeye gelmiş olan Ebu Salma am-
cam Yahudi nüfusunun yoğun olduğu Hayfa’da da durumun
aynı olduğunu söyledi. Ailenin en neşeli ve en zeki üyesi ol-
duğu için genelde onun ziyaretlerini hevesle beklerdik. Gü-
zel kadınlara düşkün, yakışıklı ve ünlü bir çapkındı. Çok cid-
di politik bir konuyu tartışırken bile odaya güzel bir kadın
girdiğinde dikkati dağılırdı.

Şairlerin romantik olduğu ve kendilerini engelleyemediği düşünülüyor için onun çapkınlığı hoş görülürdü. Aslında evlenmek istemeyen karısının kalbini de onun için yazdığı aşk şiirleriyle kazanmıştı. Akra belediye başkanının kızıydı ve piyano çalan, Fransızca bilen, çok güzel, kültürlü bir kadındı. Amcamla tanışmadan önce evlenmeme kararında olduğu için başlangıçta ona hiç yüz vermemişti.

Ama amcam bu ziyaretinde her zamanki gibi neşeli değildi ve gelir gelmez babamla çok ciddi, yoğun bir sohbete girdi.

Babam, Arap tarafında neler olup bittiğini öğrenmek istiyordu.

Amcam, “Ülkenin bölünmesine karşı rahatça savaşabilmek için AHC’nin grev çağrısı yaptığını biliyorsun,” diye karşılık verdi. “Eylemlerin eşgüdümünü sağlamak için her şehirde yerel komiteler kurdular.”

Babam 1936 yılındaki kargaşanın tekrarlanmasından korkuyordu. Şimdi lider, eylemleri Kahire’den yönettiği için daha beter de olabilirdi. (İngiliz yöneticileri tarafından 1946’da Filistin’den kovulan Hacı Emin el-Hüseyni Mısır’da yaşıyordu.)

Amcam, “Diğerleri ise Siyonistlerle savaşacakları yerde birbirleriyle uğraşmayı yeğliyor,” dedi.

Babam, “Bu durumda işler kötüye gidecektir,” dedi.

Amcam, “Orası öyle. Ülkemizi kendimiz yönetmedikçe başka türlü olamaz ki,” diye karşılık verdi. “Bizi yönetenler düşmanlarımızdan yana olursa olacağı budur.” Babam bunun hükümet dairesindeki işine bir gönderme olduğunu, amcamın onu bize zulmedenlerle işbirliği yapmakla suçladığını sandı. Bu, İngiliz yönetimiyle çalışanların hepsi için hassas bir nokta ve utanç nedeniydi. Öfkeyle, “Başka ne yapabiliyordum ki?” diye çıkıştı. “İngilizlerden başka birlikte çalışabileceğim bir yönetim yoktu. Bize bunu yapacaklarını

kım bilebilirdi? Ülkemizin yarısı göçmenlere vereceklerini kım hayal edebilirdi?” Yahudiler nüfusun sadece dörtte birini oluşturdıkları halde BM ülkenin yüzde 55'inin Yahudi devletine, geri kalan yüzde 45'in de Araplara bırakılmasını öneriyordu. “Bu kararın herhangi bir eşitlik anlayışıyla ve ya insanca tavırla ilgisi yok. Bir Yahudi yurdu kabul edilebilir: Ama bu?”

Çocukken onların sık sık Balfour Beyannamesi'nden söz ettiklerini duymuştuk. İngilizler, Siyonistlere Filistin'de bir “Yahudi yurdu” kurulması için yardım edeceklerine dair söz vermişlerdi. Anlaşılan Filistin sorununun kökeni buydu. Böylece İngiliz hükümeti, bu topraklar onlara ait değilken, bir halkın toprağını bir başkasına vermeyi vaat etmişti. Yahudi yurdunu sağlayacak olan Filistinlilerin hiç fikri sorulmamış, onayları alınmamış olmasının Araplarla İngilizler arasında büyük bir çekişme yaratacağını biz çocuklar bile kavrayabiliyorduk.

Amcam buruk bir sesle, “‘Yurt’ burada bir Yahudi devleti yaratmak için sadece bir bahaneydi,” dedi. “İngilizler alçak herifler. Onlara hiç aldanmadım!”

Babam alınmıştı. Amcamın onun aptal veya hain olduğunu, yöneticilerle çalışanların da onlar kadar kötü olduğunu ima etmesi ağırına gitmişti. “Tabii her şey olup bittikten sonra haklı çıkmak kolay,” diye kestirip attı.

Kavga etmeye başlamışlardı. Annem yanlarına gidip araya girdi. “Kavgayı bırakın,” dedi. “Araplar zaten sonunda hep birbirleriyle kavga eder. Bunun bize bir yararı olmaz, hem zaten ben İngilizlerin bunu yapmayacağına inanıyorum. Bir planları vardır ama bize her şeyi söylemiyorlar.”

İhanet sözcüğü herkesin dilindeydi. “İngilizler bizi aldatı. Bunu çok önceden planlamış olmalılar,” deniliyordu. Babam dairesine gidince gülümseyen Bay Roth'la karşılaştı. Bu daha birkaç yıl önce Müslüman olmak isteyen adamın ta

kendisiydi. Roth yakınlık göstermek istemiş ama babamın içinden onunla konuşmak gelmemiş. “Karmi, bu yüzden aramız açılmamalı,” demiş. “Kuracağımız Yahudi devletini sizinle paylaşıcağız. Biz nüfusun sadece üçte birini oluşturuyoruz. Bu yeterli değil.” Babam daha sonra, “Bu küstahlık yetmezmiş gibi bir de güldü. Sanki ben işi burada bırakmayacaklarını bilmiyormuşum gibi,” dedi. Yahudilerin Arapları içine almayan bir devlet istedikleri ve BM’nin önerisini beğenmedikleri söyleniyordu. Babam bölünme planından sonra Ben Gurion’un parti merkezinde yaptığı bir konuşmada, Yahudi yurduna düşecek Arap sayısının onu endişelendirdiğini açıkça belirttiğini duymuştum.

Bu duyulunca ortalığı bir telaş sardı ve çılgınca tahminler yapılmaya başlandı. Ayaklanmalar çoğaldı. Aralık ayı boyunca Kudüs, Yahudi binalarına saldırıp kundaklayan öfkeli kalabalıklarla, onlara bomba ve mermilerle karşılık veren Yahudi milislerinin savaş meydanına dönüştü. İngiliz ordusunun sokağa çıkma yasağı koymak dışında olaylara pek karışmamaya özen gösterdiği gözden kaçmıyordu. Aniden şehirde alarm sirenleri çalmaya başlayınca herkes evine koşuyordu. Biz okuldayken bu sık sık oluyordu ve sokağa çıkma yasağı ilan edilir edilmez bizi evlerimize gönderiyorlardı. Rex’i de içeri alıp, sıcacık sofada Fatma’yla birlikte kestane kebab yapmaya can atarak korku içinde eve koşuyordum.

Sokağa çıkma yasağı her an ilan edilebiliyordu ve sabahleyin evden çıkarken ne zaman döneceğimizi bilmiyorduk. Bu yüzden, Fatma bazen bize gelemiyor veya gelirse de dönemiyordu. Gelmediği günlerde kendimi terk edilmiş gibi hissediyordum. Ya yolda yürürken bir tetikçi onu vurduysa? Randa, aşağı Katamon’da oturan birilerinin evlerinin önünde bir adamın vurulduğunu gördüğünü söyledikten sonra bu korkuya kapıldım. Siham’a veya anneme böyle bir

şey söyleyecek olsam, “Allah esirgesin, böyle şeyler söyleme,” diyorlardı. Dükkânlara gitmek giderek güçleşiyordu ve evlere sebze satmaya gelen köylü kadınlar çoğu zaman görünmüyorlardı. Annem gerekli malzeme olmadan yemek pişirmek zorunda kaldığı için şikâyet ediyordu ama idare ediyorduk. Şaşırtıcı olsa da, üçümüz de her sabah bir gayretle okullarımıza gidiyorduk ama benim aklıma bir şey girmiyordu. Çatışmaların giderek yaygınlaştığını okulda duyuyorduk; şehir merkezleri karışıklık içindeydi, köyler Arap savaşçıları ve çeteciler için üs olmuştu ve komşu Arap ülkelere gelen gönüllüler bunlara katılıyordu.

Kargaşa kış tatili başlayana kadar sürdü. Sömestr sonunda çocukların bu durumda sokaklarda dolaşmasının çok tehlikeli olacağı düşüncesiyle bütün resmi okulların ikinci bir emre kadar kapatılacağı bildirildi. Bazıları çocuklarını evlerine daha yakın özel okullara kaydettirdiler ama bizim bütçemiz bunun için yeterli değildi. Bu yüzden “kargaşa sona erene kadar” hepimiz eve kapanmıştık. Durum günden güne giderek daha kötüleştiği için kimse bunun ne zaman sona ereceğini bilmiyordu. Annemin bizi götürdüğü Rex Sineması Haganah tarafından kundaklandı. Annem, “Aman Allahım biz de orada olabilirdik,” diyordu. Bundan hemen sonra Irgun Çetesi Eski Kudüs’ün Şam Kapısı’ndaki kalabalığa bomba atarak dört Arabin ölümüne neden oldu. O gün bütün gün komşular, aralarında tanıdık var mı endişesiyle, ölenlerin isimlerini öğrenmek için çaba harcadı. Irgun, Yafa ve Hayfa’daki Arap kahvelerini de bombaladı. Köylüler saldırıya uğradı; Hayfa’nın hemen dışındaki El-Tire’de on iki köylü vuruldu. Bu arada Araplar, Yahudi yerleşim bölgelerine giden yolları kesmeyi başardı ve Yahudi ulaşımı sekteye uğratıldı. Kudüs’ten Tel Aviv’e giden trafik öylesine engellendi ki, Yahudiler Arap saldırganlardan kaçınabilmek için yan yolları kullanmak zorunda kaldılar. İngiliz ordusu

zaman zaman Yahudi konvoyuna koruma sağlıyordu ama genellikle iki tarafı da kendi haline bırakmayı yeğliyordu.

Bay Kramer, "Arap ayaklanmaları yakında durulur mu, ne dersiniz?" diye sordu. "Yani biz," -Haganah liderlerini kastediyordu- "bunların zamanla sona eren 1936 yılındaki Arap ayaklanmalarının bir tekrarı olabileceğini düşünüyö-
ruz. Savaş çıkmasını istemiyoruz."

Babam fazla ayrıntıya kaçmadan, "Belki de haklısınız," diye kestirip attı. Daha sonra, "Ona bir şey söylememe gerek yoktu," diye açıkladı. "Bırakalım, bunu kısa sürede son bulacak bir sorun sansınlar." Ama Haganah'ın bu rahatlığı uzun sürmedi. Bu çatışmada Arap savaşıları üstünlüğü el-
de eder gibi görünmeye başlayınca Haganah gücünü sivil halkın üstüne yöneltti. Kasaba ve köylerde Arap evlerini ha-
vaya uçurdular, Hayfa'da kadın ve çocuklarla dolu bir oto-
büse ve diğer Arap taşıtlarına saldırdılar.

Sık sık gelip bizimle kalan Zübeyde halam artık Tulka-
rim'den Kudüs'e gelemiyordu. Yollar çok tehlikeli olduğu
için ailenin diğer üyeleri de bu yolculuğu göze alamıyordu.
Onları, özellikle de Kudüs'teki diğer insanlardan çok farklı
olan halalarımızı özlüyorduk. Birer ikişer değil de, peşle-
rinde birçok küçük çocukla birlikte geldikleri için annem
onları ağırlamaktan pek hoşlanmazdı. Zübeyde çoğu za-
man iki kuzeni, Hüseyin amcanın çocuğu Şerif ile Savsan'ı
yanında getirirdi. Şerif üç yaşında solgun ve sıska bir ço-
cuktu, Savsan ondan bir yaş küçüktü. Sürekli sızlanırlardı,
hiç çocuğu olmayan ve bundan sonra da olmayacak olan
halam onları şımartırdı. Zeyyat onlar gelir gelmez ortadan
kaybolduğu için çocuklarla hep ben oynamak zorunda ka-
lırdım.

O zamanlar evlerde telefon ender rastlanan bir şey oldu-
ğundan birkaç hafta Tulkarim'den haber almamıştık. Sonra
Suat halanın kocasının uzak bir akrabası olan Ebu Cezir bi-

zi görmeye geldi. Kiralık bir otomobille Nablus yolundan gelmişti ve bu hiç kolay olmamıştı. "Bir süre daha Tulkarim'den kimseyi beklemeyin," dedi. Kudüs'te çok acil bir iş olduğu için buraya gelmişti; yoksa bu tehlikeyi göze almazdı. Suat hala doğrudan babama söylemesi gereken bir mesajı iletmesi için onu bize göndermişti. "Ailenle birlikte Kudüs'ü terk edip en kısa zamanda Tulkarim'e gelmeni istiyor. Sizin için bir oda hazırladı." Babam o sevgi dolu ender tebessümlerinden biriyle gülümsedi. Suat halayı çok severdi. Babamı o büyütmüştü ve babam kız kardeşlerinin arasında en akıllısının o olduğuna inanırdı. Gençliğinde kızlar okula gönderilmediği için toplumsal kurallar gereği eğitimsiz kalışına hep üzülürdü. Eğitim görebilseydi kim bilir ne başarılarla ulaşırdı, diye sızlanırdı.

Ebu Cezir babama bu öneriyi kabul etmesini öğütledi. "Tulkarim buradan daha güvenli olacaktır," dedi. "Yahudiler bize güvence verdi." Bazı muhtarlar Tulkarim'in hemen kuzeyinde bulunan Yahudi yerleşim bölgesi Hadera'daki Yahudilerle görüşmüşler. "Muhtarlar Yahudilere sorun istemediklerini söylemişler. Barış içinde ve iyi komşular olarak yaşamak istediklerini belirtmişler. Hatırlarsın," diye konuşmayı sürdürdü, "babam Şeyh Said hayattayken onlarla hiçbir sorunumuz olmamıştı. Ne onlar bizi ne de biz onları rahatsız ettik. Böyle savaş ve çatışma olmadı." Babam, "Yahudiler ne dedi?" diye sordu.

"Biz barışı bozmadığımız sürece bozmayacaklarını söylediler. Ama Tulkarimli bazı adamlar Yahudilerle görüşmeye yanaşmadılar ve muhtarların toplantıya gitmesini engellemeye çalıştılar. 'Ne, Yahudilerden merhamet mi dileyceksiniz? Zamanı gelince Yahudiler hepinizi öldürecek ve Allah buna şahit olacak!' dediler. Ama onlara engel olamadılar ve görüşme yapıldı. Ben katılmadım ama Yahudi Derneği'nden de gelenler olmuş ve çatışmalardan dolayı kıtlık

ekersek Hadera'daki Yahudilerin bize un ve benzeri gıda maddeleri vereceğini söylemişler.”

Babam, “Onlara inanıyor musunuz?” diye sordu. Ebu Cezir omuz silkip, “Yine de bir yanardağın tepesinde olmaktan daha iyi,” dedi. Ama babam başını salladı. “Suat ablama teşekkür et ve Tulkarım'ın Kudüs'ten önce Yahudilerin ele geçeceğine inandığımı söyle.”

Okullar kış tatili dolayısıyla kapandığı için aralık ayı genelde sevdiğimiz bir aydı ama o yıl çok hüzünlüydü. Önceleri Zeyyat ile ben tekrar okula dnmeyeceğimiz için çok sevindik ama sevincimiz kısa ömürlü oldu. Evde hava çok gergindi ve babam işe her gidişinde annem endişeleniyordu. O kadar çok olay ve Yahudilerle aramızda o kadar çok çatışma oluyordu ki, kimse kendini güvende hissetmiyordu. Yine de, babamızın gerçekten tehlikede olduğunu düşünmek aklımızın almayacağı bir şeydi; bunu düşünmek varlığımızın temelini yok etmek demekti. Toplumumuzda babalar çok önemliydi. Onlar tek yetki sahibi, aile itibarının temel direği, tek geçim kaynağı ve kimliğimizin kkeniydi. İnsanlar tanıştırıldığı zaman ilk soru, “Kimin oğlu veya kızıdır?” idi. Ve kurulacak ilişkinin yakınlığını da bu belirlerdi. Bizim hem babamız hem de bykbabamız saygın ve seçkin kişilerdi. Bu yüzden babamın gerçekten tehdit altında olduğunu düşünemiyorduk. Yine de, genel güvensizlik ve huzursuzluktan etkilenmemek elimizde değildi.

Bu zamanın birkaç iyi tarafından biri, sokaklar giderek daha tehlikeli olmaya başlayınca, Fatma'nın daha sık bizimle kalır olmasıydı. Bizim odamızda yerde yatardı. Bizler uyanmadan çok önce namaza kalkmasına rağmen gece boyunca orada olması huzur vericiydi. Aklı başından gitmiş ve endişe içinde olan annem huzur ve rahatlık sağlayacak durumda değildi; babam da haberlerle ilgiliydi. Evdeki bütün,

zamanını radyo dinleyip gazete okumakla geçiriyordu. Böylece Fatma bizim dayanak noktamız olmuştu.

Bir başka güzel şey de, annemin hep dışarıda olması ve bizim evde kalmamızdı; böylece Rex'i hemen hemen hep içeri alır olmuştuk. Rex de ona iyilik yaptığımızın farkındaymış gibi bize her zamankinden daha çok sevgi gösteriyordu. Yerde oturup Zeyyat'la oyun oynarken, o da bize katılmaya çalışırdı. Rex bu durumdan hoşnut olduğunu anlatmak için kuyruğunu hızla sallayıp her şeyi devirirdi. 1948 yılının ilk aylarını düşününce, artık ailenin tam anlamıyla birer üyesi olan ve anne babam, Siham veya Zeyyat kadar sevdiğim Rex ile Fatma'yı hep anımsarım. Onlarsız hayat düşünülemezdi.

O yıl soğuk geçiyordu ve ocak başlarında kar yağmaya başladı. Bahçede oynadığımız ve şeker almak için dükkânlara koştuğumuz yaz sanki bir başka yüzyıla aitti. Çevreyi kaplayan iç sıkıntısına rağmen komşular 7 Ocak'ta Noel'i kutlamaya hazırlanıyordu. Doğru Ortodoks Kilisesi Noel'i 25 Aralık'ta değil 7 Ocak'ta kutlar. Komşularımızın hemen hemen hiçbiri sonradan Anglikan veya Katolik Kilisesi'ne katılmadığı için 7 Ocak günü hep Noel'di. Çoğu zaman bir Noel ağacı hazırlar ve *ma'mul* denilen fındıklı, hurmalı, yuvarlak veya oval ırmık kurabiyeleri yaparlardı. Bayramlarda biz de *ma'mul* yapardık ama annem yoksun kalmayalım diye Noel'de de yapmaya başlamıştı. Zeyyat'la ben Jouzehlerin bitişikteki evine gidip ağacı süslemeye yardım etmeyi önerdik. Sokağa çıkmak çok tehlikeli olduğu için arka bahçeden onların bahçesine geçerek evlerine gittik. Oysa onlar ağacı süslemişlerdi ama bizi görmekten memnun oldular ve Noel günü kesinlikle gelmemizi söylediler. Müslümanların Hristiyan bayramlarında Hristiyanları ziyaret etmesi, onların da aynı şeyi yapması Filistin'de görenekti.

Oysa 7 Ocak'ta kimse kutlama yapamayacaktı.

4 Ocak 1948 akşamı, Noel'den üç gün önce, her zamanki gibi yattık. Şakır şakır yağmur yağıyor, arada bir gök gürölüyor ve şimşek çakıyordu. O gece bizimle kalan Fatma odamızdaki yer yatağında uyuyordu. Gece yarısı bir ara derin uykumdan uyandım ve kendimi gümbürdeyen gök gürültüsü ve şimşekli bir kâbusun içinde buldum. Yatak odası yabancılarla doluydu ama bir an sonra onların annemle babam olduğunu fark ettim. Kırılan cam şangırtısı, silah sesleri, patlamalar duyuluyordu ve bütün bu sesler arka bahçemizden geliyor gibiydi. Rex çılgınca havlıyordu. Annem beni yataktan sürükleyerek çıkardı ve Zeyyat'la birlikte yatak odasının duvarına dayadı. Sıcak bedenim buz gibi

döşemeye değdi. Annem önümüze oturup sırtını dizlerimize yasladı. Oda tuhaf bir şekilde aydınlıktı, pencereye dönünce portakal rengindeki gökyüzünün parıldayıp ışıldadığını gördüm. “Şafak mı söküyor?” diye sordum. “Bu güneş mi?” Kimse cevap vermedi ve annemin geceliği içinde tir tir titrediğini fark ettim. Babam Zeyyat’ın diğer tarafında yanında Siham ve Fatma’yla duvara dayanmış oturuyordu. İlepsi gözlerini ileriye dikmişti, Fatma Kuran’ın açılış suresi olan Fatiha suresini tekrar tekrar mırıldanıyordu.

“Hamd âlemlerin Rabbi olan, Rahman ve Rahim olan, ahiret gününün sahibi olan Allah’a mahsustur. Ancak sana kulluk ederiz. Ve yalnız senden yardım isteriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapıkların değil. Amin.”

Annem de bir şeyler mırıldanıyor gibi geldi ama ne olduğunu anlamadım. Kulakları sağır edici bir gümbürtü camları sarsarken tepemizde müthiş bir patlama oldu. O zaman, korktuğumu, hatta hayatımda hiç korkmadığım kadar çok korktuğumu fark ettim. Zeyyat başını pencereye çevirdiği zaman gözlerinin fal taşı gibi olduğunu gördüm, ama hiç sesi çıkmıyordu. Uzun bir süre geçtikten sonra dışarıdaki gürültü dinmeye başladı. O anda annem hareket etmeye yeltendi. Babam, “Dur!” diye tısladı. “Bir patlama daha olabilir.” Bir süre daha, gökyüzünün kızıllığı azalana kadar bizi bekletti. Şimdi gökyüzünün parlaklığı mangaldaki korlar gibi hafiflemişti. Bacağım uyuşmuştu ve yere dayadığım avcumun içi acıyordu. Yerimizden kalkıp karanlıkta sofaya çıktık. Sabahın ikisiydi. Sağanak halinde yağın yağmur panjurları dövüyordu. Fatma kahve pişirdi ama ne ben ne Zeyyat bir şey istiyorduk, annem yatmamızı söyledi. Biraz sonra Siham da yattı ama annemle babamın o gece bir daha uyuduklarını sanmıyorum.

Sabahleyin bitkin ve isteksiz kalktığımız zaman evde kimse yoktu, sokak da terk edilmiş gibiydi. Herkes geçen gece patlamanın olduğu yere, tam arkamızdaki şokakta bulunan Semiramis Oteli'ne gitmişti. Sahibi Yunan asıllı bir Filistinli olan otel havaya uçurulduğunda tümüyle doluymuş. Buz gibi rüzgârın esip savurduğu ıslak kaygan sokaklarda, peşimizde Rex, biz de bakmaya gittik. Bazı evlerin geçen geceki patlamada camları kırılan pencereleri boş boş bakıyor gibiydi. Ortalık buram buram gaz kokuyordu. Üstünde hâlâ duman tüten, yerle bir olmuş binanın çevresinde büyük bir kalabalık toplanmıştı. Yüzleri buz gibi ve gergindi; çoğu ağlıyordu.

Enkazı kaldırmaya çalışan belediye işçileriyle İngiliz askerleri yıkıntılardan hâlâ ceset çıkarıyorlardı. Bunlardan bazıları koyu tenli, Sudanlı mutfak işçileriydi. Kalabalık, aralarında bir akraba veya dost var mı diye bakmak için cesetlere doğru akın ettikçe, askerler onları geri itiyordu. Zeyyat ile ben küçük olduğumuz için en öne gidebilmiştik, bize bağırarak eve dönmemizi söylediler. Hemen erişilebilen ölü ve yaralıları sabahın erken saatlerinde götürülmüştü, şimdi de beton ve taş yığınlarının altında gömülü kalan ve hayatta olma olasılıkları çok az olanlar çıkartılıyordu. Bizim olduğumuz yerin yakınında, yaşlıca bir çift, sürekli kazı alanına yaklaşmaya çalışıyordu. Adam durmadan, "Onu bulmaları gerek," diyordu. Ama kadın, "Hayır. Bir işe yaramaz, o öldü. Canlı ve bütün bu insanlar gibi durmuş seyrediyor olabilirdi, ama değil."

Eve dönmek için uzaklaşırken, yerdeki yıkıntılar arasında otelin, bir kısmı kirlenmiş, bir yığın antetli kâğıt ve zarfı olduğunu fark ettik. Zeyyat eğilip toplamaya başladı, ben de ona katıldım. Siham, "Bırakın onları!" diye bağırdı ama biz topladıklarımızı atmadık. İkimiz de gördüğümüz şeyin vahşetini kavrayamamıştık; bu sadece oyun oynayıp yaramaz-

lık yapmak için bir fırsattı. Ama görüntüler aklımızdan hiç çıkmayacak, ileride bizi rahatsız edecekti. O gün daha sonra, otelin bir AHC biriminin merkezi olarak kullanıldığını sanan Haganah'ın bombaları yerleştirdiği anlaşıldı, "silahlı Arap yuvası" diye adlandırmışlardı.

Oysa bu doğru değildi, Arap gazetecilerin gecelemeyi bir alışkanlık haline getirdiği Semiramis Oteli her politik görüşten eylemcinin bilinen toplantı yeri idi. Bombalamada, aralarında otel sahibiyle İspanyol Konsolosu'nun da bulunduğu, otuz kişi ölmüştü. Birçok ailenin bütün üyeleri birlikte ölmüştü, yalnızca bir ailede anne ve baba ölünce çocukları geride kalmıştı. Onların yıkıntıları arasında şaşkın şaşkın dolaştığını gördük.

Haganah liderleri olayı üzümlere lanetledi ve onlardan ayrılan bir grup tarafından bilgileri dışında gerçekleştirildiğini duyurdu. Ama çevremizdeki herkes, "Yalancı köpekler!" diyordu. AHC'nin ve Arap Birliği'nin topladığı, Arap ülkelerden gelen gönüllü askerlerin oluşturduğu Ceyş el-İnkat'ın (Kurtuluş Ordusu) daha iyi bir koruma sağlanması isteniyordu. AHC'nin ülkedeki bütün şehirlerde ulusal komiteleri vardı ama Kudüs'ün savunması özel bir birliğin görevleri arasındaydı. Yılbaşında bu birliğin bir birimi Katamon'a geldi ve Ebu Ahmet'in ailesiyle birlikte Mısır'a gittiğinden beri boş duran, bir sokak ilerimizdeki evine yerleşti.

Komutanları İbrahim Ebu Dayyeh adlı, cesaretiyle tanınan bir adamdı ama adamlarının sayısı çok azdı ve iyi silahlanmamışlardı. Daha iyi silahlanmış ve iyi yetiştirilmiş Yahudi askerleri onları sık sık kovalıyordu. Her durumda bizi koruyacaklarını söyleseler de bu iş için yeterli olmadıkları belliydi. Bir akşam birini bahçe kulübesinde gizlenirken bulduk, silahlı bir Yahudi birimi tarafından kovalanınca bahçemize sığınmıştı. Çok gençti, Siham'dan pek büyük değildi ve korkudan titriyordu. "Bir işe yaramıyor. Yahudiler-

le başa çıkamayız. Daha çok adamları, silahları ve paraları var,” deniliyordu.

Bölge erkeklerinin, alınması gereken güvenlik önlemlerini tartışmak için Halil Sakakini’nin evinde toplandığını duymuştuk. Semiramis’i yerle bir eden saldırıdan sonra tehlikeye açık ve yapayalnız olduğumuzu herkes açıkça anlamıştı. Erkekler sokakların iki ucuna barikatlar yapıp nöbetçi koymaya karar verdiler. Ama sadece beş kişinin silahı vardı ve diğerleri silah kullanmasını bilmiyordu. Telaşa düşüldü ve sonunda silahları olan ve her gece barikatları koruyacak olanlar için bir nöbet programı hazırlandı. Babam bu nöbete katılmadı ama o da diğer katılmayanlar gibi masraflar için aylık bir ücret ödedi. Ama bu çalışma pek uzun sürmedi, çünkü bir gece bir Yahudi tetikçi nöbetçiye vurup öldürdü.

Büyük bir şaşkınlık yaşandı, yas tutuldu, daha sonra da karşılıklı suçlamalar yapıldı. Davut Jouzeh üzüntüyle, “Tanrı aşkına, koruyacak kim kaldı ki?” dedi. Çünkü Semiramis’in bombalanmasını izleyen günlerde pek çok kimse panik içinde Katamon’dan kaçmıştı. Aylar süren kararsızlık ve korku bu olayla doruğa erişmiş ve insanların direncini kırmıştı. Hâlâ dayanan Araplar, “Utansınlar. Yahudilerin oyununa geliyorlar,” diye söyleniyordu. Ulusal Komite onları ayrılmamaya ikna etmeye çalıştı. AHC kimsenin gitmesine izin vermemelerini emretmişti. “Giderseniz Müftü geri dönmenizi emredecek,” diye uyarıyorlardı. “Veya yerinize Arap savaşçılar gönderecek. Onun için kalmanız daha iyi.”

İnsanlar bu emre uydukları için mi bilinmez ama önceleri daha güvenli olur umuduyla Katamon’un bir yerinden diğerine taşınmayı denediler ama annemin arkadaşı Emily gibi bazıları aynı nedenlerle Eski Kudüs’e taşındı. Oysa diğerleri Kudüs’ü veya Filistin’i terk etti. Bu durumda önce kadınlar ve çocuklar gidiyor, erkekler geride kalıyordu. Tehlike giderek artıp da kimseden, özellikle de AHC’den ve böl-

gesel komitelerinden gözle görülür bir destek çıkmayınca, erkeklerin çoğu ailelerinin ardından gitti; birçoğu da Filistin'i terk etti. Bizimle vedalaşmaya geldikleri zaman, "Onlar için konuşmak kolay ama çocuklarımızın öldürülmesi kimsenin umurunda değil," dediler. "Yine de bu ayrılık uzun sürmeyecek. Ortalık durulana kadar."

Ama sorunlar durulacağı yerde tırmanmayı sürdürdü. Aramızda yaşayan az sayıda Yahudi de taşındıktan sonra, Yahudi birlikleri bütün güçleriyle bölgemize saldırmakta hiçbir sakınca görmez oldu. Kramerler 1947 yılının sonunda bölünme kararını izleyen çatışmalardan sonra Tel Aviv'e taşındı ama Yahudi doktor yeni yıla kadar dayanabildi. Semiramis Oteli'nin bombalanmasından hemen sonra sokakta yürürken Arap tetikçileri tarafından vurulunca o da Tel Aviv'e gitti.

Ocak ayının sonunda Haganah yakınımızdaki bir başka binayı, bu kez Katamon'un sınırındaki büyük Şahin evini bombaladı. Şahinler, Katamon tepesindeki açık alanın ortasında çok güzel bir villada oturan zengin bir aileydi; kimse nedenini anlayamadı, belki bir zamanlar Arap tetikçiler tarafından üs olarak kullanıldığı içindi. Böyle bir tetikçi Rehavia'da bisikletli bir Yahudi'yi vurduğundan beri, Haganah silahlıları barındırdığından kuşkulandığı her Arap evini bombalama kararı almıştı. Şubat yaklaşırken çevrede sık sık silah sesleri duyulur olmuştu. Zaman zaman aralarına, Semirasmis olayını bütün vahşetiyle gözlerimizin önüne getiren patlamalar da katılıyordu. Bunu bir türlü unutamıyorduk ve ne zaman evde biri bir kapıyı çarpsa Siham yerinden sıçrayıp titremeye başlıyordu.

Tulkarim'deki bir aile dostu Hamdan Samara, babamın dairesine bir mektup yollayarak kitaplarını Kudüs dışına çıkarmasını önerdi. "Onları senin için emin olacakları bir yerde, Cenin'de saklayabilirim," diye yazıyordu. Cenin, Tulka-

rim'in kuzeyinde bir kasabaydı. "Evi terk etmek zorunda kalabilirsin ve belli olmaz Yahudiler kütüphaneni talan edebilirler." Babamın yıllardır sevgiyle topladığı ve üstüne titredığı, ender bulunan Arapça ve İngilizce kitaplardan oluşan zengin bir kütüphanesi vardı. Annem, "Bunu yapacak mısın?" diye sordu. "Hayır," diye güldü babam. "Buradan gidecek değiliz, kimse de benim kitaplarıma zarar verecek değil."

Zeyyat'la bana, çok tehlikeli olduğu için artık sokağa çıkmamamız söylenmişti. Tabii o ve arkadaşları buna kulak asmadılar; bütün bunlar onları heyecanlandırıyordu, özellikle de Ebu Dayyeh'in adamlarıyla birlikte gerçek askerler gibi Yahudi tetikçilerin peşinde devriye gezdikleri zaman. Tabii birini bile yakalayamadılar ama genelde tetikçilerden arta kalan bir sürü boş mermi kovani ile dönüyorlardı. Bunlar yabancı yapısıydı: Belçika, Fransız, Çek ve diğerleri. Zeyyat heyecan içinde onları biçimlerine ve üretildikleri ülkeye göre dizerdi. Annem, "O berbat şeylerle ne yapıyorsun?" diye çıkıştı. "Hepsini at!"

Diğer zamanlar Zeyyat, peşinde Rex ile tek başına sokağa çıkardı, anlaşılan korkmuyordu. Böyle bir gezi sırasında Arap ve Yahudilerin oturduğu karışık bir mahalle olan Talbiye'ye kadar gitmişti. Farkında olmadan çoğunlukla Yahudilerin oturduğu bir sokakta yürürken, üst kattaki bir balkonda oturan yabancı kılıklı bir adamın aniden ayağa fırlayıp tüfeğini ona doğrulttuğunu görmüş. Rex zıplayıp, havlamaya ve hırlamaya başlayınca adam bozuk bir Arapça'yla, "Defol! Git buradan!" diye bağırmış. Sokak bomboş ve adam o kadar korkutucuymuş ki Zeyyat dönüp koşabildiği kadar hızla kaçmış. Korku içinde ve nefes nefese eve döndü. On dan sonra bir daha Talbiye'ye gitmeye kalkışmadı.

Talbiye, Şeyh Cerrah, Romema ve Lifta gibi Batı Kudüs semtleriyle birlikte bizim oturduğumuz bölüm, şehrin batısındaki Yahudi bölgeleriyle birleştiği çizgide yer aldığı için

Yahudi birliklerinin daha yoğun saldırısına uğruyordu. Bütün bu semtler ya karışıktı ya da Araplar çoğunlukta idi ve oralardan gelen haberler çok kötüydü. Saldırlardan yılgınlığa düşen halk evini terk etmeye başlamıştı. Ocak ve şubat boyunca daha güvenli yerlere giden insanlar ve bavullarla tıklım tıklım dolu otomobiller sokaklarda kuyruklar oluşturuyordu. AHC endişeliydi; ayrılanlara karşı yerel komiteler aracılığıyla tehditler savurup cezalar uyguladılar. Ama Katamon'da olduğu gibi onlara kulak asan olmadı. Siz sokakta yürürken damlardan üzerinize ateş açan Yahudi tetikçilerinin gerçekliği karşısında AHC'nin sözel tehditlerinin ne değeri vardı? Veya Talbiye'de olduğu gibi semtinizde dolaşıp hoparlörle burayı terk etmenizi yoksa sizi ve evinizi havaya uçuracaklarını ilan eden Haganah kamyonetinin gerçekliği karşısında?

Bu arada, Araplar Yahudilere saldırıyor ve nakliye yollarını kesmeye çalışıyordu ama bu eylemler artıkça durum daha da kızışıyordu. Arap tetikçiler aylardır Yahudi semtlerini hedef almıştı. Yahudiler, Rehavia'daki semtlerine saldırılar düzenleyen Katamon'daki Araplardan sürekli şikâyet ediyorlardı. Araplar oradan İbrani Üniversitesi'ne ve Yahudi Hastanesi Hadassah'a giden Yahudi trafiğine ateş açtıkları için Şeyh Cerrah'tan da şikâyetçiydiler.

Annemin Şeyh Cerrah'ta sık sık ziyaret ettiği arkadaşları vardı: Mansur Ailesi. Babaları Ebu Yakup, yaşlı ve hastaydı ama o yılın ocak ayında ölmeden önce yatağında doğrulup çocuklarına şöyle seslenirmiş: "Yatağımın altındaki tüfeğimi verin!" Kullanılmamaktan paslanmış, Osmanlı devrinden kalma eski tüfeği hâlâ duruyormuş. "Allah için, kalkıp o Yahudileri ben vuracağım!" Ölümünden sonra oğulları sanki onu hayal kırıklığına uğratmamak istercesine uzun sopaların ucuna balkabakları takıp üstüne de Arapların geleneksel başörtüsü olan *kefiye* geçiriyorlarmış. Sonra da balkabakla-

rını havaya kaldırıp insanmış izlenimini verecek şekilde salıyorlarmış. Buna kanan karşı taraftaki Yahudi tetikçileri hemen çılgın gibi ateş açıyorlarmış. Yaşlı adamın oğulları böylece Yahudilerin cephanesinin tükenmesini umuyorlarmış.

Şeyh Cerrah'tan açılan ateş karşısında Yahudiler hastalarını ve öğrencilerini geçirmek için zırhlı araç kullandılar ama bu yine de güvenli değildi. Bu yüzden Haganah bölgeye saldırıp Arap halkına dehşet saçtı ve bunun üstüne artık çoğu bölgeyi terk etmeye hazır hale gelmişti. İngilizler Arap savaşçılarının Şeyh Cerrah'a yeniden girmesini engelleyeceklerine dair söz verip Yahudi birliklerinin çekilmesini istedi. Ama Haganah İngilizlerin sözünde durmadığını ve Arapların hemen geri döndüğünü iddia ederek şikâyet etti. Her iki taraf da İngilizleri karşı tarafa yardım etmekle suçluyordu. Komşumuzun evinde de aynı şey dile getirildi ama Bay Wahbeh, "İngilizler ne bizi ne de onları önemsiyor. Tek istedikleri buradan gitmek, sonra biz bunu temizleyeceğiz. Şu hale bakın, zamanı gelince taburlarını geri çekmek için Hayfa yolunu açık tutmaktan başka bir şey yapmıyorlar."

Yeni yılın başlangıcından beri herkes sonunda imkânsız düşünmeye başlamıştı. İngilizler bizi silahsız ve ordusuz bırakıp gidecekti. Bu ne trajik bir döngüydü, zulmeden şimdi kurtarıcı olarak görülüyordu, dertle deva birleşip tek vücut olmuştu. Oysa bize yine de ihanet edeceklerdi. Sanırım sömürgeleşmenin özü, anlamı buydu.

Annem umutla, "Arap Birliği'nin büyük bir ordu gönderdiği söyleniyor," dedi.

Kimse etkilenmedi. Komşumuz, "O Suriyeli bir avuç çeteciye kastediyorsan," dedi, "ben buna ordu demem." Ocakta Suriyeli komutan Fevzi el-Kavaki'nin liderliğinde birkaç yüz Arap gönüllü Yahudilere karşı direnişe yardım etmek için Suriye sınırını geçip Filistin'e girmişti. Halk Kavaki'ye inanmış Suriyelilere güvenmişti. Durumu kurtaracakları

söyleniyordu. Birlik ilk kez toparlanmaya başlayan Filistin güçlerine katıldı. Şimdi merkezi Yafa, Kudüs ve Gazze’de olan üç ayrı grup oluşturmuşlardı. Ama yeterli silahları yoktu, eğitim görmemişlerdi ve etkili bir şekilde örgütlenemiyorlardı.

Bizim tarafın silahlarının eski ve Yahudilere oranla çok yetersiz olduğu artık bir sır değildi. Filistin’de Arapların silah fabrikaları yoktu ve basit bombalardan başka bir şey üretme olanağı da yoktu. Oysa Haganah’ın kurşun, el bombası, makineli tüfek ve havan topu üreten birçok silah fabrikası vardı. Ayrıca daha sonra Yahudi birlikleri Çekoslovakya’dan modern silahlar ithal edince herkes gıpta edip korkuya kapıldı. Ülke çapında bir Arap savunması örgütlemek için geç kalmış bir girişim yapıldı. AHC’nin şehir ve kasabalarda görev yapan ulusal savunma komiteleri ağı uyumlu bir örgüt oluşturabilmeliydi. Fakat her bölgenin, emirleri göz ardı eden ve özerk davranan, kendi milis gücünün olması AHC’yi etkisiz kılıyordu. Aynı şekilde Filistin köylerinin bağımsız hareket eden, eğitilmemiş kendi silahlı savunma çeteleri vardı. Daha da kötüsü, bütün bu durum iç çekişmeler ve rekabet yüzünden daha da zayıflıyordu.

Karısıyla birlikte bize kahve içmeye geldikleri bir gün Bay Jouzeh, “İnsanları kendi başlarına çalıştıkları için suçlayamazsınız,” dedi. “Yahudiler ülkeyi ele geçirmek istiyor, bütün sorun bu ve biz kimseye güvenemiyoruz. Herkes bizi yarı yolda bıraktı.”

Karısı, “Yahudiler başarılı olsa bile -henüz olmadılar-” dedi, “bu ülkede fazla barınamazlar. Haçlılara bakın ne oldu. Filistin’de uzun bir süre kaldılar ama sonunda atıldılar. Yahudiler bunu şimdi denerlerse onların da başına bu gelecek.”

Kocası, “Peki onları kim kovacak?” diye sordu.

Orada bizden başka Müslüman olmadığı için bize bakarak, “Ah, bütün Araplar ve bütün Müslümanlar, hep birlik-

te,” diye vurguladı. Annemle babam rahatsızca kıpırdanıp gözlerini başka yere çevirdiler.

Ama şubat yerini marta bırakırken bize hâlâ bir yardım eli uzanmamıştı ve Arap ülkelerinin yardımımıza koşacağı umudu hızla bitmeye başladı. Müftü'nün savaşa devam edebilmek için Mısır'dan gönüllü savaşçı ve silah aldığı söyleniyordu ama bizim yaşamımızda bir değişiklik olmamıştı, hâlâ eskisi gibi terk edilmiş ve korunmasızdık. Arap Birliği'nin, Filistinlileri kurtarmak gibi bir niyeti olmadığı sadece kendi çıkarları için Filistin'in geleceğini kontrol etmek istediği söylentileri yaygındı. Ülkenin başka yerlerinde de olduğu gibi Katamon'dan kaçış amansızca sürüyordu. Mart ayı gelip çatdığı zaman, Tel Aviv'le Hadera arasındaki ve Tulkarim'in kuzeyindeki kıyı şeridinin büyük bir bölümü terk edilmişti. Her yerde aynı şey oluyordu, Yahudi ordusu ve Yahudi çetecileri köy köy dolaşp köylülere saldırıyor ve onları daha beteriyle tehdit ediyordu. Bu yüzden, ya bir Yahudi saldırısından hemen sonra ya da sıra onlara gelecek korkusuyla canlarını kurtarmak için kaçıyorlardı.

Erişebildikleri ilk güvenli yer olduğu için Tulkarim ve civarına akın ettiler. Beraberlerinde getirdikleri korku Tulkarim halkını da etkiledi ve bazıları Yahudilerin Hayfa'da durmayacaklarından endişe etmeye başladı. Halka neler olup bittiğini, Yahudilerin neden saldırdığını ve onlara kimin yardım edebileceğini anlatan kimse yoktu. Suat hala Hayfa dışındaki bir köyden kaçan bir göçmen aileyi yanına almıştı, göçmenler Yahudilerin aniden köyü basıp ateş açtığını söylüyordu. Kimsenin silahı olmadığı için köylüler kaçmışlardı. Kaç kişinin öldürüldüğünü asla bilmiyorlardı. Bu ve bunun gibi anlatılar Tulkarim'deki korkuyu büsbütün körükledi ve insanlar daha içerlerdeki köylere kaçmaya başladı. Akrabalarımızdan giderek daha az haber alabiliyorduk ama kasaba dışındaki Bedevilerin, Osmanlı devrinden kalan baba yadi-

gârı makineli tüfekleri çıkarıp Yahudi saldırılarına hazırlan-
dıklarını duyuyorduk. Kısa bir süre sonra, Tulkarim yakın-
larında bir kıyı kasabası olan ve halkı Yahudilerden kaçmış
olan Vadi el-Havarit'deki Bedeviler de onlara katıldı. Duru-
mun vahim olduğu söyleniyordu.

Daha sonra kuzinim Azize, "Hadera'da komşumuz olan o
iyi niyetli sandığımız Yahudilerin bize böyle saldırmaları ina-
nilmaz bir şeydi," dedi. "Yahudilerin güvenilirmez olduğunu
bilmemiz gerekirdi. Peygambere de ihanet etmemişler miy-
di?" Azize, Arap tarihindeki bir olaya, Hz. Muhammed'in ta-
rafsız kalmaları için Yahudilerle anlaştığı fakat Yahudilerin
anlaşmayı bozup onun düşmanlarına yardım ettiği olaya
gönderme yapıyordu. Azize'nin annesi veya onun kuşağın-
dan herhangi bir kimse asla böyle bir şey söylemezdi. Ama
İsrail'in kuruluşundan sonra bu gibi anti-Siyonist duygular
yenilgileri için boşuna bir neden arayan Filistinli Müslü-
manlar arasında yaygınlaştı.

Hadera, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Tulkarim'in ku-
zeybatısında kurulmuş ve toprakları Azize'nin ailesininkine
komşu olan kırsal bir Yahudi yerleşim bölgesiydi. "O zama-
na kadar onları düşman gibi görmedik. Sonra topraklarını
dikenli tellerle çevirip silahlandıklarını ve iri köpekler edin-
diklerini görünce onlardan korkmaya başladık."

Durum giderek kötüleşti ve Tulkarim sokaklarında çatış-
malar başladı. Yaşlılar şaşkına dönmüştü. Büyük Savaş'ta
neler olduğunu hatırlıyorlardı ve yeni bir savaşın başladığı-
nı sandılar. "Ama Büyük Savaş bile sona erdi," diyorlardı.
"Bunlar da biter. Yahudiler bizi rahat bırakır." Ama onlar-
dan başka kimse buna inanmıyordu. Yahudilerin bütün Fi-
listin'i ele geçirmek istediği söylentisi çok yaygındı. Kuzen-
lerim kasabayı Yahudilere karşı korumak için kullanmasını
bilmedikleri silahlar satın aldılar. Annemle babam Tulka-
rim'deki akrabalarımız için çok endişeleniyorlardı ama elle-
rinden bir şey gelmiyordu.

Hayfa'daki Ebu Salma amcamdan gelen haberler de iç açıcı değildi. Yılbaşından hemen sonra, şehri ele geçirmek için, başlatılan savaş aynı hızla devam ediyordu. Bu yüzden çoğu kimse belki 20.000 belki de daha fazla insan burayı terk etmişti. Kapanmak zorunda kalan işyerleri ve dükkânlar gerçek değerlerinin çok altına fiyatlara Yahudiler tarafından kapışılıyordu. Amcam Yahudi teröristlerin bir yıldırma operasyonu başlattıklarını söylüyordu. Bu ve tetikçilerin açtığı ateş, bombalamalar ve yakıp yıkmalar halkı öylesine korkutmuştu ki herkes panik içinde kaçıyordu.

Yengemle birlikte buna daha ne kadar dayanabileceklerini o da bilemiyordu. Dağınık ve disiplinsiz oldukları için şehirdeki Arap savunma güçlerine de kızıyordu. Ulusal Komite, emirlere uymayan ve Yahudi hedeflere düzensiz ve akıllarına estiği gibi saldıran çetecileri kontrol edemiyordu. Oysa buna karşılık Yahudi saldırıları düzenli ve etkiliydi. Yahudiler her saldırıyla şehirden yeni bir göç dalgasına yol açıyorlardı. Yahudilerin Hayfa'yı ele geçirmeye çalıştığını bildiği halde AHC halkın olduğu yerde kalmasını sağlamıyordu.

Kudüs'te kendimizi giderek daha çok kuşatma altında hissediyorduk. Mart ayı geldiğinde yakınımızdaki mahalleler hızla boşalıyordu. Aralarında dost ve tanıdıklarımızın da olduğu çok sayıda insan Romema, Lifta, Şeyh Cerrah, Must-rata ve Talbiye'yi terk etmişti. Annem başını ellerinin arasına alarak, "Aman Allahım, Yahudilerin bütün boş evlere el koyduğunu söylüyorlar," dedi. Halk, Kudüs'ün eteklerindeki Beyt Safafa, Ebü Dis, El-Ayzeriye ve Beyt Sahur gibi kasabaları da terk ettikçe buralar da boşaltılıyordu. Bazı geceler gök gürültülü fırtına olduğu zaman, Semiramis Oteli'nin bombalanmasını tekrar yaşıyoruz sanırdık. Fatma başını sallayıp, "Kimbilir, Yahudiler hangi zavallı köye saldırıyor," derdi.

Babam eve gelip Yahudi liderlerin “Yeni Kudüs”ü kutladıklarını söyledi. Şehrin batısında, Tanrıya şükür, tek bir Araba rastlamadan dolaşabiliyorsun, diyorlardı. Siham, “Ama bu doğru olamaz,” dedi. “O zaman biz ne oluyoruz?” Biz hâlâ direniyorduk ama tanıdığımız o kadar çok insanın gitmiş olması acı veriyordu. Sokağımız giderek daha da terk edilmiş görünüyordu. Hayatlar Semiramis’in bombalanmasından hemen sonra gitmişlerdi. Annemin eski arkadaşı Um Samir el-Şarkalar da öyle. Emily ile ailesi de gitmişti. Eski Kudüs’e taşınmadan önce evlerinin anahtarını bize vermiş ve gerekirse orada kalmamızı söylemişlerdi. Çünkü onların evi İngiliz bölgesindeydi ve bizim oturduğumuz saldırıya açık bölgeden daha güvenliydi. Emily ile annem bir daha hiç görüşmeyecekmiş gibi birbirlerine sarılıp ağladı.

Emily anneme, “Bunlar geçecek,” dedi. “Yakında sona erecek ve biz döneceğiz.” Randa ile ben birbirimize sarılıp ağlamadık, çünkü olanları tam olarak anlamıyorduk. Eski Kudüs o kadar uzak değildi ve daha geçenlerde Hatice teyzemi ziyaret etmek için oraya gitmiştik. Oraya tekrar gidemeyeceğimize inanmak zordu. Hayatımızın o zamanki şaşırtıcı ve olağandışı durumunda Randa’nın gidişi pek de o kadar dramatik görünmüyordu. Şeker, fındık fıstık ve gazoz almaya gittiğimiz Ebu Samir’in manav dükkânının kapanması daha endişe vericiydi. Artık sokağımızın karşı kaldırımındaki evlerin çoğu boşalmıştı.

Artık Zeyyat’la gidecek yerimiz, oynayacak arkadaşımız pek azdı. Katamon’daki evde oturduğumuz zaman komşumuz olan Jouzehler de martta gitti. Giderken evlerini terk ettikleri ve bizden ayrıldıkları için ağladılar. “Daha ne kadar kalmayı göze alacaksınız?” diye sordular. Annem inançla, “Yahudiler beni evimden atamaz,” demişti ama onları üzmemek için bunu daha sonra söylemişti. “Başkaları isterse gidebilir ama biz geri adım atmıyoruz.”

Onunla aynı fikirde olan tek aile Moskovalıların bitiştirteki eski evine taşınan genç çiftti. Herkesin Katamon'dan hızla kaçtığı bir zamanda bu hayret verici bir gelişmeydi. Kudüs'ün hemen dışındaki Ayn Kerim köyünden gelip bu evi satın alan çiftin adı da, garip bir rastlantıyla, Karmi'ydi ama bizim soyadımızdan farklı olarak Arapça'da uzun "a"yla yazılıyordu. Katamon gibi kuşatılmış ve tehlikeli bir bölgeye dönüşmüş bir yerde ev satın almalarını kimse anlamıyordu. Ama çok ucuza almışlardı ve çok mutluydular. Annem onlara, "Böyle bir zamanda Katamon'da kim ev alır?" diye sormuştu. Ama onlar çok sakindi. "Bu iyi bir yatırım. Yahudilerin Katamon'u ele geçireceğı söyleniyor ama göreceksiniz bu olmayacak." Annem kendi görüşlerinin onaylandığını hissetmişti.

Bundan kısa bir süre sonra bir akşam sofada oturuyorduk. Radyo açıldı ve annemle babam her zamanki gibi dikkatle dinliyorlardı. Kudüs hatta Katamon yolları tehlikeli olduğu için dış olaylarla tek bağlantımız radyoydu. Birden Rex havlamaya başladı ve arka bahçede bir itiş kağış duyuldu. Semiramis'in bombalanmasından sonra bütün panjurları sımsıkı kapatma alışkanlığını edindiğimiz için dışarısını göremiyorduk. Annemle babam donup kaldılar, annem hemen radyoyu kapattı. Kıpırdamadan oturup kulak kabarttık. Kuşkusuz bahçemizde birisi vardı. Biz nefesimizi tutmuş otururken koşuşmalar duyuldu ve sessizlik, silah sesleri ile onu izleyen bağırmalarla yırtıldı. Yerde oturuyordum, arkama gelen Fatma elleriyle kulaklarımı örterek başımı öne eğdi. Ama bu beni daha da korkuttuğı için onun ellerinden sıyrıldım. Babam yerinden fırlayıp kapıya yöneldi ama annem, "Hayır! Lütfen, hayır!" diye seslendi.

Ama şimdi sanki bir ordu evimizi sarmış gibi tüm çevreden ayak sesleri duyuluyordu. Çok yakındaydılar, sanki duvarın hemen arkasında, arka bahçedeydiler. Bağırmalar

duyuluyordu ve şimdi, “O taraftan değil! Oradan, duvarın üstünden!” gibi bir şeyler söylediklerini anlayabiliyorduk. Koşuşmalar yön değiştirir gibi oldu. Evimizin yan tarafına dehşet verici bir şekilde yaklaşıp bahçe kapısına yöneldi. Babam ön kapıya gidip onu dikkatle açmaya başladı. Bu sırada ben Rex’in artık havlamadığını fark ettim. Kapıya koşup aralıktan dışarı bakmaya çalıştım. Annem, “Şşş!” diye seslenerek beni geri çekti. “Ama Rex...” diye yalvardım. “Şimdi köpeği düşünecek zaman mı?” dedi.

Bir süre sonra biz sakinleşmeye çalışırken savunma komitesinden Ebu Dayyeh bizi görmeye geldi. Birkaç adamının bir grup Yahudi çeteciyi kovalarken “korkak heriflerin” Jouzehlerin evinin arkasından bahçeye kaçtığını söyledi. Oradan bizim bahçeye girince Arap askerler onlara yetişmiş, duyduğumuz buymuş. Bu rahatsızlık için özür diledi ama Yahudilerle savaşırken böyle şeylerin gerekli olduğunu sözlerine ekledi ve babama ailesinin hâlâ bu evde kalmasına niçin izin verdiğini sordu. AHC bu bölgedeki bütün kadınların, çocukların ve yaşlıların buradan çıkarılmasını önermişti. Yahudi tetikçilerin ateş açmak için yolun karşısındaki evlere yerleştirildiğinden haberimiz var mıydı? Bu bana Ebu Samir’in terk edilmiş dükkânının karanlık camlarının ardında gördüğüm kuşkulu gölgeleri anımsattı. Babam, “Onları oradan çıkaracak mısınız?” diye sordu. Ebu Dayyeh kendinden emin, “Tabii,” dedi. “Bundan emin olabilirsiniz.” O dışarı çıkar çıkmaz babam, “Acaba kim kimi kovalıyordu?” dedi. Birkaç kez silahlı Yahudilerin, evimiz kamuya açık yolmuş gibi, bahçemizde hatta verandada koşarak Ebu Dayyeh’in adamlarını kovaladıklarına tanık olmuştuk. Bu kovalamacalar dehşet vericiydi ama genelde gündüz oluyordu ve silahlar patlamıyordu.

Hemen ertesi sabah, Yahudi tetikçiler Ebu Dayyeh’in övünmesini duymuş gibi, yoldan geçen bir Bedevi tam bi-

zim evin önünde vuruldu. Sayıları giderek azalan ve tehlikeye aldırmadan evleri dolaşan seyyar satıcılardan biriydi. Ülkenin içine düştüğü kargaşa ortamı en çok da yoksulları vurmuştu, bütün tehlikelere rağmen az da olsa ticaret yapmaya çabalıyorlardı. Adam Bedevilerin içinde yoğurt, yağ ve keçi peyniri gibi yiyecek taşıdığı torbayla sokağa girmişti. Olaylar çıkmadan önce, annem bu gibi yiyeceklerin en lezzetlisini Bedeviler yaptığı için hep onlardan alırdı. Olay meydana geldiği zaman biz verandadaydık ve Fatma arkada çamaşır asıyordu. Adamın üstü başı kirli ve eski püsküydü, kahverengi bir üstlük giymişti, başında da *kefiye* vardı ve ortalıkta pek az otomobil olduğu için yolun ortasında yürüyordu. Bahçe kapımızın sırasına gelince, karşı evden, iki olay eşgüdüm içindeymiş gibi, birkaç el silah atıldı ve Bedevi torbasının üstünde yığıldı. Bir yerden, belki de bizim evden bir çığlık yükseldi. Biri, sanırım Fatma Zeyyat ile beni içeri sürükleyip kapıyı sımsıkı kapattı.

O gece, bundan böyle Emily'nin "bölge" diye bilinen İngiliz bölgesinde olduğu için güvenli olan evinde yatmaya karar verdik. Çok uzak sayılmazdı ama yine de oraya gitmek sonu gelmeyen bir yolculuk gibiydi. Mümkün olduğu kadar yoldan yürümemeye çalışıyor ve evimizin arkasındaki bahçeleri aşıyorduk. Bunların çoğu terk edilmişti; onları böyle karanlık ve ıssız görüp de, bir zamanlar ne kadar gürültülü ve kalabalık olduklarını anımsamak iç ürpertici bir duyguydu. Oraya varınca ısıtılmamış, soğuk, panjurları kapalı ve halıları kaldırılmış, çıplak döşemeli bir ev bulduk. Evin tümüyle terk edilmiş bir havası vardı ve annemle Fatma ateş yakıp, radyoyu açıp, sağ sola koşturarak bu havayı yok etmeye çalıştılar. Randa'nın oturduğu ve içinde eğlenceli zamanlar geçirdiğimiz Emily'nin evi şimdi içimi kasvetle dolduruyordu. Özellikle de Rex'i geride bırakmak zorunda olduğumuz için oraya gitmekten nefret ediyordum. Her ak-

şam biz ayrılırken Zeyyat'la benim üstümüze atlıyordu. Zeyyat onun boynundaki ve kulaklarındaki tüylerini karıştırıp, "Saçmalama Rex," derdi. "Üzülme, yarın görüşeceğiz." Eve her döndüğümüzde bahçe kapısının arkasında bizi bekliyor olurdu. Her seferinde de yoldan değil bahçeden geldiğimizi son anda fark eder ve utancını saklamak istemiş gibi çılginca koşuştururdu.

Bütün bu kargaşa içinde Siham sınavları için çalışmaya çabalıyordu. Neredeyse on sekiz yaşındaydı ve olgunluk sınavına girecekti. Durum normal eğitimi zorlaştırsa da hükümet onun durumundaki öğrencilere öğrenimlerini tamamlama şansını tanımak istiyordu. Bundan başka, normalde haziranda yapılan olgunluk sınavını, nisana almaya karar verdiler. Bunun bir nedeni de şuydu, İngiliz Mandası mayısta sona eriyordu ve bundan sonra ne olacağını kimse bilmiyordu. Yılbaşından beri dersler için sınıf arkadaşlarıyla birlikte Alman bölgesindeki İngiliz Konseyi'ne gidiyorlardı. Sokaklara çıkmadan arka bahçelerden dolaşarak gidiyordu. Korunaklı bir yol bulmakta oldukça ustalaştı, o kovalayana kadar Rex de peşinden ayrılmıyordu ve bir süre hiç tehlikeyle karşılaşmadı.

Bununla beraber, mart sonunda Kudüs'ün birçok bölgesi dolaşmak için çok tehlikeli bir hal almıştı ve hükümet olgunluk sınavına gireceklerin sınava kadar yatılı okumasına karar verdi. Sınav Vadi el-Coz'da, İngiliz ve Yahudi bölgelerinden daha güvenli sayılan Arap bölgesinde bulunan eski okulumuz el-Ma'muniye'de yapılacaktı. Öğrenciler, bu amaçla kiralanan yakındaki bir evde kalacaklardı. Zeyyat'la ben onu seyrederken o bir çantaya giysilerini, diğerine de kitaplarını doldurdu. Ön hazırlık ve sınav süresince, yani iki hafta, evden uzak kalacağını söyledi. O zaman, Zeyyat dokuz, ben yedi yaşındaydım ve evde kimse neler olacağını ve bizim ne yapacağımızı önümüzde konuşmazdı. Hava soğuk

veya yağmurlu olmadığı zamanlarda hâlâ bahçeye çıkıyor-
duk ama sokağa çıkmaya cesaret edemiyorduk. Evimize
pek arkadaş geldiği yoktu ama Zeyyat ortalık sakın görünü-
yorsa Rex'le dolaşmaya hâlâ çıkıyordu. Zeyyat o aralar
üşüttü ve boğazı ağrımaya başladı. Önceleri önemsiz gö-
ründü ama ateşi çıkıp kulağı ağrımaya başlayınca annem te-
laşlandı. Yalıtılmış halimizde Zeyyat'ı nasıl doktora götüre-
ceğini düşünmeye başladı. O giderek kötüleşince Fatma'nın
erkek kardeşinden yardım istedi. Fatma'ya, bizimle birlikte
kalmaya başladığından beri görmediği kızlarından haber
getirmek için birkaç günde bir bize uğrardı.

Annem, "Muhammed," dedi, "bir şekilde doktorumuza
gidip onu buraya getirmen gerek. Bu çocuk gittikçe kötüle-
şiyor." Muhammed doktoru getirmenin mümkün olmayabi-
leceğini söyleyip çocuğun nesi olduğunu sordu. Zeyyat ge-
nelde pek sızlanmazdı ama yüzü kıpkırmızıydı ve elleriyle
kulaklarını tutuyordu ve belli ki ağrısı çoktu. Muhammed
onu görünce anneme telaşlanmamasını, bunun çaresini bil-
diğini söyledi. Kimse buna pek şaşırmadı, çünkü o zaman-
lar otlardan yapılan kocakarı ilaçları Filistin'de hayatın nor-
mal bir parçasıydı, özellikle de Muhammed ve Fatma gibi
doktora ve hastaneye gidemeyen köylüler için bu daha çok
geçerliydi. Karın ağrısının veya ishalin Fatma'nın otlardan
yaptığı bir ilaçla hemen iyileştiğini hatırlıyorum.

Muhammed'in mutfaka gidip bir tencerede zeytinyağı
ısıtmasını izledik. Sonra Zeyyat'ı yataktan kaldırıp usulca
kollarına aldı. Üstüne eğilip yağı kulağına döktü ve birkaç
dakika bekledi. Sonra ağzını kulağına dayayıp emdi. Bir sü-
re sonra ağzını çekip kanla karışmış yağ, sümük ve balgam
tükürdü. Bu ağabeyimi sihir gibi etkiledi. Kulak ağrısı he-
men geçti ve Muhammed onu usulca yatırır yatırmaz Zey-
yat gözlerini yumup rahat bir uykuya daldı. Ertesi gün ate-
şi düştü ve bir hafta sonra da tümüyle iyileşti.

Bu arada taze sebze ve meyve bulamaz olmuştuk. Fatma her gün çevrede hâlâ açık olan dükkânlara veya Eski Kudüs'teki çarşıya sebze almaya gidiyordu. Kilerde hâlâ bol miktarda kuru besin maddesi stoku olmasına rağmen annem her fırsat yine stok yapardı. Ama içinde yaşadığımız yarı kuşatma hali daha da beter bir hal alır diye stokunu artırıyordu. Battir, Beyt Safafa, Beyt Cala, el-Walace ve Fatma'nın köyü El-Meliha gibi Kudüs dışındaki köylerden gelen kadınlar hâlâ evleri dolaşıp sebze ve meyve satıyordu ama gelişleri eskisi gibi düzenli değildi.

Bazen yalnız bazen de kız kardeşiyle birlikte hep evimize uğrayan bir kadın vardı. Fatma'ninki gibi nakışlı ama toz toprak içinde bir kaftan giyer ve başına gevşekçe beyaz örtü bağlardı. Bedeni dolgundu ve açık havada dolaşmaktan yanakları al aldı. Sebze dolu geniş bir sepeti başında taşıyarak yalınayak yürürdü. Evimize geldiğinde bahçe kapısını tıkladı ve Fatma çıkıp yanına giderdi. O zaman verandaya gelip kocaman sepetini yere koyardı. Yemyeşil maydanoz demetleri, kan kırmızısı iri domatesler, pırıl pırıl patlıcanlar ve hayatımda gördüğüm en büyük turpları getirdiğini anımsıyorum. Her zaman aynı yolu izleyerek Al-Walace'den Batı Kudüs'e, oradan Katamon'a, sonra Bekaa ve Alman Kolonisine gider, sonunda sepetinde kalanları elden çıkarmak için Eski Kudüs'deki çarşıya uğrardı.

Ama artık o da diğerleri de evimize daha seyrek gelir oldu. Sokağımız neredeyse terk edilmiş bir halde olduğu için çoğu zaman evimizi boş sanıp hiç uğramadan geçiyorlardı. Sonunda hiç gelmez oldular. Artık ekmekçi evimize uğramaz olmuştu ve annem yeniden evde ekmek yapmaya başladı. Eskiden olduğu gibi annem hamuru hazırlıyor Fatma da hamuru hâlâ açık olan fırına götürüyordu. Normal besleniyor sayılırdık ama birçok lüks besin maddesi artık bulunmuyordu.

Bu, o aralar Kudüs'teki Yahudiler için geçerli değildi. Arap birlikleri Kudüs ile Tel Aviv arasındaki otoyolun kontrolünü ele geçirmeyi başarmıştı. Yahudi toplumunun ihtiyaçları ve trafiği çoğunlukla bu anayoldan geçtiği için ciddi yiyecek ve yakıt sıkıntısı çekmeye başlamışlardı. Yöneticiler ekmek, un, şeker ve yakıtı vesikayla dağıtmaya başlamıştı. Su ısıtacak yakıt olmadığı için banyo yapmak lüks olmuştu, Yahudiler köpeklerini bile besleyemiyordu. Kudüs'ün dışındaki kuyular ve su dağıtım istasyonlarının hepsi Arapların kontrolündeki bölgede olduğu için su sıkıntısı da çekiliyordu. Araplar yalnız otoyola değil demiryoluna da saldırıp trenleri durduruyor ve Yahudilere götürülen ihtiyaç maddelerine el koyuyordu. Yahudi yöneticiler, İngilizlerin ülkeye Yahudi göçmen gelmesini engellemeye çalışmaktan dolayı çok meşgul oldukları için duruma el koyamadığını söyleyerek öfkeyle şikâyet ediyordu. İngilizler yasakladığı halde, Avrupalı Yahudileri taşıyan gemiler hâlâ Filistin'e geliyordu ve çok sayıda Yahudi yasadışı yollarla ülkeye girmeye çalışıyordu.

Aşağı yukarı bir yıl önce, 1947 yılının haziran ayında, Avrupalı Yahudi göçmenlerle dolu *Exodus* adlı bir gemi Hayfa'ya gelmiş ve İngiliz yetkililere rağmen yanaşmaya çalışmışsa da geri çevrilmişti. Ülkeye girmelerine izin verilmeyen Yahudi göçmenlerin kötü durumunu abartan ve İngilizleri gaddarlık ve hainlikle suçlayan Yahudiler arasında bu olay çok büyütülmüştü.¹ Oysa bu olayın Filistinliler için pek de önemi yoktu; yalnızca Yahudilerin ülkeyi ele geçirmekteki kararlılığının bir başka örneği olarak görüldü.

1) *Exodus*'un öyküsü, Leon Uris'in yazdığı ve 1959 yılında yayınlanan çok satan bir kitaba ve bir Hollywood klasiğine konu olmuştu. Kitap da film de Yahudi kahramanları birer yiğit, Yahudi çoğunluğu da Nazi katliamının vatanı bırakılmış kurbanları olarak gösterirken, yurtlarından olan Arapları es geçip, onları hilekâr, vahşi ve çılgın gibi göstererek, İsrail'in yaratılışının olumlu bir şekilde tanıtılmasına büyük katkıda bulunmuştu.

İnsanlar, “Sıradan göçmenlere sığınak sağlamakdan kaçınmayız,” diyordu. “Ama bu göçmenler buraya sığınmak için değil ülkeyi ele geçirmek için geliyorlar.”

Biz de Yahudiler kadar sıkıntı çektik. Savaşın tehlikelerine dayanmak zorunda kalırken mart ayı boyunca Kudüs'teki kamu hizmetlerinin aksamasına tanık olduk. Posta dağıtılmıyordu, Tulkarim veya Hayfa'ya gönderdiğimiz mektupların oraya ulaşması en az bir hafta sürüyor veya posta torbaları sık sık çalındığı için hiç ulaşmıyordu. Şam'a giden ve oradan gelen posta geçici olarak durduruldu ve annem oradaki büyükanne ve büyükbabamızdan ya da amcalarımızdan hiç haber alamaz oldu. Kudüs'ün telefon hatları çoğu zaman arızalıydı, bizim telefonumuz yoktu; kapanana kadar Ebu Samir'in dükkânındaki telefonu kullandık. Kamu düzeni ve güvenlik bozuldu; hırsızlık sıradanlaştı, İngiliz yetkilileri yakaladıkları zaman silahlarına el koyup onları cezalandırsa da Yahudiler ve Araplar açıkça silah taşır oldu. Ama İngiliz polisi yasayı uygulamakta giderek daha isteksizleşti ve bu tavır her iki tarafın daha da bağımsız davranmasına neden oldu.

Zaten Arap ve Yahudilerin, kendi bölgelerinde kendi topluluklarının güvenliğinden sorumlu olduğu söze dökülmeden kabul edilmişti. Yahudilerle Arapların gergin bir şekilde birlikte yaşadığı Talbiye gibi karışık bölgeler dışında, her iki topluluğun da diğerinin bölgesine girmesi hoş karşılanmıyordu ve insanlar ancak çok gerekliyse bunu yapıyordu. Ama Yukarı Bekaa'da oturan komşumuz Sami Haddad bunun insanları korkutmak için uydurulduğunu söylüyordu. Bir akşam karısıyla birlikte ziyarete geldiğinde, “Yahudiler beni korkutmuyor,” dedi. “Sinirlerimizi bozmak ve onların daha güçlü olduğuna inanmamızı sağlamak için bu söylentileri çıkardıklarını biliyorsunuz.”

Bir gün, Kudüs'ün Sion Meydanı olarak bilinen Yahudi bölgesinin ortasındaymış. Burası, sorunlar başlamadan ön-

ce Yahudilerle Arapların ticaret yaptığı, Arapların Filistin için yeni olan Avrupa mallarını stoklayan Yahudi dükkânlarından mal aldığı Yafa Caddesi'ne çok yakın, önemli bir ticaret merkeziydi. Çatışmaların başlamasıyla Araplar bu gibi alışverişleri durdurdular ve genelde Yahudi mallarına uygulanan boykota katıldılar. Araplar Kudüs'ün Yahudi kontrolünde olan bölgelerinden uzak duruyorlardı Yahudiler de aynı şeyi yapıyordu. Ama Sami Haddad Yahudi bölgelerinden biri olan Sion Meydanı'nda bürosu olan TWA Amerikan Havayollarında çalışıyordu. O gün canı istemese de oraya bir iş için gönderilmiş.

Sami, Katamon'dakiler gibi gece nöbetlerini programlayan yerel Sivil Savunma Komitesinde görevliydi. Şans bu ya, nöbet tuttuğu gecenin ertesi günü Sion Meydanı'na gitmesi gerekmiş. Bu yüzden gece nöbetinde taşıdığı silah hâlâ üstündeymiş. Tabii Yahudi polisinin dikkatini çekmiş ve polis onu durdurup üstünü aramış. Silahı bulunca onu bir Arap casusu olmakla suçlayıp tutuklamış. Karısı daha sonra, "Casus olamayacak biri varsa o da Sami'dir," dedi. "Bu saçmalıktı." Ama Yahudiler onu bırakmayıp hapse atmışlar. Ancak onlar için casusluk yaparsa serbest bırakacaklarını söylemişler. Bu hizmeti karşılığında ona büyük paralar vaat etmişler ama o hâlâ kabul etmeyince düşünmesini söyleyerek ona yemek verip bırakmışlar. Daha sonra, "Hayatımda hiç bu kadar korkmamıştım," diye itiraf etti. Buradan kaçmanın yollarını ararken yakınlarda bir yerde Yahudi nöbetçilerin sağa sola koşuşmasına sebep olan ani bir patlama olmuş ve bunu izleyen karmaşada kaçmayı başarmış. "Bir patlama duyup da sevinceğimi hiç düşünemezdim ama o şimdiye kadar duyduğum en güzel sestir!"

Filistin'de durum o kadar kötüydü ki BM bunu görüşmek üzere toplandı. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1947 bölün-

me planının uygulanmasının imkânsız olduğunu ileri sürüp, ülkenin yönetiminin BM'ye verilmesini önerdiğini radyodan öğrendik. Katamon'da kalan insanlar rahatlayıp derin bir nefes aldı. "Belki de bu çılgınlığın yerine ülkeye bir düzen geldiğini şimdi görebileceğiz." Ama Yahudiler Amerika'nın bu önerisini hemen reddetti. "Arap petrolü uğruna" onlara ihanet etmekle suçladıkları Amerika Birleşik Devletleri'ne müthiş öfkelenmişlerdi. Yahudi Derneği, BM yönetimi fikrinin tüm Yahudi halkının bağımsızlığına ve haklarına bir saldırı olduğunu ileri sürdü. Bizim haberimiz yoktu ama bütün dünyadaki Yahudilerin Filistin üstünde tartışılmaz hakları olduğu şimdiden kökleşmiş bir fikirmiş. Dernek, dünya ülkeleri Yahudilere ihanet ettiğine göre şimdi artık tek başlarına savaşmak zorunda kalacaklarını ve Filistin için verilecek mücadelenin daha da zorlaşacağını söylüyordu. Gerçekten de, daha önce askeri görev yapmayı hiç düşünmeyen Yahudi öğretmen, doktor ve diş doktorlarının tabanca tüfek almak için Haganah merkezinde sıraya girdiklerini duyduk.

BM'den gelen haberler, Yahudilerin yoğun olduğu üç büyük şehir olan Hayfa, Tel Aviv ve Kudüs arasındaki iletişimin kontrolünü şimdi eline geçirmeyi başaran Arap tarafı için bir teşvik oluşturmıştı. Tel Aviv - Kudüs yolunun Bab el-Vaad ile Kudüs arasından geçen bölümü Abdül-Kadir el-Hüseyni'nin denetimindeydi. Müftü'nün akrabası olan (ama onunla arası pek iyi olmayan) bu adam az sayıdaki sevilen ve karizmatik yerel komutanlarımızdan biriydi ve Ceyş el-Cihad el-Mukaddes (Kutsal Cihad Ordusu) adlı Arap çetesinin lideriydi. Haritacılık yaşamına Ramleh'de başlamıştı ve babamla annem orada yaşarken onunla tanışmışlardı. Babam onun dürüst ve sadık olduğunu, cesaretiyle ün yaptığını, delifişek olsa da kendini Yahudilerle savaşmaya adanmış biri olduğuna inanıyordu. Hüseyini bu çabaları arasında, Ku-

düs'ün dışındaki köylerin halkını Yahudi yerleşim bölgelerine saldırmaya kışkırtmıştı. Ama çoğu, Yahudilerin misilleme yapacağından korkup reddetmişti. Bunu başaramamış olsa da, Kudüs yolunu denetim altına alıp Yahudi trafiğini aksatıp, konvoylarına başarılı saldırılar yaparak şöhretini yenilemişti. İnsanlar umutla, "Belki de şehri Araplar için ele geçirebilir," diyordu.

Hatice halanın Eski Kudüs'deki yaşamı da giderek güçleşiyordu. Bölünme kararının alınmasından sonra evine çok yakın olan Yahudi Mahallesi'nin çevresinde çatışmalar başlamıştı. Önceleri İngilizler güvenliği sağlamak için sık sık duruma el koyduğundan pek fazla endişelenmemişlerdi. Ama Haganah bununla yetinmeyip Yahudi Mahallesi'ni korumak için kendi askerlerini göndermişti. İngilizlerin Yahudileri Eski Kudüs'den çıkarıp Araplara bırakmak istediğini ileri sürdüler. Burası kutsal bir yer ve Yahudi halkı için ulvi bir emanet olduğundan bunun imkânsız olduğunu ileri sürdüler. Araplar bu iddiaları kuşkuyla karşıladılar. Halam, "Tek bir sözcüğüne bile kimse inanmıyor," dedi. "Sadece Eski Kudüs'ü ele geçirmek için bir bahane arıyorlar." Babamın dairesine yakın Mamilla'da dükkânı olan halamın kocası Ebu Hisam da hemen hemen aynı şeyi söylemişti. "Yahudilerin Eski Kudüs'ü denetimleri altına almak istediği söyleniyor." Ama babam ona böyle bir şeyin kesinlikle olamayacağını söylemiş.

Haganah, Yahudi Mahallesi'ne gizlice silah ve savaş gereçleri sokmaya başladı. İngilizler bunu fark edince şiddetli Yahudi direnişine karşın silahlara el koydular. Arap çeteciler de bu arada Yahudi Mahallesi'ne ve oraya yerleşen Haganah güçlerine saldırmayı sürdürüyordu. Sonra Haganah ile İngiliz ordusu arasında çatışma başladı. Birçok İngiliz askeri öldü ve mart sonunda ateşkes ilan edildi. Ama bu geçici oldu ve çatışmalar yeniden başladı. O aralar özellikle de

kuzenlerim henüz çok küçük olduğu için halamın ailesinin yaşamı çok zorlaşmıştı. Halamın kocasının dükkânı iş yapmıyordu ve ne yapacaklarını bilmez durumdaydılar. Yollar tehlikeli olduğu için artık bizi görmeye gelemiyorlardı, aynı nedenle biz de onlara gidemiyorduk. Annem başını sallayarak, “Hale bak,” diyordu, “halan on dakikalık uzaklıkta ama sanki Suriye’deymiş gibi onu göremiyoruz.”

Mart sonuna doğru Katamon’daki şiddet daha da artmıştı. Bazen vızıldayan kurşun seslerinden ve bombaların güm-bürtüsünden uyuyamıyorduk. Artık çoğu zaman yerde yatıyorduk ama sürekli bel ağrısı olduğu için bu babama iyi gelmiyordu (lumbago olduğunu söylediği bu ağrıları, ömür boyu zaman zaman çekti). Her yattığında veya kalktığında acı acı inlerdi. Bazen gündüz de sürekli makine tüfeklerinin sesi duyulduğu için silah sesinden kurtuluş yoktu. Ani patlamalar evimizi sarsıyordu ve bir sonraki patlamanın endişesiyle yaşıyorduk. Bütün bunlar, hâlâ mermi kovanları toplayan ve bahçede askercilik oynayan Zeyyat’ı hiç etkilemiyor gibiydi.

Oysa ben çok korkuyor, dehşete düşüyordum, her şey benim normal yaşamımdan o kadar farklıydı ki, sanırım şok geçiriyordum. Bir süre sonra böyle yaşamak kaderimiz, diye düşünüp her darbeyi karşı çıkmadan, sessizce kabullendim. Her şeye rağmen sürdürdüğümüz yaşamın küçük alışkanlıklarına sarılarak duruma uyum sağlamayı başardım. Siham yatılı okula gidince geceleri yatak odamızda Zeyyat, Fatma ve ben kalmıştık. Yahudi güçlerin Katamon’u ele geçirmek istediği ve onları püskürtmek için şiddetli çarpışmalar gerekeceği söylentisi neredeyse kesinlik kazanmıştı. Patlamalar ve çatışmalar süresince, ne olduğunu bilmeden, bağırıp ağlayan çocuklar başta olmak üzere, herkes müthiş korkuyordu. Böylece başka aileler de toparlanıp gitti. Sakakini ailesi ve birkaç diğer aileyle birlikte biz direniyorduk, çünkü evimizi bırakıp

gitmeyi kabullenemiyorduk. İngilizlerin veya Arapların bizi son anda bir şekilde kurtaracağına inanıyorduk.

Anne babamız, Siham'ın ne olursa olsun sınavını vermesi gerektiğini söylüyordu. Hem zaten gidecek yerimiz yoktu. Katamon'u terk eden ailelerin çoğu başka yerdeki akrabalarının yanına taşınmıştı veya erkekleri geçici iş bulmuştu ya da Kudüs dışında rahatça yaşayacak kadar varlıklıydılar. Sorunlar çözümlenene kadar tehlikeli bölgeleri terk etmenin geçici bir önlem olduğu söyleniyordu.

Annem yakında yardım gelmesi gerektiğini ve İngilizlerin, Arap Birliği'nin, BM'nin veya bunların herhangi bir birleşiminin bir kenarda durup Yahudilerin bizi yurdumuzdan kovmasına izin vermeyeceğini söylüyordu. O bunu söylerken, Arap ordularının Filistin'e girip Yahudileri yeneceği gününü sabırsızlıkla bekleyen pek çok kimsenin duygularını dile getiriyordu. Ama o ne zaman böyle söylese babam alaycı bir tavırla umutlarının boş olduğunu söylüyordu. "Sen neye istersen inanabilirsin. Şimdiye kadar bizim için pek bir şey yapmadılar." Ama belki o da böyle bir kurtuluşu gizlice bekliyordu.

O sıralar, Manda sona erince Kudüs'e özel bir statü verilmesinden çok söz ediliyordu. Şehir BM'nin yönetimine bırakılacak ve Filistin iki devlete bölünse bile Kudüs her ikisinin de parçası olmayıp bu statüyü sürdürecekti. Yahudiler bunu asla kabul etmediler ve çevremizdeki insanlar onların Kudüs'ü başkentleri yapmayı gizlice planladıklarını söylüyorlardı. Ama kimse bunu önemsemiyor ve Yahudi hayalciliğinin ve açgözlülüğünün bir kanıtı olarak görüyordu.

Geriye baktığımda, hayatımın o bölümünün belleğin erişemediği suskun alanlarda kaldığını görüyorum. her şeyin kötülediğini fark ediyordum ama nedenini ve dünyanın tekrar eskisi gibi olup olmayacağını bilmiyordum. Güneşli günler, arkadaşlar, okula gidiş gelişler geri gelecek miydi? Çevremde olaylar acımasızca birbirini izliyor ve hızla kıyamete doğru ilerliyordu. Ve biz engelleyemediğimiz bu girdaba kapılmış, güçsüzce sürükleniyorduk. En kötüsü de, içgüdülerimle anne ve babamın da korktuğunu ve nereye sürüklendiğimizi onların da bilmediğini hissediyordum. Zeyyat genelde emirlere uymaz ve bisikletle dolaşmaya çıkardı. Diğer zamanlarda birlikte bahçede Rex'le öylesine oynardık, çünkü yapacak başka bir şey yoktu.

Ama korku dolu günlerle geceler sürdü ve yaşamımızdaki alışılmış şeyler zamanla gerilerde kaldı. Artık Fatma çarşıya hemen hemen hiç gitmiyordu ve biz köylülerin eve gelmesini bekliyorduk. Gelmedikleri zaman sebzesiz ve yumurtasız kalıyorduk. Siham artık bizimle değildi, bu daha önce hiç olmamıştı. Kendimi bildim bileli o hep buradaydı, diğerleri zaman zaman giderdi -Fatma, babam, annem zaten o kadar çok dışarı çıkardı ki uzakta sayılabilirdi- ama Siham hiç gitmemişti. Onun yokluğu beni derinden etkiliyordu ama yine de bu, meydana gelen diğer garip olaylarla uyum içindeydi. Babam eve geldiği zaman pek konuşmuyordu; gazetelerini veya kitaplarını okuyor ve dikkatle radyo dinliyordu.

İnanması zordu ama Kudüs'teki Filistin Radyo Servisi güçlülere rağmen hâlâ çalışıyordu. Ama kısa bir süre sonra Ramallah'taki vericileri Kudüs-Ramallah yolundaki bir çatışmada vuruldu. Bütün bunlar olurken, Zeyyat hiçbir şeye aldırmadan yenileri bulunamadığı için eski çizgi romanlarını *Superman* ve *Captain Marvel* leri tekrar tekrar okuyordu. Aramızda tek değişmeyen Rex'ti. Artık hep evde onunla birlikte olduğumuz ve en çok sevdiği oyunları oynadığımız için sanırım her zamankinden daha mutluydu.

Artık Filistin'e bahar gelmişti. Nisanla birlikte bahçedeki bütün ağaçlar çiçek açmıştı. Hava hâlâ soğuktu ama günden güne değişiyordu ve bazı günler güneş pırıl pırıl parlıyordu. Dünya artık benim için bahçemizin ve evimizin oluşturduğu özel bir bölgeden ibaretti ve ben sihir gücümle burayı bombalardan ve kurşunlardan uzak tutuyordum. Kendi başıma oyunlar yaratıyor ve oyuncaklarıma, biz küçükken annemin yaptığı gibi genelde *Binbir Gece Masalları*'na dayanan öyküler anlatıyordum. Hâlâ dostlar annemi ve babamı görmek için bize geliyordu ve annem hâlâ yakınımızda kalan komşuları ziyarete gidiyordu. "Boğuluyorum," diyordu, "Dışarı çıkmam gerek." Konuşulan konular hep aynıydı – bütün ül-

kede çok kötü şeyler oluyordu, giderek daha çok insan yerini yurdunu terk ediyordu, (Ebu Salma amcam da onların arasına katılmıştı), bizi Yahudilerden kurtaracak kimse yoktu ve bu gibi konular.

Sonra Fatma'nın erkek kardeşi bir sabah telaş içinde eve geldi. Fatma'yla birlikte mutfak kapısında alçak sesle konuştular. Sonra annem dışarı çıktı ve Fatma çok kötü bir şeyin olduğunu söyledi. Hep birlikte eve girdiler ve bir süre sonra Muhammed ile Fatma çıkıp birlikte gittiler. Eski Kudüs'e gittiklerini öğrendik. Fatma döndüğü zaman anne bu kötü olayın doğru olduğunu ve herkesin ondan söz ettiğini söyledi. Yoksul halk önce Ayn Kerim'e sonra da Beyt Safafa'ya ve el-Meliha'ya kaçmıştı, Muhammed de olayı orada öğrenmişti. Bazıları da Kudüs'e, Eski Kudüs'e kaçıp başlarına gelen felaketi anlatmışlardı. Korkunç olaylar, kadın ve çocukların katliamı hakkında anlayamadığımız bölük pörçük sözler Zeyyat'la kulağımıza çalınıyordu. Babam eve gelince bir süre daha konuştular, ama o kadar alçak sesle konuşuyorlardı ki onları duyamıyorduk. Bu korkunç olay neydi? Ne Fatma ne de annemle babam bir şey söylüyordu. O gece evimize gelen birkaç kişi Yahudilerin halkı aynı şeyi tekrar yapmakla tehdit ettiğini ve herkesin onlara inandığını söyledi. Ertesi sabah – o sabah mıydı? Sanırım öyleydi, ama çok sonraları anımsamaya çalıştığımda bundan o kadar emin olamadım, tuhaftır ailemizde kimse o korkunç günün tarihini tam olarak hatırlayamadı; babam nisan sonuna doğru olduğunu, ablam ise daha önce olduğunu söylüyordu. Garip bir bellek kaybı o zamanı kuşatmıştı. O sabah, hatırlayamadığım kötü bir rüya görmüş gibi içimde tuhaf bir korkuyla uyanmıştım. Fatma ile annem çok daha erkenden kalmışlardı ve annemle babamın odasında möbleyi oraya buraya ittiklerini, dolap kapaklarını ve çekmeceleri açtıklarını duyabiliyordum. Ba-

na kimse, Fatma bile bir şey söylemeyince, ben de gidip Zeyyat'ı uyandırdım.

Tersliği üstündeydi, beni itip uzaklaştırmaya çalıştı. Te-
laş içinde, “Garip bir şeyler oluyor,” dedim. “Hep olur,” di-
ye homurdandı ve yorganını başına çekip arkasını döndü.
İki hafta geçtiği halde Siham hâlâ dönmemişti. Belki bunu
sorabilirim diye annemin odasına girdiğimde yatağın üstün-
de bavullar yerlerde ise giysiler vardı. Ben şaşkınlığımı dile
getirene kadar o beni dışarı itip, ters ve sinirli bir sesle gi-
dip oynamamı ama “evden dışarı çıkmamamı” söyledi. İçi-
me bir korku düştü ve evin arkasına gidip bahçe kapısından
Rex'in kulübesine ulaştım. Kulübesinin önünde yatmış ha-
vayı kokluyordu. Beni görür görmez yerinden fırlayıp kuy-
ruğunu sallamaya başladı. Yere çömeldim, ona sarılarak te-
selli bulmaya çalıştım ama bu içimde yükselen endişeyi ya-
tıştırmadı. Tekrar içeri girdim, annem sofada porselen ta-
bakları gazete kâğıdına sarıyordu. Fatma'ya, “Bombalara
karşı,” dedi. “Kırılmalarını önler.”

Fatma, “Sen kahvaltı ettin mi?” diye sordu. Başımı salladım. Hiç iştahım yoktu; orada durup boş boş onlara bak-
tım. Bana aldırmadılar, annem tabakları gazete kâğıdına
sarmayı sürdürdü, onları bir karton kutuya yerleştiren Fat-
ma'ya uzatıyordu. Bir süre sonra Muhammed geldi ve bir
otomobil bulduğunu ama akşamdan önce gelemeyeceğini
söyledi. Birden korku içinde, “Bir yere mi gidiyoruz?” diye
sordum. Sonunda biri benimle konuştu, annem, “Hayır, sa-
dece ablanı okuldan getirmek için,” dedi. Rahatladım ve
müthiş sevindim. Siham okuldan dönüyordu ve her şey yo-
luna girecekti. Evimizin üstüne çöken bu garip şeyi, her
neyse, Siham bana açıklayacaktı ve sonra her şey normale
dönecekti.

Zeyyat sonunda kalkınca o sabah olanları ona anlattım.
“Siham gelince bize neler olduğunu anlatır,” diye sözümü

bitirdim. Ters ters, “Sen aptalın tekisin,” dedi. “O nereden bilecek? O okulda sınavlara giriyordu. Ben bu işin iç yüzünü öğrenirim.” Ama gün ilerledikçe o da benden fazla bir şey öğrenemedi; annem her şeyi daha sonra Siham eve gelince öğreneceğimizi söylemekle yetindi. Bavul toplamaya devam ettiler. Bu kez sıra, annemin yüklükte sakladığı bataniyelere gelmişti. Odamızdaki dolaptan bizim bazı giysilerimizi de aldığını fark ettik.

“Fatma, neler oluyor, lütfen bana söyle,” diye yakardım. “Bir yere mi gidiyoruz?” Ama Fatma, “Üzülme annen yakında sana her şeyi anlatır,” demekle yetindi.

Babam işten dönünce her zamanki gibi öğle yemeği yedik. Fatma’nın erkek kardeşi gece bizde kaldığı için ikisi yemeklerini birlikte mutfakta yiyorlardı, onun için ben yemek odasında ailemle birlikte masaya oturdum. Hava çok gergindi, söze dökülmemiş yoğun endişeyle yüklüydü ve ben her zamanki gibi Fatma’yla birlikte yiyor olmayı istedim. Kendi kendime ertesi gün öyle yapacağımı söyledim. Yemekten sonra annemle babam, daha sonra hep birlikte olduğumuz zaman her şeyi öğreneceğimizi söyleyip sorularımızı göz ardı ederek sessizce odalarına çekildiler. Zeyyat’la ben yarısı yenmiş yemeğimizin kalanlarını bahçeye götürüp Rex’e verdik. Sokaktaki kasap kapandığı için ona alıştığı gibi kalan kemik ve etleri artık veremiyorduk. Bu yüzden ona yemek artıklarını veriyorduk, annem de yemek pişirirken onu öteberiyle besliyordu.

Akşamüstüydü. Amaçsız, rahatsız ve huzursuz oturuyorduk. Zaman zaman silah sesleri duyuluyordu ama uzaktan gelen gök gürültüsü gibiydi; o gün oldukça sakin geçmişti. Ben sık sık yola bakan bahçe duvarına gidip Siham’ın yolunu gözlüyordum. Hava rüzgârlıydı ve üşüyordum, bu yüzden eve dönüyordum ama biraz ısınınca tekrar çıkıyordum. Ben içerde ısınırken Siham geldi. Onu görmeyeli bir yıl geç-

miş gibiydi, koşup ona sarıldım. Ama o üzgündü ve ağlıyordu. Annem, “Biliyordum,” dedi. “Sınavlarını veremedin, değil mi?”

Siham, “Verdim,” diye hıçkırdı. “Ama partimizden sonra ya kadar bekleyemez miydiniz? Çok çalışmıştık ve bu akşam sınavların sona ermesini kutlayacaktık. Hevesle bekliyorduk. Ne olur, ne olur bir gün daha bekleyemez miyiz?” Önceden haberleşme olanağı olmadığı için Muhammed aniden okulda belirip hemen onunla birlikte taksiyle eve dönmesi gerektiğini söylemişti. “Hem Muhammed buradan ayrılacağımızı söylüyor. Bu da ne demek oluyor?”

Babam, “Bu doğru,” dedi. “Anneniz ve siz hepiniz yarın sabah buradan gidiyorsunuz. Burası, Deir Yassin’den sonra artık güvenli değil.”

Neler diyordu? Buradan gidiyor olamazdık? Bu doğru olamazdı. Sıkıntı içinde Siham’ın peşinden yatak odamıza gittim. “Nereye gidiyoruz? Niçin bize bir şey söylemiyorlar?” Elleriyle kollarımı tuttu, “Allahım ne kadar da zayıflamışsın,” dedi. “Başkalarına söylersiniz diye korktukları için Zeyyat’la sana bir şey söylemediler.” (Bu sıralarda AHC kimsenin ülkeden ayrılmaması için kesin talimat vermişti ve gitmek üzere olanlar fark edilmemek için bunu gizlice yapıyordu.) “Hem zaten bizi korkutmak istemiyorlar. Sanırım Şam’a, büyükbabamın evine gidiyoruz.”

“Ama niye gitmek zorundayız?” Burada daha fazla kalmanın artık güvenli olmadığını açıklamaya başladı ama o konuşurken birden sözcükler anlamını yitirdi. Her tarafım uyuştı ve aniden üstüme dehşetli bir çaresizlik çöktü. Büyükanne ve büyükbabamı hiç görmemiştim, görmek de istemiyordum. Ben, Deir Yassin’e (neyin nesiye) rağmen, çatışmalar ne kadar kötüleşirse kötüleşsin burada kalmak istiyordum. Siham birden eliyle ağzını örtüp, “Ah olamaz!” dedi. “Saatim. Hâlâ tamircide. Buradan gitmeden onu nasıl

alacağım?” Tamirdeki saati annemle babamın hediyesiydi ve onunla gururlanırdı. Babam, “Zıyanı yok, ben dönünce alırım,” dedi. Güvenliğimiz için bizi Şam’a kadar götürüp tekrar Kudüs’e dönecekti. Bu niyetini dairesine haber vermiş ve kısa bir izin almıştı. Ama daire başkanı bunun babamın sandığından da uzun sürebileceğini ima etmişti. Bunun ne anlama geldiğini sorduğu zaman diğeri gülümseyerek anlaşılmaz bir şekilde, “Durumu biliyorsun. Bugünlerde Kudüs’te her an, her şey olabilir.” demişti. Babam buna kulak asmamış ve Şam’a gidip bir gece kalıp dönmesine yetecek kadar zaman sonra, iki-üç gün sonra işinin başına döneceğini söylemişti. Bu yüzden annem onun için ayrıca bir bavul toplamamış, bizler içinde sadece birkaç yazlık giysi almıştı. “Uzun süre kalmayacağız. Fazla şey götürmeye değmez,” deyip duruyordu. Çok az şey almasına rağmen ev şimdiden boşalmış, terk edilmiş gibi görünüyordu, tıpkı Emily’nin evi gibi.

O akşamı nasıl geçirdiğimizi ve gece nasıl uyduğumuzu hiç hatırlamıyorum. O zaman dilimi, içine sızamadığım suskun zamanlardan birine aitti. Annemle babamın komşulara veda edip etmediğini veya bize güle güle demeye gelenler olup olmadığını bilmiyorum. Ama ertesi sabah kalktığımızda olaylar hızla gelişti. Bir gün önce her nedense durulan çatışmalar yeniden hızlandı. Son haftalarda, her zamanki silahlara havan topu da eklenmişti ve Aziz Simon manastırı tarafından top sesleri duyuluyordu. Bu, Katamon tepesinde yolun karşı tarafında, ağaçlarla çevrili geniş ve çok eski bir yapıydı. Yahudiler buranın Arap askerlerinin ve silahlarının kalesi olduğunu iddia ediyor ve haftalardır oraya saldırmayı planlıyordu. Patlamalar arasında ürkütücü bir sessizlik oluyordu. Dışarıdaki sokak terk edilmişti. Annem, “Umarım Muhammed gelebilir,” diyordu. Şehirden bir taksi getirecekti ama Katamon’a girmenin büyük tehli-

kesi göz önüne alındığında bu mucize gibi bir şeydi. Artık buraya otomobiller hiç gelmiyordu ama Muhammed bir tane bulacağından emindi.

Gerçekten de, bir süre sonra Muhammed, şoförünün yanına oturduğu bir taksiyle çıkageldi. Şoför çok sinirliydi ve bize acele etmemizi söyledi. Annem bavullarımızla battaniyeleri sofada hazır etmişti ama o sabah pek sessiz olan Zeyyat bisikletini de almak istediğini söyledi. Annem, “Saçmalama,” diye kestirip attı. O, “Ama almak istiyorum,” diye ısrar etti. Ona kulak asan olmadı. Babamın Siham’a Londra’dan getirdiği bir palto vardı. Getirdiği zaman ona büyük geliyordu ama şimdi üstüne uyuyordu ve hiç giymemişti. Şimdi onu diğer giysilerimizin arasına yerleştirmeye çalışıyordu ama çok yer kapladığı için beceremiyordu. Annem, “Ziyarı yok,” dedi, “Döndüğümüz zaman giyersin.”

Muhammed ile Fatma bavulları veranda merdivenlerinden aşağı indirip bahçe kapısına doğru taşıdılar ama bu arada sokak kapısını açık bırakmışlardı. Her zaman annemden korkan Rex, bu sefer bu korkuyu da yenerek içeri daldı ve heyecan içinde üstümüze atlamaya başladı. Daha önce hiç duymadığım ince, kısık bir ses çıkarıyordu.

Siham, “Gideceğimizi anladı,” dedi. “Nasıl bilmiyorum ama anladı.” Zeyyat ile onu okşayıp yatıştırmak istedik ama bir türlü yakalayamadık. Birimizden diğerine o kadar hızla koşuşturuyordu ki, arka ayakları döşemede kayıyordu. Ama ben onu yakalayıp sımsıkı kucaklamayı başardım. Fatma geri gelip otomobilin hazır olduğunu söylemek istedi ama birden ağlamaya başladı. Annem elini onun omzuna koydu, “Sakin ol, geri geleceğiz. Uzun sürmeyecek.” Ama Fatma ağlamayı sürdürdü. Sonra, “Şimdi ağlamalıyım çünkü durakta ayrılırken ağlamaya utanırım,” dedi. Şehirde, bizi Şam’a götürecek otomobile bineceğimiz yerden söz ediyordu.

Dışarıda büyük bir patlama oldu. Babam artık gitmemiz gerektiğini söyledi. Elinde kalın, kahverengi bir palto tutuyordu ve onu Fatma'ya verdi. İngiltere'den almıştı ve yakasının içinde Moss Bros. yazılıydı.

"Bu senin." Fatma tekrar ağlamaya başlayınca babam, "Anahtarı da al ve iyi sakla." Bu Fatma'nın hepimiz dönene kadar kalacağı evimizin anahtarıydı. Onu kaftanının yan cebine koyup gözlerini sildi. "Ben her şeye göz kulak olurum, siz üzölmeyin."

Çevremizde koşuşturan Rex'le birlikte dışarı çıktık ve babam evi kilitledi. Kendi başına sokağa çıkmasın diye Rex'in üstüne bahçe kapısını kapattık. Ben eve bakarak biraz geride kaldım. Bütün panjurları kapalı ev sessizdi ve bahçe sırlarını unutmamak için duvarları kucaklıyor gibiydi. Bütün bildiğim hayatım burada geçmişti ve burası ne kadar sevgi dolu bir yer, diye düşündüm.

Silahlar kulakları sağır edici bir şekilde patladı. Annem ileri koşup beni sürükledi. Babam, Zeyyat'la öne Muhammed'in yanına oturdu, bizler de arkaya sıkıştık. Fatma'nın kucağına oturdum ve kimsenin bavula koymayı akıl edemediği oyuncak ayım Beta'yı almak için eve dönüp dönemeyeceğimi sormaya cesaret edebilir miyim, diye düşündüm. Onun o panjurları kapalı ıssız evde Rex'le tek başına kaldığını düşündüm. Zeyyat önde sessiz oturuyordu. Onun da akli Rex'teydi ve onu bir şekilde gizlice bagaja saklayabilir miydim, diye düşünüyordu. Ama tam hareket etmek üzereyken babam şoföre, "Bekle!" dedi. İngiliz bölgesine yerleşmiş olan Arap savunma birliğinden bir asker kararlı adımlarla bize doğru geliyordu. Elinde bir tüfek, belinde de tabanca vardı ve bizimle ilgilendiğı açıktı.

Babam otomobilden inip onu kibarca selamladı. Rex havlayıp bahçe kapısında zıplamaya başladı. Asker taksinin içine bakıp hepimizi teker teker inceledi. "Nereye gidiyor-

sunuz?” diye sordu. “Buradan ayrılmanın yasak olduğunu bilmiyor musunuz. AHC’nin emri.” Babam sakın bir sesle, “Evet, anlıyorum,” dedi, “ama bu benim karım, bunlar da çocuklarım. Onları güvende olmaları için kayınpederimin evine götürüyorum. Ben hemen döneceğim.” Adam, “Peki,” dedi, “ama sakın dönmemezlik etme.” Bavulları kontrol etti ve anlaşılan sadece giysilerle dolu olduğunu görünce rahatlayıp babama başını salladı. “Allah sizinle olsun.”

Babam yeniden otomobile binince annem, “Neden bir türlü karar veremiyorlar? Önce kadınlarla çocukların gitmesini sonra da gitmemesini söylüyorlar. Herkes gittikten sonra zaten bunun ne önemi var?” Babam ona yüksek sesle konuşmamasını söyledi. Otomobil hareket ederek Fatma’nın kucagında geri dönüp arkaya baktım. Ve Rex’in yolun ortasında durduğunu dehşet içinde gördüm. Bahçe kapısını iyi kapatmamış olacağız ki, o bir şekilde dışarı çıkmayı başarmıştı. Başı yukarıda, kuyruğu dimdik hareketsiz durmuş, uzaklaşan otomobilin arkasından bakıyordu.

Heyecan içinde, “Bakın!” diye bağırdım, “Rex dışarı çıkmış. Durun, yoksa o vurulur.” Fatma beni kucagında aşağı çekerek, “Şşş,” dedi. “O hınzırın teki. Dönünce ben onu içeri alırım, ona bir şey olmaz. Haydi artık üzölmeyi bırak.”

Biz köşeyi dönüp de, Rex de ev de görünmez oluncaya kadar gözlerimi ayırmadan ona bakmayı sürdürdüm. Herkes gözlerini yolun ilerisine dikmiş sessiz oturuyordu. Benim dehşetli üzüntümü ve o anda, oracıkta bir şeyin, Rex’in içten, masum sevgisi gibi bir şeyin bizim için sona erdiğini; bir daha asla geri gelmeyeceğini tartışılmaz bir kesinlikle nasıl kavradığımı fark etmemiş gibiydiler.

Eski Kudüs’te Şam Kapısı’nın karşısındaki taksi durağına kadar kısa yolculuk olaysız geçti. Bölge dışındaki kontrol noktasında bir kez daha durdurulduk ve babam neden ayrıldığımızı bir daha açıkladı. Durağı gelince taksiden inip ba-

gajımızı bizi Amman yoluyla Şam'a götürecek taksiye yerleştirdik. Kudüs'ten Şam'a normal olarak Ras el-Nakura'dan geçen kuzey yolundan gidilir. Ama Filistin'in o bölgesi kanlı çatışmalara sahne olduğu için hiçbir otomobil oradan geçmiyordu. Bu yüzden, Amman'dan geçen daha uzun yoldan gidecektik. Taksi du: ağı bizim gibi Filistin'i terk eden insanlarla tıklım tıklım doluydu. Buradaki hava Katamon'da alışık olduğumuzdan farklıydı. Tümöyle Arapların oturduğu bir bölge olduğu için silah sesleri duyulmuyordu ve ağlayıp vedalaşan insanlarla dolu olsa da, güvenli ve bildik görünüyordu.

Fatma bizi götürecek otomobilin yanında duruyordu. Kendini tutmak için gösterdiği bütün gayrete rağmen gözlelerinden yaşlar süzülüyordu. Üçümüzü de sırayla kucaklayıp öptü. Babam, "Ben dönene kadar eve göz kulak olmayı ihmal etme," deyince sessizce başını salladı. Ben çaresizlik içinde kaftanın kumaşına yapıştım ama o usulca parmaklarımı gevşetti. Biz taksiye binip de kapılar kapanınca yaklaşp hüzünlü yüzünü cama dayadı. Biz yola çıktık ve Muhammed'le o, ufukta birer nokta halini alıp, o gün orada toplanmış olan diğer köylü kadın ve erkeklerden ayırt edilmez halle gelene kadar arkamızdan baktılar.

Ayrılışımızı son dakikaya kadar bizden gizleyen anne ve babamın bunu bizi üzmemek için yaptığı kesindi. Kudüs'ten kısa bir süre ayrı kalacağımıza inandıkları için de bu ayrılığı bir törene dönüştürmek istememişlerdi.

Oysa fena halde yanılmışlardı. Fatma'yı veya köpeğimizi veya tanıdığımız şehri bir daha asla göremedik. Kefensiz, törensiz, ağıtsız, zamanından önce gömülen bir beden gibi Kudüs'ten böyle telaşlı, alelacele ayrılmak evimize, yurdu-muza ve bildiğimiz, sevdiğimiz her şeye veda etmek için hiç de uygun değildi.

Anne ve babam Kudüs'ten, bir süre için bile olsa ayrılmak zorunda olduklarını ne zamandır kabul etmişlerse de,

gitmeye karar vermelerinde etkili olan iki önemli olay olduğunu ben çok sonraları öğrenebildim. Birincisi Abdül-Kadir el-Hüseyni'nin ölümü, ikincisi de hemen bunu izleyen Deir Yassin katliamıydı. Kudüs yolunu denetim altında tutmak için Arap ve Yahudi güçleri arasında yapılan savaş nisanın ilk haftası boyunca devam etmişti. Savaş, Kudüs'ün on kilometre batısında bulunan stratejik önemi büyük el-Kastal kasabasında özellikle şiddetli olmuştu. Bir tepenin üstünde kurulu olan kasaba adını, hâlâ kalıntıları orada olan kaleden almıştı. Araplar savaşı kazanmak üzereyken (Katamon komutanı Ebu-Dayyeh bu savaşta birliğiyle Hüseyni'ye katılmıştı) Palmach'tan bir Yahudi asker tarafından burada öldürülmüştü. Polmach Haganah'ın, güç ve tehlikeli görevler için üst düzeyde eğitilmiş askerlerden oluşan, özel bir birliğiydi.

Abdül-Kadir'in ölümü Yahudiler için önemli olmasa da Arap tarafını derinden etkiledi. Arap güçlerinin başarı şansı konusunda kuşkulu olan babam bile, Abdül-Kadir'in cesareti ve sadakatının yarattığı genel umudu paylaşıyordu. Bu yüzden onun ölümü yakında uğrayacağımız felaketin bir işareti olarak kabul edildi. Öldürülmesinden sonra derin bir kedere kapılan Arap askerlerinin büyük bir bölümünün, naaşına Kudüs'e kadar eşlik ettiği söyleniyordu. Bu duygusal veda El-Kastal'ı savunmasız bırakmış ve Yahudilerin o gün kasabayı ele geçirmesine neden olmuştu. Yahudilerin sevinçten coştüğünü, Arap askerlerininse kitleler halinde silah bırakıp köylerine döndüğünü iddia ettiler. O zafer sarhoşluğunun izleri bugün bile görülmektedir. 1998'de hüzünlü ve rüzgârlı bir günde El-Kastal'ı gördüğümde, eski kalenin duvarlarında İsrail bayrakları dalgalanıyordu ve duvara asılı plaketler kaleyi büyük bir İsrail zaferinin mevkii olarak ilan ediyordu.

Halkın şaşkınlığı ve kederi öylesine büyüktü ki, Abdül-Kadir'in Eski Kudüs'te, Kubbe'tül Sahra'da 7 Nisan'da yapı-

lan cenaze törenine 30.000 kişi katılmıştı. İki gün sonra, 9 Nisan'da, Irgun ile Stern Çetesi'nin tetikçileri Kudüs'ün eteklerinde küçük bir kasaba olan Deir Yassin'de bir katliam gerçekleştirdiler. Bu, Zeyyat'la bana duyurulmayan olaydı. Deir Yassin'in çoğu taşocaklarında çalışan halkı, Filistin'in diğer bölgelerini saran çatışmalar süresince barışçıl kalmıştı. Hatta 1948 yılının Nisan ayı başlarında, yakındaki Yahudi yerleşim bölgesi Givat Sha'ul'la, Haganah'ın da onayladığı, bir saldırmazlık paktı imzalamışlardı.

Yahudi saldırganların kasaba halkına yaptıkları şok ediciydi. Katliamdan canını kurtarıp kaçanlar sakatlamalardan, genç kızların ırzına geçildiğinden ve hamile kadınlarla doğmamış bebeklerinin katlinden söz ediyordu. 250 kişi soğukkanlılıkla katledilmişti (son zamanlarda yapılan tahminler bu sayıyı 100 ila 200 arasına yerleştiriyor). Irgun savaşçıları zafer sarhoşluğuyla yirmi erkeği bir kamyonu koyup Kudüs'ün Yahudi mahallelerinde gezdirerek sergilemişti. Sonra çalıştıkları taşocaklarına götürüp vurmuş ve cesetlerini ocaklara atmışlardı. Hayatta kalan kasaba sakinleri korku içinde kaçınca boş kalan kasaba Yahudi güçleri tarafından işgal edilmişti. En kötüsü de, katliamı geçekleştiren çeteler yaptıklarıyla açıkça övünüyor ve halkı aynı şeyi tekrar yapmakla tehdit ediyordu. Bu olayın Arapları şehir ve kasabalarından temizlemekte başarılı olduğunu belirtiyorlardı.

Bunda haklıydılar, çünkü Filistin ve komşu Arap ülkelerindeki Yahudi ve Arap medya, bu vahşetin haberlerini çevreye yayarak bütün ülkeye dehşet salmıştı. Fakat Deir Yassin Kudüs'e çok yakın olduğu için haberler önce bize ulaştı ve şehirden kaçışları hızlandırdı. Ülkenin diğer bölümleri de derinden etkilenmişti. Irgun lideri Menahem Begin, katliamın Tiberias ve Hayfa gibi uzak yerlerin bile ele geçirilmesine yardımcı olduğunu memnuniyetle belirtti. Filistinli

Araplara karşı yürütölen savaşta yarım düzine müfrezeye eşdeğer olduğunu söyledi.

Haganah'ın Palmach birimi, 30 Nisan'da Aziz Simon Manastırı'na büyük bir saldırı düzenledi. İçerdeki Arap askerlerini etkisiz hale getirip yirmi dört saatte manastırı ele geçirdiler. İngiliz ordusu çatışmalara son vermeden önce Katamon'u savunan Arap güçleri ile Palmach arasında tam iki gün süren şiddetli çatışmalar oldu. İbrahim Ebu-Dayyeh de savaştı ve bu son savaşında yaralandı. İki taraf arasında yirmi dört saatlik bir ateşkes ilan edildi ama, daha bu süre dolmadan, Yahudiler İngiliz bölgesi sınırına kadar bütün Katamon'u ele geçirmişlerdi. Katamon'da kalan son aile olan Sakakiniler de 30 Nisan'da evlerini terk etti.

Nisan ayı süresince Arap Birliği Filistin'i savunmak için işgal planları üstünde tartıştı. Bunlar, komşu ölkelerden Filistin'e girerek, Filistinlileri kurtaracak çeşitli Arap güçleriyle ilgiliydi. Ama bunların hiçbirinden bir sonuç çıkmadı ve bu arada Yahudiler ele geçirdikleri bölgelerdeki varlıklarını güçlendirdiler. Kudüs'te bizim oturduğumuz bölümü de içine alan yeni şehrin büyük bir kısmını denetimleri altına aldılar, Eski Kudüs ise hâlâ Arapların elindeydi.

Fatma'nın yolculuğu göze alacak kadar cesareti olduğu sürece evi kontrol etmeye gittiğini duyduk. Ama sonunda bu çok tehlikeli olmaya başlayınca gidemedi. Yahudiler (artık onlara İsraili deniliyordu) onun kasabası El-Meliha'yı da 1948 yılının Ağustos ayında ele geçirip halkı göçe zorladı, Fatma hâlâ Arapların denetiminde olan Kudüs'ün doğusundaki el-Bireh'e kaçtı ve biz onun oraya yerleştiiğini tahmin ettik. Bundan sonra ondan haber alamadık. Filistin'in düşmesini ve halkının göçünü izleyen kargaşada yaşamlar parçalandı, aileler vahşice dağıldı, yaşam boyu sürmüş dostluklar aniden sona erdi. İnsanların kayıplarını bulmasına yardımcı olacak kurumlar yoktu. Bizim ayrı-

lışıımızdan sonra onu yutan insan girdabından nasıl çekip çıkaracağımızı bilemediğimiz için biz de Fatma'yı böyle yitirdik.

En son, 1948 yılının o Nisan sabahı gördüğümüz Rex hakkında da hiç haber alamadık.

Babam Şam'a kadar bize eşlik etti, bu yolculuğa ait hiçbir şey hatırlamıyorum. Siham, Amman'a varınca Kudüs'ü bizden çok önce terk eden annemin eski arkadaşı Um Samir'in evine gittiğimizi söylüyor. Bize öğle yemeği ikram etmek istemiş ama kimsenin iştahı yokmuş ve babam bir an önce Şam'a gitmek istiyormuş. Onun için tekrar otomobile binip Der'a'da sınırı geçerek Suriye'ye girmişiz. Şam'a doğru yol alırken Siham insanların buradaki normal görünümüne, yürüş yapıp güneşte oturmalarına, hatta nehir kıyısında piknik yapmalarına şaşırmış. "Neden hüzünlü görünmüyorlar?" diye sormuş. "Bizim başımıza gelenleri bilmiyorlar mı?" Hepsi Arapça olan yol işaretlerine hayretle bakıyor-

duk. Filistin'de Arapça'nın yanında İngilizce ve İbranice de görmeye alışmıştık. Büyükbabamın evine akşam vardık. Bizi sevgiyle ve sıcak bir şekilde karşıladılar, büyükannem hepimizi kucaklayıp öpüyordu. Şam yolculuğunu heyecanlı bulan ve yeni yerlere merakla bakan Zeyyat yeni çevremizi beğenmişti. Şimdiye kadar bizi yalnızca fotoğraflarımızdan tanıyan büyükannemle büyükbabam bizi karşılarında görmekten hoşnuttular. Bize akşam yemeği ikram ettiler, etmek ve zeytinyağına batırılmış, top şeklinde sert bir peynir.

Ertesi sabah annemle babam Amman'a döndü (annem de gitmeye karar vermişti) niyetleri hemen Kudüs'e gitmekti. Ama onlara daha ileri gitmemeleri söylendi, çünkü tüm Batı Kudüs'e, özellikle de Katamon'a girmek olanaksızdı. Taksiler Eski Kudüs'e bile gitmekten kaçınıyorlardı. Babamın işyeri olan eğitim dairesi dahil bütün resmi dairelerin teker teker kapatıldığı söyleniyordu. Dönmenin olanaksız olduğuna inanmak istemeyerek bir yol bulmak için Amman'da dört gün kaldılar. İşte babam o anda her şeyin bittiğini anlamıştı. Her nasılsa ve inanılmaz bir hızla, yalnız Kudüs için değil, tüm Filistin için de her şey bitivermişti. Amman'da garip bir rastlantı sonucu Katamon'da bitişliğimizdeki evi satın alan Karmilerle karşılaşmışlar. Anlatacak hüznü bir öyküleri vardı. Bizim ayrılmamızdan hemen sonra bölgeye, özellikle de bizim sokağa yapılan saldırılar artmış. Bir gece evlerinin hemen arkasına bir bomba atılınca gecelikleriyle dehşet içinde kaçmışlar. "Keşke siz ayrıldığınız zaman gitseydik," diyorlardı, "en azından onurumuzla ayrılırdık."

Büyükbabamızın evi Kudüs'te bıraktığımız evimizden çok farklıydı. Çöp yığınlarının ve dar, toprak yollu ara sokakların arasında, Şam'ın yoksul bir varoşu olan Harat el-Akrad'daydı ve Kudüs'ün varlıklı caddeleri ve geniş villalarından dünyalar kadar uzaktı. Bazı sokaklardan geçmek o kadar olanaksızdı ki, otomobiller buralara giremiyor ve in-

sanlar uzaktaki geniş alanlarda inip yürümek zorunda kalıyordu. Bizim kaldığımız, üstü açık bir avlunun üç kenarına sıralanmış odalardan ibaret, eski moda bir evdi; pencereleri dışarıya değil de içeriye açıldığı için Zeyyat “ters” diyordu. Bir odadan diğerine geçmek için avluyu aşmak gerekiyordu ki, bu da yağmurlu veya soğuk havalarda pek hoş olmuyordu. Bir duvar kenarında boylu boyunca çiçek tarhları, diğerinde ise çiçek saksıları diziliydi.

Koyu renk taştan yapılmış mutfak karanlık ve kasvetliydi. Bu tip evlerde hep olduğu gibi doğrudan mutfağa açılan küçük bir tuvalet vardı. Bu, döşemede armut biçiminde bir çukurun her iki tarafında düşmeyi önlemek için oluklu iki taş yerleştirilmiş geleneksel bir tuvaletti. Ayakları iki taşın üstüne koyup çukurun üstüne çölmek gerekiyordu. Bir köşede yıkanıp kurulamak için bir su testisi ile bez vardı. İçeri si karanlık ve yerdeki delik de kapkara olduğu için bu tuvaleti kullanmaktan hiç hoşlanmazdım. İğrenç bir şey delikten uzanıp beni yakalayacak diye ödüm patlardı. Bu tuvalet, benim için hep Şam’ın kötülüklerinin ve farklılıkların sembolü oldu. Kudüs’teki evimizde her ikisi de beyaz fayanslı, pırıl pırıl temiz, oturacak yeri olan iki tuvaletimiz vardı. Birini biz kullanırdık diğerini de Fatma, ama o alışık olduğu tuvaletmiş gibi oturulacak yere ayağıyla basıp çömelirdi.

Şam’da akrabamız olarak bir de Ebu Salma amca ile ailesi vardı. Giderek artan tehlike karşısında bizim gibi Filistin’den kaçmak zorunda kalıp bizden aşağı yukarı bir ay önce Suriye’ye gelmişlerdi. Hayfa’daki çatışmalar yüzünden mart başlarında yakındaki Akra’ya, yengemin ailesinin yanına sığınmak zorunda kalmışlardı. Geri dönmek için beklemişler ama Hayfa’da durum giderek kötüleşmiş ve şehri terk edenler bir insan seline dönüşmüş. Durumun ne kadar hızla kötüye gittiğini gören amcam, bir hafta sonra ailesini “geçici” olarak güvenli bir yer olan Şam’a getirmiş.

Şam'a gelişimizden kısa bir süre sonra, Kudüs'ü terk etmek zorunda olduklarını istemeyerek de olsa kabul eden Hatice teyzemin ailesi de bize katıldı. Ebu İsam'ın işleri yok sayılacak kadar azalmıştı. Sonunda evlerini ve dükkanlarını, bütün möblesi ve eşyasıyla terk etmek zorunda kalmışlardı. Üçü erkek, biri kız dört çocukları vardı ve gelir gelmez bütün eve el koydular. Hem bize yer bırakmadıkları hem de en küçük çocuk durmadan ağladığı için onlardan nefret ediyordum. Biz Kudüs'teyken en büyük erkek çocuk olan İsam'la oynamaya alışık olduğu için bu Zeyyat'ı rahatsız etmiyordu. Onlar eski arkadaşlıklarını sürdürdüler. Benim özel bir oyun arkadaşım olmadığı için farklı duygular içindeydim. Biz gelmeden önce büyükbabamla büyükannem girişin karşısındaki odada, dayım da avlunun arkasındaki iki odadan birinde yatıyordu. Arkadaki diğer oda kışın dışarıda oturulamadığı zaman oturma odası olarak kullanılıyordu. Ev büyük değildi ama üçü için yeterliydi. Biz geldiğimiz zaman Talip dayım telefon mühendisi olmak için Belçika'da eğitim görüyordu ve büyükannemle büyükbabam evde yalnızdı.

Ama iki ailenin gelişyle bütün odalar doldu. Annemle babam dayımın odasında yatakta, ağabeyimle ben de yer yatağında yatıyorduk. Temmuzda babam İngiltere'ye gitti, bir ay sonra da dayım döndü. Dayım kendi yatağına el koyunca, annem de ağabeyim ve benimle birlikte yerde yatmaya başladı. Ablam büyükannemle büyükbabamın odasında, iki yatağın ortasında yerde yatıyordu. Her gün, erkenden sabah namazına kalktıkları için onu da uyandırıyorlardı ama o onları sevdiği için buna pek aldırmıyordu. Teyzemin ailesinin altı üyesi de, dayımın odasının karşısındaki diğer arka odada yatıyordu. Büyükannemle büyükbabamın evinde döşek kalmayınca komşulardan ödünç alınan yer yatağında hep birlikte yatıyorlardı.

Oturma odasında teyzemin ailesi yattığı için ve nisan havası da oldukça serin olduğundan herkes sarıp sarmalanıp hayatta oturuyordu. Kudüs'teki evimizdeki sofaya benzemeyen hayat, büyükbabamınki gibi eski Arap evlerinin bir özelliği idi. İki arka odanın arasındaydı, üç tarafı duvarla çevriliydi ve avluya açılıyordu. Yarı resmi bir kabul salonu gibi kullanılıyordu; sıra halinde de olsa daha çok kişiyi oturtabilmek için üç tarafında minderlerle kaplı sedirler duvar boyu uzanıyordu. Bu oturma şekli, Bedevi aşiretlerinin çadırlarında erkekler çadır kenarında sıralanırken şeyhin baş köşede oturduğu geleneksel *meclis* şekliydi. Körfez ülkelerinin şeyh ve prenslerinin saraylarında, temelde aynı ama daha zengin ve süslü döşenmiş şekliyle, bu hâlâ görülebilir.

Annemin ve ağabeyimin yanında yerde yatmaya bir türlü alışamadım. Rahat değildim, ya annem geç saatte gelip beni uyandırırды ya da Zeyyat uykusunda beni döşekten yere iterdi. Dayım Belçika'dan dönünce her fırsatta onların yanından ayrılıp dayımın yatağına girmeye başladım. Uykusunu bölüyordum ama beni yatağından atmaya kıyamıyordu. Yıllar sonra, "Korku içinde garip ve küçücüksün," dedi. Sırtına sokulurken yanağıma dayadığım pazen pijamasının yumuşaklığını ve onun sıcacık kokusunu bugün bile anımsıyorum. Dayım benim için bu çılgınlık denizinde güvenli ve sakin bir adaydı. Onu ilk gördüğümüz andan beri sevmiştik. Uzun kirpikli parlak yeşil gözleri, muntazam yüz hatlarıyla yakışıklı ve cazip bir adamdı. Mahalledeki kadınların gizli-den gizliye ona baktığını hatırlıyorum.

Dayımın Belçika'ya gidiş de dönüşü de mahallede bir olay oldu. Birinin bu kadar uzaklara gitmesi büyük bir olaydı ve 1948 yılının Ağustosunda eve döndüğü zaman bütün mahalle onu karşılamaya çıktı. Kapıların eşliğinde duran kadınlar lü-lü çektiler bu bütün Arap kutlamalarına geleneksel

olarak eşlik eden ve dili hızla aşağı yukarı hareket ettirerek çıkarılan tiz bir sestir. Herkes onun mahalleye Avrupa mucizesinden bir nefes getirdiğine inanıyor ve onu görmek istiyordu. Gerçekten de, gururla sergilediği, mucizevi bir teypçalar getirmişti. Siham, “Banda değil de bir çeşit ince tele kayıt yapıyordu,” diye hatırlıyor. “Kimsenin daha önce benzerini görmediği bir şeydi.”

Tabii ki kız kardeşlerine, annem ve Hatice teyzeye böyle bir eğitim şansı tanınması düşünülemezdi. Onlar âdet olduğu gibi sadece ilkokula gidip Kuran okumayı, biraz da yazı yazmayı öğrenmişlerdi. Yaygın kanıya göre, kızlar nasıl olsa evleneceği için onlara hiç kullanmayacakları şeyleri öğretmek adına çaba harcamaya gerek yoktu. Ayrıca bir kız okuyup yazma öğrenirse bir erkekle mektuplaşıp kötü yola düşer diye de korkulurdu. Annem biraz bir şey öğrenir öğrenmez, on yaşında okuldan alınmıştı.

En çok da, küçük kuzenlerime, üç yaşındaki Hişam ile on sekiz aylık Hind'e tahammül edemiyordum. O siyah saçlı, kırmızı yanaklı, tombul ve güzeldi, oysa ben gözleri çukura kaçmış sıska bir kızdım. Annem onları, özellikle de Hind'i çok sever, kucaklayıp öper ve çikolata verirdi ama kimse benim yüzüme bakmazdı. Çirkin ve kara kuru olduğumu hissediyor, ikisini de kıskanıyordum. Bir seferinde Hişam peşimden düz dama çıkmaya çalışmıştı. Arkama dönüp bakınca onun o sıska, solgun bedeninin korku içinde merdivene tutunmaya çalıştığını gördüm. Ani bir kıskançlıkla bütün gücümle zayıf göğsüne tekme atarak onu düşürmeye çalıştım. Daha sonra teyzem, düşüp ölmemesi bir mucizeydi, demişti. Merdivenin basamağına tutunmayı başarmış, annem de onu oradan alıp kurtarmıştı.

O günden sonra kimse bana iyi gözle bakmadı. Dışlanmışlık duyguma ve mutsuzluğuma şimdi bir de suçluluk duygusu eklenmişti. Annem ve çevresindekilerin çocuk psi-

kolojisinden haberi yoktu. Çocuklar da büyükler gibi kendi başının çaresine bakmak zorundaydı. Bazen Kudüs'te yaptığım gibi ağabeyime de sığınamazdım. Şam'a geldiğimizden beri aramız açılmıştı ve ben giderek ona daha çok içermeye başlamıştım. Kudüs'te birlikte oynadığımız günlerdeki uyum da yok olmuştu. O zamanlar neşeli ve iyi huyluydu, bana iyi davranırdı. Hem paylaştığımız Rex vardı. Ama burada her şey farklıydı.

Erkek olduğu için herkes onun özel biri ve benden üstün olduğunda inanıyordu. Tek erkek evlat olduğu için, onun da dayısı gibi özel ilgi görmesi gerektiğini söylüyorlardı. Annem artık sofrayı benim kurup kaldırmamı istiyordu, oysa Kudüs'teyken biri sofrayı kurarsa diğeri toplardı. Bunun haksızlık olduğunu ve onun da iş yapması gerektiğini söyleyip şikâyet ettiğimde annem onun erkek olduğunu ve kız kardeşlerin ağabeylerine hizmet etmeleri gerektiğini söyledi. Siham, "Aldırma, bu işler böyle ve biz buna alışmak zorundayız," dedi. Zeyyat doğduğu zaman babamın Tulkarim'deki ailesi, babamın ilk oğlunun dünyaya gelişini kutlamak için kurban kesmişti. Oysa ben doğduğum zaman kimse'nin kurban kesmediğini Siham söylemişti. Ben buna üzülür ağlardım. Tabii bu geleneksel Arap töresiydi. Erkek çocuklar kızlardan daha değerliydi ve kadınlar ailedeki erkekleri şımartmak, onlara saygı göstermek üzere yetiştirilirdi. Buna karşılık erkekler annelerini ve kız kardeşlerini koruyup onlara bakmakla yükümlüydüler. Ama sekiz yaşında bunların benim için bir anlamı yoktu. Bu büyük bir haksızlıktı ve olup bitenler onun suçuymuş gibi ağabeyime içerliyor, ondan nefret ediyordum.

Ama kıskanmadığım bir olay vardı: Ağabeyimin erkekliğe adım atışı. Bu, Zeyyat'ın Şam'dayken yapılan sünnet düğünüydü. Büyükbabam Zeyyat'ın on iki yaşında hâlâ sünnet olmadığını öğrenince çok öfkелendi, çünkü Müslüman ço-

cukların küçük yaşta ve kesinlikle on yaşından önce sünnet olması gerekiyordu. (Günümüzde, Müslüman bebekler doğumda sünnet ediliyor.) Babam Filistin'deki sorunlar yüzünden ve kendi bir süre İngiltere'de olduğu için zaman bulamadıklarını söyleyerek açıklamaya çalıştı. Ama bunlar hemen sünnet hazırlıklarına başlayan büyükbabamı yatıştırmadı.

Bu gibi olaylar ailenin erkeklerinin yönetiminde gerçekleşirdi. Kadınların işi “ameliyattan” sonra ikram edilecek özel yemek ve tatlıları hazırlamaktı. O sabah Zeyyat erkenden uyandırıldı ve sünnet entarisi giydirildi. Beyaz ipekten uzun bir entariydi, esmer başı ve ayaklarıyla üstünde çok komik duruyordu. Ailenin erkekleri, annemin kuzenleri ve uzak akrabaları hepsi en yeni giysileriyle geldiler. Ev ve avlu dolup taşıtı. Hayatta bir sandalyeye oturtulan Zeyyat'ın çevresini sarıp onunla şakalaşarak cesaret vermeye çalıştılar. Kadınların katılması yasak olduğu için ben onu dayımın odasının penceresinden izliyordum. Sandalyenin üstünde korku içinde ve yapayalnız görünüyordu.

Sonra sünnetçi geldi. Yerel berberdi ve pek temize benzemiyordu. Ağabeyimi sünnet ederken kullanacağı aletler, dükkânından getirdiği ustura ile uzun saplı kanca da kirli görünüyordu. Babam aletlerin temiz olup olmadığını ve önce ellerini yıkamak isteyip istemediğini sordu. Adam neşeyle, “Daha temiz olamaz!” diyerek onu reddetti.

Daha fazla oyalanmadan Zeyyat'ın küçük organını ortaya çıkarmak için eteğini kaldırdı. Eliyle tuttu, kancayla ucundaki deriyi tutup aşağı çekti. Sonra usturayla kesti. Zeyyat'ın bacaklarından aşağı kanlar akarken herkesin görmesi için et parçasını havaya kaldırdı. O anda kadınlar içeriden lü-lü çekmeye başladılar, oysa Zeyyat bayılacak gibi görünüyordu. Dehşet içinde olanları seyrederken, ben de bayılacak gibi oldum. Yüzü yeşilimsi bir renk almıştı, çenesi kilitlenmiş-

ti ama hiç sesi çıkmadı. Berber organını sarıp eteğini indirdi. Büyükbabamın verdiği su testisiyle çiçeklerin yanında aletlerini yıkadı ama ellerini yıkamadı. Sonra babamın hazır ettiği ücreti için çevresine bakındı ve parayı cebine indirdikten sonra topluluğu başıyla selamlayıp gitti.

Ona hediyeler de getirmiş olan erkekler şimdi Zeyyat'ın başını okşayıp tebrik ettiler. Bir süre sonra onlar çekilince kadınlar yiyecekleri getirebildi. Bunlar çok lezzetliydi ama sersemlemiş görünen Zeyyat hiçbir şey yemedi. Erkekler gittikten sonra artık sıra ailenin kadınlarına gelmişti ve onlar da hediyeleriyle gelip Zeyyat'ı kutladılar. Büyükanmem berberin savurup attığı deri parçasını aldı, mutfağın yanındaki çiçeklerin dibine gömdü. Luliye adlı kedi onu kazıp çıkarmaya çalışınca kediyi öfkeyle kovdu. Zeyyat törenin ne kadarının farkına varabildi bilemiyorum çünkü canı yanıyordu ve ayağa kalktığı zaman entarisi yaralı ve bandajlı organına değmesin diye eteğini kaldırıyordu. Ona baktıkça olanları hatırlayıp titriyor ve erkek çocuk olmadığım için Allah'a şükrediyordum. Her zamanki giysilerini giyebilecek kadar iyileşmesi on beş gün sürdü.

O zamana ait anılarım epeyce bulanık olmasına rağmen, Suriye'den ayrılırken hiç üzülmediğimi biliyorum. Orada geçirdiğimiz on sekiz ayın en güzel tarafı kedilerdi. Büyükanmemle dayım kedileri çok severdi; kedi ve köpeklerin murdar ve iğrenç sayıldığı Arap dünyasında bu olağandışı bir sevgiydi. Günümüzde bile, çöp yığınlarında yiyecek ararken tekmelemlerden sakınmaya çalışan sıska kedilerin görüntüsü Ortadoğu'da yaygındır. Ama büyükbabamın evinde kediler beslenen, sevilen ve oldukça şımartılan ev hayvanlarıydı. Annem çoğu vahşi olan ve kaçıp giden bir sürü kedi arasında büyümüştü. Büyükanmemin Luliye adlı -inci demekti- göğsü beyaz, güzel tekir kedisinin gri mavi gözleri vardı. Büyükanmem kışın ısınmak için kediyi de yatağına alırdı. Kediyi yatağının

ayakucuna sokup sıcak su torbasıymış gibi ayaklarını ona dayardı. Kedi şiddetle karşı koyar, miyavlayıp çırpınırdı, büyükanmem de bağırıp çağırıp küfür eder ve ona uslu durmasını söylerdi. Bunlara öfkelenen büyükbabam ikisini de azarlar ve bir daha evine asla kedi sokmamaya yemin ederdi.

Büyükanmem, büyükbabam ve Talip dayım, Şam'daki evlerinin oturma odasında, 1949. Kucaklarında Luliye'nin yavruları.

Fakat büyükbabamın en kötü yanı, ağabeyimle beni her gün onunla birlikte hemen hemen beş vakit namaz kılmaya zorlamasıydı. Hergün, seccadelerimizi serip onun arkasında uslu uslu namaz kılardık. Müslümanlar namaz kılariken ayakta durmak, secde etmek ve yere oturmak gibi belirli bazı hareketleri sırayla yaparlar. Namaz bitene kadar namaz kılan başını çeviremez, başka yere bakamaz veya rahatsız edilemez ve bu günde beş kez tekrarlanır. Bir süre sonra

Zeyyat ile ben namazın sıkıcılığını gidermek için oyunlar keşfettik, özellikle de okula gitmediğimiz ve beş vakit namaz kılmak zorunda olduğumuz zamanlar. Büyükbabam namaza başlamak üzere bize arkasını döndüğü andan itibaren güvende olduğumuzu biliyorduk ve hemen çizgi romanlarımızı aramıza koyup okumaya başlıyorduk. Her secde ettiğimizde sayfayı çeviriyorduk ve namaz bittiğinde kitabın yarısını okumuş oluyorduk. Bir gün dedem aniden dönüp bizi yakalayana kadar bu böyle devam etti. Hemen ikimize de iki müthiş tokat patlattıktan sonra annemi aramaya koyuldu. “Onları gâvur gibi yetiştirirseniz olacağı budur,” diye söylediğini duyduk.

Gözlerim yaşarmıştı. Bu yoksul, aşırı kalabalık, berbat evde kalmak istemiyordum. Kudüs’e, Fatma’ya, oyuncaklarım ve köpeğime dönmek istiyordum. Onların hasretini çekiyor ve her gün onları düşünüyordum. Şam’a gelmek istemiştim ve buraya gelişimizin üstünden daha üç ay geçmeden babamın neden gittiğini de bilmiyordum. Annem burada bize Kudüs’tekinden bile daha az zaman ayırabiliyordu ama orada kendi evimdeydim ve Fatma vardı. Oysa şimdi her şey sanki hiç var olmamış gibi yok oluvermişti; geri dönebilecek miydik, hep Şam’da mı yaşayacaktık, babamı tekrar görebilecek miydim, hiç bilmiyordum.

Şimdi geriye bakınca düşünüyorum da, ne tuhaf, Şam’a varışımızdan kısa bir süre sonra evimizden hiç söz etmez olmuştuk. Annemle babam Fatma’dan, Muhammed’den veya evimizden, hatta Kudüs’ten bile söz etmiyordu. Anılarımıza yalnızca ben sahip çıkıyor gibiydim. Diğerleri büyükbabamın evinde aniden ortaya çıkıvermişiz gibi yalnızca şimdiki zamanda yaşıyorlardı. Bu garip değişimi kimse sorgulamıyordu, hele Siham’la Zeyyat’ın umurunda bile değildi. Şaşkın ve sersemlemiş bir halde ben de onlar gibi yaptım ve karmaşık düşüncelerimi kendime sakladım. Fat-

ma'ya, evimize ve çocukluğuma duyduğum bağlılık benim özel duygularım ve sırrım oldu, onları sevgiyle içime gömdüm. Orası sanki başka bir dünyaydı ve bildiğim kadarıyla çok berbat bir yer olduğunu düşündüğüm Şam'dan çok uzak ve farklıydı. Burası yoksuldu ve asık suratlı, gülümsemeyen insanlarla dolu sokakları çok pisti. Bir keresinde, kuzenimle anneme bir torba toz şeker almak için koşarak pazara giderken sakallı uzun entarili bir adam kalabalığın arasından fırlayıp saçlarıma yapıştı. Uzun örgülerimi öyle hızla çekti ki canım yandı. "Rezil kız başını ört!" diye bağırdı. "Annen baban utanmak nedir bilmez mi?"¹

Şam'a ilk geldiğimizde babam her gün endişeli bir tavırla dışarı çıkardı. Döndüğünde anneme bir şey bulamadığını söylediğini duyardım. Filistin'den 330 sterlinle gelmiştik ama bu giderek azalıyordu ve büyükbabam bize bakamayacağı için yakında paraya ihtiyacımız olacaktı. Babamın Filistin'den bizimle aynı zamanda ayrılan bazı arkadaşları Şam dışında iş bulabilmişti. Homs, Hama veya Halep gibi Suriye'nin daha küçük şehirlerine gidip öğretmenlik yapmaya başlamışlardı ama hepsi mutsuzdu. Onlar da, Filistin'de öğretmenliği geride bırakıp, mesleklerinde en az babam kadar ilerlemişlerdi. Gelecekleri için büyük umutları vardı ve yeniden küçük okullarda öğretmenliğe başlamak hiç beklemedikleri bir gerilemeydi. Büyükbabam, "İş buldukları için şanslı sayılırlar," diyordu. "Allah biliyor ya, Suriye iş arayan Filistinlilerle dolu ve her gün yenileri akın ediyor. Nasıl baş edeceğiz?"

Eve gelen berbat görünümlü adamlar sadece kötü durumlarından söz ediyordu: İş yok, meslek yok, para yok. Bunların çoğu mayıs başlarında, bizden hemen hemen bir

1) İslam kadınlara gösteriştten uzak giyinmeyi emreder - bu çoğunlukla saçlarını, kol ve bacaklarını örtmeleri anlamında yorumlanmıştır. Bu çeşit giysilerin ergenlik çağından sonra uygulanması gerekir ama aşırı tutucu Müslümanlar ergenlik öncesindeki kız çocuklara da tesettür uygulamakta ısrar ederler.

ay sonra Suriye'ye gelen Safadlılardı. Aniden telaş içinde kaçanların Safad'ın bütün nüfusu olduğu söyleniyordu; önce yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gelmişti, Yahudi ordusuyla barış anlaşması yapma umuduyla geride kalan erkekler de arkadan gelmişti. Üstlerindeki giysilerden başka bir şeyleri yoktu ve gece yarısı tüfekler ve havan toplarıyla evlerinden kovulduklarını anlatırken yarı çılgın haldeydiler. O yıl Filistin'de her zamankinden fazla yağmur yağmıştı -harikulade bir mahsul kaldıracaktık diyorlardı- ve on dört kilometre uzaklıktaki Suriye sınırına erişmek için diz boyu çamur ve su birikintilerinde yürümüşlerdi. Bitkin ve perişan, üstleri başları çamur içinde gelmişlerdi.

Bir sokak üstümüzde oturan annemin kuzeni Um Said, "Zavallılar," diyordu. "Gidecek yerleri yoktu. Hükümet ne yapacağına karar verene kadar birçoğunu geçici olarak çadırlara yerleştirmiş, diye duyduk. Çadırları sular içinde yüzüyormuş. Allah bilir ama Yahudilerin onları asla geri almayacağı söyleniyor." Göçmenler yerel camilere ve okullara yerleştirildi ve çevredeki herkes battaniye, çarşaf, döşek, giysi, yiyecek neyi varsa onlara götürdü. Büyükanneimin her cuma onlar için pişirdiği yemeği erkekler tencereler içinde camiye taşıyordu. Um Said, "Filistin'de feci şeyler oluyor," diyordu. "Allah hepimize yardımcı olsun." Hükümetin göçmenlere gıda yardımı yapmaya başladığı duyulur duyulmaz yerel halkın arasındaki en yoksul kesim de Filistinli olduğunu iddia etmeye başladı. Büyükbabam, "Bu bir rezalet," diyordu.

Bazı Safadlıların annemin uzun yıllar görmediği akrabaları olduğu ortaya çıktı. Çünkü ataları Safad'dan gelmiş ve bir kolu, daha sonra büyükbabamın doğduğu Şam'a yerleşmişti. Şimdi birkaç akrabası nerede oturduğunu öğrenip onu görmeye geldi ama öyle perişan bir haldeydiler ki büyükanne ağladı.

Büyükbabamın uzaktan kuzeni olan Mustafa, “Bir gece uyandık ve karşımızdaki evin yandığını gördük,” diye anlatıyordu. “Sonra bombaları duyduk. Öyle gümbürdüyor ve parıldıyorlardı ki atom bombası sandık. Çocuklar ağlamaya başladı ve neler olup bittiğini görebilmek için pencereyi açtım ama öyle şaşırmıştık ki ne yapacağımızı bilemiyorduk. ‘Yahudiler geliyor,’ diye bağıırıyordu herkes, ‘Yahudiler geliyor.’ Sokağa çıktım sokak itişerek kaçmaya çalışan insanlarla doluydu. İçeri koşup Nahla ile çocukları aldım. Onları çabucak giydirdik ama başka bir şey almaya zaman yoktu sadece üstümüzdekilerle çıktık. Babam kalmadı - hastaydı ve fazla yürüyemiyordu. O yüzden onu geride bırakmaktan başka çaremiz yoktu. Ama onu almak için döneceğimi söyledim.”

Büyükbabam başını sallayarak, “Ne feci şey, ne feci şey,” diyordu.

Mustafa, “Her neyse,” diye devam etti, “Büyük bir kalabalık halinde hep birlikte yürüdük. Çocuklar düşe kalka yürüyordu, yağmur yağıyordu ve çok soğuktu, ama yürümek zorundaydık çünkü Yahudi askerler peşimizdeydi.”

Babam, “Bu arada Arap savaşçılar, AHC, Arap Kurtuluş Ordusu neredeydi?” diye sordu.

Mustafa acı bir sesle, “Hangi Arap savaşçılar?” diye sordu. “Onlar da bizim kadar korkuyordu. Sanırım onlar da daha önce böyle bir bomba sesi duymamıştı. Bizi savunması gereken Arap Kurtuluş Ordusu’nun müfrezesi bile Yahudi askerler görününce geri çekildi. Yahudilerle anlaşma yapmak istedik ama reddettiler, biz de kaderimizle baş başa kaldık. Yine de onları epey uğraştırdık. Saldırı başlayınca adamlarımızdan bazıları onlara karşı koydu. Bazı sokaklarda Yahudilerin onları evlerden teker teker çıkarmaları gerekti ama sonunda yapacak bir şey kalmadı.

Biz sıradan insanlarız bir orduyla nasıl başa çıkarız?” Durakladı, herkes ona bakıyordu. “Yürüyebilen herkes sonunda kaçtı. Babam gibi en yaşlılar geride kaldı çünkü yürüyemiyorlardı ve onları taşıma olanağımız yoktu. Başlarına Allah bilir neler geldi?”

Safad’daki Yahudi komutanın dediğine göre, Yahudi askerlerin yaşı ortalama seksen olan Müslümanları bir araya toplayıp 1948 yılının Haziran başlarında Lübnan’a sürdüğü sonradan ortaya çıktı. Geride hâlâ evinde yaşayan az sayıda yaşlı Hristiyan Arap Safadlı kalmıştı. Ama bunları da kamyonlara doldurup Hayfa’ya götürdüler ve manastırlara yerleştirdiler. Safad halkından hiç kimsenin geri dönmesine izin verilmedi ve çeşitli sürgünlerin karmaşası arasında, Mustafa’nın bir daha babasını görüp göremediğini bilmiyorum.

Sokaklarda hep Filistin ve Filistinliler konuşuluyordu. Sadece pijamalarının altını giymiş adamlar Safad’dan ve genel politikadan söz ediyordu. Şam’ın yoksul yörelerinde erkeklerin gece olduğu gibi gündüz de pijamalarının altını giymesi âdeti. Bazen pijamanın altına ek olarak bir gömlek veya soğuksa gömleğin üzerine de bir kazak giyerek “şık” olurlardı.

Babam Suriye’de birkaç ay boş yere iş aradıktan sonra bizi bırakıp İngiltere’ye gitti. Bu kararı alması onun için hiç de kolay olmadı, tereddütler ve hayal kırıklıkları sonunda, annemin karşı çıkmasına rağmen böyle karar verdi. Kudüs’teki işine dönemeyeceğini anlayınca yeni bir iş bulması gerektiğini kavradı, “Kudüs’te durum düzeline kadar,” diye annem hemen ekliyordu. Ürdün’de iş aradı ama o zaman Amman küçük bir taşra kasabasıydı ve babam gibi yetişmiş elemanlara pek ihtiyaç yoktu üstelik tek iyi iş teklifini de ge-

en yıl kendisi geri çevirmişti. Kahire'ye yerleşen komşumuz Ebu Ahmet, şam'daki kuzeni vasıtasıyla babama mektup yazıp oraya gelmesini söyledi. Kahire dünya üstünde bir cennetti, orada çalışacak iş, kazanılacak para vardı. Annem bunu duyunca heyecanlandı.

Annem, "Belki de doğrudur," diyordu. "Belki de Kudüs'e dönene kadar orada kalmalıyız." Mısır, Arap dünya-sında şıklığın merkeziydi. Bir film endüstrisi, ünlü şarkıcıları ve gösteri insanları vardı, en ünlü gazete ve dergiler orada yayımlanırdı. Kahire moda dünyasında olduğu kadar entelektüel ve politik yaşamda da ncyd. Her Arap Kahire'yi en azından görmeyi hayal ederdi, birçoğu da orada yaşamak isterdi.

Ama babam aynı fikirde değildi. "Dünyada kalan son adam olsa bile Ebu Ahmet'e güvenmem," diyordu, "Filistin'deki o işten sonra." Ebu Ahmet'in Yahudilere toprak satanlardan biri olduğu konusunda çok söylenti çıkmıştı. Emlakılık yapıyordu ve yalnızca geçinecek kadar para kazanabiliyordu. Aniden zenginleşince bunun tek bir yolu olduğu konusunda söylentiler yayıldı – Yahudilere toprak satıyor olmalıydı. Babam bir keresinde onu Kudüs'te Sion Meydanı'ndaki Siyonist emlakçının dükkânına girerken görmüştü. 1880'li yıllardan itibaren Filistin'e gelen Yahudilerin toprak edinmek için çok çabaladıkları biliniyordu. Çoğu zaman Avrupa ve Amerika'daki varlıklı Yahudiler tarafından da desteklendiklerinden toprak sahibi olmak için her fiyatı ödemeye hazırđılar. Önceleri Filistinliler onlara toprak satıp bu arada kendileri de zenginleştiler. Ama zamanla bunun göründüğü kadar masumca bir iş olmadığı anlaşıldı.

"Bir şeyler planlıyorlar," deniliyordu. "lkemizi ele geçirmek istiyorlar." 1946 yılından sonra Yahudilere toprak satmak AHC'nin gözünde, bazı durumlarda ölümle cezalandırılan hıyanetle eşdeğer tutuldu. 1947 yılının yazında bir

akşam komşularımız Ebu Ahmet'in evinde toplanmış gülüp eğlenirken aniden maskeli adamlar geldi. Dosdoğru içeri girip kadınlardan ayırdıkları erkekleri kabaca itip kakarak bir arka odaya soktular. Silahlar patladı ve biri yaralandı ama yaralanan Ebu Ahmet değildi, babam, "Oysa onun peşindeydiler," demişti. AHC'nin Siyonistlerle ticari ilişkileri engellemek için kurulan birimi, Boykot Komitesi'nden söz ediyordu. O da o gece Ebu Ahmet'in evine davetliydi ama nargile içip kitaplarını karıştırarak evde kalmayı yeğlemişti. Annem, "Olacakları biliyormuş gibi," demişti.

Ondan sonra Ebu Ahmet korku içinde yaşadı. O ve ailesi AHC'nin tekrar saldırmasından çok korkuyordu. Ama başka bir şey olmadı ve 1948 yılının başlarına kadar dayandılar. Sonra eşyalarını toplayıp Kahire'ye gittiler. Kısa bir süre içinde Ebu Ahmet oraya yerleşip kârlı bir iş kurmayı başardı. Komşular bunu, "kirli Yahudi parasıyla" yaptığını söylüyorlardı. Kahire'de Ebu Ahmet'ten başka tanıdığımız olmadığı için akıl soracak kimsemiz yoktu, ayrıca babamın oraya gidip araştırma yapacak parası da yoktu. Bu yüzden başka bir şey düşünmek zorundaydı. Kimsenin öğütlerine kulak asmadığı halde Ebu Salma amcama danıştı.

Ebu Salma ona göçmen akınından sonra Suriye'de işlerin durulmasını beklemesini veya Ürdün'de çalışmayı yeniden düşünmesini öğütledi. Artık ikisi de yakın bir zamanda Filistin'e dönüşün gerçekçi bir düşünce olmadığını kabul etmişti. Amcamın oturduğu Hayfa kenti nisan sonunda Yahudilerin eline geçmişti. Hemen hemen bütün Araplar ya kaçmış ya da şehirden çıkarılmıştı. Hayfa bir Yahudi şehri olmuştu. Kısa bir süre sonra, mayısta yengemin doğup büyüdüğü şehir olan Akra da aynı kaderi paylaştı. O zaman zarfında diğer Filistin şehirleri de aynı şekilde ele geçirildi. En büyük şehir olan Yafa düşüp de sadece bir hafta içinde Arap nüfusun 80.000'den 4.000'e inivermesi büyük bir şok ve acı ya-

rattı. Bütün bu öykülerin tek bir sonu vardı, binlerce çaresiz insan, neresi olursa olsun güvenli bir yere doğru yürüyordu. Arap liderler, hatta İngiliz yetkililer de onlara evlerine dönmelerini emrediyordu ama kimse onları korumaya hazır değildi.

Bu arada, Tulkarim’de ailemizin durumu daha da kötüleşmişti. Kasabayı Yahudi saldırılarına karşı korumak için silahlı genç erkekler Suat halamın evinin yukarısındaki okula yerleşmişti. Oradan Tulkarim yolunu gözleyip Yahudi askerlere ateş edebileceklerdi. Bu arada kocası Züheyr devlet bursuyla Londra’da okuduğu için Azize annesiyle oturuyordu. İkisi kız biri oğlan üç küçük çocuğu vardı ve tek endişesi onları koruyabilmektir. 1948 yılının başlarından beri evsiz kalanlar Tulkarim’e akın akın göçtükçe durum giderek daha karışık ve tehlikeli bir hal almıştı. Onlara yetecek kadar yiyecek yoktu ve herkesin stokları erimişti. Tütün bile kalmamıştı ve herkes ot sarıp içmeye başlamıştı. Sonuçta herkes, tarihi zamanlardan beri Arapların baş yiyeceği olan hurma yer olmuştu. Sonraları o zaman dilimine Tulkarim’de “hurma yılı” denildi. Kasabanın yiyecek stoklarının yenilenmesi çok uzun zaman almıştı.

Nisan ayında silah sesleri gündelik olay haline gelmişti ve Azize çocukları vurulacak korkusuyla dehşet içinde yaşıyordu. Bir sabah, bir kurşun vınlayarak evin penceresinden geçip üç yaşındaki kızının önünde oynadığı kapının biraz yukarısına saplandı. Azize daha sonra, o anda aklını yitirdiğini hissettiğini söyledi. Yiyecek kıtlığı, sürekli tehlike içinde olmak, kocasının yokluğu -sorunlardan dolayı aylardır ondan haber alamamıştı- hepsi birleşince içinde yaşadığı cehennemden kurtulmayı aklına koydu. Çocukların giysileri ve bezlerini bir çantaya koyup annesine Amman’a gideceğini söyledi. Onun perişan halini gören Suat hala kalması için yalvarmış ama Azize’yi ikna edememiş. Birazcık parası var-

miş ve Amman'a varınca nereye gideceğini bile bilmiyormuş. Öğretmenlik yaparken arkadaşlık ettiği bir diğer öğretmenin babasının orada bir lokantası olduğunu hatırlamış. Niyeti oraya gidip onları bulmak ve misafirperverliklerine sığınmakmış. Çocuklarını otobüse bindirmiş ve bir akrabamız olan otobüs şoförü onu ücretsiz Amman'a götürmüştü.

1947 yılından beri Imperial College'de eğitim gören Züheyr, Filistin'deki olayları duydukça sürekli bir endişe içinde yaşıyormuş. Nisanın ortalarına doğru Züheyr ve Arap dünyasının her köşesinden gelen kırk öğrenci Filistin paramparça edilirken sessiz kalamayacaklarına karar vermişler. Aralarından bir temsilci heyeti seçip Filistin'i desteklemek için profesörlerinden izin istemişler. Devlet bursları kolayca kazanılmadığı ve heveslisi çok olduğu için bu Züheyr için büyük bir özveridir, çünkü böyle bir anlaşmayı bozmak bir daha yenilenmeme tehlikesini göze almak demektir. Ayrıca İngiltere'nin Filistin'e karşı tutumu karışık ve değişken olduğu için öğrenciler profesörün nasıl tepki vereceğinden de emin değilmiş. Oysa profesör onlara anlayış göstererek Züheyr'i şaşırtmış. Gitmesine izin verip ona şans dilemiş.

Züheyr 14 Nisan'da Tulkarim'e vardığında Azize çocuklarıyla oradan ayrılmıştı. Nerede olduğunu kimse bilmiyordu, sadece Amman'da olabileceği söyleniyordu. Bundan sonra, Züheyr'in hayatı boyunca unutamayacağı karabasan gibi bir arayış başladı. Tulkarim, Filistin'in geri kalanını saran olayların tehdidi altında olsa da, Züheyr oradan ayrıldığında oldukça sakin bir yerdi. Bu yüzden karşılaştığı manzaraya hiç hazırlıklı değildi. Kuzeyden ve kıyı köylerinden gelen binlerce göçmenle tıklım tıklım dolu olan kasaba tınmaz bir haldeydi. Göçmenler okullarda, camilerde ve kamuya ait binalarda, hatta kasaba halkının evlerinde kalıyordu. Yiyecek çok azdı ve evsiz insanların akınını bir düzene

sokacak yetkili de yoktu. Ulusal Komite'de yeterli eleman yoktu ve hepsi savunmayla ilgileniyordu. Tulkarim'in dışındada, silahlı Yahudi ve Arap grupları arasındaki şiddetli çarpışmalar bütün hızıyla devam ediyordu ama savaş düzensiz ve denetimsizdi. Züheyr, Ürdün'e gitmek isteyince kimse-nin kaçmasına izin verilmemesi için emir alan Ulusal Komite ona engel oldu. Başına gelenleri anlatıp gitmesine izin vermeleri için yalvardı. Komite komutanı Azize'nin kız kardeşinin kayınpederiydi ve Züheyr'e döneceğine dair söz vermesi şartıyla izin verdi. Filistin'den kaçan göçmenlerin önce gittiği Salt'a (Amman'ın batısında bir şehir) bakmasını önerdi.

Salt'a giderken Arap savaşçıları onu birçok kez durdurup Yahudi olup olmadığını araştırdılar. Oraya varınca durumun Tulkarim'dekinden çok daha kötü olduğunu gördü. Burada da binlerce göçmen sığınabildiği yerde yaşıyordu, aileler aralarına bir çarşaf gererek mahremiyetlerini korumaya çalışıyordu. Göçmenle dolu bir camiye girince bir kadının bir köşede doğum yaptığını gördü. Yerel halkın hepsi gönüllü sosyal yardım elemanı olmuştu. Göçmenlere yiyecek veriyor ve onları bulabildikleri yerlere yerleştiriyorlardı. Ama Tulkarim'deki gibi burada da hizmet verecek ne hükümet temsilcisi, ne de kamu görevlisi vardı. Çevreye karmaşa ve kaos hâkimdi.

Züheyr insan kalabalığında Azize'yle çocuklarını aradı ama aynı giysiler içinde, ıstırap ve endişe dolu yüzlü binlerce köylü erkek ve kadından hiçbirinin kendi ailesi olamayacağını düşündü. Biri göçmenlerin listesini çıkarmıştı ve bakması için ona verdi. İnsanlar iyi kalpliydi ve yardım etmeye hazırdı; akrabalarını yitirenin yalnız o olmadığını ve Allah isterse onları bulabileceğini söylüyorlardı.

Giderek artan bir çaresizlik içinde Amman'a gitti ve Tulkarim ile Salt'taki manzarayla karşılaştı. Ailesini buradaki

göçmenlerin arasında da aradı ve artık Azize'yi sonsuza dek yitirdiğini düşünmeye başladı. Öylesine öfkelenip kederlenmişti ki, o anda Yahudilerle savaşılan herhangi bir grup veya orduya hemen katılmaya hazırdı. Öğrenimini ve güçlkle kazandığı bursunu feda edecek ve hayatını bu savaşı adayacaktı. Bu arada Azize öğretmen arkadaşını bulmuştu ve onun yanında kalıyordu. Biraz kendini toparlamıştı ve şimdi Züheyr'in hasretini çekiyordu. Abdül-Gani amcanın Amman'da olduğunu biliyordu ve ondan yardım istemeye gitti. Züheyr de amcamın sık sık uğradığı yerlerden birinde, merkezi Amman'daki Philadelphia Otel'de ona rastlayınca karı koca yeniden birleşti ve ertesi günü de Tulkarım'e döndü.

14 Mayıs 1948 günü ülkemizde "İsrail" adlı yeni bir devlet kurulduğu tüm dünyaya ilan edildi. Bundan böyle halkı da İsrail halkı olarak adlandırılacaktı. Ebu Salma amcam, "Bak işte," dedi, "Yahudiler baştan beri bunu amaçlıyordu." Sürekli başını sallıyordu. Bu devleti kimse ciddiye almadı ve Arap dünyasında hep "sözde İsrail devleti" olarak anıldı. Aynı zamanda, Yahudilerin kendini beğenmişliklerini körükleyen ve işin bu safhaya erişmesine izin veren İngilizler ile Arap ülkeleri kınandı. İngilizlerin ihanetinden söz ediliyor, gerçek düşmanın Yahudiler değil onların Filistin'e girmesine izin veren İngilizler olduğu ileri sürülüyordu. Büyükbabamın evindeki konuşmalar hiddet ve hayal kırıklığıyla yüklüydü ve bana Kudüs'te bütün komşuların sürekli aynı şeylerden yakınmalarını anımsatıyordu.

Ertesi gün, 15 Mayıs'ta, beş Arap ülkesinin orduları, -Ürdün, Suriye, Lübnan, Mısır ve Irak- yağma ve talanla ele geçirilen Arap topraklarının ve mülkünün üzerinde kurulan "yasadışı kuruluş"a saldırmak için harekete geçti. Övüne-

rek, Yahudileri yenilgiye uğratıp göçmenleri evlerine göndereceklerini iddia ettiler. Halk bunu sevinçle karşıladı ve göçmenler umutlanmaya başladı. “Onlara hadlerini bildirin!” deniliyordu. “Yahudiler bok yesin!” Irak ordusu batı cephesine, Tulkarim’in dışında mevzilenmiş Yahudi güçlerine doğru ilerledi. İlk işi, otuz dakikadan fazla sürekli ateş ederek bir milyon gülle yağdırmak oldu. Tulkarim yönüne ilerleyen Yahudi güçleri hemen durakladı. Züheyr, “O gülleler bize müzik sesi gibi geliyordu,” dedi. “İlk kez kurtuluşun yakın olduğunu hissettik.” 1948 yılına kadar Tulkarim halkı genel Arap görüşünü benimseyerek Yahudilerin korkak olduğuna ve Araplar karşısında başarılı olamayacağına inanmıştı. Yahudi saldırılarının vahşeti ve başarısı onları tamamen şaşırtmıştı, bu yüzden Irak askerlerini görünce çok sevindiler; sokaklara dizilip onları sevgiyle alkışladılar. Züheyr Amman’dan döndükten sonra aileyi koruyabilmek için bir tüfek almıştı ama Iraklılar gelince tüfeğini kaldırdı.

Babam Şam’da, “Bakalım, göreceğiz,” demekle yetindi. Bu aralar morali her zamankinden daha da bozuktu. Çünkü yüzleşmek zorunda olduğumuz gerçek şuydu: Kudüs’teki evimizi yitirmiştik ve hiç paramız kalmamıştı. Amman’da hissettiği her şeyin bittiği duygusu, İsrail Devleti’nin ilan edilmesiyle daha da güçlenmişti ve bu adeta Filistin’in öyküsündeki son bölümdü. Artık yakın bir gelecekte oraya dönme planlarından vazgeçti ve iş aramayı sürdürdü. Ebu Salma aıncanın Suriye veya Ürdün’de kalma öğüdünü de kabul etmeyip başka olanaklar aramaya yöneldi.

Haziran geldiğinde, kulağa ne kadar muhteşem gelse de beş Arap ülkesinin ordularının Yahudilere karşı savaşta başarılı olamadığı anlaşılmıştı. Karşılıklı şikâyetler yatıştıktan sonra ortaya çıkan gerçeği o zaman çoğu kimse kavrayamamıştı. Gerçek şuydu: Beş Arap ülkesinin ordularındaki tabur sayısı Yahudi ordusundakilere zar zor erişiyordu ve

bunların çoğu deneyimsiz, kötü eğitilmiş ve şevkli olmayan yeni askerlerdi. Onlar, büyük bir çoğunluğu müttefik saflarında savaşmış İkinci Dünya Savaşı gazisi olan ve İngilizlerin yetiştirdiği, üst düzeyde eğitim görmüş ve davasına yürekten bağlı Haganah'la boy ölçüşemeyecek askerlerdi. Ayrıca Yahudi liderler Arap ülkeleriyle yapılması muhtemel savaş için 1947 yılından beri yoğun bir şekilde hazırlanıyordu ve ordularını 1948 yılının Mayıs'ından çok önce İngiliz profesyonellerin önerilerine uygun olarak yeniden düzenlemişlerdi. Modern silahlarla donatılmış ve İngilizlerden yirmiden fazla savaş uçağı satın almışlardı. Oysa Arap tarafı hazırlıksızdı ve Siyonistlerle savaşmaya son anda karar vermişti. Askerlerin elindeki silahlar yetersiz ve eski modeldi. Yalnızca Irak ve Ürdün'ün Arap Ordusu özellikle de İngiliz subayların eğitip kumanda ettiği Ürdün Ordusu, diğerlerinden farklıydı. Ama bu avantajlar, Arap ülkelerinin komutanları arasında eşgüdüm kurulmadığı, Siyonistlere karşı ortak bir strateji oluşturulmadığı ve Ürdün'ün savaşa kendi amaçları için girmiş olduğu gerçeği yüzünden yitirildi.

Ürdün Kralı Abdullah'ın Filistin'i Siyonistlerle paylaşmak için gizli bir anlaşma yaptığı söylentileri çok yaygındı. Yahudiler bölünme kararıyla BM tarafından onlara ayrılan toprakları alacak, kral da yoğun Arap nüfusu olan bölgeyi alıp krallığının bir parçası yapacaktı. Bu nedenle, Arap Ordusu'na, Filistin'in Yahudi devletini oluşturacak bölgesindeki Yahudi ordusuna saldırmaması için emir verildiği söyleniyordu – iyi eğitilmiş canla başla savaşan askerlere, tam kazanmaya başladıklarına inandıkları sıralarda, hep geri çekil emri verilmişti. Ama gizli emelleri olan yalnız Ürdün değildi, Suriye'nin de kuzeyde Suriye sınırına yakın olan Tiberiya'yı almak istediği söyleniyordu. Irak'ın da kendi amaçları olduğu söyleniyordu. Bütün bunlar doğruysa, o zaman, Arapların göstermelik bir savaş yürüttüğü açıktı.

Hâlâ Tulkarim yakınlarında olan Irak ordusu, Yahudilerin (veya İsrail'in) kuzeyde ilerleyen Suriye'yi durdurmasına göz yummasından sonra, hazıranda iki taraf arasında ateşkes ilan edildi. Irak askerleri, İsrailileri Cenin'den başarıyla çıkardıktan sonra aniden savaşı bıraktı. Savaşa devam etmek için emir almadıklarını söylüyorlardı. Babamın eğitim dairesindeki eski arkadaşı Leon Blum, 1950'de bizi Londra'da ziyarete geldiği zaman, "Hiç anlayamadık," diyordu. Bu arada İsrail vatandaşı olmuş ve yeni kimliğine uyum sağlamak için adını Gideon Binor olarak değiştirmişti. "İrak'ın yapacağı şey Tel Aviv'e doğru ilerleyip ülkeyi de bizim güçlerimizi de ikiye bölmektir. O zaman başımız gerçekten dertte olurdu. Bunu niye yapmadılar?"

Savaş sırasında İsraililer, Yahudi Mahallesi'ni kurtarmak için Eski Kudüs'e saldırmıştı. Bunu yaparken Kubbetül Sahra'yı top ateşine tutmaları büyük öfke ve dehşet uyardırmıştı. Bazıları annemin akrabası olan ve büyükannemi ziyarete gelen Şam'daki mahallemizin kadınları çok öfkeliydi. Öfkelerini olduğu gibi anneme yönelttiler.

"Cami zarar gördüyse bu senin suçun, Allah senin dinsizliğini cezalandırmıştır," diyorlardı. "Siz, Kudüs'te hepimiz utanmadan başı açık geziyorsunuz, işte Allah razı gelmedi!" Annemin de ablamın da Filistin'de peçe takmadığını ima ediyorlardı. Bu tam olarak doğru değildi, çünkü annem peçesini Eski Kudüs'ten Katamon'a taşındığımız zaman çıkarmıştı. Şam'a geldiğinden beri de toplumsal geleneklere saygı göstermek için yeniden takmak zorunda kalmıştı ama bu, onun içten olmadığını bilen kadınların hiçbirini tatmin etmemişti. Gerçekten de, annem büyükbabamın oturduğu semtten uzaklaşır uzaklaşmaz peçesini hemen çıkarıyordu. Her zaman barışı sağlamaya çalışan büyükannem, haksızlık ettiklerini ve bunun annemle bir ilgisi olmadığını söyleyerek hepsini yatıştırdı. "Allah biliyor

ya, zaten yeterince üzgün,” diye sözlerini bitirdi. Gerçekten de annem üzgün görünüyordu ve çok ağlıyordu. Eski Kudüs’te oturan bütün arkadaşlarını düşünüyordu. “Ne olur Allahım, güvende olsunlar,” diye avuçlarını gökyüzüne açarak dua ediyordu. “Ne olur Allahım, kimse onlara zarar vermemiş olsun.”

Birinci ateşkesten sonra çatışmalar yeniden başladı. Arap Ordusu, İsrail’in doğu Kudüs’ü ele geçirmesini engellemeyi başarmıştı ama Araplar İsrail ordusunu yine yene-memişti ve bir ay sonra ikinci kez ateşkes ilan edildi. Herkes hiddet içindeydi, “Nasıl olur da beş ülkenin, *dile kolay tam beş ülkenin*, ordusu bir avuç Yahudi gangsteri yene-mez,” deniliyordu. Çatışmaların durulmasından yararlanarak yasadışı silah stoku yapıp ordusunu güçlendirdiği için her ateşkesin İsrail lehine işlemesinden acı acı şikâyet ediliyordu, oysa BM ambargosu Arapların aynı şeyi yapmasını engelliyordu.

Tulkarim’e bir uyuşukluk ve çaresizlik yerleşti. Halk durup dinlenmeden savaşı desteklemişti ama bu açıkça hiçbir işe yaramamıştı. Örneğin, Kalkilya dışındaki savaşta, Yahudilerle savaşan Arapların yanında yer almak için ellerinden geldiği kadar çok adam göndermişlerdi. Bu adamlara top ateşinin korumasında düşmana doğru ilerlemeleri söylen-mişti. Ama çoğu savaş eğitimi görmemişti, üstelik Yahudi ordusu asker ve teçhizat bakımından Araplardan üstündü. Savaş kaçınılmaz olarak yitirildi ve Tulkarim’in tek hastanesi yaralı ve ölmek üzere olanlarla dolup taşı. Kasabanın eczanesi elindeki bütün ilaçları yaralıların tedavisi için bağış-ladı. Hayatında kimseyi tedavi etmemiş ama Londra’da bi-yoloji okumuş olan Züheyr de diğer gönüllülerle birlikte hastanede görev yaptı. İlk hastalarından biri olan bir ağır yaralıyı iyileştirmek için canla başla çabalarken, dehşet içinde adamın ölmüş olduğunu fark etmişti.

İsrailliler savaştan yararlanarak Filistin kasaba ve köylerini boşaltmayı sürdürüyordu. Haziranda Hayfa, Tel Aviv ve Akra yakınlarındaki onlarca kasaba tümüyle yıkıldı, yerleri de dümdüz edildi. Tulkarim veya Hayfa'ya çok yakın olduğu için babam ile amcam bu kasabaların çoğunu biliyorlardı. Temmuz ayı geldiğinde İsrailliler demiryoluna kadar Tulkarim'in dışındaki tüm toprakları ele geçirmişti. Bu operasyon sırasında amcam ailemizin 100 dönüm, Azize'nin ailesinin ise 200 dönüm toprak yitirdiğini hesaplamıştı. İsraillilerin bunu yerli halkın bir daha dönmesini engellemek için yaptığı açıklanırken, babamla amcam asık suratla radyo dinliyordu. Radyo Arap ülkelerinin bu şeytanca manevralardan haberdar olduğunu ve bunun sonuçta Yahudilere hiç yararı olmayacağını iddia etti. Mısır ile Suriye, İsrail'i yendiklerini açıkladı. Bunu dinleyenler başlarını sallayıp iç çekmekle yetindi. Havadaki karamsarlık ve kasvet neredeyse elle tutulacak kadar yoğundu ve bir şekilde, babamın ne yapması gerektiğine karar vermesini sağladı.

Babam İngilizlerle arasında bir sevgi-nefret ilişkisi olduğunu asla gizlememiştir. Bir yandan kültürlerine, dillerine ve örgütlenme yeteneklerine hayrandı, diğer yandan da Filistin'e yaptıklarından ötürü onlardan nefret ediyordu. Sık sık, "Onlar olmasa, ne Yahudiler ülkemizi işgal ederdi ne de bir İsrail devleti kurulabilirdi," diye tekrarlardı. Manda hükümeti onu 1938'de, sonra da 1946'da Londra'daki Eğitim Enstitüsü'ne kursa gönderdi. Bu, onda bu şehre karşı hiç azalmayan bir sevginin doğmasına neden oldu. "Londra, içinde yaşadıkça giderek daha çok seviliyor," derdi. "İlk görüşte sevilecek bir yer değil. Beğenmen için orada yaşamak gerek." Kudüs'ten Londra'daki BBC'ye iş başvurusu yaptığı zaman çok beğendiği bu şehirde daha fazla zaman geçirmek arzusundaydı.

Filistin'deki korkunç durum ve Arap dünyasında, en azından gitmek isteyeceği yerlerde, uygun bir iş bulmakta zorlanması onun Londra'ya gitme isteğini yeniden alevlendirmişti. BBC'ye yeni bir başvuru yaptı ve olumlu cevap aldı. Haziran ayında iş görüşmesi için Kahire'ye gitmesi isteniyordu. Annem bu arada orada başka bir iş bulmasını ummaya başladı. Gerçekten de, Kahire'ye yerleşmesi için ısrar eden eski komşumuz Ebu Ahmet'i arayıp bulmuştu. Fakat BBC ile yaptığı görüşmeden sonra Arapça servisinde dil denetmeni görevi teklif edilince o da kabul etti. Şam'a dönüşünden kısa bir süre sonra Londra'dan gelen mektupta önce yalnız başına gelmesi, ailesini getirmemesi öneriliyordu. "Hâlâ savaşın etkilerinden kurtulmaya çalışıyoruz," diye yazıyorlardı. "Burada yiyecek vesikaya bağlı, bu yüzden, çocuklarınızı şu aşamada ülkeye getirmenizi önermeyiz." Babam gizlice gitmeye karar vermişti ama önce sorunu tartışmak üzere aile ve dostları bir araya topladı. Büyükbabam şiddetle karşı çıktı, dayım da çok iyi düşünmesi gerektiğini söyledi. "Karin tutucu bir kadın ve bizim toplumumuzun dışında yaşamaya alışık değil, çocukların da bu kadar uzaklara götürülmek için henüz çok küçük." Dostların çoğu onlara katıldı ama birkaçı da nasıl olduğuna bakmanın bir zararı olmayacağını savundu.

Sonunda babam bir yılığına tek başına gitmeye karar verdi. Her şey yolunda giderse, Siham üniversiteye gidebilmek için ona katılacaktı. Annem de Londra'ya gitmeye hazır olana kadar Zeyyat'la ben onunla birlikte Şam'da kalacaktık. Annem bunu duyunca dehşete düştü. İngiltere'ye gitme kararı onun başına gelebilecek en kötü şeydi, daha kötüsü Kudüs'ten kaçışımızdı. Babam İngiltere'ye gitse de gitmese de hiçbirimizin ona orada katılmayacağını açıkça belirtti. Filistin'de birkaç İngiliz'i tanımakla dilini ve âdetlerini çok

az öğrenebildiği bu uzak ülkeye gitmek, ailesinden ve arkadaşlarından ayrılmak onun aklının alacağı bir şey değildi. O Arap dünyasının bir kızıydı ve böyle olmaktan çok memnundu ve bizim geleceğimiz için bambaşka planlar yapmıştı. Babamın, Filistin'e yakın Arap ülkelerinden birinde, tercihan Mısır, belki de Ürdün'de bir iş bulup yerleşeceğini ummuştı. "En azından çocuklar hâlâ Filistin'deymişiz gibi bir Arap olarak yetişirler, kızlar da koca bulurdu," diyordu. "Ama uzaklara gidersek onların hali ne olacak?"

Yine de babamın kararlı olduğunu görebiliyordu ve para kazanmadan daha fazla dayanamayacağımızı da anlıyordu. Babam tutumlu bir adamdı ve birikimini her olasılığa karşı Kudüs'teki Arap Bankası'na yatırmıştı. Oradan ayrılacağımız günden bir gün önce durumun belirsizliği yüzünden bütün parasını çekmişti. Daha sonra altıncı hissinin ona bu konuda yardım ettiğini söylerdi, aynı şeyi yapmayan arkadaşları sonradan çok üzölmüştü. Parasını Mayıs 1948'den önce çekmeyenler, İsrail devletinin bu tarihten sonra bankaya ve hesaplara el koyduğunu öğrendi. Filistinlilere ait bütün hesaplara İsrail devleti el koymuş ve sahiplerine paralarını ancak yıllar sonra geri ödemişti. BM'nin uyumlu ve uzun süren çabaları ile Barclay's Bank'ın Amman Şubesi'nin verdiği bir kredi, İsrail'i Filistinlilere ait dondurduğu banka hesaplarını iade etmeye ancak ikna edebildi. Yine de herkes parasını alamadı ve bazıları birikimlerini yitirdi, bu da herhalde yeni İsrail devletinin kuruluşunda kullanıldı.

Böylece annem ister istemez boyun eğdi ve babam büyükbabama kararını açıkladı. Ona, "Emine'ye ayda elli sterlin göndereceğim," dedi. "O ve çocuklar aç açık kalmayacaklar."

Finans bilgisi Osmanlı devrinden kalan büyükbabam, "Altın mı?" diye sordu. Babam gülererek, "Hayır, hayır, altın değil ama yeterli olacak, üzölmenize gerek yok," dedi.

Babam temmuz sonunda, Filistin'de yapılan ikinci ateşkes anlaşmasından ve İsraililerin Katamon'daki boş Arap evlerine el koyup oralara Yahudi aileleri yerleştirdiğini duymamızdan hemen sonra gitti. Bu arada, İsrail ordusu ülkenin daha başka bölgelerini de ele geçirmişti; Galile'nin büyük bir bölümü, Nasıra, Lida ve Siham'ın doğum yeri olan Ramleh düşmüştü. Ailesiyle birlikte güle güle demeye gelen Ebu Salma, "Kurtların cesedi yiyeşini izlemek zorunda kalmayacaksın," demişti. 100.000 kişi daha göçmen olup akın akın Filistin'den kaçtı. Ateşkes sırasında birkaç aile dönme ye çalışmıştı ama Yahudilerin onları silah zoruyla kovaladığını söylediler. İsraililer Filistin'den uzaklaşan yolları mayınlayarak tehlikeli bir hale getirmişti. Yeni kurulan İsrail'in kaçanların bir daha geri dönmemesi için elinden geleni yapacağı giderek daha açıkça görülüyordu. Herkes bunlardan bahsederken babam ender olarak lafa karışıyordu. O sessizce ayrılış hazırlıklarını yapıyordu.

Önceleri onun uzun bir süre bizden uzak kalacağını anlamamıştım. 1946 yılında ben altı yaşındayken yaptığı İngiltere seyahatini hatırlıyordum, bana çok uzun gelmemişti. Bunun da aynı olacağını sanıyordum ama bizden yine neden ayrıldığını tam olarak anlamıyordum. Ablam babamın gidişine üzülmüyordu ama en kısa zamanda onu yanına aldırma ya söz verdiği için de seviniyordu. Oysa Zeyyat üzüntülü görünüyordu. Onun için en önemli olan bütün ailenin bir arada olmasıydı. Kudüs'ten ayrılmayı kabul etmişti çünkü hep birlikte ayrılmıştık ve hâlâ da beraberdik. Ama bu seferki farklıydı. İlk kez gerçekten de parçalandığımızı hissediyordu. Veda ederken babamın onu öpmesine izin verdi ama hiçbir şey belli etmedi.

Babam, annem dışında hepimizi öptü, onun ise yalnızca elini sıktı. Çünkü büyükbabam oradaydı ve evli de olsa erkeklerle kadınların başkalarının yanında öpüşmesi törelere

aykırıydı. Vedalaşırken neler hissettiğini bilmiyorum ama gözleri yaşlıydı. Şimdi düşünüyorum da, acaba bizden ayrıldığı için mi, yoksa kökenlerinden ve tekrar bizim olmayacağını bildiği Filistin'e ait hatıralardan koptuğu için mi gözyaşı döküyordu. Bütün o süre içinde, hep düşünceli görüldüğünü hatırlıyorum ama düşünceleri durumumuzun insani açıdan önemiyle değil pratik yönüyle ilgiliydi. Sanki Kudüs'ten ayrılışımız, önemli de olsa sadece bir terslikti ve o bu yüzden bazı can sıkıcı ayarlamalar yapmak durumunda kalmıştı. Ve o bu ayarlamaları ve gereken her şeyi fazla önemsemekten ve sessizce yapmıştı. Mesleğini, annemle birlikte uğraşıp didinerek elde ettikleri evi, hepimizin geleceği için yaptığı plan ve hedefleri yitirmek onu kimbilir nasıl üzmüştü.

Londra'ya gidince bize geçici bir adres gönderdi. Bu arada başka bir yer arayacaktı. Başlangıçta sözünde durdu; annem her ay İngiliz Büyükelçiliği'ne göndereceğini söylediği el-İl sterlini alıyordu. Sonra birden ondan haber de para da almaz olduk. Annem endişelendi. Bu onun yapacağı bir şey değildi, bize ve ona muhtaç olan annesine, kız ve erkek kardeşlerine karşı görevlerini her zaman yerine getirmişti. Bunu anlayamıyordu. Sonunda Siham'a mektup yazdırıp hiç paramız kalmadığını bildirdi ve büyükbabamın da durumu iyi olmadığını için bize para göndermesini istedi. Etkileyici bir tarzda, "Tramvay parası olmadığı için Zeyyat okula yürüyerek gidiyor," diye yazdı. "Hâlâ delik deşik eski giysilerimizi giyiyorsunuz." Siham ona yazdıklarını okuyunca annem, "Bunları da nereden uydurdun?" diye sordu ama ona kızmamıştı. İşe de yaradı. Kısa bir süre sonra babam cevap yazdı. Kalacak bir yer bulmakla ve yeni işine alışmakla meşgul olduğunu yazıyordu. Londra'da oturacak yer bulmanın çok zor olduğunu ve tek odalı bir evden diğerine taşınmak zorunda kaldığını yazıyordu. Bir aileye uygun ev bulmak neredeyse olanaksızdı, ama o hâlâ arıyordu. Dönmeyecekti ama para gönderecekti.

Bu mektuptan sonra annem, bize eskisinden de az zaman ayırabilir oldu. Sürekli birilerini ziyaret ediyor ve biz tam öğle yemeğine otururken bazen de yemekten sonra dönüyordu. Kudüs'te de kadın arkadaşlarını ziyaret etmekten hoşlanırdı ama yemek pişirmeden asla evden çıkmazdı, babam ve bizlerle birlikte yemek yemek için hep zamanında dönerdi. Ama şimdi hiç yemek pişirmiyor ve bu işi büyü-kanneme, hatta Siham'a bırakıyordu. Sık sık geceyi başkalarının evinde geçiriyor ve eve ancak ertesi gün akşamüstü dönüyordu. Bir gün ablamla karşılıklı bağıştılar.

Siham öfkeyle, "Senin neyin var?" diye bağırды. "Peki ya biz ne olacağız, ya Zeyyat, ya Ghada?" Annem, "Git başımdan," diye haykırdı. Onun yokluğunu fark etmiş olan Talip dayım ancak o zaman, artık yemek yapmadığına göre bundan sonra öğle yemeği için teyzemizin evine gideceğini söyleyince annem tekrar bizim için yemek pişirmeye başladı. Teyzemle arasında hep bir rekabet vardı ve dayımın imalı eleştirisi canını sıkmişti. Dayım olmasaydı her gün dışarı gitmeyi sürdürecekti.

Geri dönüp de anne ve babamın o günlerdeki davranışlarına bakınca onları çok garip buluyorum. Sanki her ikisi de geçici bir çılgınlığa yakalanmıştı, daha önceleri asla yapmayacakları bir sorumluluktan kaçma durumuna girmişlerdi. Belki de yaşadıklarının travması onları sandığımızdan çok daha derinden etkilemişti ve kendi yaşamlarını ve bizimkini yeni baştan kurmak zorunda kalmaları kontrolü yitirmelerine neden olmuştu – içlerinde hepimizin karşı karşıya kaldığı kasvetli gerçekten kaçma isteği doğmuştu. Sonuçta annem genç bir kızmış gibi Şam'da başıboş dolaşırken, çok uzaklarda, Londra'daki babam da bizi unutup bağımsız biri gibi davranmaya başlamıştı.

Ama kısa bir süre sonra bize yine düzenli para göndermeye başladı. Birçok başka Arap ve birkaç Filistinliyle ta-

nıştığı BBC'deki işine alışmaya başladığını söylüyordu. O yılın eylül ayında Zeyyat'la ben okula başladık ve hayat daha normal bir hal aldı. Zeyyat tramvay paramız olmadığı için yaya gittiği devlet okuluna yazıldı. O zaman tramvay Şam'da en yaygın taşıma aracıydı ve ilk geldiğimizde biz bunu çok yadırgamıştık. Kudüs'te otobüse binerdik ve hiç tramvay görmemiştik. Zeyyat okula geç kaldığı zaman tramvayın arkasına asılıp biletçi onu görüp de kovalayana kadar bedava yolculuk yapardı. Arkasına asılan gençlerin çokluğuna bakınca tramvayların hâlâ ilerleyebilmesi bir mucize gibi görünüyordu. Diğer zamanlarda da Um Said'in oğlunun bisikletinin arkasında seyahat ederdi.

Sanırım o okulunda oldukça mutluydu; oysa ben değilim. Kudüs'teki okuluma hiç benzemiyordu. Çoğu Safad'dan kaçan Filistinliler olan, yoksul kızlarla doluydu. Üstleri başları dökülüyordu ve yalnızca burada yeterli yiyecek olmadığından ve Filistin'deki evlerine dönmek istediklerinden söz ediyorlardı. Suriyeli öğretmenlerden bazıları halimize anlayış gösteriyordu ama bazıları daha az anlayışlıydı.

"Sizi kabul ettiğimiz için şanslısınız. Yahudilerin sizi ülkenizden kovması bizim suçumuz değil," çok sık duyduğumuz sözlerdi. Ne zaman bu söylene okuldaki tek arkadaşım Safadlı bir kız olan Zeynep başını öne eğip susardı. O da benim gibi zayıftı, iri yeşil gözleri ve ördüğü gür ve uzun kestane rengi saçları vardı. Giysileri eskidi ve yürüdüğü zaman incecik bacaklarının zar zor taşıdığı kocaman, ağır, siyah botlar giyerdi. Büyükbabam, "Bot giyen arkadaşın," derdi. Acıdığım için onu öğle yemeğine büyükbabamın evine götürürdüm. Bize yakın oturan kalabalık bir ailesi vardı -sanırım sekiz veya dokuz kardeştiler- ve yeterli yemek olmadığını söylüyordu. Bazen üç veya dört yaşında, solgun yüzlü ve hastalıklı görünen erkek kardeşini de yanında getirirdi. Tuvalete gittiği zaman kan işediği için diğer çocuklar,

“Tıpkı bir kız gibi,” diye onunla alay ederdi. “Yalnızca kızların altından kan akar.” Bunu duyunca avaz avaz ağlamaya başladılar ve ablası ona sarılırdı. Teyzem, “Zavalılık,” diyordu, “açlıktan sıskası çıkmış.” Bir yıl sonra Zeynep’in bütün ailesi UNRWA’^{e2} yazıldı ve sanırım sonunda yeterli yiyecek bulabildiler. Şam’dan ayrıldıktan sonra onu tamamen unuttum ve otuz yıl süreyle ne karşılaştık ne de birbirimizden haber alabildik.

Sonra bir gün Zeynep beni Londra’da bulup şaşırttı. Bana kocası olarak tanıttığı bir adamla geldi ve artık Kanada’da yaşadıklarını ve oraya dönmek üzere olduklarını söyledi. Onları tipik bir Filistin diaspora öyküsüydü; bir Arap ülkesinden diğerine gidiş. Burada biraz eğitim, orada bir iş, vizeler, süresi dolan çalışma izinleri, oturma izni peşinde koşma, yine vizeler, pasaportlar. Sonunda Arap dünyasında ve Ortadoğu’da canından bezip Kanada’ya göç. Zeynep, “Kendi yurdun gibi değil,” dedi, “ama ne yaparsın?”

Aylar geçti ama bábam ne zaman bizi görmeye geleceğinden hâlâ hiç söz etmiyordu. Benim için o, artık erişilmez olan Filistin’deki geçmişe ait uzak bir anı olmuştu. Bizimle birlikte Şam’a gelip büyükbabamın evinde kalmıştı ama bana Fatma, evimiz ve Rex’le birlikte Kudüs’te kaldı gibi geliyordu. Artık ancak diğer anılarla birlikte var olacağı, yitik bir dünyaya aitti. Siham onun Londra’dan gönderdiği mektupları Zeyyat’la bana okuduğu zaman hayalimde ne onun ne de Londra denen yerin bir görüntüsü canlanıyordu. Tek düşünebildiğim, bize cennetten de yazıyor olabileceğiydi. Bir gün oraya gideceğimize hiç inanmıyordum

2) Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Kurumu 1949’da özellikle Filistinli göçmenlere yardım sağlamak için kuruldu.

ve ona kalsaydı belki de hiç gitmezdik. 1949 yılının Ocak ayında Siham'ın yanına gelmesini önerdi. Hâlâ bir ev bulamadığını ama küçük bir kat kiralamayı başardığını yazıyordu. Böylece Siham Londra'ya gidip üniversiteye başlayabilirdi, zaten geç bile kalmıştı; uygun bir yer bulduğu zaman biz de gidecektik.

Annem bunu duymak bile istemiyordu. "Ya hep beraber glderiz ya da kimse gitmez," diye kestirip attı ve kendisi iyi yazamadığı için bunları Siham'a yazdırdı. Daha da iyisi, babam geri dönmeye çalışıp Arap dünyasında bir iş aramaya başlamalıydı. Filistinlilerin ıstıraplı göçü nihayet sona erdiğİne göre durum değişmiş olabilirdi. Ürdün, Suriye ve Lübnan gibi göçtükleri yerlerde kurulan geçici kamplarda yaşayan binlerce göçmen evlerine dönecekleri günü bekliyordu. Durum çok umutsuzdu ama en azından iş arayanlar azalmıştı, belki de babamız için şimdi bir iş bulunabilirdi. Ama onun niyeti başkaydı: Londra'ya onun yanına gitmeyi düşünmeliydik. Bu geçici olacaktı ve BM ile Arap hükümetleri sorunu çözümleyene kadar sürecekti. Yakında ÷lkemize dönecektik ama bu arada İngiltere'den başka nerede iş bulabilirdi ve biz de nerede doğru dürüst bir eğitim alabilirdik? Annem, "Sanki bu sorunları başımıza İngiltere açmadı!" diye homurdandı.

1949 yılının ilkbaharında, artık hepimizin bir süre sonra Londra'ya gitmesi kesinleşmiş gibiydi. Şam'da tam olarak bir yıl kalmıştık. Ramazan'dan sonra babam, bir aile evi bulunduğunu yazdı, ÷lkesine dönen Mısırlı bir iş arkadaşı evini ona bırakmıştı. Annem ailemiz tekrar bir araya gelecekse bunun ancak babamın koşullarıyla Londra'da gerçekleşebileceğini ister istemez kabul etmişti. Bu konuda seçme hakkı olmadığını biliyordu. Dalgın dalgın, "Belki de uzun sürmez," dedi. Siham babama bu haberi yazdı, o da bir süre sonra cevap yazarak yolculuğumuz için bilgi verdi.

Zeyyat ile Londra'ya gideceğimizi biliyorduk ama bu uzak bir gelecekte olacak bir şeydi; orasının nasıl bir yer olduğu ve orada neler yapacağımızı hayal ettiğimiz oyunlar oynuyorduk. Kimse gerçek yolculuktan ve hareket tarihinden söz etmiyordu. 1949 yılının yazında, hayal bile edemediğimiz kadar uzak o yere doğru yola çıkmak üzere olduğumuzu öğrenince çok şaşırdık.

Annem, Talip dayım, Siham ve Zeyyat'la beraber, Şam'da, Şubat 1949.

İngiltere'ye giriş vizesi almamız gerektiğinden Talip dayım fotoğrafımızı çekertirmek için bizi şehre götürdü. Zeyyat ilk şaşkınlığını atmıştı, şimdi babamızı tekrar göreceğimiz ve yeniden eskisi gibi bir arada olabileceğimiz için Londra'ya gitmek için sabırsızlanıyordu. İngilizlerin nasıl giyindiğini keşfedebilmek için çizgi romanlarını dikkatle inceledi. Hepsi uzun pantolon giyiyordu onun gibi kısa pantolon giyen yoktu, annem onu alışverişe götürüp tezgâhtarın tipik İngiliz giysisi olduğunu söylediği golf pantolon aldı. (Daha

sonra İngiltere’de giydiği zaman diğer çocuklar onunla alay etmiş, o da onu çıkarıp atmıştı.)

Sonunda İngiltere’ye gitmek üzere yola çıkacağımız zaman geldi. Annemle ablam günlerdir bavul topluyordu ve sonunda altı veya yedi bavulumuz olmuştu. Bunlar kalın kışlık giysilerle doluydu çünkü herkes İngiltere ikliminin her zaman sisli ve soğuk olduğunu söyleyip bizi uyarmıştı. Babam, annemle ablama biri kahverengi ve bej karışımı diğeri kahverengi iki kürk göndermişti. Zeyyat ile ben kürk paltoları ke-diymiş gibi okşamaya bayılıyorduk. Annem bavullardaki giysilere çok miktarda kuru besin maddesi, baharat, fındık fıstık ve şekerleme doldurdu. Siham karşı çıkınca da, “O Allah’ın unuttuğu yerde, doğru dürüst kahve veya yemek pişirmek için baharat kimbilir nerede bulunur,” dedi. Sonunda bavulların toplanması bitti ve Şam’daki son sabahımız gelip çattı.

Annemin bir kuzeni olan ve Şam’ın merkezindeki Arap Bankası’nda çalışan Müntir bizi uğurlamak için geldi. Ablamda gözü olduğu söylenen zayıf ve ciddi bir genç adamdı. Kendinden emin bir tavırla, “Bir daha Kudüs’ü göremeyeceğinizi herhalde biliyorsunuz,” dedi. Herkes hayretten donakaldı. Annem, “Allah yazdıysa bozsun!” dedi. “Evet öyle,” diye ısrar etti. “Avrupa’nın her köşesinden binlerce Yahudi’nin akın akın geldiğini ve sizin terk ettiğiniz evlere, çiftliklere ve binalara yerleştirildiğini söylüyorlar. Belki de şu anda sizin evinizde birileri var.” Bizim bu söylentileri daha önce, 1948 yılının Temmuzunda duyduğumuzdan, evimize Yemenli bir Yahudi ailenin yerleştiğini öğrendiğimizden haberi yoktu. Dayım onu öfkeyle susturdu. “Söyleyecek iyi bir şeyin yoksa çeneni kapa,” diye çıkıştı. Müntir başka bir şeyler daha söylemek istiyor gibiydi ama vazgeçti. Benim bildiğim yerlerden çok uzaklarda bir ülkede olan olaylardan bahsediyormuş gibi onu ilgisizce dinledim. Kudüs’teki evimizle ilgili hiçbir şey hissetmiyordum ve tanı-

madığımız bir Yahudi ailenin sofamızda oturduğunu, yemek odamızda yemek yediğini, bahçemizde yürüdüğünü hayalimde canlandıramıyordum.

Sadece, 1949 yılının o Eylül sabahı arkamızda tanınmayacak şekilde harap edilmiş bir Kudüs bıraktığımızı hayal meyal algılıyordum. Şimdi orayı yeni bir İsrail hükümeti yönetiyordu, toprağının yarısından fazlası Yahudilerin elindeydi ve bir zamanlar orada yaşayan Arapların hepsi ayrılmıştı. Topraklarının üstünde kurulan yeni Yahudi yerleşim bölgeleri eski Filistin şehirlerinin yerini almıştı. Çoğunluğu Avrupalı 200.000 yeni Yahudi göçmen bir zamanlar Araplara ait olan bölgelere, şehirlere ve evlere yerleştiriliyordu. 1949 yılının ilk yarısında Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki savaşı sona erdiren ateşkes anlaşmasından sonra bizim bildiğimiz Filistin bölünmüştü. Yarısından fazlası İsrail oldu, geri kalanı Ürdün ile Mısır'ın yönetimine geçti. Tulkarım şimdi Kral Abdullah'ın yönettiği "Ürdün'ün Batı Yakası" oldu. Kudüs şehri ortadan ikiye bölündü. Bizim oturduğumuz batı yarısı İsrail'e bırakıldı, diğer yarısı ise Ürdün'le birleşti. Eski Kudüs'teki dostlarımız, "En azından, burada hepimiz Arabız," diyordu. Bu arada 750.000 insan bizim gibi evini yitirmiş başka yerlerde geçici bir yaşam sürdürüyordu. Bunların bir kısmı Suriye'de, bir kısmı Lübnan,'da bir kısmı da Filistin'in şimdi Ürdün'ün yönetiminde olan bölümüne sığınmıştı.

Gitmeye hazır bavullarımızla kapının yanında dururken normalde sert bir adam olan ve duygu gösterilerine yatkın olmayan büyükbabam birden ellerini annemin omuzlarına koydu. Açık mavi gözleri parlıyordu ve burnu kızarmıştı. "Gitme kızım, gitme," diye yakardı. "Çocuklarını gâvurların ülkesine götürme.³ Onlar da gâvur olurlar, dinlerini öğrenmezler."

3) Arapça *Diyar-ı küffar* deyimi, Arap dünyasında Avrupa ve Batı için kullanılır.

- Büyük Şehir
 - Milli Sınır
 - Bölge Sınırı
 - ||||| Tarafsız Bölge
- 10 km

AKDENİZ

İSRAİL

GAZZE ŞERİDİ
(Mısır Yönetimi)

BATI ŞERİA
(Ürdün Yönetimi)

KUDÜS

YÖNETİMİ

HEBRON

El Halil
(Hebron)

YÖNETİMİ

NABLUS

YÖNETİMİ

Beisan

Cenin

Tubas

Tulkarim

Kalkiliya

Nablus

Salfit

Tel Aviv

Yafa

Al Lid

Ar Ramlah

Ariha

Betlehem

Jabalya

Gazze

Deir al Balah

Khan Yunis

Rafah

Ürdün Nehri

ÜRDÜN

LUT GÖLÜ

Ülkeden ayrıldığımız sırada, 1949'da Filistin.

“Artık çok geç baba,” dedi. “Başka seçeneğim var mı? Allah şahidimdir ki, bunun olmasını ben asla istemedim ama bir aile olarak birlikte olmamız gerekir ve Ebu Zeyyat geri dönemez. Bildiğin gibi burada ona iş yok, Filistin’den gelenlerin hepsi iş aşarken onun pek fazla şansı yok.”

Büyükbabam ikna olmamıştı, başını iki yana salladı, “Yine de, bu doğru değil, doğru değil.”

Annem, “Sonsuza dek sürmeyecek,” dedi. “zlme. Geri döneceğiz, Filistin’i kaybetmeyeceğiz ve Kudüs’teki evimize döneceğiz ve bütün bunları kötü bir rüya gibi anımsayacağız, göreceksin.” Ama o başını sallamayı sürdürüyordu. Başka bir şey söylemeden topuğu üstünde dönüp odasına gitti, ağladığını duyuyorduk.

n kapıda taksinin beklediği yere, bizi uğurlamaya gelen akraba, konu komşu ve dostlardan oluşan büyük bir kalabalık toplandı. Eve giden geçit o semtteki bütün sokaklar gibi dardı ve otomobiller buralardan güçlükle geçiyordu. Taksiye binerken kadınların çoğunun ağladığını gördüm. “Oralarda uzaklarda, İngiltere’de bizleri unutmayın,” diyorlardı, “ve çabuk dnn.” Yabancı ülkelere yolculukla son ilişkileri dayımın Belçika’dan dnşyd ve bu onlar için bilinmedik bir olaydı.

nce Ebu Salma amcanın şam’ın merkezindeki evine, oradan da havaalanına gidecektik. Talip dayım da bizimle gelecekti. Sürekli ağlayan büyükannem yüzünü örten siyah kalın peenin altına sık sık elini sokup gözlerini siliyordu. Büyükbabam bizi kucaklayıp pererek uğurlayan Hatice teyzeyle birlikte evde kalmıştı. Siham’ın geriye bakıp birden ağlamaya başladığını gördüm. Bütün gün durup durup ağladı.

“Londra’ya gitmek istiyorum,” dedi, “ama sizi arkada bırakmak istemiyorum.” şam’da kaldığımız on sekiz ay süre-since bykanneme, büyükbabama, teyzeme ve dayıma çok bağlanmıştı. Ebu Salma amcanın evine vardığımızda

amcam kolunu Siham'ın omzuna sardı ve gözlerini silmesini söyledi. Yengem bize hafif bir öğle yemeği hazırlamıştı. Biraz sonra Ebu Salma amca'yı da alarak yeniden taksilere bindik. Otomobillere sığışıp Şam havaalanına giderken kimse pek fazla konuşmadı. Havaalanındaki vedalaşmadan pek az bir şey anımsıyorum çünkü uçağa binmek o kadar korkutucu ve heyecan vericiydi ki, Zeyyat ile ben başka bir şey düşünemiyorduk.

Londra havaalanına indiğimiz zaman bütün bunlar hayal bile edilemeyecek kadar uzaklarda kalmıştı. Uçaktan inerken hoş ve güler yüzlü bir hostes bize eşlik etti. Açık havada yürüyerek terminal binasına girdik, sonra upuzun koridorlardan geçip göçmen masasına eriştik. Okulda öğrendiği için aramızda yalnızca Siham İngilizce konuşabiliyordu. Uçakta hepimiz için doldurması gereken formlar ona verildi ve havaalanında yürürken bize yol gösteren işaretleri o okuyabiliyordu. Bunlar sayesinde kendimizi göçmen masasının önünde sırada bekler bulduk. hiçbirimiz daha önce sırada beklememiştik; diğerlerinin önüne geçmek için hep itişip kakışan insanlara alışık-tık.

Göçmen masasındaki memurlar Kudüs'te yokuşumuzun dibinde gördüğüm askerlere benziyordu – üniforma giymişlerdi ve boyunları pembeydi. Ablam iki pasaportumuzu -biri onun, diğeri Zeyyat ile beni de kapsayan annemindi- onlara uzattı. Koyu kırmızıydılar ve üstlerinde beyaz bir pencere vardı, iç sayfasında İngilizce ve Arapça "Filistin Hükümeti" yazıyordu. Tabii 1949 yılında artık Filistin Hükümeti diye bir hükümet yoktu ve memurlar pasaportlarımızı ve vizelerimizi ağır ağır ve dikkatle incelediler. Siham'a birçok soru sordular ama sonunda geçmemize izin verdiler. Bagaj

salonuna gidip bavullarımızı aldık. Ve işte orada, onları götürmemizi söyledikleri yerde, gümrük masasının yanında babam duruyordu.

İngilizce bilmediğimizi ve daha önce hiç bu kadar uzağa yolculuk yapmadığımızı anlatınca yetkililer onun buraya girmesine izin vermişler. Hiç düşünmeden ona doğru koştum, Zeyyat da arkamdan geliyordu. Başımın üstünü öptü ve Zeyyat'ı beceriksizce kucakladı ama gülümsüyordu. "Bekleyin, dışarı çıkana kadar bekleyin," diyerek bizi itti. Anneme ve Siham'a döndü ve ikisini de öptü. Annemi öptüğünü ilk kez görüyordum.

Gözlerimi ondan ayıramıyordum çünkü hiç de babama benzemiyordu. Saçları bembeyazdı ve onu hatırladığımdan daha zayıf ve daha kısa boyluydu. Bu yabancının görüntüsünü babaminkiyle, Kudüs'te tanıdığım saçları beyaz olmayan, daha uzun boylu ve sevimli olan, beni şımartıp seven babamın görüntüsüyle eşleştirmeye çalıştım ama beceremedim. Gümrük memuru bavullarımızı açmamızı söyledi. Babam kilitlerle uğraşırken memur yanımızda sigara veya tütün getirip getirmediğimizi sordu. Annem sigara içtiği için tütününü yanında getirmişti ama sesini çıkarmadı. Sigarasını kendi sarardı ve Türk tütünü kullanırdı. Ablam Şam'da, "Bunu almak zorunda mısınız?" diye sormuştu. Annem öfkeyle, "Gayet tabii!" diye karşılık vermişti. "Bu tütünü Londra'da nerede bulabilirim?" Büyük bir paketi paltosunun cebine sokmuştu.

Gümrük memuru hemen annemin paltosunu istedi ve ceplerini arayınca tütünü buldu. Siham'a, "Ya sen," dedi, "o saati ne zaman aldın?" Bu Talip dayının ayrılırken verdiği veda hediyesiydi ve Siham onu pek beğenmişti. "Geçen hafta," dedi. Bu arada bavullarımız açılınca memurun hayatında hiç görmediği çeşit çeşit yiyecekler ortaya çıkmıştı - kuru nane, safran, çam fıstığı, sarmısak, kahve ve şekerleme-

ler. Babam utanıp sıkılmış gibiydi. Annemin Londra hakkın-
da hiçbir şey bilmediğini, ülkesinden daha önce hiç ayrıl-
madığını ve vesika uygulaması konusunda endişeleri oldu-
ğunu anlatmaya çalışıyordu. Gümrük memurunun gözlerin-
de bir pırıltı belirmişti, “Vesika uygulaması olmasa da karı-
nızın burada böyle şeyler bulacağını hiç sanmam,” dedi. Ba-
vullarımızı kapatmamızı söyledi ve saat için gümrük vergisi
almayacağını ve annemin tütününü rahat rahat içebileceği-
ni ekledi. Babam çok rahatlamıştı, bavullarımızı alıp çıktık.

“Evet,” dedi, “işte buradayız.” Hiç kimse yanıt vermeyin-
ce devam etti: “Bütün bunları taşımak için bir hamal bula-
lım.” Hammal bavullarla boğuşurken babam, “Tüm Suri-
ye’yi beraberinizde getirmişsiniz,” dedi. Annem soğuk ve si-
se karşı kalın kışlık giysilerden söz etti. Biz küçük çantaları
aldık hamal ise geri kalanı yükledi. Açık havaya çıkınca bir
taksi bulduk ve babam önce ağabeyimle beni arkaya yerleş-
tirdi sonra ablamı yanıma oturttu, kendi annemle karşımıza
oturdu. Babam, “Yerleştik mi?” dedi. Ablam başını salladı
ve babam arkasındaki camı tıklatarak şoföre bizi yeni evi-
mize götürecek yolculuğa başlama işaretini verdi.

Böylece kısa yaşamımda üçüncü kez bir başka taksi be-
ni bir dünyadan diğerine taşıyacaktı. O zaman bunu kavra-
yamamış olsam da, bu en tuhafı ve sonuncusu olacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLTERE

Londra bambaşka bir yerdi. Ne Kudüs, ne de Şam beni bu soğuk kuzey şehrine hazırlamıştı. Aslında hava açık ve güneşliydi, mevsime göre oldukça ılıktı ama biz bunun farkında değildik. Siham, “Niçin yağmur yağmıyor? Londra’da her zaman yağmur yağdığı söylenir,” dedi. Taksiyle evimize giderken bütün otomobillerin yolun ters tarafından gittiğini düşündüğümü hatırlıyorum. Her şey ne kadar da yeşildi! Hayatımda böyle yeşillik görmemiştim. Kudüs’teki evimizin bahçesinde çeşitli ağaçlar, sarmaşık ve çiçekler vardı ama oradaki renkler İngiltere’nin yeşilliği yanında soluk kalıyordu. Bu farklılık beni şaşkınlığa boğdu.

Zeyyat ile, “Goldans Green” diye ağır ağır okuduk. Babam, “Hayır, Golders Green,” diye gülerek “r” harfini vurgu-

ladı. “Zıyanı yok, yakında öğrenirsiniz.” Evimiz hemen hemen bir örnek ve her iki taraftan birbirine yapışık, İngilizlerin “yarı müstakil” dediği sıra evlerden biriydi ve Kudüs’teki “müstakil” evimize hiç benzemiyordu. Önde tahta bir bahçe kapısı ve duvar yerine geçen taflar vardı. Bunun ardında üstünde 133 yazılı ve kenarında camı buzlu küçük bir pencere olan ön kapı vardı. İçerisi karanlık ve soğuktı, üst kata çıkan bir merdiven vardı. İlk katta iki oda, bir mutfak ve mutfağa açılan yüklük benzeri küçük bir oda vardı. Arka odada 1930’lu yıllardan kalma, çevresi vernikli tahtayla kaplı bir şömine vardı. Daha sonraları, ev arayan orta sınıf İngilizlerin çok beğendiği bu özellik annemi hiç etkilememişti.

Döşemeleri taş kaplı, geniş verandalı kâgir villamıza alışık olan annem döşemesi tahtadan, odaları küçük bu kasvetli evi pek beğenmedi. Evin arkasındaki, mutfağa bitişik küçük odanın kapısı arka bahçeye açılıyordu. İnce ve uzun arka bahçenin her iki yanında tahta çit vardı. Böylece herkes herkesin bahçesini görebiliyordu. Bizimkini ot bürümüştü ve uzun otların arasında iki elma ağacı duvarın dibinde yükseliyordu. Yüklük benzeri küçük odanın duvarına bitişik bir tuvalet vardı. O devre ait evlerin bir özelliği olan bu açık hava tuvaleti artık kullanılmıyordu. Menteşeleri kapısını zar zor taşıyan bu yeri biz öteberi koymak için kullanmaya başladık. Londra’daki evimizi ilk gördüğüm ânı şimdi anımsamaya çalışıyorum: Hepsi birbirinin aynı, sıra sıra küçük, kasvetli evler ve kendini bahçe zanneden alçakgönüllü, küçük toprak parçalarıyla dolu o hazin sokağa bakıp da onu Kudüs’te alıştığım şeylerle karşılaştırmış mıydım? İkisinin arasındaki korkunç farkı hissedip yitirilen şeyler için hüznlenmiş miydim? Sanmıyorum, çünkü çocukluğumun Filistin’ini, daha o zamanlar, zaman içinde mucizevi bir şekilde donup kalacağı özel bir anı bölmesine kaldırmıştım. Oysa annem Filistin’i, Londra’da yeniden yaratmaya karar ver-

nişti – sanki oradan hiç ayrılmamışız, daha sonra Şam'a hiç gitmemişiz ve şimdi de Londra'ya gelmemişiz gibi. Sanki Filistinli bir masal kahramanıydı ve 1948 yılının Nisan ayında zaman onun için durmuştu.

*Annemle
babam,
Londra'daki
evimizin
arkasında
sabah
kahvelerini
içiyorlar.*

İşe döşemelerle başladı. Sıcak yazlardan dolayı Arap dünyasında döşemeler hep taşla kaplıdır. Ev kadınları veya varsa hizmetçileri hem temizlemek hem de evleri serin tutmak için döşemeyi düzenli olarak yıkarlar. Annem İngiltere'nin soğuşuna aldırmadan hemen mutfağın ve holün döşemesini kaplayan halıyı kaldırıp Kudüs'teki evimizdeki gibi parlak, kiremit rengi karolarla kaplattı. Tıpkı Fatma'nın yaptığı gibi bir kova sabunlu suyu yere serper ve dizlerinin üstüne çöküp bir bezle ovalayarak kuruları.

Üst katta halı yoktu ve yerler marley kaplıydı. Bu merkezi ısıtmanın olmadığı günlerdeydi ve bazen kışlar o kadar

soğuk olurdu ki, sabahleyin yatak odamızın camlarının içi buz kaplı olurdu. Aynı şekilde yerdeki marley çıplak ayaklarımıza değince buz gibi gelirdi. Bu yüzden ayağımızı yana doğru kıvrıp mümkün olduğu kadar yere değmemek için topallayarak terliklerimize doğru yürürdük. “Tıpkı Doktor Seckbach gibi,” derdik. Bu bitişikte oturan Alman Yahudisi doktordu. Tıknaz, kıvrıkcık gri saçlı yaşlıca bir adamdı, gözlerini iri gösteren kahverengi çerçeveli kalın camlı gözlük takardı. 1946 yılında Almanya’dan İngiltere’ye göçmen olarak geldiğini öğrenmiştik. Muayenehanesi Golders Green Caddesi’nde idi ve biz gelir gelmez oraya yazıldık. Yalnız ve hüzünlü görünürdü ama tabii ki, sabahları nasıl kalktığını bilmemize olanak yoktu. Ama onun da bizim gibi marley kaplı döşemede soğuktan korunmak için ayaklarını yana doğru kıvrıldığından emindik.

Evimizde dört yatak odası olması gerekiyordu ama odalardan biri çok küçüktü. Ben bir odayı ablamla paylaşıyordum, ağabeyim kutu gibi odada tek başına yatıyordu, annem ile babam da bir başka odada yatıyorlardı. Dördüncü oda yedek yatak odasıydı ve kısa bir sürede ıvır zıvırla, bavullar, kutular ve her çeşit eşyayla doldu. Daha sonra o Zeyyat’ın yatak odası oldu ve onun kutu gibi odası da babamın çalışma odası oldu. Babam her akşam yemekten sonra ve hafta sonları oraya kapanırdı.

Günün önemli yemeğini Filistin’deki gibi öğleyin değil artık akşam yiyorduk. Burada kimse öğleden sonra uyumuyordu; iş günü ara vermeden devam ediyordu. Tabii bir de “çay” zamanı vardı. Bu bizim önceleri sandığımız gibi bir fincan çay değil daha karmaşık bir şeydi. İngiliz çayının anlamını buraya gelişimizden hemen sonra öğrendim. Bir BBC toplantısında babam Heathcott-Smythe adlı bir İngiliz çiftle tanışıp dost olmuştu. Bizi çaya davet ettiler ve İngilizlerle kurduğum bu ilk sosyal ilişki beni derinden etkiledi.

Ekim ayında nemli ve soğuk bir pazar akşamüstü evlerine gittik. Baker Caddesi'nden gidilen bir apartmanda oturuyorlardı ve Golders Green istasyonundan 2 numaralı otobüsle gittiğimizi hatırlıyorum. Oturma odaları möble ve kitaplıkla doluydu ve içinde kömür yanan bir şömine vardı. Bu bizim için bir yenilikti çünkü annem kömür ateşi yakmasını henüz yeni öğrenmişti. Her zaman çok iri kömür parçalarını tepeleme yığardı ve korlar tehlikeli bir şekilde şöminenin önüne yuvarlanırdı. Heathcott-Smythelarin ateşi ise tam tersine, usulca parıldayan ve hafif mavimsi bir alevle yanan, özenle dizilmiş küçük kömür parçalarından oluşuyordu. Sıcak ve güvenli, güzel bir ateşti. Bizi rahat ettirmeye çalıştılar, ama üçümüz hiç İngilizce bilmediği için bu pek kolay olmadı. İkisi de çok uzun boylu, açık kahverengi saçlı, mavi gözlü ve donuk tavırlıydı. Bayan Heathcott-Smythe'in omuzlarına kadar uzanan saçları ile pilili eteği olmasa kocasının ikizi sayılabilirdi. Benim çocukluğumdan beri tanıdığım esmer, canlı, kısa boylu ve çoğunlukla tombul kadınlara hiç benzemiyordu. Ama müşfik gözleri vardı ve beni elimden tutup şöminenin yanındaki alçak bir tabureye oturttu. Ağabeyim benim yanıma, perde gibi fırfırlı kılıfı olan büyük bir koltuğun ortasına rahatsız bir tavırla oturdu ve bakiştık.

Biraz sonra, üstünde çiçek desenli porselen bir çaydanlık ve fincanlar, bir sütlük, küçük kesmeşeker dolu bir şekerlik ve cımbıza benzer bir şey olan çay tepsisi getirildi. Filistin'de de kesmeşeker vardı ama iri, yassı ve dikdörtgen biçimindeydi ve bunlara hiç benzemiyordu. Eğilip kesmeşekerleri göstererek Zeyyat'a fısıldamaya başladım. Bayan Heathcott-Smythe gülümsedi ama ağabeyimin yanında oturan ve mutsuz görünen annem bizi tersçe susturdu. Daha önce ev sahibesiyle konuşamadığı bir misafirliğe hiç gitmemişti ve arada bir eğilip ablama Bayan Heathcott-Smyth'a çevirmesi için bir şeyler söylüyordu.

Bu arada ablamla babam, kareli ceketinin altında v yakalı yün kazağı ve hayatımda gördüğüm en parlak kahverengi ayakkabıları olan Bay Heathcott-Smythe ile heyecanlı heyecanlı konuşuyordu. Ev sahibesi çay tepsisini kolalı beyaz örtülü koyu renk cilalı tahta masanın üstüne koydu, sonra üstünde süngerimsi bir şeyler olan bir tabak getirip şöminenin önüne koydu. Hayret dolu yüzüme gülümseyerek süngerimsi şeyleri teker teker pirinçten uzun saplı iri bir çatala geçirmeye başladı. Sonra çatalı ateşin üstüne koyup süngerleri kızarttı. Bunlar altın sarısı bir renk alınca bir tabağa koyup masaya götürdü ve üstlerine bol tereyağı sürdü.

Bunlar, Arapların genelde pek de zevkine varamadığı bir İngiliz hamur işiydi. Ben bunlara hâlâ bayılırım ama o gün, damak tadı Arap mutfağından hiç şaşmayan annem tabii ki beğenmedi. Daha sonra bunları Arap damak tadına daha uygun bir hale getirdi. Onları tereyağında kızartıp şuruba batırdıktan sonra üstüne bir topak krema koyuyordu. Sonuç İngilizlerin geleneksel hamur işinden tanınmayacak kadar farklı oluyordu. Evimize gelen İngiliz ziyaretçilere annem bunu ikram ettiğinde onlar kendi geleneksel hamur işlerini yediklerinin farkına varmıyordu. Bayan Heathcott-Smythe sonra masaya kendi yaptığını söylediği birkaç çeşit kek getirdi. Bize çayımızı içerken yemek için bunlardan birkaç dilim verildi. Sütlü olduğu için çayın tadı berbattı. Böyle bir karışım bizim için duyulmadık bir şeydi. Küçük bardaklarla içilen Arap çayı demli, koyu renk ve çok tatlıdır. Bu çayı içilebilir bir hale getirmek için bol bol şeker koyduk. İşin tuhafı ev sahipleri hiç şeker koymadılar.

Demek İngiliz çayı bu diye düşündüm: Sütlü ve şekersiz. Çeşitli kek ve ateşte kızartılmış sünger. Daha sonra babama, “İngiliz çayını bize daha önce niye anlatmadın?” diye çıkıştık. Güldü. “Kudüs’te benim gibi İngilizlerle beraber ol-

madığınızı unutmuş olmalıyım. Birlikte çalıştığım bütün İngiliz yetkililer çayını hep böyle içerdi. İngiltere'deki kadar iyi olmadığını söyledikleri süten şikâyet ederlerdi. Ben de, "O zaman neden süten vazgeçip çayınızı Araplar gibi içmiyorsunuz?" diye sorardım. Ama İngiliz olmayan birinin bunu anlaması olanaksız, der gibi bana acıyarak bakarlardı." Annem, "İngiliz mi değil mi bilmem ama berbattı," diye homurdandı, "özellikle de o tereyağlı hamur parçaları." Babam sinirlenmiş görünüyordu, "Belki de bütün bir haftalık tereyağı ve şeker vesikalarını bizim çayımız için harcadıklarını farkında mısınız? Minnet duymalısınız."

İngiltere 1949'da, hâlâ savaş sonrasının vesikayla yiyecek dağıtımı sıkıntılarını çekiyordu. Bize, içindeki kupon sayfaları yiyeceklerle değiştirilen, hepimiz için birer tane, beş kupon kitapçığı verildi. Bunları her ay alıyorduk. Kitapçıklar değişik renklerde oluyordu. Her şey, süt, yumurta, un, hatta biz gelmeden birkaç ay öncesine kadar giyecek bile vesikaya bağlıydı. Miktarlar çok azdı; örneğin haftalık et vesikası kişi başına iki yüz elli gramdı. Sanki yeni baştan kuşatma altındaki Batı Kudüs'teydik.

Şekerlemeler dahil, farklı besin maddeleri için, farklı kuponlar vardı. Zeyyat da ben de, bütün bunlardan pek bir şey anlamıyorduk ama Londra'ya gelişimizden hemen sonra, iki vesika kitapçığımızı alıp sokağın ilerisindeki gazeteciye gittiğimizi anımsıyorum. Burada onları tezgâhın arkasındaki kadına bildiğimiz en önemli İngilizce kelime olan "çikolata" diyerek uzattık. Kitapçıkları inceleyip başını salladı. Anlaşılan gerekli kuponlara sahip değildik. Hayal kırıklığına uğradığımızı görünce gülümseyerek ikimize de birer karamela verdi. Vesika kitapçıklarında domuz eti ve domuz pas-tırması için de kuponlar vardı. Müslümanlara yasak olduğu için domuz eti yemiyorduk, annem domuz eti kuponlarını yolun aşağısındaki manava verirdi. Manav dükkânı gazete-

ciye bitişik, kasabın karşısındaydı. Kudüs ve Şam'ın pazarlarındaki taze meyve ve sebze bolluğuna alışık olduğumuz için burada mücevhermiş gibi sergilenen, düzenli sıralar halinde dizilmiş limon, lahana ve armutları yadırgıyorduk. Annem, "Burada meyve sebzenin tadı yok," diye homurdanıyordu. "Su gibi tatsız, hepsi buzdolabında saklandığı için tadı kalmıyor."

Manava verdiği domuz eti kuponlarıyla adamın hayranlığını kazandı. Annem için en iyi meyvelerini seçer, ayırır ve o dükkâna gelene kadar bir kenarda saklardı. Yanında yeterli para olmazsa ödemeyi sonra yapmasını kabul ederdi; bütün bunlar onun İngilizce, anneminse Arapça sözcükleri eşliğinde işaretlerle anlatılırdı. İlk başlarda edilen bir kavgadan sonra, annemin kasapla arası daha da iyi olmuştu. Adam İngiliz ordusuyla Mısır'da bulunmuştu ve birkaç kelime Arapça biliyordu. Annemin hem ülkeye hem de vesika kitapçıklarına yabancı olduğunu anlayınca, annem et kuponlarını bulması için safça hepsini adama uzatınca bir kitapçığı alıkoymuştu. Bu fark edilince bir şaşkınlık yaşandı. Babam karakola başvurdu. Bu olaydan sonra kasap yaptığına pişman oldu ve annemin bir dediğini iki etmedi. Sonunda tekrar dost oldular ve annem domuz eti kuponlarını ona vererek kalbini kazandı. Bu sayede, eti istediği gibi kesmesini ona öğretebildi.

Biz et yemeklerinde İngilizlerden farklı kesimler kullanırız. Arap mutfağında sulu etli yemekler esastır, fırında et pek pişirilmez. Bu yüzden et kemiksiz olmalı ve kuşbaşı kesilmelidir. Kasap eti gerekli şekilde kesmeyi öğrenmekle kalmadı, aynı zamanda birçok yeni Arapça kelime de öğrendi ve sonuçta annemle garip bir dilde sohbet eder oldular.

Bir de kömür getiren adam vardı. Her salı, kirli suratıyla sırtında koca bir kömür çuvalıyla çıkagelirdi. Büyük bir gayretle bütün kömürü evin arkasındaki kömürlüğe boşaltırdı. Bu manevra, simsiyah bir toz bulutunu ayağa kaldırırdı ve

bizler yakındaysak kaçırdık. Böyle bir gün annem adama acıyıp bir fincan kahve ikram etti. Bu küçük fincanda içilen, koyu ve şekerli Arap kahvesiydi. Annem ona fincanı uzatınca adam teşekkür edip, “Bu kahveyi biliyorum! Daha önce de içtim,” dedi. “Siz hangi dilde konuşuyorsunuz?” Siham Arapça olduğunu söyledi. Bunun üzerine adam kendinden memnun bir tavrıyla, “Tahmin etmiştim,” dedi. “Haftalardır merak ediyordum.” İngiliz ordusuyla Filistin’e gitmiş ve Kudüs’te görev yapmış. İngiltere’ye 1948 yılının başında dönmüş. “Araplar çok iyi insanlar,” dedi. “Onlarla çok vakit geçirdim.” Sonra Siham’a çevirmesini söyleyerek Filistin anılarını anlatmaya başladı. Adam gidince annem, “Şu haline bak, kömür taşıyor. Eminim Filistin’de albay falan gibi önemli biriydi ve bize hava atıyordu,” dedi.

Annem Londra’da olmaktan yüksündüğünü gizlemezdi. Pişirecek doğru dürüst yiyecek olmadığından ve alıştığımız sebzelerin, Arap mutfağının olmazsa olmaz maddesi sarmısağın lüks sayıldığından sürekli şikâyet ederdi. Soğuktan ve yağmurdan nefret ediyor ve evi yeterince ısıtamamaktan şikâyet ediyordu. Yapayalnızdı ve eşin dostun hasretini çekiyordu. Arap dünyasında bir an için bile yalnız kalmazdınız. Her gün ziyaret edecek komşular ve dostlar olurdu, hem zaten aile her zaman yanı başınızdaydı. Londra’da konuşabileceği komşuları ve ailesi yoktu, yalnızca birkaç arkadaşı vardı. 1940’lı yıllardan 1950’li yıllara kadar İngiltere’de çok az sayıda Arap vardı ve bizden başka Filistinli de hemen hemen yoktu. Annem başkalarıyla birlikte olmaktan hoşlanan ve yaşamı neredeyse buna bağlı olan sosyal bir kadındı. Babam, “Bir şeyler okumaya çalışsana,” derdi, “oyalanırsın.” Ama o buna yanaşmıyordu. Okumanın onu huzursuz ettiğini ve insanların dostluğuna daha çok hasret bıraktığını söylüyordu.

Annem Londra’ya gelişimizle değişmişti. Kudüs’te evine meraklı bir ev kadınıydı, enerji doluydu, sabahları evin için-

de oradan oraya koşuşup, gürültü patırtıyla yemek ve temizlik işlerini yoluna koyarken; şimdi Londra'da bazen yataktan zor kalkıyordu. Öğle yemeğine gelip de onu hâlâ yataкта bulduğumuz oluyordu. Evle hiç ilgilenmiyor ve tutku halinde yerleri silmek dışında temizlik bile yapmıyordu. Ona ne olduğunu ve neden böyle değiştiğini kimse anlayamıyordu. Belki de bütün hayatının çöktüğünü anlamalıydık. Annem İngiltere'ye gelmekle hayatını normal ve değerli kılan her şeyi yitirmişti. Yaşamının bütün dokusu bozulmuştu ve o bu kaybıyla yüzleşemiyordu. Bunu asla açıkça dile getirmede ve biz de kendi kayıplarımızla başa çıkmaya uğraştığımız için ona yardım edecek durumda değildik. Bugün buna depresyon deniyor ama o günlerde hiçbirimiz bu kavramı bilmiyorduk.

Çoğunlukla kulağı ikinci elden aldığımız radyoya yapışık, mutfakta karanlıkta oturur ve kısa dalga Arap istasyonlarını dinlemeye çalışırdı. Bu babamın BBC'den aldığı, yuvarlak hoparlörü bej hasırla kaplı büyük kahverengi bir kutuydu. Pek iyi çalışmazdı. Annem şikâyet edince, onun yerini, BBC'nin elden çıkardığı hepsi de cızırtılı başkaları aldı. Babam birkaç yıl sonra, ona acıyıp kısa dalgayı çok daha iyi çeken modern, siyah şık görünümlü bir Grundig satın aldı.

Arap dünyası ve Filistin'le ilgili haberleri heyecanla dinlerdi ve akşamları babamla bunları konuşturlardı. Buraya gelişimizden bir ay kadar sonra, Filistin'e dönmemize ilişkin Yahudilerden -bildiğim kadarıyla İsrail veya İsraili sözcüklerini de tek bir kez bile kullanmadılar- hiç haber olmadığını ve BM'nin bu konuda hiçbir şey yapmadığını söylediklerini duydum. Ömrüm boyunca, tekrar tekrar duyacağım *nakbah*¹ sözünü ağızlarına aldıklarına ilk kez o zaman tanık oldum. Ne anlama geldiğini sorduğumda, "Seni ilgilen-

1) Felaket veya afet anlamına gelir. Filistinliler bu sözcüğü 1948 göçü için kullanırlar.

dirmez. Eskiden olan bir şey,” diye beni başlarından savdılar.

Radyoda haber yayınlanmadığı zamanlar Arapça şarkılar veya Kuran dinlerdi. Kuran geleneksel olarak herhangi bir düzyazı gibi okunmaz, sözcük grupları arasında uzun duraklamalar ve makamla okunur. Kuran okuyanlar özel eğitim görmüş ve güzel sesi olanlar arasından seçilir ve Mısırlı hatiplerin bu sanat dalında öncü olduğuna inanılır. Kuran dinlemek belki de Arap dünyasını en çok çağrıştıran şeydir. Ürdünlü bir Hristiyan arkadaşımın 1960’lı yıllarda Münih’e yaptığı bir yolculuğu anlattığını anımsıyorum. Oradayken bir cami görüp merak edip girmiş. Kuran okunduğunu (bir Türk imam tarafından oldukça kötü okunuyormuş) duyunca aniden içini vatan hasreti sarmış, oysa orada gördüğü o eski ve güzel kiliseler onu hiç böyle etkilememiş. O zamanlar, Arap ülkelerinin radyo istasyonlarının her gün yarım saat Kuran yayınlaması âdetti ve her yerde radyolardan duyulurdu. Londra’daki evimize gelip de, annemin radyosundan cızırtılı da olsa Kuran veya Arap şarkıları duymak beni esrarengiz bir şekilde etkilerdi. Kendimi bir anda Filistin’de buluverirdim, sanki ön kapımızın anahtarını çevirmek beni oraya götürmeye yeterliydi.

Evdeki yaşamımızın günlük temposu, sanki Kudüs’ten ayrılmamışız gibi, annemin becerebildiği kadarıyla Arap usulüydü. Gerekli malzemenin çok azı bulunabildiği için bu önceleri zor olsa da, yemeklerimiz tümüyle Arap yemekleriydi. O zamanlar, yemekleri bizimkine benzeyen veya en azından aynı baharat ve sebzeleri kullanan Hintli, Pakistanlı veya Kıbrıslı göçmenler henüz İngiltere’ye gelmemişti. Bu nedenle, annem yaratıcı olmak ve Soho’daki sokak pazarında bulunanlarla idare etmek zorundaydı. Babam her hafta işten dönerken oraya uğrar ve yüksek fiyatlarla patlıcan, biber ve sarmısak alırdı. Ama böyle şeylerin bulunabileceği

tek yer orası olduğu için başka seçeneğimiz yoktu; tek seçene-
nek olan, yemeklerimizi İngiliz veya Avrupa mutfağına uyar-
lamak ise annemin düşünemeyeceği bir şeydi.

Tuhaftır ama, o zamanlar, Golders Green’de bulunabilen
ve İngilizlere özgü olmayan yegâne yiyecekler çevrede yaşı-
yan Yahudiler tarafından yeniliyordu. O zamana kadar hiç
bilmediğim salam, salatalık turşusu ve somon füme satan,
şarküteri denen bir yerin varlığını ilk kez burada öğrendim.
Daha sonraları bunları Yahudi arkadaşlarımla evlerinde ye-
dim ve beğendim, hâlâ da severim. Şarküteriler balık dolma-
sı, lakerda, ringa balığı gibi Yahudilerin yediği başka şeyler
de satardı ama bunlara alışamadım. Salamların çoğunda do-
muz eti olduğu için dindar Yahudiler için yapılan ve içinde
domuz eti olmayanlardan yerdim. Sonraları babamla ağabe-
yim de bu salamları sever oldu. Ama annem eve sokmazdı
ve Zeyyat’la ben bu gibi yiyecekleri dışarıda yerdik.

Evimiz kısa sürede yalnızlık çeken Filistinliler için bir sı-
ğınak haline geldi. Bunların çoğu babam gibi BBC’nin Arap-
ça bölümünde iş bulan genç ve bekâr erkeklerdi. Bazıları ar-
kadaşlarını da bize getirirdi; kısa sürede yeni gelen ve vatan
hasreti çeken Filistinliler için evden uzak bir ev haline
gelmiştik. Annem onlara Filistin yemekleri pişirir ve nere-
den geldiklerini, kimlerden olduklarını öğrenirdi. Bu gibi so-
ruşturmalar Filistinliler arasında her zaman önemliydi ama
1948 göçünden sonra adeta gerekli oldu. İnsanlar birbirleri-
nin Filistin’de hangi kasaba veya köyden geldiğini öğren-
mekle sanki bütün olanlara rağmen ülkenin hâlâ var olduğu-
nu kendi kendilerine kanıtlıyorlardı. Aileler de çok önemli-
di çünkü insanlar geleneksel olarak birbirlerinin toplumsal
durumunu böyle değerlendirirdi, daha da önemlisi araların-
da akrabalık ilişkisi varsa böyle ortaya çıkarılırdı.

Akrabalık ilişkileri Arap toplumunda her zaman önem-
li olmuştur ama 1948’den sonra dağılan Filistinliler için,

aile ve soy yoluyla kimliklerini tam olarak belirlemek büyük önem taşıyor oldu. Filistin yerleşik nüfusu olan küçük bir ülkeydi. Bu yüzden, aileler belirli yörelerle ilişkilendirilir ve birinin nereli olduğu yalnızca soyadından anlaşılırdı. Örneğin, köylü kökenliler soyadı olarak babalarının ilk adını kullandıkları için hemen fark edilirdi. İngilizce'ye uyarlandığı zaman bu Mary Alfred veya Derek Philip olurdu ki, bu da Alfred, Mary'nin babası, Philip de, Derek'in babası anlamına gelir. Soyadları Müslüman soyadlarından kesinlikle farklı olduğu için Hristiyanlar da hemen fark edilirdi.

Londra'ya gelişimizden kısa bir süre sonra, Arap dostlarımızla.

Annem, "Siz Nabluslu Kenanlardan mısınız yoksa Kudüslü Kenanlardan mı?" diye sorardı. Filistin'in her santimetre karesini bilmekle övündüğü için babam da genelde

bu sohbeta katılırdı. Ama biri bazen tanımadığı küçük bir köyün adını söylediği zaman şaşırıp kalırdı. Bulana kadar düşünür sonra da aniden, “Ah, tabii, Yafa’nın hemen yakınında, niye daha önce söylemediniz?” derdi.

Yıllarca yörelere, soyadlara ve “kim kimin akrabası”na duyulan tutkulu merakın annemle babama özgü bir gariplik olduğunu sandım. Garip bir Filistinli misafirle sürdürülen zorlu bir soruşturmadan sonra ablamla yatak odamızda onların taklidini yapar, sonra da başımızı sallayıp gülerdik. 1948’den sonra, bir kişinin nereli olduğunu belirlemenin Filistinliler için bir çeşit hayali harita çizimi, *nakbah*’ı yok sayarak Filistin’in yeniden yerleşimini yapmak gibi bir şey olduğunu kavramam yıllar aldı. Bu onlar için kayıp vatanlarını yeniden yaratmak demekti sanki bir zamanlar tanıdıkları aileler, köyler ve akrabalar hâlâ oradaydı ve sahiplenilmeyi bekliyordu. Hem zaten 1948 göçünden hemen sonra Filistinliler için Filistin’e dönme düşüncesi bir gerçektir. Evlerimize dönmemize izin vermeyeceklerine kim inanabilir, diyorlardı. O bizim ülkemiz, onlar bizim evlerimiz. BM, Amerikalılar, İngilizler böyle feci bir haksızlığa asla razı olmaz. Tabii ki döneceğiz!

Annem de buna yürekten inanıyordu. Londra’da oturma konusunda, “Buna dayanabilirim,” derdi, “çünkü uzun sürmeyecek. Ve siz çocuklar,” diye sürdürürdü, “Buraya çok alışmayın, kalıcı değiliz.” Ve bu inancını ödünsüz uygulardı. İngilizce öğrenmeyi reddetti, hiç İngiliz dostu olmadı, bakımsız evimizi biraz derleyip toplama önerilerine kulak asmaz, hatta bir buzdolabı almak gibi gerekli bir şeye bile yanaşmazdı. “Sıcak bir yer olan Filistin’de bile böyle bir şeyim olmadı, burası zaten buz gibiyken ne gerek var,” derdi. Temizlik dışında evde yapılacak herhangi bir yeniliğe razı olmak, İngiltere’deki hayatının artık geçici olmadığını kabul etmek olacaktı. Bu olasılığı kabullen-

mek imkânsız olduğu için de soğuk (çünkü merkezi ısıtma da reddedilen yeniliklerden biriydi), boyaları soyulan, banyosu harap, mutfağı nemli ve eski moda bir evde yaşamaya çabalıyorduk.

Ama annem bitişikteki İngilizlerle ister istemez dost oldu. Sağımızdaki, dış görünüşü ve planı bizimkine tıpatıp benzer 131 numaralı evde oturuyorlardı. Komşularımız Bay Nunn adlı yaşlıca bir adam ile kâhya kadın Bayan Brinkhurst'tu. Onları tanıdığımız yıllar boyunca ilk isimlerini asla öğrenemedik. Ayrıca kâhya kavramını da anlayamadık. Onun bir çeşit eş olduğuna karar verdik. Bizim ülkemizde ücretli kâhya kadın diye bir şey yoktu. Bir adamın bakıma ihtiyacı olunca genelde annesine veya kız kardeşlerine başvururdu. Bir kadının yakın akrabası olmayan bir erkekle birlikte oturması olacak şey değildi. Annem, "Burada işte böyle acınası bir hayat yaşıyorlar," diyordu, "aileleri yok, dostları yok ve birlikte oturmak için birine ücret ödemek zorunda kalıyorlar."

Arka bahçelerimizin ortasındaki çitte bir boşluk vardı, böylece birbirimizin evine girmek kolay oluyordu. İlk taşındığımızda ne Bay Nunn ne de kâhyasının bizimle ilişki kurmak gibi bir niyetleri kesinlikle yoktu. Fakat sonraları bu soğuk tavrın düşmanlıktan çok İngilizlere özgü kayıtsızlık olduğunu keşfettik. Komşuların rahatsız etmemek için birbirine kayıtsız kalması düşüncesi biz Araplar için çok tuhaftı. Bizim anlayışımıza göre, komşuluk dostça ve yardımsever olmak ve başkalarının işleriyle yakından ilgilenmek demekti. Taşınmamızdan bir süre sonra annem, bu İngilizvari kurallara aldırmayıp beni, o gün pişirdiği yemekten bir tabakla onlara gönderdi. Utangaç bir tavırla tabağı mutfakta olan Bayan Brinkhurst'a uzattım.

Kendimi, permalı beyaz saçları bir fileyle kafasına yapıştırılmış yaşlıca bir kadınla karşı karşıya buldum. Giysilerinin üzerine kolsuz, belinden bedeninin sarıp arkada bir fi-

yonkla bağlanan, çiçekli kumaştan bir önlük giymişti. Teni soluk ve kırışık, ellerinin eklemleri artiritle şişmişti ama daha önce görmediğim için bunu o zaman anlamamıştım. Beni görünce şaşırmış göründü, ona uzattığım tabağı görünce daha da şaşırdı. Bir şey söylemeye kalkıştı. Ama anlamadığımı fark edince bana gülümsedi. Arkamda, yüklük gibi odanın kapısında duran annem, “merhaba” diye seslenip tabağı almasını işaret ediyordu.

Bayan Brinkhurst şaşkın bir tavırla buna razı oldu. Eve girdi, biraz sonra koyu renk takım elbise giymiş ince yapılı bir adamla geri döndü. Seyrek saçlıydı ve kalın camlı gözlüğü vardı. Beceriksizce el sallayıp annemle bana gülümsedi ve bir şey söyleyecek oldu ama Bayan Brinkhurst bunun bir işe yaramayacağını anlatmak ister gibi başını salladı. O gece yıkanıp temizlenmiş tabak boş olarak ve minnet ifadesiyle iade edildi. Ondan sonra iyi dost olduk. Ülkesinden çıkarılan Filistinliler olduğumuzu öğrenince konuyu kavramayan Bay Nunn, bizi memnun etme çabasıyla, “Doğrusunu isterseniz ben de Yahudilerden hoşlanmam. Onlarla çalışma hayatında karşılaşana kadar haklarında pek bir şey bilmezdim,” dedi. Emekli olmadan önce küçük bir tesisatçı firması varmış. “Hep şikâyet eder ve fiyat indirmek için pazarlık yaparlardı. Hiç para istemeseniz de onlara çok fazla gibi gelecekti. Sinirime dokunuyorladi, yani sizin duygularınızı anlayabilirim.”

O zamanlar, böyle açık seçik anti-Siyonizm İngiltere’de rastlanmadık şey değildi. Bugün ağıza alınmayacak küçük düşürücü sözler o günlerde, bizi çok şaşırtan ince imalarla ve dolaylı olarak rahatça söyleniliyordu. Yüzyıllardır Avrupa kültürünün içine yerleşen içgüdüsel anti-Siyonizm bize çok yabancıydı. Filistin hakkında bilgisizlik çok yaygın olsa da, biz Yahudilerin ülkemize yaptıklarından sonra evlerimizi yitirdiğimizi söyleyince insanlar, Arapları sevdiklerinden

değil de içgüdüsel anti-Siyonist duygularından ötürü bize anlayış gösteriyordu. Böyle bir anlayış annemi hiç etkilemiyordu. “Bu İngilizler!” diyordu. “Madem Yahudilerden bu kadar nefret ediyorlardı, o zaman ülkemizi neden onlara verdiler?”

Bay Nunn güldü, utanmazca ve şaşırtıcı bir açıksözlülükle, “Çünkü onları burada istemiyoruz!” dedi. “Üzgünüm, ama doğrusu bu!” Ama komşumuzun bize gösterdiği yakınlık tümüyle içtendi. Annemin onlara düzenli olarak götürdüğü tabak tabak yemeği afiyet ve beğeniyle yiyip yuttuklarını sonradan öğrendik; oysa İngiliz damak zevklerinin bizim kullandığımız bol sarmısak ve baharata nasıl dayandığını asla anlayamadım. Buna karşılık onlar da yerleşmemize birçok bakımdan yardımcı oldular, vesika kuponlarını bize açıkladılar, bahçeye nasıl bakmamız gerektiğini gösterdiler ve evde bir şey bozulunca tamirci getirttiler.

Zamanla Bayan Brinkhurst çok yaşlandı ve artiriti ilerleyince artık ev işlerini yapamaz oldu. Ayrılıp şehir dışında oturan kız kardeşinin yanına gitti. Kısa bir süre sonra Bay Nunn da evini satıp başka bir yere gitti. Gitmeleri, özellikle de Bayan Brinkhurst’e oldukça bağlanan annem için hüzün vericiydi. Annem, Londra’da birkaç yıl kaldıktan sonra birkaç kelime İngilizce öğrenebilmişti ve bir şekilde sohbet edebiliyorlardı. “Birazdan” Bayan Brinkhurst’un çok sık kullanığı bir sözcüktü. Ondan bir şey yapmasını istediğiniz zaman hep, “Birazdan, şekerim, birazdan,” diye karşılık verirdi. Ne demek olduğu hakkında hiçbir fikri olmayan annem de bu sözcüğü öğrenip, İngilizce dağarcığına katmıştı ve hatalı telaffuzuyla belirli aralıklarla söylerdi. Bayan Brinkhurst’un ayrıldığı gün annem onu kucaklayıp ağlamış ve bir daha asla bu kadar iyi bir komşusu olmayacağını söylemişti. Ama Bayan Brinkhurst hakkındaki iyi duyguları onun İngilizleri daha çok sevmesine veya daha yakından ta-

nımak istemesine yol açmamıştı. Bu annem için başka bir şeyle ilgisi olmayan apayrı bir deneyimdi ve annem İngiltere'de yaşadığı kırk yıl boyunca bir başka İngiliz dost edinmedi.

Bana doğru eğilen rahibe, “Senin adın ne?” diye soruyordu. İriyarıydı ve yuvarlak yüzünü, kenarları ters çevrilmiş, kaskatı, bir dikdörtgene benzeyen kolalı başlığı çevreliyordu. Griler giymişti ve boynunda ucunda bir haç olan uzun bir tespih vardı.

Babam Arapça, “Sana ismini soruyor,” dedi. Babamın yanında bir sandalyede oturmuş bakıyordum.

Telaşla, “Ghada el-Karmi,”² dedim.

“Bu nedir?” Rahibe babama merakla baktı.

“Ghada Karmi,” dedi. İlk ismimdeki Gh aslında “G” değildir, İngiliz dilinde bulunmayan bir Arap harfinin yazılışıdır ve Fransız “R” si gibi okunur; onu izleyen “ada” da Anne veya Dan gibi geniş bir “a” ile okunur. Ama bu sesleri telaffuz edemeyen rahibe, “Garda. Anlıyorum. Bu güzel,” dedi. Birden beni başka biri yapmıştı. Artık hayatım boyunca olduğum Ghada değilde, yabancı bir yaratık “Garda” oluvermiştim. İsmimi yalnız rahibe değil hemen herkesin böyle söylediğini öğrenince kedere kapılmıştım. Yıllarca, ismim sorulduğu zaman cevap vermeden önce şöyle bir giriş yapmak ihtiyacını duydum; “Sanırım ismim bir İngiliz için...” Bu beni o kadar üzüyordu ki, uzun bir süre bana İngilizlerin telaffuz edemediği bir isim verdikleri için anne ve babamdan nefret ettim – sanki geleceği görebilirlermiş gibi.

2) Bir harfitarif olan “el” birçok Arap soyadında kullanılır. İngilizlere yabancı geldiğinden İngiltere’de oturan birçok Arap onu isminden çıkartır. Biz de öyle yaptık.

Babamla birlikte Golders Green'deki La Sagesse Manastır Okulu'nun Başrahibesi'nin bürosunda oturuyorduk. Kayıt için başvuru yapmaya beni buraya getirmişti. Zeyyat Mill Hill'de bir erkek okuluna kabul edilmişti, Siham da benimle birlikte Manastır Okulu'na kaydolacaktı. Okul Golders Green Caddesi'nin alt ucunda, istasyonun karşı tarafında etkileyici bir grup binadan oluşuyordu. İçinde sınıflar, yatakhane ve küçük bir kilise vardı. Dışarıda da bir tenis kortu ve gündüz-cü kızların girmesi yasak olan bir bahçe vardı. Ağır ön kapı-nın üstünde çarmıha gerilmiş İsa figürü vardı. Babam rahi-belerin bize şefkat ve sabır göstereceğine inanıyordu.

Müslüman çocuklarını Hristiyan dini okullarına gönder-me fikri babam gibi Filistinlilere hiç de yabancı değildi. Yir-minci yüzyılın başından beri Kudüs her mezhepten Avrupalı Hristiyan'ın katıldığı gayretli bir misyoner hareketinin merkezi` olmuştu. Yerli halkı Hristiyan yapmak amacıyla okul kurmak dahil, çeşitli hayır işleriyle onlara yararlı olma-ya çalışmışlardı. Filistinliler bu okulların devlet okulların-dan daha iyi bir eğitim verdiğine inanıyordu. Bütçesi uygun olan birçok Hristiyan veya Müslüman aile, çocuklarını Ang-likan, Katolik veya Alman Lutheryen okullarına gönderiyor-du. Özellikle kızlar, bir yandan iffetlerini korurken diğer yandan da onlara iyi bir eğitim vereceğinden kuşku duyul-mayan manastır okullarına gönderiliyordu. Müslüman aile-ler bu kurumların din değiştirmelere yol açacağına inanmı-yor ve şimdiye kadar tek bir Müslüman'ı Hristiyan yapama-dıklarını söylüyorlardı.

Bu yüzden, babam beni La Sagesse Manastır Okulu'na kaydettirmekle sadece eski bir Filistin geleneğini uyguluyordu. İslam'ı terk edip Katolik dinine geçmeye kandırılabil-eceğim bir an bile aklımdan geçmemiştir. Londra'da duru-mun başka olduğunu anlamıyordu. Filistin'de misyoner okullarına giden Müslüman çocuklarının Hristiyan etkisine

karşı bağışlıkları vardı, çünkü çevreleri çoğunlukla Müslüman'dı. Oysa Londra'da bizim ailemiz Müslüman toplumun desteğinden yoksun, yalıtılmış ve yalnızdı. Ayrıca, rahibelerin üstümdeki ince ayar etkisini azımsıyordu. Daha ilk günden, bana karşı bir iyilik simgesi gibi davrandılar. İyilikleri beni şımartma sınırlarını zorluyordu.

Bakire Meryem ve azizlerin heykellerini temizlemek için beni seçtiler, buna karşılık ödül olarak bazı derslere girmiyordum. İngilizce bilmediğim için dilbilgisi gerektirmeyen işlerin bana verilmesi daha uygun diyerek bu seçimlerini haklı çıkarıyorlardı. Bana temizlemem için yalnızca en güzel heykelleri veriyorlardı, kollarımda tutabileceğim kadar küçük, süt beyazı, mermer heykeller. Bakire'nin güzel yüzünü saten gibi parlayana kadar parlatırken oturmam için küçük rahat bir sandalyem ve masam vardı, rahibeler başımı okşayıp benimle müşfik bir sesle konuşurlardı. Bazen beni, Katolik olmayan diğer kızlar gibi normal olarak giremediğim, küçük kiliseye götürürlerdi. Burası baştan aşağı turkuvazla altın rengindeydi ve şimdiye kadar gördüğüm en güzel yerdı. Kilisedeki Bakire heykeli normal insan boyutlarından daha büyüktü ve giysisini parıltıyan yıldızlar çevreliyordu. Her yerde yanan mumlar odaya büyülü bir ışık saçıyordu. Benim belirgin hayranlığım rahibelerin hoşuna giderdi. Noel akşamı kızlardan çoğunun güzel kilisedeki gece duasına katılmak için okuldan sonra kaldığını öğrendim. Keşke ben de gidebilseydim.

Her derse, kızların öğretmenle birlikte söylediği Selam Meryem duası ile başlanırdı. Ben onlara katılmazdım ve bunun bir Katolik duası olduğunu öğrenir öğrenmez gözlerimi yumup içimden Fatiha suresini okumaya başlardım. Kimliğimi çevremdeki Hristiyan güçlerin etkisinden korumak için yapabileceğim tek şey buydu. Aynı zamanda, eski nefretimi unutup, evde büyükbabamın öğrettiği gibi namaz kıl-

maya başladım. Annemle babam bunu çok eğlendirici buluyordu. İkisi de dini kurallara uymazdı ama Allah'a inanır ve kendilerini Müslüman sayarlardı. Yeni dindarlığımı anlamasalar da onaylıyorlardı.

On altı yaşında farklı düşünmeye başlayana kadar, bu şekilde namaz kılmayı sürdürdüm. La Sagesse'deki rahibeler sonuçta bana din değiştirtmeyi başaramadılar ama tahmin edemeyecekleri kadar çok şey başardılar. Bugün bile kalbimde özel bir heyecan duymadan bir Katolik kilisesine giremem. Manastır okulundan sonra bir Anglikan okuluna gittiğim zaman Hristiyanlığın Protestan mezhebine ısınmadım. Bana inanılmaz derecede sıkıcı geldi, kiliselerinde ne Bakire Meryem ne de diğer güzel heykeller vardı. Ayrıca Tevrat, İbrani Peygamberler ve Yahudiler bir bütün olarak çok vurgulanıyordu, oysa manastır okulunda bunu görmemiştim. Din dersi öğretmenimiz tekdüze ve saygı dolu bir sesle, "Ve Tanrı İsrail ülkesini Yahudilere verdi," diye okurdu. "Yani çocuklar, o ülke onlara aitti ve ne mutlu ki, şimdi oraya döndüler." Bu 1953 yılında İsrail Devleti beş yaşındayken oluyordu. Annemle babam asla sözünü etmediği için *nakbah* hakkında hâlâ çok az şey bilmeme rağmen öğretmenin sözleri içimde anlaşılmaz bir öfke kıpırtısı yarattı. Eve gidip babama anlattım. Öfkeyle, "Protestanlar!" dedi. "Onlardan başka ne beklenir ki? Sorunumuzun kökeninde onlar ve Tevratları var. Onlar olmasa ne İsrail ne de *nakbah* olurdu."

Manastır okulunda bir arkadaşım vardı. Benim sınıfımdaki, belki de bütün okuldaki tek Yahudi öğrenciydi. Adı Leslie Benenson'du. Tombul, açık renk tenli, kıvrıkcık saçlı ve yeşil gözlü bir kızdı. İlk yılın sonunda iyi arkadaş olduk. O zamanlar İngilizce öğrenmeye ve bu kusuruma rağmen diğer öğrencilere yetişmeye çabalıyordum. Rahibeler, manastırda kendi odasında kalan Bayan Buchanan'ın bana özel İngilizce dersi vermesini sağladılar.

Bu, oldukça ileri yaşıta bembeyaz saçlı bir hanımdı, ağzına gerektiği gibi oturmayan takma dişleri altdudağını dışarı itiyordu. Uzun yıllar Hindistan'da yaşamıştı ve bana, oradaki hizmetkârlarından biriymişim gibi hafifçe aşağılayan bir tavırla yaklaşıyordu. Anlaşılan bana nasıl ders vereceğini pek bilemiyordu. İlk gün beni rahibelerin yemek odasına götürdü. Bu Başrahibe'yle diğer rahibelerin yemek yedikleri odaydı. Yemek masası kolalı bir örtüyle örtülmüştü ve üstüne aynı tip peçeteler konmuştu. Bayan Buchanan burada, bana masanın üstündeki çatal bıçağın ve tabakların İngilizcesini öğretmeye çalıştı, buruş buruş ince parmağıyla hepsini teker teker gösterip İngilizce'sini ağır ağır söylüyordu. Böylece (Oscar Wilde'dan sonra) ilk öğrendiğim İngilizce sözlükler, hayatımda bir daha hiç kullanmayacağım "çorba kâsesi" ve "çorba servis kepçesi" oldu.

O ilk aylarda, hayatımda hiç çekmediğim kadar ıstırap çektim. Okulun ilk günü özellikle asap bozucuydu. İngilizce'yi ve ayrı sınıfta okuyan ablamı öğle tatilinde nasıl bulacağımı bilemediğim için kızlarla dolu bir yemekhaneye girdim. Burası meğer yatılıların yemekhanesiymiş, tabii ki böyle olduğunu bilsem oraya girmezdim. Nereye gitmem gerektiğini kimseye soramıyordum, konuşup gülüşen kızların ve tabak çanak gürültüsü arasında Siham'ı da göremiyordum. Dünyanın sonu geldi sandım, ama bir rahibe beni bir köşede hıçkırırken buldu ve sıkıntı içinde nefes nefese söylediğim Arapça sözlerden bir anlam çıkarıp beni Siham'a götürdü. Ondan sonra yine kaybolmamak için her öğlen onu belirli bir yerde beklemeye başladım ve herkesin ne dediğini anlamadığım için kızlar benimle konuşmuyor diye her gün ağlardım. "Kendimi bir düğündeki sağır adam gibi hissediyorum," diye sızlandım ama annem gülüp, "her şey düzelir," dedi.

Üç ay sonra Bayan Buchanan'a rağmen idare edecek kadar İngilizce öğrenmiştim ama henüz istediğim akıcılığa erişememiştim. İlk kez bir topluluk önünde İngilizce konuşmam ise tam bir kepezelikti. Yeni kabul edildiğim sınıfta cesaretle okuma kitabından bir bölüm okumak istedim. Öğretmen bana cesaret verircesine gülümsedi ve ben okumaya başladım. Okumaya çalıştığım bölüm Union Jack olarak adlandırılan İngiliz bayrağının tarihçesiydi. Ben de fonetik olarak okumaya başladım ve Union Jack diyeceğim yerde İngilizce soğan anlamına gelen Onion Jack dedim, ama devam etmeye fırsat bulamadım çünkü bütün sınıf ve öğretmen kahkahalara boğuldu.³ O kadar üzülmüştüm ki, aylarca sınıfın önünde okumaya kalkışmadım.

Bu arada Siham ilk sömestr sonunda ayrılıp üniversite giriş sınavlarına hazırlanmak için Tottenham Court Caddesi'nde bir koleje devam etmeye başlamıştı. Tıp okumak istiyordu. Ben artık bütün derslere girmek zorundaydım ve ilk zamanlarda olduğu gibi istediğim zaman rahibeye gidip izin alamıyordum. Dersler benim için hâlâ çok zordu. Yalnızca matematik dersinde kendime biraz olsun güveniyordum. Hatırladığım kadarıyla ilk derste bir alıştırmaya yapmamız istendi; kolay görünen birkaç çarpma ve bölmeydi. Öğretmen kitaplarımızı topladıktan sonra not verdi. Kudüs'te de Şam'da da hep sınıf birincisi olduğum için 10 üzerinden 9 veya 10 almayı beklerken sadece 6 almıştım. O kadar mahcup olmuştum ki herkesin önünde gözlerim doldu. Bütün çocuklar merakla bana bakarken kesik kesik konuşarak, "Benim ülkemde böyle değildi. Orası farklıydı," dedim. Gülererek alay ettiler: "Aaah, onun ülkesinde böyle değilmiş! Onun ülkesinde böyle değilmiş!"

3) İngilizcede *Union Jack*, İngiliz bayrağı için kullanılan bir terimdir. *Onion* ise soğan anlamına gelir.

Istirap içinde arkamı dönüp dışarı çıktım ve Leslie Benenson'un kapıda beni beklediğini gördüm. Hiçbir şey söylemeden okul bahçesinde yanımda durdu. Matematik sınavından söz etmesek de onun benim tarafımda olduğunu hissettim. O andan sonra arkadaş olduk. Arkadaş olduğum ilk Yahudi'ydi ama ben onu böyle tanımlamıyordum. Aslında rahibeler sınıfta Katolik olmayanların hangi dinden olduğunu özellikle belirtmekten hoşlandığı için onun Yahudi olduğunu öğrenmiştim. Ben tek Müslüman'dım, Leslie tek Yahudi'ydi ve dört tane de Protestan vardı. Geri kalanların hepsi Katolik'ti.

1950 yazı geldiğinde ben on yaşındaydım, iyi İngilizce konuşuyordum ve sınıfta herkesle yarışabilecek durumdaydım. Leslie beni evine çaya davet etti, artık bu öğünü tanıyordum ve birinin evine çaya davet edildiğim zaman bu hoşuma gidiyordu. Leslie tek çocuktu, babası Belçikalı, annesi İngilizdi ve Leslie'yi çok seviyorlardı. Bay Benenson iyi kalpli ve hoş bir adamdı, Leslie ve benimle aynı yaştaymış gibi oyunlar oynayıp şakalaşırdı. Şakalar gürültülü olmaya başlayınca Bayan Benenson alt kattan, "Marcel, yeter artık! Kendine gel!" diye seslenirdi. O da bize göz kırpıp korkmuş numarası yapardı. Bayan Benenson bir gün manastırdan birkaç rahibeyi çaya davet etmeye karar verdi. Bu annemin asla yapmayacağı bir şeydi. Aslında annem orada okuduğum üç yıl boyunca, ne yazık ki bir kez bile manastırı ziyaret etmedi. Ben de davetliydim ve bu benim için garip bir deneyim oldu. Rahibeler çaylarını içtikten sonra Bay ve Bayan Benenson'u kutsayıp ayrıldılar ve Bay Benenson tuvalete gitti. Çıktığı zaman, "Burası buram buram dindarlık kokuyor!" dedi. Kahkahalarla gülmeye başladık, Bayan Benenson, "Marcel ne kötüsün!" dedi. Ama gülümsüyordu.

Leslie ile çok yakın arkadaş olduk. Bazen bizim eve de geliyordu ama ben bir kek veya pasta almazsam bizim evde çay olmazdı ve yalnız kalabileceğimiz bir yer de yoktu.

Onun anne ve babası beni tereddütsüz kabul ediyordu. Kökenimi biliyorlardı ama bunun onlar için özel bir anlamı olup olmadığını hiç öğrenemedim. Yahudi olmaları yaşamında pek önemli bir rol oynamıyordu. Leslie'nin -adının Ireen değil Irene okunduğunu vurgulayan- annesi İngiliz olmaktan gurur duyuyordu. Sık sık "İngiliz cildiyle" ve "İngiliz biçimiyle" övünürdü. Yalnızca bir kez bana karşı bir önyargı sergiledi. Geçen gece annemle babamın yemekte on misafiri olduğunu anlatıyordum. Annem birçok Arabı çevresine topladığı için bu hiç de olağandışı değildi. Gülerek, "Haydi canım, Araplar gibi palavra atma. On kişi ha! Bunun doğru olmadığını sen de biliyorsun," dedi. Doğruyu söylediğim halde bana inanmaması beni üzmüştü ayrıca Arapların yalancı olduğunu nereden çıkarmıştı.

Leslie bir gün, "Büyükkannemi ziyaret etmek ister misin?" diye sordu. "Pazar akşamüstü hepimiz çaya davetliyiz." Büyükkannesi Golders Green istasyonunun Finchley yönünün hemen arkasında, Temple Fortune'da büyük bir evde oturuyordu. Leslie bana pek ailesinden söz etmediği için onların hakkında bir şey bilmiyordum. Ama davet edilmek ve aileden biri sayılmak hoşuma gitmişti, kabul ettim. Bu uyumsuzluğun -bir Yahudi ailesinin arasında Filistinli bir çocuk- beni hiç etkilememesine asla şaşırmadım. O zaman, onları Yahudi olarak algılamıyordum. Leslie ve anne babasıyla birlikte eve girince Leslie'nin Belçika'dan gelmiş amcaları, halaları ve kuzenleriyle dolu bir evle karşılaştım. Kuyruklu bir piyanoya ilaveten koyu renk cilalı möbleyle dolu değişik seviyede iki salondan oluşan geniş bir oturma odasında toplanmışlardı. Şamdanlar, kesme cam sürahiler ve geniş kadife koltuklar vardı. Leslie'nin büyükkannesi siyahlar giyinmiş ufak tefek bir kadındı. Bembeyaz saçlarını arkaya toplayıp topuz yapmıştı, kulaklarında eski moda

sallantılı küpeler, boynunda ise işlemeli akik bir broş vardı. Aile birbiriyle bazen Fransızca bazen de İngilizce konuşuyordu ve büyükannesi Leslie'yi halaları ve kuzenleri gibi  p p kucakladıktan sonra bana döndü ve Fransız aksanıyla, "Bu kim?" diye sordu.

Bay Benenson, "Anne, bu Ghada, Leslie'nin okulundaki Arap arkadaşı," dedi. İsmimin başına Fransızca "R" sesi koyarak Leslie gibi doğru telaffuz etti. Yine de Leslie'nin annesi herkes gibi bana hep "Garda" derdi. Hangi ülkeden geldiğimi sorar sandım ama sormadı. Kimse Filistin veya Filistinli sözcüğünü ağzına almadı. Leslie'nin büyükannesi elimi tuttu ve, "Haydi Leslie arkadaşınla ilgilen," dedi. Bana gülümseyerek, "Biraz sonra çay i eceeğiz," dedi. Leslie'nin babasından çok daha yaşlı görünen amcası da bana bakıp gülümsedi. Leslie'nin babası, "Maman, je t'en prie, assis-toi," diyerek koltuğuna oturmasına yardım etti. Bunun bir aile toplantısı olduğunu ve bazılarının uzun s uredir görüşmediğini anladım. Leslie'ye, "Beni burada istemiyorlardır," diye fısıldadım. "Onların ne istedikleri beni ilgilendirmiyor," diye fısıldadı. "Ben senin bana arkadaşlık etmeni istiyorum. Hepsi fena halde can sıkıcı." Ama ben ona katılmadım. Farklı ve ilgin tiler, bildiğim hiç kimselere benzemiyorlardı. Golders Green'de Yahudi çoktu ama ben o zamana kadar Avrupalı Yahudilerle bu kadar yakından tanışmamıştım.

"Buradaki herkes akraban mı?" diye sordum.

"Geri kalanlar bunlar," dedi.

"Ne demek istiyorsun?"

"Babam onların savaşta öldüğünü söylüyor." Kudüs'te olduğu gibi patlayan bombalar ve ölen insanlar gözümün önünde canlandı. Anlayışla başımı salladım. " zg n m," dedim. Leslie, "Teşekk rl r," dedi, "ama ben hiçbirini tanı mıyordum onun için o kadar da kötü değil." Yahudi Soykırımı konusunda yapılan yoğun yayınlara her yerde büyük yer

verilmesine rağmen, Leslie ile aramda böyle bir konuşma geçmediğine şimdi inanmak çok zor geliyor. Sadece birkaç yıl önce yaşanmış olmasına rağmen, o da ben de bu konuda hiçbir şey bilmiyorduk.

Çay, Bay ve Bayan Heathcott-Smythe'in evindeki çaya hiç benzemiyordu. Çavdar ekmeği dilimlerinin üstünde salamlı, salatalık turşulu kanepeler vardı. Somon füme, lor peyniri ve patates köftesi vardı. Leslie, "Çok güzel," dedi. "Gel tıkınalım, her gün böyle güzel şeyler bulunmaz. Belçika'dan getirmişler."

Bir süre sonra Leslie'nin yaşlı amcası, Raymond'un piyano çalmayı kabul ettiğini açıkladı. Raymond'un aileden biri değil de bir dost olduğunu çıkardım. Herkes heyecanla alkışlayıp onu piyanoya doğru yönlendirdi. Kısa boylu, seyrekle saçlı, dar omuzlu, gösterişsiz bir adamdı, benim hayalimdeki piyanistlere, en azından Hollywood filmlerindeki piyanistlere hiç benzemiyordu. Leslie, "Çok iyidir," diye fısıldadı, "profesyonel bir piyanisttir ve böyle evlerde pek çalmaz." Herkes sandalyelere ve taburelere oturdu, Leslie ile ben babasının oturduğu geniş kanepenin koluna iliştik. Raymond, "Ne çalmamı istersiniz?" diye sordu. Kimse hemen cevap vermeyince o, "Peki o zaman ben bir şey seçeyim," dedi. Sonra ellerini atletler gibi birkaç kez açıp kapayarak parmaklarını esnettikten sonra çalmaya başladı. Sanırım çaldığı Chopin'di, her neyse bana çok güzel geldi, kendinden geçmiş onu dinleyen diğer insanların yüzlerine bakınca onların da öyle düşündüğünü anladım.

O sıralarda, klasik batı müziğini beğenmeye başlamıştım ve tümüyle başka tür bir müzikle büyüdüğüm için bu hiç de azımsanacak bir başarı değildi. Çocukluğum boyunca, Arap dünyasının ünlü Mısırlı şarkıcıları Ümmü Gülsüm'ü, Abdül-Vahab'ı ve Lübnanlı müzisyen Ferit el-Atraş'ın sazını dinlemiştim. Dörtlük notalar ve özel enstrümanlarla çalınan bu

müzik türünün, Chopin veya Beethoven'la, hiçbir ortak yanını yoktu. Bu, annem ve radyosu sayesinde Londra'daki evimizde de hâlâ dinlediğim ve ömür boyu aklımdan çıkmayacak bir müzikti. Bu yüzden, ne zaman Ümmü Gülsüm'ün eski bir şarkısını duysam annemi ve onunla paylaşamadığım yok olmuş geçmişi içim sızlayarak hatırlarım. Aynı şekilde, ne zaman Abdül-Vahab'ın 1920 ve 1930'larda yaptığı müziği duysam hayalimde, Kudüs sokaklarında gezinen babamın gençlik hali canlanır.

Anneme ve radyosuna aldırmadan, Siham'la birlikte BBC'nin üçüncü programında klasik müzik dinlemeye ve bundan zevk almaya başladık. Annemle babam bunu asla anlamadı ve ilgimizi paylaşmayı hiç denemedi. Siham'la radyoyu açmış bir Mozart senfonisi veya bir Beethoven piyano konçertosu dinlerken annem yanımdan geçecek olsa, "Şu patırtıya bak! Buna nasıl tahammül ediyorsunuz?" diyerek hemen radyoyu kapatırdı.

Raymond çaldığı parçayı bitirince ve çay da sona erince masanın toplanmasına yardım ettik. Artık gitme zamanı gelmişti. Ailenin bazı üyeleri ve dostlar bizimle birlikte ayrıldı ama diğerleri kaldı. Orada geçirdiğim zaman bana çok kısa gelmişti. Leslie'nin akrabalarıyla yıllardır tanışıyormuşuz gibi samimi bir şekilde ayrıldık. Leslie'nin büyükannesi beni kucaklayıp öptü, gülümserken parlak gözleri yanaklarında kayboluyordu, Leslie'ye beni yine getirmesini söyledi. Eve dönerken keşke benim de Filistin'den beni ziyarete gelen böyle güzel ve kalabalık bir ailem olsa diye düşündüm.

On bir yaşına girdiğimde Londra'daki yaşamım durulup oturmuştu. Zeyyat ile ben iyi İngilizce konuşuyorduk ve okulda başarılıydık. Onun okulu da benimki gibi Yahudi mahallesinde olduğu için okulda çoğu Yahudi olan birçok arkadaş edinmişti. Benim okulum Katolikler için düşünülmüş bir manastır okulu olmasaydı benim de daha çok Yahudi ar-

kadaşım olurdu. Zeyyat okul değiştirdiği zaman Londra'nın bir başka Yahudi mahallesine gitti. Bu okullarda edindiği arkadaşlar, daha sonraları çok seyahat etmesine ve yaptığı yurtdışı yolculuklarına rağmen ömür boyu ona bağlı kaldılar. Bunlardan ilki ve ona en çok bağlı olanı Martin Weiss isimli bir çocuktu. Martin, Alman Yahudisi bir ailenin çocuğuydu ve sapsarı saçlı, mavi gözlüydü. Daha Zeyyat'ın hemen hemen hiç İngilizce konuşamadığı zaman ondan hoşlanmıştı ve kısa zamanda arkadaş olmuşlardı.

Ama bir gün Martin, İngilizce ğretmeninin anne ve babasına, Zeyyat'ın onu kötü bir şekilde etkileyeceği gerekçesiyle arkadaşlıklarına engel olmalarını öğütlediğini söyledi. Ağabeyim okulda Avrupalı olmayan tek öğrenciydi ve buna çok üzüldü. Ama Martin, "Ne derlerse desinler ben aldırmayacağım," dedi. Ve sözünde durdu. Bazen Zeyyat'la bize gelir ve göze alabildiği kadar kalırdı. On beş yaşıma girdiğim ve grnşmle ilgilenmeye başladığım zaman Zeyyat'a hayranlıkla, "Kız kardeşin ne kadar da güzel!" demiş. Ağabeyim ise, "O mu? Güzel mi? Sen delisin," diye karşılık vermiş.

Manastır okulunda özellikle din dersinde çok başarılıydım. Aslında Leslie ile ben, bir Yahudi ve bir Müslüman, Kitabı Mukaddes dersinde sınıf birincisiydik. Rahibeler beni aşırı derecede şımartıyorlardı ve ben okul hayatından ba-yağı hoşlanmaya başlamıştım. Okul benim için ikinci bir ev oldu. Cilalı koridorlarının, yüksek pencerelerinin ve merdivenlerinin, hatta Başrahibe'nin ürkütücü kapısının her santimetrekaresine alışıp sevdim. Büyük kızlardan bazıları dini bir meslek edinmek, rahibe adayı olmaktan söz ediyordu. Ama bizim sınıfta kimse bunu ciddiye almıyordu, gelecek bizim için yetişkin olacağımız çok uzak bir zamandı. O zamana kadar La Sagesse'de kalmayacağım aklımdan bile geçmemişti.

Babam benim haberim olmadan bazı planlar yapıyordu. O daha şimdiden hiçbirimizin tarih veya edebiyat gibi “gerksiz konular”ı meslek olarak seçmeyeceğimize karar vermişti, çünkü bunların sonu sadece düşük ücretli öğretmenlik (ya da işsizlik) olurdu ve bu da zamanı geldiğinde ne geçimimize ne de kiraya yeterdi. Annem, “Bu zaman niye gelsin ki?” diye karşı çıkıyordu. “Kızlar evlenecek, onların çalışması gerekmez.” Babam, “Demek öyle?” diye onu tersliyordu. “Peki ya evlenmezlerse ne olacak veya onları bırakıp çekip giden bir serseriyle evlenirlerse?” Bazen bu çarpık evlilik anlayışının ablamla beni nasıl etkilediğini merak etmişimdir. Meslek konusu açıldığı zaman babam bazen bize, “Benim gibi birinin memuru, birinin kölesi asla olmamalısınız,” derdi. Zaman zaman da yitik ülkemize gönderme yapmaya dili vardığı, buna en çok yakınlaştığı anlarda, “Nereye giderseniz gidin cebinizde götürebileceğiniz bir beceriniz olsun istiyorum. Bu şekilde nerede yaşamak zorunda olursanız olun ayakta kalabilirsiniz,” derdi.

Bu arada, annem dışında hepimiz Londra’yı keşfetmeye başlamıştık. İlk geldiğimizde babam bizi Londra’nın en ünlü yerlerini görmeye götürürdü. Ama bizim ilk ve belki de en unutulmaz gezimiz, Golders Green Caddesi’ndeki Woolworth’s dükkânına gidişimizdi. Daha önce hiç böyle bir şey görmemiştik, çünkü çok büyüktü ve arzuladığımız şeylerle dopdoluydu: Oyuncaklar, çizgi romanlar, şekerlemeler hatta Zeyyat’ın pul koleksiyonu için bir pul reyonu bile vardı. Woolworth’s hayatımızın vazgeçilmez bir parçası oldu; hatta anneminkinin de, çünkü burada onun için önemli olup da bizim ilgimizi çekmeyen ev araç gereçleri de satılıyordu. Tarihi yerleri görmeye gittiğimizde annem, taş yığınları değil canlı insanları (Arapları kastediyordu) görmeyi tercih ettiğini söyleyerek evde, loş mutfağında kalırdı.

Londra'nın en çarpıcı yönü büyüklüğü ve çapıydı. Daha önce bu kadar büyük boyutu, böyle büyük binaları ve böyle geniş caddeleri olan bir şehir hiç görmemiştik. Madame Tussaud'nun balmumundan yapılmış heykeller müzesine gittiğimiz zaman ilk kez bir panik atak yaşadım. Bu, müzenin kanlı tarihi olayların, işkence ve ölümün sergilendiği Korku Salonu'nda başıma geldi. Bunlardan biri son saatlerini yaşayan Amiral Nelson'un üzerine eğilmiş, canlı gibi görünen bir grup insanı canlandırıyor. Yanı başında leğen dolusu kana çok benzeyen bir şey vardı ve ben gözlerinin nasıl devrildiğini, ne kadar soluk ve hastalıklı göründüğünü dehşet içinde fark ettim. Nefes alamaz oldum ve kalbim hızlandı. Telaşla, "Gidelim, ne olur gidelim," diye babamın elini çekiştirdim. Babam, "Bekle biraz, daha yeni geldik," dedi. Ama ben o razı olana kadar elini çekiştirdim ve sonunda temiz havaya çıktık, bu arada diğerleri daha bir şey göremediklerinden şikâyet edip söyleniyordu.

Bu anlaşılmaz ani panik atakları yıllarca çektim. Ne var ki, en çok olması beklenen tek yerde, Londra Metrosu'nda hiç yaşamadım. O günlerin heyecan verici keşifler listesinin başında kuşkusuz yeraltı tren sistemi gelirdi. Yeraltının derinliklerinde karanlık, boş tünellerden geçen bir şeyin içinde yolculuk yapıp da, diğer tarafta hiç zarar görmeden yüzeye çıkmak düşüncesi mucizeviydi. Bu düşünce ile kısa bir süre yer üstünde giden trenin biraz sonra derin, karanlık, klostrofobik tünel tarafından yutulacağı korkusunun verdiği heyecan, beni yıllarca büyülemeyi sürdürdü.

İstasyonların isimleri benim için büyülyüdü ve hepsi birer karakter kazandı. Böylece, bizim hattımız olan, Kuzey Hatti'ndaki (Edgware ayırımındaki) istasyonlar dost ve bildik hale geldi. Ama Hainault, Cockfosters veya kötücül Ongar gibi istasyonlar kimsenin gitmediği az duyulmuş yerlerdi. (Bu istasyonları kullanan insanların bizimkiler hakkında

benzer şeyleri düşünebileceği hiç aklıma gelmemişti.) Bizim Kuzey Hattı'nda bile, Collier's Wood veya Morden gibi hattın en güney ucunda yer alan ve başka bir ülkede gibi görünen, karanlık bölgeler vardı.

Ama metroda yaptığım yolculukların merkezinde genelde, bütün büyük West End sinemalarına ve Trafalgar Meydanı'na erişebileceğim, Leicester Meydanı vardı. Oraya giderken uğranan istasyonların arasındaki mesafeyi oldukça iyi biliyordum; hangilerinin arası kısa hangilerinin uzun ve hangilerinin arasında trenin o anlaşılmaz duraklamaları yaptığını öğrendim. O zamanlar tahtadan basamakları olan yürüyen merdivenleri kullanmakta usta oldum. Ustalık yürüyen merdivenin her iki ucunda da, ayağını iki basamağı ayıran çizgiye yerleştirmemektir çünkü yukarı veya aşağı hareket etmeye başlayınca bunlar birbirinden ayrılıyordu. Yüksek topuklu ayakkabı giymeye başladığım zaman öğrendiğim ikinci ustalık ise topuğumu tahtalar arasına sıkıştırmamak oldu.

1950'li yılların başlarında Londra, çok sade bir havası olan, güvenli ve sakin bir yerdi. Biz çocuklar rahatlıkla gece dışarı çıkabiliyorduk ve bu ne bizi ne de anne babamızı endişelendiriyordu. Bugünün Londra'sında bu olanaksızdır. Ama yapacak fazla bir şey yoktu ve televizyon olmadığından insanlar vakit geçirmek için radyo dinler veya sinemaya giderdi. Siham'la ben o zaman BBC'nin yerel yayınının devamlı dinleyicilerindendik ve dünyanın en uzun süren radyo dizisi "The Archers"ı dinlerdik. 1951'de başlamıştı (aynı hızla devam ediyordu) ve İngiliz kırsal kesimindeki çiftçilerin hayatını anlatıyordu – hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bu dünya Tulkarim'deki aile çevremizden daha değişik olamazdı.

Aynı zamanda, BBC'nin "hafif programları"nda birçok yarım saatlik komedi programları vardı. Bunların en komik

olanı kuşkusuz “The Goon Show”du. Üçümüz de kısa zamanda bu programın tiryakisi olmuştuk. Hiç dinlememiş olan birine onu anlatmak olanaksızdı. Çılgındı, çok gülünçtü, biz çok komik bulurduk ama bizim kültürümüze ve deneyimlerimize nasıl olup da hitap ettiğini kimse anlayamıyordu. Sesleri taklit edip, esprileri birbirimize tekrarlayarak gülmekten yerlere serilişimizi şaşkınlıkla seyreden annem babama, “Şunların haline bak. Nedir bu kadar komik olan?” diye sorardı. Programdaki İngilizlere özgü imaları ve göndermeleri hiçbir Arap anlayamazdı, hele annemle babam hiç anlayamazdı ve bu biz çocuklar arasında bir bağ oluşturdu, Filistin’deyken var olan bağları yeniden yarattı. “The Goon Show”un 1950’li yıllar boyunca İngiltere’de bir kültür oluşturan meraklıları vardı. Biz üçümüz de bunun bir parçasıydık ve belki de İngiltere’de bu ayrıcalığa sahip yegâne Filistinlilerdik.

Golders Green ve Hendon’da Gaumont, Odeon, Lido ve Ionic gibi sık sık gittiğimiz sinemalar vardı. Bunlardan en uzun ömürlü olanı, birçok kez ismi değiştirilen Ionic’ti ama o da 51 yıl sonra kapatıldı. O günlerde “Sinemaya gitmek” ve adları Kudüs’te ve Şam’da Arapçalaştırılarak “Jon Crawford”, “Lana Teerner”, “Bet Dafees” veya “İrl Fleen” ve “Clark Jeebel” diye okunan ünlü film yıldızlarını seyretmek heyecan verici bir olaydı. Bu isimlerin İngilizce doğru olarak telaffuz edildiğini ilk kez duyduğumuz zaman çok şaşırmıştık. Arap dünyasında, batılı sinema yıldızları bize başka bir gezegende yaşayan, parıltılı tanrılar ve tanrıçalar gibi görünürdü. Ama onları Londra’daki yerel sinemamızın perdesinde seyredince bize daha yakın ve sıradan insanlar gibi göründüler.

1950’li yıllarda sinemaya gitmek çok keyifliydi çünkü her zaman iki film gösterilirdi, biri önemli diğeri de B-filmi denilen, ikinci derecede bir film olurdu. Devamlı matine yapılır-

dı ve Zeyyat'la ben film başladıktan sonra içeri girmeye al-
dırmazdık çünkü kalıp tekrar seyredebileceğimizi bilirdik.
Sansür izin verdiği sürece daha çok Siham'la birlikte gider-
dik. İngiliz Film Sansür Heyeti o zamanlar bugünkünden da-
ha sıkıydı. Zeyyat'la ben bütün "U" filmlerini yalnız başımı-
za seyredebilirdik ama bir "A" filmini seyretmek için yanı-
mızda bir yetişkin olması gerekirdi. On sekiz yaşın üstünde-
kilere ayrılan "X" filmleri yasaktı ve bunları görebilmek için
büyük görünmek bizim için bir hedef oldu.

Siham bizimle birlikte sinemaya gitmekten hoşlanmazdı,
çünkü biz Kudüs'te herkesin yaptığı gibi film boyunca konu-
şup durmadan bir şeyler yiyorduk. Orada en çok sevilen si-
nema çerezi kavrulmuş kavun çekirdeği idi. Amatörlerin ye-
mekte zorlandığı bu çekirdekleri Arap çocukları, kabuğu ağ-
zın içinde kırıp içini çıkararak yemeyi beş yaşında öğrenir.
Bir gösterim sırasında herkes bunları yedi ve film bitince
her yer çekirdek kabuğuyla kaplanmış olurdu. Siham, Zey-
yat'la beni yerel sinema salonuna götürmeyi nasılsa kabul
etmişti. Golders Green Caddesi'nde manastır okulunun kar-
şısındaki Gaumont Sineması'nda *The Lavender Hill Mob* ad-
lı (daha sonra bir İngiliz sineması klasiği olarak övülen) bir
İngiliz komedi filmi gösteriliyordu.

Akşamın erken bir saatiydi ve annem yemek yiyip gitme-
mizde ısrar etti. Bol sarmısaklı ve çok lezzetli etli patates
yemeği yapmıştı. Sonuçlarını hiç düşünmeden doyasıya ye-
dikten sonra Siham'la buluşmak üzere yürüyerek sinemaya
gittik. Gülüşüp konuşarak ve sorular sorarak gişe sırasında
ona katıldık. Ama o bizi öfkeyle susturdu. "Allah aşkına siz
ne yediniz?" diye sordu. "Nefesiniz leş gibi kokuyor!" Sırada
önümüzde duranlar dönüp baktılar ama biz Arapça konu-
şuyorduk. Çünkü İngilizler sarmısaktan yalnızca, İtalyan ve
Fransız gibi yabancıların yemek alışkanlıklarından bahse-
derken, hoş olmayan bir şekilde söz ederler.

Siham daha sonra anneme, “Hiç bu kadar utanmamıştım,” dedi. “Bizim sırada oturan herkes kalkıp uzaklaştı ve başka yerlere oturdu, hep bunların yüzünden.” Annem, “Birazcık sarmısak için bu ne telaş!” dedi.

Ülkenin 1950’li yılların başlarındaki hazin durumunu sinema gibi eğlenceler gizleyemiyordu. Savaşın etkileri her yerde, bombalanmış yerlerde ve yıkıntılarda görülebiliyordu. 1951 İngiltere Festivali, tam da böyle bir yerde, Thames Nehri’nin hemen güneyinde, Waterloo’daki eski bir kurşun fabrikasının arsasında yapıldı. Bizim anlamını pek kavrayamadığımız bu büyük olay, İngilizlerin başarılarını kutlayıp İngiltere’nin parlak geleceğini ülkenin savaştan sonra moralini yükseltmek için olağanüstü bir gayretle ve imgelem olarak sundu. Unutulmayacak bir anıtı da 1950’li yılların sonlarında konserler dinlemeye gittiğimiz ve bugün de hâlâ ayakta olan Festival Hall’dür. Ama o zamanlar, ailemizde kimse festivali görmeye giden İngiliz halkının kalabalığına katılmaya pek meraklı değildi, çünkü kendimizi İngiliz olarak görmüyorduk ve bizim olmayan bir ülkenin geleceğiyle bütünleşemiyorduk.

Ne annem ne de babam, bizim İngiliz toplumuyla bütünleşmemizi istiyordu, bunu yapmak ellerinde olsa bile yapmazlardı. Babam İngiltere’de kaldığımız süreyi iyi bir öğrenim elde etmenin yolu olarak görüyordu. Filistin’de, en iyi eğitimin yurtdışında özellikle de İngiltere’de mümkün olduğuna dair bir inanç vardı ki, babam da buna katılıyordu. Bu Filistin’de yüksek öğretim kurumlarının olmayışının doğal bir sonucuydu. Bölgedeki en yakın üniversiteler İstanbul veya Kahire’de, 1940’tan sonra da Beyrut’taydı. Yine de, bunlar Avrupa üniversitelerine özellikle de Oxford ve Cambridge’e kıyasla ikinci sınıf seçimler olarak kabul ediliyordu. 1930’lu yıllarda bazı varlıklı aileler oğullarını böyle yerlere okumaya gönderdikleri zaman herkes onlara gıpta etmişti.

Böylece biz kendimizi birden, Filistinlilerin bu kadar değer verdiği İngiliz öğrenimi yapma şansına kavuşmuş bulduk. Babamın en büyük kaygısı hepimizin üniversiteye gidip lisansüstü eğitim yapmasıydı. Bunun dışında İngiltere'deki yaşamın diğer yönleri ve onları nasıl değerlendireceğimiz umurunda değildi. Annemin evde geleneksel yaşam şeklini sürdürmesi sayesinde, başka yardıma gereksinmeden, Arap ve Müslüman kimliğimize doğal olarak sahip çıkacağımıza inanıyordu. Dışarıdaki çevreyi, eğer aklına getirdiyse, can alıcı konu olan eğitimimizi tamamlarken yapacağımız işlerin sadece arka fonu olarak görüyordu. Bu tutumunun, bizler gibi yeni bir kimlik oluşturmaya çalışan, incinebilir yeni yetmelerde yaratabileceği psikolojik zararın pek farkında değildi. Belki de bizi, böyle birer makine gibi algılaması, onun içsel çelişkilerle dolu bir durumla baş etmesine yardımcı oluyordu.

Kudüs'teyken, biz annemizle evde kalırken, Londra'da BBC'de kısa bir süre görev yapmak, onun Filistin dışındaki heveslerinin en uç hedefi olmuştu. Oysa şimdi, büyüyen çocuklardan oluşan ailesiyle yabancı bir çevrede yapayalnız kalmıştı ve yararlanabileceği eski deneyimleri de olmadığı gibi annemizden de hiç yardım alamıyordu. O köstek olmaktan başka bir işe yaramıyordu. İngiltere'deki yaşamın her yönünü reddettiği için bizim onunla bütünleşmemize yardım edecek durumda değildi. O tersine, geleneklerimizden ve kültürümüzden uzaklaştığımızı hissettiği anda bizi geri çekme eğilimindeydi.

Sonuç olarak, annemin büyük bir gayretkeşlikle sürdürdüğü Filistinli Arap kökenimizle, katıldığımız yeni toplum arasında kendi yerimizi bulmak ve yaşamımızdaki "izm"lere uyum sağlamak bize kalmıştı; özellikle de Arap ve Müslüman kimliğimizle çevremizdeki Avrupalı Hristiyan ülke arasında, en önemlisi de acılı ve yerinden yurdundan edil-

miş geçmişimizle İngilizlerin ona karşı ilgisizliği ve düşmanca tutumu arasında. Anne ve babamın, bizi hiç düşünmeden bu kültürel ve politik bataklığa atmalarına derinden ierliyordum. İlerki yıllarda, güvensiz bir şekilde el yordamıyla ilerlemek, bu çelişkilerden bir anlam çıkarmaya çalışmak ve farklı yöntemlerimizle, onlarla tek başımıza yüzleşmek zorunda kaldık.

İngiltere'deki o ilk yıllarda, Filistin'in anısı giderek daha da gerilerde kaldı. Radyo haberlerinin annemin veya babamın bir söz söylemesine yol açması dışında evde kimse geçmiştten bahsetmezdi. Politika babamla ziyarete gelen arkadaşlarının hâlâ en çok konuştuğu konuydu ve o zaman bizim de kulağımıza, İsrail ve Arap dünyası hakkında birkaç söz çalınırdı. Ama bunlar kişisel değildi, Kudüs'teki yaşamımıza bir gönderme, olanlar için bir üzüntü ifadesi yoktu, sadece birisi oradaki bir dostu veya olayı anımsattığında anem derin derin iç geçirirdi.

Evden ayrılmamıza yol açan olaylardan kimse söz etmez veya ardındaki tarihi gerçekleri veya politikaları açıklamaz-

di. İsrail'in sınırındaki göçmen kamplarında durum bundan çok farklıydı. Oradaki Filistinli anne ve babalar çocuklarına oturdukları köyleri ve kasabaları bütün ayrıntılarıyla öğretiyor, terk etmek zorunda kaldıkları evlerin anahtarlarını onlara gösteriyor ve geçmişteki yaşamlarının öyküsünü anlatıyorlardı. Böylece çocuklar gelecek yıllarda Filistin'i orada yaşamış gibi tanıyabilecekti. Bizim ailede bu yapılmıyordu. Anne ve babamızın özel anılarını, hatırladıkları olayları ve acılarını asla öğrenemedik. Filistin soluk bir rüya, artık pek hatırlanmayan geçmişe gömülmüş bir yer olmuştu.

Bu benim yaşadığım bellek kaybını doğrudan kolaylaştırdı. İncelikle ve içgüdüsel bir biçimde Kudüs'e ait bütün hatırladıklarımı belleğimden sildiğimi fark ettim. Ender olarak aklıma geldiğinde bile, evimizin görünüşünü, Rex'i, hatta Fatma'nın yüzünü bile artık hatırlamadığımı hayretle fark ediyordum. Çocukluğumun önemli anıları, geride yalnızca gölgeler ve anlaşılmaz duygu kırıntıları bırakarak, eriyip yok olmuştu. Filistin'deki yaşamımı örten unutkanlık sanki Şam'daki günlere de bulaştı ve o anılarımı da yitirdim. Bu bilinçli bir davranış değildi; geçmişi yok sayıp öylece bir kenara bıraktım. Annemle babam belki de, olayların ıstırabını ve travmasını hatırlayıp onunla yüzleşemeyecek oldukları için Filistin'i anılarımızdan silip atmak istiyordu. Yine de, daha başka gizli bir neden olduğunu düşünmeden edemiyorum. Belki de vatanlarını terk edip, onu işgalcilerin eline savunmasız bırakmanın utancını duyuyorlardı.

Zaten İngiltere'de kimse Filistin'i anımsamıyordu. Sözcüğün bu kadar çabuk kullanımdan kalkması hayret vericiydi. 1953 yılında, bana nereli olduğumu sordukları zaman "Filistin" diye cevap verdiğimde, "Pakistan mı dedin?" diye karşılık veriyorlardı. Henüz beş yıl önce, çalkantılı gelişmelerle İngiltere hükümetini uğraştıran ülke, halkın bilincinden silinivermişti. Şimdi dillerden düşmeyen, "hızlı atılımlar ya-

1950'lerin başında Golders Green'de çekilmiş iki aile fotoğrafı.

pan, yeni, genç ve cesur İsrail devletiydi". Orada olaylar hızla ilerliyordu; annemin, zamanı gençliğinin Filistin'inde durdurma çabalarına rağmen, eski ülkemizde yeni gerçekler oluşturuluyordu.

Züheyr, Tulkarim topraklarının demiryoluna kadar olan bölümünü İsrail'in işgal ettiğini yazıyordu. İsraillilerin el koydukları yeni topraklarda traktörler ve modern aletlerle tarım yaptığını görebiliyorlarmış ve bu, toprağı eşek ve katırla işleyen Tulkarimliler için ilginç bir manzara oluşturuyormuş. Zaman zaman, bazı köylülerin evlerine gitmek veya bazı eşyalarını almak için İsrail'le aralarındaki sınırı geçtiği duyuluyormuş; Azize'nin de, eskiden babasının olan meyve bahçesine girip birkaç meyve koparmak aklına gelmiş. Ama İsrailliler sınırı geçenlere ateş açmaya başlayıp da tanımadığımız bir-iki kişinin öldürüldüğü söylentileri yayılınca bundan hemen vazgeçmişler. Tulkarim artık Ürdün yönetimindeydi ve herkes Ürdün vatandaşı olmuştu; ama bu durum halkın Kral Abdullah'a duyduğu öfkeyi dindirmemişti. Filistin'e yaptıkları için ondan nefret ediyor ve bu trajedinin büyük bir bölümünden onu sorumlu tutuyorlardı. Kralın Filistin'den geri kalan toprakların bir kısmını daha onlara bırakmak için İsraillilerle hâlâ gizli görüşmeler yaptığı söyleniyordu.¹

İsrail'de 200.000 Filistinli kalmıştı ama onlardan söz edildiği yoktu. Ülkeyi bir sel afeti gibi kaplayan Yahudi göçü arasında yok olmuş gibiydiler. Biz sadece kendimiz gibi eski sınırların dışında yaşayan Filistinlileri biliyorduk. Dostumuz Edip Huri, Hayfalı bir kadınla evlenip onu İngiltere'ye

1) Kral yaptıklarının bedelini acı bir şekilde ödedi. 1951 yılının Temmuz ayında, sonradan tahta geçen torunu Kral Hüseyin'le birlikte Mescidi Aksa'ya cuma namazına giderken öldürüldü. Suikastçının Cihat el-Mukaddes örgütünün bir üyesi olduğu ve yalnız başına hareket etmediği, Hüseyini ailesiyle ilgili bir birimin üyesi olduğu sonradan ortaya çıkarıldı. Arap halkı bu suikastı Arap emellerine ihanet edenleri bekleyen kadere bir örnek olarak kabul etti.

getirdiği zaman “İsraili Filistinliler” olduğunu fark ettik. Edip öğrenim yapmak için 1946’da İngiltere’ye geldiği için Filistin’in dramına tanık olmamıştı. O zaman birçok Arabin yaptığı gibi o da ek gelir elde etmek için zaman zaman BBC’nin Arapça Servisi’nde çalışıyordu ve babamla böyle tanışmıştı. Kısa bir sürede iyi bir dostumuz oldu, bizi sık sık ziyarete gelirdi, özellikle de anneme ve yemeklerine çok düşküncü. İngilizce’den harfi harfine Arapça’ya çeviri yapma alışkanlığımdan ötürü bana takılmayı severdi.

Artık günümün büyük bir bölümünü evin dışında geçirdiğim için daha çok İngilizce duyuyordum. O zaman özel Arapça dersleri yoktu ve benim anadilimde gördüğüm resmi öğrenim dokuz yaşında, Şam’da sona ermişti. Ama annem hiç İngilizce bilmediği için evde mecburen Arapça konuşuyorduk. Ama Arapça okuyup yazmam pek iyi değildi. Bu durum ileriki yıllarda, İngiltere’yi ziyaret eden ve çok iyi Arapça konuştuğum halde neden okuyup yazamadığımı bir türlü anlayamayan Arapların gözünde beni küçük düşürecekti. Kişisel yeteneksizliğime verdiğim bu eksiklik beni çok utandırırды.

Edip bir gün Hayfa’daki akrabalarının onu bir gelin adayıyla tanıştırmak istediğini söyledi. Arap dünyası teknik olarak İsrail’le savaş halindeydi ve bu nedenle Arap pasaportu taşıyanlar oraya gidemiyordu. Bu zorluğa rağmen Edip’in ailesi -hatta Edip bile- onun, artık küçük bir azınlık haline gelmiş Filistinliler için hayatın çok değiştiği eski şehirden bir kızla evlenmesini bekliyordu.

Damat ve gelin adayları yalnızca tarafsız sayılan bölgelerde buluşabiliyorlardı ve Kıbrıs bu tip buluşmalar için en uygun yerdi. Edip’in artık İngiliz pasaportu olduğu için böyle yapmak zorunda değildi ve doğrudan Hayfa’ya gidebilirdi. Ama bunu birkaç yakın arkadaşı dışında kimseye söylemiyordu. Çünkü o zamanlar, Filistinliler İngilizlerin ihanetini göz ardı edip İngiliz vatandaşı olmaya gönül indirenleri

de neredeyse bu ihanete ortak sayıyordu. Bu yüzden, İngiltere'ye sığınan Filistinlilerin birçoğu İngiliz vatandaşlığına geçmeyi reddetti, annemle ablam da bunların arasındaydı.

Babam da sonunda fikrini değiştirdiği zaman aynı nedenle İngiliz vatandaşı olduğunu yıllarca sakladı ve Zeyyat'la benim de aynı şeyi yapmamızı istedi. Bu da tabii Filistinlilerin yaşadığı çelişkilerden biriydi. Ülkelerine yaptıklarından dolayı bir yandan İngiltere'den nefret ediyor, diğer yandan da sürgündeyken onlara sağladığı güven ve avantajlara dört elle sarılıyorlardı.

Bir Filistinlinin yapabileceği en büyük ihanet İsrail'e gitmeyi düşünmekti. İsrail'i ziyaret etmek Filistin'in işgalini kabullenmek, tecavüz ve yağma olarak görülen olayları onaylamak sayıldığından iğrenç bir tavır olarak görülüyordu. İsrail'in kuruluşundan yıllarca sonra bile, yasal olarak bundan kaçınabilen hiçbir Filistinli veya Arap oraya ayak basmadı. Burası sıradan Araplar için yalnızca Batılıların haritalarında (Arapların Ortadoğu haritalarında İsrail'den eser yoktur) görülen sahipsiz topraklardı ve sonuçta İsrail'de kalan Filistinli azınlık da, ne yazık ki, sadece bir isim olarak vardı.

Edip dönünce yeni gelinini bize getirdi. Bizim için ilginç bir bilmece oluşturduğu için geline merakla baktığımızı anımsıyorum. Sarı saçlı, ela gözlüydü ve pek Araba benzeriyordu. Yeşil triko bir takım ve alçak topuklu ayakkabılar giymişti – için için titreyerek “İsrail giysileri” diye düşündüm. Ama bizler gibi Arapça konuşuyordu ve normal görünüyordu. Ama “orada” İsrailililerle birlikte yaşadığı için onun bizlerden farklı olduğunu düşünüyorduk. Bu farklılığı ele verecek işaretleri yakalamak için ona dikkatle baktığımı anımsıyorum. Ama asla böyle bir şey olmadı ve babam İsrail'deki hayatlarının nasıl olduğunu sorduğu zaman, “Nasıl olduğunu biliyorsunuz,” diye cevapladı. “Artık bütün ülke

onların sanıyorlar. Yönetim onların elinde ve bunu unutmamıza izin vermiyorlar.”

Hem zaten benim en büyük uğraşım ne Filistin, ne de geçmişle ilgiliydi. Birer Arap gibi yaşayan ebeveynlerimden ve evi dış etkenlerden özenle korumaya çalışan annemden habersiz ben İngiliz tarzı yaşama tamamen uyum sağlamakla meşguldum. 1952 yılında Zeyyat ile ben İngiliz uyruğuna girdik ve “Britanya Krallığı ve Kolonilerinin vatandaşı” olduk. Artık babamın bizi her yıl Yabancılar Kayıt Dairesi’ne kaydettirmesine gerek kalmamıştı. Bu, Holborn yakınlarında, Lambs Conduit Caddesi’nde İngiltere’de oturan bütün yabancıların kayıtlarının tutulduğu garip bir büroydu. Birkaç kez babamla birlikte o can sıkıcı yere gitmiştik; kasvetli görünen memurlar ve farklı dillerde konuşan, endişeli insanlardan oluşan uzun bir kuyruğun olduğu bir yerdi. Babam da aynı zamanda İngiliz vatandaşlığına geçti ve yeni İngiliz pasaportunda adı Bay Hasan Efendi Karimi olarak yazılıydı. “Efendi” unvanı (artık geçersiz olan) Filistin pasaportundaki Osmanlı tarzı kayıttan kaynaklanıyordu ve Türkçe’ydi. İngiliz pasaport memurunu, isminde bir tane Bay’ın yeterli olduğuna ve Efendi’yi yazmasına gerek olmadığına ikna etmeye çalışmış ama başarılı olamamış. Adam adının Filistin pasaportundakinin aynı olması gerektiğini inatla savunmuş. Birkaç yıl sonra yenilenene kadar böyle kaldı.

İngiliz vatandaşı olmak için başvuru yapmayan annem, yine de babamın bakmaya yükümlü olduğu kişi olarak pasaportunda yer alıyordu. On sekiz yaşının üstünde olan Siham’ın uyrukluğa kabul edilme hakkı yoktu ve İngiltere’de beş yıl kaldıktan sonra vatandaşlık için başvuruyu kendisi yapmak zorundaydı. Bu onu rahatsız etmiyordu ve İngiltere’de oturma izni olan bir Arap olarak kalmayı tercih etti. Daha sonra İngiltere’den ayrılırken pasaport kontrolündeki memur ona geçerli olması için oturma iznini yurtdışınday-

ken yenilemesi gerektiğini hatırlatmış. Kesin bir şekilde, “Hayır, teşekkür ederim,” diye karşılık vermiş. Meraklı memur, “Sizce bu doğru olur mu?” diye sormuş. Neşe içinde, “Hiç önemi yok!” demiş. “Artık gidiyorum. İngiliz değilim ve asla da olmayacağım!”

Oysa benim duygularım oldukça farklıydı. On iki yaşına girdiğimde İngiliz edebiyatının meraklı bir okuruydum. Yerel kütüphane benim için gizli defineler ve sevinç kaynağıydı. Dünyanın bütün kitaplarını (ya da bana öyle geliyordu) bana ücretsiz sunan bir kurumun varlığına inanmakta zorlanıyordum. Bir kartla dört kitap alabiliyordunuz ve ben daha çok kitap alabilmek için ablamın kartını da yanımda götürüyordum.

Kitapların insanlardan daha iyi olduğunu düşünürdüm, karşı çıkmıyorlar ve hayal kırıklığı yaratmıyorlar. Kütüphanemiz Golders Green Caddesi'nde, Woolworth's'ün yanındaydı, hâlâ da orada. Hemen önünden çekilmezsen sallanıp insanına bedenine çarpan kalın camlı, kahverengi ahşap kapıları vardı. İçerisi loş ve ağırbaşlıydı ama eski moda ve sıcak bir havası vardı. Ön masada oturan kütüphane memurları, erkek olsun kadın olsun bana hep aynı görünürdü. Yaşlı ve gözlüklüydüler, saçları griydi ve alçak sesle konuşurlardı – kitaplara duydukları saygıdan ötürü böyle yaptıklarını düşünürdüm. Sağ tarafta çocuk, sol tarafta da yetişkinlerin bölümü vardı. Önceleri aydınlık, renkli ve küçükler için alçak yuvarlak masalar ve minik taburelerle döşenmiş çocuk bölümüne giderdim. Kolay erişilebilir olsun diye bütün raflar da alçaktı. E. Nesbit ve Enid Blyton'un çocuk kitaplarını çabucak okuyup bitirdim ve yetişkinler bölümüne terfi ettim.

Babam İngiliz edebiyatından çok Arap edebiyatına meraklı olduğu için bana yol gösterecek biri yoktu ve ben daha çok kitapların görünüşünden, kapaklarının renginden

ve yazıların puntosundan etkileniyordum. Bir de alfabe sırasını izliyordum, böylece A raflarındaki güzel görünümlü kitapları okuyup bitirdikten sonra B rafına ve diğer harflere geçiyordum. Böyle sistemli bir şekilde İngiliz klasiklerini okuyup bitirdim, hatta birkaç Fransız klasiğini de dene-dim. Okuduğum kitapların bana sunduğu hayal dünyası hep İngiltere'yle ve İngiliz olmakla ilgiliydi. Londra'yı, Noel kartlarında resmedilen kar kaplı faytonlar, frak ve silindir şapka giymiş erkekler ve kar tutmuş vitrinlerle, Dickens'ın zamanında olduğu gibi görmeye başladım. Gariptir ama, o sıralar pek moda olan ve Victoria devrinin sisle kaplı Londra'sında geçen gotik filmler furyasından da etki-lenerek, on dokuzuncu yüzyıl insanlarından biri olduğumu hayal etmeye başladım:

Diğer sanat dallarında da Avrupa kültürüne hızla uyum sağlıyordum. On iki yaşına girince piyano dersleri almaya başladım. Rahibelerden birinin bana haftada bir ders ver-mesiyle piyanoya manastır okulunda başlamıştım. Bunlar çok eğlenceli olsa da kendi başıma çalışma olanağım olma-dığı için fazla bir şey öğrenemedim ve rahibeler bana Hen-don'da Bell Lane yakınlarında oturan özel bir müzik öğret-menine gitmemi önerdi. Pek iyi değildim ve Matmazel Je-anette Poussin adlı ufak tefek egzantrik bir Fransız olan öğ-retmenin karşısında çalarken çok heyecanlanıyordum.

Bana çok yaşlı geliyordu; yüzü sıra sıra kırışıklıkla kap-lıydı ve gözlerinin altı bir av köpeğinkinki gibi aşağı sarkıyo-rdu. Neden İngiltere'ye geldiğini hiç bilmiyordum; yalnız ya-şıyordu ve sanırım benim gibi insanlara piyano dersleri ve-rerek geçimini sağlıyordu. Ders yaptığımız ön odası, çok da-ha sonraları İngiltere'de moda olacak Hint modasını öngör-müş gibiydi. Odadaki tek eşya kocaman bir kuyruklu piya-noydü; onun dışında oda rengârenk hasır, pamuklu duvar süsleri ve minderlerle doluydu. Çoğu zaman boynunda

boncuk ve kehribar birçok kolye, bileklerinde de şingırdayan gümüş bilezikler olurdu. Paris Konservatuarı'nda, büyük Fransız piyanisti Alfred Cortot'dan ders aldığını söyledi. Bunun ne kadarının doğru olduğunu bilmeme olanak yoktu ama orada geçirdiği zamana ait anlattığı öyküler hayal gücümü ateşlerdi. Cortot'un öğrettiği gibi Chopin çalması için ona yalvarırdım. Kuyruklu piyanonun bankında oturup, Chopin çalarken çoğu zaman, gözlerinin altındaki torbacıklara dolan yaşların yanaklarından aşağı süzülüşünü görürdüm ve hangi tarifsiz acıların veya özlem dolu anıların içini sardığını ancak hayal edebilirdim. Cortot'un öğretileri asla bana ulaşamadı ama daha sonra müziğe duyduğum ilgiyi ona ve bu garip tanışıklığa borçluyum.

Ben on bir yaşındayken Siham'la sanat müzelerini gezmeye başladık. National Gallery'ye, National Portrait Gallery'ye, Wallace Koleksiyonu'na ve Kenwood House'a gittik. Bunlardan en sonuncusu, Hampstead'da çok güzel bir parkın içindeki bir on sekizinci yüzyıl malikânesinde sergilenen, daha çok İngiliz ressamlarının tablolarından oluşan küçük bir koleksiyondu. Kenwood House oturduğumuz yere yakın olduğu için oraya kendi başıma veya Leslie'yle sık sık giderdim. Orada gördüğüm Gainsborough ve Reynolds tablolarının gözler önüne serdiği on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl İngiltere manzaraları, aynı zamanda okuduğum İngiliz klasikleriyle birlikte bende sarsılmaz bir yakınlık duygusu uyandırıyor. Külot pantolon giymiş kırmızı yüzlü, peruklu adamlara, hasır şapkalı, robalı elbiseler giymiş kadınlara ve onları, yumuşacık tüy gibi bulutlu turkuvaz gökyüzünün ufkuna karşın çevreleyen tarlalara ve ormanlara benim doğal mirasımın bir parçasıymış gibi uzun uzun bakardım.

Siham bu Batılılaşma etkilerine duyarsız kaldı. Avrupa sanatına ve müziğine duyduğu hayranlık, tümüyle Arap ve

İslam olan iç dünyasını hiç etkilemedi. Ama benim durumum farklıydı. Açıkça katıldığım bu kültürel deneyimlerle iç dünyam farkına varmadığım sayısız hallerde, geri dönüşü olmayan bir şekilde etkilenmişti. Bu sıralarda kendi öykülerimi yazmaya başladım – bunlar çizgili büyük boy okul defterlerine el yazımıyla yazdığım özel hikâyelerdi. Konuları, okuduğum klasikleri örnek alarak yarattığım inanılması güç ikinci el konulardı. Hepsi İngiltere’de geçiyordu ve bana Arap veya İslami olan herhangi bir şeyden daha yakın ve bildik gelen İngiliz yaşam tarzıyla ilgiliydi. Arap ve İslami yaşamın benim için böyle gerçekliği yoktu ve ben onu İngiltere’den gidip geldiğim günlük yaşamımdaki bir törensellik olarak annemin etki alanına hapsetmiştim. Dış görünüş olarak hâlâ ailemin bildiği Araba-benzeyen, Arapça-konuşan kızdım ama iç dünyam giderek çevremdeki topluma daha da yakınlaşıyor ve Golders Green’deki bir Arap ailenin bakış açısından anlayabildiğim kadarıyla onun tarihiyle ve standartlarıyla özdeşleşiyordum.

Anne ve babam bunu hissetmedi ve neşe içinde, önyargılarında ısrar etmeyi sürdürdüler. Buna göre, hepimiz onların dünyasında havada asılı gibi yaşıyorduk ve içinde yaşadığımız dünya geçiciydi ve her an terk edilebilirdi. Benim piyanoda (aslında bir piyano almam için bana yardım ettiler ve piyano da yıllarca yemek odamızda durdu) Mozart ve Beethoven çalmamı dinlediler, Siham’la konserlere ve sanat galerilerine gitmemi izlediler, yalnızca İngilizce kitap okuduğumuzu biliyorlardı ama bütün bunlar onları, bizim Filistin’de yaşamış o değişmez aynı Arap ailesi olduğumuz fikrinden vazgeçirmedi. Sanki Filistin’den hiç ayrılmamıştık ve bu bağlamda bizim doğal çevremiz sayılan konuda resmi bir eğitim görmemize gerek duymadılar. Sanırım bu nedenle, ikisi de bize kültürümüz, geleneklerimiz veya dinimiz hakkında bir şey anlatmadı.

Annem önceleri ona sesli olarak Kuran okumamı isterdi ama Arapça, Müslümanlık, İslam tarihi hatta Arapların toplumsal davranışları konusundaki resmi öğrenimimiz Şam'dan ayrıldığımız anda sona ermişti. Namaz kılmayı biliyordum ama İslam'ın diğer boyutlarından haberim bile yoktu. Üçümüz arasında en az etkilenen Siham oldu, çünkü Londra'ya geldiğimizde o zaten bir yetişkindi ama durum Zeyyat ve benim için farklıydı. Kendi kendimi eğitmeye çalıştıysam da bugün bile, Filistin kültürüne özgü sayılabilecek geleneklerden, deyimlerden ve toplumsal davranışlardan habersizim.

Annem bizi evde asla değişmeyen bir Arap ortamında yaşatmamış olsaydı durum daha da kötü olurdu. Ona ve babama göre, Arap kültürümüz o kadar sağlam, o kadar doğal ve o kadar doğrudu ki, ne Beethoven, ne Rubens ne de Thackeray onu yerinden oynatamazdı. Babam Batı felsefesini, edebiyatını ve dinini kapsamlı bir şekilde araştırmış olmasına rağmen bu görüşünde ısrarlıydı: Bunlar benim benzer entelektüel eğilimlerime karşı daha hoşgörülü olmasını sağlasa da, onun da tıpkı annem gibi Batı kültürüyle özdeşleşmesini sağlamıyordu. Batı uygarlığını incelemesi işin özünde bir çeşit zihinsel eğlenceydi ve bu bilim adamı görünüşünün ardında tam bir ruhsal ve kültürel ayrılık gizliydi. Batı'nın kültürel normlarını anlarsa bile bunlar, birçok Müslüman için olduğu gibi onun için de asla bir örnek oluşturmazdı. İslam felsefesine, Arap edebiyatına ve hepsinden daha önemlisi Arap diline bağlılığı sonuçta öne çıkıyordu ve onun bu bağlılığının derinliği bilinçdışından da olsa bize yansıyor. Bu konularda bilgimin çok az olmasına ve Batılılaşmama rağmen Kuran'ın dili beni heyecanlandırıyordu. Bir Arap sonesinin okunması içimi titretiyordu ve klasik Arapça'ya açıklayamayacağım bir saygı duyuyordum.

Anne ve babamın kültürel yalıtımı yalnızca göçle açıklanamazdı. Göçen grupların çoğunun eski kültür ve yaşam alışkanlıklarını yeni ülkede sürdürdüğü ve çoğu zaman çocuklarının da böyle yapması için ısrar ettiği bir gerçektir. Ama bu arkada bırakmayı yeğledikleri geçmişle, seçtikleri şimdiki zaman arasında bir köprü kurmak ve yeni topluma yavaş yavaş uyum sağlamak içindir. Bunların hiçbirisi bizler için geçerli değildi. Anne ve babam Filistin'i isteyerek terk etmedi ve yitirilmesini isteyerek onaylamadılar. İngiltere'yi geleceğe ait bir yer olarak görmediler, sadece asla gidemeyecekleri bir yerin durağı olarak kabul ettiler. Başka türlü olmasına da imkân yoktu, çünkü bu görüşü terk etmek Filistin'in geri dönülmez bir şekilde yitirildiğini kabul etmek demektir.

Bu yüzden geleceğe köprüler kuran, alışılmış göçmenlerin tersine anne ve babamın kurduğu tek köprü onları geçmişle -Filistinle ve Arap dünyasıyla- birleştiren köprüydü. Babamın en değerli başarısı, yazdığı bir düzine İngilizce-Arapça sözlük ve önde gelen Arap dili bilgini olarak kazandığı ünün aslında dönüş için kurduğu köprü olmasıydı. An-nemin çevresine toplamayı başardığı Arap sosyal çevre de aynı çeşit bir köprüydü.

Londra'ya gelişimizin ilk iki üç yılı içinde annem, evimizi sadece Filistinliler için değil her çeşit Arap için bir iletişim merkezi haline getirmişti ve bu onun depresyondan çıkmasına yardım etti. 1950'li yıllar boyunca İngiltere'deki Arapların özellikle de Filistinlilerin sayısı artıkça onun da arkadaş çevresi genişledi. Hemen hemen her gün ya dışarı çıkıyor yahut da misafir ağırlıyordu. Hiç İngilizce konuşmamasına rağmen Londra'nın otobüs sistemini iyice öğrendi, sokak işaretlerini okumaya ve yardım istemeye gerek kalmadan aradığı yere giden cadde ve anıtları tanımaya başladı. Arap dünyasının birçok yerinde sokak isimleri ve ev numaraları kullanılmadığı için adreslerin onun için bir anlamı yoktu; ar-

kadaşlarının evlerini ön kapılarının renginden, pencerelerin biçiminden ve bu gibi özelliklerden ayırt ediyordu. Ama bir süre sonra Londra'nın belli başlı bölgelerinin adlarını öğrendi, hepsini yanlış telaffuz ederek bizi eğlendirirdi – Hendon Way (Hendon Way), Tottenham Cot Ro (Tottenham Court Caddesi), Rishmon (Richmond), Hammisted (Hampstead) ama kahkahalarımıza ve alaylarımıza rağmen telaffuzu asla düzelmedi.

Dışarı çıkmadığı zamanlar telefonda konuşuyordu. Londra'da mesafeler onun alıştığından çok daha uzun olduğu için Kudüs'te yaptığı gibi aklına esince birini ziyaret edemiyordu ve bunun yerine ziyaretlerini telefonla yapıyordu. Bazen ziyaretleri coşkulu bir hal alıyordu, ama bu aşırı hareketlilik dönemleri arasında hâlâ yakasını bırakmamış olan o hüzünlü devreleri yer alıyordu. Bunlar giyinişine yansıtıyordu. Annem yumuşacık kahverengi gözlü, ince yüz hatları olan hoş bir kadındı ve Filistin'deyken görünüşüne dikkat ederdi. Ama artık hiç aldırılmıyor ve etek ucu düzgün olmayan bir elbiseyle veya birbirine hiç uymayan renkte giysilerle dışarı çıkabiliyordu. Siham bundan büyük utanç duyuyordu, bu yüzden onu sık sık haşlardı. Annem, "Allah aşkına, beni rahat bırak," diye karşı çıkardı. "Hem burada ne önemi var? Kimse beni tanımıyor, kimse aldırılmıyor."

Arap toplumunun bir özelliğı de, herkesin herkesi tanıdığı ve ne diyeceğinden korktuğı çok geniş bir sosyal ağı varlığıydı. Dedikodu konusu olmak çok ayıp sayılırdı ve bunu önlemek için "insanların karşısında" düzgün giysi ve düzgün davranışlar sergilemek için çok çaba harcanırdı. Annem tanınmadığı Londra'da böyle bir kınamayla karşılaşmıyordu. Tabii "gerçek insanları", yani diğer Arapları göreceksa daha dikkatle giyinirdi. O zaman bile canını üzmediğı olurdu, çünkü çoğunun, özellikle de Filistinli mültecilerin, Arap dünyasından onun kadar yalıtılmış olduğunu ve ne ka-

dar çok dedikodu yaparlarsa yapsınlar fazla uzağa erişemeyeceklerini bilirdi. Alışverişe çıktığı zaman başını eğip, yüzü gergin, omuzlarında büyük bir yük taşırmış gibi kamburu çıkmış bir yürüyüşü vardı. Ağır bir alışveriş sepeti taşıyorsa dinlenmek için sık sık durup derin derin iç çekerti. Onu böyle yürürken gören sınıf arkadaşlarım hasta olup olmadığını sorardı ben de, “Hayır, ama o öyledir. Bir şeyi yok, o öyledir,” derdim. Şimdi bu geç saatte geri dönüp ona içimi acıtan bir şefkatle bakıyorum. Oysa o zamanlar, onu öyle gördüğümde, mutsuzluğundan anlaşılmaz bir şekilde sorumluymuşum gibi suçluluk duyardım.

Hâlâ ev işinden sakınıyordu, işin çoğunu Siham’la ben yapıyorduk. Sırayla toz alıp, yatakları yapıp yerleri silecek ve bazen geç vakit babamla birlikte dışarıdaysa yemek yaparak işleri aramızda paylaşırdık. Zeyyat erkek olduğu için bu işlerin çoğuna karışmıyordu ama zaman zaman sofraya kurmak ve tabakları kurulamakta yardım ediyordu. Çoğunlukla cumartesi sabahları, haftalık yiyecek alışverişini de Siham’la birlikte yapardık. Vesika kuponlarımızı alır (vesika uygulaması 1953’ün sonuna kadar devam etti) ihtiyacımız olan her şeyi tamamlayana kadar dükkân dükkân dolaşırdık. Bu arada Siham vitrinlerdeki giysilere ve ayakkabılara bakma fırsatını da bulurdu. Giysilerinin çoğunu ve benimkileri de kendi diktiği için kış eteklere, geniş lastik kemerlere ve çan biçimi parti elbiselerine özlemle bakardı. Yaşamımın o zaman diliminde, onun giysilere gösterdiği ilgiyi anlayamazdım. Bütün bunlar benim canımı sıkıyordu ve o bir bluza veya eşarba hayran hayran bakarken onu beklemek zorunda olduğum için söylenirdim.

Anne ve babamızın yaşamı bizimkinden farklıydı. Misafir geldiği zaman daha çok yiyecek servisi yapmak veya kahve ikram etmek için onlara katıldığımız doğrudu veya bazen

de bir iade-i ziyaret için ailece gittiğimiz olurdu ama bu gerçek bir sosyal eylemden çok bir görevdi. Babam baş dil denetçisi olmuştu ve mesleği onu çok meşgul ediyordu. Eski kitaplara olan merakı Londra'da tekrar ortaya çıktı ve boş vaktini ucuza aldığına inandığı sahaflarda geçirir oldu. Bu bir süre sonra bir tutku halini aldı ve kolunun altında bir-iki yeni kitap olmadan eve dönmez oldu. Ev bu kitaplarla dolmaya başlayınca annemin itirazlarına rağmen mutfak dahil her odaya raflar yaptırdı. Annem mutfağının işgale uğradığından yakınıyor, babam da tencerelerin buharının kitaplarına zarar verdiğini söyleyip homurdanıyordu. Annem, "O zaman o rezil şeyleri buradan götür!" diye bağırır ve bazen de, "İçimden hepsini bir gün sokağa atmak geliyor!" diye eklerdi. Babam o noktada küçük çalışma odasına kapanırdı. Annem günlük yemeğimizi pişirmek, babam da okulda iyi notlar aldığımızı kontrol etmek dışında bizim yaşamımızla pek ilgilenmiyordu. Sömestr sonunda notlarımız kötüyse hayal kırıklığını ve öfkesini göstermekten çekinmezdi ama çoğu geleneksel Arap babaları gibi ender olarak derslerimize yardım eder ve kendiliğimizden zeki ve çalışkan olmamızı beklerdi. Hayatımızın en büyük amacının akademik yönden başarılı olmak olduğunu uysalca kabullenmiştik. Ama babam evi geçindirmekle yükümlüydü. Giysi gibi şeyler veya benim miyop olduğum anlaşılınca gözlük çerçevesi gibi ihtiyaçlar için ondan para isterdik. Yuvarlak ve çirkin olan ucuz Sosyal Sigortalar çerçevelerini kullanmayı şiddetle reddediyordum. Bu gibi istekler karşısında çoğunlukla homurdanır, ancak uzun tartışmalardan ve yalvarmalardan sonra razı olurdu. Bu bütçemizin darlığından çok -bütçemiz de oldukça dardı tabii- anneme için için duyduğu ve hiç sözünü etmediği öfkeden kaynaklanıyordu.

Filistin'deyken bu gibi işleri annem yüklenirdi, babam kendine az bir miktar ayırıp aylığını anneme verir ve ailenin

masraflarıyla hep o ilgilenirdi. Bize giysi ve ev eşyası satın alan, faturaları ödeyen hep oydu. İngiltere'ye geldiğimizden beri bütün bunlar değişmişti. Londra'ya ayak basar basmaz sorumluluklarının yemek pişirme, temizlik ve misafir ağırlamak gibi ev içi hizmetlerle sınırlı kalacağını açık seçik söylemişti. Bunun dışındaki her iş babamın sorumluluğunda olacaktı. İngilizce bilmediği için faturalar, banka, postane, dükkân ve bu gibi şeylerle ilgilenemezdi. İngiltere'de kaldığı sürede asla İngilizce öğrenmemekte ısrar ettiği için bu özrü hep geçerli oldu.

Bu yeni işbölümü birbirlerine karşı öfkelerini açığa vurma yollarından sadece bir tanesiydi; annem yabancı bir ülkede yaşamaya zorlandığı için hiddet duyuyor ve bunun için babamı suçluyordu, babam ise bu konuda hem suçluluk duyuyor hem de annemin onu bu şekilde sorumlu tutmasına içerliyordu. 1950'de Şam'dan ayrılışımızdan bir yıl ancak geçmişti ki büyükbabamın ölüm haberini aldık, annem günlerce ağladı. Babasına hiç yakın olmamıştı ve kendisini baskı altında büyüttüğü için babasına içerlerdi; ama şimdi böyle bir zamanda İngiltere'de ve ailesinden uzakta olduğu için kederleniyordu. "O feci günde bizi uğurlarken böyle olacağını biliyordu," diye hıçkırıyordu. "Bir daha asla görüşemeyeceğimizi biliyordu, biliyordu," diyerek babama ters ters, onu suçlayan bakışlarla bakıyordu.

Bu gergin havada bizim üzüntülerimize ve endişelerimize pek aldırın yoktu. Sözü edilebilecek bir aile hayatımız yoktu ve birlikte yaptığımız pek az şey vardı. İngiltere'ye ilk geldiğimiz zaman babamın bizi Londra'nın ünlü yerlerini götürmesinden sonra bir daha böyle aile gezileri yapmadık. Sanki günlük yaşam mücadelesi anne ve babamda, bizler için eğlence ve gezi planlamak gibi küçücük bir işe bile enerji bırakmıyordu. Bayramlarda, o sıralarda Londra'daki tek camii olan Regent's Park İslam Merkezi'ne hep birlikte

giderdik. Büyükler birbirleriyle sohbet ederken biz peşlerinde dolaştığımız için bu gezileri sıkıcı bulurdum. Annem yine özel tatlılar yapıyor ve Arap dostlarımız ziyarete geliyordu ama bu bayramların da pek bayramlık hali yoktu. Kudüs ve Şam'dakine hiç benzemiyordu ve Filistin'de yaptığımız gibi Noel ve Paskalya yortusunu da burada kutlamadığımız için dini bayramımız yok gibi bir şeydi.

Zamanla bir aile değilmişiz gibi hepimiz kendi yolumuza gitmeyi öğrendik. Bu çok yeni ve üzüntü verici bir durumdu. Annemle babamın arası Avrupavari romantik anlamda asla "iyi" olmamıştı -karakterleri değişti, ev dışında paylaştıkları hiçbir şey yoktu ve birlikte pek vakit geçirmezlerdi- ama evlilikleri bizim toplumumuzda hiç de olağandışı değildi. Çok az kimse aşk evliliği yapmayı hayal ederdi ve devrin romantik Mısır filmlerinde gösterilenlere rağmen çiftlerin evlilikte romantik beklentileri çok sınırlıydı. Evlilik sırasında aşk ve dostluk oluşursa bu bir artı değerd. Öbür yandan da, toplumda erkek ve kadınlara ayrılan kesin roller her ikisini de kendi ortamında oyaladığı ve Arapların geniş aile çevresini oluşturan çok sayıda akraba da onlara destek olduğu için uyumsuz birleşmelerin kötü sonuçları gideriliyordu.

Ama burada, Londra'da, geleneksel yapılanmalardan yoksun olan ve toplumsal bir çıkış yolu da bulamayan anne ve babam, kaçınılmaz bir şekilde baş başa kaldı ve ilişkilerinin dokusu da acımasız bir sınav vermek zorunda kaldı. Böyle bir sonuca hazırlıklı olmayan anne ve babam kendilerini aniden yabancı bir ortamın içinde buldular. Babamın birçok kaçış yolu olduğu için durum özellikle annem için daha zordu. Babamın bir erkek olarak ona evin dışında bir çevre sağlayan, her gün gittiği bir işi vardı. Bunlar birlikte çalıştığı veya işi dolayısıyla karşılaştığı çoğu Arap olan erkeklerdi. Birlikte olduğu insanların genelde sıradan ve entelektüel

çabadan yoksun oluşundan -insanlar ancak onun yüksek zekâ standartlarına uygunsa değerli olabilirdi- yıllarca şikâyet etmişti ama aslında onların dostluğundan zevk alırdı. Birçok yeni arkadaş edindi ve BBC’de çalışanların kurduğu, bir çeşit resmi olmayan Arap sosyal kulübüne katıldı. Bu arkadaşlarından bazıları düzenli olarak evimize gelirdi ve biz de bazen onun ilginç dostlarıyla tanışma fırsatı bulurduk; bu şekilde Habib Burgiba (daha sonra Tunus Başkanı olan) ve ünlü Suriyeli şair Nizar Kabbani ile tanıştık, ayrıca 1950’li yıllarda birçok Arap Büyükelçisi de bizi ziyaret etmişti.

Bütün bunlar beni etkilemiyordu. Çünkü o zaman, Arap olan veya Arap dünyasıyla ilintili olan her şeyin değersiz ve can sıkıcı olduğunu düşünüyordum. Bu düşüncelerin hemen hepsi İngiliz çevremden kaynaklanıyordu. Onları hevesle sarıldığım İngiliz kültürüyle beraber özümsemiştim. Sanırım aynı nedenden ötürü, daha sonra da İngiltere’ye gelen Hintlilere karşı önyargılı olduğumu fark ettim. O günlerde Hintliye benzetilmem beni çileden çıkarmaya yetiyordu ve bu çok sık oluyordu, çünkü İngilizler Afrikalı olmayan bütün esmer tenli yabancıların Hintli olduğunu sanıyordu. İngilizlerin Hintlileri dalkavuk, sevimsiz ve bayağı bulduğunu bildiğim için bu benzetmede açıkça seslendirilmemiş bir hakaret algıladım.

Tuhaftır ama göçmenlere karşı yaygın İngiliz tavrını bile benimsedim. Sanki ailem ve ben yerli halktandık ve bu yeni gelenler burada bulunmaya hakkı olmayan gaspçılardı. Bu yüzden yalnızca İngilizlerle birlikte olmak, onları taklit etmek ve onlar gibi davranmak istiyordum. “Arap insanı” adını verdiğim ve sömürgecilere özgü düşünceler ve deyimlerle dolu bir yazı bile yazdım. “Arap insanı doğal olarak cömert ve misafirperverdir ama gözüpektir ve düşünmeden hareket eder,” diye yazmıştım. Bu arada, İngilizlerin yabancılara reva gördüğü aşağılamaya benim de dahil edildiğim

ve bir Filistinli olarak sonuçta onlar yüzünden vatansız kaldığım hiç aklıma gelmemişti.

Ailemin diğer üyeleri benim bu aşırı İngiliz hayranlığıma katılmıyordu, hatta İngiliz kültürünü hepimizden iyi bilen babam bile. İngiltere’de kaldığı sürede tek bir İngiliz arkadaş edinmedi ve işinin gerekleri dışında sosyal olarak İngilizlerle birlikte olmadı. Yalnız bir kez iki İngiliz iş arkadaşını eve yemeğe davet etmişti. Annem bunu hiç onaylamadı ve babamın İngiliz damak zevkine uygun baharatsız bir şey pişirmesini istemesine karşın tipik bir Arap yemeği hazırladı. Bol baharatlı, bol sarmısaklıydı. İki adam içinde hiç sevmedikleri sarmısak olmadığı sürece yeni tatlar denemeye hevesli olduklarını söyleyip yemeğe başladılar. İştahla yediler ve annemin sonradan söylediği gibi neredeyse tabakları da yiyeceklerdi. Babam, “Sana sarmısak koyma dedim,” diye çıkıştı. Annem, “Sarmısaklı yemeği böyle yediler. Sarmısak koymasaydım Allah bilir nasıl yiyeceklerdi!” dedi.

Annemin sosyal çevresi, babamın tersine, eviyle sınırlıydı. Derslerimiz konusunda bir şey bilmediği, diğer veliler ve öğretmenlerle hiç ilişki kurmadığı için biz çocuklar da ona bu konuda yardımcı olamıyorduk. Dil bilmezliği ve bizim giderek topluma daha çok uyum sağlayışımızla yaşamımızdan uzaklaşan ve babamla da bir dostluğu olmayan annem, Londra’da edindiği Arap dostlara yaklaştı. Bunda gıpta edilecek kadar başarılıydı, sadık ve sevgi dolu bir Filistinli grubun dostluğunu kazandı. Bu bekâr kadınlar, Hristiyan ve Müslüman aileler, varlıklı üst sınıftan insanlar, normalde arkadaşlık etmeyeceği basit ve yoksul insanlar, dullar ve karışık evlilikler yapmış çiftlerden oluşan karmaşık bir gruptu. En sonuncu gruptakiler çeşitli yollardan tanıştıkları İngilizlerle uzun süredir evli olan Filistinli Hristiyan kadınlardı; örneğin bir tanesi Filistin’de tanıştığı bir polisle evlenip

1948'den önce İngiltere'ye gelmişti. Çoğu uzun süredir ailelerini görmemişti ve annem onlara bildikleri eski Filistin'den esintiler sunuyordu. Sevgiyle onun çevresinde toplanarak yıllardır konuşmadıkları paslanmış Arapça'larını yeniden canlandırıyorlardı.

O da bu arkadaşlara dört elle sarılmıştı, bazen çaresizlikle sarılıyordu, bu bağımlılığı da yaşlandıkça arttı. Belki de hepsi için bu yeni bir aile, sürgündeki yeni bir Filistin'di. Çoğu zaman arkadaşlarının kız ve erkek çocuklarını bizlerden çok sevdiğini kederle düşünürdüm. Bir çocuk olarak onun duygularını veya anne ve babamın durumunun karmaşıklığını pek anlayamıyordum ama zaman zaman onlara içerlesem de ailemizde yanlış giden bir şey olduğunu düşünmüyordum veya durumun başka türlü olduğu bir zamanı da anımsamıyordum. Londra'ya gelmekle geçmişten tamamen kopmuştuk; aynı kurallar burada geçerli değildi ve ben her değişikliği doğal ve kaçınılmaz olarak kabul ediyordum.

Zeyyat okul arkadaşlarıyla vakit geçiriyordu ve hafta sonlarında onu pek az görüyorduk. Cumartesi günleri danslara gitmeye başlamıştı; ama kız arkadaşları olup olmadığını bilmiyorduk. Kız veya erkek arkadaşları anne ve babamızın kabul etmeyeceğine ve böyle bir şey olunca sır olarak saklanması gerektiğine aramızda konuşmadan karar vermiştik. Siham üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanıyordu. Endişe içinde Londra'daki bütün tıp fakültelerine başvuru yaptı. Bana gelince, kitap okuyor, öyküler yazıyor ve şeker yiyordum (1953'de İngiltere'de şeker vesikadan kaldırılınca çılgınca sevinmişim).

Genelde cumartesi günleri Siham'la işimiz oluyordu ama dükkânlar açık olmadığı ve kimse bir şey yapmadığı için pazar günleri bence haftanın en sıkıcı, en kasvetli günüydü. 1950'li yıllarda İngiltere'de bir pazar gününden daha kas-

vetli, insanı bayıltacak kadar sıkıcı başka bir şey yoktu. Genelde her zaman karanlık ve hazin görünen havanın da artırdığı bir kasvet vardı. Anne babamın yatak odasında pencerenin önünde durup da, durmadan yağan yağmur altında parıldayan kırmızı kiremit damları ve terk edilmiş sokakların ıslak kaldırımlarını incelediğim, hiç geçmek bilmeyen o hüznü pazar akşamüstlerinde şimdi bile kendimi görür gibi oluyorum. Annem loş mutfagımızda kulağı radyoya dayalı uyur, babam çalışma odasında kitap okurdu. Zeyyat genelde arkadaşlarıyla dışarı çıkmış olurdu. Siham ders çalışırken ben de yapayalnız ortalarda dolaşırdım.

Leslie hâlâ en iyi arkadaşımды ve birkaç başka okul arkadaşım daha vardı ama okul dışında birlikte pek vakit geçirmezdik. Siham'ın hiç İngiliz arkadaşı yoktu. "O kadar soğuklar ki," derdi. "Ben konuşup dostça davranmaya çalışıyorum ama bir işe yaramıyor." Yeni kurulan Arap Öğrenciler Birliği'nde yeni arkadaşlar bulmuştu. Bunlar Arap dünyasının çeşitli yerlerinden öğrenim için Londra'ya gelmiş, çoğunluğu erkek, az sayıda Arap öğrenciden ibaretti. Siham, 1950'li yıllarda kurulan birliğin etkin ve enerjik sekreteri oldu. Böylece yaşıtı Araplarla birlikte olmaya başladı ama hiçbiriyle yakın arkadaşlık kurmadı. Bu yüzden, o yaşta bir kıza göre bana ayıracak çok zamanı oluyordu. Böylece aile hayatımızın boşluğunda ona sıkıca sarılıp bütün çocukça sırlarımı ona anlatır oldum. O sanki yeniden doğmuş bir Fatma gibiydi. En büyük korkum, o bir gün evi terk ettiğinde yalnız kalmaktı.

1952 yılının Ekim ayında on üç yaşına girdiğim sırada okul değiştirmek zorunda bırakıldım. O sırada Manastır Okulu'na iyice yerleşip alıştığım için buna çok içlerledim.

Rahibeler hâlâ beni şımartıyordu ve manastır “ailesinin” sevilen bir üyesi olmuştum. Karaiplerden ve Hindistan yarımadasından göçmen akını henüz yeni başlamakta olduğu için, o günlerde İngiltere’de benim gibi esmer tenli çok az yabancı vardı. Bir Arap olduğumu bildiğim halde diğer kızlardan pek farklı olduğumu düşünmüyordum, onlarla ve amaçlarıyla birçok yönden özdeşleşmiştim. Ama Zeyyat’ın ve benim eğitimimizin sorumluluğunu babamla birlikte üstlenen Siham daha “ciddi” bir okula geçmemin daha yararlı olacağını düşünüyordu. Bu Hampstead Garden banliyösünde, Londra’nın başka bir yerinde göremeyeceğiniz kadar güzel, kırsal alana özgü evleri ve bir kasabayı anımsatan meydanı olan, zarif ve yemyeşil bir mahalleydi.

Banliyö yüzyılın ilk yıllarında okula da adını veren Henrietta Barnett tarafından planlanmıştı. Her sınıftan insanın, özellikle de çalışan sınıfların birlikte yaşayabileceği insancıl bir girişimdi. Evleri birbirinden ayıracak yüksek duvarlar yoktu ve evler sadece taflanların ayırdığı zarif gruplar şeklinde yapılmıştı. Ne yazık ki, eşitliğe dayalı bu sosyal plan tam olarak asla uygulanmamıştı. Ben orada okula gittiğim sırada banliyö soylu ve kibar bir muhit olmuştu ve orada oturanların çalışan sınıfla uzaktan yakından ilişkisi yoktu. Günümüzde de Londra’nın zengin ve kalburüstü semtlerinden biridir.

La Sagesse’den ayrılmak zorunda kaldığım zaman ağladım ve sınıftaki kızlar veda hediyesi olarak, canımın istediğini almam için bana altı şilin verdiler. Bana bir uğurlama notu yazıp onları manastırda ziyaret etmemi istediler. O parayla Alexander Dumas’ın *Üç Silahşörler*’ini aldım ve koyu mavi deriyle kaplı ciltli kitabın ilk sayfasına mektuplarını yapıştırdım. Bu kitabı uzun yıllar sevgiyle sakladım ve manastırla ilişki mi hep sürdürmeye karar verdim. Bunu yapmadığım için ilk zamanlar, kutsal bir yemini

bozuyormuşum gibi suçluluk duygusuna kapılıp acı çektim. Kızların ve rahibelerin günler boyu beni bekleyip hayal kırıklığına uğradığını hayal ettim. Orayle tek ilgim okulu bitirene kadar orada kalan Leslie oldu. Bundan sonra daha uzun bir süre onu en iyi arkadaşım olarak gördüm. Gerçekten de, manastırdan ayrılışımdan dokuz ay sonra, 2 Haziran 1953 günü, çok önemli ulusal bir gün olan Taç Giyme Töreni'ni paylaşmak için onu seçtim.

Büyük olayı seyretmek için herkes televizyonu olan evlerde toplaşmıştı. Leslie ile büyük ekranlı televizyonu olan büyükannesinin evine gittim. İngiltere'nin her yerindeki dükkânlar törenle ilgili hediyelik eşyayla doluydu ve okullar bir hafta tatil edildiği için çok sevinçliydim. Henrietta Barnett'te mutlu değildim ve orayı bir cezaevi olarak görmeye başlamıştım. Oraya giderken yolda sütçü veya postacı gibi normal insanlara rastladığım zaman, kendimi katılamadığım, aklı başında ve normal bir yaşama özlemle bakmak için kısa bir süreliğine cezaevinden çıkarılmış gibi hissederdim.

Leslie'den önce gittiğim büyükannesinin evinde üç aile dostu Fransız vardı, onlar da Yahudiydi. Şakır şakır yağmur yağıyordu ve Westminster Abbey'e varana kadar sıırıslıklam olacağını düşündüğüm kraliçeye acıdım. Ama kötü hava, yaldızlı arabasıyla geldiği zaman onu alkışlamak için bekleyen büyük kalabalıkları caydırmamıştı. Tuvaletinin uzun kuyruğunu tutan altı genç kızla Abbey'de yürüyüşünü seyretmek gerçekten muhteşem bir manzaraydı. Olayın ihtişamına şaşarak, Başpiskoposun yeni kraliçeyi gizemli bir şekilde gözlerden ırak kutsadığı altın rengi sayvana ağzım açık bakakaldım; o zarif başında muhteşem tacı ile tahtında otururken kocası Prens Philip'in bile onu herhangi bir tebaası gibi selamlamasını herkes gibi hayretle izledim.

İngilizlere özgü bu olayı seyrederken kendimi bir yabancı gibi hissetmem gerektiğini düşündüm, her ikisi de bana ait olmayan, bir halkla hükümdarı arasındaki özel bir ilişkiyi izlerken dışlanmış olmalıydım. Tuhaf ama hiç de böyle hissetmedim. Bana göre, bütün tören o zamanlar tutkunu olduğum Georgette Heyer'in tarihi aşk romanlarından çıkmış gibiydi, bu yüzden de, hem büyülmüş hem de bildikti.

Taç Giyme Töreni bitince yeni okulumun gerçekliğine geri dönmek zorunda kaldım. Daha önce bildiğim hiçbir şeye benzemiyordu, bambaşkaydı. Mizah anlayışından yoksun, disiplin meraklısı pek çok öğretmenin olduğu, mutsuz ve korkunç bir yerdi. Akademik bir kız okulu olarak ün yapmıştı ve doktor, avukat veya başka bir profesyonelliğe namzet "iş kadını" yetiştirmekle övünüyordu. Benim nefret ettiğim fen ve spor derslerine özellikle önem veriliyordu. Orada, bence hayal edilebilecek en can sıkıcı, en anlamsız oyun olan hokey oynamak zorunda kaldım. Spor öğretmenimiz, 1950'li yıllarının bir İngiliz komedi filminden fırlamış gibi, basmakalıp bir tipti. Sütyen takmadığı iri göğüsleri olan sağlıklı biriydi ve aramızdaki gönülsüz atletleri heveslendirmek için bir başçavuşunkini andıran gümbür gümbür sesiyle bağırdı. Bir gün bu kızlardan bazıları, intikam almak için kocaman beyaz bir sütyeni otomobilinin arka tamponuna bağladılar. Arkasında bir sütyenin rüzgârda dalgalandığından tamamen habersiz gidişini, gülüp kıkırdarak izledik.

Müdiremiz, Bayan Leach adında kısa boylu, tıknaz bir kadındı. Yeni yıkanmış gibi görünen gösterişsiz bir yüzü vardı ve file taktığı kısa kahverengi saçları her zaman düzgün dururdu. Öfkelendiği zaman ensesi morarırdı. Böylece, ipucu için ensesine bakmayı öğrendik. Sert ama adildi ve ondan hem korkup hem de saydığımızı hatırlıyorum. Sabah toplantısına başkanlık etmek onun günlük işlerinden biriydi ve ben burada ilahi söylerken ilk kez Hristiyanlığın Ang-

likan mezhebiyle tanıştım. Filistin’de bu mezhepten olan birkaç İngilizle tanışmıştık, ayrıca İngiliz misyonerlerin çabasıyla Anglikan mezhebine geçen küçük bir Yunan Ortodoks Filistinli azınlık da vardı. Ama bu konuda hiçbir şey bilmiyorduk ve ben manastırda yalnızca Katolik mezhebini tanımıştım. Henrietta Barnett bir Protestan Anglikan okuydu, ilahi söylemek günlük programın bir parçasıydı ve buna ben de katılmak zorundaydım. Bazı melodileri beğenir ve evde de mırıldanırdım. “Ölümsüz, görünmez, Tanrı...” Diğerleri karşı çıkıp da bu misyoner gürültüsüne son vermemi isteyene kadar söylerdim.

Bu günlük Hristiyan törenine ben katılmak zorundaydım ama Yahudi kızlar katılmazdı. Henrietta Barnett’te o sırada çok sayıda Yahudi öğrenci olduğu için Yahudi kızlar dinsel toplantılarını ayrı bir odada yapardı. Katıldığım sınıfın en az yarısı, çoğu Alman göçmenlerinin çocuğu olan Yahudilerdi. Bu benim için yepyeni bir deneyimdi, çünkü o zamana kadar Leslie ve ailesi dışında Yahudilerle ilişkilerim kısa süreli ve belirli sınırlar içinde olmuştu. Londra’nın Yahudi bölgesinde oturduğumuzu tabii ki biliyordum. İki savaş arasında Avrupa’daki zulümden kaçan binlerce Yahudi mültecinin yerleştiği Golders Green şehrin belli başlı Yahudi mahallesi olmuştu. Buna ek olarak, biraz para kazanıp da Golders Green’in fiyatlarına erişebilen küçük bir grup Yahudi de Doğu Londra’dan buraya taşınmıştı. Yahudi nüfusu, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali altındaki bölgelerden kaçanlarla daha da artmıştı ve babam evimizi kiraladığı sırada Golders Green’de birkaç sinagog, Yahudi şarküteri ve pastanesi vardı.

Muayenehaneleri Golders Green Caddesi’nde Doktor Seckbach’inkine yakın olan doktorumuz ve dışımız Alman Yahudisiydi. Filistin’deyken de, ülkemize tecavüz eden Yahudiler olarak değil de mesleğinde usta Almanlar olarak

gördüğümüz, Alman Yahudisi doktorlara başvurmaya alışık olduğumuz için bu pek garip sayılmazdı. Bu tavrımız İngiltere’de de değişmedi. Ben Henrietta Barnett’e gitmeye başladığım zaman Zeyyat daha da çok Yahudi okul arkadaşı edinmişti. Okulunda çoğunluk Yahudi olduğu için bu çok doğaldı. Biz bu çocukları da Yahudi olarak görmüyorduk; onlar sadece Zeyyat’ın arkadaşlarıydı. 1954’de Kuzey Londra Politeknik’e girdiği zaman Siham da burada Yahudi öğrencilerle karşılaşmıştı.

Yaygın olan Yahudi karşıtı duygular yüzünden sınıf arkadaşlarımız Yahudi olduklarını fazla belli etmez veya gizlemeye çalışırdı – bugün bunu hayal etmek bile zor. Çoğunun ailesi İngiliz isimleri almıştı ve kendilerini Yahudi kimliğiyle değil ulusal kimlikleriyle tanımlıyorlardı. Bunlardan biri olan Eric Piers adlı genç bir adam Siham’ın yakın arkadaşı olmuştu. Anne ve babasının Polonyalı olduğunu söylemiş ama Yahudi olduklarını açıklamak için uzun süre beklemişti. Bu bizleri rahatsız etmediği gibi Siham’ı da etmemişti. Yahudilerin, İngilizlere kıyasla daha içten ve dost canlısı olduğunu sık sık söylerdi.

Filistinli bir ailenin böyle Yahudi bir çevrede olması kesinlikle garipti ama o yıllarda durumumuzu bu açıdan tartıştığımızı hiç hatırlamıyorum. Babamın seçtiği Londra adresini sorgulamadan kabullendik. En yakın komşularımızın çoğu Hristiyan olduğu için anne ve babam Yahudilerle pek dostluk kurmuyordu. Yahudi dükkânlardan da alışveriş yapmazdık. Genelde Yahudilere karşı ilgisizdik. Ama ben on dört yaşındayken bu durumun çelişkisini gözler önüne seren küçük bir olay meydana geldi.

Bir kış günü okuldan döndüğümde mutfakta kasvetli bir manzarayla karşılaştım. Bir koltukta oturan annem başını arkaya atmıştı ve gözleri yumuluydu. Babam da oradaydı, sandalyesinin ucuna rahatsız bir şekilde ilişmişti ve kaşları

çatıktı. İçeri girip de onların bu halini görünce, “Ne var? Ne oldu?” diye sordum. Cevap alamayınca çaresizlik içinde, “Biri mi öldü?” dedim.

Annem bunun üzerine gözlerini hafifçe aralayıp Araplara özgü dramatik bir tavırla, “Keşke ölseydi!” dedi ve tekrar sustu. Şimdi iyice telaşlanmıştım, babama döndüm.

“Lütfen söyler misin, neler oluyor?”

Çatık kaşlarla derin derin içini çekti. “Dajani’nin kızı,” -bu anne ve babamın yakın dostu olan Filistinli bir aileydi- “annesine bir İngiliz’le nişanlandığını söylemiş.”

Rahatlayarak, “Bütün sorun bu mu?” dedim.

Annem bana zehir zemberek bir bakış fırlattı. “Aptal kız!” diye mırıldanarak tekrar gözlerini yumdu. Babama bakarak, “Lütfen,” diye üsteledim, “ne olur ki, niye bu kadar üzgünsünüz?”

Babam sinirli bir sesle, “Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir adamla evlenmesinin yanlış olduğunu bilmiyor musun?” dedi. “Dajani’nin kızı bunu bilmeliydi. Herhalde,” diye anneme döndü, “adam din değiştirmeyi kabul etmiştir.”

“Hah!” Annem öfkeyle homurdandı. “Kimi kandırıyorlar?” Hüzünle başını salladı. “Annelerinin onlar için yaptıklarını böyle ödüyorlar. Dul bir kadın olarak bütün hayatını onlara adamıştı.”

Benim ağzımın şaşkınlıktan bir karış açık olduğunu kimse fark etmedi. Babama, “Yani benim gibi Müslüman bir kız, Müslüman olmayan biriyle asla evlenemez mi? Örneğin ben Fuat’la evlenemez miyim?” diye sordum. Fuat BBC’de babamla birlikte çalışan Hristiyan bir Filistinliydi.

Babam öfkeyle, “Hayır!” dedi. “Evlenemezsin. Bu gibi şeyleri kendiliğinden bilmen gerek.” Ama kimse zahmet edip bana söylemediği için bilmiyordum. O günlerde anne ve babamın bana asla öğretmediği şeyleri öğrenebileceğim,

kendi yaşımda bir Müslüman arkadaşım da yoktu. Çok sonraları bir Müslüman kadınla Müslüman olmayan bir erkeğin evlenmesinin yasak olduğunu ama tersinin ise yasak olmadığını öğrendim. Erkeğin Müslüman olması evliliğin İslam kurallarına göre geçerli olmasını sağlamaya yetiyordu ama tersi olursa toplumsal töreler, bunun bir yabancıнын bir Müslüman kadından cinsel olarak yararlanmak için yaptığı bir numara olarak kabul ediyordu. Müslüman olmayan biriyle evlenmek, damadın İslamı kabul etmesiyle de giderilemeyen bir günahı ve böyle evlilik yapanlar ya çevreleri tarafından kara listeye alınıyor yahut da ömür boyu özür dilemek zorunda kalıyordu. Aşırı uçlarda kadın reddedilir, aile çevresinden çıkartılır ve ölmüş gibi davranılırdı. Buna ek olarak Müslüman olmayan damat kadının ailesinin erkekleri tarafından tehdit edilir hatta fiziksel saldırıya uğrayabilirdi. Yirmi birinci yüzyıl İngiltere’inde bunlar artık bilinen gerçekler, ama 1950’li yıllarda ülke henüz Hindistan yarımadasından göç eden binlerce Müslümanla dolmamıştı ve İslam henüz bilinen bir din halini almamıştı.

O karanlık kış akşamüstü, annemle babamı alt katta bırakıp odama çıktığımı ve yatağımın üstüne oturup düşündüğümü hatırlıyorum. Dehşet ve korku içindeydim. Sonunda, “Benim bu insanlarla bir ilgim yok,” diye karar verdim. “Hoşgörüsüzler, ilkeller ve ben onlardan biri değilim.” Böyle bir bağnazlığa izin vermeyen daha üst düzey bir varlığın bir parçası, liberal, özgür ve İngiliz olduğumu düşünerek kendi kendimi teselli ettim.

İki veya üç hafta sonra bir akşamüstü Patricia’nın evine gidene kadar sorun aklımdan çıktı. Patricia Cohen okuldaki en iyi üç arkadaşımdan biriydi ve birbirimize çok yakındık. Uzun sarı saçları, çini mavisi gözleri ve fildişi renginde teni olan, ufak tefek güzel bir Yahudi kıızıydı. Patricia benden bir sene sonra okula gelmişti, çok çekingen, adeta öksüz gibi ol-

duğu için ona acımıştım ve kısa sürede arkadaş olmuştuk, birbirimize sırlarımızı açıyor okuldan sonra birbirimizin evine gidiyorduk. Annemle babam onu çok sevdi ve onları görünce tekrarladığı birkaç Arapça sözcük öğrenince buna bayıldılar. Onun ailesi de beni sevmiştii. Patricia'nın babası Jersey'de yaşayan bir işadımıydı -hep gizemli bir şekilde "vergi nedenleriyle" diyorlardı- ve zaman zaman aileyi görmeye geliyordu. Romen asıllı kısa boylu, esmer, gösterişsiz bir kadın olan annesi Londra'daki evi tek başına yönetiyordu. Bu yüzden kocasına fena halde içerliyordu ve henüz bir çocuk olmama rağmen Patricia'nın evine girdiğim ilk anda oradaki mutsuzluğu ve gerginliği hissetmiştim.

Anne ve babası bana yine de hep çok iyi davranıyor ve sevgiyle yaklaşıyorlardı. Patricia'nın babası zeki ve eğlenceli bir adamdı ve tipik bir Yahudi komedyene benziyor ve öyle davranıyordu. Konuşurken omuzlarını kamburlaştırıp ellerini çok gülünç bir şekilde hareket ettirirdi - bunların "Yahudi el işaretleri" olduğunu söylerdi. Beni her gördüğünde sarılıp öper ve beni güldürecek bir şey söylerdi. Patricia'nın annesi bana da bir anne gibi davranırdı. Evlerinde yemek yer, gece kalırdım ve geniş ailesinin -Patricia'nın teyzeleri, kuzinleri ve eşlerinin- bir araya geldiği toplantılara katılırdım ve onlardan biriymiş gibi kabul görürdüm. Şimdi geriye baktığımda, bu kadar yakından görüştükleri tek Yahudi olmayan kişi ve tanıdıkları tek Filistinli olmam bana şaşırtıcı görünüyor.

O akşamüstü Patricia'nın evine gittiğim zaman kendi evimdeki karışık evlilikler hakkındaki konuşmayı tamamen unutmuştım. Patricia beni içeri alırken parmağını dudaklarına götürerek susmamı işaret etti ve ayaklarının ucunda yürüyerek her zaman oturdukları mutfığa girdi. Böyle durumlarda annesi tarafından hep sevgiyle karşılanıp çay ve bir tabak dolusu kekle ağırılanmaya alışkıttım ama bu kez

böyle bir karşılama olmadı. Gergin bir aile tartışmasının ortasında geldiğimi anladım. Beni de “aileden” saydıkları için orada bulunduğumu biliyordum. Her zamankinden daha tombul görünen Patricia’nın annesi ellerini ovuşturarak mutfakta bir ileri bir geri gidip gelirken, ablası Claire gözlerini utanç içinde yere dikmiş masada oturuyordu.

Annesi, “Bunu bana nasıl yapabildin? Nasıl?” diye haykırıyordu. “Bu nasıl bir dert, nasıl bir sorun!” Şaşkınlık içinde Patricia’ya baktım ama gözlerini benden kaçırdı. “Bu hep babanın kabahati. ‘Onları Londra’ya götür,’ dedi, ‘Orada iyi Yahudi çocuklarla tanışırlar. Jersey’de bu imkânsız.’ Ben de ona inandım, buraya geldim.” Şimdi ağlamaya başladı. “Bunun için mi? Jersey’de kalmalıymışız.” Tehditkâr bir tavırla Claire’in sandalyesinin yanında durakladı. “Bana bak, yüzüne bak ve nerede hata yaptığımı bana söyle. Sizi giydirip doyurmak, arkadaşlarınızla gezecek zamanı ayırmak için ben burada köle gibi çalıştım. Hem de tek başıma, babanız hep kendi keyfindeydi, hiç evde değildi.” O sırada birden beni gördü. “Otur şekerim,” dedi. “Umarım sen anneni onun gibi üzmezsin,” diyerek Claire’i parmağıyla gösterdi.

Claire ilk kez konuştu. “Bu suç değil ki, sadece birkaç kez çıktık,” diye alçak sesle mırıldandı. Bu annesinin öfkesini aniden iki misli artırdı. “Ne yani bu beni mutlu mu edecek?” diye çıkıştı. “Önce çıkacaksınız, sonra onu buraya getireceksin, sonra ben bu fikre alışacağım, sonra burada olmadığı için bunu dert etmeyecek olan babanla konuşacaksın, sonra evleneceksiniz! Bu asla olmayacak.” Claire aniden ağlamaya başlayınca şaşırdım. Patricia’dan daha büyüktü ve hep sakın ve ağırbaşlı görünürdü.

Annesi acımasızca, “Durma ağla,” dedi. “Beni ve Ruby teyzeni ağlattığın gibi! Bir daha annene, babana ve bütün ailene karşı çıkmadan önce biraz düşünürsün.” O anda tavrındaki sertlik yok oldu ve o da ağlamaya başladı. Bunu iz-

leyen kısa sessizlik sırasında Paricia'nın işareti üzerine usulca odadan çıktık. Üst katta Patricia'nın yatağına oturur oturmaz neler olup bittiğini öğrenmek istedim.

İç geçirerek, "Sorun ablamın çıktığı şu İngiliz çocuk," dedi. "Ben biliyordum ama Claire başka kimseye söylememişti. Ama bu sabah telefonda konuşurlarken annem paralel hattan onları duyup her şeyi öğrenmiş."

"Ne olmuş?" dedim. "Ne önemi var? Yani bir İngiliz çocukla çıkması neden bu kadar önemli? Hem İngiliz ne demek oluyor? Siz de İngiliz değil misiniz?"

Patricia bana dikkatle baktı. "İngiliziz ama yine de Yahudiyiz," diye açıklama getirdi. "Yahudi olmak ne demek bilmiyor musun? Yahudi olmayan biriyle evlenemezsin demek. Yahudi olmayan biriyle çıkmak bile kötü sayılır, çünkü ona tutulup evlenebilirsin. Annem bunun için çok üzgün, babam da burada olmadığı için bu yüzden kendisini suçlamasından korkuyor."

Benzer bir tartışmanın anıları zihnimde uyanırken ona hayretler içinde baktım. "Senin gibi Yahudi bir kızın, Yahudi olmayan bir erkekle evlenemeyeceğini mi söylemek istiyorsun?"

"Tabii ki evlenemez!" dedi. "Tersi de olamaz. Bunu bilmiyor muydun?" Aynı hikâyenin Müslüman uyarlamasını bilmediğim gibi bunu da bilmiyordum.

"Peki ya Claire yine de erkek arkadaşıyla evlenirse ne olur?" diye sordum.

Patricia, "Pek emin değilim," dedi. "Çok sevimsiz şeyler olabilir. Sanırım kimse onunla görüşmez, onunla konuşmaz. Artık aileden biri sayılmaz."

"Peki ya din değiştirirse, yani Yahudi olursa? O zaman evlenebilirler mi?" diye sordum.

Patricia'nın alnı düşünceyle kırıştı. "Sanmıyorum," dedi. "Kuzenim Ruth'un bir arkadaşı Yahudi olmayan biriyle ev-

lendi. Adam Yahudi oldu ama kimse ondan hoşlanmıyor ve ailesi onu evlerine kabul etmiyor. Kız ailesini hep yalnız ziyaret ediyor, pek mutlu olduklarını sanmıyorum.”

Her iki evde, onun evinde de kendi evimde de duyduğularıyla aklım karışmış bir halde suskunlaştım. Benzerlikler şaşırtıcı, aşırı tepkiler rahatsız edecek kadar aynıydı. Oysa Filistinliler ile Yahudiler birbirlerinin düşmanı sayılıyordu. Onlar bize yabancı, farklı töreleri, âdetleri ve duyguları olan ayrı bir tür olmalıydı. Ama anlaşılan en azından bu konularda pek de farklı değillerdi. Annemle babam Patricia ve diğer Yahudi kızlarla arkadaşlık etmeme karşı çıkmıyordu. Onun ailesiyle birlikte kaldığımı biliyorlardı ve onu da evimize kabul ediyorlardı ama onun ailesiyle görüşmeyi akıllarından bile geçirmezlerdi – dükkânlarda karşılaşacak olsalar her iki taraf da bir baş hareketiyle kibarca selamlaşmaktan ileri asla gitmezdi. Annem ve babam için sınır çizgisi oldukça belirgindi oysa benim için değildi.

Belki de, bunları pek düşünmüyorlardı. Çünkü bir anlamda çevredekilere koştur bir yaşam sürüyorlardı; İngiltere'nin neresinde oturursak oturalım bu evimizin havasını etkileyecek değildi. Annemle babam toplumsal yaşama katılmadıklarından Londra onlar için yalnızca yaşanacak bir yerdi. Annemizin alışveriş yaptığı, babamızın kitaplarını satın aldığı bir yerden ibaretti. Londra biz çocuklar için daha fazla şey ifade etse de bizler de kendimizi ayrı bir ortamın sakinleri olarak görüyorduk. Bunun Siham ile Zeyyat'ı nasıl etkilediğini bilemem ama bana dengesiz bir gerçeklik anlayışı veriyordu böylece bazen evdeki Arap yaşamımı daha gerçekçi ve kalıcı görüyordum, bazen de Londra'da gelişmeye başlayan yaşamım öne geçiyordu.

Henrietta Barnett'teki okul hayatım da bu belirsizlik duygusunu gideremiyordu. Bütün kız okullarında olduğu gibi burada da gruplaşmalar eninde sonunda oluştu. Çoğun-

luk Yahudi öğrenciler olduğu için sınıftaki grupların çoğu Yahudi gruplarıydı ve onların dışında kalan bizler de birbirimizle arkadaşlık ediyorduk. Patricia gibi bize katılan Yahudi kızlar ya egzantrik sayılan yahut da gruplara uyum sağlayamayanlardı. Bunlardan biri kalın camlı gözlükleri olan ve sınıfın ineği sayılan Rachel Samuelson adında, kendi halinde bir kızdı. Akademik başarısının dışında ögle tatilinde bizlere resimli cinsellik dersleri vermesiyle ünlüydü. Bunun biyoloji eğitimimizin bir bölümü olduğunu söyleyerek bir dolmakalem yardımıyla bizlere cinsel ilişkinin neler içerdiğini gösteriyordu. Ama bu dersler asla vaat edileni bize veremedi çünkü Rachel sürekli kıkırdıyordu ve biz onun da cinsel ilişki sırasında gerçekten ne olduğunu bilmediğinden kuşkulaniyorduk. Susan Edelman da bir başkasıydı; şişman ve sivilceliydi, gözlükleri ve yaşına göre kocaman göğüsleri vardı. Hepimiz onun bayağı olduğunu düşünüyorduk ve ertesi okul yılında hamile kalınca hiç şaşırmadık. Bayan Leach sinir içinde, ensesi mosmor bütün okulun zaten bildiğini, Susan'ın durumundan ötürü yakında okuldan ayrılacağını sınıf sınıf dolaşıp anlatmak zorunda kaldı. Bu olayın en çok ilgimizi çeken yanı ondan o "işin" nasıl bir şey olduğunu öğrenmekti. Önce bize birkaç heyecan verici ayrıntı anlatmaya razı oldu ama sonra ısrarımızdan sıkıldı ve sonunda, "Gidip kendiniz deneyin," diye kestirip attı.

Sınıfta kendime bir yer edinebilme telaşıyla Josie ve Sylvia adlı iki Anglikan kız ile Hilary Sternberg adlı Yahudi bir kızla arkadaş oldum. Alman Yahudisi bir ailenin kızıydı ve bizim sokağın yukarısındaki sokakta bir evde oturuyordu. Okuldan sonra onunla birlikte evine gitmeye başladığım zaman önceleri annesi beni kuşkuyla karşıladı. Ama bu kuşku kısa zamanda yok oldu ve Hilary'nin arkadaşı olarak kabul edildim; ama bu kabul edilişte Leslie'nin veya Patricia'nın evindeki sıcaklık yoktu. Babasına benzeyen Hilary

kısa boylu ve tıknazdı, kıvrıkcık siyah saçları ve dolgun pembe dudakları vardı. Babası, bütün üyeleri kendi gibi Alman Yahudisi olan, bir yaylı sazlar dörtlüsünde keman çalıyordu. Düzenli olarak onların evinde toplanıyorlardı. Yemek odasında masanın çevresinde oturup çaldıkları zaman Hilary ile iki kanatlı kapının arkasında durup onları dinlerdik. Çaldıkları Mozart, Brahms ve Beethoven bana heyecan verirdi. Ara verdikleri zaman Hilary'nin annesi onlara salatalık turşulu, salamlı ve füme somonlu sandviçler götürürdü, biz de aynısından yerdik.

Arap-İsrail politikalarının Hilary'yle, ailesiyle veya sınıftaki diğer Yahudi kızlarla aramdaki ilişkide hiç yeri yoktu. Beni evimde ziyaret ederdi ve annelerimiz sokakta karşılaştıkları zaman kibarca selamlaşmakla yetinirlerdi. Hilary'nin annesi sık sık, "Yine o Arapların evine gitmişsin," diye takılırdı, "leş gibi sarmısak kokuyorsun!" Bunun dışında her iki taraftan kimse arkadaşılığımızı sorgulamazdı.

Bu annemle babamın Yahudiler hakkında duyguları olmadığı anlamına gelmez. Annem bir gün alışveriş yaparken Golders Green Caddesi'ndeki manava meyve almak için uğramış. Armutları ellerken -bu huyuna deli olan manav içerden hep "Senin olmadan elleme, güzelim," diye seslenirdi- kendini, yabancıya benzeyen koyu renk saçlı bir çiftin yanında bulmuş. Birbirleriyle Arapça konuştuklarını duyunca çok şaşırılmış. Hep konuşacak birini aradığı için hevesle, "Arap mısınız?" diye sormuş. Kadın sıkılarak, "İraklıyız," diye cevap vermiş. Annem bir anda durumu kavramış. "Siz Iraklı Yahudisiniz değil mi?" Çift başını salılamış. "Ya siz?" Annem, "Ben Filistinli Arabım," deyince daha da sıkıntıya düşmüşler.

Annem, "Bunu bize nasıl yapabildiniz?" diye bağırılmış. "Bizi nasıl evimizden yurdumuzdan edip böyle uzaklara gönderebildiniz?" O bunu söyleyince çift gerçekten üzül-

müş. Adam, “İnanın biz bunu asla istemezdik,” demiş. “Ama biz oraya vardığımızda olan olmuştu, hem biz de orada yapamadık. Irak’tan hiç ayrılmamalıydık. Çeşit çeşit vaatlerle bizi kandırdılar ama İsrail’e uyum sağlayamadık ve ayrıldık.”² Kadın, “Şimdi Irak’a da dönemiyoruz,” demiş, “ve sizin gibi burada kalakaldık.” Annemi evlerine davet etmişler ve nerede oturduğunu öğrenmek istemişler. Ama annem kabul etmemiş. Daha sonra, “İyi niyetli olduklarını biliyorum ve onlara acıdım. Ama onları teselli etmek bize düşmez,” demişti.

Bu olaya rağmen annem, başımıza gelen felakete sebep olan “Yahudiler”le, kişi olarak Yahudiler arasında bir ayrım yaptığını her zaman iddia etmişti. Sıradan Yahudilere genç kızlığının Filistin’inde, sorunlar başlamadan önce, nasıl düşmanlık duymadıysa şimdi de duymuyordu. Golders Green’deki Yahudi varlığına açıkça hoşgörülü olmamızın asıl nedeninin bu tavırla ilgili değil bambaşka bir şeyle ilgili olduğunu ancak yıllar sonra anlayacaktım. Bu bağlamda, bizim İngiltere’deki varlığımızın geniş çapta sorgulanması gerekliydi. Babam ve birçok Filistinli, tuzağına düşürüldüğümüz Siyonist planın farkında olmasına rağmen, garip bir şekilde bu yüzden Yahudileri suçlamıyordu. Babam en büyük sorumluluğu bize ihanet eden İngilizlerin sırtına yüklerdi. “Evine bir hırsızın girmesine izin verersen ve o seni soyarsa suç kimdedir?” diye açıklamaya bayılırdı. “Sende mi? Hırsızda mı? Ülkemizi İngilizler yönetiyordu. Bizi terk etmemek

2) İsrail hükümeti 1949’dan itibaren yeni ülkeye Yahudi göçünü artırmak için canla başla çalıştı. O tarihte Irak’ta yaşayan 130.000 nüfuslu varlıklı ve başarılı Yahudi toplumu -ülkenin profesyonel ve ticari üst tabakasını oluşturuyorlardı- göçe yanaşmadı. Bu yüzden Siyonistler Irak’ı terk edip İsrail’e gitmeleri için yoğun bir ikna ve baskı kampanyası başlattı. Göç eden ufak bir grup, Avrupalıların çoğunluğu oluşturduğu İsrail’de kendilerine değer verilmediği ve küçümsendikleri için hayal kırıklığına uğrayıp gücenmişti. Yeterince parası olanların çoğu İsrail’i terk edip Avrupa veya Amerika’ya göç etmişti.

üzere kutsal bir yeminleri vardı. Ve biz son âna kadar onlara inandık.” Ama zamanı gelince bizi kaderimize terk ettiler; ve işte babamın asla unutamadığı bu kalpsiz ve acımasız ihanetin acısıydı. Daha sonraları bana, “Senin büyüme çağında Golders Green’deki Yahudilerin beni niye rahatsız etmediğini soruyorsan,” demişti, “cevabım budur.”

Bir okul çocuğu olarak bunlardan pek haberim yoktu, anne ve babamın Yahudilere karşı takındığı düşmanca olmayan tavrı ben de hiç düşünmeden benimsemiştim. Bu duruşu benimsemek hiç de zor değildi çünkü okulda biz kızların doğal bir ilişkisi vardı – ya da bize öyle geliyordu. Yahudilik bana yabancı değildi; tam tersi Müslümanların yakından tanıdığı saygıdeğer bir dindi ve ben Yahudi törenlerini ve kutsal günlerini iyi bilirdim. Çevrelerindeki dünyaya -aile, çocuklar, arkadaşlıklar- karşı takındıkları tavır, biz Müslüman Araplara, Hıristiyan İngilizlerde gördüğümüz her şeyden daha yakın geliyordu.

Ayrıca o sıralarda, Ortadoğu sorunlarına benim yaşamımda yer yoktu. Haber dinlemez, gazete okumazdım ve babamla arkadaşlarının konuştuıkları da giderek daha az ilgimi çekiyordu. İsrail’in hızla kurumlarının temelini attığını, müthiş miktarlarda silah depoladığını, uluslararası alanda kabul gördüğünü ve bölgedeki yerini sağlamlaştırdığını bilmiyordum. BM’nin yerinden yurdundan olan Filistinlilerin kayıplarının giderilmesi için İsrail’le görüşmeler yapmak üzere 1949’da Filistin Barış Komisyonu’nu kurduğunu da bilmiyordum. Başarılı olsaydı böyle bir anlaşmaya biz de dahil edilirdik ama evde kimse böyle şeylerden söz etmiyordu. Anne ve babam Filistin’deki mal ve mülkümüzün -evimizin, eşyamızın, büyükbabamın topraklarının- kaybından veya zararımızın giderilmesini istemek gerektiğinden hiç söz etmezdi. Sanırım birçok Filistinli gibi onlar da, böyle bir şeye kalkışıp da başarılı olsalar bile, paranın asla sa-

tın alamayacağı baba mirasını yok pahasına elden çıkarmış olacaklarını biliyorlardı.

Bu arada benim en büyük derdim bunların hiçbiri değildi, benim derdim tek başıma kalmak korkusuyla okulda kalabalığa ayak uydurmaktı. Kalabalığı oluşturanların Yahudi olup olmaması beni ilgilendirmiyordu ve onların da bana karşı farklı duygular beslediğini sanmıyorum. O zaman süresince hiçbirinin önyargılı bir davranışına hedef olmadım. Onlar kendi arkadaşlarını bize yeğliyorlardı, o kadar. Tuhaf-tır ama karşılaştığım önyargılı davranışlar, eğer onlar böyle adlandırılabilirse, Yahudi olmayanlardan geliyordu. Bu ırkçılık hiç de aşırı sayılmazdı ve daha sonra İngiliz toplumunu saran o çok daha kaba ırkçı saldırılarla karşılaştırılmazdı; ama ben kendimi İngiliz toplumunun bir parçası saydığım için beni çok şaşırtıp üzüyordu.

İlk olay ben on beş yaşında okulda bir okuma yarışına katıldığım zaman meydana geldi. Edebiyat hayranı olduğum ve zavallı ablamın çok iyi bildiği gibi, yüksek sesle okuyup canlandırmalar yapmayı sevdiğim için hevesle katıldım. Sonuçta iki kişi finale kaldı, ben ve Catherine Willet adlı bir kız. Okuyacağım bölümün üstünde haftalarca çalışmışım ve elimden gelen beceri ve duyguyla canlandırıyordum. Ama yarışma hakemi ödülü rakibime verdi. Daha sonra da, "Aslında o esmer küçük kız en iyisiydi ama bir İngilizce okuma birincilik ödülünü İngiliz olmayan birine vermeye vicdanım razı olmadı," dedi.

İkinci olay öğle yemeğinde meydana geldi. Bu bizim okulda tam bir törendi. Yemek okulun ana binasından on dakikalık yürüyüş mesafesinde, ayrı bir binada verilirdi. Bu yürüyüş sırasında kiminle yürüdüğün itibarın bakımından çok önemliydi. Herkesin birlikte yürümeye can attığı en popüler kızlar hemen ilk dakikalarda kapışılırdı ve geç kalanlar okulun can sıkıcı ve istenmeyen kızlarıyla kalakalırdı.

Ben işimi şansa bırakmayıp öğleden önce iyi arkadaşlarımdan birini birlikte yürümek için kesinlikle ayarlardım.

Beni bu kadar eziyete sokan öğle yemeği de yenilir gibi değildi ve taş gibi patateslerle sulu kapuskayı tabaklarımıza fırlatır gibi koymaktan belirgin bir şekilde zevk alan ekşi suratlı, şişman, yaşlıca iki kadın tarafından dağıtılırdı. İngiliz muhallebisinden ömür boyu nefret etmeyi de burada öğrendim. Bunlar ya ıslak kurutma kâğıdını anımsatacak kadar tatsız ve yumuşak yahut da her lokmada dişlerimizi birbirine kenetleyecek kadar yapış yapış ve sert olurdu; yemek dağıtan hanımlar bunları da birinci yemek kadar kötücül bir tavırla dağıtırdı. Evimizde muhallebi veya herhangi bir İngiliz yemeği pişirilmediği için yediğimi karşılaştırayabileceğim bir örnek yoktu ve ben de bu yüzden İngiliz yemeklerinden uzak durmak gerektiğine karar verdim. Bir gün Josie ile yemek kuyruğunda bekliyorduk; gecikmiştik ve sıra hemen hemen hiç ilerlemiyordu. Önümüzde duran iki kız sıranın ilerlemesini engelliyordu ve ben de onların yanından geçip ilerlemek istedim. Josie'ye acele etmesini söyleyip yürüdüm. Bu arada kızlardan birinin bir şeyler mırıldandığını fark ettim. Ne dediğini duymamıştım ama Josie'nin kızarıp bozarıp utandığını gördüm. Ne olduğunu sorunca, "Yanından geçtiğimiz kızlardan biri sana PY dedi," dedi. Şaşkınlık içinde, "O da ne?" diye sordum. Josie bana inanmıyormuş gibi baktı, "Bunun ne demek olduğunu bilmiyor musun?" diye sordu. Başımı salladım. Ağır ağır konuşarak, "Pis yabancı, demek," diye açıkladı. Şaşırp incindiğimi hatırlıyorum. Biri benim için nasıl böyle bir şey söyleyebilirdi? Birden farklı, istenmeyen ve nefret edilen biri olduğumu hissettim. Çevreme sağladığıma inandığım uyumla bunu bir türlü bağdaştıramadım ve bu olay hiç aklımdan çıkmadı.

Aslında okulun o ilk birkaç yılında dünyadan haberim yoktu. Okulun ağır derslerine ve katı disiplinine, ben de di-

ğer kızlar gibi ierliyordum ama Yahudi olsun olmasın biz kızların arasında bir dostluk ve uyum olduğuna inanıyor ve bu yanılığıma masumca bir değer veriyordum. Kendimi onlardan biri, sıradan bir okulda sıradan bir ğrenci olarak görüyordum. Ailemin farklı olduğunu biliyordum ama okuldaki diğer kızların Alman Yahudisi ailelerinden daha fazla yabancı olduğumuza inanmıyordum. Kkenlerimin yaşıtlarımla btnleşmeme engel oluşturacağına inanmıyordum.

Bu yanılığım kısa bir süre sonra parçalandı, bu hayatım boyunca sürüp gidecek bir kavrayış ve anlayışın ilk aşamasıydı.

1956 yılı geldiğinde artık Londra'ya iyice alışmıştık. Anne ve babam İngiliz toplumunun kıyısında yaşamayı sürdürse de, kendi özgün yaşam biçimlerini çevrelerindeki dünyayla birleştirmeyi başardılar. Annem modern ev teknolojisinin cazibesine inatla karşı koymayı hâlâ sürdürüyordu. Arkadaşlarımla anneleri elektrikli süpürge ve çamaşır makinesi satın almaya başlarken biz evde hâlâ el süpürgesi, yer bezleri ve elde yıkanan çamaşırlarla uğraşıyorduk. Annem ne zaman birinin evinde bir çamaşır makinesi görse hemen sahibini haşlardı. “Bunlar hiçbir işe yaramıyor,” diye bağırdı. “Temizlemiyorlar ki! Çamaşırlar koyduğun gibi çıkıyor. Hayatta satın almam.” Bu arada taşınan İngiliz komşu-

muzun yerine bir Filistinli aile yerleşince annem çok sevinmişti. Aslında yalnızca erkek Filistinliydi, eşi Pakistanlıydı, biraz Arapça biliyordu ve üç küçük çocuğu vardı. Erkek BBC’de çalışmaya başlayınca babamla tanışmış, babam da ev aradığını öğrenince onu bitişliğimizdeki eve getirmişti.

Evlerimizin arasındaki çit aralığı anında işlemeye başladı, Pakistan ve Arap yemekleri, çocuk ve yetişkin trafiği yoğun ve sürekli bir hal aldı. Siham kimya okumak üzere Kuzey Politeknîğe yazılmıştı. Londra’da tıp fakültesine girme uğraşı sonuç vermemişti. Tekrar tekrar görüşmelere gidiyor ama her seferinde umutsuz dönüyordu. “Acaba nerede hata yapıyorum,” diye söylenirdi. “Belki de fazla dürüstüm.” Bunu İngiliz tıp fakülteleri arasında en seçkini ve ünlüsü olan Aziz Thomas Hastanesi’ndeki görüşmeden sonra söylemişti. Babam çok uğraştıktan sonra tanıdıkları vasıtasıyla ona bu görüşmeyi ayarlayabilmişti. Masanın çevresinde oturan ve herkesin soru sormasını sessizce izleyen bir adam aniden, “Peki doktor olduktan sonra ne yapacaksınız?” diye soruvermişti. Siham doğru söylemek gerektiğini düşünerek, “Arap dünyasına dönüp onlara yararlı olmaya çalışacağım,” demiş. Adam bu cevaptan hiç etkilenmemiş ve soğuk bir sesle, “Anlıyorum,” demiş. “Demek buraya gelip bizim paramızla okuyacaksınız ve karşılığında bize bir şey vermeyeceksiniz. Öyle mi?” Başka görüşmelerde İngiltere’de bir iş bulup çalışmak istediğini söyleyecek olursa da, “Belki de evlenip bir aileniz olsun istersiniz. Bu pahalı bir eğitimi ziyan etmek olmaz mı?”

Bütün bunlar onu öfkeliyordu. “Buldukları bahanelere inanmıyorum,” diyordu. “Ben yabancı olduğum için bana karşı önyargılılar. İngiliz olsaydım benimle asla böyle konuşmazlardı.” Hepimiz onun duygularını paylaşıyor ve öfkeleniyorduk. Arap kökenlerimize olan bağlılığımıza rağmen çevremizdeki İngilizlerden farklı muamele görmeme-

miz gerektiğine garip bir şekilde inanıyorduk. Bu içinde saldırganlık barındıran bir beklenti değildi, daha çok samimiyetimizden ve İngiliz toplumunun doğasını anlamamaktan kaynaklanıyordu. İngiltere'deki çoğu kamusal ve resmi işlemlerin özelliği olan nezaketi biz dostluk sanmıştık. Bizim sabırlı bir hoşgörü sandığımız tavır, aslında soğukkanlı bir kayıtsızlıktan başka bir şey değildi ve İngilizlerin, kimin “biz” kimin “onlar” olduğu konusunda hiç tereddütü yoktu – bu inceliği biz o zamanlar kavrayamamıştık. Sergiledikleri nezaket kişisel duygularla ilgisi olmayan toplumsal bir davranış şekliydi; bunun anlamını onlar çok iyi biliyordu ama biz bilmiyorduk. Bu yüzden, yaşamın her bölümünde onlarla eşit davranışlara gerçekten hak kazandığımıza inanmaya başlamıştık.

Bu aslında bir yanılgıydı ama nasıl yanıltıldığımızı anlamak da zor değildi. Çünkü İngiltere toplumu 1950'li yıllarda tek tip bir toplumdu ve çok sayıda yabancıyı henüz içinde barındırmak zorunda kalmamıştı. Bu yüzden bizim gibi insanları görmezlikten gelebilir hatta bize iyi davranabilirlerdi. Sonra belirli durumlarda haksızlık olabileceğini kabul eden ve bunu gidermeye çalışan ünlü İngiliz dürüstlüğü de yaygındı. Davamıza ihanet ettiği duygusunu hâlâ gönlümüzde barındırmamıza rağmen, İngilizler bu özellikleriyle kalbimizi kazanmıştı.

İngiliz dürüstlüğüne güvendiği için Siham eninde sonunda Londra'daki üniversitelerden birine kabul edileceğine inanıyordu. Ama olmadı ve sonunda Londra'dan vazgeçip İrlanda'ya başvurdu ve şansı yaver gitti. Dublin'deki Trinity College onu tıp fakültesine kabul etti ama babam bu kadar uzağa tek başına gitmesine karşı çıktı ve Siham da sonunda doktor olmaktan vazgeçti. Kimya ikinci derecede ilgisini çekiyordu ama en azından doğal yeteneklerine uygun düşen bir bilim dalıydı. Kuzey Politeknik tek başına bir üniversite

değildi ama Londra Üniversitesi'nin bu gibi konularda eğitim veren bir bölümü sayılıyordu. Doğru dürüst bir üniversiteye gidememek sanırım Siham'ı hayal kırıklığına uğratmıştı ama şaşılacak bir dirençle derslerine devam etti.

Kasvetli evimiz taşındığımız zamanki halini hâlâ koruyordu; hatta annemin kullanmaya başladığı gazyağı sobaları yüzünden daha da beter bir haldeydi. Annem, Londra'daki ilk yıllarımızın kömür ateşlerini terk edip yerine kendine uyan bir isimle "Alaaddin" adını taşıyan bu gri silindir biçimli ısıtıcıları koymuştu. Kendi ağırlığını taşıyamayacak kadar ince görünen tel sapından tutup istediğiniz yere götürebiliyordunuz. Dindeki cam pencereden alevi görünebiliyordu ve ısı yuvarlak tepesindeki deliklerden dışarı çıkıyordu. Depolarına gazyağı doldurmak çevreyi kokutan pis ve tehlikeli bir işti. Babam bir keresinde yerdeki gazyağına basınca kayıp düştü ve sağ elinin bileğini çatlattı.

Annem bu sobaları her zaman ağzına kadar doldururdu ve yanarken asla taşımaması söylendiği halde, her an, elinde soba evin bir yerinden diğerine giderdi. Her sallandığında sobanın püskürttüğü kara dumanlar evin zaten nemli ve buharlı havasına katılırdı. Daha da kötüsü üstünde ekmek kızartmaya başladı. Allah bilir ne kadar zehirli madde yiyip yuttuk.

Ne zamandır korktuğumuz yangın sonunda çıkınca annem bu merakından vazgeçti. Âdeti olduğu üzere bir akşam çamaşırları sobanın çevresinde kuruturken babamın pijaması alev aldı. Aniden yükselen alev yüzünü yakıp saçlarını ve kaşlarını alazladı. Kazanın olduğu yemek odasından karmış yüzüyle gözleri faltaşı gibi açılmış gelişini hatırlıyorum. Onun alazlanmış halini fark etmemesi mümkünmüş gibi, "Babana söyleme, ne olursa olsun söyleme," diye yalvarıyordu. Bundan sonra sobalarla daha dikkatli olmayı öğrendi. Yine de, merkezi ısıtma için 1980'li yıllara kadar bekledik.

Evimiz kasvetli ve eski moda olmasına rağmen annemin sürekli genişleyen Arap arkadaş çevresinin ziyaretlerini engellemiyordu. Şimdi iki arkadaş grubu vardı, “sürekli gelenler” ile “arada bir gelenler”. İkinci gruptakiler kısa bir ziyaret için Londra’ya gelenler veya Londra dışında oturan ve fazla kalmayanlardı, birinci gruptakiler ise bizim gibi Londra’ya yerleşenlerdi. Karışık bir topluluktan -annemin dediği gibi “insan bulduğuna razı olmalı”- ama annemin çevresinde sadık bir çevre oluşturmuyorlardı. Evimiz soyulduğunda yardıma koşan da bu sürekli gelenlerden biri olmuştu. O zamanlar ev soygunları ender rastlanan bir şeydi ve genel suç işleme oranı düşüktü. Bu yüksek miğferiyle kendinden emin ve güven veren tavriyle mahallede dolaşan dost polislerin devriydi. Çoğu insan gibi biz de polisin bizden yana olduğuna inanır ve başımız sıkışınca ona başvurmaktan kaçınmazdık.

Arap dünyasının sıradan insanları genelde polisten veya diğer resmi görevlilerden nezaket veya saygı beklemez – tabii resmi görevli tanıdığı veya akrabasıysa o zaman işleri hızla ve kolaylıkla yapılır. Resmi işlemlerin, iki taraf arasında kişisel bir ilişki olmadan da aynı hızla ve rahatlıkla yapılabileceği, bir Arap için kolay anlaşılır bir şey değildir. Londra’ya gelen çoğu Arapın bu duruma alışıp güven duyması epey zaman alır.

Golders Green gibi alçakgönüllü bir mahallede kimse soyulmaktan korkmaz, ön kapılarına ek kilitler veya hırsız alarmı taktırmazdı; komşuyla sohbet etmeye giderken veya sütçünün peşinden koşarken kapıyı kilitlemezlerdi. Evimiz herkesin dışarıda olduğu bir çarşamba akşamüstü soyuldu. Annem, ailesi Tulkarimli “sürekli gelenlerden” biri olan Bayan Tibi’yle alışverişten dönüyormuş. Ön kapıya yaklaşıncam kapıya bitişik camın kırılıp üstüne bir gazete kâğıdı konmuş olduğunu görmüşler. Annem öfkeyle, “Bu Zeyyat’ın işi!” diye bağırılmış. “Anahtarını almadan çıkmış sonra da içeri gi-

rebilmek için camı kırmıştır. Hem şu hale bak, yerdeki cam kırıklarını bile süpürmemiş.” Ama içeri girince durumun başka olduğunu görmüşler. Birden merdivenlerin tepesinde yabancı bir adam belirmiş, onları görünce yüksek sesle küfrederek hızla aşağı inmiş. Başında bir şapka iki bavulla koşarken Bayan Tibi’ye çarpıp kendini sokağa atmış.

Annem, “Çabuk,” diye bağırmış, “peşine düşelim. Hırsız var! Hırsız var!” diye Arapça bağırarak adamın peşinden koşmaya başlamışlar. Olan biteni merakla izlemek için birkaç kapı açılmış ve pencerelerde yüzler belirmiş ama kimse yardıma koşmamış. Annem yarım yamalak İngilizce’siyle, “Lütfen! Bakın. Kötü! Çok Kötü!” diye bağırmış. Bu arada Bayan Tibi’ye yetişmiş ve ikisi birden adamın giysilerini çekiştirmeye başlamışlar. Adam orta yaşları geride bırakmış, kara kuru biriymiş ama yine de hızlı koşabiliyormuş. Bir köşeyi dönerken evlerden birinden fırlayan küçük bir köpek tam önüne çıkıp ayağına dolanınca elindeki bavulları düşürmüştü. Köpeğin sahibi olan orta yaşlı, önlüklü bir İngiliz kadın köpeğin arkasından koşmuş ve Bayan Tibi’nin hırsızını engellemeye çalıştığını görüp ona katılmış. İki kadın adamı yakalayınca annem de bavulları sürüklemeye başlamış. Sokakta bir ızgarayı tamir etmekte olan bir grup işçi tam o anda boş bakışlarla onları seyretmeyi bırakıp kadınların yardımına koşmuşlar. Kendini Bayan Tibi’nin ellerinden kurtarıp köpeğe tekme atmaya çalışan hırsızın etrafını sarmışlar.

Hırsız işçilere dönmüş, “Onlara kulak asmayın,” diyerek Bayan Tibi ile annemi işaret etmiş. “Şunlara bir baksanıza. Kahrolası yabancılar. Çılgın, yabancı kadınlar, onların sözüne inanamazsınız.”

Adamlardan biri, “Sen onu polise anlat,” demiş. Bu arada evine dönen köpek sahibi karakolu aramış. Polis gelince hırsız tutuklanmış, sonra da ifademizi almak için bizim eve geldiler. Anneme yaşını sordukları zaman yüzü bile kızar-

madan, “Otuz iki,” dedi. Doğum tarihinin belirsizliğine rağmen annem o zaman en az kırkıdaydı. Bunu duyan yirmi dört yaşındaki Siham gülerek, “Demek beni doğurduğun zaman sekiz yaşındaydın!” dedi. Annem ona kulak asmadı.

Ertesi gün yerel gazetede soygun haberi çıktı. Bayan Tibi’nin adı geçse de en büyük rol İngiliz komşuya -“Golders Green’de hırsızlara geçit vermeyen yiğit Ada”- verilmişti. Annemden kısaca bahsedilmesi onu üzmüştü. Birkaç dostumuz bunun İngilizlerin yabancılara karşı önyargılı olmasından kaynaklandığını söyledi ama biz bundan o kadar da emin değildik. Neyse ki, kısa bir süre sonra Arap basını habere yer verdi ve onu Arap dünyasına yurtdışındaki Arapların örnek kadını, korkusuz ve cesur insan diye tanıttı. Ve ortalık yatıştı. Birkaç hafta sonra Bayan Tibi’nin ifade vermesi gerektiği için annem de sulh mahkemesine gitti. Bayan Tibi’nin İncil’e el basarak yemin etmesi istenmesi annemi şaşırtmıştı. Daha sonra arkadaşına, “Niye onlardan bir Kuran istemedin? Bir Kuran’ları yok muydu?” diye sordu. Bayan Tibi, “Sanırım vardır ama istemeye çekindim,” dedi.

Ben bu hikâyenin gerçek kahramanının o sıralar yedi aylık hamile olan Bayan Tibi olduğunu düşündüm. Bayan Tibi ve birkaç kişi dışında anne ve babamın arkadaşları bana pek ilgi göstermezdi. Yafa’da narenciye bahçeleri olan ama 1948’den sonra herkes gibi zor durumda kalan varlıklı Taci ailesi gibi benim yaşımda çocukları olanlar da vardı. Benim asıl ilgimi çeken ise Adı Utman ile karısıydı. Ali’nin ailesi Tulkarim yakınlarında küçük bir köydendi. Kudüs’te Iraklı bir Yahudi kadınla evlenip babamla aşağı yukarı aynı zamanda İngiltere’ye gelmişti. Yahudi kadın bir Arapla evlendiği için ailesi tarafından reddedilmesine rağmen Ali’nin ailesi ve arkadaşları onu aralarına kabul etmişti. Biz onlarla Londra’da karşılaştığımız zaman İsrail kurulmuştu ve Filistinliler arasında yeni devlete karşı düşmanlık duyguları gelişmişti.

Ama bizim için İsraili Yahudilerle başka yerlerdeki Yahudiler arasındaki ayrım hep belirgin olmuştu ve bu yüzden de anne ve babam onu ve kocasını evimize kabul ederdi. Babam, “Onun bu işle hiçbir ilgisi yok,” derdi. “İsrail’in ona da bir hayrı dokunmadı, bize de.”

Ali ile karısı bizi sık sık ziyaret ederdi. Bu gibi ziyaretlerin benim için en güzel yanı geriye kalan lezzetli yiyeceklerdi. Annem böyle zamanlarda bizler için ender olarak yaptığı lezzetli pastalar ve özel yemekler hazırlayarak marifetlerini sergilerdi. Ama bu ziyaretlerin bir başka yönü daha ortaya çıktı, o da ablam için damat adaylarıydı. Arap düşüncesine göre yirmi dört yaşında olan Siham yaşlanıyordu ve evde kalma olasılığı artıyordu. Damat adayları, şimdi içinde yaşadığımız yabancı ortam elverdiğince, gelenek ve göreneklere uygun bir biçimde kapımızı çalıyordu.

Geleneksel olarak onlar adına konuşacak anneleri veya kadın akrabaları olmadığı için konuyu babama kendileri doğrudan açmak zorunda kalıyorlardı. Filistin’de genç bir adam evlenmek istediği zaman annesi veya kız kardeşleri uygun bir kız arardı, evlenmeye aday çiftin birbirini tanıması gerekmezdi. Adam kabul ederse gelin adayının annesiyle görüşülür ve teklifte bulunulurdu. İki aile arasındaki görüşmeler iyice ilerledikten ve kızın onayı alındıktan sonra çift tanıştırılırdı. Bazen de kadınlar genç adamın evlenmek istediğini söylemesini beklemeden onun hesabına karar verirlerdi. Çok inatçı değilse kadınların ısrarına boyun eğer ve onu evlendirmelerine izin verirdi. Kız evlatların dul babalarını bu şekilde evlendirmesi veya kız kardeşlerin ağabeylerinin uzun süre bekâr kalmasını engellemesi sık rastlanan olaylardı.

Siham siyah saçları, yüksek elmacık kemikli yüzüyle cazip, uzun boylu ve inceydi, onu beğenen çok genç vardı. Bunlardan bazıları Müslüman bir kızla hiç şansları olmadı-

ğini bilen Hristiyan Filistinli dostlarımızdı. Ama babamız onun bu aşamada evlenmesine karşıydı. Hepsini başından savarak annemi kahrediyordu. Sert bir tavırla, “Benim kızlarım evliliğe hazır değil. Onlar eğitimlerini tamamlıyorlar,” diye kestirip atardı. Böylece en laf anlamazlar dışında hepsi durumu kavrardı. Bunlardan biri, İngiltere’de hukuk öğrenimi yapan Nabluslu bir Müslüman olan Cafer Yasin, ısrar etmekte direniyordu. Evimize sürekli geliyordu ve o geldiğinde Siham’la ben ortaya çıkmıyorduk. Tıknaz kısa boyluydu ve simsiyah kıvrırcık saçları vardı. Parmaklarının üstü kalın kıvrırcık kıllarla kaplıydı ve bir gün açık yakalı bir gömlekle gelmişti, siyah kıvrırcık kıllar yakasından dışarı fışkırıyordu. Siham’la ona “goril” adını takmıştık ve onu her gördüğümüzde dehşet içinde titrerdik. Oysa onun ısrarlı tutumundan cesaret alan annem Siham’la bu konuda konuşmuştu.

“Sen babana aldırma. Sen onu nasıl buluyorsun?”

Siham dehşet içinde yaygarayı bastı. “Ah, ona dayanamıyorum! Çok çirkin!”

Annem bozulmuştu. “Bu işin güzellikle ne ilgisi var?” diye sordu. “Erkek evlenmek içindir, süs eşyası gibi sergilenmek için değildir.”

Biz kahkahalara boğulduk ama o son derece ciddiydi. Çünkü tek bir cümleyle Arapların erkek-kadın ilişkilerinin gerçeğini, kendi bildiği şekilde özetleyivermişti. Annemin yetiştiği toplumda hatta bugün bile cinsler arası ilişkiler işlevseldi. İş evliliğe gelince erkekler genç, sağlıklı, ev işlerini yapabilecek ve sağlıklı çocuklar doğurabilecek bir kadın arardı, kadınlar ise saygın bir kişi olup, ona ve çocuklarına bakabilecek olduktan sonra herhangi bir yaşta veya görünüşte bir erkeğe razı olurdu. Her iki tarafın da evlenilebilirliği bu ölçütlere göre değerlendirilirdi; aşk ve uyum başlangıçta yer alabilir veya zamanla gelişebilirse de, bu birleşme için şart değildi. Aslında Arap erkeklerinin çoğu küçüm-

sedikleri kadınları hor görürdü ve Arap toplumlarındaki cinsler arası eşitsizlikler de kadınların erkekleri bir kişi olarak değil de sosyal konum ve varlığa giden bir yol olarak görmesine neden olurdu. Tabii böyle önemli sorunlar ön plandayken erkeğin görünüşü veya kişisel cazibesi onların ilgisini çekmiyordu.

Bunun en çarpıcı örneklerinden birine 1978'de Suriye'de yaşarken tanıştığım bir çiftte tanık oldum. Erkek doğuştan kör, kırk yaşlarında bir üniversite öğretim görevlisiydi. Bu özüne rağmen görevlerini nasıl sürdürebildiğini bilemiyorum ama bu eksikliğini gidermek için sergilediği aşırı özgüven onu öyle sevimsiz kılıyordu ki, insanlar ondan uzak duruyordu. Hiç evlenmemişti ve ailesi yıllardır ona uygun bir eş arıyordu. Sonunda güzel olmadığı ve yaşı geçtiği için evde kalmış sayılan, yirmi sekiz yaşında bir öğretmen buldular. İki tarafa da diğeri hakkında gerekli bilgiler verildi: erkeğe geçkin de olsa sağlıklı ve yumuşak başlı olduğu, evini yönetebilen ve otomobil kullanabilen bir kız olduğu; kıza ise gözleri görmese de saygın bir işi, evi ve bir kenarda birikmiş parası olduğu ve en önemlisi onunla evlenirse ailesine daha fazla yük olmayacağı hatırlatıldı – gelecekte olarak kızlar evlenene kadar onlara babaları veya ağabeyleri bakar.

Onlarla tanıştığımda bir yıldır evliydi ve şimdiden küçük bir oğulları vardı. Birlikte ilginç bir manzara oluşturuyorlardı. Adam evi ve karısını demir gibi bir iradeyle yönetiyordu ve kadın her konuda ona boyun eğiyordu. Adam kadına her işi nasıl yapacağını inceden inceye anlatıyordu ve sanki gözleri gören o da âmâ olan kadınmış gibi otomobili nasıl süreceğini bile söylüyordu. Bir keresinde otomobillerinde olmak bile acı vericiydi ve bir daha asla binmedim. Kadın saatte yirmi kilometreyi aşmayan bir hızla otomobili sürerken kocası durmaksızın öğütler ve uyarılar sıralıyor-

du, arada da karısının sinirli oluşu ve otomobili kontrol edemeyişinden ötürü benden özür dilemeyi de ihmal etmiyordu. Kadın bütün bunları sabırla sineye çekiyordu ve ben acılarına son vermek için çorbasına zehir katmamasına şaşıyordum. Her şeye rağmen aralarında bir yakınlık oluştu. Ona bir şey uzattığı zaman elini uzunca bir süre tutar ya da doğurduğu oğlunu gururla çevreye gösterirdi. Kadının uysallığının ardındaki inceliği ve adamın saldırılarına ve acı-nası böbürlenmelerine karşı gösterdiği merhametli anlayışı hissetmek mümkündü. Onları tam anlamıyla işlevsel bir evlilikti ama Arap dünyasında bu gibi ilişkiler görüldüğünden çok daha karmaşıktır.

Babamın iyiliğimiz için uyguladığı evlilik karşıtı tutumu gerçekten de işe yaradı. Daha sonraki yıllarda Siham da, ben de İngiltere’de bir Arap koca bulamadık. Siham, onunla evlenmeye niyeti olmasa da, erkek arkadaşı Eric’i bir sır olarak sakladı, Cafer Yasin darılıp gitti ve kendi köyünden çok güzel bir kızla evlendi. Annem Siham’a, “Aptal kız,” dedi. “Onun yerinde sen olabilirdin.”

Bu arada ağabeyim bu tartışmalara taraf olmuyor kendi dünyasında yaşıyordu. Kendi toplumumuzda yaşıyor olsaydık ablasının evliliğiyle ilgilenmemesi herkesi şaşırtırdı, çünkü erkek kardeşlerden bu konularda babalarla birlikte önemli bir rol alması beklenir. Ama İngiltere’de yaşadığımız için eski kuralların çoğu artık geçerli değildi. Ayrıca Zeyyat da aileden uzaklaşmaya başlamıştı. Bunun hangi aşamada gerçekleştiğini bilmiyorum ama birden eski günlerdeki gibi bizim bir parçamız olmaktan çıktı. Kendi arkadaşları vardı, vaktinin çoğunu onlarla geçiriyordu ve bizim yaşamımıza pek katılmıyordu. Siham ile ben hep evdeydik ama o her cumartesi akşamı dansa gidiyordu. Genelde bir-iki okul arkadaşıyla birlikte Golders Green Caddesi’ndeki dans kulübüne giderdi. Veya evlerde (asla bizim evde değil) partiler ve-

rip dans eder, bira ve elma şarabı içерlerdi (yaşları küçük olduğu için publara gidemezlerdi).

Anne ve babamın ne olup bittiğı konusunda az çok bir fikri vardı ama Zeyyat erkek çocuk olduğundan böyle şeyler yapması ondan beklendiğı için pek soru sormazlardı. Popüler müzik o ara hızla değışiyordu ve 'rock and roll' son moda çılgnlıktı. Rock müziğinin tohumlarını eken *Rock around the Clock* filmi 1956'da Atlantiğı geçti ve şarkılarını söyleyen Bill Haley ertesi yıl ilk konser turuyla ülkeye geldi. Bu müzik modasının farkındaydık, Siham da zaten danslara gitmeye başlamıştı ama klasik müziğe olan bağlılığımız hiç sarsılmadı. Yatak odamızda dinlediğimiz bir gramofon aldı. Yeni bir plak alıp dinlemek için heyecan içinde eve getirişimizi hiç unutmadım.

Zeyyat böyle şeylerle ilgilenmiyordu. O 1950'li yılların ortalarında İngiltere'de yaygınlaşan yeni gençlik kültürünün bir parçasıydı. Son modaya uygundu, sıskaydı, soba borusu gibi pantolon giyer, saçına briyantın sürerdi; biz onun Dirk Bogarde'a benzediğini düşünürdük. On dört yaşında sigara içmeye başlamış ama bu alışkanlığını anne ve babamızdan gizlemeyi başarmıştı, kızlara aşırı ilgi duyuyordu. Kaç tane kız arkadaşı olduğunu bilmiyorduk ama Siham'a açtığı sırlara bakacak olursak sayıları pek çok olmalıydı. Bir cumartesi akşamüstü birini eve çaya getirmeye bile cüret etti. Soluk benizli, düz saçları at kuyruğı yapılmış gencecik bir kızdı. Bol bir etek giymiş, sıska beline lastik bir kemer takmıştı. Gösterişsiz ama kendine göre hoş bir kızdı, ağabeyim ona çok iltifat edip yalnızca anne ve babamın misafirlerini ağırladıkları ön odaya aldı.

Kendi yaptığı çayı -gelir gelmez kıza bir göz atıp beğenmeyen annem hiç oralı olmamıştı- daha önce satın aldığı bir tabak kekle içeri getirirken kapı çalındı. Şans bu ya, gelen Dajani ailesiydi. Bayan Dajani annemin çok iyi bir dostuydu

ve epey uzakta, Kensington'da oturduğu için yaptığı ender ziyaretler hevesle beklenirdi. Zeyyat ile kız arkadaşı birden kendilerini odayı kullanmak isteyen annemle karşı karşıya buldular.

Hızla içeri girerek, "Haydi!" dedi. "Buradan çıkın. Misafirlerim geldi." Onunla tartışamazlardı onun için kız arkadaşıyla çay tepsisini toplayıp utanç içinde hemen çıktılar. O kızı bir daha görmedik ve anladığımız kadarıyla Zeyyat kısa bir süre sonra yeni bir kız arkadaş buldu.

Tanıştığı kızların çoğu Golders Green veya yakındaki Hendon'da çalışmaya gelen yabancı "au pair" kızlardı. İsviçre'den, İskandinavya'dan ama daha çok Almanya'dan geliyorlardı. Genelde Yahudi ailelerin yanında çalıştıkları için bu bizim garibimize gidiyordu. Zeyyat ile arkadaşları özgür oldukları için bu yabancı kızlardan hoşlanıyorlardı. Yoksa Golders Green'de kız arkadaş seçimi pek zengin değildi; bunlar ya arkadaşlarının kız kardeşleri veya kuzinleri olan Yahudi kızlardı ve dokunulmazlıkları vardı veya Yahudi olmayan İngiliz kızlardı ki, Zeyyat onların iffet taslayan tutucu kızlar olduğunu söylerdi.

Arkadaşlarıyla birlikte Golders Green istasyonunun karşısında gençlerin buluşma yeri olan Bamboo Espresso Bar'da yabancı kızlarla buluşurlardı.

Bu İtalyan kahveler Londra'da çok modaydı ve herhangi birinde oturup da bir espresso veya kapuçino ısmarlamak zamanın gençliği için kozmopolit bir seçkinlik işaretiydi. Veya kızlarla, çoğu Batı Şeria'da olan dans kulüplerinde buluşurlardı. Zeyyat, Lyceum veya Hammersmith Palais gibi büyük dans salonlarına gitmezdi; yerel kulüplerde istediği kadar kızla tanıştığını söylüyordu. Gerçekten de 1956 yazında böyle tanıştığı bir İsveçli kızla ciddi bir yakınlık yaşadı. Onu hafta sonu için güney kıyısında Butlin tatil kampına götürdü. İki kişilik bir kulübeyi paylaşabilmek için Zeyyat,

isimlerini Bay ve Bayan Karmi olarak kaydettirmiş. O günlerde evli olmayan bir çiftin geceyi birlikte geçirmesi düşünülemezdi. Her şey planladığı gibi oldu ama Londra'ya dönmelerinden bir hafta sonra evimize Bayan Karmi adına bir paket geldi. Kimin annemin adına bir paket gönderdiğini merak eden babam paketi açınca içinde bir eşarp ve Butlin'in müdürünün, Bayan Karmi'nin geçen hafta sonu eşarbını otele unuttuğunu bildiren bir notunu buldu.

Babam Zeyyat'ı yanına çağırıp bir açıklama istedi. Annemle babam biz kızlara yaptıkları gibi ona bu özgürlüğü çok görmüyorlardı. Sorun, uygunsuz davranışlardan kuşulanılsa bile yüz göz olmamaktı ve Zeyyat açıkça ifade edilmeyen Araplara özgü bu aile yasağını çiğnemişti. Babam kaşlarını çatarak, "Evet?" diye sordu. Zeyyat, "Şey, bir kız var," diye kekeledi. "Çok iyi bir kız, bunu yapmamalıydım ama ondan gerçekten hoşlanıyorum," diye çaresizlik içinde devam etti, "ondan o kadar çok hoşlanıyorum ki, onunla evlenmeyi bile düşündüm."

Babam ona dik dik baktı. "İstediyini düşünebilirsin. Ama kızla üniversite öğrenimin arasında bir seçim yapmalısın. Sen kızlarla gönül eğlendirirken ben senin için para harcayacak değilim."

Zeyyat buna darılıp şaşırıdıysa da hiç belli etmedi. Ama babamızla tartışmanın anlamsız olduğunu biliyordu ve biz onun için üzüldük. Bundan bir daha söz edilmedi ve Zeyyat 1956 yılının sonbaharında Glasgow Üniversitesi'ne inşaat mühendisliği okumaya gitti. Babam, Siham'ın yerine tıp okuması için Zeyyat'ı kandırmaya boşuna uğraştı. Ama bunu o kadar önemsemedi çünkü ağabeyimin seçimi bizim gibi Filistinlilere uygun mesleklerdendi. Vatandaşlık ve oturma izni sorunu çıkarmadan herhangi bir yerde iş bulunabilecek bir meslekti. Vatansız Filistinliler için bu en önemli amaçtı.

Babam çocuklarından birinin doktor olması hedefini gerçekleştirmek için son çare olarak dikkatini bana yöneltti. Ben o zamana kadar edebiyat, tarih ve dil derslerini sevmiş, fen derslerinden ise hiç hoşlanmamıştım, yani bir tıp öğrencisi olmaya hiç de uygun değildim. Ama bu beni babamın aklına koyduğu meslekten kurtarmaya yetmedi. Hatta Bayan Sinclair isimli Latince öğretmenimin, beni doğal yeteneklerimden uzaklaştırmasının doğru olmayacağını ona anlatması da işe yaramadı. Babam tıp fakültesine girebilmem için fen derslerinden de olgunluk sınavlarına girmemi ısrarla istedi.

Okulda huysuzluğu ve alaycılığıyla tanınan Bayan Sinclair'ın benim iyiliğim için uğraşması şaşırtıcıydı. Latince derslerinde sarkık gıdısı ve gözkapaklarıyla, çenesini elleriyle destekleyerek huysuz bir tazı gibi masada oturur ve küçümseyen bakışlarını üstümüzde dolaştırırdı. Tanımlanamayacak kadar can sıkıcı ve cahil olduğumuzu yüzümüze vurur ve hiçbirini geçemediğimiz garip sınavlar yapardı. Bunlardan en tuhafı, 5 Mayıs 1955 günü bizden tarihi yorumlamamızı istemeydi. Kimse cevap vermeyince de kendi söyledi. "Bugün 5.5.55. On bir yıl sonra bugün 6.6.66 olacak, bir onbir yıl sonra da 7.7.77 olacak. Ve bu size hiçbir şey ifade etmiyor, değil mi? İlginizi bile çekmiyor. İnsana umutsuzluk aşıyorsunuz."

1955 yılının yaz tatilinde Siham ile ben yurtdışına tatile gitmek gibi cüretkâr bir karar verdik. Anne ve babamın tatil kavramı olmadığından bu bizim için bir yenilikti. Böyle bir kavram, Filistin'de hatta Arap dünyasının büyük bir bölümünde de yoktu. İnsanların yılın belirli bir zamanında günlük yaşamlarından uzaklaşmak amacıyla evlerini terk edip farklı bir yere gitmek istemesi anne ve babam için çok garip bir davranış şekliydi. Kudüs'te otururken oradan ayrılmamış değildik çünkü bizi sık sık Yafa'ya veya Tulkarim'e götürürlerdi ama bunlar ya kısa piknik gezileri yahut da akrabalarımızı görmek amacıyla yapılan yolculuklardı.

Nasıl bir yer olduğunu görmek veya günlük yaşamın dışına çıkmak için bir yere gitmek gibi bir geleneğimiz yoktu. Bildiği şeylerle ilgisi olmayan yerler annemin dikkatini çekmezdi; çoğu Arap gibi onun da eğlence anlayışı “taş yığınları” diye küçümsediği tarihi anıtlara bakmak değil insanlarla birlikte olmaktı. Bu görüşe karşı çıktığı tek durum, bizler büyüdükten çok sonra babam onu bir kez Güney İspanya’ya götürdüğünde gerçekleşmişti. Orada Cordoba ve Granada’daki İslam eserlerini ağzı açık seyretmiş ve İspanya’nın Arap mirasına baktıkça taş yığınlarının nasıl bir heyecan yarattığını ilk elden görmüştü. “O ne renk, o ne ışık!” diye övüyordu. “Araplar harikuladeymiş!” Kendi ülkemize dönemeyeceksek İspanya’da yaşamamız gerektiğini söylüyordu.

Siham, Londra’da tanıştığı Claude adlı bir Fransız genci onu davet ettiği için Paris’e gitmemize karar verdi. O zaman Fransa hakkındaki görüşlerim okuduğum tarihi aşk romanlarıyla çevremdekilerden kaptığım Fransa karşıtı düşüncelerin karışımından ibaretti. Arap kökenlerime rağmen, İngilizlerin sarmısak kokan, İkinci Dünya Savaşı’nda Almanlara yenilen, güvenilmez korkaklar dediği Fransızlara karşı önyargılarını paylaşmayı beceriyordum. Kendi tarihimin bir parçasıymış gibi bu basmakalıp sözleri heyecanla benimsiyordum.

Paris’te herkesin beni Cezayirli sanması hem şaşırttı, hem de başıma dert açtı. Ziyaretimizden dokuz ay kadar önce Cezayir bağımsızlık savaşı başlamıştı ve biz Paris’e vardığımız zaman herkes bunu konuşuyordu. Konuşulanları pek anladığımız tabii ki söylenemezdi. Siham hiç Fransızca bilmiyordu ve benim azıcık bilgimle zar zor idare ediyorduk. Paris’te kimse bizimle İngilizce konuşmuyor veya konuşmak istemiyordu ve sanki dillerini bilmediğimiz için bizi aşağılıyorlardı. Claude bize Paris’i gezdirirken arka planda da Cezayir savaşı sürüyordu.

O zamana kadar Cezayir'in tarihi ve siyaseti hakkında çok az şey biliyordum. Bu hem benim bilgisizliğimden hem de Ortadoğu Araplarının Kuzey Afrika'yı çok uzak bir yer olarak algılamasından kaynaklanıyordu. Biz ayrıca, Berberi dilinden (bölgenin yöresel dili) etkilendiği ve birçok Fransızca sözcük içerdiği için Kuzey Afrikalıların Arapça'sını da anlamakta zorlanıyorduk. Bu onların Ortadoğulu Araplar tarafından anlaşılmasını engelliyor, bir uzaklık ve farklılık yaratıyordu.

Yine de Mağrip'te (Arapça "Batı" demektir ve Libya'nın batısındaki Kuzey Afrika ülkeleri için kullanılır) yaşayanları kardeş Araplar ve kardeş Müslümanlar olarak kabul ediyorduk; Filistinliler olarak, dindar hacıları yüzyıllardır Filistin'e göç eden Fas ile de özel bir bağımız vardı.¹ Çoğu Filistinliyle evlenmişti ve annemin Kudüs'te Bayan Ayşe Mağribi adlı bir terzisi olduğunu hatırlıyorum. Ama Fransızlar tarafından uzun yıllar yönetilip derinden etkilenen Cezayirliiler farklı görünüyordu.

Babam Müslüman kardeşlerimizin ülkelerini işgal eden Fransızlara karşı verdiği mücadeleden sık sık söz ederdi. "Fransızların barbarlardan hiç farkı yok," derdi. "Ellerinden geleni yapıyorlar ama bu Cezayirliilerin ülkelerini kurtarmasını engelleyemez. İnsanlar eninde sonunda kazanır." Cezayir mücadelesinin İsrail ve Batılı sömürgecilere karşı savaşan bütün Araplar için ilham kaynağı, bir deniz feneri olduğunu söylerdi. Ama 1955 yılının yazında ben herhangi bir İngiliz okul öğrencisi gibi Arapların özgürlük mücadelesinin iniş çıkışlarından çok, yurtdışındaki ilk tatilimle ilgileniyordum.

1) Eski Kudüs'ün Mağribi Mahallesi oraya yerleşen Faslılar yüzünden bu adı almıştır. 1920 yılında yapılmış ve 1967 yılının Haziranı'nda şehri işgal eden İsraililer tarafından yerle bir edilene kadar ayakta kalmıştı.

Birden, aklına esince kalçamı çimdikleyen Fransız erkeklerinin alay edip hor gördüğü biri haline geldiğimi görünce şok geçirip utanç duydum. Bu daha çok kalabalık metroda başıma geliyordu ama bir keresinde caddede bir şey almak için durduğum zaman da oldu. Neredeyse on altı yaşındaydım ve göğsüm hâlâ tahta gibi düz olmasına rağmen bedenim bir kadınıninkine benzemeye başlamıştı. Herhalde kıvrık saçlarım yüzünden beni Kuzey Afrikalıya benzetiyorlardı. Tabii sokaktaki Fransız için Arap demek Cezayirli veya Kuzey Afrikalı demek oluyordu.

Claude'a, "Niye böyle yapıyorlar?" diye sordum.

"Önemli bir şey değil," diye güldü. "Buradaki erkekler, güzel bir kız görünce kendine engel olamaz."

"Benim Cezayirli olduğumu düşünüyorlar, değil mi?"

"Belki," dedi, "ama öyle olsa bile bunun önemi yok çünkü sen onlara karşı çıkamazsın." Claude bizi Kuzey Afrikalıların şehrin ortasındaki mahallesi Gouttes d'Or'a götürdü. Burası beğeniyle gezdiğimiz Paris'le bir ilgisi olmayan yıkık dökük, yabancı görünüşlü bir azınlık mahallesiydi. Bizlere kuşkuyla bakan yoksul görünüşlü Cezayirli ve Faslıyla doluydu. Yanımızda endişeyle duran Claude, burası tehlikeli olduğu için bir an önce gitmek istiyordu. Son günlerde, Cezayir'deki çatışmalar burada da yaşanıyormuş gibi, Fransızlara karşı yapılan saldırıların merkezi haline gelmişti.

Claude'un daha fazla burada kalmanın doğru olmayacağını söylemesine rağmen görmek istediğimiz küçük ve basit bir cami vardı. İmam olduğunu sandığımız biri bizi karşıladı. Küçük binayı bize gezdirirken hızlı hızlı Fransızca konuşuyordu, biz de sıradan turist değil de onun gibi Müslüman olduğumuzu ona anlatmaya çalıştık. Tuhaf görünüyordu ama bir Arap olduğu tartışılmazdı. Daha sonra Claude'a, Fransızca bilseydik adamla konuşabilirdik, dedik.

“Onun Fransızca konuştuğuna inanmıyorsunuz ya!” diye güldü. “Cümlesiz, gramersiz, berbat bir telaffuz. Bu insanlar geri zekâlıdır hepsi böyle konuşur.”

Donup kaldım ve o anda ben de Cezayirliymişim gibi camideki adamla aramda bir yakınlık hissettim. Özenle geliştirdiğim İngilizvari tavırlarım dayanıksızdı ve bu gibi olaylar onları daha da sarsıyordu.

Okulda rekabet giderek artıyordu. Öğrencilerin olgunluk sınavına girdikleri ders sayısı yarış konusuydu. Kimse yalnızca sekiz dersten sınava giriyor olmak istemiyordu ve bazıları on bir dersten girmekle övünüyordu. Yeni yıla girince sınav telaşı karabasan gibi üzerime çöktü. Ama başka şeyler de dikkatimi dağıtıyordu. On altı yaşına girince makyaja ve erkek çocuklara giderek daha çok ilgi duymaya başlamıştım. Patricia’yla bir süredir makyaj yapmayı deniyorduk, ama artık birlikte çıktığımız zaman hep makyaj yapmaya başlamıştık.

Onun annesi de benimki de buna izin vermiyordu onun için makyaj malzememizi yanımıza alıyor ve en yakın metro istasyonu olan Brent’te (şimdi adı Brent Cross) kadınlar tuvaletinde makyaj yapıyorduk. İstasyona okul çocukları gibi girip koyu renk far ve parlak ruj sürmüş genç kızlar gibi çıkıyorduk. Dönerken de tuvalette yüzümüzü temizliyor ve eve çıktığımız gibi temiz pak ve masum dönüyorduk. Bu bir süre işe yaradı ama bir gün eve döndüğümde kendimi bir fırtınanın içinde buldum. Annem tehditkâr bir tavırla bana bakıyordu.

Kaygılı bir şekilde, “Bir şey mi oldu?” diye sormaya kalkıştım.

Elini göğsüne koyup başını sağa sola salladı. Bu kötü bir işaretti ve ben kendimi en kötüsüne hazırladım.

Sırf laf olsun diye, “Bir şey mi oldu?” diye tekrarladı. “Baban çok geçirmiş sen de ‘Bir şey mi oldu?’ diye soruyorsun.”

“Ne oldu?”

“Seni Baker Caddesi’nde otobüste, sokak kızı gibi makyajlı, o kızla birlikte kıkırdarken görmüş. Kaldırımda yürüdüğü için bir şey yapamamış. Ama berbat bir halde buraya geldi. ‘Hallerini göreceksin,’ diyordu, ‘Ghada olduğuna inanmadım.’” Yanıma yaklaşıp yüzüme baktı. “Hmm, hâlâ görebiliyorum. İyice silmemişsin, değil mi?” Babam bir şey söylemedi ama ben ona dönünce başını çevirdi. Kendimi suçlu hissetmemi sağladılar, ama bu bir dahaki sefere makyajın izlerini daha iyi temizlememe yol açmaktān başka işe yaramadı. Bu arada göz farının kalıntıları beyaz teninde belli olduğu için Patricia da yakalanmıştı.

Annesi, “Söyle bakalım bundan sonra sırada ne var?” diye sormuş. “Şimdi makyaj, sonra yüksek topuklar, sonra da herhalde erkekler. Baban evden uzakta, Jersey’de olduğu sürece hiçbirine izin yok, bunu böyle bil.”

Tabii erkekler hiç aklımızdan çıkmıyordu. Makyaj yapmak kendi başına eğlenceliydi ama aslında genç erkeklerin aklını çelmenin bir yoluydu. Bunun için çok da akıllıca bir teknik uyguladığımız söylenemez. Sürüp sürüştürüp Marinella’da oturup güzelliğimizi sergilerdik. Bu istasyonun dışındaki taksi durağının karşısındaki, Golders Green’in ikinci İtalyan kahvesiydi. Patricia ile bar taburelerinde oturur, dondurma veya sütlü dondurma yerken İtalyan garsonlarla çene çalardık. İkimiz de ince ve ufak tefektik, Patricia beyaz tenli ve uzun lepiska saçlıydı, ben ise koyu renk gözlü ve kahverengi dalgalı saçlıydım; birlikte dikkat çekici bir görünüm oluşturuyor olmalıydık. Annelerimiz Golders Green’in o ucuna asla gelmediği için kendimizi oldukça güvende hissediyorduk. Erkek arkadaş sorunu ortaya çıksaydı, anne ve babamın makyaj konusunda çıkardığı tartışma solda sıfır kaldırdı.

Böyle bir yasağın dile getirildiğini hiç anımsamıyorum, ama yetiştirilme şeklimden ben bunu anlıyordum. Bir kız olarak cinselliğin ve erkeklerin bana yasak olduğunu kimseye sormama gerek kalmadan kavramıştım. Erkeklerle çıkmak, öpüşüp koklaşmak kesinlikle yasaktı ve bunu aşan herhangi bir şey, cinsel ilişkiye, en büyük yasağa gelip dayanırdı. Bu yasağın evlendikten sonra kaldırıldığını sanıyordum ama evimizde kimse bunları tartışmazdı ve ben de kendi başıma incelemeye kalkışmazdım. Bu konuya dokunmadan Patricia ile araştırmalarımıza gizlice devam ediyordum. Arada sırada Marinella'da bir delikanlı birimizle veya ikimizle çene çalmak isterse bunu büyük bir başarı sayıyorduk. Hem yetiştiriliş tarzımızdan hem de çevrede cazip birini göremediğimizden herhangi biriyle çıkmaya henüz hazır değildik. O zamanlar cazip erkek idealim *Rıhtımlar Üstünde*'ki haliyle Marlon Brando'ydu. Marinella'da (veya herhangi başka bir yerde) karşılaşacağım kimse bu ideale yaklaşamazdı. Böylece Patricia'yla ben, kahvedeki garsonlar ve diğer genç erkeklerle flört edip kadınsı numaralarımızı onların üstünde deniyorduk. İlk erkek arkadaşımızı ancak o yılın yazında edinebildik.

Kendi küçük dünyama dalmıştım ve bu zaman süresince Ortadoğu'da neler olup bittiğine ayıracak zamanım yoktu. Ama 1956 yılı, orada meydana gelen olayların kolay kolay göz ardı edilemeyeceği bir yıldı ve bunlar benim bile bilincime erişti. O sırada ilgi odağı İsrail veya Filistin değil Mısır'dı. 1950'li yıllarında Mısır'ın yönetimini üstlenen Albay Nasır bütün Arap dünyasını derinden etkiledi. Yurtlarından uzaktaki Araplara da erişen bu etki, uluslararası ilişkileri de kalıcı bir şekilde değiştirdi.

1956 yılı geldiğinde Başkan Nasır Arap milliyetçiliğinin sembolü olmuştu. Ben bu kavram hakkında bir şey bilmiyordum ama anne ve babam onu iyi anlıyordu. “Biz tek bir Arap ulusuz,” diyorlardı, “aynı dili, tarihi ve gelenekleri paylaşıyoruz. Ayrıca çoğumuz da Müslüman.” Bu tabloda dostumuz Fuat gibi Arap Hıristiyanların yerini merak ettim. Babam sinirlenerek, “Onlar da bu ulusun bir parçası,” diye açıkladı. “Sorun o değil. Biz yapay sınırlarla farklı devletlere bölündük. Ben senin yaşındayken bir şehirden diğerine örneğin Kudüs’ten Şam’a veya Kahire’ye pasaportsuz, izinsiz gidebilirdik.” Babamın ve amcalarımın ortaçağ hacıları gibi oradan oraya yolculuk edebildikleri fikri hoşuma gitmişti. “Tabii Osmanlı yönetimi altındaydık. Ama Osmanlı İmparatorluğu çökünce Batılı güçler yönetime el koydu ve şimdi Arapların haline bak.”

Ama bunun Arap birliği fikrini yok etmediğini sözlerine ekledi; sıradan Araplar bunu ifade edemeseler bile bilinç dışında hissediyorlardı. Paris’teki camiide karşılaştığım Cezayirliyle hissettiğim yakınlığı hatırladım ve ne demek istediğini anladım. Belki de, anne ve babam bunun için her şeyden önce bir Arap olduklarını hissediyordu, diğerleri sonra geliyordu. Annemin bizi şarkılarını dinleyerek büyüttüğü Mısırlı şarkıcı Ümîmü Gülsüm de belki bu yüzden bütün Arapların beğenisini kazanmıştı. Şarkılarının tüm Arap dünyasının her köşesinde beğenildiğini ben İngiltere’de oturduğum halde biliyordum. O Arap dünyasına evrensel bir dille sesleniyor gibiydi.

Evimizde Cemal Abdül-Nasır’dan çok söz edilirdi. Anne ve babam onun Kahire’de yaptığı konuşmalarını radyodan dinlerdi. Sözlerinin çoğu beni aşırıyordu ve dediklerini anladığımdan pek emin değildim. “Asil, birleşik Arap ulusunu” yeniden yaratacak bir Arap devrimi yapmaktan söz ediyordu. Bu oluşumun ilk adımı olarak Mısır’ın Süveyş Kanalı’nı

millileştirme olanaklarını araştıracağını söylüyordu. Bunu duyan anne ve babam hayranlık ve şaşkınlık içinde kaldı ama İngiliz arkadaşlarımmın anne ve babaları olaya aynı ışıktaki bakmıyordu. İngiltere Başbakanı Anthony Eden, Nasır'dan korkuyor ve nefret ediyordu, onu Hitler ve Mussolini gibi şeytani bir diktatör olarak görüyordu. Normal olarak gazete okumazdım ama o ara Siham'ın her akşam eve getirdiği gazetelerin başlıklarını okumaya başladım. Hepsi Nasır'ın bir "zıpçıktı" olduğunu yazıyordu. Bu hakareti okuduğum zaman irkildiğimi hatırlıyorum; o kadar aşağılayıcı ve saldırgandı ki, kişisel olarak bana yöneltilmiş gibi yaralandığımı hissettim.

1956 yılının yazında Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirmeye karar verdi. Evimizde heyecan dolu tartışmalar başladı. Komşumuz Ciryis, "Bunu niye yaptığı ortada," derken herkesin düşüncesini dile getiriyordu. "Amerikalılar Assuan Barajı'nı yapması için ona kredi açsaydı bunu yapmazdı."

Annem heyecanla, "Tabii ki yapmazdı! Ama çaresiz kaldı," dedi. Yıllardır politikayla böylesine ilgilenmemişti ama onun ve tüm Araplar için konuştuğunu söylediği Nasır'ın büyük destekçisi olmuştu. Politikayla ilgilenmeyen bir yeniyetme olarak onun heyecanına kapılmamak mümkün değildi. Dostlarımız Amerikalıların, Araplara bağımsızlık şansı tanımak istemediğini söylüyordu. Bu yüzden Nasır Assuan Barajı Projesi için gerekli parayı sağlayabilmek için Mısır'ın hep en küçük pay aldığı (kanalın yıllık 100 milyon dolar gelirinden yalnızca 3 milyon dolar) Süveyş Kanalı'nın oldukça önemli gelirine el koymaya çalışacaktı.²

2) Mısır kanaldan asla hakkına düşen geliri almamıştır. Kanalı işleten Süveyş Kanalı Şirketi'nde pay sahibi değildi. Mısır'ın yöneticisi Hıdiv İsmail tarafından sağlanan nakit ödemenin yüzde kırk dördü 1975 yılında İngiltere'ye satıldı. Şirketin özel kişilere ait olan hisselerinin yarısı Fransızlara aitti ve döviz gelirinin büyük bir bölümü İngiltere, Fransa ve ABD'ye yatırılıyordu ve Mısır'ın milli gelirine tek kuruş bile kazandırmıyordu.

Fakat bunu başka milliyetçi nedenlerle yaptığını herkes gayet iyi biliyordu. Kanal Mısır topraklarındaydı. Babam heyecanla, “Kanalın yapımında belki 120.000 Mısırlı işçinin öldüğünü biliyor muydunuz?” diyordu. “Sonra da kanal hep yabancılar tarafından sömürüldü.”

Şimdiye kadar hiçbir Mısırlı bu kabul edilemez duruma karşı çıkmaya cesaret edememişti. Nasır’ın tarih yazmakta ki kararlılığını hem hayranlıkla hem de endişeyle karşılıyorduk; çünkü benim bile görebildiğim kadarıyla, şimdiye kadar kanalı kontrol eden Batılı güçlerin öfkesini uyandırabilirdi. Ama İngiltere’de bizim hayranlığımızı paylaşan tek bir kişi bile yoktu. Radyo ve televizyon hemen millileştirme kararını lanetledi. Bu, “Nasır’ın uygulamaya koymaya hiç hakkı olmadığı, yasadışı ve saldırgan bir karardı.” 26 Temmuz’da uzun tartışmalara yol açan karar alındı. Nasır İskenderiye’de 250.000 kişilik müthiş bir kalabalığa seslendiği konuşmasında Süveyş Kanal Şirketi’nin millileştirileceğini açıkladı. Bu en etkileyici ve en güzel konuşmalarından biriydi ve hepimiz evde annemin cızırtılı radyosundan onu dinledik.

Sinir bozucu cızırtılar arasında bir sesin Batı emperyalizmine saldırdığını ve Batı’yı, Arap dünyasındaki etki alanlarını korumak istemekle suçladığını duyduk. Ses, bunlardan birinin Araplara dayatılan İsrail olduğunu söylüyordu. Emperyalistler, Arapların Filistinlileri ve Cezayirlileri mücadelelerinde yalnız bırakmasını istiyordu. Ama Mısır bir daha asla yüksek rütbeli görevlilerden ve büyükelçilerden gelen emirlere boyun eğmeyecekti. Bundan sonra bağımsız bir kişiğe sahip olacaktı ve Arap ulusuyla birlikte dünyada ses getiren bir güç oluşturacaktı. Nasır’ın kabadayı gibi konuşma tarzını dinlemekte zorlanıyordum, ama konuşmasını şu sözlerle bitirdiği zaman kulak kabarttım:

“Şu anda, bazı kardeşleriniz, Mısır’ın çocukları, Mısır’ın Süveyş Kanalı Şirketi’ni ele geçirdiler ve yönetiyor-

lar. Bu kararı, şanlı geçmişimizin şerefini yeniden canlandırmak ve ulusal onurumuzu ve gururumuzu korumak için almış bulunuyoruz.”

Ensemdeki tüylerin diken diken olduğunu hissettim ve bir Arap olmaktan duyduğum müthiş gurur bütün bedenimi sardı. Daha önce böyle bir gurur duymamıştım. Bu duygunun nereden geldiğini ve bana ait olduğunu sandığım İngiliz kişiliğime nasıl uyduğunu bilemiyordum. Onu babamın arkadaşlarıyla yaptığı, hiç kulak asmadığım politik konuşmalardan mı yoksa hoşnutsuzlukla göz ardı edip dikkate almadığım, annemin karşı konulmaz Araplığından mı çıkarıp özümsemiştim, bilemiyorum. Evde herkes aynı gurur verici duygularla dolmuştu, Zeyyat, Siham ve tabii açık açık ağlayan annem. Babam bile hafifçe öksürüp boğazını temizleyerek radyodaki sese başını sallıyordu.

Kanalın millileştirildiği haberi duyulunca, benim anladığım kadarıyla, Mısır'ın haklılığı ortaya çıkacak sandım. Meğer ne safmışım. Oysa İngiltere kanalın millileştirilmesinden dört gün sonra harekete geçti. Bir sabah uyandığımızda, radyoda İngiliz başbakanının hükümetin, “bu büyük uluslararası su yolunun” onu “yalnızca milli politikası uğruna sömürebilecek” bir gücün eline tümüyle verilmesine seyirci kalamayacağını Avam Kamarası'na açıkladığını duyduk.

Gazeteler, “parmağını İngiltere'nin nefes borusuna sokmuş gibi” diye feryat ediyordu. Nasır, Assuan Barajı'nın yapımına Amerika'nın vermediği yardım için Sovyetler Birliği'ne dönünce anne ve babamın endişelendiğini hissettim. Daha sonra ne olacağını Siham'dan öğrenmeye çalıştım. Beni duyan annem, “Bütün gazeteleri okuması iyi bir şey,” dedi. Ama Siham da benden fazla bir şey bilmiyordu. En yüksek zirvelerde, Süveyş Kanalı'nı Mısır'dan almak için İngiltere, Fransa ve İsrail'in işbirliğiyle müthiş planlar yapıldığını

daha sonra öğrendik. Ama bütün bunlar benim olgunluk sınavlarına girdiğim ve sonuçları beklediğim zaman dilimine rastlıyordu ve bir kez daha aklım yaşamımın olaylarıyla fazlasıyla meşguldü.

O yaz, Patricia ile benim ilk kez erkek arkadaşımız olmuştu. Bize ilk romantik deneyimlerimizi yaşatacak iki çocuğa Marinella'da rastlamıştık. İkisi de Fransızdı ve bizim yaşımızdaydı. İngilizce öğrenmek için o yaz İngiltere'ye gelmişlerdi. Kısa bir süre içinde, daha uzun boylu ve ince olan Philippe Patricia'yı, kısa boylu esmer olan Gérard da beni seçmişti. Yabancı dillere yeteneği olan Patricia onlarla Fransızca konuşuyordu oysa benim dilim tutulmuş gibiydi ve yalnızca İngilizce konuşabiliyordum. Sonuçta Philippe ile Patricia çok iyi anlaşırken, Gérard'la ben iletişim kuramıyorduk. Ağustos ayında onlar Paris'e dönmeden önce epey birlikte çıktık. O yaz çok sıcaktı ve para harcamayı gerektirmediği için herkesin hoşuna giden Hampstead Heath'de çok vakit geçirdik. İlk romantik öpücüğümü burada yaşadım. Kuru ve kalın otların üstünde yatıp bulutsuz gökyüzüne bakarken, filmlerde öpüşen kadınların başlarını yana çevirip çıkardığı o inlemeleri beceriksizce taklit etmeye çalıştım. Oysa sert toprak sırtımı acıtıyor, böcekler kol ve bacaklarımı ısırıyordu, hepsi buydu.

Hep birlikte çıktığımızda benimle ilgilenmek yerine Philippe'e seslenmekten hoşlanan gürültücü ve beceriksiz bir erkek olan Gérard pek etkileyici biri değildi. Bana yaptığı tek iltifat muzip bir tavırla Dorothy Dandridge'e benzediğimde ısrar etmesiydi. Bu o sıralarda Londra'da gösterilen Bizet'nin *Carmen* operasından çevrilen bir Hollywood filmi olan, *Carmen Jones*'daki siyahi şarkıcıydı. Afro-Karaib kökenli olduğu belli olan Dorothy Dandridge siyahtan çok açık kahverengi tenliydi. Çok çekiciydi ama oldukça büyüktü ve bana benzediğini hiç sanmıyorum.

Gérard'la Philipp'in ülkeden ayrılma zamanı gelince epey rahatladım.

Eylül başlarında okula başladığım sırada Süveyş sorunu henüz hallolmuş değildi. Konunun okulda tartışıldığını görünce şaşırdım. Politikayı hep Ortadoğu'yla ilgili ve bizim evde babamla arkadaşları arasında ele alınan bir konu olarak görmüştüm. İngiltere'nin iç sorunlarından hiç haberim yoktu, başbakanın adını ancak biliyordum ve Ortadoğu dışındaki İngiliz politikalarını hiç duymamıştım. Üstelik Ortadoğu'yla ilgili bildiklerim de pek net değildi. Bu bakımdan herhangi bir politikayla yakından uzaktan ilgisi olmayan yaşıtlarımla çoğundan farklı değildim. Sınıftaki Yahudi kızlarla kökenlerim hakkında aramızda bir düşmanlık olmaması herhalde bu nedene bağlıydı.

Ama Süveyş sorunu bütün bunları değiştirecekti. Okula döndüğüm zaman bana karşı bir tavır değişikliğiyle karşılaştım. Zaten son sınıfta olmak yeterince zorlu ve sevimsiz bir deneyimdi. Josie dışında bütün iyi arkadaşlarım okuldan ayrılmıştı. Benim grubumda olan Hilary Sternberg hâlâ okuldaydı ve onunla okul dışında da görüşmeyi sürdürüyorduk, ama Patricia ile arkadaşlığım ilerleyince birbirimizden uzaklaştık. Sınıfın geri kalanı kendi grupları olan, aralarına hiç karışmadığım, sevmediğim kızlardan oluşuyordu ve ben okulda yapayalnız kalmaktan korktum.

Beni şaşırtıp her şeyin değiştiğini görmemi sağlayan Hilary oldu. Aramızda en çekingen olanı ve bazen beni öfkeliendirircesine her şeye benim karar vermemi isteyen oydu. Kendine özgü çok az fikri vardı ve çoğu sohbette suskun kalırdı. Sömestr başlar başlamaz, bir sabah sınıfta yeni sıramı düzenlerken gelip önümde durdu. Yüzünde daha önce hiç görmediğim kavgacı bir ifade vardı.

"Sence senin şu Nasır'ın yaptığı doğru mu?" diye sordu.

"Nereden benim Nasır'ım oluyor?"

“Onun olmayan bir şeyi öyle alivermesi?” Sesi, beni bir şekilde sorumlu tutuyormuş gibi suçlayıcıydı. Bizi duyan sı-
nıftaki iki kız da gelip bana bakarak Hilary’nin yanında dur-
du. İkisi de Yahudiydi ve arkadaşım değildi. Huzursuz olma-
ya başlamıştım.

Heyecanla, “Onun, yani Mısır’ın,” dedim. “Ama yapıldı-
ğından beri başkaları kendi yararına işletiyor. O Mısır’a ait
ve onu Mısır işletmeli, hepsi bu.”

Hilary lacivert kazağının kollarını sıvadı. Onun bu cesa-
reti nereden bulduğunu merak ediyordum. “Kanalı Mısır’ın
değil bizim, yani Avrupalıların yaptığını bilmiyor musun?
İnsan bir şey yaptığı zaman bir başkasının gelip ona el koy-
masını istemez.”

Öbür kızlardan biri, hiç sevmediğim Ruth Katzer adlı
olanı, “Hem zaten Nasır yasayı çiğnedi,” dedi. “Kanal’ın İn-
giltere’ye ve Avrupa’ya ait olduğunu gösteren yasalar ve
anlaşmalar var. Anlaşmaları hiçe saydı, o bir anarşist.”

O anda evdeki tartışmaları daha dikkatli dinlemiş olma-
yı istedim. Yasallık tartışmasının bir yanlışı vardı, ama ne
olduğunu bilmiyordum. Kesin bir sesle konuşmaya çalışı-
rak, “Yanılıyorsun, bu yasal,” dedim. “Ama asıl sorun bu de-
ğil. Burada temel adalete bakmak gerek. Kanal sömürgecilik
devrinde yapıldı. Yapılırken Mısırlıların ne istediğini düşü-
nen yoktu,” -on dokuzuncu yüzyıl tarih bilgim sınırlıydı ve
onların da daha fazla bilgili olmayacağını umuyordum- “ve
kanal Mısır topraklarında. Bu yüzden onu Mısır’ın kontrol
etmesi çok doğal.”

Dinleyicilerim hiç etkilenmemişti.

Çaresizlik içinde, “Benim düşüncemi en azından dinle-
mek istemiyor musunuz?” diye sordum.

İstemedikleri açıktı. Hilary bana aşağılayıcı bir bakış fır-
latarak, “Nasır eşkıyanın biri ve onu durdurmak gerek,” de-
di. Diğer ikisi onu başlarıyla onaylayıp uzaklaştılar. Ben te-

laş ve akli karışmış bir halde kalakalmıştım. İngiliz hükümeti konuşmamızı duymuş gibi tam da Hilary'nin arzusunu yerine getirmeye hazırlanıyordu. Eylül ortalarına doğru Londra'da ve diğer Avrupa başkentlerinde Mısır'a savaş açma söylentileri dolaşıyordu. İngiltere ile Fransa, İsrail'in işbirliğiyle gerçekleşecek saldırı planının üstünde çalışıyordu. Tuhaftır ama Süveyş krizi ortaya çıkana kadar İsrail her nasılsa aklımdan çıkmıştı. İngiltere'ye geldiğimizden beri Filistin'in tümünü işgal ettiğini biliyordum ve çevremdeki İngilizlerin çoğunun doğum yerim olan ülkenin varlığını bile artık hatırlamadığını kabul etmiştim. İsrail hakkında kabaca bir fikrim vardı: sözü edilmeyecek şeylerin yapıldığı düşman bölgesiydi. Evde politikadan söz edildiği zaman sanki çatışmalar dışında bir varlığı yokmuş gibi İsrail'den değil İsrail ile yapılan çatışmalardan söz edilirdi. Bu yüzden daha başlangıçta İsrail'i Filistin'den ve geri kalan Arap dünyasından ayrı tutmayı ve göz ardı etmeyi öğrenmiştim.

Ama İsrail onunla sınır komşusu olanlar tarafından kolay kolay göz ardı edilemiyordu. 1950'li yılların başlarında, benim olan bitenden haberim yokken, anne ve babam İsrail ordusuna sızan Araplarla, İsrail ordusu arasındaki saldırılardan ve misillemelerden söz ederdi. Bunlar kuzenim Züheyr'in sözünü ettiği, evlerini ve topraklarını yitiren ve İsrail'in geri dönmelerine izin vermediği Filistinlilerdi. Çoğu Ürdün'den gelip sınırı geçiyordu, bazıları da Gazze Şeridi'nden geçerek şanslarını deniyordu. Kahire Radyosu İsrail'in göçmenlere karşı uyguladığı cezalandırıcı misillemeleri bütün acı ayrıntılarıyla anlatıyordu ve bu annemi çok rahatsız ediyordu. Ama babama göre burada Nasır yine kendini göstermişti.

"Gazze'deki Filistinlileri silahlandırıp eğitiyor," -Filistin'in bu bölümü İsrail'le yapılan 1948 savaşından sonra Mısır'ın eline geçmişti ve 300.000 Filistinli göçmeni barındırı-

yordu- “unk onları İsrail’e karşı savaşta kullanacak, bak göreceksin,” dedi. “Bize uyar. Demek insanlarımız nihayet kendi davaları için savaşabilecek.” Babam haklıydı. Nasır’ın Mısır İsrail savaşında, Filistinlileri İsrail’e karşı kullanma planından gerilla savaşçıları veya *fedayiin* doğdu. Başların-da kareli kefiyeleri, omuzlarında Kalaşnikof tüfekleriyle bu genç savaşçılar bundan sonra Filistin direnişçilerinin sembolü oldular.

Radyoda dinlediğimiz İngiliz politikacıları artık Nasır konusunda daha da endişeli olmaya başlamıştı. Babam BBC’deki Arap arkadaşlarıyla durumu gece gündüz tartışmasına rağmen Nasır’la başa çıkmak için gizli bir plan yapıldığından haberdar değildi. Bir sabah babam kahvaltıda, “Bir şeyler oluyor,” dedi. “Ne bilmiyorum ama hiç hoşuma gitmiyor.” Annem de İngilizlerin her şeyi yapabileceğine inandiğını söyledi.

Gerçekten de bir şeyler oluyordu, Mısır’ın işgali planlanıyordu. Daha sonra öğrendiğimize göre, İsrail’in tek başına Sina Yarımadası’nı işgal edip Süveyş Kanalı’na doğru ilerlemesi planlanıyormuş. İngiltere ile Fransa bunun üzerine barışı sağlamak bahanesiyle işe karışacakmış; ama asıl amaç, kanalı Mısır’ın kontrolünden koparmakmış. Ayrıca plan başarılı olursa Nasır’ı da ya devirmiş ya da ona “had-dini bildirmiş” olacaklar ve “zıpıktı” amaçlarına da bir son vereceklerdi. Fransa’nın İsrail’i savaşa hazırlamak için onlara ileri savaş teknolojisi verdiğini ve işgal tarihinin 29 Ekim olarak belirlendiğini daha sonra ğrendik.

Okulda yeni sömestr tam da korktuğum gibi olmaya başladı. Okula başlarken gözlemlediğim düşmanca tavır azalmamıştı. Birbirlerinin dostluğunu yeğleyen sınıfımdaki Ya-

hudi kızların gruplarından dışlandığımı hissediyordum ve Josie'den başka seçeneğim kalmıyordu. Ama o benden farklı dersler aldığı için eskisi kadar sık görüşemiyorduk. Daha da kötüsü, çalışmak zorunda bırakıldığım fizik, kimya ve matematik hem hoşuma gitmiyor hem de zor geliyordu. Sadece dördüncü ders olan zooloji ilginçti. Hem bu dersler hem de beni dışlamaya çalışan kızlar huzursuzluk vericiydi.

En kötüsü öğle yemeğiydi. Öğle yemeğine birlikte yürüdüğüm Josie artık sandviç getirdiği için artık birlikte yürüyeceğim kimse yoktu. Ne kadar dışlanırsa dışlansın okulda kimsenin öğle yemeğine yalnız yürüdüğü görülmemiştir. En sevimsiz, en çirkin kız bile birlikte yürüyeceği birini bulabilirdi. Ama benimle yürüyecek kim kalmıştı? Süveyş tartışmasından beri Hilary ile konuşmuyorduk, diğer Yahudi kızlar beni görmezden geliyordu ve ben Yahudi olmayanlar arasına hiç karışmazdım. Geriye zalimce komik çizgi roman kahramanının adını verdiğimiz Goofy kalıyordu. Çok uzun boyluydu, havuç rengi saçları, çilleri vardı, dişlekti ve zamanımızın çoğunu onunla alay ederek geçirirdik. Amy adlı kendi halinde bir başka kız dışında hiç arkadaşı yoktu. Amy sarı saçlı, gözlüklü, iri kalçalıydı ve Goofy ne kadar uzun boylu ve sıskaysa o da o kadar kısa ve tıknazdı. İkisi o kadar gülünç bir çift oluşturunuyordu ki, kimse onlarla birlikte görünmek istemezdi.

Oysa şimdi yemekte, bu ikisiyle beraber olmak zorunda kalacağımı dehşet içinde fark ettim. Ya onlarla birlikte ya da yalnız yürüyecektim. Çaresizlik içinde ikinci seçeneği düşündüm ama cesaretim elvermedi. Her ikisi de utanç vericiydi ama yalnız yürümek beterin beteri idi. En iyi tavrımla onlarla birlikte yürüyüp yürüyemeyeceğimi sordum ve Amy'nin razı oluşundaki zafer duygusunu kaçırmadım. Goofy ise oldukça iyi huyluydu ve gerçekten sevinmiş görünüyordu. Yeni yetmelere özgü duyarsızlıkla yalnız kendimi dü-

şünmüştüm, bu kızlara kötülük ettiğim hiç aklıma gelmemişti. Onlarla arkadaşlık etmek benim için bir düşüştü, halimin genel rezilliğini simgeliyordu ve ben iki yıl daha buna nasıl dayanabileceğimi bilmiyordum.

Yeni sömestrin ilk aylarında Süveyş krizi alevlendi. Evde herkes bundan etkileniyordu; Siham basın ve Politeknik'teki bazı arkadaşlarının çevreye yaydığı Arap karşıtı duygulardan o kadar rahatsız oluyordu ki İngiltere'yi terk etmekten söz etmeye başlamıştı. Benim gibi daha önce politikaya pek ilgi duymayan Zeyyat da şimdi ilgi duymaya başlamıştı. Bütün Yahudi arkadaşlarına Arap bakış açısını anlatmaya çalışmış ve eylül sonunda Glasgow Üniversitesi'ne gittiği zaman da diğer Araplarla, özellikle de Mısırlı öğrencilerle birlikte öğrenci birliğinde etkin görev almıştı.

Süveyş, solcular için son on yılın en büyük davası olacak ve öğrencilerin tutkulu odak noktası haline gelecekti. Politikayla çok ilgili olsak da Zeyyat'ı özlüyorduk. Ne Filistin'de ne Suriye'de ne de burada hiç evden ayrılmamıştı ve kendi sosyal hayatını geliştirmiş olsa da onsuz ev bomboş görünüyordu. Gittiği ilk akşam yemeğe oturduğumuzu hatırlıyorum. Hepimiz suskunduk, annem ise kederliydi. Zeyyat'ın çok sevdiği bir yemek yapmıştı ve sürekli, "Bunu ne çok severdi. Kimbilir orada ne yiyecek. Keşke gitmeseydi," diyordu.

Babam ve arkadaşları BBC'de akla gelmeyen bir sorunla karşı karşıya kalmışlardı. Bütün denizaşırı servislerde okunan haberler her servis tarafından tek tek hazırlanmaz, merkezi haber odasında hazırlanan standart bir bülten den değişik dillere çevrilirdi. Bu genelde bir sorun yaratmazdı. Araplar BBC'yi güvenilir bir haber kaynağı olarak görür ve saygı duyarlardı. Oysa 1956 yılının sonbaharında Arapça'ya çevrilmesi gereken BBC haber bültenleri giderek Mısır karşıtı duygular yansıtmaya başlamıştı. Sü-

veyş krizi tırmandıķça BBC'nin ifadesi de katılaşıyordu. Bunun yarattığı gerginlik azımsanmayacak kadar önemliydi ama herkesin beklediğı gibi Mısır'a saldırı başladığı zaman bu kimbilir ne hal alacaktı.

29 Ekim'de İsrail ordusu Sina Yarımadası'nı işgal etti. Aynı tarihte İsrail'in sınır muhafızlarının Kafr Kasem adlı sınır kasabasında bir katliam daha yaptığını sonradan öğrendik. Şok geçiren babam buranın eski Filistin'in küçük köylerinden, küçük ve önemsiz bir yer olduğunu söyledi. İsraililer sokağa çıkma yasağı ilan etmiş fakat köy halkına çok az zaman tanımış, öyle ki, yasak yürürlüğe girdiğı zaman insanlar hâlâ evlerine koşuyorlarmış. İsraililer erkek, kadın ve çocuklardan oluşan kırk yedi kişiyi yakın mesafeden vurmuş. Aynı gün İsrail ordusu Sina'yı işgal etti.

Babam o akşam yorgun ve gergin bir halde eve geç döndü. O ve Kahire Radyosu annemin heyecanla beklediğı iki haber kaynağıydı. Arkadaşlarına hep bunlardan söz ediyordu. Okuldan döndüğümde en son gelişmeleri tartıştıklarını duyardım. İsrail dört gün içinde Sina Yarımadası'nın büyük bir bölümünü ele geçirmişti, İngiliz ve Fransız hükümetleri de plana uygun bir şekilde her iki taraftan da çarpışmalara son vermesini istemişti. Sonra da, İngiliz ve Fransız güçleri birlikte hareket ederek Mısır ordusunu ve havaalanlarını bombalamış ve kanalı ele geçirmek için ilerlemeye başlamıştı.

Tam olarak işgal edemediler ve saldırı kısa ömürlü oldu. BM Fransa ile İngiltere'yi saldırgan ilan etti. Siham heyecanla, "Bunu hak ettiler," dedi. Ben de kafam karışık bir şekilde onun heyecanına katılıyordum. Amerika'nın baskısı üzerine 6 Kasım'da çarpışmalara son vermek zorunda kaldılar.

Süveyş Savaşı İngiltere'nin politik havasını dramatik bir şekilde etkiledi. Ben bunu ancak yıllar sonra tam olarak anlayabildim. Genç bir kızken, önemli bir devirde yaşadığımın farkında olmadığım için, herkesin politikayla ilgilenmesine

sinirlenirdim. Kriz, harekâtı destekleyenler ve karşı çıkanlar olarak ülkeyi ikiye böldü. Ailem ve İşçi Partisi'nin hemen hemen tümü ile İngiliz orta sınıfının liberal kanadı ona karşıydı. Siham bazı Arap öğrencilerle birlikte 4 Kasım'da Trafalgar Meydanı'nda yapılan büyük gösteriye katılıp İşçi Partisi'nin ünlü politikacısı Aneurin Bevan'ın Süveyş işgalini ateşli sözcüklerle suçlamasını dinledi. Kısa bir süre sonra Arap öğrenciler başbakana bir protesto sunmak için Downing Caddesi'nde yürüyüş yaptılar ama bazıları atlı olan polisler tarafından püskürtüldü, birkaçı da yaralandı.

İngiliz toplumundaki çelişkiler bizi şaşırtıyordu. Bir tarafta acımasız ve hilekâr ikiyüzlülük, diğer yanda ise ahlak anlayışı ve özeleştiri vardı. Ama zihnimizi en çok meşgul eden şey, İngiltere'nin bizim geldiğimiz bölgeye karşı duyduğu ve Süveyş macerasının belirginleştirdiği düşmanlıktı. Mısır'a üçe karşı bir saldırırken, ünlü İngiliz dürüstlüğüne ne olmuştu? İngiltere, İsrail'i hâlâ daha fazla Arap toprağını işgal etmeye nasıl yüreklendirebiliyordu?

Artık evimiz sürekli savaş yorumları ve tepkileriyle doluydu. Ailem İngiltere'den ayrılmayı tartışıyordu; Siham son sınavlarını verdikten sonra ayrılmaya karar verdiğini söylüyordu. "İngilizlerin bizim düşmanımız olduğunu hep biliyordum," diyordu, "Ama bu hepsini aştı. Artık burada yaşamaya devam edemem." Benim ve Zeyyat'ın ne olacağı, nereye gidebileceğimiz, babamın nasıl bir iş bulabileceği endişeyle tartışılıyordu. BBC Arapça Servisi'nde birlikte çalıştığı Mısırlılar da onunla aynı duyguları paylaşıyordu. BBC haberleri ve politik yorumları belirgin bir şekilde Mısır karşıtı olmaya başlayınca Mısırlı spikerler öfkelenmiş ve orada çalışan diğer Araplarla bir toplantı yapmışlardı. Her gün liderlerine ve halklarına hakaretler yağdıran metinleri okumaları onlardan nasıl beklenebilirdi? Hep birlikte istifa etmeyi düşünüyorlardı ve Filistinlilerin de onlara katılmasını

istiyorlardı. Babama, "Unutmayın ki, İsrail bizden önce sizin düşmanınızdı," diyorlardı.

Büyük bir telaş vardı ve babam acele etmenin doğru olmayacağını söylüyordu. "İnsanların işlerine ihtiyacı var, ailelerini düşünmek zorundalar," diyordu. BBC çalışanlarının istifa edeceği söylentisi duyulur duyulmaz yerlerini almak isteyen Araplar kuyruklar oluşturmaya başladılar. Bu herkesi kederlendirdi ama iş artık bilinç ve şeref sorunu olmuştu ve bazı Filistinliler istifa etmek gerektiğini düşünüyordu. Durum sonradan herkesin üzüleceği, geri dönüşü olmayan bir yere varmadan babam konuyu yetkililere iletmeye karar verdi. Arapça Servisi'nin başı Geoffrey Thompson'la bir görüşme yapıp Arap personelin kaygılarını ona iletti. BBC'nin onların haklı duyarlılıklarını dikkate alarak haberlerdeki hükümet yanlısı tutumun düzeltilmesini istedi. Toplantıdan bir sonuç beklemiyordu ama Thompson konuyu önemseyerek onu şaşırtmıştı. Konuyu inceleyeceğini söyledi. Babam mesajı Mısırlılara iletti ama onlar kuşkuluydular.

Kısa bir süre sonra Thompson babama, BBC yöneticilerinin Arap personelin isteklerine uyma kararı aldığını bildirdi. Bir an için bile BBC'nin partizanlık yaptığına inanmıyor ve tamamen bağımsız olduğunu savunuyorlardı. Yine de, Süveyş kriziyle ilgili haber metinleri bundan böyle dikkatle gözden geçirilecekti. Babam daha sonra, "Bizim duygularımıza değer verdiklerinden değil," diye açıkladı. "Hükümet sözcülüğü yaptıkları imasına dayanamadılar."

Gerçek neden ne olursa olsun, bundan sonra haberler saldırganlığını yitirdi ve daha tarafsız oldu. Ama bu değişiklik Mısırlıları yatıştırmaya yetmedi, olayı bir prensip meselesi yapıp istifa ettiler ve Filistinlilerden da aynı şeyi yapmalarını istediler. Filistinliler onları izlemedi ve Mısırlılar öfke ve hayal kırıklığı içinde ülkeyi terk etti. Ayrıldıkları anda yerlerini başka Araplar memnuniyetle aldı.

Babama, "Mısırlılara ne oldu?" diye sordum.

"Çok üzücüydü," diye karşılık verdi. "Kahramanlar gibi karşılanmayı bekleyerek İskenderiye'ye gittiler. Ama kimse onları umursamadı ve en az iki yıl iş bulamadılar."

"Ya sen, sen niye istifa etmedin?"

"Çok düşündüm, böyle bir şey yapmayı belki de ilk kez ciddi olarak düşündüm," dedi. "Ama sonuçta bakmak durumunda olduğum sizleri düşündüm ve yaşamak zorundaydık. Hem sonra BBC'de çalışanlar olarak hükümete karşı çıkarken yalnız da değildik. İşçi Partisi ve birçok başkaları da aynı görüşteydi. Bu işimi kolaylaştırdı."

Süveyş Savaşı başlayınca okuldaki hayatım daha da zorlaştı. Bazı kızların sömestr başında hissettiğim nefreti gidererek yoğunlaşmıştı. "Yurttaşlık Bilgisi" dediğimiz ve ufuklarımızı genişletmek için bazı politik ve güncel olayları tartıştığımız haftalık derslerle bu daha da çoğaldı. O sonbahar İngiltere'nin bulaştığı fırtınalı politik olaylar yüzünden tartışmaların çoğu Süveyş kriziyle ilgiliydi. Yurttaşlık dersleri kısa sürede benim için cehenneme dönüştü. Tartışmadan çok çekişmeye benzediler, bir köşede Mısır'ı savunan ben ve karşı köşede bütün öğrenciler, hatta öğretmen bana karşıydı. Karşı tarafın lideri, bu dersler dışında benimle neredeyse hiç konuşmayan kendini beğenmiş, saldırgan bir kız olan Zoe Steiner idi. Ateşli bir tartışmadan sonra sınıfa dönerken ben önde gidiyordum o ise yanından hiç ayrılmayan arkadaş grubuyla arkamdan geliyordu; yüksek bir fısıltıyla Arapların özel mahallelerde oturduklarını ve pis olduklarını; anne ve babasıyla Paris'e gittiğinde onları gördüğünü söyledi ve hepsi kıkırdadı.

Sınıf öğretmenine Yurttaşlık Bilgisi dersinde hakarete uğradığımı ve kızların Araplar hakkında çirkin şeyler söylediğini anlattım. Öğretmen bir şey söylemedi ama beni Bayan Leach'e gönderdi. Buna kızmadım, çünkü Bayan Leach adildi.

Yüzüme bakarak, "Sinirli olduğunu görüyorum," dedi. "Ama bu seni niçin bu kadar etkiliyor? Mısırlı değilsin ki!"

Evde Siham'a, "Hiç anlamıyor," diye bağırdım. "Mısırlıların bizimle bir ilgisi olmadığını sanıyor." Siham'ın yapabileceği bir şey yoktu. Ne o ne de sıkıntılarıımı ciddiye almayan annemle babam, okulda nasıl şikâyet etmek gerektiğini biliyordu. Bana, kızların saçmaladığını onlara aldırmamam gerektiğini söylüyorlardı.

Ama kasım sonunda işler daha da kötüleşti. Herkes farklı derslere girdiği ve birlikte fazla vakit geçirmediği için normal olarak sınıfta çekişme olmazdı. Ama orada bile, tam olarak nereden kaynaklandığını bilmeden, düşmanca bir tavır algılıyordum. Bazen kapıyı açınca bastırılmış gülüşmeler duyuyor gibi oluyordum. Sırama yürürken kızlar bana gizli bakışlar fırlatıyordu. Derslerim bunlardan etkileniyordu; sınıfta dikkat etmediğim ve ödevlerimi iyi yapmadığım için uyarılıyordum.

Bir gün öğle tatilinin başında bir şey unuttuğumu fark edip almak için çabucak sınıfa döndüm. Ani dönüşüm anlaşılan beklenmiyordu ve içeri girer girmez görmemem gereken bir şeyin üstüne geldiğimi anladım. Odanın öbür ucunda, pencerenin önünde garip bir sahneyle karşılaştım. Zoe Steiner, dört-beş Yahudi hayranı ile çevrilmiş, kendinden memnun bir ifadeyle sırasının üstünde oturuyordu. Beni görür görmez dudakları anlamlı bir tebessümle kıvrıldı ve kucağında açık duran bir defteri yavaş yavaş kapattı. Hepsi dönüp burun kıvrarak bana baktılar ve sırama gidip işimi bitirip çıkana kadar gözleriyle beni izlediler.

Bu sahne beni çok etkiledi ve kafamı karıştırdı. Zoe'nun diğerkızlara defterinden bir şeyler okuduğunu ve bunun bir şekilde benimle ilgili olduğunu anlamıştım. Hiçbir zaman onun arkadaşı olmamıştım ama benimle bir sorunu olduğunu da düşünmüyordum. Patricia Cohen okuldayken, Zoe'nun "Yahudi bir prenses" olduğunu söylerdi. Prensessımarık ve zengin insanlar için kullanılan bir Amerikan deyimiydi. Doğrusöylemek gerekirse ailesi zengin olduğu ve şık elbiseler giydiği için ikimiz de onu biraz kıskanırdık. Ama onun sınıfta yönlendirdiği kendi grubu vardı ve biz de ondan uzak dururduk.

Oysa şimdi anlaşılmaz bir şekilde bana kötü davranıyordu. Josie'ye söyleyip bu konuda bir şey bilip bilmediğini sordum ama o başını salladı. Daha dikkatli olmaya karar verdik. Gerçekten de defter sahnesi birçok kez tekrarlandı. Benim arkadaşım olduğu için Josie'nin gruba sızması engelleniyordu. Bütün söyleyebildiği Zoe'nun defterinden kızları güldüren bir şeyler okuduğuydu.

Deftere bir göz atmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Sınıfın boş olduğu bir ânı yakalayıp Zoe'nun sırasını karıştırmaya karar verdik. Bir sabah herkes sabah toplantısındaiken bu fırsatı yakaladık. Toplantıya girmemekle kendimizi tehlikeye atıyorduk ama başka çaremiz yoktu. Zoe'nun sırasını elden geçirmek fazla zaman almadı ve kitap yığının altında o defteri buldum. Ben içine bakamadan Zoe dönecek korkusuyla defteri titreyerek açtım. İri yazısıyla defterin yarısını dolduran bir hikâye yazmıştı. Bu "Ghada şeridi" denilen bir yerde yaşayan bir Arap kızın öyküsüydü. Babası yüzleri kalın peçelerle örtülü dört karısı ve yirmi çocuğu olan bir Bedevi'ydi. Hep birlikte kocaman bir çadırdaysıyorlardı. Keçileri ve develeri vardı ve keçiler de onlarla birlikte çadırdaysıyordu. Hiç yıkanmadıkları için hepsi hayvan gibi kokuyordu; garip ve iğrenç şeyler yiyorlardı.

Böyle devam edip gittiği için okumayı sürdürmedim. Josie de bir kısmını benimle birlikte okudu sonra defteri çabucak kapatıp belli olmayacak şekilde yerine koyduk. Öykünün benim hakkımda olduğu belliydi, Zoe'nun Yurttaşlık Bilgisi dersinde bana karşı düşmanca davrandığını da biliyordum ama yine de şaşırmıştım ve anlamıyordum. Zoe Steiner'a ben ne yapmıştım? Acı çekiyordum. Benden neden bu kadar çok nefret ediyordu? Keder içinde eve gittim ve gözyaşları içinde olanları Siham'a anlattım.

"Kafanı takma," diye beni teselli etti. Zoe ile grubu Yahudi olduğuna göre nefretinin bir şekilde Süveyş Savaşı'yla ve İsrail'in bu savaşta oynadığı rolle, buradaki insanların Araplara karşı değişen duygularıyla ilgili olabileceğini söyledi. Bunları anlatıp şikâyet ettiğim Patricia bana anlayış gösterdi. "Hatırlasana, Zoe Steiner'ın hep kaba saba biri olduğunu düşünürdük," dedi. "Böylelerini iyi bilirim. Görmezden gel, o zaman bunu eğlenceli bulmayacak ve vazgeçecektir."

O sınıfa geri dönmek, o hain kızla ve nefret dolu arkadaşlarıyla karşılaşmak zorunda olduğum için acı çekiyordum. Yaptıklarını nasıl bilmezden gelebilirdim? Anlatamayacağım kadar utanç içindeydim. İngiltere'ye geldiğim ilk birkaç aydan beri kendimi hiç bu kadar çaresiz ve dışlanmış hissetmemiştim. Başıma gelenleri ifade edebilecek kelimeleri bilmiyordum. Bilseydim bunun zorbalık olduğunu anlardım. Ama bilmiyordum ve okulda kimse zorbalıktan söz etmezdi. Biz iyi yetiştirilmiş terbiyeli kızlardık ve böyle şeyler yapmazdık. İncinebilir, korunmasız ve yapayalnızdım.

Çaresizlik içinde acımı hafifletmenin ve Zoe'nun kaba ve rezilce öyküsüne bir son vermenin yollarını aramaya başladım. Başlangıçta aklımda intikam düşüncesi yoktu, sadece her okula gittiğimde içimi kaplayan ve Siham'la Patricia'ya içimi döktükten sonra gurur kırıcı bulduğum için başkasına açmadığım o korkudan kurtulmak istiyordum. Bu korkuyu

önlemek için bir şeyler yapmak zorunda olduğumu biliyordum. Bu duygu bende tutku halini aldı – sonunda aklıma cüretkâr bir fikir geldi. Hiç benim karakterime uygun bir şey değildi ama karar verip de bunu Siham’a söyler söylemez içim rahatladı. Siham bunu eğlenceli bulmuştu ama kederimin derinliğini bilmediği için beni ciddiye almadı, “Sahiden bunu yapabilecek misin?” diye sordu.

Hiç de hissetmediğim bir özgüvenle, “Evet,” dedim. “Onu tek başıma yakalayabilirsem. Yanında grubu olmazsa tam bir korkağa dönüşeceğini biliyorum.” Planımı tek başıma uygulayamayacağım için okula gidince durumu Josie’ye açıkladım. Zoe Steiner’i veya grubunu hiç sevmediği için hiç çekinmeden kabul etti. Yahudi olmadığı için onu aşağılıklarını söylüyordu.

Dikkatle plan yaptık. Ben sınıftaki en zayıf ve en ufak tefek kızlardan biriydim ve şansırma Zoe benden de ufak tefekti. Benim kadar ince yapılı, küçücük bir kızdı. İntikamım -artık böyle düşünür olmuştum- jimnastik dersi dışında kimse- nin pek uğramadığı ve bu yüzden rahatsız edilmeyeceğimiz soyunma odasında alınacaktı. Odanın boş olduğu bir zamanı yakalayacaktık ve ben Zoe’yu bir bahaneyle oraya götürecektim. Onu yalnız yakalayınca ben işimi görecektim, uzun boylu ve iri olan Josie de içeri girmek isteyenleri kovalamak için kapıda nöbet tutacaktı.

Bir gün öğleden sonra Josie soyunma odasının boş olduğunu haber verince zamanın geldiğini anladım. Etüt olarak kullandığımız boş bir dersti ve Zoe dahil birçok kimse sırasında çalışıyordu. Josie bana işareti verir vermez Zoe’nin yanına gittim ve alçak bir sesle onunla çok önemli bir konu hakkında konuşmak istediğimi söyledim. Ona yaklaşıırken bile endişeyle titriyordum. Kalbim gümbür gümbür atıyordu, boğazım kurumuştum ama onun bir şeyden kuşkulandığını görebiliyordum. Haftalarca süren karşılıklı düşmanlık

ve birbirini görmezden gelmeden sonra benim ona böyle yaklaşmam karşı koyamayacağı bir yenilikti. Bana aşağılayıcı bir bakış fırlatıp hızla azalan kararlılığımı güçlendirdi. Ama kabul etti, ona beni izlemesini söyledim.

Soyunma odasına gittiğimizde Josie oradaydı. Şimdi kalbim göğsümde hızla atıyordu ve içimden bir bulantı yükseldi. Neyse ki, Zoe bunların farkında değildi. Ondan, onu asla korkutamayacağım kadar çok korkuyordum. Kasvetli bir aralık ikindisiydi; gökyüzünün şimdiden kararmaya başladığı pencerelerden görünüyordu ama ışığı açmadık. Zoe kendinden emin adımlarla önümden içeri girdi ama o durumdan kuşkulanan kadar Josie arkamızdan kapıyı kilitleyip sırtını kapıya dayamıştı.

Terlemeye başlamıştım ve hemen saldırıya geçmeye karar verdim. Nefes nefese, “Şimdi,” diyerek Zoe’nin göğsüne parmağımı batırdım, “niçin benim hakkımda bir kitap yazdığını bana söyleyebilirsin.” Bana çektirdiği ve içimde biriken öfke ve acıyla titriyordum.

Zoe’nin gözleri benden Josie’ye kaydı. Bembeyaz olmuştu. “Senin hakkında bir şey yazmadım,” diye kekeleydi. “Senin hakkında değil.”

Korku ve öfkeden isterik bir haldeydim. “Sen bir yalancısın,” diye bağırdım. “Onu gördüm. Diğerlerine okuduğunu ve hepinizin bana güldüğünü biliyorum. Bana pis Arap diyorsunuz.” Gözlerimin yaşla dolması can sıkıcıydı. Boğazımda düğümlenen hıçkırıkları yutkunarak yatıştırmaya çalıştım. Ne yaptığımı bilmeden onu duvara doğru ittim, bedeni jimnastik giysileriyle kaplı askıların arasına sıkıştı, askılar öne fırlayıp yüzünü örttü. Her tarafım kontrol edemeyeceğim bir şekilde titrerken onu saçından tutup öne çektim ve kollarına yapıştım. Daha önce kimseye vurmadığım için ona ne yapacağımı bilmiyordum ve bir an acaba onu bıraksam mı diye aklımdan geçirdim.

“Evet, yazdım,” diye soludu. “Çok da yanlış değildi. Herkes Arapların nasıl olduğunu bilir. Pis kokulu, iğrenç Bedevi!” Bu hakaret anında gözyaşlarımı durdurdu ve içimi buz gibi bir öfke kapladı. Ona sıkı bir tokat attım. Gürültülü, sevimsiz bir kavgaya tutuşmuş iki küçük kız olarak kimbilir ne gülünç görünüyorduk. Tokatı atan bendim ama yine de kendimi köşeye kıştırılmış, acı içinde saldıran, yaralı bir hayvan gibi hissediyordum. Saldırımın vahşeti yalnızca Zoe’ye değil, beni dışladıkları için, benimle uğraştıkları için okuldaki bütün diğer Zoe’lere yöneltilmişti; takındıkları üstünlük taslayan tavırlara ve özgüvenlerine; yıllardır çektiğim aşağılamalara, açıkça olmasa da çaktırmadan geçmişime ve tarihime çamur atmalarına ve benim bunları hissedip dertlenişime yöneltilmişti. Sanırım beni hiç terk etmeyen o öksüz çocukluğumun yalnızlığına dönmüş-tüm.

Beni ve ailemi “pis Araplar” diye harcaıverdiği o kabalığa eşdeğerde Yahudiler için söyleyebileceğim en rezil, en can yakıcı sözü kafamda araştırdım. Sözcükler birden ağızımdan dökülmeye başladı. “Hitler işini bitirmeliydi!” diye bağırdım. “*Hepinizi öldürmeliydi!*” Bunu ciddi olarak söylemiyordum ve sözlerimin önemini de gerçekten kavramamıştım. Bu içimde gizli kalmış bir anti-Siyonizm de değildi. Birine kızıp da, “Dilerim ölürsün,” demek gibi bir şeydi. Aslında İkinci Dünya Savaşı hakkında çok az şey biliyordum ve Hitler asla düşünmediğim biriydi. Avrupa’daki Yahudilerin acıları Filistinlilerin ilgi alanına pek girmezdi. Anne ve babam savaştan bahsettikleri zaman bu her zaman İngilizlerin Filistin’deki rolü ile ilgili olurdu ve Avrupa’daki olayları asla kapsamazdı. Ama Yahudiler için Nazizmin büyük zulüm olduğunu ve Hitler’in ağıza alınmayacak bir isim olduğunu öğrenecek kadar Golders Green’de oturmuştum.

Zaten dehşete düşmüş olan Zoe bunu duyunca perişan oldu. Öcümü aldığımı hissetmem gerekirdi ama öyle olmadı. Sanki birden yer değiştirmiştik ve ben zorba olmuştum. Avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı. “İmdat! İmdat! Beni öldürüyorlar. Lütfen yardım edin!”

Koridorda ayak sesleri duyuldu. Kapının buzlu camından, camı yumruklayan ve kapı tokmağını sarsan öğretmenlerin ve öğrencilerin bulanık görüntüleri görülebiliyordu. Öğretmenlerden biri, “Çabuk bu kapıyı açın!” diye bağırırdı. Josie aldırmaksızın sırtını sıkıca kapıya dayadı ama karmaşa artıp da daha fazla öğretmen kapının arkasında birikince, “oyun bitti” dercesine başını salladı. Bu arada Zoe yere yığılmış tir tir titreyerek isterik bir şekilde ağlıyordu. Josie geri çekilip kapıyı açtı. Peşinde gözleri iri iri açılmış bir kız kalabalığıyla içeri ilk giren öğretmen bir bakışta durumu kavradı, ben kıpkırmızı bir yüzle ve heyecan içinde yerdeki Zoe’nin tepesinde duruyordum.

Sert bir sesle ikimize, “Tamam!” dedi. “Hemen Bayan Leach’in odasına gidin! Bir açıklama yapmanız gerekecek.”

Evde ailem zafer kazanmış gibiydi. Zoe’yi hiç görmemişlerdi ve onun bana hakaret etmiş, hak ettiği cezayı bulmuş bir Siyonist canavar olduğunu düşünüyorlardı. Ben Filistin için bir yumruk atmış, onların cesur Arap kızları olmuştum – bu 1948 olaylarının sonu farklı biten bir yeniden gösterimiydi. Annem hemen telefona geçip olayları kendi süslemeleriyle bütün arkadaşlarına anlatmaya başladı. Bir gecede kahraman olmuştum. Olayı öğrenen bir Arap gazeteci bunu bir Ürdün gazetesinde yayımlamış ve gazete Tulkarim’deki ailemizin eline geçmişti. Kasabadaki herkese gururla, “Ghada bir Yahudi kızı nasıl dövmüş duydunuz mu?” diye anlatmışlardı. Yıllar sonra onları ziyaret ettiğimizde herkes benimle tanışmaya can atıyordu ve hevesle, “O Yahudi kızı nasıl dövdüğünü anlatsana,” diyordu.

Siham da önce bunu çok gülünç bulmuştu ama sonra huzursuz oldu. "Umarım okulda başka olaylar çıkmaz." Patricia olayı annesine aktardığı zaman annesi çok üzölmüş. "Zavallı çocuk, ne kötü bir olay," dedi. "Anne ve baban niye buna tahammöl ediyor bilmem. Okula şikâyetle bulunmalıydılar. Steiner mi? Benim bildiğim aileyse babası rezilin biridir." Patricia sağgörüölü davranıp Hitler hakkında söylediklerimi ona aktarmamıştı.

Bu arada aramızda geçen bu olaydan ötürü Zoe Steiner'in hasta olduğu söylendi. İki hafta süreyle okula gelmedi, anne ve babası beni Bayan Leach'e bağıra çağıra şikâyet etti. Sözlerimi geri almamı ve Zoe'den resmen özür dilememi istiyorlardı. Geri adım atamazdım, bu yüzden bunu yapmayı reddettim. Ama Bayan Leach bürosunda sorunun ele alınacağı iki taraflı bir toplantı düzenledi. Çaresiz katılmam gerekiyordu. Belirlenen günde gittiğimde her iki yanında anne babasıyla gözü yaşlı, asık suratlı Zoe beni bekliyordu. O gözlerini benden kaçıırıyordu ama anne ve babası hayvanat bahçesindeki yırtıcı bir hayvanmışım gibi bana gözlerini dikmişlerdi. Bayan Leach olayların bir özetini yaptı.

"Zoe'nin Ghada hakkında yazdığı öyküyü okudum ve çok yanlış bir şey yaptığını düşünüyorum. Bu çok çirkin bir kışkırtma. Ama Ghada'nın duygularını bu şekilde ifade etmesi de yanlış."

Zoe'nin annesi öfkeyle, "Küçücük bir hikâye ile kızım morarana kadar dövölmesi aynı şey mi?" diye şordu. Zoe burnunu çekip gözlerini yerden kaldırmadı.

Bayan Leach buna kulak asmadı. "Bu yüzden Ghada sözlerin ve yaptıkların için Zoe'üen özür dilemeni istiyorum," dedi.

İnatla, "Özür dilemeyeceğim!" dedim. "Önce o hakkımda yazdıkları için özür dilemeli." Bayan Leach, Zoe'nin anne ve babasının "cık-cık"ları arasında yeniden denedi ama ben ge-

ri adım atmadım. Zoe teslim oldu. Gözlerime bakmadan, “Hakkında yazdıklarım için özür dilerim,” diye mırıldandı.

“Beğ de Hitler hakkında söylediklerim için özür dilerim,” derken bile sözlerimin önemini hâlâ anlamış değildim. Olanların geri kalanı için özür dilememekle ufak bir zafer kazandığıma inanıyordum. Başka türlü davranırsam o özgüven anını yok edecek ve uğradığım haksızlığı kabullenmiş olacaktım. Zoe’nun anne ve babasının tatmin olmadığı açıkça anlaşılıyordu ama bir şey söylemeyip bana zehirli bakışlarla bakmakla yetindiler. Başka söyleyecek bir şey yoktu ama Zoe ile giderlerken, “bu iş burada bitmedi” anlamında tehditkâr bir tavırla ayrıldılar. Bayan Leach’le baş başa kalınca öfkelenmesinden korkup endişeyle ona döndüm. Ama gözlerinde bir anlayış pırıltısı görünce hem şaşırdım, hem de rahatladım.³

Sömestr sonunda kötü bir karne almama şaşmamak gerekiyordu. Aylardır belirgin mutsuzluğuma üzülen Siham artık o okuldan ayrılmam gerektiğine karar verdi. Bu sorunlarla ilgilenmeyen ve beni onun ellerine bırakmış olan babam onunla tartışmadı. Bu karar beni rahatlattı: İkinci sömestirde taraftarlarıyla çevrelenmiş Zoe ile kavganın ikinci raundu için tekrar okula dönmek fikri beni korkutuyordu. Ayrılma kararım Noel tatilinde alındığı için Henrietta Barnett’e resmen veda etme fırsatım olmadı. Ama oradan berbat anılarla ayrılırken hiç üzülmедim. Ani ayrılışımın Zoe ile anne babasına bir zafer duygusu verip vermediğini asla öğrenemedim. Bir hapishaneden tahliye olmuşçasına sevinirken doğrusu buna da pek kafa yormadım.

3) Bir rastlantı sonucu 1983’te Zoe ile karşılaştım. O diş doktoru olmuştu, ben de pratisyen hekimdim. Uzun süredir görüşmeyen eski dostlar gibi kucaklaştık. Beni (Golders Green’deki) evine davet etti ve tutucu bir Yahudi olan eşiyle tanıştırdı. Yahudi usulü bir yemeği paylaşırken çocukluğumuzdaki o olayı anımsayıp her ikimizi esir alan tutkulara hayretle başımızı salladık.

Böylece yaşamımda önemli ve çalkantılı bir bölüm sona ermiş oldu. Ama geriye baktığım zaman, o zaman dilimini gerektiği gibi kavrayabildiğimi veya bana ilettiği karmaşık mesajları yorumlayabildiğimi söyleyemem. Süveyş krizi, Yahudiler, kendim ve İngiltere konusundaki birçok düşüncemi derinden sarsmıştı ve ben birleştiremediğim bir yap-boz'un parçaları gibi birçok acı duygu ve içgüdüsel tepki arasında kaybolmuş gibiydim. Bunu başarabilseydim ortaya çıkacak şekli beğenmezdim. On altı yaşında, inşa etmek için o kadar uğraştığım yanılgıları, yaşamımın uyumsuz ve çelişik yönlerini uzlaştırabileceğim hayalini, terk etmeye henüz hazır değildim.

Kişisel yapının sonunda yıkılması için bir on yıl ve bir önemli kriz daha gerekiyordu. Ve bu oluşum, ben farkında olmasam da, Süveyş'ten sonra başlamıştı.

1956 olaylarının açığa çıkardığı sorunlar beni giderek daha çok huzursuz etmeye başlamıştı. Ben bir Arap mıydım, yoksa İngiliz miydim yoksa melez miydim? Böyle bir şey var mıydı? İçimdeki Arabın annemin kişiliğinde vücut bulduğunu görüyordum, ama bu kadar yıldan sonra çevrem bir İngiliz kız yaratmıştı. O zamana kadar hep İngiliz tarafım kolaylıkla üstün gelmişti ama Süveyş deneyimi göz ardı edemeyeceğim Ortadoğu boyutunu geri getirmişti. Bunlarla rekabet eden bir üçüncü güç, Yahudiler ile İsrail ve ortaya koydukları ayrı bir çatışma daha vardı. Ama o zamanlar, onu bir yere koyamayacak kadar, kişiliğimin çıkmazıyla meşguldüm. Yaşamaya başladığım içsel çatışma, İngiliz top-

lumuna daha çok açılmamla birlikte, giderek daha kötüleşti. 1950'li yılların sonlarına doğru Londra savaş sonrası yıllarının yoksulluğundan sıyrılıyordu ve genç olmak heyecan vericiydi. Bu arka plana karşı, annemin ödün vermeksizin geleneksel Arap yaşam tarzına bağlı kalması ve çevreye uyum sağlamamakta direnişi beni gerçekten rahatsız ediyordu. Onun temsil ettiği her şeyi reddetmek istiyordum ama benim de bir parçam olduğu için onun beni kendine çektiğini hissediyordum.

1957 yılının başında, Henrietta Barnett'i kötü bir rüyaymış gibi geride bırakıp, Kuzey Politeknik'te Siham'a katılmıştım. Artık bir okul çocuğu değildim ve Politeknik'te çok sayıdaki yabancı öğrenci sayesinde kozmopolit bir ortamda erkeklerle beraber oluyordum. Kısa bir süre için bir erkek arkadaşım oldu, bu Robert adlı genç bir İngiliz çocuktuk. Koridorda yürürken el ele tutuşmaktan başka bir şey yaptığımız yoktu ama ben kendimi yaşamın akışına bırakmış gibiyim hissediyordum.

Her nasılsa, aldığım derslere karşı koymaktan vazgeçip sonunda bütün sınavlarımı verdim. Babamın ısrarıyla tıp fakültelerine yaptığım bütün başvurular ablamınkiler gibi reddedildi. Her seferinde benim kalbim kanatlanıyor oysa babamınki dibe vuruyordu. Tıp okuyamayacağıma kanaat getirildiği sırada geç bir tarihte Bristol Üniversitesi'ne kabul edildim. Babam müthiş sevindi ve ben de Arap bir kız çocuk olarak ona boyun eğmekten başka çarem olmadığını kabullendim.

Kendi seçmediğim bir kadere böyle uysalca boyun eğdiğim için yıllarca kendi kendimi kınadım. Cesaretim olsaydı daha başından tıp fakültesine girmeyi kesinlikle reddeder ve tercih ettiğim bir mesleğe yönelirdim. Ama bu babamın öfkesini göze almak ve daha da kötüsü kendimi ailenin dışında bulmak demekti. Toplumun dışında, yalıtılmış bir şe-

kilde birbirimize karşılıklı güvenerek yaşadığımız bu durumda, böyle bir şey düşünülemezdi. Bu, yerine bir şey koymadan ailemin desteğini yitirmek demek olurdu. Ayrıca, geleneksel Arap ailesi çerçevesinde babama karşı gelmek aklımdan alacağı bir şey değildi. Liberal, baskıcı olmayan bir Avrupa modelini benimsediğimi entellektüel olarak kendi kendime ne kadar söylesem de babamla yüzleşmek veya arzularına karşı gelmek söz konusu olunca geleneksel zorunluluklar ağır basıyordu.

Çaresiz 1958 yılının Ekim ayında Bristol'e gitmek için hazırlıklara başladım. Annem hiç beklemediğim kadar anlayışlıydı. Bir keresinde babama edebiyatı sevdiğimi ve tıp insanı olarak yaratılmış olmadığımı söylemeye kalkıştı -"Şu haline baksana ya kitap okuyor ya da öyküler yazıyor," demişti- ama babam ona kulak asmadı. Bavulumu toplarken bana, "Aldırma," dedi. "İyi ve şerefli bir meslek. Bak göreceksin, hiç pişman olmayacaksın." Yerleşmeme yardım etmek için Siham da benimle Bristol'e geldi. Trenle gidip üniversite yerleştirme bürosu tarafından bana ayrılan yeri bulduk. Tıp fakültesine çok geç bir saatte kabul edildiğim için üniversitenin yatakhanelerinde yer kalmamıştı. Ama üniversitenin onayladığı bazı yerler vardı ve buralarda öğrenciler ikili veya üçlü olarak bir ailenin yanında kalıyordu. Böyle evlerden birine gönderildik. Ev Bristol'ün Redland semtindeydi ve üniversiteye yürüyerek gidilebilecek uzaklıktaydı. İşte burada, İngilizlerin yabancı düşmanlığıyla ilk kez karşılaştım.

Ev sahibesi Bayan Briggs adlı iriyarı, orta yaşlı bir kadındı. Kocasını zayıf ve sessizdi, evin yönetici gücü olduğu belliydi. Benden başka iki kız öğrenci daha vardı, biri veteriner olmak için okuyordu, diğeri ise filoloji öğrencisiydi. Ben kincisiyle aynı odayı paylaşıyordum ve bundan memnunlumdum, çünkü bu benim ilgimi çeken bir konuydu, oldukça iyi

anlaşıyorduk. İki kız da İngiliz'di ve Bayan Briggs beni bu yüzden farklı görüyordu. Siham daha önce evden hiç ayrılmadığımı söyleyip bana dikkat etmesini istedi. O gidince kendimi yapayalnız hissettim ve çok korktum. Kendime yetmeyi hiç öğrenememiştim, çünkü bu gibi özellikler bizimki gibi tipik bir Arap ailesinde asla geliştirilmez. Ayrıca bu, çocukken köklerinden sökülmenin bir yan etkisiydi. Bu durumda, beni Bayan Briggs'in müşfik ellerine bırakmak yer-siz bir karardı.

Benim bir yabancı olduğuma dikkat çekmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Ben ne zaman oturma odasına girsem hemen bir şarkı tutturdurdu. "Belki de Londralı olduğum için Londra'yı çok severim..." Geniş Bristol aksanıyla hiç de Londralıya benzemiyordu. Masumca bir tavırla, "Sanırım senin geldiğin yerde Londra gibi bir yer yoktur," diyordu. Diğer zamanlarda da soğuğa alışıp alışmadığımı sorardı. "Da-ha önce hiç kar gördün mü? Senin ülken gerçekten çok sıcaktır değil mi?" Anlaşılan sıcak iklim aşağılanacak bir şeydi ve soğuğa alışık olmayanlar ikinci sınıf insanlardı. Ona Kudüs'te kışın sık sık kar yağdığını söylediğim zaman İngiliz iklimine özgü bir farklılığı sahiplenmeye çalışıyormuşum gibi bana hayretler içinde ve inanmayan gözlerle baktı.

Bir akşam tanıştığım bir teoloji öğrencisiyle birlikte eve geç saatte, yani on buçukta, döndüm. Bahçe kapısında durakladık ve beni öptü. Birkaç dakika oyalanıp fısıldaştıktan sonra saygıyla iyi geceler deyip gitti. Gözetlendiğimi bilmeden eve girdim. Ertesi sabah Bayan Briggs, dün akşamki gibi evin önünde flört etmeye devam etmeyeceğimi umduğunu söyledi. "Bu karşıda oturan Bayan Dickens'ı çok rahatsız ediyor. Bana, 'sıcak ülke, kaynayan kan, şekerim hep böyle olur,' diyor." Sonra Bayan Briggs bana anlamlı anlamlı baktı ve, "Buna engel olamadığını biliyorum, ama hepimiz kendimizi kontrol etmek zorundayız," dedi.

Bayan Briggs'i benim gibi hiç sevmeyen oda arkadaşım berbat yemekleri yüzünden sömestr sonunda bizden ayrıldı. Ben de aynı şeyi yapmak istiyordum ama gidecek yerim yoktu. Bu yüzden veterinerlik öğrencisi Zandra ile yaza kadar orada kaldık. Bu arada iyi arkadaş olduk ve kendimize ait bir yer tutmaya karar verdik. Sonbaharda, Whiteladies Caddesi'ne yakın, loş ve anlatılmayacak kadar rutubetli küçük bir bodrum katına taşındık. Artık Bayan Briggs'den kurtulduğumuz için hiçbir şey umurumuzda değildi. Bir Çinliyle evli, emekli bir hemşire olan yeni ev sahibemiz bizi rahatsız etmiyordu. O zaman nüfusu hemen hemen tümüyle İngiliz olan Bristol'de böyle bir çiftte rastlamak şaşırtıcıydı. Önde ve arkada bize ait iki kapı ve yine bize ait, ot bürümüş küçük bir bahçe vardı.

Bristol'e geldiğimden beri ilk kez üniversite hayatından hoşlanmaya başlamıştım. Tıbbı hazırlık kursu olan ilk yıl kolaydı. Rahat bir programım ve az sayıda dersim vardı. Zandra ile birlikte temizlik ve alışveriş yapıyor, yemek pişiriyorduk. Kısa bir sürede benim domuz eti yemediğimi ve hiç içki içmediğimi öğrendi. "Elma şarabı bile içmedi mi?" diye hayretle sordu. Bu gibi, Müslümanlara özgü yemek alışkanlıkları artık İngiltere'de sıradan şeyler ama o zamanlar tümüyle yabancıydı. Zandra gibi Norwich'de doğup büyümüş biri, Müslümanların veya Yahudilerin domuz eti yasağıyla asla karşılaşmamış olabilirdi. "Hep böyle devam etmeyeceksin, değil mi?" diye sordu.

Bu fikir bana cazip geldi. Aslında İslam konusunda eskisi gibi olumlu düşünmüyordum. Manastır okulundayken başlayan dinsel törenlere bağlılığım on altı yaşına girdiğimde yok olmuştu. O yaşta hümanist felsefeye merak sarmıştım ve Yahudi arkadaşım Leslie Benenson ile Tanrı ve din konusunu saatlerce tartışmaya başlamıştım. Ama bu bir tür entelektüel kendini beğenmişlikti ve her ikimizde bu tartış-

maları günlük hayatla ilişkilendirmiyorduk. Yine de zaman zaman bu konu üstünde düşünürdüm ve on sekiz yaşına girdiğimde din ve Tanrı hakkında bilinçli bir karara varmaya hazır olduğumu hissettim.

Tanrı'nın varlığı kanıtlanmadığına göre mantıklı olarak ona inanamazdım ve onun merkezinde olduğu herhangi bir dini sisteme bağlı olamazdım. Bu düşünce akımını sürdürerek, İslam'a veya başka bir inanca ait olsun, Tanrı inancıyla birlikte yapılan tören ve töreleri kabul edemezdim. Böylece namaz kılmaktan ve oruç tutmaktan vazgeçtim. Yine de domuz eti ve alkol konusunda İslam usulü alışkanlıklarım devam etti.

Domuz eti yemek Kuran'da kesinlikle yasaktır ve Müslümanlar bu emre uymak üzere yetiştirilirler. Alkol konusu biraz farklıdır. Kuran alkol içilmesini sadece namaz vakitlerinde yasaklar. Müslümanlar günde beş vakit namaz kıldıklarına göre bu da pratikte tam bir yasak anlamına gelir. Peygamber Kuran'ın emrini açık seçik ve tam bir yasakla destekledi, ondan sonra da alkol bütün Müslümanlara yasaklandı. Pratikte bu yasaklara ne kadar uyulduğu birçok unsura bağlıdır. Genelde domuz eti yasağına alkol yasağından daha çok uyulur. Alkol yasağını delen birçok Müslüman, domuz etinin herhangi bir türünü yemekten kaçınır. Bu belki de hayvanın temiz olmadığı ve her bulduğunu yeme alışkanlığı dolayısıyla etine duyulan tiksintinin sürekli körüklenmesindendir. Çirkin veya pis insanlar çoğunlukla domuzla benzetilir. İngilizce'de yapılan bu gibi benzetmeler şaka yollu olsa da, İslamda hemen her zaman ciddi bir eleştiridir.

Ayrıca alkol yasağına uyum sosyal sınıf, eğitim durumu, Batı etkisine açık olmak ve cinsiyet gibi şeylere bağlıdır. Genelde yoksul ve eğitimsiz kişiler yasağı tümüyle uygular; tersine varlıklı, seçkin kişiler uygulamaz. Avrupa'da eğitim

görmüş ve Batı toplumunun etkisinde kalmış kişiler içki içme alışkanlığını edinirler. Bu sınıflamanın her bölümündeki kadınlar ise yasağa uyma eğilimindedir. Bu sadece çoğu toplumda kadınların daha tutucu olmasından değil aynı zamanda kadınların geleneksel Müslüman ailesindeki rolünden de kaynaklanır. Bu gibi ailelerde, erkeklere tanınan ahlaki esneklik genelde kadınlardan esirgenir. Birçok kız, erkek kardeşlerinin içki içtiğini, cinsel ilişkiler kurduğunu ve ona yasaklanan davranışlarda bulunduğunu izleyerek büyür. Benim ailem de hiç farklı değildi, çünkü hepimiz Zeyyat'ın içki içtiğini ve sürekli kızlarla gezdiğini biliyorduk. Ama Siham ve daha sonra da ben, erkek arkadaşlarımızı gizlemek zorundaydık. İçki her ikimize de yasaktı.

Ama şimdi kendimi psikolojik olarak bu yasakları kırma-ya hazır hissediyordum. Domuz eti yemeye ve içki içmeye başlayacaktım ama kendim için hazırladığım bu rejim beni pek heyecanlandırmıyordu; bunlar zevk alınacak deneyimler olmayacaktı, önemli olduğu için aldığım entelektüel duruştan kaynaklanan davranışlar olacaktı. Zandra'nın önerisi üzerine önce domuz pastırmasını denedim, lezzetli buldum, sonra jambon, sonra da domuz pırzolası. En az hoşuma giden bu oldu.

Sonra sıra içkiye geldi. Bu daha zor oldu, bana ikram edilen hiçbir içki türünü beğenmedim. Sonunda dayanılabilir bulduğum elma şarabında karar kıldım. En azından böylece pub'larda sarhoş olmadan içki içebiliyordum ve bir yasağı daha kırmış oluyordum. Pub'lar İngiltere'nin temel kurumlarından biridir: İngiltere'nin her mahallesinde en az bir tane vardır. Daha önce birine hiç gitmemiştim. Bütün amacı insanlara sarhoş edici içki sağlamak olan yerlere karşı geleneksel bir dehşet duyulurdu. Annem buraları aşağılamak için "şaraphane" anlamına gelen ama sarhoşlara göre bir yer anlamında kullanılan *kamara* adını yakıştırdı. Bugün

bile pub'lar, onları birer yasaklar mabedi olarak gören din-dar Müslümanların iğrendiği yerlerdir.

Diğer yasak da cinsellikle ilgiliydi. Londra'daki ilk gençli-ğim boyunca romantizm dünyasındaki gezilerimi büyük bir gizlilik içinde yapmıştım. Bu konuda Siham da, anne ve ba-bam kadar sıkıydı. Onun bir erkek arkadaşı olmasına rağ-men benim bunun için küçük olduğumu söylerdi. Üstelik bu düşüncesini sık sık tekrarlamaktan geri kalmazdı. Politek-nik'te bir yılım dolduğu sırada bir gece bir grup yeni arka-daşımla birlikte gezmeye gittim; aralarında benimle çok il-gilenen bir çocuk da vardı. Bunun farkındaydım ve çok ho-şuma gidiyordu. Diğerleri evlerine gidince o benimle birlik-te metro istasyonuna kadar yürüdü. Ama ağır ağır yürür-dük, el ele tutuşup birbirimize yaslandık. İstasyona varınca bana sarıldı ve öptü.

Bu heyecanım arasında saati unutmuşum ve birden onu geçtiğini dehşet içinde fark ettim. Çok gecikmiştim. Trenin gelmesi çok uzun sürdü ve ben Brent istasyonunda indiğimde saat on biri geçiyordu. Endişe içinde nefes ne-fese istasyondan eve kadar yürüdüm. Eve yaklaşırken ışık olmadığını gördüm ve herkesin yatmış olduğunu düşünüp rahatlardım. Bütün yapmam gereken sessizce içeri girmek-ti, kimse geciktiğini fark etmeyecekti. Ama anahtarımı usulca kilide sokup ön kapıyı açınca holün ışığı aniden yandı. Karşımda geceliğiyle Siham duruyordu ve yüzü hiddet doluydu. Bir şey söylemeye kalkıştım ama o yüzü-me bir tokat indirdi. Tokat kulağıma geldi ve geçici bir sa-ğırılık yaşadım.

Sert bir fısıltıyla, "Nerelerdesin?" diye sordu. "Dokuzda döneceğini söyledin. Meraktan ölecektim."

Anne ve babamı uyandırmadan konuşabileceğimiz mut-fağa gittik. Trenin geciktiğini kekeledim. Kulak asmadı. Kö-tü kötü bakarak, "O çocuk değil mi?" dedi. "Onunla gülüştü-

ğünü gördüm. Şunu bil ki, böyle şeyler istemiyoruz. Karşı cinsten arkadaş olabilir. Ama böylesi değil.”

Ona “böylesi” derken ne demek istediğini sorabilirdim, ne yaptığımı sandığını da sorabilirdim ama anne ve babamın ahlaki sınırlamalarını anladığım gibi onun da ne demek istediğini içgüdüsel olarak anlamıştım. Ailede hiç kimse, “Erkeklerle çıkamazsın, sadece el ele tutuşsan bile sonunda onlarla cinsel ilişkiye girersin. Bu da evlenmemiş bir kızın başına gelebilecek en kötü şeydir,” dememişti. Ama demek istenen buydu ve ben içgüdüsel olarak bunu biliyordum. Siham’ın öğüdü bu tavırla uyumluydu ama şaşırmış ve incinmiştim. İlk gençliğe özgü romantik maceramı her önüme çıkanla düşüp kalkacağımın bir işareti olarak görmeyip, anlayışla karşılaşmasını bekliyordum. Yanaklarım yediğim tokadın acısıyla ve utançtan yanıyordu. Londra’da kaldığım sürece anne ve babamın karşısında yaptığım gibi Siham’ın önünde de yalan söyleyip her şeyi gizlemek zorunda kalacağımı biliyordum.

O zamanlar bulabildiğim tek gerçekçi politika buydu. Ama bu tutumun cinsel gelişmem üzerindeki etkileri uzun vadeli oldu. Benim ailem gibi ailelerde konu gizlilik perdesi ardında kaldığı için kimse bana erkeklerle birlikteyken nasıl davranmam gerektiğini öğretmemişti. Cinsel ilişkileri yönlendirmeme yardım edecek bilgi ve deneyimden yoksundum, tehlike işaretlerini algılayacak psikolojik donanımım da yoktu. Anne ve babamın iffetim konusundaki korkuları sayesinde onların en korktuğu şeye karşı korunmasız kalmıştım. Oysa beni başından buna dürüstçe ve açıkça hazırlasaydılar böyle olmayacaktı.

Ailemin boğucu yasaklarından ve baskılarından uzakta, Bristol’de mutlu ve tek başıma otururken bunların farkında değildim. Diğer yasaklar gibi bunu da ele almaya kararlıydım. Tabii bir erkeği, bir bardak elma şarabı gibi ele alama-

yacağım için bu o kadar kolay olmayacaktı. Teoloji öğrencisiyle birkaç kez çıktım, bir keresinde bir pub'a sonra da bana ders kitaplarını gösterdiği odasına gittim. Ama o sadece bir deneydi ve ben daha heyecan verici birisinin karşına çıkacağını umuyordum.

O günlerde kızların "doğru erkeği" bekleyerek edilgin davranması beklenirdi; yaşamımıza aniden girip her şeyi sonsuza dek değiştirecek beyaz atlı bir prens gibi. Erkek ilgi göstermeden önce ona yaklaşmak veya ilgi göstermek hızlı hatta bayağı sayılırdı. Bu yüzden Zandra ile ortalarda dolaşıp fark edilmeyi umuyorduk.

Birisi sonunda zokayı yutunca ben neredeyse heyecandan ölecektim. Beni davet eden genç adam üçüncü sınıf tıp öğrencisiydi ve bu onu cazip, seçkin bir aday yapıyordu. İnce, zarif bedeni, çarpıcı mavi gözleriyle çok yakışıklı olduğunu ve onu çok beğendiğimi anımsıyorum. Beni evine yemeğe davet etti, iyi yemek pişirdiğini söyleyip spagetti sevip sevmediğimi sordu. Üç ev arkadaşı vardı ama ikisi de o akşam evde olmayacaktı. Çılgınlar gibi sevinmişim ve kabul etmek için can atıyordum, ama evinde yalnız olacağımız için çekiniyordum ve bunun ne anlama gelebileceğini merak ediyordum. Ben tabii ki, böyle bir durumu nasıl idare edeceğimi bilemiyordum ve ne kadar deneyimsiz olduğum ortaya çıkacak korkusuyla kimseye de danışmıyordum. Açmazım çok basitti: gidersem beni ilk kez davet ettiğinde onunla baş başa kalmayı kabul ettiğim için kolay bir kız olduğumu düşünür müydü ya da gitmezsem beni tekrar ararmıydı? Davetini kabul edip, akşam boyunca fazla yakınlaşmamızı engelleyecek bir "numaraya" ihtiyacım vardı.

Ve ben örgümü anımsadım. Londra'daki son yılımda Siham bana örgü örmesini öğretmişti, pek becerikli olmasam da zaman zaman heveslenip bir atkı veya kazak örmeye kalkışıyor ama çoğunlukla yarıda bırakıyordum. Zandra'yla ye-

ni dairemize taşındığımız zaman tekrar yün örmeye başlamıştım, bu kez bir hırka örüyordum. Örgümü bej keten bir torbada saklardım; ona bakınca tepesinden uzanan şişler ve yumak yumrularıyla öylesine evcil bir görünümü vardı ki, en ateşli âşığı bile soğutacak gibiydi.

O gece elimden geldiğince iyi giyinmeye çalıştım ama giysilerimin hepsi gösterişsiz ve can sıkıcı olduğu için bu kolay olmadı. Bu da yetiştirilme biçimimin bir mirasıydı çünkü giysilerin erkekleri baştan çıkarmak için yapıldığı ve modanın amacı bedeni sergilemek olduğu için bunlar bize yasaktı. Annem kendini ve bizi bugün Müslüman kadınlar arasında görüldüğü gibi baştan aşağı örtmüyordu ama bedeninin bazı bölümleri özeldi ve asla sergilenmemeliydi. Buna kesinlikle uyardık. Siyah giyinmek özellikle tehlikeli sayılırdı ve bu yalnız benim aileme ait bir görüş değildi. Fakültenin dördüncü sınıfındayken kıdemli jinekologlarımızdan biri siyah iç çamaşırı giyen kadın hastaların sağlam pabuç olmadığını bize söylemişti. Esrarengiz bir tavırla, “Böyle bir kadından her şey beklenir,” dediğini hatırlıyorum.

Derek, adı buydu, beni almaya geldiği zaman örgümü çantama yerleştirmiştım. Her katı öğrencilere kiralanan Edward devrinden kalma birkaç katlı bir binada oturuyordu ve bize çok yakındı. O, geniş odaları ve büyük pencereleri olan birinci katta oturuyordu. Beni buyur ettiği oturma odası aşırı derecede dağınık ve karmakarışık. Beni bir koltuğa oturtup bir içki içmemi önerdi. Her şeyi mutfakta hazır ettiğini ve yemek birkaç dakikada hazır olacağı için acıkır acıkırmaz haber vermemi söyledi. Bu arada beni hınzır bir bakışla süzdüğünü sanıyordum.

O içki hazırlamaya gider gitmez ben hemen örgümü çıkardım, daha baştan can sıkıcı bir hava yaratmakla istenmeyen davranışları engellemiş olurum diye düşünüyordum. Yarattığı etki tartışılmayacak türdendi. Derek dönüp

de beni sakın sakın yün örerken görünce olduğu yerde donup kaldı. Ev arkadaşları da aynı şekilde şaşırdılar. Teker teker geldiklerinde tanıştırıldığımız zaman, gizleyemedikleri bir hayretle bir bana bir ona bakakaldılar. Çabucak izin isteyip odadan çıktıktan sonra merdivenlerde kahkahalara boğulduklarını duyuyordum.

Ona söylediğim zaman Zandra da kahkahaya boğuldu. “Böyle bir şey yaptığina inanamıyorum,” diyordu. “Nasıl bu kadar aptal olabilirsin?” Kendimi aptal ve beceriksiz hissediyordum ve tabii Derek’le ilişkimin orada bittiğini söylemeye bile gerek yok. Bu olay beni derinden etkiledi hele yaşıtlarımın kendilerinden emin bir şekilde erkeklerle çıktığını, rahat ve sorunsuz ilişkiler kurduğunu gördükçe sıkıntım daha da artı. Şansımı tekrar denedim, önce İngiliz dili okuyan bir öğrenciyle daha sonra da bir pub’da karşılaştığım, üniversite dışından biriyle. İkisi de hayal kırıklığıyla son buldu ve suçun hep bende olduğunu hissettim.

Beni bu şekilde sakat bırakan baskıcı ve yasakçı yetiştirilme yöntemine içerlemeye başladım. O zamana kadar Londra’daki huzursuz ve neşesiz ev ortamımı sükûnetle kabullenmiştim. İçimden anne ve babama “Hayat Karşıtı Birlik” derdim ama bu öfkeden çok şakayla söylenmiş bir yakıştırmaydı. Bunun dışında bize karşı tutumlarını hemen hemen hiç sorgulamamış ve onu saçlarının rengi, seslerinin tonu gibi doğal karşılamıştım. Ama şimdi evden uzakta yeni bir toplumun kurallarına uyum sağlamaya çalışırken farklı duygulara kapılıyordum. Yetiştiriliş biçimimi uzun uzun düşünmüş ve hatalı bulmuştum. Annemin geleneksel dar görüşlülüğünü veya babamın tutuculuğunu kabul edemiyordum. Siham’ın anne ve babamın yerine benim ahlakımı gözetmesi de hiç hoş değildi.

Bana öğretilen cinsiyet, yiyecek ve içecek yasaklarının hepsinin bedenimizle giriştiğimiz savaşın bir parçası oldu-

ğunu düşünüyordum. Böyle saçma sapan yasakları savunan kimseler kaba ve dar görüşlüydüler. Yaşam kısaydı ve onu kurallar ve yasaklarla kısıtlamak, geçici zevklerinden inkâr ve perhizle kendini mahrum etmek bana aptalca görünüyordu. Duygularım öylesine aşırıydı ki, kendimi ailemin temsil ettiği şeylerden tamamen koparmak istiyordum. Onların bakış açısıyla benimkinin bağdaşamayacağına inanıyordum. Bütün bunları Arap olmalarına bağladığım için Arap olmayı da bütün Araplarla birlikte reddettim. Ama bu gibi köktenci düşünceler beni bir yandan da korkutuyordu. Onlara sadık olmadığımı düşünüyor ve düşüncelerimi fark edip beni şimdiden dışlamışlar gibi aile ocağına dönmek istiyordum.

Üniversitedeki ilk sömestr süresince evimi özleyip fırsat buldukça Londra'ya gidiyordum. Siham'ı, annemin yemeklerini ve tanıdık çevreyi özlüyordum. Eve gittikçe hâlâ Patricia ile ailesini ve sanat okuluna giden Leslie'yi görüyordum. Ama yıl ilerledikçe ve yeni hayatım beni daha çok meşgul ettikçe eve daha seyrek gider oldum. Paskalya tatili için gittiğimde onlardan uzaklaşmış olduğumu gördüm. Siham değiştiğini söyleyip “eskisi gibi uysal” olmadığım-dan şikâyet ediyordu. Zeyyat da aynı zamanda Glasgow'dan gelmişti ve ben onun da değişip değişmediğini merak ediyordum. Ama anlaşılan o yine her zamanki gibi eğlence peşinde koşan, hiçbir şeyi dert etmeyip hep arkadaşlarıyla çıkan çocuktur. Aylar boyu evde kalmaya nasıl dayanacağımı düşünmeye başladım.

Bütün bu zaman süresince annem, onun, babamın ve kökenlerimiz hakkındaki kuşkularımdan habersiz bir şekilde benim soğukluğumu artıracak davranışlarda bulunuyordu. Bristol'den her gelişimde geç kaldığım için beni haşlıyordu.

Eve girmeme bile izin vermeden beni ön kapıda, “Nere-lerdesin?” diye karşılıyordu. “Bir saattir camda oturmuş seni bekliyorum.”

“Allah aşkına,” diye çıkıştım, “bir kez olsun, ‘Merhaba, seni görmek ne güzel,’ diyemez misin?”

Sonra homurdanır ve evden ayrıldığımdan beri değiştiğimi söylerdi. “Seni bu kadar uzağa göndermemeliydik. Sen nasıl da sevgi dolu bir çocuktun. Diğerleri kendi yoluna gidecek ama bu çocuk hep yanı başımızda olacak derdik. Ama şu haline bak.”

Sık sık değişik biçimlerde söylediği bu gibi sözler, onu hayal kırıklığına uğrattığımı ve bütün mutsuzluğunun kaynağı olduğumu düşünmememe ve suçluluk duygusuna kapılmama neden oluyordu. Suçlamaları beni çileden çıkardığı zaman Siham, “Ona aldırma,” derdi. “Böyle yapmadan duramaz, biliyorsun.”

Endişelerinin çoğu yakın bir gelecekte evde tek başına kalma korkusundan kaynaklanıyordu. Zeyyat hâlâ Glasgow’daydı, şimdi de Siham gitmeye hazırlanıyordu. Kimya öğrenimini tamamlamış ve Arap dünyasına dönmeye karar vermişti. Süveyş Savaşı’ndan beri bunu ima ettiği için bu sürpriz sayılmazdı. Ama Mısır’la Suriye 1958’de birleşince kararlılığı arttı. İlk başkanı Nasır olan “Birleşik Arap Devleti” Arap dünyasında olağanüstü bir olaydı. Daha önce böylesine bölünmüş bir bölgede iki Arap devletinin birleşmesi müthiş bir olaydı. Ayrıca emperyalistlerin arzusuyla değil de Araplar tarafından oluşturulması tarihsel bir eğilimi tersine çevirmişti. Bu birleşme aynı zamanda bir hayalin gerçekleşmesinde de bir ilk adımdı; bu değerli idealin, Arap birliği çağının, herkesin saygı duyduğu, Mısır’ın karizmatik liderinin önderliğinde gerçekleşmesiydi.

Nasır başkanlığa geçince, birliğin bütün Arap ülkelerinin halklarını içine alan geniş bir Arap Birliği yaratacağını ve Arap ulusunu emperyalizmin ve ajanlarının kışkacından kurtarmaya çalışacağını bildirdi. Bu tüm Arap dünyasındaki insanları heyecanlandırdı (Batı yanlısı Arap hükümetleri-

ni de telaşlandırdı). Birliğin ilanından sonra Şam'a yaptığı ilk ziyarette sokakları dolduran, damlara tırmanan kalabalıklar onu karşılamaya koştı. 1958'de politik bir konferansa katılmaya giderken bize kısa bir süre için uğrayan Ebu Salma amca bu olayı bize ayrıntılarıyla anlatmıştı.

Ebul Salma amca'yı Londra'da görmek garipti. O, diğer çocukluk anılarımla birlikte artık hiç gitmediğim, uzak bir yere kaldırdığım geçmişe aitti. Onu en son, Londra'ya doğru yola çıktığımız 1949 yılının o uğursuz Eylül günü, Şam'da görmüştük. O gün artık ne kadar gerilerde kalmıştı; başka bir yüzyıl, başka bir gezegen. Ebu Salma'nın saçları dökülmüştü ve ona hiç yakışmayan siyah çerçeveli gözlük takıyordu. Hiç unutamadığım çapkın tavrıyla yine beni şımartırcasına çok güzel olduğumu söyledi. Ama bir türlü yaklaşamadık. Birlikte rahat edemiyorduk ve bu beni hüzünlendirdi; o başka bir dünyanın insanıydı ve artık ben de öyleydim.

Onun Nasır hakkında anlattıklarını dinlerken Siham heyecanlanıp umutlandı. Ortadoğu'daki hızlı gelişmelerin bir parçası olmak istiyordu. Heyecanla, "İlk kez İsrail'i yenme şansını yakaladığımıza inanmaya başladım," diyordu. "Eski bölünmüş halimizle bunu asla başaramazdık." Nasır da, Selahattin'in Haçlıları Filistin'den kovduğu Arap tarihinin o şanlı devrini hatırlatarak bu gibi duyguları körüklüyordu. Büyük fatihle kendi kişiliği arasında bir paralel çekiyor, aynı zamanda da Haçlıların Kudüs'ten kovulmasının yüzyıl sürmesi gibi İsrail'le yapılacak mücadelenin de böyle uzun olacağını ima ediyordu. Ama pek az Arap bu kesin uyarının farkındaydı ve çoğunluk onu Arap dünyasını yabancıların prangalarından hemen kurtaracak ikinci bir Selahattin olarak görüyordu.

Oysa tam tersine, şimdi Harold Macmillan'ın başbakan olduğu İngiltere'de kimse Nasır'a güvenmiyordu. Onu Se-

lahattin olarak görmek şöyle dursun, Macmillan onun “fesli” ikinci bir Hitler olduğunu söylüyordu. Siham, “Bu ülkeden neden ayrılmak istediğime şaşıyor musun?” diye soruyordu. “Burada ne kadar uzun yaşarsam yaşayayım, asla kabul edilmeyeceğim, asla buraya ait olmayacağım.” Yeni birliğin bir parçası olduğu ve 1948’de orada kaldığımız zamandan beri vatan olarak gördüğü için Suriye’ye gitmek istiyordu.

Ebu Salma amcanın Şam’daki evinde kalıp orada bir iş bulmaya karar verdiğini söylediği zaman annem de babam da buna karşı çıktı. Annem, “Ne olur bizi bırakıp gitme,” diye yalvardı. “Buraya birlikte geldik birlikte gitmeliyiz. Ghada’nın öğrenimini bitirmesini bekle, sonra hep birlikte gideriz.”

Babam, “Annen haklı,” diyordu. “Bizden böyle ayrılman doğru değil. Birbirimizden ayrılmamalıyız.”

Ama Siham başını sallıyordu. Sesinde geleceği gören bir kesinlikle, “Hayır, sizi beklemeyeceğim,” dedi. “Ne derseniz deyin siz bu ülkeyi asla terk etmeyeceksiniz.”

Bu babamı o kadar öfkелendirdi ki, onu bilet parasını vermemekle tehdit etti. Ama Siham oralı olmadı. BBC’de bir iş buldu ve bilet parasını biriktirdi. Onun kararlılığına, babamıza karşı çıkma yeteneğine şaşıırıyordum, oysa ben bir korkak gibi hiçbir şey yapamıyordum. Siham Arap dünyasının dışında kendisi için bir gelecek olmadığından son derece emindi.

1959 yılının Temmuz ayında, ben yaz tatiline başlarken o İngiltere’den ayrıldı. Son âna kadar bunu yapabileceğine inanmıyordum. Londra’daki son gününde onu, trenle Cenova’ya oradan da gemiyle Beyrut’a gideceği, Victoria istasyonunda uğurladık. Zeyyat mühendislik eğitiminin bir parçası olarak yaz süresince Cenova’da bir işte çalışıyordu ve Siham onu görecekti. Yanına bir bavul almıştı ve altı ay içinde geri dönmediği takdirde kitaplarını ve diğer giysilerini sandığıyla arkasından göndermemizi istedi. Kararlılığının

(Üstte) 1959'da donaurucu bir günde bir Brighton gezintisi ve (altta) 1960'da Siham'la Oxford'da yaptığımız bir gezide.

zayıflayıp geri dönmesini delicesine umuyordum. Ne de olsa altı ay o kadar da uzun bir zaman sayılmazdı. Annem göz yaşları içinde, babam suskun, kederli bir halde eve döndük.

Yıllarca paylaştığımız yatak odamıza çıktım ve çılginca ağladım. Araplara yakınlık duyduğunu ve İngiltere’de kendini ~~düşlemiş~~ hissettiğini bilmeme rağmen Siham’ın gidişini kendi kendime açıklayamıyordum. Tek düşündüğüm beni haince terk ettiğiydi. Birbirimize hep yakın olmuştuk, birçok travmayı birlikte yaşamıştık; Arap dünyasına dönüş deneyimini de birlikte yaşamak için beni beklemeliydi, hep bekleyeceğini düşünmüştüm. Ama o bunu bensiz yapmaya kalkışmıştı. Birlikte başardığımız Batılılaşmaya, hem duygusal hem de entelektüel yönden ihanet ettiğini hissediyordum.

Ben Batı’nın değerlerini Siham’dan daha derin özümsemiştim ama onun da İngiltere’nin özel kültüründen, liberalizminden, entelektüel değerlerinden ve seçkinliğinden etkilenmediğini biliyordum; bunlar ona yepyeni ufuklar açmıştı ve şimdi hevesle yöneldiği ülkede asla edinemeyeceği yeni fikirlerle ve düşüncelerle tanıştırmıştı. Bütün bu değerli deneyimlerin kazanımlarını, Suriye’nin dar kafalı, tutucu toplumu uğruna fırlatıp atmak bence cüretkârlık, hatta değer bilmezlikti. Yaptığına fena halde üzülüyordum, derin acılar ve hayal kırıklığı içindeydim. Fatma’dan ayrılışının ve özgüvensizliğimin korkusu ruhumda acı acı yankılandı. Siham hayatım boyunca, hemen arkamda olmuştu. Şimdi onsuz gerçekten yapayalnız kalmıştım ve gelecekteki yaşamımın karmaşıklığına tek başıma göğüs germek zorundaydım.

Siham’ın gidişinden sonra annemle babama ve onların dostlarına giderek daha çok yabancılaştım. Onlar, benimle ve şimdi bir parçası olduğum İngiltere ile bağdaşmayan bambaşka bir gezegende yaşıyor gibiydiler. Onlar kısır ve fosilleşmiş bir ~~dünya~~da donup kalmışken ben ilerliyor, de-

ğışıyor ve gelişıyordum. Bu gibi düşünceler benim için yeni değildi, daha önce de kökenlerime yabancılaşmıştım ama bunu hiç bu kadar güçlü olarak hissetmemiştim. Sanki bana işkence eden kültür ikilemi bir çözüme erişiyordu. Bristol’de yeni keşfettiğim özgürlüklerle evin boğucu huzursuzluğu karşılaştırma kabul etmiyordu ve ben bilinçdışında da olsa memnundum; çünkü bu, Arap kimliğimden sıyrılıp İngiliz kimliğine bürünmemi kolaylaştırıyordu. Siham’ın gidişi ve hayatıma Zandra’nın girmesi bardağı taşıran son damla oldu. Büyürken ve çevremdeki yeni toplumla uzlaşmak için uğraşırken Siham bana Arap kültürünü aktaran aracı rolünü üstlenmişti; bir bakıma o olmasa bana giderek daha yabancı ve egzotik görünebilecek şeyleri benim için yorumlamıştı. Arap dünyasını anladığı ve İngiltere’yi de bildiği için anlayacağım bir dille Arap kurallarıyla ilişki kurmamı sağlamıştı. Oysa ödün vermeyen tarzı ve tavırlarıyla annem, benim giderek gelişen İngilizleşmemi göz ardı ediyordu. Siham’ın gidişiyle, Arap kökenlerimle aramdaki son bağlantının da yok olduğunu hissettim.

O sıralarda, bir bakıma ablamın yerini alan, Zandra’yla yakın bir ilişki kurmuştum. Garip bir rastlantı sonucu, Siham nasıl safkan bir Arap’sa Zandra da o kadar İngilizdi. Dört kız kardeşten biriydi ve Noel’de beni evine davet ettiğinde hepsiyle tanıştım. Ailem tabii ki Noel’i kutlamıyordu; annem aslında Noel’in günlük programını bozmasından şikâyet ederdi. Bir Noel akşamı sütçü birkaç gün gelmeyeceği için siparişini ona göre hazırlamasını istediğinde hayretle bakıp, “Niye sen gelmek yok?” diye sormuştu. Sütçü gülüp, “Noel işte! Noel nedir biliyor musun?” demişti. Annem Arapça, “Senin de, Noel’inin de canı cehennem!” diye mırıldanmıştı. Sütçü onu yanlış anlayıp neşe içinde, “Teşekkürler bayan. Size de kutlu olsun. Mutlu Noeller!” demişti.

Bu gördüğüm ilk İngiliz Noel'i, hatta tanıştığım ilk İngiliz aile olacağı için Zandra'nın davetini sevinçle kabul etmiştim. Bu bayramın her yönü büyüleyiciydi. Ailesi Norwich'in hemen dışında büyük bir evde oturuyordu. Noel akşamı evlerine gittiğimde teyzeleri, enişterleri, büyükannesi, kuzenleri ve bütün kız kardeşleriyle bütün ailesi evde toplanmıştı. Fırından yeni çıkmış ılık turtalar yiyip tatlı "sherry" içiyorlardı.

Oturma odasında, Noel kartlarında gördüğüm ağaçlar gibi, altında parlak kâğıtlara sarılı bir yığın hediye olan süslenmiş, ışıklandırılmış kocaman bir çam ağacı vardı. O gece Zandra'nın kız kardeşleri ve kuzenleriyle şekerlemeler, fındık fıstık ve turta yiyerek geç vakitlere kadar oturduk. Ertesi gün kalktığımda Noel yemeği hazırlanmaya başlanmıştı. Zandra'nın annesi erkenden kalkıp hindiye fırına koymuştu, Zandra ise Brüksel lahanalarını hazırlıyordu.

Kız kardeşleriyle birlikte masayı kurduk, yemeğe oturduğumuz zaman masada on dört kişiydik. Hindiden sonra Zandra'nın annesi yine kendi yaptığı Noel muhallebisini getirdi. 'Süslenmişti ve Zandra'nın eniştesi üstüne bolca kanyak döküp yaktı. Üstünde mavimsi bir alev parladı ama yanmadı. Tabağıma benim payımı koyarlarken Zandra'nın babası paraya dikkat etmemi söyledi. Muhallebinin içine konana madeni paranın onu bulana şans getireceğini öğrenmiştim.

Bütün bunların sıradışı bir yanı yoktu. İngiltere'nin her yöresinde İngiliz aileleri Noel'i aynı şekilde kutluyordu. Zandra'nın evi sıradan bir evdi ve ailesi orta halliydi, olağanüstü bir durumları yoktu. Sonunda burada İngiliz olmanın ne anlama geldiğini keşfetmiştim ve artık onun bir parçası olmak istiyordum. Hakkımda ne düşündüklerini bilmiyorum ama herkes bana aileden biriymiş gibi davranıyordu. Bu garip gelse de, zaman zaman bana "Şu Arap" diye takı-

lan Zandra çok doğal buluyordu. Sokakta yürürken yere çöp düşürsem beni sertçe kolumdan çeker ve, “Onu yerden al,” derdi. “Artık İngiltere’desin.”

Bunların sevgi dolu takılmalar olduğunu biliyordum ama bir gün eve geldiğinde, “Rada!” -ismimi böyle telaffuz ediyordu- “Rada! Şu Arap da nereye yok oldu?” diye seslendi. “Haklısın, ben bir Arabım,” dedim.

Bana hayretler içinde baktı. “Ne demek istiyorsun?” diye sordu.

“Sadece bunun gerçek olduğunu, ben İngiliz değilim.”

Sert bir sesle, “Saçmalama,” dedi, “Sen sadece esmer tenli bir İngilizsin, o kadar.”

Bunu duymak hoşuma gitmişti ama yine de huzursuzdum. Onun bu tanımlamasının beni tam olarak anlatmadığının farkındaydım ama beni neyin tam olarak anlattığını da bilmiyordum. Ama şimdilik onunla tartışacak değildim. Beni bir İngiliz olarak görmesi yeterliydi.

Tıp fakültesindeki ikinci yılımda, uzmanlık sınavlarını verene kadar grubumuzu oluşturacak öğrencilerle bir araya geldim.¹ Sadece onu kız olan altmış öğrenciydik. Cinsler arasındaki bu dengesizlik o zaman için oldukça normaldi ve yalnızca tek bir İngiliz Tıp Fakültesi, Londra’daki Royal Free, kadınlar için özel giriş politikası uyguluyordu. Altmış öğrencinin içinde bir avuç yabancı vardı, benden başka bir Filistinli daha vardı. Onunla arkadaş olduk ama en azından benim için, bu müşterek kökenlerimizden ötürü olmadı.

O zaman, bütün bunlardan uzaklaşmıştım. Bu, lise yıllarımdan beri, İngilizlerin Filistin konusundaki yaygın bilgi-

1) Tıp öğrencilerinin, tıp eğitiminin bu ikinci aşamasında derslere başlaması daha normaldi. Ben bir yıl önce birinci aşamayı tamamlayan küçük azınlık arasındaydım.

sizliğiyle de örtüşüyordu. Bunun farkında olduğum için bana nereli olduğum sorulduğunda çekinerek, “Ortadoğu-da bir yer,” diye yanıtlıyordum. Oysa İsrail her zaman var olmuş gibi kamuoyunun aklına sağlamca yerleşmişti. Ama neredeyse tek bir Yahudiyle bile karşılaşmadığım Bristol’de bütön bu konu anlamsız görünüyordu. Tıp öğrencisi arkadaşlarımın arasında hiç Yahudi yoktu; Anatomi Bölümü Başkanımız Profesör Joffey dışında, öğremenlerimizin arasında da yoktu.

Zaten Ortadoğu’daki olaylarla ilgilenmiyordum ve genelde Araplardan uzak duruyordum. Üniversitede, aralarında birkaç Arabin da olduğu bir Uluslararası Öğrenci Derneği vardı. Öğrenci yemekhanesinde onlarla karşılaşıyordum ve bazıları benimle konuşmaya yelteniyordu. Ama hepsine öyle kötü davranıyordum ki, bir daha yanıma yaklaşmak için büyük cesaret gerekirdi. Bir keresinde, tıp faköltesini ziyaret eden Mısırlı bir doktor oruç tutup tutmadığımı sorduğu zaman ona Merih’ten gelmiş gibi bakmıştım.

Yüzümdeki ifadeyi görünce, “şey, Ramazan da,” diye kekelemişti. “Ben sandım ki...” diye cümleinin sonunu getirememişti. Tepeden bakan bir tavırla, “Hayır, tutmuyorum,” demiştim. Asıl sinirime dokunan aramızda ortak bir bağ olduğunu sanmasıydı, sanki bilinçlenmiş bir İngiliz olan ben onun gibi basit bir Arapla bir tutulabilirmişim gibi. Nasıl oluyordu da aramızdaki farkı görmüyor ve beni sadece bir başka can sıkıcı Müslöman sanıyordu? Bundan sonra bir daha benimle konuşmaya kalkışmadı.

Hevesle üniversite hayatına atıldım. İngiltere 1960’lı yılların eşiğinde heyecan verici bir yerdi. Başbakanın, “Hiç bu kadar iyi olmadınız,” diyen önlü sloganı bir gerçektir. Ekonomi gelişiyordu ve ölkö savaşın sonundan beri görmediği bir refaha kavuşmuştu. Pop müziği, 1950’li yılların sonlarına doğru ortalığı kasıp kavuran ve ağabeyimi de cezbeden

“rock and roll” ılgnlığını daaşımtı. 1962 yılında ortaya çıktıkları zaman Beatles’a hayran olduk. Ben de diğeri İngiliz gençleri gibi onların şarkılarını söyleyip mırıldanıyordum. Farklı olduğumu düşünmüyordum ve her bakımdan İngiliz yaşıtlarım gibi olmak istiyordum. Zandra bana çok daha eski bir devrin şarkıcıları olan Frank Sinatra ve Ella Fitzgerald’ın plaklarını dinletince onları da hiç ayırım yapmadan benimsedim.

Tanıdığımız kızların çoğı, uzun süre sevgili olmayı veya evlenmeyi beklemeden erkek arkadaşlarıyla yatıyordu. Hatta bazıları “birçok erkekle yatıyordu”, 1960’lı yıllarda bu, iki erkek arkadaşın olması demektir. Zandra ile böyle kızları belirleyebileceğimize inanıyorduk. Hemen hemen hepsi sanat öğrencisiydi ve erkeklerle “düşüp kalkan” bir havaları vardı – dümdüz, uzun saçları, aşırı boyanmış gözleri, soluk dudakları ve yorgun yüz ifadeleri vardı. Hepsi sigara ve koyu sütsüz kahve içiyordu. Yetiştirilirken bana aşılana cinsel yasaklardan kurtulmakta kararlı olmama rağmen bu tavırları yine de şok edici buluyordum, ama ölse de bunu itiraf etmezdim. Ayrıca Zandra ile sigara içmeye başlamıştık; ben daha çok partilerde seçkin görünebilmek için başlamıştım. Heyecan verici ve olgun bir izlenim verebilmek için sigaramdan acemice nefesler çekerdim. Birkaç ay sonra doğru dürüst sigara içmeyi öğrendim ve herkes gibi ben de tiryakisi oldum.

Artık giysiler ve moda daha ilginç olmuştu. Eteklerimizin boyunu giderek kısaltarak modaya ayak uyuruyorduk. Giydiğim zaman topallasam da çok yüksek topuklu ayakkabılar aldım. Saçımı diğeri kızlar gibi modaya uygun kabartabilmek için uzattım. Başımın üstünde kocaman bir kubbe gibi durana kadar krepe yapıp kabartıyordum ve çenemin hizasında ya içeri ya da dışarı kıvrıyordum. Dağılması için de saçımı saman gibi sertleştiren bol sprey sıkıyordum.

Mini eteklerle birlikte naylon külotlu çorap modası çıktı. Benim gibi baskı altında büyütölmüş bir genç kadın için daha cazip bir giysi hayal edilemezdi. Jartiyerler ve çoraplar geçmişe gömüldü. Artık jartiyeri arkadan kancalamak veya çorabın üst kısmını baldırlarda jartiyere tutturmak için uğraşmak veya buz gibi rüzgârın eteğin altından iç çamaşırına kadar işlemesi geçmişte kalmıştı. Çorabın arkadaki çizgisi benimkiler gibi yana kayıyor mu yoksa düz duruyor mu diye endişelenmeye de artık gerek yoktu. Külotlu çorap daha sıcak tutmakla kalmıyor, aynı zamanda etek yukarı tırmanırsa çirkin bir görünüm de engelliyordu. Artık utanç duymadan bacaklarımı sergileyebiliyordum.

Tutucu bir şekilde büyütölmüş benim gibi Müslüman Arap bir kızın bir karış mini etekle ve bol makyajla ne işi var, diye hiç merak ettim mi? Filistin'de kalmış olsaydık bu kadar özgür olabilir miydim? Bunları düşündüysem de bu düşünceler bilinç düzeyinin o kadar altında kalmış olmalı ki, farkında bile olmamışım. Çünkü o zamanlar, "esmer tenli bir İngiliz kızı" olduğuma gerçekten inanıyordum.

Bu arada Zeyyat İskoçya'dan -benim için gerçekliğini giderek yitiren- eve dönmüş ve bir danışman mühendislik firmasında iş bulmuştu. Yazın mezun olmuştu ama aileden kimse mezuniyet törenine katılmamıştı. Annem, "İskoçya mı?" demişti. "Bu dünyanın öbür ucuna gitmek gibi bir şey." Ama tekrar evde yaşamak üzere dönmesine sevinmişti; Siham gittikten sonra yalnızlık çekiyordu.

Ama aynı zamanda sokağın altına yeni taşınan Filistinli komşularla da ilgilenmeye başlamıştı. Londra'ya her gittiğimde onu biraz daha komşuların sorunlarına dalmış ve İngiltere'de olduğu gerçeğinden kopuk yaşadığını görüyordum. Bunlar, karmaşık ve mutsuz bir ilişkileri olan evlenmemiş bir çiftti. Ciryis adındaki erkek Hayfalıydı. Şehrin 1948'de elden çıkmasından sonraki sürgünün ilk yıllarında

birçok Filistinlinin yaptığı gibi o da Kıbrıs'a kaçmıştı. Neşeli ve zeki bir adamdı, babamla Filistin'den tanışıyorlardı ve bu tanışıklığa dayanarak sokağımızdaki bir evin üst katına taşınmıştı.

Kısa bir süre sonra, Sophie adlı bir başka Filistinli, ondan bir köşe ileride bir oda tutmuştu. Dedikodulara göre ona yıllardır âşıktı ve her gittiği yere peşinden gitmişti. Kıbrıs'ta bir ara birlikte yaşamışlardı, bu onlar gibi Hristiyan Filistinliler için bile duyulmadık bir şeydi. Ama sürgünün kargaşasında dikkatleri pek çekmemişti – ailesinin ve müstakbel damat adaylarının dikkatinden hiç kaçmadığı ise kesindi. Doğru düzgün bir evlilik umudu bile olmadan kendini onun için feda ettiği söylenebilirdi. Yine de, birlikte yaşadıkları yıllar boyunca Ciryis onunla evlenmemişti ve BBC'deki işi bulunca onu bırakıp Londra'ya gelmişti. Ama geçmişte olduğu gibi Sophie'den kurtulamamıştı ve kadın onu izlemişti.

Fırtınalı bir ilişkileri vardı ve her ikisiyle de dost olan annem çoğu zaman arabulucuk yapmak zorunda kalıyordu. Fuat ve Edip Huri gibi diğer Hristiyan Filistinli dostlar da olaya karışmıştı. Kısa zamanda, genelde her pazar Sophie'nin pişirdiği öğle yemeğinde bir araya gelen yakın, küçük bir grup oluşturmuşlardı. Ciryis'in masrafları karşıladığı Sophie'nin de emeğini ortaya koyduğu söyleniyordu ama adamın hâlâ onunla evlenmeye niyeti yoktu.

Annem, “Ne aptal bir kadın,” diyordu, “böyle bir adam için hayatını mahvediyor. Saygınlığını yitirmeden küçük kız kardeşi Marie ile birlikte yaşayabilirdi.”

Öyküyü dehşet verici olmaktan çok eğlenceli bulan babam, “Bunu ona önerdin mi?” diye sordu.

Annem, “Tabii ki önerdim. Ama dinler mi sanıyorsun?” diye homurdandı.

Babam, “Zavallı kadın,” dedi. “Onun için o kadar çok fedakârlık yaptı ki, olduğu yerde kalması belki daha iyi.”

Annem de aynı fikirdeydi. Aslında Filistin'den bildiği komşuluk ilişkilerini yeniden canlandırdığı için bu durum onun için bir şanstı. Artık tek yapacağı şey sokağın aşağısına doğru yürüyüp, Sophie'yi her zaman bulabileceği, Ciryis'in dairesinin zilini çalmaktı. "Yukarı gel de bir kahve iç," diye seslenirlerdi ve annem tıpkı Filistin'deki gibi dostça bir sohbet için onlara katılırdı. Ama her zaman dostça davranmıyorlardı. Ciryis'in grubundakiler çoğunlukla önemsiz şeyler yüzünden sık sık darılıyorlardı. Bu kavgaları çok ateşli olabiliyordu ve günlerce hatta haftalarca küsüyorlardı.

Bir gün, Edip Huri'nin kayınpederi konusunda feci bir kavga çıktı. Hurilerle Fuat, Ciryis'in dairesinde haftalık pazar öğle yemeğini yemek üzereydiler. Sophie sabahtan beri yemek pişiriyordu ve Edip telefon edip Hayfa'daki kayınpederinin ölüm haberini aldıklarını söyledi. Ciryis ona başsağlığı diledi ama Edip'in karısıyla konuşmayı ihmal etti. Sophie daha sonra onunla konuştuğu zaman soğuk davrandığını fark etti. Edip de bu tutumu sürdürünce bütün ilişkileri sona erdi.

Ciryis tarafından bu soğukluğun nedenini bulmakla görevlendirilen Fuat, "Edip, neler oluyor?" diye sordu. Diğeri, "Ciryis'in karıma hiç saygısı yok," diye cevap verdi. "Başsağlığı dileklerini kişisel olarak iletecek kadar nezaketi yok. Bu bir hakarettir. O artık bizim dostumuz değil."

Onu yatıştırmaya çalışan Fuat, "Yapma canım," dedi. "Bunu bu kadar ciddiye alma. Babası ne de olsa yaşlı bir adamdı."

Edip, "Ne?" diye hıncını Fuat'a yöneltti. "Sen de mi karıma hakaret ediyorsun? O zaman sen de dostumuz değilsin!"

Neyse ki, kavganın kesinlikle dışında kalacak kadar tarafsız biri olarak tanındığı için hepsinin annemle dostluğu sürdü. Londra'ya gittiğimde herhangi biriyle konuşmadan ön-

ce son durumu öğrenmeye özen gösterirdim, çünkü diğerlerini incitmiş birini övmek onları sinirlendiriyordu. Anne-me, “Anlat bakalım,” derdim. “Yolun aşağısındaki durum ne merkezde?” O da gülüp son gelişmeleri bana anlatırdı. O günlerde ilk İngilizce-Arapça sözlüğünü hazırlayan babam için bu günlük bültenler dinlendirici oluyordu.

Bir yabancı olanları duysa bu kavgalara şaşıp kalırdı. O bunların Arap toplumuna özgü eğilimlerin belirtileri olduğunu bilemezdi. Geleneksel olarak iki grup darıldığı zaman herkes onları barıştırmak için kolları sıvardı ve çoğu zaman en acı kavgalar göz açıp kapayana kadar en sıcak ilişkilere dönüşürdü. Buradaki fark, grupları barıştıracak daha büyük bir topluluğun olmamasıydı, bu yüzden de anlaşmazlıklar büyüyüp sertleşiyordu.

Siham’la mektuplaşıyorduk. Önceleri Londra’yı tahmin ettiğinden daha çok özlemişti. Mektuplarında “The Archers”ı dinlemek, pazarları *The Observer*’ı okumak veya akşamüstü çay içmek istediğini yazıyordu. Festival Hall’de konserlere gitmeyi, Üçüncü Programı dinlemeyi, hatta yerel kütüphanemize gitmeyi özlüyordu. Onun Londra’da yaşayıp da hiç sözünü etmediği bütün diğer deneyimleri düşündüm, burada bir genç kadın olarak yaşadığı özgürlük, edindiği erkek arkadaşlar, bağımsızlık. Annemle babam birer liberalizm örneği değildi ama genç bir kadın olarak Şam’da ona uygulanacak boğucu kısıtlamalarla karşılaştırıldığında onun hayatına pek karışmamış sayılırlardı. Oraya yerleşmesi iki yıl aldı. Kamu laboratuvar sevisinde kim-gayer olarak bir iş buldu ve sonunda, Şam’daki bütün aileyle yakın ilişkilerini sürdürdüğü amcamın evinde mutlu olduğunu yazdı.

İlk gittiğinde Tulkarim’deki ailemizi de ziyaret etmişti. Büyükbabam 1953’te ölmüştü ve evinde şimdi Zübeyde halle, babamın ikiz kardeşi Hüseyin ile ailesi yaşıyordu. Zü-

heyir ile Azize Kuveyt'te devlet eğitim bakanlığında görev yapıyordu. Kuveyt'in petrol ekonomisi hareketlenmişti ve Kuveytlielerin eğitim sistemi hızla kalkınan ekonominin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için her türlü yetişmiş elemana gereksinme duyuluyordu. Aralarında çok sayıda Filistinlinin de bulunduğu binlerce yoksul düşmüş Arap, yeni zenginleşen bu ülkeye hayatını kazanmak için üşüşmüştü. O ilk yıllarda, daha sonraki modern konfor sağlanmadan önce, Kuveyt berbat bir yerdi. Ancak ekonomik durumu çok bozuk olanlar Kuveyt'in acımasız yazlarına ve sağlıksız nemli havasına dayanmayı göze alabiliyordu. Züheyr, iyi eğitimi sayesinde iyi gelirli, üst düzey bir iş bulabileceğini söyleyerek Siham'ı onlara katılmaya kandırmaya çalışmıştı. Ama o buna hararetle karşı çıkmıştı. "Ben ait olabileceğim bir yerde yaşamak istiyorum," demişti. "Bunun için döndüm. Kuveyt bu planın neresine uyuyor?"

Kuzenlerim Züheyr ile Azize, 1950'lerin başı.

Tulkarim'de kimse İsrail'den söz etmiyordu. Onun varlığından habersiz görünüyordlardı ve İsrailileri -onlar hâlâ Yahudi diyorlardı- sadece 1948'de İsrail'in ele geçirdiği Hicaz hattındaki trenlerde yolculuk yaparken görüyorlardı. Bu demiryolu hattı şimdi Batı Şeria ile İsrail'in arasındaki sınırı oluşturduğu için, oradan geçen trenleri, yalnızca o bölgedeki tarlalarda çalışanlar görebiliyordu. Bunun dışında hayat normal görünüyordu, amca ve halalarımız günlük işleriyle uğraşıyorlardı. Siham oradan ayrılmadan önce Kudüs'e de gitmiş.

Yalnızca Eski Kudüs'le en yakın çevresi Arapların elinde kalmıştı. Eski okulumuzun bulunduğu Şeyh Cerrah'a gitmiş ve orada yürümeye çalışırken kendini, her iki tarafında ağır silahlarla donanmış askerlerin durduğu dikenli telle çevrilmiş yıkıntıların yakınında bulmuş. Bu, Kudüs'ün iki bölümünü, Ürdün yönetimindeki batı bölümü ile İsrail'in işgali altında olan doğu bölümünü ayıran sözüm ona Mandelbaum Kapısı'ydı. Korkusuzca dikenli tellere yaklaşmış ama Ürdünlü asker sertçe geri çekilmesini söylemiş. "Ama ben öbür tarafta yaşıyordum," diye karşı çıkmış. "Sadece ziyaret etmek istiyorum." Asker, "Geri çekil! Sorun istemiyoruz," diye bağırılmış.

Bana bu olayı yazdığı zaman hiçbir şey hissetmediğimi anımsıyorum. Bende hiçbir anı veya duygu uyandırmamıştı. Mektubu anneme çevirdiğim zaman, o içini çekerek, "Yaptıkları için Allah Yahudileri kahretsin," dedi. Ben de ondan böyle bir söz beklerdim zaten çünkü çocukluğundan beri evimizde her Filistin, Yahudi veya İsrail sözüne kederli veya öfkeli laflar eşlik ederdi. Bütün bunlardan çok uzak olduğum ve aynı duyguları paylaşmadığım için, Bristol'e gidip kendi hayatıma dönmek için can atıyordum.

Tıp öğrencisi arkadaşlarımdan biri, “Hey! Bedenimi isteyen var mı?” diye seslendi. Kızlardan biri kabaca gülerek, “Vajinama ilgi duyan kimse var mı?” diye sordu. Bu sözler teşrih salonundakileri şoka sokmak için söyleniyordu. Her kadavra çoğunlukla dört kişi tarafından paylaşıldı ve öğrenciler bu dört kişiyi bir araya getirmeye çalışıyordu. Bedenlerin bazıları erkek bazıları dişi olduğu için sıra “üreme organlarına” gelince bir cins bedenin üstünde çalışanların bir diğer cinse geçmeleri gerekiyordu. Meslektaşlarımdan mi-zah anlayışını pek beğenmiyordum; aslında diğer özelliklerini de beğenmiyordum.

Bu, meslektaşlarımı sevmediğim kadar zorla sürdürdüğüm tıp eğitimine de karşı çıkışımdan kaynaklanıyordu. Er-

kek öğrencilerin hepsi küstah, kaba ve terbiyesizdi. O zamanlar, İngiliz tıp fakültelerinde içki, futbol ve hemşirelerin peşinden koşmaktan ibaret olan bir maço alt kültürü yaygındı. Buna karşın, kız öğrenciler sevimsiz özgür kadınlar, akşamdan kalan erkeklerin sonradan kullanacağı ders notlarını tutan can sıkıcı ineklerdi. Erkek öğrencilerin kız meslektaşlarına cinsel ilgi göstermesi ender rastlanan bir olaydı.

Bu alt kültür Bristol'de çok yaygındı. Erkek öğrencilerle şakalaşan ve biz kızların yanında kendilerini rahatsız hissedenden hemen hemen hepsi erkek olan öğretmenlerimiz de bu kültürü zenginleştirirdi. Öğretmenlerden memnun olmayanlar da vardı ve ben meslektaşlarımla arasında küçük bir arkadaş grubu kurmayı başarmıştım. Bunların hepsi yabancıydı, Pakistanlı Zarin Han, Filistinli Suphi Zabaneh ve Güney Afrikalı Cleeve Mathews. Kızların arasında da arkadaşlarım vardı ama o zamana kadar hayatımın hemen hemen tümünü kızlarla birlikte geçirdiğim için onlar o kadar ilgimi çekmiyordu.

Kimse o zamanlar bizleri yabancı diye tanımlamazdı. Etnik farklılıkların ayırıcılığına olduğumu hiç hatırlamıyorum. Her ikisi de simsiyah, biri Afrikalı biri de Seylanlı (o zaman böyle anılıyordu) iki arkadaşımız vardı. Ama görebildiğim kadarıyla kimse bu yüzden onlara karşı önyargılı davranmıyordu. İngiliz arkadaşlarım bende gördükleri farklılıkları "seçkin bir Londralı" olmama bağlıyorlardı ve hiçbiri Arapça konuştuğumu bile bilmezdi. 1948 yılına kadar ailesinin yaşadığı Ürdün'den Londra'ya gelen Suphi ise hepsinin aklını karıştırıyordu. Bunun en büyük nedeni Hristiyan olmasıydı ve kimse Hristiyan Araplar olduğunun farkında bile değildi. Bu beni çok sinirlendiriyordu. Birçok kimsenin gizliden buna inandığından kuşkulandığım için, "İsa'nın İngiliz olduğuna inanmıyorsunuz değil mi?" diye sorardım. Bu yüzden kimse

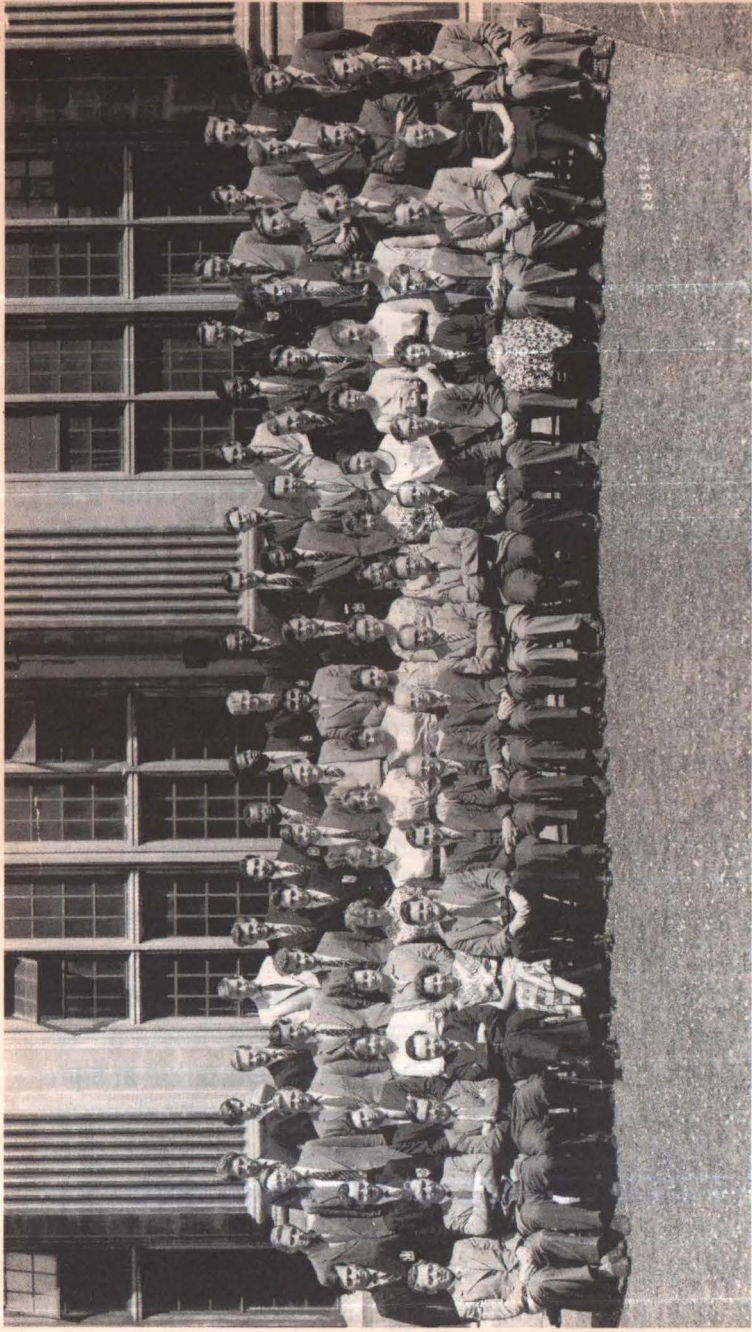
Suphi'yi nereye koyacağını bilemiyordu ve o yabancılara benzer yönleri olan, fahri bir İngiliz vatandaşı sayılıyordu.

Bu arkadaş çevresinin kıyılarında John Thornley adlı bir öğrenci vardı. Askerliğini yaptıktan sonra orduya katıldığı için bizlerden daha büyüktü. Eğitim masraflarını ordu karşılıyor, ona aylık veriyordu; o da bunun karşılığında doktor çıkınca orduda görev yapacaktı. Mali durumu bizlerden çok iyiydi; bir otomobili vardı ve hep çok şık giyinirdi. Başlangıçta esmer, ağırbaşlı yakışıklılığını fark etmek dışında onunla pek ilgilenmemiştim. Cleeve, bir keresinde, onun *Uğultulu Tepeler* romanındaki Heathcliff'i andırdığını söylemişti. Kahverengi gözleri ve koyu renk saçlarıyla onun İngiliz olduğuna inanmak güçtü.

Oysa Bath yakınlarında oturan tipik bir İngiliz çiftçi ailesinin çocuğuydu. Sakin ve ciddi bir öğrenciydi ve bizimle arasına mesafe koyduğunu düşünürdük. Görünüşte birbirimizden çok farklıydık. Ben canlı ve konuşkanım, o ise sustu ve paylaştığımız ilgi alanı da yoktu. Onun arkadaşları bizim sınıfın ilginç olmayanları arasındaydı. Yine de, bana oldukça yoğun bir ilgi göstermeye başladığı zaman bu çok hoşuma gitti ve ona tutuldum çünkü o sınıfın en yakışıklı ve en olgun öğrencisiydi.

John'un bir yabancıya benzemesi hatta bir Arap bile sayılabilmesi ama aslında böyle olmaması benim için çok önemliydi. Çünkü o zamanlar bir Arap'la cinsel ilişkiye girmek benim için aya gitmek kadar olanaksızdı. Böyle bir erkekle herhangi bir yakınlık kurmak asla dayanamayacağım bir şeydi. Londra'da ailemle birlikte otururken ve cinsel bir macera yaşama olanağım çok sınırlıyken bu özelliğimin farkında bile olmamıştım. Ama şimdi Bristol'de deneme yapma özgürlüğüne sahip olunca bu ortaya çıkmıştı.

Benim gözümde bütün Arap erkeklerinin babama benzediğini fark ettim; bunlardan biri bana ilgi gösterirse bu

Bristol'de tıp okulundaki sınıfım (ben önden ikinci sıranın ortasındayım; John Thornley aynı sıranın sol ucunda.)

babamla cinsel ilişkiye girmek gibi olacaktı. Araplara duyduğum tiksinti ve birer cinsel eş olarak onları reddetmemin kökeninde bu yatıyordu. Arap toplumundan yıllarca yalıtılmış bir ailede büyüdüğüm ve ilk gençliğimde yakın olduğum Arap erkeklerini temsil eden yegâne kişilerin babam ile ağabeyim olduğu düşünülürse, bu akıl karışıklığı belki de o kadar şaşırtıcı değildi. Tutucu yetiştirilişim Arap olmayan erkeklere yakınlaşmamı da yasakladığı için, ilk gençliğimde Arapları bir eş veya âşık olarak hayal etmeye çalıştığım zaman babam önümdeki tek örnekti. Bu yüzden, bütün Arap erkeklerini tehlikeli ve yasak olarak görmem ve böyle bir ilişkinin düşüncesinin bile beni tiksindirmesi şaşırtıcı sayılmamalıdır.

Londra'daki Yahudi arkadaşım Patricia geleceği parlak bir mesleği olan Melvyn adlı -annesinin dediği gibi "iyi bir Yahudi çocukla"- bir fizikçiyle nişanlanmıştı. O hep Patricia'nın bunu başaramayacağından korkmuştu. "Yahudi usulü yemek yapamazsan nasıl koca bulursun bilmiyorum," diye homurdanırdı. Melvyn akli başında ve zekiydi ama biraz soğuktu, Patricia'nın canlı, sıcakkanlı tipiyle uyuşmayacak gibiydi. Onunla neden evlenmek istediğini pek kavrayamamıştım, Londra'ya gittiğimde bunu anne ve babasına söyleyince, annesi, "Bir kız eninde sonunda evlenmelidir. Tanrı'nın izniyle sen de evleneceksin. Fazla uzatma yoksa sen de bütün o yaşlı kızlar gibi evde kalırsın," demişti. Patricia'nın babası beni yanağımdan öperek, "Saçma!" dedi. "Böyle güzel bir kız onları başından kovalamak zorunda kalacaktır. Tabii," diye bana göz kırptı, "klinikliği yönetmekten buna vakit bulabilirse!" Tıp eğitimine başladığımdan beri beni her gördüğünde, "Kürtaj işi nasıl gidiyor?" diye selamlar olmuştu. Bu 1967 tarihli Kürtaj Yasası'ndan önceydi ve yasadışı kürtajlardan çok para kazanmak mümkündü.

Patricia'nın düğünü 1962 yılının Haziranı'nda oldu ve ben düğün için özel olarak Londra'ya geldim. Bristol'e gittiğimden beri ilk kez tekrar Yahudilerle birlikte oluyordum. Davet çok lükstü ve Aziz John Wood'un özel bir salonunda yapıldı. Patricia'nın, birçoğunu tanıdığım bütün ailesi ve bütün arkadaşları oradaydı. Bir süredir görmediğim kız kardeşi Claire de kocasıyla gelmişti (o da sonunda "iyi bir Yahudi çocukla" evlenmişti). Çok şık bir tayyör giymiş ve saçlarını aşırı kaptırmıştı. Damadın ailesini ve arkadaşlarını da kapsayan davetlilerin sayısı yüzden fazla olmalıydı. Ben de çoğunu tanımadığım bu arkadaşların arasına oturtulmuştum.

Çevremdeki sohbet arasında Eskenazi dilinde konuşulduğunu duyuyordum ve birden kendimi huzursuz hisset-

Patricia, iki yanında annesiyle babası ve sağ uçta ben. 1962'deki düğün töreninde.

tim, burada bir yabancıydım. Birden Golders Green’de geçen çocukluğuma rağmen daha önce hiç bu kadar büyük bir Yahudi topluluğuna karışmamış olduğumu fark ettim. Zihnimde -bu tümüyle kendi zihnimdeydi- birden kendimi tehdit altında ve güvensiz hissettim. Akrabaları, beni ve ailemi evimizden yurdumuzdan kovmuş insanların arasında oturuyordum. Bundan sonra olacakları düşündükçe geriliyordum.

Hepimiz bize ayrılan yerlere oturunca ve yemek başlamadan önce toplantıyı yöneten kişi ayağa kalkmamızı istedi. Bunun bir konuşma veya kadeh kaldırma için olduğunu düşünerek ben de diğerleriyle birlikte kalktım. Ama birden İsrail milli marşının ilk notaları salonu doldurdu. Dehşete kapılmıştım. Öfke içinde, nasıl böyle bir şey yaparlar, diye düşünüyordum. Ben nezaketen unutmaya çalıştıkça sanki onlar Filistinli kimliğimi boğazımdan aşağı tıkıyorlar ve tepki vermem için beni kışkırtıyorlardı. “Marş boyunca ayakta kalamam. Oturmalyım,” diye düşündüm. Ama çevreme bakınca çok ihtiyar olup da zar zor ayakta durabilenler dahil herkesin ayakta olduğunu gördüm ve oturmaya utandım. Böylece, kendimi görünmez kılmak istercesine masaya doğru eğilerek ve içimden korkaklığıma söverek ayakta durdum.

Toplantıyı yöneten daha sonra herkesten İsrail için kadeh kaldırmasını istedi. En azından bunu yapmadım. Çevremde havaya kalkan kadehleri ve “İsrail!” nidalarını duyunca hayretler içinde kaldım. “Bunu niye yapıyorlar?” diye düşündüm. “Bu iki İngiliz’in evlendiği bir tören, yabancı bir devlete destek mitingi değil ki!” O salondaki herkes Romen, İngiliz veya Doğu Avrupalıydı; hiçbiri İsrailli değildi. Hepsi İngiliz vatandaşıydı ve şimdi İngiltere’de oturuyordu. Oysa şimdi vatanını terk etmiş kişiler gibi başka bir ülkenin milli marşını kutluyorlardı. Acaba gerçekten kim olduklarını biliyorlar mı ve İngiltere’nin göbeğinde İsrail’in milli marşını

çalmanın önemini kavıyıyorlar mı, diye düşünmekten kendimi alamadım. Daha sonra sorduğumda Patricia, “Bu moda oldu,” dedi. “Herkes bar mitzvah ve düğünlerde bunu yapıyor. Bence bir anlamı yok.”

O yılın başlarında Siham, amcam vasıtasıyla ona yakınlaşan, İsam Kemal adında Filistinli bir mühendisle evlenmişti. Ailesi Kudüslüydü ama 1948 göçünde Lübnan’a gitmişlerdi. Şam’da oturan ablası Siham’ı görmüş ve ona uygun bir eş olacağını düşünmüştü. Ebu Salma amca kabul etmesi için Siham’a baskı yapmamış ve kendi kararını vermekte onu serbest bırakmıştı. Çift birbirlerinden hoşlanmış ve birkaç ay içinde evlenmeye karar vermişti. Anne ve babama mektupla durumu bildirmişti, amcam da damat adayının saygın biri gibi görüldüğünü yazmıştı. Babam bundan sonra onlara hayır duasını verdi ve Siham 1962 yılının Nisanı’nda Şam’da evlendi.

Bu şeriata uygun olarak yapılan bir evlenme töreniydi ve bir yanda damatla iki tanığı, diğer yanda gelinle iki tanığı toplar ve evlilik anlaşmasını imzalarlardı. Anlaşma çeyiz ve gelinin güvence parası gibi konuları kapsardı. Bu sonuncusu, ileride onu boşamaya veya terk etmeye kalkarsa damadın ödemeyi vaat ettiği paraydı. Bu tutar hem kendi mali durumunu hem de geline verdiği değeri yansıtırdı. Siham için bu tutar, o zaman için iyi para olan 10.000 Suriye lirası olarak belirlenmişti. Bu sırada, damat çoğunlukla geline bir hediye, geleneksel olarak altın takı verirdi. Bu altının para yerine verilmesi eskiden kalma bir töreydi. Kadın bunu vaat edilen güvence parasının ödenmemesi halinde parasal bir garanti olarak saklardı. Ablamın düğün hediyesi pırlanta bir tektaş yüzüktü.

Bundan sonra temmuz ayında düğün yaptılar. Yasal anlaşma çiftin karı koca sayılması için tek şart olduğundan herhangi bir ek tören isteğe bağlıdır ve anlaşma yapıp imzalandıktan sonra istenilen zamanda yapılabilir. Düğünler geleneksel olarak çok eğlenceli ve şık olurdu. Ama Siham yakın arkadaşlar arasında amcamın evinde basit, yemekli bir parti yapılmasını istemiş. Her iki olaya da katılmadık. Bu evde konuşulmadı bile ve ben Bristol'de haber beklerken, ailemin ya nisan ya da temmuzda Şam'a gitmeye niyeti olmadığını anlayınca çok şaşırdım.

Siham ve İsam düğün törenlerinde.

Babam seyahat masraflarının gelmemize engel olduğunu yazınca Siham hayal kırıklığına uğramıştı, annem ise hiçbir şey söylemedi. Siham sonunda bunu garip bir hastalığa bağladı. Ama ben her ikisinin de doğru olmadığını görebiliyordum ve onun evliliğiyle ilgili babamın dile getirmediği bir karşıt görüşün bu davranışa yol açabileceği-

ni düşündüm. Daha sonra bu evliliği onaylamadığını söylemişti. Acaba Arap dünyasına geri dönerse orada karşılaşacağı ve kaçınmak istediği açmazdan mı çekiniyordu, belki de, oradaki yaşamın belirsizliğiyle sürgün yaşamının güvenilirliği arasındaki seçimle yüzleşmek istemiyordu. Belki de, kızının tersine yurdunu terk etmenin utancını duyumsamak istememişti.

Kimbilir, belki annemin de kendine göre nedenleri vardı? İngiltere'deki yaşamı reddetmesine rağmen burada onu mutlu eden bir şeyler bulmuştu. Filistin'de babamın dostlarını ağrlamak, ev işlerini görmekle yükümlü bir ești sadece, kendine ait bir kimliği yoktu. Kudüs'teki evimizde resmen kaç göç olmamasına karşın evin kadınlarının erkeklerle vakit geçirmesi törelere uygun değildi. Bu herkese uygulanan toplumsal bir kuraldı ve o da başka türlüşünü bilmediği için bunu kabullenmişti. Oysa burada, Londra'da kendi başına bir insandı, Arap topluluğu içinde seviliyordu ve onu annesi yerine koyan birçok bekâr Arap'la rahatça görüşebiliyordu. Bu ona itiraf edemeyeceği bir tatmin ve özgüven sağlıyordu. Şam'a gidip ailesini ziyaret ederse, ona dönmesi için baskı yapacaklarını görebiliyordu. Bu durum onu, bazı sevimsiz seçeneklerle yüzleşmeye zorlayacaktı. En azından, kendi kendini şımartması olarak sayılabilecek durumlar karşında suçluluk duyacaktı. O zamanlar, ona çok içerlediğim için, onun duygularını hiç anlayamadım, ama yıllar sonra geriye dönüp de zavallı annemin haline bakınca hüznünlü bir anlayış içimi kaplıyor. Düzeni bozulmuş yaşamının hüznünden bir kurtuluş yolu bulduğu zaman bile utanç ve suçluluk duygusu olmadan onun keyfine varamamıştı.

Bizi Londra'da ziyarete gelen Siham ile kocası gelecek için planlarından heyecanla söz ediyorlardı. Beyrut'a döner dönmez İsam'ın büyük bir mühendislik projesi üstünde ça-

lışacağı Somali'ye gideceklerdi. Aynı projede ağabeyime de bir iş bulmaktan söz ediyorlardı.

Siham'ın heyecanla konuşup planlar yapışını dinlerken kendimi aniden kötü hissettim. "Bizim" Siham bizi çok gerilerde bırakıp değişmiş ve bu özgüvenli, canlı kadın olmuştu. Özgüvenine ve kendi kimliğini rahatlıkla kabullenişine gıpta ediyordum. Anne ve babam İngiltere topraklarında Arap olma oyunu oynarken, ben çaresizlik içinde kendimi arada bir yere yerleştirmeye çalışırken, o gerçekten kendini bulmuştu. Büyürken Arap olmanın mihenk noktası anne ve babamdı; bu konularda her aşamada onlara başvururduk. Ama şimdi durum tersine dönmüştü. Doğu'ya dönüp bölgenin yaşamına katıldığı için artık özgün olan yalnızca oydu, biz zamanın ve hayatın akışının dışında kalmıştık. Anne ve babamın bunu anladığını pek sanmıyorum veya onlara anlatılsa da kendi üstün otoritelerine inatla sarılarak ilk ağızda reddedeceklerine inanıyorum. Ama benim için her şey apaçıktı, onunla eski ilişkimiz sona ermişti.

Bu gibi düşünceler, çözümlemeye başladığımı sandığım farklı kimliklerimin çatışmasını yeniden depreştirdi. Dönmeye can attığım Bristol'de beni rahatsız edecek bu gibi şeyler pek yoktu. Orada Zandra ve diğer arkadaşlarımla yaşadığım hayat varoluşçu bilmeceleer yaratmıyor ve psikolojik sorunlar çıkartmıyordu. Sorun Londra'da olmamdı. Londra'ya mümkün olduğu kadar az gitmeye karar verdim.

1963 yılının ilk ayları çok soğuktu. O yıl çok kar yağdı ve kışın en kötü aylarını Southmead Hastanesi'nin lojmanlarında geçireceğimiz için sevinçliydik. Danışman hocalarımız birbirinden farklıydı; birkaç tanesi iyi huyluydu ama çoğu kaprisli birer egoistti. En çok da, onar kişilik gruplar halin-

de yaptığımız çalışmalarda kaprislerini çekmek durumunda kalıyorduk. Tıp dünyası bir iletişim ağı ve kişisel tavsiye sistemi ile çalıştığı için onları kızdırmamak gerekiyordu, bu yüzden her sözlerini can kulağıyla dinlerdik. Hayali asistan hakkında anlatılan öyküler hepimizi korkutuyordu. Asistanlık süresini tamamlayan doktor, danışman hocasından şöyle bir tavsiye mektubu alır: "Doktor adı-neyse, son altı aydır benim asistanlığımı yaptığını söylüyor." Bir başka öyküde de tavsiye mektubu şöyleydi: "Bu adam altı ay kendini tatmin etmek için benimle çalıştı." Etkisi altında yaşadığımız korku yönetimi, bana çocukluğumun baskılarını ve yasaklarını anımsatıyordu.

Hastalar da en az bizim kadar bu tıp primadonnalarının insafına terk edilmişti. Bir çalışma grubunda kıdemli göğüs hastalıkları uzmanı Doktor Pearson'la birlikte çalıştığımızı hatırlıyorum. Aristokrat bir ailedenmiş gibi çok havalı ve şık giyinen biriydi. Uzmanlık dalı, çoğu kronik bronşitten şikâyetçi çok sayıda hastaya bakmasını gerektiriyordu. Onlara ailesinin hizmetkârlarıymış gibi davranıp, yalnız soyadlarıyla hitap edip, acılarına karşı kayıtsız kalmasına rağmen hepsi anlaşılmaz bir şekilde ona tapardı. Güçlkle hırıltılı nefes alan ve yürüyemeyecek kadar nefessiz kalan hastalardan biri halinden yakınacak olsa sert bir sesle, "Şikâyet etmenin yararı yok Smith!" -Jones veya Wilson- "Sonun yakın! Bunu biliyorsun değil mi?" derdi.

Ve onlar, "Teşekkür ederim, efendim, teşekkür ederim," diye cevap verirdi. Bir gün bizi vizite turunda yanında dolaştırırken ciğerine hava gitmeyen bir hastanın yatağının yanında durakladı. Hastanın nefes almasını sağlamak için göğsüne bir tüp takılmıştı. Tüp yatağın yanındaydı ve Doktor Pearson hastanın yanında durmuş bize durumunu anlatırken farkında olmadan tüpe dayandı. Ağırlığı hava akımını durdurdu ve zaten güçlkle nefes alan hasta zayıf bir sesle

itiraz etmeye başladı. Ama bize doğru bakan ve sorunun farkında olmayan Doktor Pearson bunu kulak asmadığı şikâyetlerden biri sandı.

“Sus, Dickson, aferin. Yaşadığın için mutlu olmalısın, değil mi?” Ama adamın sıkıntısı arttı ve yüzü morarmaya başlayınca daha fazla suskun kalamadık. Danışman doktorların sözünü kesmek veya yanlışlarını düzeltmek bize düşmediği için aramızdan biri çekinerek, “Efendim,” dedi. “sanırım hastanın tüpü sıkışmış.” Doktor Pearson bunu duyunca sıkışan tüpe baktı ve zarif bir şekilde yatağın yanından sıçradı ve hemşirelere seslendi. Hasta kendine gelince başını okşayıp, “Çok üzgünüm, yaşlı dostum. İstemedim oldu. Şimdi daha iyisin, değil mi?” dedi. Ve adam hiç öfkelenmeden başını sallayarak hepimizi şaşırttı.

Aynı kış, Southmead’de aramızdan birkaç kişi gebelik ve doğum grup çalışmasına katıldı. Gece gündüz her saatte orada olmamız gerektiği için hastanede kalıyorduk ve bebeklerin her nedense gece yarısı doğmaya meraklı olduğunu öğrendik. Benim grubumda iyi arkadaşlarım Cleeve ile Suphi, bir de John Thornley vardı. İçinde yaşadığımız odalar karton kalınlığında bölmelerle birbirinden ayrıldığı için büyük bir odada birlikte yaşıyor gibiydik. İşte bu yakınlık sayesinde, John için uzaktan duyulan bir ilgi, benim için ise iltifat görmekten ibaret olan ilişkimiz gelişti. Southmead’den ayrıldığımızda John’la çıkmaya başlamıştık.

Onunla çok iyi vakit geçiriyordum; cömertti ve tam bir centilmen gibi davranıyordu. O zamana kadar hep beş parasız öğrenciler veya dar bütçeli çocuklarla arkadaşlık etmiştim. Bir hanımefendi muamelesi görmek benim için yepyeni bir deneyimdi. Beni kırsal kesimdeki pub’lara ve lokantalara götürüyordu. Bunlar genelde, Bristol’ün dışında kırsal alanda, *Yüzüklerin Efendisi*’ndeki eyaleti hatırlatan Chipping Sodbury, Chipping Norton ve Norton St

Philip gibi isimleri olan lokantalardı. O zamana kadar yalnızca fotoğraflarda gördüğüm bu küçük köy hanları İngiliz kırsal alanının pub geleneğinin en güzel örnekleriydi. Çoğu, damı sazla kaplı veya sarmaşıklarla sarılı eski taş binalardı ve meşeden kirişleri olan salonlarında geniş şömineler yanardı.

Hiçbir şey, Tulkarim, Katamon, Kudüs ve Şam'a ait anılarımdan daha farklı olamazdı. Ama bunlar beni büyüledi ve kendimi İngiltere'ye yakın hissetmeme neden oldu. Yeni yaşamım beni öylesine heyecanlandırıyordu ki, onun pek konuşmadığını fark etmeden John'a bir dolu şey anlatıyordum. Böyle birkaç geziden sonra bir pazar günü beni ailesine tanıştırmak için öğle yemeğine davet etti.

Bristol-Bath yolundan biraz ileride, bir bölümü on sekizinci yüzyıldan kalma, eski bir çiftlik evinde oturuyorlardı. Geniş çim alanlara ve bir gül bahçesine açılan uzun gri bir binaydı. Bunların arkasında alçak tepeler ve çayırlar gözün görebileceği yere kadar uzanıyordu. John'un şimdi ölmüş olan babası çevredeki tarlaları ekip biçmişti, inek, koyun ve tavukları vardı. Her ikisi de çiftçi olan ve evleri yakında olan iki erkek kardeşi babalarının işini devralmıştı. Ailede profesyonel bir meslek sahibi olacak olan yalnızca John'du ve annesinin gözbebeğiydi. Evini ilk gördüğümde çok sevimli ve tipik bulmuştum. Annesi beni sevgiyle bahçede karşıladı. Benim hakkımda ona ne söylediğini bilmiyordum ama bana eski bir dostmuşum gibi davrandı. Büyük göğüslü iri bir kadındı ve yüzü ince kırışıklarla kaplıydı. Tam anlamıyla anaç bir kadındı ve ilk andan itibaren beni âdeta kanatlarının altına aldı.

John yemekten önce köpekleri dolaştırmayı önerdi. Korunun içinden yürüdük. Gökyüzü bulutlarla kaplıydı, hafif bir rüzgâr esiyordu ve havada nem vardı. Koru çürümüş, ıslak yaprak kokuyordu ve karanlığından açıklığa çıkınca birden

kendimizi rüzgârda dalgalanan çayırlara bakan küçük bir tepenin üstünde bulduk. “Burası ne kadar güzel,” dedim.

“Somerset’in geri kalanını düşünürsen burası sıradan bir yer.”

Başımı salladım. “Yanılıyorsun. Burası çok özel, çünkü size ait.”

Gülerek arkamızdaki koruyu ve önümüzde uzanan toprakları işaret ederek, “Burası bizim değil,” dedi. “Benim ailemle ilgisi yok. Yerel şövalyeye ait.”

Beni anlamadığı için sabırsızlanarak, “Ben bu belirli yeri kastetmedim,” dedim. “Yani, bahçene, tarlana çıkıp da buraların senin olduğunu, kendi toprakların, vatanın olduğunu hissedersin. John Pellowe’yi tanır mısın?” Bizden bir sınıf küçük bir tıp öğrencisiydi. John’la arada sırada sohbet ederdim ama o anda birden onu çok iyi anımsadım. John başını salladı. “Devonlu, Dartmoor yakınlarından. Bir kere sinde bana en çok sevdiği şeyin kırlarda koşmak, kollarını rüzgâra açarak, ‘Burası benim! Bu topraklar benim!’ diye bağırmak olduğunu söyledi.” Durakladım. “Benim bunu yapabileceğim bir yer yok. Yeryüzünde böyle bir yer yok.” John huzursuz oldu. Boğazını temizleyerek kibarca benim konuşmayı sürdürmemi bekledi. Ama devam etmeyince koluma girip, “Neyse, yemeğe gidelim mi?” dedi.

Daha önce hiç İngiliz usulü kuzu rostosu yememiştim. Annem bunu bol baharatla fazla pişirerek hazırlar, yanına da fıstıklı pilav koyardı. Geleneksel Arap mutfağında yeri olmadığı için İngiliz usulü rosto yapmayı hiç öğrenmemiş, öğrenmeye de gerek görmemişti. Ama işte gerçek rosto buydu ve bahçeden koparılmış taze nane sosuyla hazırlanmıştı. Sabahtan beri kendi suyunda ağır ağır pişirilmiş o sulu, yumuşak etten bir parça ağzıma attığım andan itibaren İngiliz rostosuna ömür boyu hayran kaldım. Yine bahçeden toplanmış taze patates ve lahana mükemmel bir yemeği ta-

mamlıyordu ve bu o kadar hoşuma gitmişti ki, bir daha böyle güzel bir şeyi asla yiyemeyeceğimi düşündüm. Bunda bir gariplik görmüyordum. Oysa ben baharatlarla büyümüş ve annemin bol yağlı yemeklerine alışmış damak tadıyla tam bir Araptım ve İngiliz usulü hazırlanmış sıradan bir pazar yemeğine hayran kalıyordum.

Yemekten sonra kreton perdeli ve çiçek desenli koltuklarla zarif bir şekilde döşenmiş, bende yıllar öncesinden Bay ve Bayan Heathcott-Smythe ile ilgili anılar uyandıran, oturma odasına geçtik. Büyük bir odun ateşi yanan şömine-nin önünde yorgun köpekler uyuyordu. Uyuyan bedenleri ne kadar da tanıdık görünüyordu, içimde çok eski bir anı tit-reşti. Ama bunlar İngiliz köpekleriydi ve anı çabucak yok ol-du. John desenli porselen fincanlarda annesinin sevdiği gi-bi koyu ve bol şekerli hazırlanmış çayımızı getirdi. Annesi ancak o anda gelip memnuniyetle içini çekerek oturdu. Çay-ını yudumlayıp bana gülümseyerek, “Bence günün en gü-zel zamanı sıcak çayını yudumladığın zamandır,” dedi. Ben de ona gülümsedim ama bunun çayla ilgisi yoktu. Ona, oğ-luna, evine, kuzu roştosuna ve o gün gördüğüm İngilizvari her şeye âşık olduğumu düşünüyordum. Ve buraya tekrar gelmek istiyordum.

1963 yılının yazında meslektaşlarımızın gözünde John ile ben artık bir çift olmuştuk. Mezun olup Bristol'den ayrılan Zandra'yla kaldığım evden çıktım ve başka bir evde, Ür-dünlü öğrenci arkadaşım Suphi Zabaneh'le paylaştığım bir başka daireye geçtim. John da ondan hoşlanıyordu ve üçü-müz birlikte geziyorduk. Suphi'yle bazı konularda ortak, kültürel bağımız vardı ve John'a Arap olmanın anlamını ba-sit bir şekilde öğrettik. Bu arada, Cleeve Mathews ileride eşi olacak kızla tanışmıştı ve artık onu daha az görür olmuştuk. Ben de John ile ailesine giderek daha çok yakınlaşıyordum. Hatta zaman zaman çiftliğe gece yatısına davet ediliyor-

dum. Annesi yatmam için bana, arka bahçeye ve ardındaki çayirlara bakan, nefes kesici bir manzarası olan sevimli bir yatak odası veriyordu. Sabahları yatağıma çay getirip orada kaldığım sürece beni şımartıyordu.

Zaman zaman beni Bath'da gezdiriyordu. Geniş Ford Granada'sıyla şehre gidiyorduk sonra akşamüstü çayımızı, Bath'ın en büyük, en şık dükkânı Jolly's'de içiyorduk. Çay içmeden önce iyi müşterisi olduğu güzel dükkânda dolaşıp bütün güzel giysilere ve şık aksesuarlara bakıyorduk. Tezgâhtarların çoğu onu tanıyordu ve bizimle sohbet ediyorlardı. Gezmeye çıkmış İngiliz kırsalından bir hanımefendiymişim gibi onunla beraber olmaktan gurur duyuyordum.

Dostluğumuz ilerledikçe kökenlerim hakkında ne düşündüğünü asla öğrenemedim çünkü İngiliz kırsal alanında yaşayan biri olarak evine bir yabancıyı davet etmek bir yana, belki de hiç böyle biriyle karşılaşmamıştı. Yerel kilisenin müdavimlerindendi, sık sık rahibi çaya davet eder ve özür-lüler yararına Noel kermesini düzenlerdi. Onun dünyasına hiç uymuyordum ve İngiltere'nin Batı bölgesine özgü tipik kırsal yaşamında benim gibi birine yer ayırabilmesine doğrusu şaşıyordum.

Benim yabancılığımı sadece bir kez, annemden öğrendiğim bir Arap yemeğini pazar öğle yemeğine ordövr olarak yaptığım zaman söz konusu oldu. Bayan Thornley, İngilizlere özgü olmayan değişik lezzetleri sevdiğini o an fark etti. Hazırladığım sarmısaklı patlıcan salatasıyla kızarmış karnabaharı son lokmasına kadar yiyip bitirdi. Bir seferinde onlara çiğ sarmısak, acı biber ve taze kişnişle doldurulmuş koyun dalağı bile pişirdim. Bütün Arapların bile sevmediği bu yemeğin tadına alışmak gerekirdi. Ailenin diğer üyeleri ya yemek istemedi ya da ilk lokmada yüzlerini buruşturdu ama Bayan Thornley onlara bayıldı.

Yeni hayatıma şimdiden kapılmıştım. Yaşıtlarımla eşit, “normal” genç bir kadın olmak hoşuma gidiyordu. Devamlı çıktığım ve ailesi de benden hoşlanan bir erkek arkadaşım vardı. Çünkü bu arada John’un en genç kardeşi Peter ile eşi Yvonne’la da dost olmuştum. Kendimi Willow Çiftliği’nde giderek daha çok evimdeymiş gibi hissediyordum. Gerçekten de burası, Londra’daki evimin hiç olmadığı kadar rahat ve huzurluydu. John ile birlikte, tıp öğrencisi arkadaş grubumuzla Bristol’de bir sosyal yaşam oluşturmıştık, aynı şekilde Bath’da da Peter ile Yvonne’la geziyorduk. Bizi Genç Çiftçiler Derneği’nin düzenlediği yemekli danslara davet ediyorlardı. Asla dans etmeyi öğrenmediğim için hızlı bir müzik veya fokstrot eşliğinde pistte oradan oraya sürüklenirken kendimi beceriksiz hissettiğim için bu gecelerden pek hoşlanmıyordum. Müzik durana kadar dişimi sıkıp, utanç içinde terleyerek şansız kavalyme sımsıkı tutunuyordum.

Bu arada, tıp fakültesinde son sınıfa geçmiştim ve 1964 yazında mezun olcaktım. Klinikte görev yapmak zorlu, hatta zaman zaman korkutucu olduğu için dersler giderek daha az hoşuma gidiyordu. İlk kez koğuşlarda ölümle karşılaşılıyor, ürkütücü ve uğursuz bulduğum otopsilere katılıyordum. Koğuşlarda ilk karşılaştığım ölüm olayını hiç unutamadım. Bir gece Royal Klinik’te genç bir kadın hastayla kalmam gerekti. Benden biraz büyüktü, yirmi yedi yaşındaydı. Durumu çok ciddi olduğu için tıp öğrencilerinden yirmi dört saat başında beklemeleri istenmişti. Benim sıram akşam geldi ve daha önce kimseyi tedavi etmediğim için hem isteksizdim hem de korkuyordum. Huzursuzdu ve sayıklıyordu, çatlamış olan dudakları kurumuş kan ve salyayla kaplıydı.

Tekrar tekrar, “Ben Ürdün Kraliçesiyim,” diye sayıklıyordu. Onu yoklamaya gelen hastane kayıt memuru bana döndü ve gülümsedi. “Duydun mu ne diyor? Haydi onunla Arap-

a konuş. Haydi bir denel!" Böyle korkunç bir sahne karşı-sında şakalaşabilmesini itici bulmuştum. Ama o da henüz gençti ve belki de bu duruma ancak böyle karşı koyabiliyordu. Kendimi bir aptal gibi hissederek Arapça birkaç sözcük söyledim. Bana uzun baktı ve korku dolu gözleri, sanki kendine gelmiş gibi ilk kez odaklandı. Bir an için, bir rastlantı sonucu, acaba Arapça biliyor mu diye düşündüm. Aniden yastıklar üstünde doğrudu ve vermesi gereken acil bir mesaj varmış gibi konuşmaya hazırlandı ama ağzından hiç ses çıkmadı. Kayıt memuru çabuk hemşireyi ağırmamı söyledi ama olduğum yerde donup kalmış ona bakıyordum. O anda, ani enerjisi tükenmiş gibi yastıkların üzerine yığıldı, boynu yastığa uzandı ve gözleri kapandı. Kimsenin ne olduğunu söylemesine gerek yoktu. Daha önce ölümle hiç karşılaşmamıştım ama hemen anladım.

Fena halde temiz havaya ihtiyaç duyuyordum. Merdivenlerden aşağı koşarak inerken neredeyse onu görmeye gelen kocasıyla arpışıyordum. Bana bir göz attı ve her çayı anladığını yüzünden okudum. Onunla konuşamadım ve bir korkak gibi koşmaya devam ettim. Dışarı çıkınca ekim akşamının soğu yüzümü acıttı ve her akşam eve giderken bindiğim otobüsün depoda beklediğini gördüm. Herkesin konuyu bildiğini düşünerek biraz önce gördüklerimin dehşeti içinde tir tir titreyerek kendimi otobüse attım. Ama otobüs şoförüyle kadın bileti sohbete dalmıştı ve hemen bir yere gitmeye pek niyetleri yok gibiydi. Bileti kadın bir hikâyenin ortasındaıdı, "Ona, sen de hiç susmuyorsun, dedim. aydanlığı ateşe koy ve çeneni kapat. Bir kocan olduğu için şkretmelisin." Sözleri kulağıma güzel bir müzik gibi geliyordu. Neredeyse ona sarılıverecektim. Evet, diye düşündüm, çaydanlığı ateşe koy, bir fincan çay i ve canlı, normal ve sağlıklı olmak demek olan bütün o sıradan şeyleri yap. Allaha bin şükür ki, o yatağa uzanmış yatan o zavalılı ve garip ceset benim cesedim değildi.

Bitirme sınavlarının korkusu üstümüze çökmüştü. Neyse ki, John sınıfın en iyi öğrencilerinden biriydi ve ben hiç utanmaksızın onun notlarını kullanıyordum. Bütün bu sorunlar arasında Londra çok uzaklarda kalmıştı. Londra'ya mümkün olduğu kadar seyrek gidiyordum. Annem hiç durmadan söyleniyordu ama böyle bir şeye yanaşmayacağını bildiğim için, babamla birlikte Bristol'e beni görmeye gelmelerini önerdiğim zaman bir süre susuyordu.

1963 yılının Ekimi'nde, ilk çocuğunu doğurmak için Londra'ya gelen Siham'ı görmeye gittim. Bir kız doğurarak herkesi hayal kırıklığına uğrattı, çünkü bir erkek doğurması çok daha iyi olurdu. Siham mutlu ve hevesli bir anneydi, anne ve babam da anneanne ve dede olmaktan memnundular. Kocasını da onunla birlikte gelmişti ve hastaneden çıkınca hepsi evde kaldı. Zeyyat o yıl Aden'de çalışmak üzere gitmişti. Yeni anne babayı ve anneanne ile dedeyi birlikte görünce aramızdaki uzaklığı fark edip şaşırdım. Ben eskisi gibi davrandığım için onların bu farkı görmediğinden emindim. Ama ben için için onlardan çok fazla uzaklaştığımı ve artık aralarında bir yabancı olduğumu biliyordum.

Bu edilgen, kişisel bir değişim değildi; ben daha çok onların kültürüne, törelerine, toplumlarına ve temsil ettikleri her şeye bilerek sırtımı dönmüştüm. Bütün bunların ayrılmaz bir parçası olan Siham ile kocasını ayırmıyordu. Bir rol oynar gibi, Arap bir kadından beklenenleri yapmama rağmen artık ortak bir yanımız kalmamıştı. Bunda oldukça da başarılıydım çünkü hiçbirinin, hatta Siham'ı bebeğinin doğumu için tebrik etmeye gelen arkadaşların da, benden başka türlü bir tavır beklemediğini görüyordum.

Buna inanamıyor ve öfkeleniyordum. Annemle babamın ve şimdi de Siham'ın, İngiltere'de geçen bir çocukluğun,

çevrede tek bir Arabin bile olmadığı bir İngiliz Üniversite-si'nde beş yıllık bir öğrenciliğin ve tümüyle İngiliz bir eği-timin hiç iz bırakmayacağına inanacak kadar saf olabilece-ğine inanamıyordum. Onlar için İngiliz olmak, İngiliz toplu-muna katılacağın zaman giydiğin, tekrar Arapların arasına döndüğün zaman ise çıkardığın bir palto veya elbise gibi bir giysi türüydü. Sanki Arap dünyasından daha dün gelmi-şim gibi tam bir Arap kızımışçasına davranmamı bekli-yorlardı. Bu bakış açısının kaçınılmaz sonucu da, kesinlik-le itiraz kabul etmemeleriydi. Eğer İngiltere hakkındaki gerçek duygularımı açıklayabilseydim kültür mirasına karşı vefasızlıkla, yanıltılmış olmakla hatta ruhsal denge-sizlikle suçlanırdım.

Bu yüzden, özellikle de John ile ilişkim konusunda hiçbir şey söylemedim. Buna cesaret etsem bile onlara nasıl açık-layabilirdim? Ailemden, John ve ailesinde sevgiyi bulduğu-mu, olmam gereken gibi değil de olduğum gibi olduğum için kabul gördüğümü ve kendimi onlara ait hissettiğimi anla-masını nasıl beklerdim? Onlarla birlikte olduğumda, beni parçalayan çelişkiyi bir kenara bırakabildiğimi ve bir şekil-de kendimi sorumlu tuttuğum o karmaşık ve yarım yamalak hatırlanan tarihin prangalarından kurtulduğumu anlaması-nı ailemden nasıl isterdim? Yeni keşfettiğim yaşamımda “esmer bir İngiliz kızı” olduğumu söyleyip de inanılmayı umduğumu aileme nasıl anlatabilirdim?

Tabii ki, böyle şeylerden hiç kimseye söz edemezdim. Yine de John ile ilişkiyi saklamak benim için büyük bir yük-tü. Bunu da yalnızca annemle babamdan ve onların ar-kadaşlarından uzakta olduğum için yapabiliyordum. Bir Arap Müslüman kızı olarak, benim Müslüman olmayan bir erkekle cinsel ilişkiye girmemi yasaklayan töre, Dajani'nin kızına aynı yasağı getiren çocukluğumun töresi kadar güç-lüydü. Asla hiç sözü edilmediği halde, anne ve babam bu

yasağa uymam ve onların seslendirmedeği bu güveni sarsmamam için bana bir sorumluluk yüklemişlerdi.

Üniversitedeki son yılıma başlarken annem yeni bir bas-kı unsuru daha buldu. Yıllardır İngiltere’de zoraki kalışımız için ağlaırken, şimdi ben sınavlarımı verir vermez Arap dünyasına dönmeyi umduğunu söylemeye başladı. Siham annemin İngiltere’deki hayatından vazgeçmeyi asla istemediğini hep söylerdi. Yaptığı plana göre ben mezun olduktan sonra herhangi bir Arap ülkesinde iş bulacaktım ve Siham ile Zeyyat zaten İngiltere dışında oldukları için babamla o da benimle birlikte gelecekti. Bu planı yaparken bana danışmadığını söylemeye bile gerek yok. Ancak bütün arkadaşlarına yayınlandıktan sonra benim bundan haberim oldu. Onunla yüzleştiğim zaman kılı bile kıpırdamadı.

“Niye olmasın?” dedi. “Mezun olduktan sonra burada ne yapacaksın? Baban da böyle düşünüyor.” Ben konuşmaya çalışınca elini kaldırıp beni susturdu. “Hayır, hayır. Bu hepimiz için en iyisi, göreceksin.”

Bu ciddi bir niyet miydi yoksa hâlâ İngiltere’de oturuyor olmanın getirdiği suçluluk duygusunu gidermek için uydu-rulmuş bir bahane miydi bilemiyorum. Zaman geçtikçe ve Arap dünyasıyla ilişkisini kaybettikçe annem oraya dönme konusunda karışık duygulara kapıldı. Yıllar geçtikçe dön-mekten giderek daha az söz eder oldu ama yine de 1948’den beri yüreğinde sakladığı dönüş hayali onu hiç terk etmedi. Yine de, Londra’daki yaşamından duyduğu memnuniyeti kökenlerine bir tür ihanet olarak görüp utanç duydu. Böyle-ce çelişkisini bana yönlendirerek çözümlemeye çalıştı. Yap-tığı plan oldukça gerçekçiydi, öyle ki, isteklerine uymak zo-runda kalırım diye içimi bir korku kapladı. Bu hayatımın al-makta olduğu şekle pek uygun değildi ve henüz bunu dü-şünmeye hazır olmadığım için geleceğe ait belirli bir plan da yapmamıştım. Yine de, beni böyle bir kaderin bekliyor

olmasından korkuyordum ve Bristol'de mezun olduktan sonra ne yapacağımı sorduklarında, "Belki Ortadoğu'ya dönerim," diyordum. "Dönerim" sözcüğüyle ne demek istediğimi kendim de bilmiyordum.

Filistin'e dönüş yoktu ve böylece "dönecek" yer de yoktu. Ama herkes Ürdün'ü kastettiğime inanıyordu çünkü nerele olduğum sorulduğunda artık "Ortadoğu'da bir yer" demekten vazgeçmiştim ve "Ürdün" diye cevaplıyordum. Bunun birkaç nedeni vardı. Yıllardır Ürdün pasaportu taşıyordum; ailemin memleketi Tulkarim 1950'den beri Ürdün'ün yönetimindeydi. Böylece "döneceğim" yer Ürdün'dü; ayrıca bilinçli olmasa da Arap kökenlerimizi reddetmek anlamına geleceği için ben de ailem gibi İngiliz vatandaşlığımı saklıyordum; bu gerçeği gizlemek için babam ne zaman milliyet konusu açılrsa hep Ürdünlü olduğumuzu söylerdi.

Geleceği pek düşünmüyordum, tek isteğim hayatın böyle sürmesiydi. Bunda John'u hesaba katmıyordum. Tanıştığımızdan beri bana giderek daha çok bağlanmıştı. Nedenini anlayamasam da beni sevdiğini söylüyordu. Duygularını pek dile getiren bir erkek değildi ve sanki benimle birlikte olmaktan çok beni gözlemliyor gibiydi. Artık kendimi çok yakın hissettiğim annesine bunları söylediğim zaman, "Ah," diye içini çekti, "tıpkı sevgili kocam gibi. Asla fazla konuşmazdı ama bunun hiç önemi yoktu çünkü her zaman onun ne hissettiğini bilirdim. Belki heyecan verici biri sayılmazdı ama vefalı ve güvenilirirdi. Oğlum da aynen böyle, tıpkı babası gibi," dedi.

John bana çok iyi davranıyordu. Bana hediyeler veriyor, şımartıyordu. Her istediğimi yapıyor ve çabuk değişen ruh hallerimi anlayışla karşılıyordu. Benim aksime sakin ve soğukkanlıydı, tıp eğitimi dışında yaşamın her yönünde benim isteklerime severek boyun eğiyordu. Eğitimi-

ne çok önem veriyordu, çalışkan bir öğrenciydi ve onun mesleğine bağlı bir doktor olacağını herkes görebiliyordu. Yakışıklı ve cazip olmasının dışında ona karşı beslediğim duygu sevgi değildi, daha çok onun beni sevmesine ve kendimi güvende hissetmemi sağlamasına ihtiyacım vardı. Beni şımartması, bana bağlılığı ve hayatımdaki varlığının yaşamıma kazandırdığı denge hoşuma gidiyordu. Benim sanat zevkimi ve öğrenimimin derinliğini paylaşmadığını ve can sıkıcı bir eş olabileceğini görebiliyordum. Ama bunun dışında, onu kendi başına bir erkek olarak hiç görmedim. O benim için, bütün bu durumla yakından ilgiliydi, annesi, köpekleri, evi, Somereset kırsal alanı, o porselen fincanlarla birlikte bir paket olarak vardı. Ben bütün *bunların* hepsini istiyordum; John'u saf ve sevimli bir rüyanın bir parçası olarak görüyordum.

Tabii bütün bunları, o zaman, böyle açık seçik göremiyordum. Onunla ilişkimin ilk heyecanı içinde, bunun bizim için doğru olduğunu ve sürmesi gerektiğini düşünüyordum. Erkekler konusunda hiç deneyimim yoktu ve onun uygun bir eş olup olmayacağını anlamam mümkün değildi. Bu yüzden, evlenme teklifine hiç hazır değildim. Bir süredir birlikte olduğumuzu, bu sürenin bana karşı beslediği duygulardan emin olması için yeterli olduğunu ve benimle evlenmek istediğini söyledi.

Daha önce evleneceğimizi ima etmişti ama bunu hep dolaylı yoldan yaptığı için göz ardı edebilmişim. Bu sefer ciddi olduğunu görebiliyordum. Birden paniğe kapıldım ve biraz daha beklememiz gerektiği konusunda onu ikna etmeye çalıştım. Ama geri adım atmıyordu, inatla, "Beklemekte bir yarar göremiyorum," dedi. "Ben ne zamandır bekliyorum ama sen beni hep atlattın. Ama bu sefer buna izin vermeyeceğim." Gözlerimin içine bakarak, "Karar vermen için sana Paskalya tatilinin sonuna kadar zaman tanı-

yorum,” dedi. “Hayır dersen, öyle olur. Ama o zaman aramızda her şey biter.”

Bir anda kendimi, sınıftaki acıdığım o pısırick kızlar gibi, erkek arkadaşı olmayan yapayalnız bir kız olarak gördüm. Bir daha Willow Çiftliği’ne gidememek veya köpeklerle yürüyüş yapamamak, Bayan Thornley’i görememek ve onun ailesinin bir üyesi olamamak. Birinin değer verdiği, arzula-
dığı özel biri olamamak. O günlerde yaptığım gibi, hayata böyle siyah beyaz olarak baktığımda ortaya çıkan tablo dehşet vericiydi. John’a ne kadar bağımlı olduğumu hayretler içinde fark ettim; tanıştığımız zaman içinde hayatımın denge unsuru olmuştu. Belki de onu kendim için daha çok sevmeliydim. Bunu yapabilseydim, daha sonraki fedakârlığım daha anlamlı olurdu.

Çünkü o zamanlar, beni ona çeken şey sevgiden daha önemliydi. Onun sayesinde, parçalanmış yaşamımda ilk kez kendime yeni bir yer bulmuş, mutlu ve huzurlu olmuştum. Şimdi bütün bunlardan vazgeçersem yerine ne koyabilirdim? Bir an aklımdan Londra ve ailem geçti. Seçenek onlar ve kasvetli evimizdi; beraberinde getirdiği bütün yasaklarla geleneksel bir Arap kadını olma zorunluluğu; ve son günlerde üstüme yüklenen anne ve babamı tanımadığım ve yaşamak istemediğim bir yere götürme görevi. Arap kökenlerimin bana sunduğu ile şimdiki yaşamımın vaat ettikleri arasındaki uçurum göz ardı edilemeyecek kadar büyüktü.

Paskalya tatilinde yeni çıkmazımla yüzleşmek için özellikle Londra’ya gittim. Çıplak döşemesi ve buharlı camlarıyla loş mutfağımıza acımasız bir bakış fırlatınca, hiçbir şeyin değişmediğini gördüm; buz gibi hol ve gaz sobasıyla ısıtılmış kötü kokan yatak odasına çabucak sığınmak üzere hızla geçilen üst kat koridoru; boyası dökülen, su damlayan, paslı muslukları ve yerinden oynamış marleylerle kaplı döşemesiyle eski banyo. Annem hiç telefon edip ha-

tır sormadığım için bana şikâyetlerle dolu bir karşılama töreni yaptı. Yeni giysilerime ve sallantılı küpelerime gizlemediği bir öfkeyle baktı. Siham'ı çaput dediği giysiler aldığı için, beni de "şingirdayan süs" dediği takı merakım yüzünden hep eleştirirdi.

Almak için para biriktirdiğim yeni etekliğimi elleyerek, "Bu üstündeki de ne?" diye sordu. Siyah yündendi ve bedenimi sarıyordu. Sinirlenerek kumaşı elinden çekince güldü. "Aptal kız! Ablan gibi parayı çaputlara ve süslere harcıyorsun." Kendince eve döndüğüme herhalde sevinmişti ama daha bir saat geçmemişti ki, telefonda arkadaşlarıyla geziler ve ziyaretler planlamaya başladı. Akşam babam eve gelince tıp derslerimden konuştuk ve çok çalıştığımı umduğunu söyledi.

Sofrayı kuran annem, "Tabii ki, çalışıyor," dedi. "Sınavlarını verdikten sonra iyi bir iş bulacak ve biz de onunla birlikte döneceğiz." Babam buna kulak asmayıp arkadaşlarımı sordu. Üniversitedeki ilk yılımda sık sık benimle Londra'ya gelen Zandra'yı tanıyordu.

"Bir erkek arkadaş buldu mu?" diye sordu. Bu gibi konulardan hiç konuşmadığı için bu sorusuna şaşırarak Zandra'nın nişanlandığını söyledim. "Bu iyi," dedi. "İngiliz kızlarının erkek arkadaşlardan hoşlandığını biliyorum. Yoksa kendilerini normal hissetmiyorlar. Aslında belki de bütün kızlar böyle hissediyordur." Sözünü ettiği "kızlar" her kimse bunların arasında benim olmadığım bir sonraki sözünden anlaşıldı. "Neyse, biz senden konuşalım. Sınavlar ne zaman başlıyor?" Ben açıklarken dikkatle dinledi. Sonra, "Hiçbir şeyin seni derslerinden uzaklaştırmasına izin vermemelisin. Zamanını boşa harcamayıp bütün dikkatini sınavlarına vermelisin. İnsan çok çalışıp, hayatını sağlam zemin üstünde kurmalı, sonra gerisi zaten kendiliğinden gelir. Her şeyin bir zamanı var."

Bir an telaş içinde acaba babamın John ve hakkımda bir şey bilmesi mümkün mü, diye düşündüm. Ama tabii ki bilmiyordu. “Örneğin bana bak,” dedi. “Her akşam ve çoğu hafta sonu sözlük üzerinde çalışıyorum. Bitirene kadar hiçbir şeyin dikkatimi çelmesine izin vermiyorum. Bitince de gösterebileceğim somut, elle tutulur bir şey olacak. Sen de öyle yapmalısın, kendini topla, enerjini dağıtma.”

Babam öğüdünü verdikten sonra konuyu değiştirdi. Niyeti iyiydi ama onun için sorun çok basitti, hayat çalışkanlık ve akademik sonuçlardan ibaretti. Bana, belki de hepimize, bu tek boyutlu bakış açısı yıllardır hiç değişmemişti. İçinde yaşadığım dünyadan haberi yoktu, olsaydı müşfik görünen endişesi, aniden katı ve acımasız bir öfkeye dönüşürdü. Aramızdaki uçurumun aşılmaz olduğunu görebiliyordum ve o an kendimi dehşetli yalnız hissettim.

Hayır, benim için burada yapılacak bir şey, çözümlenecek bir çıkmaz olmadığına karar verdim. Korku içinde ama belirli bir kaçınılmazlık duygusuyla kararımı verdim. Anne ve babamı kendi dünyalarıyla baş başa bırakıp, İngiliz kocamı ve onun İngiliz yaşamını bütün yüreğimle benimseyecektim. Filistin hâlâ anılarımda bir yerde oyalanıyorsa da bir anlamı ve değeri yoktu. 1949’da İngiltere hakkında hiçbir şey bilmeden buraya gelen Arap çocuktan, kendini yalnızca İngiltere’de rahat hisseden mini etekli genç kadına yaptığım geçiş artık tamamlanmıştı.

Nişanımızı bütün arkadaşlar duydu, ama henüz söyleyemediğim ailem duymadı. Öğrenince olacakları düşünüp dehşet içinde titriyordum. John'u tanımadan önceki zamana dönme özlemiyle kötü rüyalar görüyor ve korku içinde durumumun gerçekliğine uyanıyordum. Bitirme sınavları yaklaşıyordu, ders çalışmak zorundaydım ve ben diğer konuları bir kenara itip kendimi derslere vermeyi bir şekilde başardım. John'la daha ender görüşüyorduk, o evinde çalışıyordu ben ise Bristol'de kalıyordum.

Sonuçlar gelince geçtiğimizi öğrendik ve öğrencilik yıllarının bütün sıkıntıları ve utanç verici anları çabucak unutuldu. Mezun olunca kendimizi farklı hissettik, birden büyü-

müştük. Herkes bize “doktor” diyecekti ve bu heyecan vericiydi. Bu benim için özellikle önemliydi çünkü anne ve babamla başa çıkmak için bu özgüvene yakında ihtiyacım olacaktı. İlk hastane görevime başlayana kadar bekleyip cesaretimi daha da arttırmaya karar verdim.

Doktorluk yapmadan önce mezunların altı ay hekimlik, altı ay cerrahlıktan oluşan bir hastane görevi yapması gerekiyordu. Tıp fakülteleri genelde üniversite hastanelerine gerekenden daha çok sayıda doktor yetiştiriyordu bu yüzden onlar da başka yerlere gitmek zorundaydılar. John ile ben Bath'deki Aziz Martin Hastanesi'nde iş bulduğumuz için Bristol'den fazla uzaklaşmadık. Mezuniyetten hemen sonra işe başlayacaktık. Zeyyat'ın mezuniyet törenine gitmeyen, Siham onları davet etmediği için onunkine gitmekten de kurtulan annemle babam benimkine gelmeye karar verdi. Sıcak ve güneşli, güzel bir yaz günü Londra'dan trenle yola çıktılar. “Kendi dünyamda”ki varlıklarını garip ve rahatsız edici buldum. Ama benimle gurur duyup töreni beğendikleri her hallerinden anlaşılıyordu. Babamın böyle mutlu görünüp de çevresine bu kadar yoğun ilgiyle baktığını hiç görmemiştim. Onları arkadaşlarım ve nihayet John'la tanıştırdım.

Anne ve babam onun kim olduğunu bilmesine de, John'un onları görme fırsatı bulması için bu tanışmayı John'la önceden planlamıştık. O gün koyu renk takım elbisesi ve cilalı ayakkabılarıyla özellikle şık görünüyordu. Ama sinirli ve kendini beğendirmeye meraklı bir hali vardı. Onu arkadaşlarımdan biri olduğunu söyleyerek tanıştırdırınca anne ve babam gülümseyip elini sıktılar. Babam bir süre onunla sohbet edip mezuniyetinden dolayı onu tebrik etti. Onlara çay getirmek için uzaklaştığı zaman annem, “Ne kadar hoş bir adam,” dedi. “Ama çok esmer. İngiliz mi?” Öyle olduğunu söyledim ama daha fazlasına cesaret

edemedim. Bu arada, John'un annesi bizden güvenli bir uzaklıktaydı ve John onlarla niçin henüz tanışamayacağını annesine açıklamak zorunda kalmıştı. O gün bir sürü fotoğraf çektik ve mezuniyet fotoğrafım gelince anne ve babama verdim. Onu oturma odasında cam kenarına koydular ve herkes çocuklarını sorduğunda göstererek, "O da küçük kızımız, Ghada. Doktor oldu!" diyorlardı.

Mezuniyet günümde anne ve babamla, 1964.

Eylül'de, çalışmaya başlayalı iki ay olduğu sırada, John'ın ısrarı üzerine onlara bizden bahsetmenin zamanı geldiğine çekinerek karar verdim. İşin garibi mezun olduğumdan beri anne ve babamla aram düzelmişti ve babam mezuniyet hediyesi olarak bana ilk otomobilimi hediye etmişti. Bu, keyifle kullandığım gri bir Morris Minor'dı ve cömertliğine karşılık ona bu haberi vereceğim günü endişeyle

bekliyordu. Kolay bir çıkar yol bulmak umuduyla arkadaşlarımla ve meslektaşlarımla konuştum. Cleeve, “Onlara zenci bir Yahudiyle evleneceğini söyle, bayılıp ayıldıktan sonra ‘şakaydı, o bir İngiliz,’ dersin. O kadar rahatlar ki, onu bağışlarına basarlar!” dedi. Aziz Martin Hastanesi’nde tanıştığım kıdemli bir doktor olan Roger Wood bunu hiç komik bulmadı. “Bu canavarca bir şey,” dedi. “Senden belirli kategorilere göre evlenmeni nasıl isteyebilirler? Sana karışmaya hakları yok. Bu senin yaşamın. İstedliğini yapmalısın.” Ama bir Pakistanlı olan kayıt memurumuz başka türlü düşünüyordu. “Beni dinle, asla söyleme. İnan bunun başka yolu yok.” “Ama nasıl gizleyebilirim?” diye karşı çıktım. Omuz silkti, “Bilmem ama başka seçeneğin yok. Asla kabul etmezler.”

John’un annesi bütün olayı anlaşılmaz buluyordu. Sanki annemle babamın kronik bir rahatsızlıkları varmış da durumlarının kötüleşmemesi için dikkat etmek gerekiyormuş gibi davranıyordu. Bana anlayış göstermesinden onların davranışlarını anlamsız bulduğu anlaşılıyordu ama oğlunun beğenilmemesi olasılığı onu sinirlendiriyordu. Sorunun John değil de Müslüman olmayan herhangi bir erkek olduğunu söyledim ama bana inanmadı. Annesi, bu zorluklar karşısında belki de John ile bir süre daha beklememiz gerektiğini düşünmeye başlayınca ben hemen kararımı verdim.

Oturup biri Siham’a diğeri babama iki mektup yazdım. Karmaşık yazılardı, hem özür diler gibi hem başkaldırır gibiydi, onlara bu sınıf arkadaşımı beş yıldır tanıdığımı ve iyi dost olduğumuzu söyledim. Ama yakın zamanda dostluğumuzun daha güçlü bir şeye dönüştüğünü ve evlenmek istediğimizi yazdım. Bu haberin onları, özellikle de annemi üzeceğini bildiğimi ama beni anlayacaklarını umduğumu ekledim. Sonra John ile ailesinin ne kadar saygın kişiler olduğunu ve bana ne kadar iyi davrandıklarını anlattım. Arapça ya-

zım pek iyi olmadığı için İngilizce yazmıştım. Ama onlarla yalnız Arapça konuştuğum için mektuplar bir tuhaf olmuştu ve doğal değildi.

Bunu ürkütücü bir sessizlik izledi. Sonra ayın sonunda Siham, ekim başında Zeyyat'la beraber Londra'ya geleceklerini ve beni görmek istediklerini yazdı. Yemen, İngiliz işgaline karşı ayaklanınca Zeyyat Aden'den ayrılmıştı ve şimdi Somali'de İsam'la birlikte çalışıyordu. Siham mektubumu alınca telaşlanmış ve gelip benimle görüşmek istemişti; Londra'ya iş için zaten gelecek olan Zeyyat da telaşlanmıştı ve ona eşlik edecekti. Kocasını Londra'da benimle tanıştıktan sonra, "Dikkat etmezseniz kız kardeşin bir İngilizle evlenip hepinizi perişan edecek. Bu olmadan onu buradan uzaklaştırmaya çalışmalıyız," demişti. Beni İngiltere'den uzaklaştırmak için Beyrut'ta bir hastanede iş bulmayı önermiş. Siham şimdi bunları anımsıyor ve keşke onu dinleseydim diye düşünüyordu.

Siham ile Zeyyat Londra'ya geldiklerinde annemle babamı, özellikle de annemi ıstırap içinde bulmuşlar. Aile görüşükten sonra, John ile planlarımızı uygulamaktan bizi vazgeçirmek üzere ikisini bana göndermeye karar vermiş. Siham Bristol'de dörtlü bir buluşma ayarlamak için telefon etti. John bu haberi kederle karşılarken, ben önce dehşete düştüm sonra da içerledim. Siham'ın bana anlayış göstereceğini ummuştum ama yanılmışım, Zeyyat'ın ise ona hiç yakışmayan, dediği dedik Arap ağabey rolüne soyunacağını düşünmek bile beni sinirlendiriyordu. Üniversitenin Part Caddesi'ndeki girişinde buluştuk ve onları tam karşıdaki Berkeley kahvesine götürdük. Öğleydi ama ben daha önce yemek yediğimi söyleyip onlara da yemek ikram etmedim. Çok garip ve kederli bir beraberlikti, neyse ki uzun sürmedi. Ailemin üzüldüğünü söyleyip evlilik kararımızı yeniden düşünmemizi istediler. Bunun John'un kişiliğiyle bir ilgisi olmadı-

ğını vurguladılar ama farklı kökenlerden geldiğimizi ve bunun sayısız sorun yaratacağını söylediler. Siham, “Her şeye rağmen Ghada bir Arap ve Müslüman,” dedi.

John geri adım atmadı. “Arap’tan çok İngiliz,” dedi. “Üstelik ikimiz de dindar değiliz.” Zeyyat bu sohbeti sürdürmenin bir anlamı olmadığını ifade etmek ister gibi başını salladı. Ben hemen hemen hiç konuşmadım.

John, “Bakın,” dedi, “bir yararı olacaksa Ortadoğu’ya gidip onunla birlikte çalışmaya hazırım.”

Ağabeyim, “Bu çok iyi bir düşünce,” dedi, “ama mesleğinizi tehlikeye atmamalısınız.” Siham’a her şey bitti der gibi baktı ve, “Artık gidelim mi?” dedi. Kararlı olduğumuzu ve bizi vazgeçirmek için daha fazla ısrar etmenin yararı olmayacağını anlamış gibiydiler. Ama annemiz bunu kabul etmedi. Siham’a bir kez daha denemesini, bu sefer John’un ailesiyle de konuşmasını söylemiş. Siham bunu planlamak için telefon edince belki ona durumumu anlatabilirim diye yeniden umutlandım. John’un annesi bütün bunları olağandışı buluyordu ama ablamla tanışmayı kabul ederek onu evine yatıya davet etti. Oysa anne ve babamın bakış açısından bu seyahat diğerinden daha yararlı olmadı. Herkes çok nazikti ve akşam güzel geçti. Siham bu kez beni bir kenara çekerek yaptığının doğru olmadığını anlatmaya çalıştı.

“İyi bir adam, bunu görebiliyorum,” dedi. “Ama yaradılışı senden çok farklı. O tam bir İngiliz oysa sen değilsin.” Sonra başka bir yol denedi: “Ya Araplarla İngilizler arasında, Süveyş krizi sırasında olduğu gibi, bir düşmanlık baş gösterirse, o zaman ne yapacaksın?” Sonunda da aklına en çok takılan soruyu sordu: “Dünyaya gelecek çocuklarınızı hiç düşündün mü? Onlar ne olacak? Arap mı, İngiliz mi, Hristiyan mı, Müslüman mı, ne?” Kesin bir sesle, “Benim çocuklarım İngiliz olacak,” dedim, “çünkü ben İngilizim. Buna inanmakta zorlandığını biliyorum ama ben burada büyü-

düm ve başka vatanım yok. Benim yaşamım burada, arkadaşlarım burada, geleceğim de burada olacak.” Ama özgüvenim o kadar da güçlü değildi; başkaldırı ve korku içime dehşet salmıştı, yalnızlığım endişe verici boyutlardaydı.

Siham Londra’ya döndüğünde üstelememeye kararlıymış. Anne ve babama, “Artık onu rahat bırakmalısınız,” demiş. “Kararını vermiş. En azından o doğru düzgün, saygı değer bir adam, bir doktor ve iyi bir aileden geliyor. Daha kötüsü olabilirdi.” Annem hiddetle, “Ne?” diye bağırılmış. “Biz seni sorunu çözümlen için gönderdik, sen gelmiş bunu söylüyorsun. Hiçbir işe yaramıyorsun!”

John gidip anne ve babamla görüşmemizi önerdi. Bu fikir beni endişelendiriyordu ama yine de bunu planlamak için telefon ettim, belki de birinden biri bizimle konuşmayı reddeder diye umutlanıyordum. Bu arada Siham ile Zeyyat gitmişlerdi ve babam gergin bir sesle konuşsa da kabul etti. Perişan bir halde planladığımız gibi bir cumartesi akşamüstü John’u evimize götürdüm. Kendi eviyle karşılaştırıp kimbilir ne kadar eski püskü bulacak diye düşünüyordum. Babam huzursuzca kapıyı açıp bizi ön taraftaki odaya aldı. Annem ortalarda görünmüyordu. Koltukta John’un yanına oturdum, kendimi garip bir şekilde bir misafir gibi hissediyordum ve öylesine endişe ve utanç içindeydim ki, konuşulanları neredeyse duymuyordum. Babam mezuniyet töreninden hatırladığı John’a İslam yasalarına göre evliliğimizin geçerli sayılmayacağını açıklıyordu. Bu noktada John, İslam dinine geçmeyi önerdi ama babam konuşmaya devam etti. Annemin ıstırabını anlatıp, evliliğimizin daha başından bozulmaya mahkûm olduğunu söyledi. Ablam ve ağabeyim gibi o da, John’a kişi olarak karşı olmadığını ve onun mükemmel bir genç olduğundan emin olduğunu söyledi, ama çok daha önemli sorunlar vardı. John birbirimizi sevdiğimizi ve ailemin duygularına saygı duysa da benim kişisel mutlulu-

ğumu da düşünmek gerektiğini açıklamaya çalıştı. Ama babamın buna kulak asmayacağını biliyordum, çünkü o kişisel ilişkilerde bireylerin arzularının toplumunkilerinden önce geldiği düşüncesine katılmazdı. Kökeni Avrupa olan bu kavramın, onun gibi güçlü bir aile ve toplumsal görevler geleceğiyle yetişmiş bir adama hitap etmeyeceği açıktı.

Ben tam da gidip annemi bulmam gerektiğini düşünürken, o elinde tepsi ve geleneksel küçük fincanlarda Arap kahvesiyle çıkageldi. John'un daha önce böyle bir şey içmediğini biliyordum. John'la konuşamadığı için başını sallayıp gülümsedi ve babama ne konuştuklarını sordu. Her ikisi de ben yokmuşum gibi davranıyordu. Babam Arapça John'un İslam dinine geçmeyi önerdiğini söyledi. Ama annem acı acı başını salladı sonra John'a döndü. Beklenmedik bir şekilde onunla konuşmaya başladı.

Acınası bir ses tonuyla, "Lütfen," dedi ve gözyaşlarına boğuldu. "Lütfen, lütfen," diye tekrarlıyordu ve gözyaşları yanaklarından aşağı süzülüyordu. "Sen hayır Ghada, hayır." Onu durdurmaya çalıştım ama beni silkeledi ve John'a yaklaştı, yalvarıp yakararak ona dokunmak istemiş gibi bir hareket yaptı. Hayatında İngilizce konuşabilmek istediği tek bir an olduysa, eminim o bu andı. Buluşma düşlediğimden çok çok daha kötü oldu.

Bu sahneden sonra babamın önerisi üzerine gittiğimiz Golders Green'deki kahvede, "Karımın davranışı için özür dilerim ama bu olay onu ve hepimizi böyle etkiliyor," diyerek derin derin iç geçirdi. "Yine de, ikiniz bu kararınızdan vazgeçmezseniz Ghada'ya karşı görevlerimi yerine getireceğim. Gerekeni yapacağım, siz zamanı gelince ne yapacağınıza ve benim ne yapmamı istediğinizi bana bildirin. Ama ben kendim için konuşuyorum, karım için söz veremem."

Bunu izleyen birkaç ay süresince diğer aile üyeleri de evleneceğimi duydu ve Tulkarim'deki iki amcamdan mektup

aldım. Bunu yapmamam için bana yalvarıyorlardı. Biri karısının kalp hastası olduğunu ve bunun onu öldüreceğini yazıyordu. Ailenin diğer üyelerinin de böyle sıkıntı içinde olduğu söyleniyordu. Anne ve babam benimle ilişki kurmuyordu, ben de 1964 yılının sonbaharından sonra eve gitmeyi göze alamadım. Kendimi, mayısta olmasını istediğimiz düğün hazırlıklarına hasrettim. Ani bir kararla, 1948 yılında Filistin'in yitirildiği gün olan 15 Mayıs'ı düğün günüm olarak seçtim. Bu bilinçli bir seçim değildi çünkü o günlerde geçmiş ve Filistinlileri hiç düşünmüyordum ve o acı günü anmıyordum. Sadece önemli olduğunu düşünüyordum. Belki de, o günü seçmekle vatanımla ailem arasında bilinçdışı bir paralel çekiyordum. Böylelikle birinin kaybı diğerinin de kaybını simgeliyordu.

Düğün günü pırıl pırıl güneşli, çok güzel bir gündü ve Bath Belediye Binası'nda kıyılan nikâhtan sonra Willow Çiftliği'nde bir davet verildi. Zandra bir gün önce gelip gece evde kalmıştı. Düğün sabahı giyinmeme ve makyajımı yapamama yardım etti. Bayan Thornley'nin dostu olan rahip, o gün daha önce Fuat ve kuzenim Muhammed Sait'le Bristol'e gelen babamı ve beni belediye binasına otomobiliyle götürdü. Kuzenim de evliliğimi bütün aile gibi onaylamıyordu ama Londra'da oturduğu için babama destek olması gerektiğini düşünmüştü. Annem olanları kabul etmek istemiyordu ve babama düğüne katılmakta ısrar ederse dönüşte onu evde bulmayacağını söylemişti. Kuzenim de, babamı Bath'a otomobiliyle getiren Fuat da bunu duyunca telaşlanmıştı. Ama babam, "Telaşlanma bahçeden uzağa gidemez," demişti.

Annem bir hafta önce Londra'da yaptığımız Müslüman evlilik törenini de aynı şekilde kabul etmeyi reddediyordu. John annesinin duyduğu müthiş rahatsızlığa rağmen İslam dinini kabul etmişti ve şeyhin bizi şeriata uygun olarak ev-

lendirdiği Regent's Park İslam Merkezi'ne gitmiştik. John'un gerçek bir Müslüman olmadığı, din değiştirme ve İslam evliliğine yalnızca onları yatıştırmak için katlandığını hepsi bildiği için bu ailemde kimseyi pek etkilemedi.

Babamla otomobilin arkasında yan yana oturarak belediye binasına yaptığımız yolculuk hayatımın en zor yolculuğuydu. Düğün değil de cenazeye gidiyormuşuz gibi ikimiz de olacıklardan hiç söz etmedik. Ağır sessizliği giderebilmek için çaresizlik içinde mesleğimden söz etmeye ve bundan sonra Londra'da bir hastanede çalışmak istediğimi neşe içinde anlatmaya başladım. Babam ciddi bir tavırla beni dinledi, hastane çalışması ve mesleğimin geleceğiyle ilgili bir-iki söz etti. İçinde arada bir İngilizce hastane isimleri geçen bu ciddi Arapça sohbetten rahibin ne anladığını doğrusu merak ediyordum.

Babam söz verdiği gibi görevini yaptı. Muhammed Sait ile birlikte düğünümüzü izledikten sonra davet için John'un ailesi ile arkadaşlarımızın toplanmaya başladığı Willow Çiftliği'ne geldi. Daha sonra gelen misafirlerin tebrikleri kabul etmek için görev bilinciyle Bayan Thornley'nin yanında durdu. Altı ay önce eşiyle birlikte New York'a giden Patricia ne yazık ki gelemedi. Londra'da bir kez John'la tanışmıştı ve annesine yakında evleneceğinden söz etmişti. Bayan Cohen bu haberi üzüntüyle karşılamıştı ve hemen sonra bir gün Golders Green'de yürürken annemle karşılaşmıştı. Genellikle selamlaşıp gülümsemekle yetinirlerdi ama bu kez Patricia'nın annesi annemin kolunu tutup, "Şekerim, inan neler çektiğini anlıyorum. Ne kötü bir şey, kendi halından birini seçmeliydi," demiş. Annem bunun tek kelimesini bile anlamamıştı ama kadının anlayışlı tavrına minnet duymuştu.

Bayan Thornley'in, Bath'daki bir şirkete sipariş ettiği yiyecek ve içecek boldu. Babam ile yanındakiler fazla kalma-

dılar ama babam gitmeden önce Bayan Thornley'i bir kenara çekerek davetin neye mal olduğunu ona bildirmesini söyledi. İngiltere'de düğün masraflarının geleneksel olarak gelinin ailesi tarafından karşılandığını biliyordu (İslam evliliklerinde tersi geçerlidir). Ondan haber alır almaz bir çek göndereceğini söyledi. Sonra John'un elini sıktı ve soğuk bir tavırla onu yanağından öpmeme izin verdi. Bütün bu sırada hiç neşelenmediğini, çatık kaşlı bakışının yumuşamadığını fark etmiştim. Ona göre utanç verici olan ve ailesinin ve dostlarının gözünde onu küçük düşürecek olan bir törende, gerektiği gibi ciddi ve onurlu bir tavır takınmıştı. O gittikten sonra törenin keyfini çıkarmaya çalışsam da babam arkasında beni sarıp sarmalayan kara bir bulut bırakmıştı. Zandra, "Kahrolası ailenin canı cehenneme!" diyordu. "Yerinde olsam onlarla bütün ilişkiimi keserdim."

Birkaç saat sonra herkes içkisini içerken onlardan ayrılıp yolculuk için giyindik. Ertesi günü balayına çıkmaya karar vermiştik ve o geceyi havaalanına yakın bir otelde geçirecektik. Arkadaşlarınız bahçe kapısında el sallarken, Zandra ile eşi Raymond arka tampondan uçuşan kurdeleler ve tangırdayan bira kutularıyla bizi otomobilimizle otele götürdü. Akşam vakti otele eriştik ve Zandra ile eşi bizi öpüp, harikulade bir balayı diledi. Sonunda yalnız kalmıştık.

Baş başa sakın bir yemek yedikten sonra yukarı odamıza çıktık. Bristol'ün en lüks dükkânlarından birinden aldığım yosun yeşili ve çikolata kahverengisi renginde çok şık dantelli gecelik ve sabahlık takımımı giydim. Beni bekleyen John'a baktım ve bunu başardık, güçlükleri atlattık ve sonunda gerçekten evlendik, diye düşündüm. Babamın düğündeki varlığının yarattığı gerginliklere rağmen bu yeni yaşama adım atmak beni heyecanlandırıyordu. O gece gönül rahatlığıyla John'la yatağa girdim.

O gün, babam Londra'ya dönünce boş bir evle karşılaşmış. Annem yokmuş. Bütün arkadaşlarını aramış ama onu hiç gören olmamış. Ben o gece rüyamda geleceğimi görüp uyurken, polis onu perişan bir halde ağlayarak sokaklarda dolaşırken bulmuş.

John ile evliliğim yürümedi. Gelecekteki sorunların habercileri daha balayında ortaya çıkmaya başladı. Tanca'ya gittik ve mavi karo kaplı avlusu ve masal gibi bir bahçesi olan harikulade bir otelde kaldık. Fas, Ortadoğu sayılmazdı ama yine de Arap dünyasının bir parçasıydı ve ben Şam ve Filistin'den hatırladığım bazı ortak noktalara John'un dikkatini çekmeye çalıştım. Kuzey Afrika doğudaki Arap dünyasından çok farklı olduğu için aralarında çok az benzerlik vardı ama ben garip bir nostalji içinde ikisi arasında benzerlikler aramaya koyulmuştum. Lokantalarda beni anlamayıp Fransızca konuşmayı yeğleyen garsonlarla Arapça konuşmaya çalışıyordum. Zaman zaman sokakta veya deniz kıyısında yürürken birden içimi utanç dolu bir pişmanlık kaplıyordu. Ona yaptığımı unutturabilmek için çarşıda dolaşıp babam için bir hediye aradım. Sonunda altın bir mühür yüzüğü bulup isminin baş harflerini üstüne kazıttım: HK.

Dönüşte bunu ona verdim ama annem nereden bulduğunu soracak korkusuyla uzun süre takamadı. Ben evlendikten sonra annem beni istenmeyen kişi ilan ettiği için babamla gizlice buluşuyordum. Benden söz etmiyor, önünde benden bahsedilmesine izin vermiyor, adımı bile ağzına almıyordu. Şahin gibi gözlediği babamın da benimle ilişki kurması yasaktı. Bunun evliliğime göz yummak anlamına geleceğini düşündüğünden düğüne geldiği için babama da öfkelenmişti. Başlangıçta telefon etmeye çalışıyordum ama o sesimi duyar duymaz telefonu kapatıyordu. Babam beni bu kadar şiddetle kınamıyordu ve anne-

min sıkı takibine rağmen arada sırada ilişki kurabiliyorduk, ama onun da genelde annemle aynı görüşte olduğunu ve beni affetmediğini biliyordum. Düğünümüze gelemeyen ama kocaman bir buket gönderen Siham annemi doğru yola getirmeye çalışıyordu. “Artık olan oldu,” diye yazmıştı, “hiçbirimizin bunu istemediğini biliyorum ama artık kabul etmemiz gerek.”

Annem ona kulak asmadı ve hiçbir şey değişmedi. 1965 yılının Ağustos ayında benim ısrarım üzerine, John’la Londra’da çalışmaya başladık, o Aziz Thomas Hastanesi’ne girdi, ben ise Westminster Hastanesi’ne. İki hastanenin arasında tek odalı rahatsız bir dairede oturuyorduk, her ikimizin işi de yorucu ve tatsızdı. Benim anne ve babama yakın olma arzumdan başka Londra’ya gitmemiz için hiçbir neden yoktu. Bütün bu süre zarfında ne kadar yakınımda olduklarını düşünüyordum, evlerine metroyla çabucak ulaşabilirdim, babamın BBC’deki bürosu ise daha da yakındı. Ama Afrika’nın karanlık bir köşesinde olsalar durum daha farklı olmazdı. Onları göremeyeceğimi ve annemin sesini bile duyamayacağımı biliyordum ve bu gerçek Londra’yı bana yabancılaştırıyordu. Çünkü şehri hep onlarla birlikte düşünmeye alışkıntım; başka türlüşünü düşünemiyordum.

Bu boykot altı ay sürdü. Annem daha aylarca bana soğuk ve mesafeli davranmayı sürdürmesine, benimle görüşmeyi reddetmesine rağmen sonunda telefonlarıma cevap vermeye razı oldu. Bu konuşmalarda, sanki başımıza gelmiş adı anılmaz bir belaymış gibi, eşimden hiç söz edilmiyordu. Bütün bunlar beni güçsüz düşürüyordu ve altında ezildiğim büyük bir suçluluk duygusuna kapılıyordum. Tek kurtuluş onların beni affetmesiydi. Bağımsızlığıma, onlara ve temsil ettikleri her şeye sırtımı döndüğüm zaman hissettiğim o başkaldırıya ne olmuştu? Yeni İngiliz kimliğime ve pişmanlıktan uzak, tam anlamıyla İngilizvari bir yaşam sürdürme

kararlılığımıza ne olmuştu? Anne ve babamın katı, mantıksız ve haksız olduğunu kendi kendime ne kadar söylemeye çalışsam da, kendimi hâlâ günahını affettirmesi gereken bir suçlu gibi görüyordum.

Bütün bunlar kaçınılmaz bir şekilde evliliğimi etkiledi. Acımı paylaşmaya çalışan John bunu başaramıyordu ve elinden beni çaresizlik içinde izlemekten başka bir şey gelmiyordu. İlişkimiz bu baskıları kaldıracak güçte değildi, tartışmaya ve kavga etmeye başladık. Evlilik öncesindeki olayların bastırdığı uyumsuzluklar, ailemle aramızdaki gerginlerin zorlamasıyla su yüzüne çıkmaya başladı. John'un asla bana uygun bir eş olmadığını anladım. Onunla kendi için değil de birine ait olma arzusuyla evlendiğim gerçeği şimdi acı bir şekilde ortaya çıkmıştı. Ondaki sonrası da çorap söküğü gibi gitti. 1966 yılının başlarında Bristol'e döndük ve Zandra'yla oturduğumuz dairenin karşı sapağında Whiteladies Caddesi yakınında bir daire kiraladık. Ben kendimi toparlamaya ve ikimiz için bir yuva kurmaya çalıştım ve durum bir süre için düzeldi. Ama ailemin ve onlarla aramızdaki çözülmemiş anlaşmazlığın gölgesi sürekli üstümüzdeydi.

1967 yılı geldiğinde, her seferinde birkaç haftalığına, iki kez ayrılmıştık ve o annesiyle kalırken ben Bristol'de tek başıma kalmıştım. İlk seferinde benim isteğim üzerine ayrılırken, onun aniden elleriyle yüzünü kapatıp ağladığını hatırlıyorum. Bu acı dolu ve rahatsız edici bir manzaraydı ve onu yatıştırmaya gücüm yetmemişti. Onun mutsuzluğundan kendimi sorumlu tutuyordum ama bende uyandırdığı suçluluk duygusunu aileme karşı zaten hissettiğim suçluluk duygusuna eklemek taşıyamayacağım bir yük oluşturunuyordu. İşin tuhafı, annem o aralar geri adım atmıştı ve huzursuzluk, çaresizlik içinde af dileyerek onlarla birlikte bir hafta sonu geçirmiştim. O yılın ilkbaharında Si-

ham küçük kızıyla birlikte Willow Çiftliği'ne kalmaya geldi. John içini ona döktü.

“Anne ve babanız beni hâlâ kabul etmiyor. Daha başka ne yapmam gerekiyor?”

Siham, “Peki ya ne bekliyordunuz?” dedi. “Evlenmeden önce hepimizin duygularını size anlattık. Artık evlendiğimize göre çoğumuz bunu kabullenmeye çalıştık ama annem bunu hiç başaramayacak.” John suratını asınca Siham, “O kadar da kötü olmayabilir. Belki Ghada size anlatmıştır bir İngiliz erkekle evlenen bir kuzinimiz var, annem onu kabul etti. Lütfen sabırlı olun, zaman gerekli.”

Ama zaman bizden yana işlemiyordu. 5 Haziran 1967’de İsrail uçakları Mısır’a saldırıp tüm hava gücünü yok etti. Aynı zamanda Suriye’yi, Ürdün’ün kontrolündeki Filistin’i ve Doğu Kudüs’ü işgal etti. İsrail ile Araplar yine savaşıyordu ve bu kritik olay bütün diğer sorunları bir kenara itti. O sıralarda Bristol’deki Frenchay Hastanesi’nde çalışıyordum ve kendi sorunlarıma öylesine gömülmüştüm ki, savaş haberleri beni tamamen şaşırttı. Yıllardır Ortadoğu olaylarını izlememiştim, niye izleyeyim ki? Ne de olsa bir İngiliz’dim ve bütün bunları geride bırakmıştım. Bu yüzden de eninde sonunda İsrail ile Arap komşuları arasında çatışmaların başlayacağı gerçeğini öngörememiştim. Ortadoğu politikalarıyla en son, 1956’da Süveyş krizi sırasında ilgilenmiştim. Siham 1959’da Ortadoğu’ya döndüğü zaman Birleşik Arap Cumhuriyetleri sırasında da politikayla kısaca ilgilenmiştim. Ama daha sonra Bristol’de olduğum ve babamın evdeki politik sohbetlerinden uzak kaldığım için Arap dünyası hakkında pek bir şey duymamıştım. Yine de çevremın Nasır’a karşı beslediği aşırı ve sürekli nefretin farkındaydım.

“Nasır, Yeni Hitler” veya “Arap Naziler” gibi sıfatlar herkes tarafından kullanılıyordu. Aynı zamanda, İsrail onu sürekli yok etmekle tehdit eden Arap komşularına karşı, ayakta durmaya çalışan küçük, kırılğan ve cesur bir devlet olarak gösteriliyordu.

İnandığım için değil de alıştığım için bu yaygın düşünce şekline artık aldırımıyordum. Aynı şekilde, İngiltere’de kimse, İsrail’in var olmaya hakkı olup olmadığını sorgulamıyordu. Burası eskiden Yahudilere ait olan topraklardı ve oraya dönmek istemelerinde doğal bir mantık vardı. Savunma şöyle sürüyordu: Böyle yapmakla kendilerine ait olan bir şeye sahip çıkıyorlardı ve buna her kim karşı çıkarsa hem hatalı hem de umutsuz bir biçimde çağdışıydı. Bunu hemen hemen içgüdüsel olarak kavramıştım ve farkında olmadan, Filistin’den veya yüzyıllardır aynı toprakta yaşamış olan Filistinlilerden bahsederek insanları utandırmamak için kendi kendime bir yasak getirmiştım. Dünyanın geri kalanı da aynı şekilde kendine böyle bir yasak getirdiği için bunu yapmak kolaydı. Filistin’in geçek sakinlerine “Arap mülteciler” deniliyordu ve kamplarda yaşayan bu kitleden sadece uluslararası yardım veya BM istatistikleri çerçevesinde söz ediliyordu. Bizler gibi kamplarda yaşamayanlara ise “Ürdünlüler” veya “Suriyeliler” deniliyor veya gerçek kökenimizi ele vermeyen başka bir ulusun adı veriliyordu.

Filistin tarihi konusunda yaratılan boşluk ve hepimizin buna inanması şimdi çok garip görünüyor. Tabii ki, Bristol’de yaşayan ve bir İngiliz’le evli olan ben, Filistinli olduğumu düşünmüyor ve bu konuya pek kafa yormuyordum. Kendimi Arap dünyasından uzak hissediyordum ama Nasır İngiliz’lerde öyle bir takıntı haline gelmişti ki, haberleri duymamak mümkün değildi. Assuan Barajı’nı yapması ve ordu-sunu teçhizatlandırıp eğitmesi için ona yardım eden Sovyetler Birliği’nin yakın bir müttefiki olunca gazeteler isteri

krizine girdi. Bristol'deki sıradan insanlar onların aynı arabaya koşulmuş iki şeytan olduğunu söylüyordu. Bunlar bana Süveyş krizi zamanını hatırlattı ve çevrem beni huzursuz etmeye başladı.

Nasır 1962'de güçlenen ordusunun taburlarını monarşiye karşı ayaklanan devrimcilere yardım etmek için Yemen'e gönderince İngiliz kamuoyu çılgına döndü. Bana göre Yemen, Suriye veya Ürdün gibi bir Arap ülkesi sayılamayacak kadar uzak bir yerdi. Oysa Aden'i yöneten İngiltere, Nasır'ın ordusunu tehlikeli bir tehdit olarak görüyordu. Her şeye Araplardan ne kadar farklı bir bakış açısıyla bakıyorlardı. Nasır Araplar için bir kahramandı. Nasır'ı yerin dibine batıran İngiliz gazeteleri aynı zamanda Arapların bu tepkisine de şiddetle karşı çıkıyordu. Pek az İngiliz onun Arap dünyasında neden bu kadar itibarı olduğunu kavrayabiliyordu. Arap Birliği için yeni bir çağ başlatacak olan Mısır ile Suriye'nin birleşmesi sadece 1961 yılına kadar sürebilmişti ama Nasır, Arap dünyasının tartışılmaz lideri olmuştu.

Bütün bunlara karşı beslediğim duygular belirsizdi. İngiltere'deki çoğu insan gibi ben de Filistinlilerin başına gelenlerle pek ilgilenmiyordum. Bu yüzden, her şeyi değiştirecek olan Filistin direniş hareketinin ilk kımıldılarını kaçırdım. 1950'li yılların sonlarına doğru, ben tam üniversite yaşamına alışırken, Arap dünyasındaki Filistinliler arasında El Fetih denilen küçük bir politik grup ortaya çıkıyordu. Kurucularının arasında Mısır'da eğitim görmüş genç bir mühendis olan Yaser Arafat da vardı. Tanıdıklarımın arasında kimse bunu önemsemedi ve ben de Filistinli yurttaşlarımın silahlı olduğundan habersizdim.

Siham mektuplarında bazen bizim gibi Filistinlilerin unutulmasının ne kadar acı olduğunu yazıyordu. 1948 yılından sonra dünya (eğer bu sorun hakkında düşünecek olursa) bizi ya kötü koşullar altında kamplarda yaşayan mülteciler ya

da hayatta kalmak için savaş veren dağılmış kişiler veya gruplar olarak görüyordu. Politikada veya herhangi bir toplumda hiçbir ağırlığımız yoktu. Babamla birlikte BBC'de çalışanlar gibi bazı Araplar sürekli Filistin'den söz ettikleri halde bu soyut bir davaydı ve gerçek insanlar genelde göz ardı ediliyordu. Bu yüzden, Arap birliği idealiyle heyecanlanan Filistinliler bunu ve Filistin'in özgürlüğe kavuşturulmasını ancak Nasır'ın gerçekleştirebileceğine inanıyordu.

İngiltere'de biri bana bundan söz etseydi ilgilenebilirdim. Oysa bizim duyduğumuz tek Arap mücadelesi Cezayir devrimiydi. Babam, "Yalnızca Fransa taraf olduğu için," di-yordu. "Bir sömürgeci g   diğerine anlayış gösteriyor." 1962 yılında Fransa yenilip de Cezayir Cumhuriyeti kurulduğu zaman Suphi Zabaneh ile ben heyecanlanan yegâne kişilerdik. 1962 yılında Cezayir mücadelesi ile ilgili bildiklerim yıllar önce bir lise  ğrencisi olarak Paris'e gittim zamankinden pek fazla değildi. Yine de, bunun bütün Arap dünyası için bir zafer olduğunu düşünüyordum. Bunun Filistinliler için İsrail'e karşı mücadelede benimsenecek bir esin kaynağı ve örnek oluşturduğunu daha sonra öğrendim.

1964 yılı geldiğinde, Arafat ile yanındaki devrimciler mülteci kamplarındaki fedailerin ve sürgündeki Filistin taraftarlarının katılımıyla çevrelerinde bir gerilla hareketinin temel-lerini atmışlardı. Kuveyt'te oturan kuzenim Züheyr herkesin kuruluşa para yardımı yaptığını söylüyordu. Yurtdışındakiler dahil Arap  ğrenciler fikir verip onları destekliyordu. Birçoğu da savaşçı olarak onlara katıldı. Suphi, Bristol  niversitesi'ndeki dernekten katılan birkaç öğrenciyi tanıdığını söylüyordu. Bunlar eğitim görmeye, onlara silah da sağlayan yeni Cezayir'e gittiler.

O zamanlara geri dönüp baktığımda, kendi k  k dünyama kapıldığım için, Filistin tarihindeki bu önemli anlara bu kadar ilgisiz kalışıma üzülüyorum. 1 Ocak 1965 günü, ben

düğün hazırlıkları yaparken, El Fetih İsrail'e karşı ilk gerilla saldırısını başlattı. Bu saldırı, Kuzey İsrail'e karşı girişilen, savaşıçılardan başka kimseye zarar vermeyen, etkisiz kalmaya mahkûm bir hareket olmasına rağmen, Filistinlilerin İsrail'e karşı silahlı mücadelesini eylemsel ve kavramsal açıdan başlatan olay olarak Filistinliler tarafından daha sonraları çok önemsendi.

Filistinlileri şimdi saran heyecanı paylaşamayacak kadar olaylardan uzaktım. Bu yeni gerilla hareketini güvenle benimsediler ve nihayet hayal kırıklıklarını ifade edebileceğini düşündüler. Çok uzaklardaki Somali'de bile, Siham ile eşi ve oradaki tüm Filistinli topluluğu aynı heyecanı yaşadı. Yasser Arafat'ın erkek kardeşi 1965'te onlardan para desteği istemek için Somali'ye gittiğinde, onu hep birlikte karşıladılar. Vatan tümüyle işgalden kurtarılıp bütün Filistinliler oraya dönebilene kadar, El Fetih'in durup dinlenmeyeceğini söylediği zaman çok alkışlanmıştı.

O zaman, İngiltere'de kimse onun ve ağabeyinin adını henüz duymamıştı. İngilizlerin tanıyıp hayran olduğu tek genç ve yakışıklı Arap lider Ürdün Kralı Hüseyin'di. Onu İngiltere'de eğitim görmüş bir subay ve centilmen olarak, Arap'tan çok bir İngiliz olarak algılıyorlardı. Oysa Ürdün yetkilileri İsrail'in misilleme yapmasından çekindikleri için Ürdün topraklarından İsrail'e karşı bir gerilla hareketi yapılmasını engellemek için ellerinden geleni yaptığı için, o benim ailem ve dostlarım için bir kahraman değildi. Diğer Arap ülkeleri de ona uydu. Ve 1967'de Altı Gün Savaşı olmasaydı, belki de ben başladığından ve bittiğinden bile haberdar olmadan, sınırlı ve önemsiz Filistin mücadelesi öylece sona erecekti.

Ortadoğu tarihinin bu dramatik ve ufuklar açan olayı aniden, hiç beklenmedik bir anda, patladı. Olayların başladığını Londra'daki ailem benden önce duymuştu. O zaman

Siham hâlâ onlarla oturuyordu. O tarihi 5 Haziran günü bütün aile radyo dinleyerek sabah kahvaltısı yaparken haberi duymuş ve inanmakta zorlanmıştı. BBC o sabah, Londra saatinden iki saat ileri olan Mısır saatiyle dokuza çeyrek kala İsrail uçaklarının Mısır havaalanlarına saldırdığını haber veriyordu. Radar sistemleri devre dışı bırakılarak uçaksavar füzeleri etkisiz kılınan Mısırlılar şaşkınlık içindeydi. Üç saat yoğun bombalama sonucu İsrail Mısır'ın hemen hemen bütün uçaklarını yok etmiş, uçak pistlerini kullanılmaz hale getirmişti. Bu parlak manevrayla İsrail, Mısır ordusunu hava korumasından mahrum bırakmış ve pratikte savaşı altı günde değil ilk üç saatte kazanmıştı.

Hepsi o kadar şaşırmıştı ki, annem hemen, "Bu doğru olamaz! Çabuk, hemen Kahire'yi açın," demişti. Kahire Radyosu'nda haberlerin daha iyi olduğunu duyunca rahatlamışlardı. Yüksekten atan bildiriler bir Mısır zaferinden ve şerefsiz bir İsrail bozgunundan söz ediyordu. Annem, "İşte bakın," diyordu. "BBC yalan söylüyormuş." Ama gün ilerledikçe daha dehşet verici haberler duyuldu. Mısır tarafında yer alan Ürdün çok sayıda İsrail uçağının topraklarına saldırdığını bildiriyordu. Bu arada, İsrail Sinai'de konuşlandırılmış olan 100.000 Mısır askerini zorlayan bir kara harekâtına da girişmişti. Askerler kahramanca savaştılar ama hava koruması olmadığı için yenilmeye mahkûmdular. Savaşın ilk gününün sonunda İsrail Sinai'nin başlıca kenti El-Ariş'i ele geçirip Gazze yolunu kesmişti. Kahire Radyosu hâlâ zaferden söz ediyormuş ama sinirlenip öfkelenen babam radyoyu kapatmış.

O ilk gün, koğuştaki yeni hastaları muayene ederken, birisi Mısır'la İsrail arasında savaş çıktığını ve İsrail'in zafer kazandığını söyledi. Birden sanki midem yerinden oynamış gibi oldu ve akşamüstü vizitemi zar zor tamamladım. Heyecanla televizyon haberlerini izleyen birkaç meslektaşına

ancak akşama doğru katılabildim. Arapların o unutulmaz, acı yenilgisini ancak o zaman izleyebildim.

Tanklardaki sevinçli İsrail askerleri ve siyah göz bantıyla savunma bakanı Dayan televizyon ekranında görününce çevremdekilerden bir tezahürat yükseldi. "Yaşasın!" diye bağırıyorlardı. "İsrail'e aferin! Bu çok iyi, onları bozguna uğrattılar!" Kendinden geçmiş ekranı izleyen yüzlere baktım. Çoğu dostumdu ama hiçbirisi benden yana değildi. Hepsi İsrail'in başarısını hayranlıkla izliyor ve onların Arap karşıtlarını sanki hor görüyordu.

Ertesi gün de işler daha iyi gitmedi. Mısır ordusu Sina'den topluca çekildi. İsrail Ürdün'e yürüdü ve yoğun bir saldırıyla Doğu Kudüs'ü işgal etti. Aynı zamanda Gazze Şeridini ele geçirip, güçlerini Süveyş Kanalı'na yönlendirerek yol üstündeki Şarm el-Şeyk'i aldılar. BM'nin hemen ateşkes ilan etmesi için her iki tarafa da yaptığı çağrı dikkate alınmadı. İsrail durdurulamıyordu. Batı Şeria'yı tümüyle istila edip, nüfusun beşte birini oluşturan, 200.000 Filistinli mültecinin Ürdün'e göç etmesine yol açtı. Bunların bir kısmı 1948 yılında evlerini terk edenlerdi ve yeniden göç yollarına düşmüşlerdi. Savaşın üçüncü gününde İsrail, Kudüs'ün Eski Kudüs bölümünü ele geçirmişti.

İsrailli kalabalıkların çılgınca sevinerek Ağlama Duvarı'na tırmanmasını ben de diğerleriyle birlikte ilgi ile izledim. İsrail liderleri Kudüs'ün sonsuza dek onların olacağını açıkladılar. İslam'ın en ünlü kutsal yerlerinden biri olan Kubbe'tül Sahra'nın parıldayan kubbesiyle kara cüppeli haham ve asker kalabalığına fon oluşturması ne kadar rahatsız edici ve garip bir görüntü diye düşündüm. Kub-

1) Ağlama veya Batı Duvarı adını verdikleri bu duvar, İsraillilerin Yahudi Tapınağı diye adlandırdığı, Harem el-Şerif diye bilinen cami külliyesinin bir parçasıdır. Müslümanlar için duvar, İslam toplumu tarafından korunup bakımı yapılan bir vakıftır.

be'ye İsrail bayrağının çekilmesini dehşet içinde izledim, bu yapılabilecek en kışkırtıcı davranış, en büyük saygısızlıktı. Onlar bile bunu fark ettiler ve bayrak birkaç saat sonra indirildi.

Yıllardır anımsamadığım hatıralar belleğimde kıpırdadı, Eski Kudüs'te teyzemin evine yaptığımız ziyaretler, sıcak, durgun akşamüstlerinde diğer çocuklarla birlikte caminin kocaman avlusunda oynadığımız oyunlar. Kubbe'tül Sahra önündeki çini kaplı geniş avlu, seksek, tarihi kemerler, sü-tunlar ve kutsal ibadethaneler de saklambaç oynamak için idealdi. Eski Kudüs'te çocukların oynayabileceği park veya açık alanlar olmadığı için caminin külliyesi tek yerdi. Hatıralar geri geldikçe, sanki uzun süre önce kapandığı sanılan bir yara aniden yeniden açılmış gibi, içimi bir sızı kapladı. Derin bir ıstıraba kapıldım ve başımıza gelenlere karşı hissettiğim öfkenin ilk kıyıltılarını duyumsadım.

8 Haziran'da Mısır, BM'nin ateşkes çağrısını kabul etti ama İsraililer ilerlemeyi sürdürdü. Ertesi gün, Süveyş Kanalı'nın doğu yakasına erişmişlerdi ve Mısır'ın geri kalan savunma güçlerine karşın Kahire'ye kadar ilerleyebilirlerdi. Bu kısa sürede Mısır 10.000 kayıp vermişti ve 5.000 askeri de esir düşmüştü.

Şimdi sıra Suriye'ye gelmişti ve İsrail beşinci günde Golan Tepeleri'ndeki Suriye mevzilerini bombalamaya başladı. Suriye ateşkes istediği halde İsrail aldırmayıp Golan Tepeleri'ne saldırmak için tanklarla ilerlemeyi sürdürdü. En yüksek tepeye erişip Suriye'nin Kunetra kentini işgal etti. Ancak o noktada ateşkesi kabul etti. Altı Gün Savaşı sona erdiğinde İsrail üç Arap ülkesinin ordularını yok etmiş ve Sinai'nin tümünü, Gazze Şeridi'ni, Kudüs'ün tamamını, Batı Şeria'yı ve Suriye'nin Golan Tepeleri'ni işgal etmişti. Ve bütün bunları benim çevremdeki insanların bile desteği ve yük-rekten onayıyla yapmıştı.

Evde ailem ve dostları şok geçiriyordu. Savaş sırasında, anlaşmazlıklarımızı geçici bir süre için unutup onlara her gün telefon ediyor, dehşetlerine ve utançlarına tanık oluyordum. Siham acı acı, “Araplar hiçbir işe yaramıyor!” diye bağıırıyordu. “Kartondan bir binaya benziyorlar. İlk vuruştta yerle bir oldular.” Somali’deki evine dönmeyi planlıyordu ama savaş çıkınca eşi savaşın bitmesini beklemesini önermişti. Savaşın yalnızca altı gün süreceğini ve Araplar için tam bir bozgun, İsrail için ise coşkulu bir zaferle sonuçlanacağını kimse öngörmemişti.

Ama o günlerde çevremizdekilerden kimse nedenleri araştırarak ruh haline sahip değildi. Umarsız ve cevabı olmayan soruları dile getiriyorlardı ve yaygın duygu Arap ordularının berbat icraatı karşısında duyulan derin utançtı. Somali’de Rus mühendislerle birlikte çalışan Zeyyat onların karşısına çıkmaya utanıyordu. “Sizi eğittik, silahlandırdık ve destekledik,” diyorlardı. “Ne oldu?” İngiltere’de savaş sonrasında kamunun sergilediği abartılı İsrail yanlısı ve Arap karşıtı duygular bizim için işleri daha da zorlaştırdı. Gazetelerde, İsrail’in cesaretini ve askeri becerilerini övüp yücelten birçok makale ve haber yayınlandı. İsrail’in zaferini “medeni olanların zaferi” olarak tanımladılar – bir tek, barbar Arap yığınlarına karşı diye eklemedikleri kaldı.

İsrail’in, İngiltere ve diğer Avrupa ülke halklarında uyandırdığı sevginin derinliğini o güne kadar hiç anlamamıştım. Daha üstün Arap güçleri karşısında yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış cesur ve incinebilir görüntüsü (ki bu gerçeklikten çok uzak bir görüntüydü) insanların yüreğini titretiyordu. Yahudilerin Nazilerin elinden çektiği acılar kamuoyunun aklında henüz tazeydi ve Arapların yaptığı sanılan şeyi çok daha dayanılmaz kılıyordu. Yaygın düşünce şöyleydi: “Altı milyon kişiyi yitireli çok zaman olmadı. Yeterince acı çektiler.” Ve bu bölümde Araplar hain rolündeydi.

Yıllarca Nasır'ın yarattığı tehditle ona duyulan nefret ve korku birikimi şimdi kindar bir aşağılama ve alayla Araplara yöneltiliyordu. İsrail'in onu ve Arap ordularını rezil etmesi kamuoyunda sevinçle karşılanıyordu. İngiliz gazetelerindeki karikatürlerde Arap askerleri hilekâr, korkak ve yalaka olarak gösteriliyordu. Çılgın bir psikolojik ters yansıtmayla kamuoyunda Yahudilerin aşağılanması ve Avrupa'nın tarihsel anti-Siyonist geleneği yerini Arap karşıtı ırkçılığa bırakmıştı. Bütün bu saldırılar karşısında, kendimi hiç istemeyeceğim kadar dikkat çekici, aynı zamanda da yapayalnız hissettiğim için derinden yaralandım. Herkesin beni de nefret edilen tüm diğer Araplarla aynı kefeye koyduğunu hayal ediyordum. Yapabileceğim bir savunma yoktu çünkü Araplar İsrail karşısında öylesine perişan olmuşlardı ki utanç içinde başımı öne eğmekten başka yapılacak bir şey yoktu.

Siham da Londra'da aynı duyguları yaşıyordu. Çoğu ona karşı kötü duygular beslemediklerini söylese de alaylarından korktuğu için İngilizlerle karşılaşmak istemiyordu. Aynı şekilde Bristol'deki meslektaşlarım, "Sen farklısın. Biz zaten seni bir Arap olarak görmüyoruz ki!" veya "Üzülme biz sadece Mısırlılara tahammül edemiyoruz," gibi sözlerle beni rahatlatmaya çalışıyorlardı. Bu sadece beni öfkeliendirmeye yarıyordu ve yıllar önce Süveyş krizi zamanında yaptığım gibi tutkuyla Arapları savunuyor ve yine hiçbir sonuç alamıyordum. İngilizlerin zihninde İsrail *düşüncesinin* nasıl yerleşip kök salmış olduğunu giderek daha büyük üzüntü ve öfkeyle fark ediyordum.

Bu sadece bölgenin İncil'deki çağrışımlarıyla ilgili değildi, aynı zamanda Altı Gün Savaşı'nın su yüzüne çıkardığı Yahudi karşıtı duygularla da ilgiliydi. Yahudilerin Avrupalıların elinden çektiklerinde Arapların hiçbir suçu olmadığını hiddetle belirttiğim zaman bana boş boş bakıyorlardı. "Sizin, Avrupalıların Yahudilere yaptığınız kötülük-

lerin bedelini biz niye ödeyelim? Bu haksızlık!" diyordum. "Onlara bu kadar acıyorsanız neden hepsini buraya getirmiyorsunuz veya Almanya'nın bir bölümünü onlara vermiyorsunuz? Bu adilane olurdu. 1940'ta başları dertteyken siz ve Amerika onları niye ülkenize almadınız? Vicdanınızı niçin bizim hesabımıza rahatlatıyorsunuz?"

Bu tartışmaları yaparken Araplar arasında çok yaygın olan bir öfkeyi de dile getiriyordum. Bu Araplara yabancı bir kavram olan, Avrupalıların algıladığı biçimde bir anti-Siyonizm değildi. Araplar için Yahudiler, Arap tarihinin bir parçasıydı ve boyun eğdirilip gettolara tıklılacak bir insan türü değildi. Bu Arap aklının almayacağı bir Avrupalı inceliği idi ve Araplar bu kirli duyguları Avrupalılarla paylaşmayı reddediyordu. Ama bu sözler konuştuğum kişileri ne etkiliyor, ne de ilgilerini çekiyordu. Onları ikna edeceğim yerde sadece Arapların ölümünün, İsrail karşıtı olmalarının sebep olduğu yaygın inancını pekiştiriyordum. Arkadaşlarım duygusal ve sinirli olduğumu söylüyordu; İngilizlerin en büyük hakaretinin bu olduğunu uzun ve acı deneyimlerim sonunda öğrenmiştim. Özellikle yabancıların eğilimli olduğu gibi duygusal bir tartışma yapmak, mantıksızlık ve dengesizlikle suçlanmaya davetiye çıkartmak demekti. Böylece görüşleriniz anlamsız veya isterik sayılıp dikkate alınmazdı. O sıralarda birlikte çalıştığım danışman bir doktorun bana içtenlikle şöyle dediğini anımsıyorum: "Bu konuda çok duyarlı olduğunı görebiliyorum ama çoğumuz İsrail için iyi şeyler diliyoruz. Bu senin sandığın gibi anlamsız bir önyargı değil, sadece Yahudi halkının çektiklerinden sonra onlara iyilikler diliyoruz."

9 Haziran akşamı Nasır istifa etmeye karar verdiğini açıkladı. Evinden yapılan bir televizyon yayınında Arap yenilgisi için bütün sorumluluğu üstlendi. Yorgun yüzüne ve gergin yüz hatlarına bakıp da kesik kesik konuşmaya başladığı-

nı duyunca boğazım düğümlendi ve içimi derin bir hüznü kapladı. Çevremdeki kimse etkilenmemişti ve ben üzüntümle yapayalnızdım. O istifa konuşmasını daha bitirmeden, Kahirelilerin ayrılışına duydukları isterik bir ıstırapla evlerinden dışarı uğradığı bildirilince İngiltere’de kimse bunu anlayamadı. Ertesi gün Nasır’ın kalmasını isteyen milyonlarca Mısırlı Kahire’de toplandı.

Meslektaşlarımdan biri, “Tuhaf şey,” dedi. “Başlarına getirdiği felaketten sonra insan ondan kurtulmak isteyeceklerini düşünüyor. Araplar tuhaf insanlar.” Ama ben Mısırlıların neden Nasır’ın kalmasını istediklerini anlamakta hiç zorlanmıyordum. O Süveyş Kanalı’nı geri alan, yabancı baskısına karşı direnen ve tüm Araplara, benim gibi uzakta, yabancı ülkelerde oturanlara kadar erişebilen, ulusal gurur duygusunu aşıl原因an adamdı. Onu şimdi kaybetmenin, Arap dünyasının bağımsızlığa kavuşmak için bu tek ve tarihi şansını yitirmesi ve düşmanlarımızın emellerine kavuşması anlamına geldiğini görebiliyordum. Edindiğim bu yeni görüşleri çevremdekilerle paylaşmak istiyordum ama bu olanaksızdı. Kısa sürse de savaş yapayalnız olduğumu kavramamı sağlamıştı. Arkadaş grubum artık yoktu, belki de ben yalnızca onları iyimserliğimle hayalimde canlandırmıştım. Benim bir İngiliz ama aynı zamanda da o “tuhaf insanlardan” biri olarak ikili sadakatimi anlamalarını ve onunla uzlaşmalarını istiyordum. Daha da önemlisi, İsrail’in bana, dolayısıyla da bütün Araplara yaptığı kötülüklerin kabul edilmesini istiyordum.

Bunu istemekle, 1960’lı yıllarda yabancılarla hiç yaşam deneyimi olmamış ve genç İngiliz göçmenler arasında yirmi yıl sonra ortaya çıkacak kimlik bunalımından habersiz, Bristol’ün İngiliz taşra toplumundan çok fazla şey mi bekliyordum? Yahudilerle Filistin’i özdeşleştirip başkalarını göz ardı eden, onlar gibi Eski Ahit efsaneleriyle yetiştirilmiş Protes-

tan Hristiyanlardan aynı toprakların Araplara ait olduğunu anlamalarını istemek mantıklı mıydı? Hele o aynı Araplar sürekli sevimsiz ve aşağılık tipler olarak canlandırılıyorsa? Geriye dönüp bakınca, belki de, onlardan çok şey istemiştım ama o sıralarda kimsenin beni anlamadığını düşünüp ıstırap çekiyordum. En azından eşimin benim tarafımı tutmasını bekliyordum. Savaş hayatımın politik bir boyutunu ortaya çıkarmıştı ve onun bunu anlayacağını sanıyordum.

Oysa John daha başından tedbirliydi. Bende şok etkisi yapan savaşın daha ilk gününden suskun ve ölçülü olduğunu görmüştüm. Durum günden güne Araplar için kötüleşti-çe yalnızca yatıştırıcı söyler sarf ediyordu. Bu beni rahatsız edip şaşırttı. Sonunda onunla yüzleştim.

“Bütün bunlar hakkında ne düşünüyorsun?”

Huzursuz bir tavır takındı. “Ne düşündüğümü biliyorsun. Sana söyledim.”

“Bence dürüst davranmıyorsun. Savaş hakkında, Araplar ve İsrail hakkında ne düşündüğünü lütfen bana anlat,” diye üsteledim.

“İzin verirsen bunları konuşmak istemiyorum,” diyerek beni şaşırttı.

“Ama niye? Senin de bir görüşün vardır. Niçin açıklamıyorsun?”

Başını salladı. “Sinirlenirsin ve kavga ederiz.” Bu beni daha da endişelendirdi. Dikkatle ona baktım.

Ağır ağır konuşarak, “Arap olduğunu falan biliyorum,” dedi, “ama doğru söylemek gerekirse İsrail’in yaptıklarını beğenmemek de elimde değil. Yani büyük bir güce karşı savaştilar ve kazanmayı hak ettiler.” Yüzümdeki ifadeyi görüp sustu. “Böyle düşünen tek kişi ben değilim, bunu biliyorsun,” diye karşı çıktı.

Acaba duygularımı anlamıyor mu, yoksa aldırıyor mu diye düşündüm. Normal olarak kökenlerim hakkında veya

politika konusunda pek konuşmadığımız doğrudu ama doğrular ve yanlışlar konusunda bir fikir edinebilecek kadar kişisel öykümü biliyordu. Soruna özel bir bakış açısı elde etmemiş İsrail yanlısı kişilerin görüşüne sadakatle bağlı kaldığını görmek çok şaşırtıcıydı. Çocukluğumun küçük olaylarını, geçmişten geliveren hüzünlü bir anıyı onunla paylaştığım zamanları anımsayıp ihanete uğradığımı hissettim.

Cleeve Mathews, daha sonradan John'un suçunun İsrail'i benden farklı görmesinde değil de, benim kişisel duygularımın farkında olmayışında olduğunu söylemişti. Cleeve de anlamıyordu. Bana göre aramızdaki uyumsuzluk incelikli davranışlar kadar basit değildi. İlişkimizin kalbine işleyecek kadar derindi. Vatanımı gasp eden, oradan kovulmama neden olan ve bu savaşta vatandaşlarımın bir kez daha göç etmesine neden olan İsrail'i desteklemekte bir sakınca görmüyorsa, o zaman benim tarafımda değildi. Bu kadar önemli bir konuda benim tarafımda değilse, hiçbir şey olmamış gibi onunla yaşamaya nasıl devam edebilirdim?

Şimdi kendimi iki kez daha yalnız hissediyordum. Sanki savaş haftası beni ortaya çıkarmıştı. Tam olarak kim olduğumu düşünüyordum. Yıllarca iki karşıt kişi, Arap ve İngiliz olmanın olanaksızlığıyla boğuşmuştum. Aslında böyle olmadığımı bildiğim halde, sonunda daha çok İngiliz olmakta karar kılmıştım. Ama ailemin evliliğim konusunda çıkardığı sorunlar dışında bu bana önemli görünmemişti. John'la evlenerek ve birçok başka şekilde, İngiltere'ye ait olmaya, İngiliz toplumuna tam olarak uyum sağlamaya, İngiliz kültürünü kendi kültürüm olarak benimsemeye ve aşırı duyarlı kimlik duygumu İngiliz olarak yeniden yapılandırmaya çalışmıştım. Ama Ortadoğu savaşı bütün bunlara bir son vermişti. Neden olduğu kutuplaşma bana şu soruyu dayattı, "Onlardan biri değilsem öyleyse ben ki-

mim?" Ve eşimin bu çatışmada benim tarafımı reddetmesi bu açmazı daha da kızıştırmıştı.

Hayatımın bir yalandan ibaret olduğu duygusuyla perişandım. Besleyip büyüttüğüm ait olma duygusu artık destekleyemeyeceğim bir hayaldi. Kültür ve yakınlık bakımından belki İngiliz'dim ama önemli olan bütün diğer yönlerden İngiliz değildim. Ve meslektaşlarım arasındaki yalnızlığım da daha başka hüznü bir gerçeğe yüzleşmeme neden oldu. Onlardan beni kabul etmelerini istesem de bunu yapmazlardı. İsrail ile Arap çatışmasında tuttuğum tarafa karşı çıkmaları asla onlardan biri olamayacağımı gösteriyordu. Peki o zaman ben kimlerden biriydim? Ve bana bu acıları çektiren bölünmüş kişiliğime geri dönebilir miydim?

John'la evliliğim, 1968 yılının yazında nihayet sona erdi. Zaten daha önce de, Altı Gün Savaşı'nın ardından, 1968 yazında geçici bir süre için ayrılmıştık. Tekrar birlikte yaşamaya başladığımız zaman her ikimiz de ölçülü ve gergindik. Siham göçmenlere ve diğer savaş kurbanlarına yardım etmek için Londra'da bir yardım derneği kurmuştu. Ürdün'e sığınan Filistinlilerin fena halde giyecek, yiyecek ve para sıkıntısı çektiğini duymuştuk. Derneğini Londra'daki Arap Birliği bürosunun desteğiyle kurdu ve birçok kimseden yardım ve bağış topladı. Düzenlediği bir kermes sırasında onu görmeye gittim ve benim bakış açımı görmeye belki ikna edilebilir umuduyla John'u da davet ettim. Ablamla buluştuğumuz zaman yeterince kibar davrandı; ama hiçbir şey satın almadı ve Siham onu savaş konusuna çekmeyi başaramadı.

Temmuza kadar o son yılı zar zor götürdükten sonra, geçici olarak bir kez daha ayrılmaya karar verdik. John'un anesi artık evliliğimizdeki sorunların benim suçum olduğuna inanmaya başlamıştı.

Tuhaftır, o son yılda annem benimle ilişkisini tekrar normal hale getirdi. İlk kez Bristol'e bizi ziyarete gelip bir haf-

ta kaldı. Her şeyin kendi alıştığı gibi yapılmasında ısrar ettiği için bu ziyaret oldukça zor oldu. Mutfağa ve yemek pişirmeye el koydu, bütün tencere ve tabak çanağın yerini değiştirdi. Sürekli benim ev kadınlığımı eleştirerek, “o yok mu, bu yok mu, be ne biçim ev” deyip durdu. Sanırım kendince sonunda evliliğimi kabullenmişti ve bu ziyareti bunun bir göstergesiydi.

Ama çok geç kalmıştı. O yılın Ağustosunda, birkaç hafta ayrı yaşadıktan sonra John telefon edip beni görmek istediğini söyledi. Acaba farklı bir şekilde bir kez daha birlikte yaşamayı denemek mi isteyecek, diye düşündüm. Yalnızlık çekiyordum, kişisel başarısızlık duygusuyla kederliydim ve bir kez daha denesek mi diye düşünüyordum. Belki de bu sefer başarılı olabilirdik. Bristol’un merkezinde bir otelde buluştuk. Garip ama bunu heyecan verici bulmuştum. Çok iyi görünüyordu. Aylardır solgun ve gergindi ama şimdi teni parıltıyordu ve koyu renk gözleri eski parlaklığına kavuşmuştu. Birkaç yıldır ilk kez onunla birlikte olmak hoşuma gitmişti. Bir an için, daha sonra birlikte yemek yiyebileceğimiz aklımdan geçti.

Sonunda, “Beni niye görmek istedin?” diye sordum.

Cevabına hiç hazırlıklı değildim. “Beni boşamanı istiyorum,” dedi. “Başka biriyle tanıştım. Tekrar böyle bir şey yaşayacağımı hiç düşünmezdim ama oldu.”

Bir an şaşkınlıktan donakaldım. İçimi anlatamayacağım kadar büyük bir kayıp duygusu sardı. Kendimi neden bu kadar kötü hissediyordum? Her şeye rağmen John’u seviyor muydum, yoksa bu ayrılığın, terk edilışin, yüzüstü bırakılışın hayatımdaki yeni bir tekrarı mıydı?

Şaşkınlıktan uyuşmuş bir halde, “Kim bu?” diye sordum ama aslında bilmek istemiyordum.

“Tanımazsın,” derken gülümsememeye çalışıyordu. “Bir anestezi uzmanı. Buna inanmakta zorlanıyorum ama bana

âşik oldu ve evlenmek istiyoruz.” Çevresine mutluluk saçıyor. Aklımdan onunla, kara yazgılı evliliğimiz ile hüznü sonuyla ilgili bir sürü düşünce yıldırım hızıyla geçiyordu. Daha başından evliliğimizin başarısızlığı kesin olsa da, içimi acıtan bir boşluk ve yoksunluk hissettim ve John’un sadece evliliğimize son vermek için değil, belki de öç almak için bu-
raya geldiğini aniden fark edince bu ıstırabım daha da arttı. Benimle evlenmek için katlandığı şeyleri takdir etmediğimiz için benden, ailemden ve hepimizden öç almak istiyordu. Elinde iyi kâğıt tutan bir oyuncu gibi kendinden memnun hali onu ele veriyordu.

Aslında onun İslam dinini kabul etmesinin ona neye mal olduğunu hiç düşünmemiştik. Veya bunun dindar bir Hristiyan olan annesine ne kadar acı verdiğini veya yıllarca Müslüman olmayan biriyle evlenmenin bende yarattığı suçluluk duygusunu yatıştırmak ve ailemi memnun etmek için nasıl boşuna uğraştığını.

“Demek durum bu?” diye sordum. “Beni bunun için mi görmek istedin?” Başını salladı. Daha fazla bir şey söyleyip açıklama yapacak mı, üzüntü veya keder belirtisi gösterecek mi diye bekledim. Duygularını ifade etmekte her zaman zorlandığını biliyordum. Yine de, her şey bitemezdi, bunu kabul edemezdim. Ama geçmişten, nerede hataya düştüğümüzden veya evliliğimiz hakkındaki duygularından hiç söz etmedi. Evleneceği kızla nasıl tanıştığını ve ne kadar zamandır birbirlerini tanıdıklarını da söylemedi. Sadece boşanmamızın ayrıntılarını konuşmak istiyordu. Yeni bulduğu aşkın gücüyle adeta havalanmış, erişilmez olmuştu ve başka bir düzeye yükselmişti. Söyleyeceğim veya yapacağım hiçbir şey onun heyecan dolu iyimserliğini etkileyemezdi.

Boşanmanın ayrıntılarını konuşmayı başka bir zamana ertelemeyi önerdim. Yenilgiye uğramış ve kalbi kırılmış bir haldeydim. Yolumu yitirmiştım. Evliliğim mutsuz da olsa

bana en azından bir çevre ve sosyal konum kazandırmıştı. Bütün sorunlarımıza rağmen John'un varlığı hayatıma süreklilik ve güven kazandırmıştı. Ondan ayrılmak bana daha önceki çok eski, çocukluğumdaki bir ayrılığın, dünyanın bir daha ele geçirilemeyecek şekilde ellerimden kayıp gidişinin yankılarını getirmişti. Şimde ben ne olacaktım? O yeni bir aşkta çözümü bulmuştu. Ya ben ne yapacaktım? Benim yeni aşkım neredeydi?

John'un kendinden memnun gülümseyişine bakarken birden yanıtı buldum. Sanırım beni ömür boyu bir gölge izlemişti. John mutluluğu şimdilik bir anestezi uzmanında bulmuştu. Ama beni ve bütün Filistinlileri bekleyen kaçınılmaz elemli aşk, Filistin aşkıydı. Ve ne olursa olsun ömür boyu sürecekti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FATMA'YI ARARKEN

İsrail Başbakanı Golda Meir 1969'da şaşırtıcı bir açıklama yaptı. "Filistin'de, kendini Filistin halkı sayan bir Filistin halkı yoktu ki, biz gelip onları kovup, ülkelerini ellerinden almış olalım," dedi. "Böyle bir halk yoktur." Bu gibi açıklamalar olmasa, 1967 yenilgisinin içimde harekete geçirdiği değişimler asla daha ileri bir aşamaya ilerlemezdi.

Bayan Meir'in sözlerinin Altı Gün Savaşı sonunda İsrail'in kazandığı yeni özgüvenden kaynaklandığını biliyordum. Gerçekten de bu özgüvenin ılık ılık bir İsrail taraftarlığı şeklinde tüm İngiltere'ye yayılışını ve 1967 savaşından sonra zirveye tırmanışını izlemiştim. İsrail'in savaş sonunda Arap topraklarını gasp etmesi yasadışı olmasına rağmen, onun

bir zamanlar Filistin olan bu topraklardaki varlığını sorgulamak da yaygın inanca karşı gelmek sayılıyordu. 1948 yılındaki sınırları içinde bir “İsrail devleti” kavramı yaratılarak bu toprakların İsrail’e ait olduğu onaylandı; Filistinlilerin aynı topraklar üzerinde hak iddia etmesi saçma, İsrail’i herhangi bir şekilde eleştirmek Yahudi karşıtlığı sayıldı.

Aynı zamanda İngiltere’deki Yahudiler “açığa çıktı”. Artık Yahudi olmaktan ve İsrail’le ilişkili olmaktan açıkça gurur duyuyorlardı; çoğunun İngiliz ismi ve İngiliz kimliği almasına yol açan o tedirginlikten eser kalmamıştı. Takke giyen Yahudi erkeklerinin sayısı fark edilir bir şekilde çoğaldı ve İngiliz Yahudileri çarpıcı bir şekilde İsrail’le özdeşleştiler. 1967 savaşının başlamasından önce Golders Green’de oturan ve sonradan iyi bir dost olan Akiva Orr adlı Yahudinin başına ilginç bir olay gelmişti. Bir gün evine girerken, Birinci Dünya Savaşı öncesinden beri İngiltere’de yaşayan ve İngiliz vatandaşlığına geçmiş bir Alman Yahudisi olan ev sahibine rastlamış. Gerçekten endişeli bir tavırla Akiva’ya, “Eee, ne diyorsun? Bizi yok ederler mi?” diye sormuş. Ev sahibinin Alman kökenli olup İngiltere’de yaşayan ve pek de dindar biri olmadığını bilen Akiva, acaba “biz” derken kimi kastediyor diye düşünmüş. Ama adam tabii ki, “biz İsrailliler” demek istiyormuş.

Bu düşüncenin yaygın olduğu ortamda Filistinlilere yer yoktu. İngiltere’de İsrail’in bakış açısına karşı çıkanlar yok değildi; gerçekten de 1967 savaşı Arapların davasını savunan birçok İngiliz derneğini ve insanını¹ ortaya çıkarmıştı ama İsrail taraftarlığı ve desteği yıkıcı bir çoğunluk oluşturuyordu. Daha önce de fark ettiğim gibi, bu çoğu Hristiyan-

1) Bunlardan en ünlüsü savaşın doğrudan bir sonucu olarak kurulan Arap-İngiliz Yakınlaşmasını Geliştirme Konseyi’ydi. Kurucularının arasında konuya ilgi duyan İngilizlerin ve Filistinlilerin bulunduğu derneğin amacı, Arap ve Filistin bakış açısını İngilizlere anlatmaktır. Bugün de etkinliğini sürdürmektedir.

nı etkileyen Nazi soykırımı, Avrupa'nın uzun ve onursuz tarihi Yahudi karşıtlığı ve İsrail'in İncil'deki çağrışımlarından oluşan bir kokteyldi.

Aynı zamanda, İsrail'in oluşturulmasına yol açan ve daha sonraki davranışlarını belirleyen olaylar hakkındaki akıl almaz bilgisizlik de bu görüşe katkıda bulunuyordu. Buna ek olarak bir de, Filistinlilere karşı açık bir Yahudi düşmanlığı ortaya çıktı. 1969'da boşandıktan sonra Bristol'den ayrılıp Londra'ya gidince Central Middlesex Hastanesi'nde çalışmaya başladım. Bir sabah, gece yatırılan yeni hastaları görmek için viziteye çıktığımda Bayan Ruth Daniels adlı biriyle karşılaştım. Willesdenli bir ev kadınıydı ve zatüree tanısı konmuştu. Hastalığına rağmen ilk andan itibaren beni endişeyle izlemeye başladı. Ben onu muayene ederken bir an bile gözlerini benden ayırmadı, sonra da birden nereli olduğumu sordu. Hiç düşünmeden Filistinli olduğumu söyledim.

Öfkeyle, "Ah!" dedi. "Yani bizim düşmanımızsın! *Beni* muayene etmek için *seni* mi gönderdiler?" Onun bu beklenmedik saldırganlığı karşısında şok geçirdiğimi anımsıyorum; aynı zamanda, ulusal kimliğimin onun iyileşmesini geciktirmemesi için özür diler gibi bir tavır da takındım. O günlerde İsrail propagandası öylesine saldırgan ve güçlüydü ki, bazı tavırları farkında olmadan içselleştirmiştım. O korkulan, "Yahudi karşıtı" suçlaması bana yöneltilmesin diye sözlerime ve hareketlerime kendi kendime sansür uyguluyordum. Böylece bir Yahudiyle karşılaşmak huzursuz bir deneyim haline geldi; ilişkide uyumsuzluk baş göstermesin diye kimliğimi ve İsrail hakkındaki düşüncelerimi özenle gizliyordum. Sanki haksızlığa uğramış taraf ben değil onlardı. Bu yüzden, Bayan Daniels olayı ondan sonra Yahudi hastalara kimliğimi açıklamamı engelledi.

Tabii bu gibi karşılaşmalar her zaman böyle çirkin oluyordu. Hastanede, düzenli olarak izlenmesi gereken kronik

rahatsızlıkları olan nöroloji hastalarıyla bir klinik çalışması yaptığım sırada, Bay Isaacs adlı biriyle tanıştım. Birkaç ay önce felç geçirmişti ve belden aşağısı tutmadığı için tekerlekli sandalyeye mahkûm olmuştu. Ama iyileşmişti ve bir bastonun yardımıyla yürüyebiliyordu. Beni görür görmez, “Siz burada yeni misiniz? Sizi daha önce hiç görmedim,” dedi. Gülümseyip oturmasını söyledim. Uzun uzun bastonunu koyacak bir yer arayıp sandalyeye oturmak için eğilirken inleyerek, “Buna karşı değilim,” diye devam etti. “Yeni bir yüz, yeni bir umut demektir. Nerelisiniz?” Bayan Daniels henüz aklımdan çıkmadığı için bir an düşündükten sonra, “İran,” dedim. “Çok güzel, çok güzel,” dedi. “Belki İran’da iyileşebilirim. Biliyor musun doktor, paranın her şeyden önemli olduğunu sanırdım ama hastalandıktan sonra kendi kendime, ‘Para mı, sağlıklı değilsen para ne işe yarar?’ dedim.” Patricia’nın babasını anımsatan bir hareketle elini bileğinden aşağı hızla indirdi.

Klinik çalışmasında yeniydim ve bu gibi hastalarla hiç deneyimim yoktu. Bu yüzden, neşeli ve canlı bir tavır takınmanın yararlı olacağını düşündüm ve ona işaretparmağımı salladım. “Bay Isaacs çabuk iyileşiyorsunuz. Dışarıda tekerlekli sandalyede oturan o zavallı hastaları gördünüz mü? Siz de onlar gibi olabilirdiniz.”

Bir an bana baktı sonra omuzlarını kamburlaştırdı, “Ama sizin gibi de olabilirdim!” deyince ikimiz de kahkahayı bastık ve dost olduk. Daha sonra onu klinikte çok kez gördüm, hep gülüşüyorduk ama yine de ona gerçekten nereli olduğumu söylemeye asla cesaret edemedim.

Bütün olup bitenlerden ötürü 1970 yılının başlarında bir Filistinli olarak kendimi görünmez biri gibi hissediyordum. Daha da kötüsü benim tarafımın öyküsü kabul görmüyordu ve yasadışıydı. Okulda Yahudi sınıf arkadaşlarımla arasındayken beni en çok öfkeliendiren şey şimdi de her tanıştığım ki-

şide su yüzüne çıkıyordu. Kimse anlattıklarımı dinlemek ve deneyimlerimin doğruluğuna inanmak istemiyordu. Benim öykümü veya herhangi bir Filistinlinin öyküsünü hiçbir gazete veya dergi yayımlamazdı, hiçbir radyo veya TV kanalı Filistin bakış açısına bir saniye bile ayırmazdı. Benim kişisel anılarımla deneyimlerim veya çok sayıda başka Filistinlinin anılarıyla deneyimleri ne olursa olsun, yalnızca İsrail tarafındaki geçerliydi.

Anlaşılan İsrail projesi, ne pahasına olursa olsun yaradılışının neden olduğu insan yıkımının utancına aldırmadan, kaçınılmaz bir şekilde başarıya ulaşacaktı. Filistinlilerin, İsrail'in nasıl ortaya çıktığını anlatarak, "çölü yeşerten" korkusuz öncülerin kurduğu genç devlet tablosunu bozmasına izin verilmeyecekti. Böylece yalnızca vatanımı yitirmekle kalmamıştım, onun için yas tutmak veya başkaları tarafından gasp edilmesine içerlemek hakkını da yitirmiştim. Söze dökülme de, Filistinlilerin başkasının topraklarını işgal etmiş kişiler olduğu ima ediliyordu hatta bazen de İngiltere'ye sığınabildiğim için şanslı olduğum dokunduruluyordu.

Bu arada, benim kadar kendilerini unutulmuş hisseden diğer Filistinliler de durumu dramatik bir şekilde tersine çevirmeye kararlıydı. 1970 yılının Eylül ayında, FKÖ'nün bir yan kuruluşu olan Filistin Kurtuluşu Halk Cephesi, Ürdün Çölü'ndeki İngiliz Hava Kuvvetleri'ne ait savaştan kalma, artık kullanılmayan, Dawson Alanı'nda bir dizi uçak kaçırma olayı gerçekleştirdi. İki Amerikan biri İsviçre uçağı olan bu üç uçak korsanlar tarafından oraya kaçırıldı. Aynı gün, bir İsrail uçağını kaçırma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı; korsanlardan biri öldürülürken Leyla Halit adlı kadın Heathrow Havaalanı'nda İngiliz polisine teslim edildi.

Uçak kaçırma olayları savunulamazdı; yine de Londra'da, olayları izlerken ben de diğer Filistinliler gibi etkilenmekten kendimi alamadım. Birden herkes, uzun zamandır karanlık-

lara gömüldüğü sanılan Filistinlilerden söz eder olmuştı. Tekrar tekrar terörist olarak tanımlanan Leyla Halit'in İngilizlere cazip görüldüğü belliydi. Genç ve güzel kadın siyahı-lı beyazlı kefiyesiyle, cüretkâr ve gizemli görünüyordu. Hak-kında haber hazırlayan gazeteciler onu ilginç ve çekici bu-luyordu ve böylesine cesur, davasına bağlı görünen bu eg-zotik kadının gerçekten de heyecan verici bir yanı vardı. Uçak kaçırma eylemleri için değil ama Filistin davasına tut-kuyla bağlı olmasını beğendiğimi hatırlıyorum.

Yıllar sonra onunla Londra'da karşılaştığımda çekicili-ğinden ve davasına bağlılığından hiçbir şey yitirmemişti. Ona, "Yaptıklarınızdan ötürü hiç pişmanlık duyduunuz mu?" diye sordum. Ciddi bir tavırla bana baktı ve, "Davamızla il-gisi olmayan kişilere asla zarar vermek istemedik. Amacı-mız bu değildi. Davamızı duyurmak istedik. Tek bir uçak ka-çırma eylemi, bize yirmi yıllık sabırlı bekleyiştten daha ya-rarlı oldu," dedi. Yine de terörist sıfatı üstünde kaldı. Tarih-leri kendi idealleri uğruna gerçekleştirdikleri çok daha kötü terörist eylemlerle dolu olan İsraililerin, Leyla Halit gibile-ri lanetlemesini asla anlayamadım.

Dünyanın "Filistin terörizmini" lanetlemesinin önemi yoktu, çünkü bütün bu olaylar Filistin sorununu yeniden uluslararası gündeme taşımıştı. Bu eylemlerin gerçek ama-cı da zaten buydu. Filistin Kurtuluşu Halk Cephesi'nin lide-ri George Habaş o zaman şunları söylemişti: "Kaçırdığımız bir uçak savaşta öldürdüğümüz yüz İsrailiden daha büyük etki yaratıyor. Onlarca yıldır dünya kamuoyu ne Filistinden yana ne de ona karşıydı. Bizi sadece yok saydı. En azından dünya şimdi bizden söz ediyor."

Bu tamamen doğruydı ama bu eylemlerin unutulana Filis-tinlilere sağlayabileceği yarar kısa ömürlü oldu. Batı dünya-sı Filistinlilerin uluslararası arenada yeniden boy gösterme-sini anlayışla karşılamadı. Filistinli göçmenlerin yirmi yıldır

bir çözüm bekleyerek, sabır ve suskunlukla katlandıkları berbat yaşamları önemsenmediği gibi, sabrı taşan Filistinlilerin davalarını duyurmak için terörizm eylemlerine başvurmak zorunda kalmaları da hiç önemsenmedi. Batılı güçlere bu yolla davalarını anlatmayı umdularsa fena halde yanlışmışlardı. Tam tersine, İsrail'e ve taraftarlarına artık "terörist" diye adlandırılan ve daha da bir kenara itilen Filistinlilere saldırmak için mükemmel bir silah sağlamış oldular.

Patricia'nın anne ve babası da bunlardan etkilenenler arasındaydı. Beni görmezden geldiklerini ve rastlantı sonucu karşılaşırız sinirli ve rahatsız bir tavırla görüşmeyi mümkün olduğu kadar kısa kesmeye özen gösterdiklerini utanç içinde fark ettim. Yine bu aralar, arkadaşlarım aracılığıyla tanıdığım Lufthansa'da çalışan bir Alman kadına Oxford Caddesi'nde rastladığımı anımsıyorum. Selam vererek gülümsediğimde geri çekilmişti. "Ne oldu?" diye sordum. "Sizin gibi insanlar yaptıkları zararı hiç görmez mi?" diye tıslayıp hızla uzaklaşmıştı. Fakat çevreye yalnız korku salmadığımı da pek yakında anlayacaktım.

Central Middlesex Hastanesi'nde giriş kaydı yaptığım ikinci yılımda Jeremy Stone adlı genç bir asistanım vardı. Babasının İsraili, annesinin ise Hristiyan İngiliz olduğu anlaşıldı. Yahudi dininin kurallarına göre, ya Yahudi anneden doğanlar yahut da Yahudi dinine geçenler Yahudi sayıldığı için o Yahudi değildi. Oysa o en saf Yahudilerdenmiş gibi ateşli bir İsrail ve Yahudi hayranıydı. Açık teni, sarı saçları ve mavi gözleriyle tipik bir Ari görünüşüne sahipti. Hem anne hem baba tarafından "gerçek" bir Yahudi olan Barry Fink adlı diğer asistanım ise onu çok garipsiyordu. Barry, Yahudi olmayan biriyle evlendiği için ailesi tarafından reddedilmişti ama buna pek aldırdığı yoktu. "Tavuk suyu çorbanı iç

ve annenin sözünü dinle martavalına daha fazla dayanamadığım için onlardan kaçtım,” diyordu. “Bir de şuna bak, aptal herifin bütün arzusu bu!”

Jeremy İsrail’de bir kibbutz’da (kolektif çiftlik) bir süre kalmış ve bu arada, ne zaman nöbetçi olsa onu görmeye gelen Tamar adlı bir de sevgili edinmişti. Onu böyle bir ziyareti sırasında tanıdım ve gözlerini benden ayıramadığını fark ettim. Jeremy kökenimi biliyordu ve zaman zaman bu sorundan söz ederdi ama öylesine koyu bir İsrail taraftarıydı ki, başka bir bakış açısı dinlemekten acizdi. İngiltere’de bu gibi tepkiler almaya alışmıştım ama yine de beni öfkeden çıldırtıyorlardı. Ama İsrail için beslediği abartılı duyguların herhangi bir mantıklı görüşten çok ruhsal bir sorundan kaynaklandığına inandığım için Jeremy’yi hoşgörüyüyle karşılıyordum. Belki annesinden nefret ediyordu ve yabancı bir halka ve ülkeye yakınlaşarak annesinin temsil ettiği İngiliz tarafını reddediyordu. Doğrusu neydi bilinmez ama İngilizlerle hiç görüşmüyordu ve sosyal yaşamı tümüyle ülkeyi ziyaret eden veya buraya göçen İsraillilerin çevresinde dönüyordu; asistanlığını tamamlayınca Tamar’la evlenip İsrail’e gitmeyi düşünüyordu.

İsrailli grubuyla tanışmamış olsaydım bunların hiç önemi olmazdı. Bir gün Jeremy ile Tamar arkadaşlarıyla tanışmaya davet ederek beni şaşırttılar. Bir Filistinliyle tanışmak isteyen birçok genç İsrailli orada olacaktı. 1971 yılının başındaydık ve birkaç uçak kaçırma eylemini gerçekleştiren ve İsrail ile Batı dünyası tarafından sık sık “terörist” ilan edilen Filistin politik hareketi şimdiden ünlenmişti. Jeremy’nin davetini neden kabul ettiğimi kesin olarak bilmiyorum. Arkadaşlarına Filistin’le ilgili bir şeyler anlatmayı başarabileceğimi düşündüğümü az çok hatırlıyorum, ayrıca ben de onları merak ediyordum. Birçok Yahudi tanıdığım halde hemen hemen hiçbir İsrailliyle tanışmamıştım. Onlarla görüş-

meye gitmeyi kabul ederken niyetlerinin kötü olabileceği aklıma bile gelmemişti.

İngiltere’de geçirdiğim bir ömür beni olaylara centilmen-
ce bakmaya koşullandırmıştı, insanlar birbirinden ne kadar
nefret ederse etsin, uyulması gereken nezaket kuralları var-
dı. Bu daha çocuk yaşlarında öğrendiğim ve herkesten do-
ğal olarak beklediğim bir dürüstlük anlayışıydı. Hamste-
ad’de “Chic” adlı bir dükkânın üst katı olduğu ortaya çıkan
bir adreste buluştuk. Bu Fransız malı iç çamaşırı satan şık
ve pahalı bir butikti. O caddede yürürken sahiplerinin Fran-
sa’yla uzaktan yakından ilgileri olmadığını bilmeden durup
vitrinine sık sık bakmıştım.

Meğer buluşacağım grubun akrabası olan bir İsrailliymiş.
Ben zili çalınca kapıyı rahatsız bir tavırla Jeremy açtı. Arka-
sından dükkânın boylu boyunca uzanan dar ve karanlık bir
merdiveni tırmandım. Oturma odası caddeye bakan ikinci
kattaki küçük bir daireye çıktık. Burada birkaç sandalyede
hatta koltukların kolunda, bir kısmı ise yerlerde oturmuş bir
oda dolusu insanla karşılaştım. Her ne demekse onların “İs-
railliyeye” benzeyeceğini ummuştum, oysa hepsi farklıydı. Ba-
zıları sarışın, bazıları esmerdi ve yüzleri Slav’dan İskandi-
nav’a kadar uzanan bir yelpazeyi canlandırıyordu.

Ben içeri girince hepsi sustu ve garip bir yaratılmışım
gibi gözlerini bana dikti. Gruptaki erkeklerin sayısı kadınlardan
biraz daha fazlaydı ve hepsi Jeremy ile kız arkadaşı gi-
bi yirmili yaşlarda ve benden sadece birkaç yaş küçüktü.
Bir oyuna kurban gittiğimi, bir insan olarak kendi değerle-
rim olduğu hiç düşünülmeden boş ve hırslı bir merakı tat-
min etmek için buraya getirildiğimi içgüdüsel olarak aniden
kavradım ama iş işten geçmişti. Hemen dönüp oradan çık-
mak istedim, bunu yapmalıydım ama anlamsız bir nezaket
gereği yapmadım.

Biri yerini bana vererek oturmamı söyledi. Jeremy içki ikram etti ama ben reddettim. Genç adamlardan biri kendini Dan olarak tanıtip hakkımda Jeremy'den çok şey duyduklarını söyledi. Diğerleri de başlarıyla bunu onayladı. Sonra nereli olduğumu sordu. Bu sohbetin önceden ayarlandığını ve beni tuzağa düşürmeyi amaçladığını hissettim. Tekrar gitmeyi düşündüm ama hipnotize olmuş gibi ayrılamadım.

“Filistin,” diye yanıtladım.

“İsrail demek istiyorsun,” dedi.

“Hayır, Filistin demek istiyorum. Ben doğduğum zaman orası Filistin'di.”

Gülmeye başladılar. “İsrail'i sevmiyorsun değil mi?” Bunu söyleyen, her zaman pısırik ve çekingen olan ama dostlarının varlığıyla güçlenmiş görünen Tamar'dı. “Bu doğru değil mi, Jeremy?” Jeremy, kızarıp bozarıp utanmış görünmek nezaketini gösterdi. Anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı.

“İsrail'i sevmemi mi bekliyordunuz?” diye sordum.

“Neden olmasın?” diye sordu.

“Sizin İsrail dediğiniz yer bir zamanlar Filistin'di ve benim vatanımdı,” diye cevapladım. “Ama sizin gibi çeşitli ülkelerden gelen insanlar onu gasp edip bizi oradan kovdular. Nasıl, bu iyi bir neden olabilir mi?”

O zamana kadar sessiz kalmış erkeklerden biri şimdi konuştu. “Orası Yahudilerin toprağı, binlerce yıl önce bizimdi. Biz Arapların kalmasını istedik ama siz hepiniz kaçtınız.”

“İyi. Bunun doğru olduğunu kabul edelim, o zaman, geri dönmemize niçin izin vermiyorsunuz?”

Bakıştıktan sonra başka bir yol denediler. “Uçak kaçırıp insanları öldürmek sizce komik mi?” Bunu arka tarafta kapının yanında oturan bir kız söylemişti. Hepsisi dik dik bana bakıyordu. Hava biraz değişmişti; o âna kadar hissettiğim rahatsızlığa ek olarak şimdi iyice huzursuz olmuştum, bana fiziksel olarak saldırarak gibiydiler. Saldırgan yüzlerine bak-

tım -bir kısmı alaycıydı- ve gitmem gerektiğine karar verdim. Yerimden kalktım.

Anladığım kadarıyla bir tür grup lideri olan Dan, “Bunu cevaplamalısınız,” dedi. Öfkeyle, “Ben uçak kaçırmam ve insanları öldürmem,” dedim. “Ne yazık ki, sadece hakaret etmek için beni buraya çağırdınız. Ne yazık ki, gerçek bir Filistinliyle tanışmak ve bu fırsattan yararlanarak gerçekten neler olduğunu ve bizlerin neler hissettiğini anlamaya çalışmak istemediniz.”

Tekrar güldüler ve birkaçı birer sigara yaktı. Bana yardım etmesini umarak Jeremy’ye baktım. Ama bana soğuk soğuk bakıp kolunu Tamar’a doladı. Kalkıp, “Üzgünüm ama gidiyorum,” dedim. Uçak kaçırmaktan söz eden kız, “Tabii hepiniz bu işin içindesiniz,” diye karşı çıktı. “Bir de kendinize doktor diyorsunuz. Doktorların görevinin insan öldürmek değil hayat kurtarmak olduğunu biliyor muydunuz?”

Onu kenara iterek yanından geçip kapıdan çıktım. Merdivenlerden inerken hepsinin birden konuşmaya başladığını duydum ve sokak kapısını arkamdan seslerinin üstüne hızla çarpmaktan mutluluk duydum. Öfke, sinir ve pişmanlıktan tir tir titriyordum. Kendi kendime bunu nasıl yapabilmiştim?

O akşamı izleyen hafta içinde bir karara vardım. İngiltere’de bir Filistinli olarak anlaşılmamak duygusu, aşağılanmalar ve sinirlilik birikimi en üst noktasına erişmişti. Böylece bilgisizliği ve kini dengeleyecek eylemlerle bu bahtsız kaderi tersine çevirmeye karar verdim. Önceleri duygularım belirsizdi. Hiç politik deneyimim yoktu. Bir yerden başlamak istiyordum ama bunu nasıl yapacağımı bilmiyordum. Benimle aynı fikirde olan Filistinlileri aramaya koyuldum ama pek başarılı olamadım. 1970’li yılların başlarında Londra’da yaşayan Filistinli topluluğu politik olarak etkin değildi.

Aralarında anne ve babam gibi 1948’de yaşadıkları travmayı atlattıktan sonra vatanlarından çok uzakta, İngiltere-

re'de yaşamaya alışmakla enerjilerini tüketmiş insanlar vardı. Anılarıyla baş başa yaşıyorlardı ve yeniden canlandırılması yararsız olan Filistin'i geri getirilmesi olanaksız geçmişe havale etmişlerdi. İngiliz pasaportlarını kullanarak gidebilecekleri halde o kuşaktan kimse İsrail'e gitmeyi düşünmüyordu. Anne ve babam İsrail'in fotoğraflarını bile görmek istemiyor ve oraya yolculuk edilmesinin lafını bile duymak istemiyordu. Burası onlar için 1948'de terk ettikleri anda, bir fotoğraf gibi dondurulmuş bir yerdi - içinde Yahudilerin de bulunduğu bir Arap ülkesi, tersi değildi. Çok iyi tanıdıkları ünlü anıtların, gençliklerinde gittikleri nostaljik yerlerin, onlara göre, İsrail tarafından yağmalandığını görmeye dayanamazlardı.

İngiltere'deki diğer Filistinlilerin çoğu öğrenci veya mesleki uzmanlık kazanmak için gelmiş kısa süreli ziyaretçilerdi. Ülkedeki varlıkları çoğunlukla tehlikede ve İngiliz yetkililerinin anlayışına bağlı olduğu için politik eylemlere katılarak bu şanslarını yitirmek istemiyorlardı. Davranışlarının kökeninde yatan, Filistinlilere özgü vatansız olma duygusu ve sınırdışı edilme korkusu kolay kolay yok olmuyordu. Günümüzde bile bu duygunun varlığı sürmektedir ve etkin eylemlere engel oluşturmaktadır. Küçük Filistinli öğrenci birliğinin dışında hiçbir Filistin derneği, kültür kolu veya lobi grubu ve organize toplu etkinlikleri yoktu. İngiltere'nin iyi yönetilen, becerikli İsrail yanlısı lobisinden daha farklı olamazdı.

Kamuoyunun İsrail, uydurulmuş veya gerçek tarihi, Araplarla çatışması, turistik yöreleri ve diğer özellikleri hakkında bilmediği her şey bu lobi tarafından sağlanıyordu. Öykünün Arap tarafı ihmal yüzünden eksik kalıyordu ve bu boşluk İsrail'in dostları tarafından hemen dolduruluyordu. Bence bu, Arap ve Filistinlilerin eylemde yenilgisiydi. FKÖ'nün askeri zaferleri veya aşırı uçtaki kadrolarının uçak

kaçırma eylemleri bu eksiklikleri gidermeye yetmiyordu – onlar gerçekte sorunu şiddetlendiriyordu. Arap tarafı geri çekiliyordu, 1948 ve 1967 yenilgilerinden beri geri çekilmek-teydi. Bu da, bu çatışmada kurbanla saldırganın, haklıyla haksızın yer değiştirdiğini gösteriyordu, öyle ki, artık tarih-lerini kanıtlamak ve yitirdikleri toprakların kendilerine ait olduğunu ispatlamak görevi, sonradan gelip onların yerini alanlara değil Filistinlilere düşüyordu.

Sonunda 1972’de Filistin Hareketi’ni kurmakta bana yar-dım edecek, hiçbiri Filistinli olmayan küçük bir destek gru-bu bulabildim. Bu Yaser Arafat’ın 1974’te BM Genel Kurulu’-na tarihi katılımından önceydi ve İngiltere’de henüz FKÖ temsilcisi yoktu. Hepimiz desteklediğimiz davanın adil ol-duğuna güvenen, çok hevesli amatörlerdik. Yalnızca Filistin sorunuyla ilgilenen ilk politik grup olmamız da işimizi heye-canlı ve cazip kılıyordu. Parlamentoda İşçi Partisi üyesi olan Andrew Faulds’dan başkanımız olmasını istedik.² Poli-tikaya girmeden önce ünlü bir oyuncu olan, son derece ya-kışıklı bir adamdı. Ama bizim için en değerli yönü, Filistin sorununa karşı aldığı son derece cesur ve ödün vermez tav-rıydı. Hem Siyonizmin hem de İsrail İşçi Partisi’nin sosyalist olduğu yanlışlığı yüzünden, partisinin büyük çoğunluğu Si-yonizm yanlısıydı.

Londra’daki Arap büyükelçiliklerine gidip dilenerek ha-reket için para topluyordum. Bu, işi başarıyla yürütmem gruba, çok cesurca bir programa başlama gücünü kazandır-dı. Dünya liderlerine mektuplar yazdık, İngiliz başbakanıyla görüşme talebinde bulunduk, radyo ve televizyon kanalla-ryla ilişki kurduk. Bunun etkili olduğundan pek emin değ-i-lim ama kahramanca bir mücadelede önemli bir yer aldığı-mıza inanıyorduk.

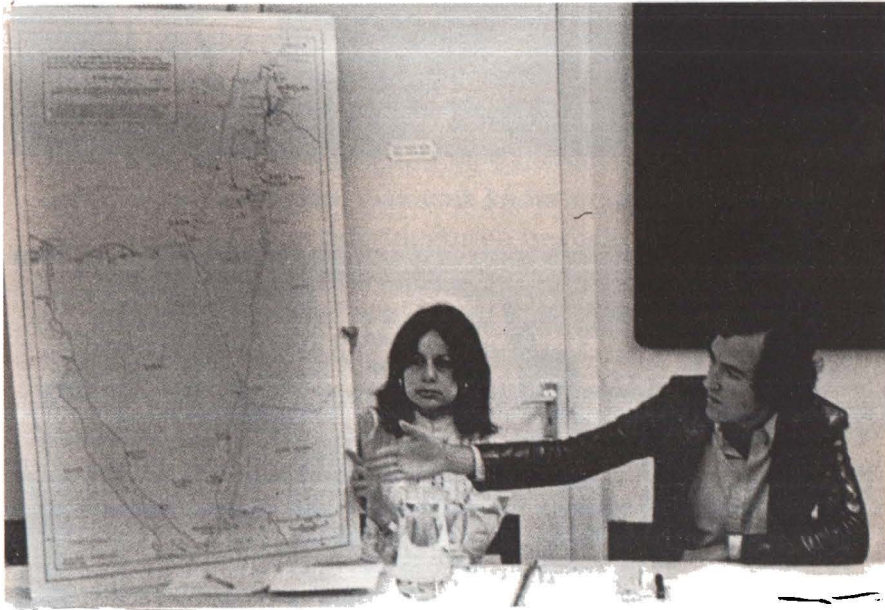
2) Ömür boyu Filistin’in dostu oldu.

Hareket genişledikçe toplantılarımıza katılan birkaç Yahudi destekçiyi de aramıza çekmeyi başardık. Aralarında solcular, komünistler ve İsrail'in Filistinlilere uyguladığı baskıdan mutsuz olan, gerçekten akıllı karışmış Yahudiler de vardı. Yahudi toplumu, bu insanların İsrail ve Siyonizm davasına ihanet eden "Kendinden nefret eden Yahudiler" ve sapkınlar olduğunu ileri sürüp onları reddetti. Yine bu sıralarda davamıza anlayışla yaklaşan Yahudilerle ilk kez karşılaştım. Bunlar İsrail'de çok küçük bir seçmen grubunu oluşturan aşırı Marksist veya Komünist anti-Siyonist ideoloji sahibi bir avuç insandı. İsrail toplumunda hiç politik güçleri yoktu ama beni derinden etkilediler. Matzpen adlı anti-Siyonist İsrail grubunun kurucu üyeleri olan Akiva Orr ile Moshe Machover'la da o zaman tanıştım.

Akiva, ünlü aktör Yul Bryner gibi dazlak kafalı, Alman Yahudisi aksanıyla konuşan, komik ve sevimli bir adamdı. Berlin'de doğmuştu ve anne ve babasıyla çocukken Filistin'e göç etmişti. O zamanlar diğer Avrupalı Yahudiler gibi tam bir Siyonist olarak büyütülmüş ve İsrail ordusunda görev yapmıştı. Ama 1950'li yıllarda komünist fikirlere kapılmış ve sonunda desteklediği fikirlere ters düştüğü için sömürgeci bir hareket olarak gördüğü Siyonistlerden uzaklaşmıştı. Açıkça aldığı anti-Siyonist tavrı İsrail'de kalmasını zorlaştırdı. Londra'da yaşamaya başlamıştı. Kısa sürede, Kilburn'deki küçük evi köktenci politik tartışmalar için bir merkez ve karşıt görüşlüler için toplantı yeri haline gelmişti. Onu hep ilk ve en önemli politik rehberim olarak kabul ettim ve hevesli Filistinliler ile İsrail eylemcileri için gerçek bir guru oldu.

Akiva sayesinde genç kuşak köktenci Filistinliler, İsraillilerle ve kendi gibi birçok sadık anti-Siyonistlerle tanıştım. O zamanın havasında Filistinlilerle İsraillilerin ilişki kurması ender rastlanan bir şeydi. Sürgündeki Filistin Parlamentosu, Filistin Ulusal Konseyi'nin 1970'de bütün Yahudilerin, Müs-

lmanların ve Hristiyanların eşitlik içinde yaşayacağı bir devlet³ istemesine karşın İsraililer genelde düşman sayılıyordu ve çoğu Arap "iyi" bir İsrailiyi "kötü" olanından ayırt edemiyordu. Bu gibi ilişkileri kurmaya çalışan bir avuç Filistinli, farkında olmadan gelecekteki olayları ngren, cesur bir azınlıktı. Tabii ki, politik dostlarımı ailemden gizlemem gerekiyordu ama bir keresinde, Akiva'yı onun sosyalist görüşleriyle ilgilenen babamla tanıştırdım. Annem de arkadaşlarım da hiç ğrenmediler ama bunun dışında yaptıklarımı gizlemeye gerek görmedim.

Peter Hain'le bir basın toplantısında.

- 3) Dinleri ne olursa olsun bütün vatandaşların eşit haklara şahip olacağı bir "laik, demokratik Filistin devleti" fikrini ortaya ilk atan FK'nn bir yan kuruluşu olan Filistin'in Kurtuluşu Demokratik Hareketi'ydi. Yahudilerle Arapların beraber yaşaması için olağanüstü bir davet olan bu teklif İsraililer tarafından nefretle reddedildi, çoğu Filistinli tarafından da kabul edilmedi.

1970'li yılların başında Filistin Hareketi'yle birlikte, gösteride.

Yeni eylemci rolümden güç alarak Londra'daki İsrail Büyükelçiliği'ne sahte isimle bir Filistinli olduğumu bildiren bir mektup yazdım ve ailem İsrail'de olduğundan göç etmek için izin istedim. İsrail sözde Dönüş Yasası'nı dünyanın her tarafındaki Yahudilere uygulayıp hepsine göç hakkı tanıdığı oysa Filistinliler dahil Yahudi olmayanlara bu hakkı tanımadığı için bunu özellikle yapmıştım. Örneğin, Willesdenli Yahudi hastam Bayan Daniels isterse ertesi günü İsrail'e gidebilirdi ama gerçekten "dönüş" hak kazanan benim gibi birine giriş yasaktı. Büyükelçilik tahmin ettiğim gibi göç edemeyeceğimi ama herkes gibi turistik bir vizayla İsrail'i ziyaret edebileceğimi bildiren bir cevap verdi.

Birçok Arap İsraillilerle birlikte çalışmamı onaylamıyordu. Ama ben buna aldırmıyordum. Filistin Hareketi gibi bir kuruluşun yalnızca varlığının ve eylemlerinin Filistin davasına yardım edeceğine inanacak kadar deneyimsiz ve gençtim. Üstelik davanın doğruluğunun besbelli olduğuna inanıyordum. Yarım zamanlı doktorluk yaparak geçimimi sağlıyordum ama yüreğimi ve ruhumu tümüyle politik işime vermiştim. Davamı yıllarca ihmal etmiş olmam, Filistinlilerin çektiklerinin bilinmemesi ve yanlış anlaşılması, İngiltere'deki sayısız duyarsız insanın bana yönelttiği aşağılamalar bana gerekli itici gücü sağlıyordu.

Babam dehşet içindeydi. Bizleri, sürgün edilmemize yol açan bu çatışmadan korumak, güvenli ve saygın birer meslek sahibi olarak görme hayali gerçekleşmemiştir. Siham veya Zeyyat'ın yeni yaşamımı onaylayıp onaylamadığını bilmiyordum. İkisi de Arap dünyasında yaşıyordu ve benden çok uzaktılar. Zeyyat Somali'de çalışırken tanıştığı bir Danimarkalı kadınla evlenmişti. Annem tabii buna çok üzülmüştü. Onunla daha sonra tanışabilmişim, çünkü hepimiz kendi hayatımızla fazlasıyla meşguldük ve birbirimizden ender olarak haber alıyorduk.

1970'li yılların ortasında Filistin davasına bir esin kaynağı, bir kimlik ve bir yaşam nedeni olarak tutkuyla sarılmıştım. Yüce bir çabanın bir parçası olduğumu hissediyordum – kurbanları arasında olduğum çok büyük bir haksızlığı düzeltmek. Bu kader duygusunun aşıladığı müthiş bir heyecanla daha önceki ağırbaşlı, geleneksel İngilizvari yaşamımda düşünemeyeceğim maceralara kalkışıyordum. 1976 yılında Beyrut'a gidip ilk kez Yaser Arafat'la tanıştım. O artık benim ve tüm Filistinliler için efsanevi bir kişiydi; bizim için bir kahraman ve vatansever, Araplar için zeki ve kurnaz bir devlet adamı ama İsrail ve dünyanın benim içinde yaşadığım bölgesi için de bir teröristti.

Beyrut'ta, FKÖ'nün kendi imparatorluğu haline getirdiği Fakhani bölgesinde buluştuk. Geniş Filistinli göçmen kampları Sabra ve Şatila'ya (daha sonra, 1982'de İsrail'in koruması altında bu kamplara giren Hristiyan Lübnanlı tetikçiler tarafından gerçekleştiren feci bir katliama sahne olacaktı) doğru uzanan yoksul bir bölgeydi ve FKÖ'nün çeşitli yan kuruluşlarının bürolarını ve ailelerini içine alan birçok blok apartmandan oluşuyordu. Binalar bir buçuk kilometre karelik bir alanı kaplıyordu. En büyük yan kuruluş olan El Fetih FKÖ'yü yönettiği için burayı herkes "El Fetih Bölgesi" olarak görüyordu. 1976'da ülkedeki Filistin gücünü zirvesinde görüyordum.

FKÖ, Müslüman bölümü olan tüm Batı Beyrut'u kontrolü altında tutuyordu; iç savaş yüzünden yok olmuş iletişimi sağlıyordu, saldırganlığa ve suça karşı halkın tek koruyucusuydu. Her gittiği yerde aranan Yaser Arafat'ın belirli bir işyeri ve evi yoktu. Sürekli hareket halindeydi, evi, karısı ve ailesi yoktu, sadece Filistin davasına gönülden bağlıydı.

Onunla ilk karşılaşmam benim için asla unutulmayacak bir olaydı. Filistin politikasına yeni katılmış bir nefer olarak

gerçekten orada, televizyonda ve gazetelerde gördüğüm o yüzün, böyle nefret, böyle kara çalma aynı zamanda da böyle beğeni kazanan o yüzün karşısında olduğuma inanamıyordum. Haki renk pantolon ve yakası açık gömlek giymiş, başına siyahlı beyazlı kefiye sarmıştı. Bana hoş geldin demek için ayağa kalktığında ne kadar kısa boylu olduğunu hayretle fark ettim, benden biraz daha uzundu. Ellerini omzuma koyup alnımdan öperek beni çok şaşırttı. Kalın dudakları olağanüstü ılık ve yumuşaktı. Bu sıcak tavrı beni hem onurlandırmış hem de huzursuz etmişti.

Ben Londra'daki derneğimi ve en önemli eylemlerimizi anlatırken o dinlemiyormuş gibi önündeki kâğıda bir şeyler karalıyordu. Ama zaman zaman bana yönelttiği delici, zeki bakışlardan hiçbir sözcüğü kaçırmadığını görebiliyordum. Nasıl etkileyici ve çekici bir kişiliği olduğunu ve fiziksel çirkinliğine rağmen ne kadar cazip olduğunu görebiliyordum. Sonunda konuştuğu zaman Mısır'da geçirdiği uzun yıllarda edindiği Mısır aksanıyla konuştu. Biri diplomatik diğeri askeri iki cephede savaşıldığını ve gerektiği zaman sıcak savaştan kaçınmamak gerektiğini söyledi.

Ciddi bir tavırla, "Dünyanın kendine gelip de Filistin davasıyla bir kez daha yüzleşmesine kahraman fedailerle şehitlerin yol açtığını asla unutmayın," dedi. "Siyonistler ülkeye el koyarken kendilerine ait olmayan bir şeyi almak için güç kullandılar. Bizim olanı geri almak için daha azını yapmamız beklenemez." Devam etmesini dileyerek ona bakmayı sürdürdüm ama o aniden bana gülümsedi ve ünlü El Fetih sloganını tekrarladı, "Zafere kadar devrim!"

Gitmek için kalktığımda derneğim için elle tutulur herhangi bir şey veya bir ilişki, grubuma elde etmeye çalışacağıma söz verdiğim şeylerden hiçbirini vaat etmediğini fark ettim. Yine de, sanki onunla yakın ilişki kurmakla daha önemli bir şey, bir özel olma duygusu ve yakınlaşma kazan-

miş gibi, garip bir şekilde tatmin olmuşum. O bence bir kahramandı ve halkımızın gerçek lideriydi.

O gün, ona bakarken zaman içinde benim -ve çoğumuz- farklı duygular içinde olacağını hayal bile edemezdim; zamanla silah bırakıp anlaşma -bize çok az, düşmana pek çok şey garanti eden 1993 Oslo Anlaşması- yolunu seçeceğine, “zafere kadar devrim”den vazgeçeceğine ve bütün bunlara rağmen terörist ilan edileceğine inanamazdım.

Birkaç ay sonra, Libya’nın başkenti Trablus’ta yaz sıcaklığında pişerek, Siyonizm konusunda uluslararası bir konferansa katılmıştım. Sekiz ay önce, Kasım 1975’te, BM İsrailin ve destekçilerinin öfkesine karşın Siyonizm’i bir ırkçılık türü ilan eden bir karar almıştı. Araplar bunu memnuniyetle karşıladı ve Arap dünyasında BM’nin kararını onaylamak için birçok toplantı ve konferans düzenlendi. Filistin davasını desteklemekle tanınan Libya da bu konuda bir konferans düzenlemişti. Katılımcıların çoğu benim gibi çeşitli yabancı ülkelerde yaşayan Filistinlilerdi ve bu bir araya gelmemiz için ender rastlanır bir fırsattı. Biri, Trablus dışındaki gerilla eğitim kamplarını görmek isteyip istemediğimizi sorunca aramızdan birkaç kişi hevesle kabul etti. Bu benim için, Filistinli olmanın ne demek olduğunu anlamak, heyecanın ve tehlikenin tam da yüreğine yakınlaşmak demekti.

Çölde, kod adı “Ebu Zeki” olan kamp komutanıyla tanıştım. (Devrime katılan tüm savaşçıların, bu ismi destekleyecek bir büyük oğlu olsun olmasın, bir kod adı vardı; tabii bu tip kod adlarının en ünlüsü herkesin “Ebi Amar” diye bildiği Yaser Arafat’inkiydi.) Ebu Zeki bize hayatını, tam zamanlı bir asker olmadan önce bir diplomat olarak değişik ülkeler arasındaki seyahat ederek geçirdiği yılları anlattı. Bizimle birlikte olmaktan hoşlanıyor gibiydi, hatta bana kronik hazımsızlığı konusunda danıştı. Ama sigarayı bırakmasını

önerince başını sertçe salladı. “Delikanlıların” aldığı gerilla eğitimini ve bu eğitimin, Filistin devrimini destekleyen, Cezayir, Çin ve Kuzey Vietnam ordusunu örnek aldığını anlattı. Bu kampta gerillalara, göreve gönderilmeden önce yalnızca temel eğitim veriliyordu. Emrindeki delikanlıların değerli askerlerden çok devrim uğruna ateşe atılan gerillalar olduğunu düşündüm.

İkram ettiği kahveyi içtikten sonra artık çocukları ziyaret etme zamanı geldiğini söyledi.

“Onlara yurtdışındaki yaşamınız hakkında birkaç güzel söz söyleyin,” dedi. “Bizden ve eğitmenlerden başkasını görmedikleri için yurtdışından haber almak hoşlarına gider. Hem unutmayın ki,” diye soğukkanlılıkla devam etti, “bir göreve gönderildikleri zaman hangilerinin döneceğini asla bilemeyiz.” Filistinli gerillaların yalnızca İsrail’e askeri saldırılar düzenlemek üzere yetiştirildiklerini bildiğim halde bu benim içimi ürpertti.

1967’den beri yüzlerce baskın yapmış, ün kazanmışlardı ve bu sayede FKÖ’nün saflarına çoğu Arap ama aralarında birçok Avrupalı da olan binlerce kişi katılmıştı. 1970’li yıllarda bazı operasyonlar İsrail dışındaki hedeflere yöneltildiği için terörist ilan edilmişlerdi. Bunlardan en ünlüsü, 1972 Münih Olimpiyatları’nda İsrailli atletlere karşı düzenlenen saldırıydı ve bundan sonra “Batı’nın” bütün Filistinlileri terörist bellemesine yol açtı.⁴ Artık kimse herhangi bir Filistinliyi diğerinden ayırt etmiyordu, hatta ben bile kuşku uyandırıyordum.

Ebu Zeki’nin kulübesinin arkasındaki ağaçların arasından bir açıklığa çıktığımızda birkaç kamp fenerinin aydın-

4) Bu Filistinlilerin asla affetmediği Ürdün’ün yoğun FKÖ karşıtı saldırılarından sonra kurulan FKÖ’nün aşırı kolu Kara Eylül tarafından gerçekleştirilmişti. Kara Eylül İsrail atletlerini rehin aldı ve serbest bırakmak için bir dizi istekte bulundu. Alman polisinin rehinelere kurtarmak için yaptığı silahlı girişimde rehinelere hepsi Filistinlilerin ise bir bölümü öldürüldü.

lattığı komando giysileri içinde silahlı bir düzine delikanlı gördük. Yerde oturmuş sigara içip sohbet ediyorlardı. Biz yaklaşırken ayağa kalkmaya yeltendiler ama Ebu Zeki tekrar oturmalarını işaret etti. Onu sevgiyle selamladılar, bazıları elini tutmak için uzandı.

“Bunlar size sözünü ettiğim yabancı ziyaretçiler,” diye bizi tanıttı. Hepsi gülümseyip, başını salladı hatta bazıları, “Hoş geldiniz,” dedi. Ne kadar da gençtiler. Ne beklediğimi bilmiyorum ama bu kadar genç olmalarına, birçoğunun da incecik ve kırılgan görünmesine çok şaşırdım. Onlarla sohbet ederken hepsinin Lübnan’daki göçmen kamplarından geldiğini öğrendik. Çoğunun yaşı Filistin’i hatırlamayacak kadar küçüktü ve bütün yaşamları kamplarda geçmişti. BM’nin kurduğu kamp okullarında eğitim görmüş ve daha önce hiçbir yere yolculuk yapmamışlardı. Eğitim için Libya’ya yaptıkları bu ilk yolculuklarıydı ve yakında görev alacakları operasyonlara hazırlanıyorlardı ama hiçbiri bu konuda ayrıntılı bilgi vermedi.

Kulağa anlamsız hatta saçma gelse de, onlara Londra’da Filistin için yaptığım politik çalışmalardan, düzenlediğim gösterilerden bahsettim ve küçük bir dairede tek başıma yaşadığımı söyledim. Bu onların yaşam deneyimlerinin o kadar dışındaydı ki, hiçbirinin Londra’nın nasıl bir yer olduğunu hayal bile edemeyeceğini biliyordum. Büyük bir ilgiyle beni dinliyorlardı ve onlarla konuşurken İngiltere’deki güvenli, tekdüze ve sakin yaşamımı, Sainsbury’s’de alışveriş ettiğimi, “The Archers”ı dinlediğimi, pazarları yatakta sabah gazetelelerini okuyup çay içtiğimi anımsayarak utanç duydum.

Birden oradaki hayatımın bir rolden başka bir şey olmadığını anladım. Kendimi onun gerçekliğiyle kirletmeye razı olmadan Filistinli rolü oynuyordum. Gerçek olan, perişan hayatlarının şiddetle son bulacağı kesin olan bu zavalı çocuklar, bu “teröristlerdi”. Bunun dışındaki her şey boş

ve kendi kendini tatmin etmeye yönelik sahte bir tavidir. İngiltere’de zamanımı politik çalışmalara verebilmek için doktorluğu bırakmam aniden utanç verici bir sorumluluktan kaçış gibi göründü. Yapabileceğim tek onurlu şeyin İngiltere’deki rahat fakat dürüst olmayan hayatımı bırakıp gerçek bir katkıda bulunmak olduğuna karar verdim. Tıp bilgimi halkıma gerçekten hizmet edebileceğim göçmen kamplarına taşıyacaktım. Bu benim için bir dönüm noktasıydı ve kendimi iyileşmiş, arınmış ve kendimle barışmış hissettim.

Göçmen kampı ıstıraplarıyla, gücüyle Filistin sorununun kalbinde yer alır. 1977 yılının yazında, Güney Lübnan’da Sidon yakınlarındaki en büyük ve en çalkantılı kamp olan Ayn el-Hilve’ye gittim. Çok sayıda sıra sıra beton barakaların arasındaki hepsi birbirinin aynı yılankavi dar geçitlerde yürürken insanların yolunu nasıl bulduğunu merak ediyordum. Kir pas içinde küçük çocuklar, geçitlerin ortasında üstü açık lağımdaki koyu renk akıntının üstünden beceriyle atlıyordu. İnsanlar eşiklerden bana merakla bakıyor ve kadınlar çocuklarına sesleniyordu. Ama onlara gülümsediğimde ve rehberim, “Bu Doktor Ghada. Londra’dan geldi,” diye beni tanıttıca içtenlikle selamlayıp evlerine davet ediyorlardı.

Kadınlardan biri özellikle ısrarcıydı. Kucağından annesinin çenesinin altından bana bakan iki yaşlarında bir çocuk vardı. Kadın o kadar zayıf ve solgundu ki, çocuğu taşıyacak gücü nasıl bulduğuna şaşıttım. Eşi ve diğer üç çocuğuyla birlikte yaşadığı tek odalı barakasına girdim. Böyle büyük bir aileye sahip olmak için fazla genç olduğunu söyleyince, çoğu kız gibi on dördünde evlendiğini söyledi. Eşi hurdacılık yaparak aldıkları yardımı destekliyordu.

Doğru düzgün bir işi olan erkek çok azdı – bir çeyrek yüzyıl sonra bu hâlâ geçerli. Birçoğu, gerektiği zaman oto tamirciliği veya mevsimlik tarım işçiliği yapıyordu. Birkaçı da barakaların dışındaki meydanda, küçük dükkânlarda sebze meyve, tatlı ve ucuz plastik eşya satıyordu. Barakanın içi loş ve neredeyse boştu. Köşedeki basma perde “mutfak” ayırıyordu. Banyo veya tuvalet yoktu ve ne yaptıklarını sorunca, her gün dışarıdaki çöp çukuruna götürdüğü plastik torbalar kullandıklarını söyledi.

Yere oturtmaya çalıştığı oğlunu muayene ettirmek istediği anlaşıldı. Ama çocuk halsiz halsiz ağladığı için tekrar kucağına aldı. Kabız olduğunu ve yemek yemediğini söyledi. Çocuğun hasta olduğu belliydi. Teni sağlıksızdı ve gözlerinin altında siyah halkalar vardı. Ona doktora gitmesi gerektiğini söyledim ama doktorun onu evine yolladığını söyledi. Burada doğup büyümüş, kot pantolon ve üstünde “Kaliforniya’yı Seviyorum” yazılı bir tişört giymiş, neşeli tavırlı bir delikanlı olan rehberime baktım. “Tamam, bu kadar yeter,” diye kadını kesin bir tavırla ama kırmadan susturdu. “Doktor Ghada çok önemli bir ziyaret için buraya geldi. Senin sorunlarınla uğraşmak istemiyor, o hepimize yardım edecek. Endişeleniyorsan kliniğe gitmen gerektiğini sana daha önce de söyledim. Her sabah açık.”

Kadın bunu duyunca kederlendi ve ben ona acıyıp karşı çıkmak istedim. Ama delikanlı kolumu tutup beni uzaklaştırdı. Dışarı çıkınca, “Burada hep sızlanıp şikâyet ederek tam bir baş belası olurlar. Onları dinlemeye kalkarsanız sonu gelmez, bana inanın,” dedi. Beni anaokulunun olduğu binaya götürüp başöğretmene emanet etti. Ama ben bu konuşmadan etkilenmişim ve zavallı kadınla hasta çocuğunu aklımdan bir türlü çıkaramadım.

O gün gördüklerim beni derinden sarstı. Daha önce hiç göçmen kampı görmemiştim ve neyle karşılaşacağımı bilmi-

yordum. O zamana kadar hayalimde hep boş bir alanda kurulmuş bir öbek çadır canlanıyordu. Gerçeğin daha çok, büyük şehirlerin çevresine yayılan, çevrelerinden farklı kendine özgü içe dönük yaşamları olan varoşları andırdığını görünce şaşırmıştım. Bir an düşünseydim, bu kampların 1948'deki Filistinli göçünden beri onlarca yıldır orada durduğunu ve başka türlü olmasının mümkün olmadığını anlardım.

Ayn el-Hilve, buranın sefil gerçeğiyle alay edercesine, “tatlı kaynak suyu” anlamına geliyor. 1977 yılında gördüğümde orada 20.000 kişi yaşıyordu. (Şimdi iki misli oldu.) Burada yaşayanların çoğu Kuzey Filistin'deki Galile bölgesinden kaçanlardı. Ömür boyu BM'nin yardım kuruluşlarının yiyecek yardımı, eğitim ve sağlık kliniklerinden yararlanmışlardı. Ama 1967 yılından beri FKÖ de göçmenlere para yardımı yapıyordu ve ek bir sağlık sosyal yardımı ağı kurmuştu. Lübnan'daki diğer kamplarda olduğu gibi buradaki genç kadın ve erkeklerin bazıları FKÖ'nün İsrail'e karşı savaşı için eğittiği savaşçılardı; aklıma hemen Leyla Halit ile Libya'da tanıştığım delikanlılar geldi. Sefil yaşamlarını görünce neden İsrail'e karşı savaşmak istediklerini anlıyordum. Bu operasyonlarda ölürlerse FKÖ çocuklarına sahip çıkıyordu ve o andan itibaren çocuklar Devrim çocukları sayılıyor ve büyüdükleri zaman savaşçı olmak üzere yetiştiriliyorlardı.

Başöğretmen Zehra bana anaokulunu gezdirdi. Her sınıfa farklı bir Filistin şehrinin adı verilmişti. Kapısında “Hayfa” yazan bir sınıfın önünde durakladı. “Bu sınıfa girmek ister misiniz? Buradaki çocuklar dört yaşında ama size nereden geldiklerini söyleyebilirler.” Şaşırmıştım. Gururla, “Çocuklarımıza Filistin'i öğretiyoruz,” diye açıkladı. “Dört yaşına geldikleri zaman doğdukları yeri bilirler ve size haritada gösterebilirler.” Başını sınıfın kapısından içeri uzatıp içeri girip giremeyeceğimizi sordu. Bu, içinde fazla eşya olmayan

temiz bir odaydı. Her birinde altı ila sekiz çocuğun oturduğu birkaç yuvarlak masa vardı. Bir örnek önlük giymişlerdi ve hepsi temiz pak ve bakımlı görünüyordu. Şaşırtıcı derecede iyi beslenmiş görünüyordlardı ve bana dönen zeki yüzleri merakla doluydu.

Sınıfın duvarlarında, hepsinin altına Filistin’de bir yerin adı yazılı olan, çocukların yaptığı tepe ve ağaç resimleri asılıydı. Duvarlarda müşfik tebessümüyle Yaser Arafat’ın ve iki ünlü yardımcı Ebu Cihad ile Ebu Eyad’ın (ikisi de daha sonra suikasta kurban gitmişti, Ebu Cihad’ı İsrail ajanları öldürmüştü) fotoğrafı da asılıydı. Çocuklardan biri sandalyesinden aşağı itilince ağlamaya başladı, güzel ve temiz yüzlü genç öğretmenleri koşup çocuğu yatıştırdı.

“Hiç böyle yapılır mı?” diye onu azarladı, “Misafirimizi böyle mi karşılarız?” Bütün çocuklar ciddi bir tavırla başlarını salladılar.

Öğretmen, “Tabii ki, hayır,” diye devam etti. “Peki misafirimize ne deriz?”

Çocuklar hep bir ağızdan, “*Ehlên ve sehlen* (Hoşgeldin)!” dedi.

“Peki biz hepimiz nereliyiz?” diye sordu.

Yüksek sesle, “Filistinliyiz,” diye cevapladılar.

Öğretmenleri, “Peki büyüyünce hepimiz nereye gideceğiz?” diye devam etti.

“Filistin’e! Filistin’e!”

Öğretmen aldığı sonuçlardan memnun görünüyordu, Zehra her şeyin aynı olacağı öteki sınıfa geçmemizi önerdi. Anlatması olanaksız duygularla dopdoluydum ve bu zavallı küçüklerin Filistin’den ne anladığını merak ediyordum. Kamplarda doğmuş anne babaların kamplarda doğan çocuklarının nasıl bir geleceği olabilirdi? Bugün, yirmi yıl sonra, aynı sahnenin tekrarlandığını görüyorum, Filistin aynı şekilde anılıyor, kurtuluşu da yine hâlâ o kadar uzak.

1975 yılı geldiğinde coşkulu çalışmalarım sonunda FKÖ'de oldukça iyi tanınmıştım. Londra, Beyrut ve Şam'da liderleriyle buluşuyor, göçmen kamplarına ve gerilla merkezlerine davet ediliyordum. O zamanın kendine özgü romantik bir havası vardı, bir filmde savaş sırasında direniş örgütünde çalışan birini oynuyormuşum gibi tehlike, heyecan ve gizemin baştan çıkarıcı bir karışımını yaşıyordum. Bir yandan, kendimi iyiyle kötü arasındaki destansı bir mücadelenin içinde, haklının yanında savaşırken görüyordum, bir yandan da bunun tatminkâr olmayan bir geçmişin kuşku ve hayal kırıklıklarını bir çeşit temize çıkarma girişimi olduğunu hissediyordum.

Aslında tam olarak anlamadığım bir oyuna karışmıştım. El Fetih erkeklerinin gösterdiği ilgiyi yıllarca tek başına yürüttüğüm politik eylemciliğin heyecan verici ve güleryüzlü bir ödülü olarak görüyordum. Onlardan beni kabullenmelerini ve aralarına almalarını beklerken şaşkınlık ve heyecanla karşılaşıyordum. Birkaçı bekârlığımı ve Londra'daki dairemi karşı konulmaz bir çekicilik olarak görüp benimle bir macera yaşamak istedi. Özellikle evli olan bir ikisi bunu benimle gizli ve elverişli bir ilişki kurmak için iyi bir fırsat olarak gördü. Mantıkları çok basitti: Bekârdım, bu yüzden de tabii ki yalnızdım ve kim olursa olsun bir erkeğin ilgisine hasrettim.

1978 yılında, artık gereksiz olduğu anlaşılan kadar, Filistin Hareketi'nde çalışmayı sürdürdüm. O tarihte dünya artık FKÖ'yü gerçek bir kurtuluş hareketi olarak kabul etmiş, lideri Yaser Arafat'a yasallık ve saygınlık tanımıştı. Londra'da bir FKÖ temsilcisi vardı ve artık Filistin davası yalnızca politika analizcilerinin ve kaba sloganlar üretenlerin ilgisini çeken, karanlığa itilmiş ve unutulmuş bir konu değildi.

Kendi rolümün de artık gereksiz olduğunu düşünüp, belki de, karşılıksız kalan sadakatim karşısında bunu bir bölüm sonu olarak da görebilirdim. Gerçekten de o zaman böyle düşünmem için yeterli neden vardı.

Hareketi sona erdirirken, Filistinliler hatta belki de kendim için, yeni ve umutlu bir geleceğin başlamak üzere olduğunu düşünüp kalbimin iyimserlikle dolduğunu anımsıyorum.

Yanılmışım. 1978 yılındaki umutlarım, ne Filistin ne de benim için gerçekleşti. O yıl İsrail kuzey sınırındaki Filistinli gerilla saldırılarını kontrol etmek için güney Lübnan'ı işgal etti ve oraya yerleşti. Dört yıl sonra Lübnan'ın içlerine kadar ilerleyip FKÖ'yü Beyrut'taki merkezine kadar kovaladı. İsraililer şehri kuşatarak gerekli ihtiyaç maddelerinin girişini engelledi. İsrail'in çok daha üstün askeri gücü ve sivil halkın yaygın ıstırapı karşısında Arafat ile savaşçıları yirmi yıldan uzun bir süre ellerinde tuttukları üssü terk etmek zorunda kaldılar. Filistin'in liderleri Tunus'a sürüldü, birçok savaşçısı ise daha da uzağa Yemen'e gönderildi.

FKÖ'nün ayrılığı yalnızca kuruluş ve sürekliliği için değil, aynı zamanda onun sağladığı hizmetlere ve korumasına muhtaç olan binlerce göçmen için de dehşet verici bir darbe oldu. Bizim gibi insanlar için bile FKÖ çok gerekli bir kuruluştur. Bütün eksikliklerine rağmen bütün bir Filistinli kuşağın emellerini temsil etmişti. O zamana kadar, onu nasıl Filistin'in yerine koyduğumuzu ve kırılmış gurur ve onurumuzu ona nasıl bağladığımızı kavrayamamıştık.

Bu arada benim kişisel talihim de Filistin'inkinden daha iyi değildi. Evliliğimin sona ermesiyle içine düştüğüm karmaşada ne yapacağım hiç belli değildi. Uzun bir süredir -Filistin'e karşı görevlerim, yapayalnız geleceğim, ailemin boşanmama vereceği tepki konusunda- en anlaşılabilir duygular içindeydim. Annem hep bir felaket olduğuna inandığı bu durumun sona ermesine duyduğu sevinç gizlemedi. 1968 yılının sonbaharında berbat bir halde Londra'ya gidip de anne ve babama evliliğimin başarısızlığını açıkladığım zaman memnuniyetini güçlkle gizleyebildi.

Bu "lanetli ülkede" bulunmasaydık bütün bunların başımıza gelmeyeceğini sık sık babama hatırlatmayı asla unutmuyordum. Bu ülkede kalmamızın gerçek nedeninin babamın gizli İngiliz hayranlığı olduğunu ileri sürerek onu suçluyordum. Bu yeni bir saldırı şekliydi ve o yıl babamın kraliçe tarafından ödüllendirilmesinden kaynaklanıyordu.¹

1968 yılında emekli olacaktı ve uzun yıllar BBC'ye verdiği olağanüstü hizmeti karşılığında onursal bir ödül için yetkililerce önerilmişti. Bunu gayretle ve en iyi şekilde yaptığı işinin takdir edildiğinin bir işareti olarak gördüğü için çok sevinmişti. Oysa annem başka türlü düşünüyordu. Ters

1) İngiliz hükümeti, olağanüstü hizmet verenlerin yıllık bir listesini hazırlayıp ödüllendirilmek üzere kraliçeye önerirdi. Bu ödüller önem sırasına göre en başta şövalyelik unvanından en alta babama verilen, İngiliz İmparatorluğu'nun Üyeliliğine (MBE) kadar uzanırdı.

ters, “Umarım kabul etmeyi düşünmüyorsunuzdur,” dedi. “İngilizlerden veya kraliçelerinden bir beklentin olamaz.” Babam onunla aynı fikirde değildi ama annem huzursuz ediyordu. “Bize yaptıklarından sonra,” diye sürdürüyordu, “onların övgüsünü veya ödülünü nasıl kabul edersin? Hem ne için? Artık her şey unutuldu deyip de dostumuz gibi davranırsınlar diye mi? Onurlu davran.” Bu canını yakmıştı ve bu ödülün Filistin’in tarihiyle bir ilgisi olmadığını, sadece ona yapılan bir saygı gösterisi olduğunu söyledi. Ama annemi ikna edemedi ve sonuçta ödül töreni için onu Buckingham Sarayı’na zorla götürmek zorunda kaldı. Ben de onlarla birlikte gittim ve annemin bitmez tükenmez homurdanmalarına dayanmak zorunda kaldım. Bu ona olaya yakışan şıklıkta bir giysi almak için Golders Green’de yaptığımız alışveriş gezisiyle başladı, giyinmesi gereken ödül töreni sabahınca sürdü ve bizi saraya götüren taksi yolculuğu boyunca da devam etti.

Oraya varınca babam ödül alacaklar için ayrılmış bir girişten içeri alındı, bizler de aileler için ayrılan bölüme alındık. Annem ister istemez etkilendi. Londra’da yaşadığımız süre boyunca turistlerin dışarıdan hayran hayran seyrettiği bu binanın içine girebilmek olağanüstü bir olaydı. Yerimizi almak için geçtiğimiz uzun ve geniş koridor koyu kırmızı kalın halıyla kaplıydı, duvarlarında çerçeveleri altın varakla kaplı portreler asılıydı ve uzun pencerelerinden içeri sızan gün ışığıyla aydınlanıyordu. İhtişamı karşısında şaşırmıştık. Biraz sonra kraliçenin çıkacağı alanda yerlerimizi aldığımızda annemin gizleyemediği bir ilgiyle çevresine bakındığını gördüm.

Ödül alacak olanlar bir sıra halinde bir kapıdan girerken kraliçe diğerinden girdi. Onu görünce milli marşı dinlemek için hepimiz ayağa kalktık ve hepsinin sırayla gelip kraliçenin önüne duruşunu izledik. Boyu kısa olduğu için ayak-

larını ucunda yükselerek babamın yakasına madalyayı taktığını izledikten sonra annem, “Asla onların kraliçesine karşı olmadım. O asil ve onurlu biri,” dedi.

Babam dışarıda, kendinden memnun bizi bekliyordu. Alışılmadık derecede konuşkandı. “Kraliçenin teni çok güzel,” diyordu. “Bu fotoğraflarından ve televizyondaki görüntüsünden anlaşılmıyor. Çok duru bir teni ve masmavi gözleri var. Bana BBC’den söz etti ve mesleğim konusunda çok bilgiliydi.” Annem ona ters ters baktı ve babam profesyonel fotoğrafçılardan birine işaret edince bizimle birlikte resim çekirtmeyi reddetti. Onu kandırmak için biraz dil döktükten sonra kameranın yakaladığı bir isteksizlikle razı oldu. Fotoğrafta kapağı açık kadife kutusunda madalyasını sergileyen mutlu babamın bir yanında ben diğerinde ise yüzünde derin yaşlı bir ifade ile ağzının kenarları aşağı sarkmış annem görünüyordu.

Heyecanlı eylemler yaptığım 1970’li yıllar boyunca kişisel hayatımı dizginlemiştim. Hepsi Batılı olan erkeklerle huzursuz ve kalıcı olmayan ilişkilere girmiştim. Hepsini, Filistin için yaptığım sonuçta yararsız ve anlamsız olduğu anlaşılan çalışmaların içine sürüklemiştim ve hayal kırıklığına uğramış, hiç tatmin olmamış bir şekilde ayrılmıştık. Sonunda bir Arapla ilişki kurmam gerektiğine inanmaya başlamıştım. İngiltere’de geçirdiğim bütün o yıllara, Arap erkeklerine karşı duyduğum cinsel tiksintiye ve uzaktan yakından ilgimi çeken bir Arap erkeğine hiç rastlamamış olmama rağmen bu fikir yine de gelişti. Yılmadan ideal eşim olacak, evlenip beni sevgi dolu aile çevresine sokacak hayali bir Arap erkeğinin özlemini çekmeye başladım. Sonunda kabul edilecek ve birilerine ait olacaktım. Bu hayal, çalışmalarım sırasında rastladığım genç, mutlu Arap çiftleri görmekten ama daha çok köklerimi bulmak için duyduğum dehşetli ihtiyaçtan kaynaklanıyordu.

Sonunda çocukluğumdan beri bana yasaklanan, sonraları ise sadece kısa iş gezileri ve politik konferanslar çerçevesinde görebildiğim Arap dünyasına gitmekten başka çarem olmadığına karar verdim. 1978 yılında heves ve dehşet duyguları içinde, nüfusunun çoğunluğu Filistinlilerden oluşan ve bu yüzden kolayca uyum sağlayabileceğimi düşündüğüm Suriye'ye, daha sonra da Ürdün'e çalışmaya gittim. Siham o ara Ürdün'de, onu zaman zaman ziyaret ettiğim çok güzel bir villada oturuyordu. Dört çocuklu, işi başından aşkın bir anne ve ev kadınıydı. Çocukları beni egzantrik ve çok farklı bulmasına rağmen onunla eski yakınlığımız sürüyordu. Eşi İsam benim Batılı tavırlarımı onaylamıyor ve bunu da saklamaya gerek duymuyordu. Bir İngiliz vatandaşı olarak -ne garip bir durum- başvurduğum İngiltere'nin Suriye Büyükelçisi Siham'ın evinde beni ziyarete geldiği zaman kaşlarını çatıp, "Kız kardeşin aşırı özgür. Kötü bir örnek oluşturuyor," demişti.

Ama ben buna aldırmadım. Arap kardeşlerimin arasında bir şekilde kendimi "bulacağıma" ve buraya yerleşip onlarla belki de kalıcı mutlu bir yaşam kuracağıma dair duygusal bir düşünce bende iyice yer etmişti. Ama ne yazık ki, birbirimize yabancı olduğumuz kısa zamanda anlaşıldı. Bir Araba benziyordum ve bir Arap gibi konuşuyordum ama içim böyle değildi ve bunu hissettiler. Onların kültürel kurallarını anlamıyordum ve gerçek bir yabancıda hoş görülecek ama benim için affedilmez olan sosyal potlar kırıyordum. Kimliğim belirsiz olsa da, beni garip bulsalar da genelde bir Arap olarak kabul ediliyordum, benden böyle davranmam bekleniyordu. En garip olanı, yerinden yurdundan edilmenin veya sürgün yaşamının insani sonuçlarını kimse anlamıyordu; benim anlayış gerektirdiğinden emin olduğum durumlara karşı ilgisiz kalıyorlardı. Yaşamımın büyük bir bölümünü İngiltere'de geçirmiş olmam, kişisel yansılardan

yoksun, yalnızca bir bilgi ayrıntısı olarak kabul ediliyordu. Yurtdışında geçirdiğim otuz yıl sadece bir tatil gibi algılanıyor ve Arap dünyasında yaşamak üzere ne zaman “geri döneceğim” soruluyordu.

Onlara katılmakta ve onlara ait olmakta gösterdiğim masumca çaba yanlış yorumlanıyor, hatta bazıları bunu kuşkuyla karşılıyordu. Akıcı olmayan Arapça'mı şaşırtıcı buluyor ve bir türlü anlayamıyorlardı; tanınmış bir Arap dili uzmanı olan babamın bu yeteneklerini bana geçirmiş olması gerektiğini düşünüyorlardı. Bütün bu nedenlerden ötürü, bildikleri hiçbir sınıflandırmaya uymadığım için hem kadınlar hem de erkekler yanımda kendilerini rahatsız hissediyordu. Karışık gruplardaki, benim doğal oysa onların bir Arap kadını için aşırı cesur ve açık sözlü bulduğu, davranışlarım, özellikle de daha sade sayılabilecek Ürdün toplumunda eleştiriliyordu. Bunun sonucu olarak, Batı'da yetiştiğim ve “farklı” olduğum için, kendi kadınlarının tersine cinsel olarak kolay elde edilebilir olduğumu düşünen erkekler bana sarkıyordu. Yurtdışında eğitim görüp yabancılarla ilişkiler kurmuş olan birçoğu aynı şeyi yeniden benimle yaşamak istiyordu.

Daha çok Ürdün'de rastladığım bu erkeklerin yaklaşımını dayanılmaz derecede kaba buluyordum. Cinsel açlık çeken bastırılmış tiplerin yaptığı gibi ellerine geçen her fırsatta ısrarlı bir şekilde asılıyorlardı. Çoğumuzun alıştığı Batılı çevreyi canlandırmak amacıyla verilen partilerden birinde böyle birinin bedenini benimkine yasladığını hatırlıyorum. ABD'de lisansüstü eğitimini tamamlamış bir mühendisti ve ben onu Batılılaşmış bir olarak görüyordum. Sözüm ona dans ediyorduk ama kolunu belime dolayıp da elimi eline aldığı anda kendimi çelik bir cenderede hissettim. Kıpırmızı bir yüzle, nefes nefese bana sokulup, sulanan ağzını boynuma yapıştırdı. Olanları izleyen İsviçreli yaşlıca bir mes-

lektaşım, beni elinden gle kurtadı. Bir de karısını ve çocuklarını çok sevdiğim, Almanya’da eğitim görmüş arkeolog vardı. Bir gün beni bir konferansa götürmek için almanya geldiğinde dairemin girişinde beni duvara yaslayıp srtnrken heyecanla İngilizce (sanki bu onu daha kabul edilebilir yapıyordu), “Oh, bu çok hoşuma gidiyor, çok hoşuma gidiyor,” diyordu.

Gerçek bir Arap kadını olsaydım, herhalde çığlığı basıp onu tokatlamam, yetkililere şikâyet etmem veya hiddetten aklıma eseni yapmam gerekirdi. Belki de bunu yapmayışını aleyhime işlemiş ve başkalarını da aynı şeyi denemeye yönelmişti. Bir gece dairemin anahtarını kaybettiiğimi ve sokakta kaldiiğimi fark ettim. Bu gibi sorunlarla ilgilenen ve kampüste oturan yöneticinin yrdımını istedim. Kelliğini yandan yukarı taradığı saçlarla gizlemeye çalışan elli yaşlarında iriyarı, kaba saba bir adamdı. Kapısını çalınca beni içeri buyur edip dairelerin anahtarlarını bulana kadar beklememi istedi. Oysa döndüğünde pantolonunu çıkarıp pijamasını giymişti. Bu halini görünce kahkahayı bastım ama bundan hiç alınmamış olmalı çünkü beni kendine çekti, mırıldanıp i geçirmeye başladı. Derin derin nefes alarak, “Merak edecek bir şey yok,” dedi. “Ben vazektomi yaptırıdım. Belki de rdn’de bunu yaptıran tek erkek benim.”

Bu gibi asılmalar hoşuma gitmiş olsa bile, kısa zamanda bu adamların hiçbirinin gerçekten bana ilgi duymadığını anladım. Beni sadece bastırılmış arzularını rahatlatacak bir araç olarak görüyorlardı. Hiçbiri, ne kadar çekici bulsa da benimle evlenmezdi çünkü daha önceki yaşamım ve deneyimlerim yüzünden Batı etkisinin ahlaksızlık damgasını taşıyordum. Arap erkeklerine göre iki tür kadın vardı: Evlenilecek kadın ve yatılacak kadın. Batılı kadınlar ile Batılılaşmış sayıldığım için ben de bu ikinci tre dahil ediliyordum.

Arap toplumunun ahlaki inceliklerini bildiğim için ilk evliliğimi gizlemiştim. Ama bu onların beni ahlaki yönden güvenilir olmayan ve serbest tavırlı bir genç kadın olduğumu düşünmelerini engellemedi. İstesem de burada koca bulamayacağımı yavaş yavaş kavradım. Annemin “utanç verici” geçmişimi saygıdeğer bir Arap evliliğine gömmem arzusu gerçekleşecek gibi değildi ve benim de kendime uygun bir eş bulma umudum yok olmuştu. Doğal olarak arkadaşlık edebileceğim Batılılaşmış Araplar yerlilerden de beterdi. Çoğu, Batı kültürünü sadece görünüşte benimsemiş ama ruhunu kavrayamamıştı. İngilizce’yi berbat konuşuyorlar ve kendileri bir üst sınıftanmış gibi yerel halka hükmediyorlardı. Viski içip kulağa liberal gelen sözler etmelerine rağmen nefret ettikleri insanlar kadar bağnaz ve dar kafalıydılar. Bu gibi toplumlara alışık olmadığım için şaşırmış ve kederlenmişim. Yalnızdım ve burada daha fazla kalmanın anlamı yoktu.

Arap toplumuna uymayan sosyal durumum göz önüne alındığında ben ya evli erkeklerle ilişkiye girecektim yahut da, daha kötüsü, birinin ikinci karısı olacaktım. Ürdün’deyken iki karılı bir adam tanımışım, zaten birden fazla kadınla evlenmeyi onaylayan İslami yasa hâlâ geçerli olduğu için, bu Arap toplumlarında sık rastlanır bir durumdur. Ama bu yasanın uygulanışı bir Arap ülkesinden diğerine ve toplumsal sınıflara göre değişiyordu – varlıklı ve eğitilmiş erkeklerin birden fazla karısı olması ender rastlanan bir durumdu. Oysa bu erkek İngiltere’de birkaç yıl kalıp eğitim görmüş tanınmış bir mimardı. Ürdün’deki bir mimarlık şirketinin müdürüydü ve sık sık dış ülkelere yolculuk yapardı ve onun gibi eğitim görmüş birinin birden fazla karısı olmaması gerekirdi.

Ama karısının kısır olduğu anlaşılmıştı. Bu tüp bebekler uygulamasının bulunuşundan önce olduğu için çift pek de hoş olmayan seçeneklerle karşı karşıya kalmıştı. Ya çocuk

sahibi olmaktan vazgeçeceklerdi ya da erkek tekrar evlenecekti. Geleneksel Arap toplumunda bunlar gerçek seçenekler değildi. Neslin idamesine verilen büyük önem yüzünden kısır bir evlilik özellikle de erkekler için kabul edilmezdi. Bu gibi durumlarda, erkeğin ailesi onu kısır karısını bir kenara bırakıp bir başkasını bulmaya yüreklendirirdi. Durum aynen böyleydi ve erkek, kadın akrabaları (bu konularda erkeklerden daha fazla sesleri çıkar) tarafından karısını bırakmaya zorlanıyordu. Baba olmak istiyordu ama karısını da seviyordu ve onu kendi suçu olmayan bir şey yüzünden terk etmeyi kendine yediremiyordu. Çok zekice bir çözüm yolu bulunana kadar sorun çözümsüz görünüyordu.

Çocuk doğurması için bir başka kadınla evlenecek ama ilk karısından da ayrılmayacaktı – Batı'nın çok daha sonra kabul ettiği bir uygulama olan bir çeşit kiralık anne. Uygun birini bulmak için araştırma yaptı ve bir çocuğuyla yaşayan dul bir kadın buldu. Teklifi memnuniyetle kabul edildi, çünkü evli de olsa varlıklı bir mimar olarak iyi bir koca adayydı. Bir yıl içinde, kadının dünyaya getirdiği çocuk doğar doğmaz ilk eşe verildi. İkinci çocuğun gerçek annede kalmasına izin verildi ama üçüncüsü yine ilk eşe verildi. Dördüncü ve sonuncu çocuk da anneye bırakıldı.

Onlarla tanıştığım zaman, her ailenin ayrı bir katı olduğu, büyük bir evde hep birlikte yaşıyorlardı. Kadınlar kendilerine verilen çocukları büyütüyordu ve erkek de ilk karısının hâlâ gerçek aşkı olduğunu söylemesine rağmen, iki ailesine de zaman ayırıyordu. Birbirimizi tanıdığımız zaman, “Karıların bu durumdan rahatsız olmuyor mu?” diye sormuştum. “Başka bir seçenek yok ki!” demişti. “Bu şekilde ilk eşimden ayrılıp onu yapayalnız bir hayata mahkûm etmiş oluyorum. Ayrıca ikinci karım da, ben onunla evlenmeden önce, çocuğunu tek başına büyütmeye çabalayan dürüst bir kadındı. Çocuksuz olmaya dayanamazdım. Şimdi

her iki karım da kocasız olacağı yerde yarım bir kocaya sahip ve benim de istediğim çocuklarım var. Bu herkes için daha iyi değil mi?" Verecek cevap bulamadım. Durum gerçekten böyleydi ve sadece erkek üyelerinin yararını üstün tutan bir toplumda geçerliydi.

Mimarın yokluğunda her iki kadının da seçenekleri gerçekten çok kötü olurdu. Evlilik onlar için saygınlık, toplumda bir statü ve bir rol sağlayan bir pasaporttu. Evli olmayınca toplum dışına itiliyorlardı ve kimse onlara değer vermiyordu. İlk karısını terk etseydi kadın hem terk edilmenin hem de kısır olmanın acısını çekecekti. İkinci karısı dul da olsa "kullanılmış mal" sayılırdı. Daha da kötüsü, bir koca adayının hep bir başkasının çocuğu sayıp üstlenmek istemeyeceği bir çocuğu da vardı. Bu durum karşısında, mimarın evindeki üç kişinin de bu çözümden yana olmasının nedeni anlaşıyordu. Bazı boşanmış veya dul kadınların, ender de olsa, evlenmeyi başardığını da söylemek gerekir.

Cinsel eşitlik ve kadın hakları konusunda Batılı görüşlerle dopdolu olduğum için bütün bu öyküyü iğrenç bulmuştum. Konuyu bilen rastladığım kadınlar da bundan rahatsızlık duyuyor ve kadınlara, özellikle de birinci eşe acıyorlardı. Yine de, bazıları onu eleştiriyordu. "Onurlu davranıp onu terk etmeliydi," diyorlardı. "O adamın da bütün erkeklerin de canı cehenneme deyip yaşlı annesiyle birlikte itibarlı bir hayat yaşırdı." Ama çoğu böyle bir şey yaşamadığı için şükrediyordu. "Söylemesi kolay ama erkeksiz nasıl bir hayatı olurdu?"

"Erkeğini paylaşmaktan, öbür kadınla birlikte olduğu zaman ne söylediğini ne yaptığını merak etmekten daha iyidir," diyordum. "Onun için bu cehennem azabı olmalı. Tabii asıl sorun kadınların burada eşit haklara sahip olmaması. Örneğin Avrupa'da böyle bir durum asla olamaz."

Bir pot kırdığımı çok geç fark ettim. Hükmeden bir tavırla bir sömürgeci gibi konuşmuştum. Gülümsemeden bana baktılar. Biri, "Avrupa'da yapılanın iyi tarafı nedir?" diye sordu. "Orada kadınlara hiç saygı gösterilmiyor. Bütün erkeklerin metresi var, aradaki tek fark eşin bunu bilmemesi ve metreslerin gizli tutulması. Onun hiçbir hakkı yok. En azından burada öbür kadın da onunla evli ve çocukları da meşru." Topluluktaki diğer kadınlar da başlarını sallayarak onu hevesle onayladılar. Aynı kadın, "Örneğin kendine bir bak," dedi. "Sen Avrupa'da yaşıyorsun ama bunun sana ne yararı oldu? Evli değilsin, hiç çocuğun yok, sana bakacak kimsen yok. Bütünüyle sana ait olmasa da böyle bir adamla birlikte olman daha iyi değil mi?" Bir an aklımın karıştığını hissettim. Acaba haklı mıydı? Londra'daki bekâr yaşamım bana gerçekten ne mutluluk getirmişti? .

1980 yılının yazında umutsuzluk ve başarısızlık duygusuyla İngiltere'ye döndüm. Ebu Salma amca o yıl ölmüş ve esin kaynağı olan ulusçu şiirleriyle ve hayatı boyunca Filistin'e bağlı kaldığı için büyük bir törenle Şam'da toprağa verilmişti. En büyük arzusu son dinlenme yerinin doğduğu ülkede olmasıydı. Ama İsrail, yaşayan Filistinliler gibi ölenlerin de dönmesine izin vermediği için bu gerçekleşemedi. İsrail'in bu gereksiz kindar tutumu beni daha da umutsuzluğa sürükledi. Filistin Hareketi kapandığı için katılacağım bir kuruluş veya politik hareket de artık yoktu. Bütün eski politik eylemci dostlarım âdeta yok olmuştu, FKÖ'den de arayan soran yoktu. Sadakatle sürdürdüğüm politik eylemler anlaşılan hiçbir işe yaramamıştı.

Arap dünyasında geçirdiğim iki yıl köklerimi bulmama yardım etmemişti. Hatta bulacak köklerim olmadığını düşünmeye başlamıştım, en azından, onları aradığım yerlerde yoktular. Üstelik ülke dışında geçirdiğim zaman beni İngiltere'den de uzaklaştırmıştı. Oraya da ait olmadığımı hisset-

meye başladım ve Arap toplumunun sıcaklığını ve yakınlığını özler oldum. Eski arkadaşlarım ortalarda yoktu. İkinci kez evlenip boşanmış olan Patricia, iki çocuğuyla birlikte New York'ta yaşıyordu. İlişkimizi hiç kesmemiştik ama çok uzaktaydı. Bir zamanlar çok yakın olduğum diğer okul arkadaşlarım Leslie ile Hilary'ye ne olduğunu bilmiyordum. Hilary de benim gibi doktor olmuştu ama bir daha hiç karşılaşmadık. Tıp fakültesindeki öğrenci arkadaşlarım daha sonraki yaşamıma hiç girmemişti. Bir süre doğduğu ülkede, Güney Afrika'da çalıştıktan sonra İngiltere'ye dönen Cleve'den hiç haber alamamıştım. Benim için çok değerli olan Zandra'yla da hemen hemen hiç görüşmüyorduk. Evliliği ve daha sonra girdiği uzun süreli ilişki de yürümeyince içine kapanmıştı. Cambridge dışında rüzgârlı küçük bir kasabada tek başına yaşarken romatizmal arteritin en şiddetli cinsine yakalanmıştı. Hastalığı ilerledikten sonra onu birkaç kez görmüştüm. Ama giderek hayata küstü, paranoyak oldu ve beni bir daha görmeyi reddetti.

Perişan bir haldeydim ve yapayalnızdım. İngilizler bana her zamankinden daha soğuk, içe dönük ve mesafeli görünmeye başladı. Bir seçenek yaratabilecek olan Londra'daki Filistinli topluluğu da onlardan farklı değildi. Çoğunluk yeni gelenlerdeydi ve çeşitli gruplara bölünmüşlerdi. Onlar da, annemin daha önce yaptığı gibi ama onu haklı çıkaran nedenlere sahip olmadan, bir Arap çevresini Londra'da yeniden yaratmaya yönelmişlerdi. Yalnızca diğer Araplarla görüşüp, evlerinde Arap tarzı yaşamı sürdürüyorlar ve sanırım bütün zamanlarını birbirlerini çekiştirmekle geçiriyorlardı.

Topluluklarına bağlı olup birbirini destekleyen İngiliz Yahudilerinin tersine Araplar birbirlerine yardım etmezler ve biri özellikle sivrilecek olsa diğerleri onu destekleyecekleri yerde kıskanırdı. Bu, Araplar hakkındaki klasik Batılı görüşlerinin en berbatı olan ve onları umutsuz bir şekilde bölün-

müş ve kavgacı olarak tanımlayan görüşü de destekliyordu. Araplar gerçekten içinde yaşadıkları yeni toplumu yok sayacak derecede Filistin ve Arap dünyasına odaklanmışlardı. Yine de bu, kısa zamanda keşfettikleri belirli avantajları kötüye kullanmalarını engellemiyordu ama bunları yaratan kültürü özümsemeden bir tür faydacılık yapıyorlardı. Bu benim topluma uyum anlayışıma ve aynı kültüre duyduğum saygıya ters düşüyordu. Bu yüzden ortak yönümüz çok azdı ve onlarla mümkün olduğu kadar az beraber oluyordum.

Artık kendimi İngiltere’de veya doğal olarak herhangi başka bir yerde evimde hissetmediğimi anlamaya başlıyordum. Yoksa hepimiz aynı duyguları mı paylaşıyorduk? Yıllar önce büyük bir kararlılıkla evini Arap dünyasında kuran Siham İngiltere’ye dönmüştü. Evliliği bozulmuştu ve 1983’te eşini Suriye’den sonra taşındıkları Suudi Arabistan’da bırakıp çocuklarıyla Londra’ya dönmüştü. Zeyyat karısıyla birlikte Kopenhag’da yaşıyordu ama Danimarka dilini öğrenmesi yıllar sürmüştü ve Danimarka toplumunun bir parçası olmamıştı. Onların gerçek evi neydi, neredeydi?

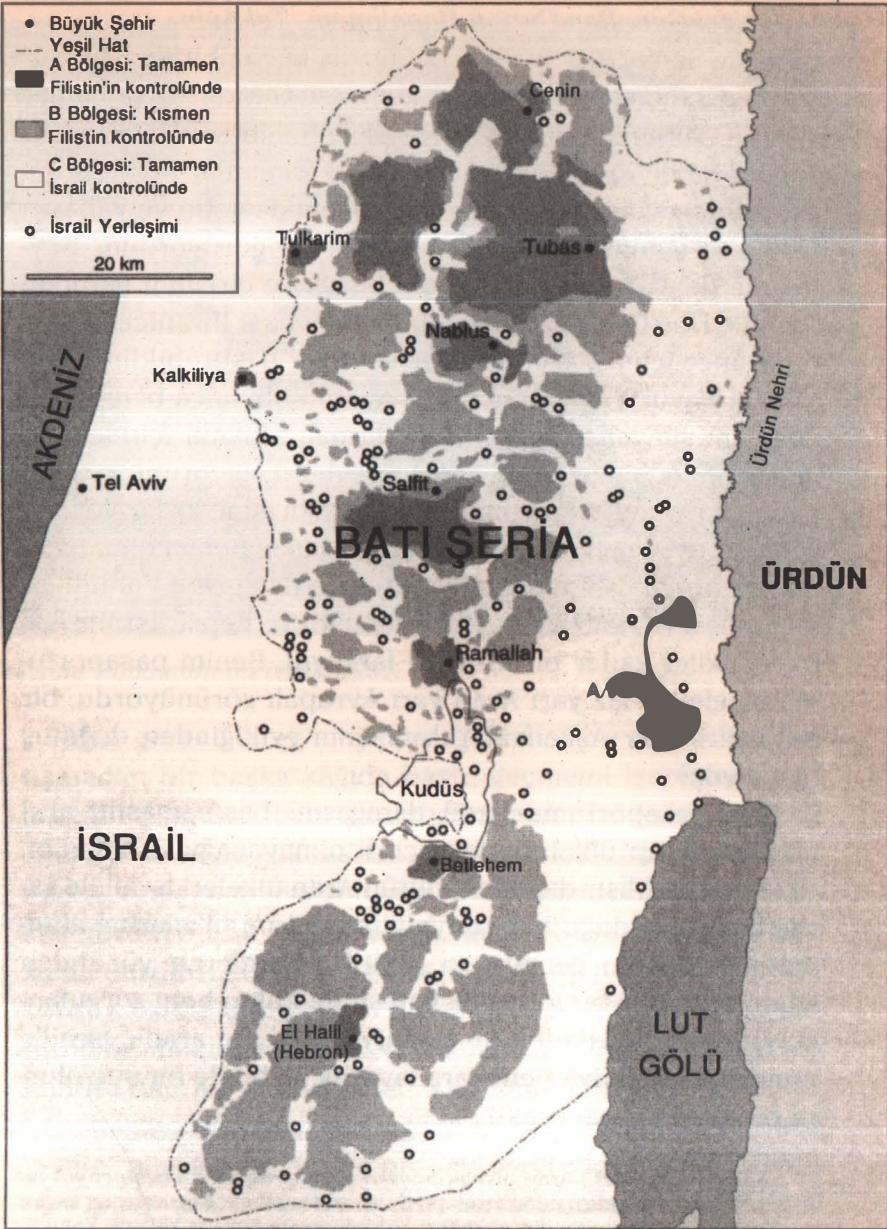
Çaresizlik içinde, belki de onu bulmak için başlangıç noktasına, kaynağına, yıllardır korku içinde uzak durduğumuz her şeyin başladığı o yere gitmem gerekiyor, diye düşündüm. Henüz yüzleşemediğim gerçek ise gerçekten yersiz yurtsuz olduğumdu, bedenem ve zihnim, iki kültür arasında kalmış, hiçbirine ait olamamıştım.

İsrail benim için hep yasak bir bölge olmuştu, anne ve babamın asla ziyaret etmek istemediği ve bizim görmemize izin vermediği ülkeydi, zamanla onların bu fobisi bize de mal olmuştu: gerçek olmayan ve “bizim” Filistinimiz ile bir ilgisi olmayan sınır ötesi bir yer, garip bir olguydu. İsrail, tek gerçeği Arap dünyasına sorun yaratmak olan saldırgan bir politik yapıydı; ama her şeyden daha önemlisi hileyle yaratılmış, tarihi uydurulmuş, nüfusu ithal edilmiş, yasadışı bir yerdi.

Oysa şimdi 1991 Ağustosunda işte buradaydım. İlk intifadanın¹ son günlerindeydi, “barış süreci” henüz başlamamıştı ve 1990’lı yılların sonuna doğru günlük bir olay haline gelen Arap-İsrail çatışmaları henüz bilinmiyordu.

1) 1987’de İsrail işgaline karşı başlatılan Filistin ayaklanması.

Oraya yaptığım ziyaret sırasında, 1990'larda Batı Şeria.

Adını ilk kez Kudüs'deki evimizde, küçük bir kızken korku ve öfke içinde duyduğum aynı Ben-Gurion. O zamanlar Yahudi grubunun lideriydi ve biz Filistinlilerin ülkesini gasp edecek devletin temelini atıyordu. O zamanlar bu yalnızca bir düşünceydi; oysa şimdi bu yabancı devletin ve yabancı halkın varlığının somut kanıtlarını ilk kez görüyordum. Bayrağının dalgalandığı havalimanı binası ve girişinin üstünde "İsrail'e Hoş Geldiniz" yazan büyük levha – İbranice harfleri görünce içimi saran titremeyi zar zor bastırabildim. Bayraktaki Davut Yıldızı gibi o da hayatım boyunca benim için düşmanı simgelemişti. Havalandırmalı binanın içinde göçmen sırasında beklerken genç görevlileri izliyorum, kendinden emin, güneşten bronzlaşmış sağlıklı genç kızlar ve delikanlılar, oysa o güneşte bronzlaşma hakkı benim olmalıydı. Benim girdiğim sıra, çoğu diğer ülkelerden gelen Yahudilerden oluşan "İsraili Olmayan" sırasıydı ve hepsi "İsraili" sırasındakiler kadar birbirinden farklıydı. Benim pasaportumu inceleyen kız yarı Arap yarı Avrupalı görünüyordu, bir Şepardi ile bir Aşkenazi Yahudisinin evliliğinden doğmuş olmalıydı.²

Kıza pasaportuma İsrail damgasını basmamasını aksi takdirde Arap ülkelerinde geçerli olmayacağını söyledim. 1991 yılında Mısır dışındaki bütün Arap ülkeleri İsrail ile savaş halinde olduğu için oraya gitmiş birini ülkelere almıyorlardı. Ayrıca geçmişteki politik eylemlerim yüzünden adımları herhangi bir güvenlik listesinde bulup beni sorgulamaya göndermesinden de çekiniyordum. Bu arada, İsrail'e dönmüş olan Akiva beni karşılayacak ve böyle bir şey olursa bir avukatı arayacaktı.

2) Şepardi Yahudileri, Arap ülkelerindeki Yahudilerdir ve on beşinci yüzyıldan Iberik Yarımadası'ndan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına kaçan Yahudilerin neslindendir. Aşkenazi Yahudileri ise Avrupa kökenli Yahudilerdir. Bu topluluklar İsrail'de geleneksel olarak ayrılmıştı ama karıştıkları ve birbirleriyle evlendikleri giderek daha sık görülmektedir.

Tel Aviv Havaalanı'na varış, 1991.

Ama görevli isteğimi yerine getirdi. Vize damgasını tartışmadan bir başka kâğıda bastı, geçmemi işaret edip, iyi bir tatil dileyerek beni şaşırttı. Daha sonra, Akiva belki de “Karmi” İsrail’de çok rastlanan bir isim olduğu için beni Yahudi sanmış olabileceğini söyledi. Yüzümdeki hayret ifadesini görünce, “Bu önemli değil,” dedi. “Güvenlikte seni kim senin durdurulmaması çok daha önemli. Bu bir hakarettir! Bir sorun çıkarmadan beni kapıdan geçirdikleri zaman işimin bittiğini anlamıştım!” Havalimanı binasından çıktığımda Londra’dan bir İsrailli arkadaşla, Rami Heilbron’la birlikte beni bekliyordu. Beni görür görmez kocaman bir “evine hoş geldin” afişi açtılar. O gün oradaki, çevredeki İsrailli kalabalığa bakıp acaba herhangi biri bunun ne anlama geldiğini anladı mı, diye düşündüm ve gözlerim doldu.

İkinci Gün: Tel Aviv'deki plaj

Dayanılmaz derecede sıcak ve nemli. Plaj yüzenler ve tatil için buraya gelenlerle dolu ama görünürde tek bir Arap bile yok. Modern binaları ve gökdelenleriyle herhangi bir Avrupa şehri olabilir. Denize bakan Hilton Oteli, dümdüz edilen çok büyük bir Müslüman mezarlığının üstüne yapılmış. Otelin yanı başında bir duvarla çevrilmiş, ot ve çalılarla kaplı bir yığın moloz ve mezarlıktan kalma kırık dökük mezar taşı hâlâ duruyor.

Şehir merkezi dükkânlar, kahveler ve İngilizce konuşan çok sayıda insanla dolu Avrupavari bir yer. Finchley'den buraya göç etmiş bir çiftle tanıştım. On dakikalık bir otomobil yolculuğuyla Yafa'ya erişiliyor. Çocukluğumda Yafa, Filistin'in en önemli şehriydi ve Tel Aviv onun bir uzantısı sayılırdı. Şimdi ise kasvetli, yıkık dökük bir gecekondu mahallesi haline gelmiş. Sokakları ve binaları bakımsız, Filistinli halkı yoksul. Arada tek tük güzel Arap evleri göze çarpıyor ve Bayan Dajani'nin eşi Fuat'ın hastanesi hâlâ yerinde duruyor.

Ama deniz kıyısında bambaşka bir görünümle karşılaştım. Yafa'nın iyi günlerinde ünlü Araplara ait, sahipleri uzun süre önce kaçmış olan, eski güzel evler tamir edilip yeniden yapılmış. Şimdi Akdeniz'in masmavi gökyüzü ve beyaz köpüklü dalgalarıyla çerçevelenmiş pitoresk bir tabloyu, bir Hollywood film setini andırıyor. Orada yalnızca İsraililer var ama artık birer ev değiller, burası ziyaretçiler ve turistler için yapılmış bir sanatçı kolonisi olmuş. Bugün burası, üstünde "Tel Aviv - Yafa'ya, İsrail'in Akdeniz'deki Tatil Şehrine Gelin" yazılı pırıl pırıl broşürleriyle yeniden yapılmış Arap evlerinin önünde birbirlerinin fotoğrafını çeken bu insanlarla dolu. Bunu, şehir merkezinde çok güzel bir Arap evi olan Yafa'nın yerlisi Fehmi Garip'e söyledim. Altmış yaşlarında ve eski günlerde babamı görmeye gelen bütün o dostları anımsatıyor.

“Oraya hiç gitmem,” dedi. “Dostlarımızın oturduğu evlerin sirke döndürölmesini görmeye dayanamıyorum.” Öfkeli, küskün bir adam. “1948’de burayı aldılar ama ben İsrail’i asla kabul etmedim ve etmeyeceğim. İngiltere’ye gittiğin için sen çok şanslısın. Bize yaptıklarını yaşamak zorunda hiç kalmadın. Çocuklarımız için kurdukları devlet okullarında yalnızca Yahudi tarihi ve Siyonizm öğretiliyor, kendi tarihimiz ve edebiyatımız konusunda hiçbir şey öğretilmiyor. Bütün öğretmenler ‘güvenlik riski’ oluşturmaları, yani çocuklarımıza onurlu olmayı öğretmesinler diye özel olarak yetiştiriliyor.” Nefes almak için durakladı. “Onlar buraya ait değil. Bütün yaptıkları burada ve bütün bölgede karışıklık yaratıp ıstırap vermek oldu. Bu şehre bir bak, ona Filistin’in Gelini derdik. Bir de şimdi bak, ayakta ölüyor. Buna yüreğim dayanmıyor.” Kahve tepsisiyle içeri giren karısı onu yatıştırmaya çalıştı. “Heyecanlanma,” diye onu azarladı. Sonra bana dönüp göğsünün sol tarafını işaret etti. Ona başını sallayarak, “Kalbi var,” dedi.

Ama onu yıldırmaq mümkün değil. “İnan ki, işler kötüleşince kalkıp gitmeyi sık sık düşündüm. Ama sonra kendi kendime, ‘İyi ama niye?’ diye sordum. Bu evi büyük büyükbabamın yaptığını biliyor muydun? Onlardan hangisi bu ülkede bu kadar eskiye uzanabilir? Haydi canım!” diye tükürür gibi konuştu. “Gitmesi gereken ben değilim onlar.”

Onu görmek beni kederlendirdi. Onun öfkesi ne işe yarayordu? İnatla atalarının evinde içi öfkeyle yanıp tutuşarak oturuyordu ve onu binlerce kez dinlemiş olan karısından ve komşularından başka onu tanıyan veya onunla ilgilenen kimse yoktu.

Üçüncü Gün: Tel Aviv ile Yafa arasında denizi gören güzel bir lokanta

Geceleyin serin bir rüzgârın estiği, yıldızların birer pırlanta gibi parıldadığı gökyüzünün altında sahibi ve garsonları Arap olan lokantanın müşterilerinin çoğu İsraili. Masamızı kurmak için saygıyla eğilirlerken beni de İsraili sanmışlar. Aramızda ulusal bir bağ kurmak amacıyla onlarla Arapça konuştum ama onları yakalamak için gönderilmiş İsraili bir ajanmışım gibi sinirlenip huzursuzlaştılar. Lokanta sahibi masamıza gelip beni görmezden gelerek, Akiva'yı içtenlikle İbranice selamladı. Huzursuz olan garsonlar usulca uzaklaştılar. Bir Filistinli kardeşin İsraililerin dilini konuştuğunu duymak insanın dengesini garip bir şekilde bozuyordu. Aniden, "Kaç İsraili Arapça konuşuyor?" diye sordum. Arkadaşım, "Çok az," dedi. Kendimi bildim bileli evimde yediğim birkaç çeşit Arap usulü meze ısmarladık -*humus*, *mutabbal*, *tabule*- şimdi İsraililerin onları severek yediği ve kendi yemekleri olduğunu iddia ettiği söyleniyordu.

Garsonlar aynı aşırı saygılı ve yalaka tavırlarıyla tekrar gelip önümüze tabakları koymaya başladılar. İçimden, "Köleler," dedim, "öbürleri de sahipler." Sömürgecileri ve sömürgeleştirilenleri bir arada görmek bana anlatamayacağım kadar büyük bir utanç veriyordu. Akiva'nın bile lokanta sahibine ve garsonlara tepeden bakan bir tavırla yaklaştığını görüp kederlendim. Ama ne bekliyordum ki? Başka türlü nasıl olabilirdi? O zaman, bu ülkenin annemle babam gibi benim de kafamda eskiden olduğu gibi bir Arap ülkesi olarak kaldığını fark ettim ama şu anda bu yabancılar zorla buraya yerleşmişlerdi ama kalıcı değillerdi. Bu dondurulmuş senaryoya göre, burada yaşayan Arap kardeşlerimin de tam olarak aynı bakış açısına sahip olmasını bekliyordum. Nasıl İsrail benim için somut bir gerçek değilse onlar için de öyle olmalıydı. Bu saçma ve masumca bir düşüncey-

di ve çevremde gördüğüm karşıt kanıtlar karşısında parçalanıp yok olacaktı.

Dördüncü - Beşinci Gün: Hayfa, şaşırtıcı güzellikte Akdeniz manzaraları ve tepeleri olan hareketli bir yer.

Beyzbol şapkaları ve tişörtleriyle burayı Florida'ya çeviren Yahudileri görene kadar şehri Beyrut'a benzettim. Daha çok bir gettoyu andıran Arap bölümü şehrin aşağı kısmında. Burada, İsraililerin oturmadığı ve pek uğramadığı tozlu, bakımsız sokaklar, eski evler ve dükkânlarının önünde taburelere oturmuş sohbet edip tesbih çeken adamlar var. Bu her Arap şehrinde rastlanan bir görüntüydü ama burada şort giymiş erkek ve kadınların, bazıları yürüyüş yollarında Mozart dinleyen, diğerleri viski veya teneke kutulardan bira içen insanların yakınında yersiz kaçıyordu. Burada bir zamanlar, zenginlerinin evlerini Hayfa limanına bakan dik Carmel tepesine yaptıkları varlıklı bir Arap toplumunun yaşadığına inanmak güçtü. Carmel hâlâ şık bir semti ama artık varlıklı İsraililere özgüydü ve onlar sahipleri tarafından 1948'de terk edilen aynı evlerde oturuyorlardı.

Yersiz kaçan bir başka şey de, Samira adlı, Avrupalıya benzeyen sarışın Filistinli kadındı. Hayfa'da doğup büyümüştü ve çok iyi İbranice konuşuyordu. Hastanede laboratuvar teknisyeni olarak çalışıyordu. Herkes onun İsraili olduğunu düşünüyordu. Çevrede hiçbir Arabin görünmediği Carmel'deki bir blok apartman katında oturuyorduk. "Bu katı tutmak çok zor oldu," diyordu. "Burada Arapları istemiyorlar. Burası İsraililer için ve bu bloklardan birinde bir daire satın alırsan diğerleri katlarının değerinin düşmesinden korkuyor. Çok karşı çıkan oldu ama ev sahibine bir dolu para ödedik. Üç yıldır buradayız ve komşular daha yeni yeni 'Merhaba' demeye başladı!" Niye bu kadar sıkıntıya katlandığını sordum.

“Kendi şehrimizde niye istediğimiz yerde oturmayalım,” diye çıkıştı. “İşyerimde onlara hep, siz burada misafirsiniz diyorum. Burası sizin değil.” İnanmayarak, “Bunu söylemene göz yumuyorlar mı?” diye sordum, Başını salladı. “Onlara benziyorum. Onlar gibi görünüyorum, onlar gibi konuşuyorum. Esmer olsaydım ve adım Fatma olsaydı belki de, farklı olurdu.”

Onlar bilmiyordu ama Samira’nın onlara benzemesinin bir başka nedeni daha vardı. Annesi Polonya Yahudisiydi. Bu, mutlu sonla biten hüzünlü bir savaş öyküsüydü. Siyonistlerin memleketi Polonya’da bulup Filistin’e gelmeye ikna ettiği on yedi yaşındaki öksüz kız, Samira’nın annesi, 1945’te Hayfa’ya gelince kendini yabancı bir ülkede yapa-yalnız bulmuştu. Bir komünist olarak yetiştirildiği için aynı görüşte dostlar aramış ve hem Arap hem de Yahudi üyeleri olan ender kuruluşlardan biri olan Hayfa komünist partisine katılmıştı. Orada, daha sonra Samira’nın babası olacak olan Filistinli bir komünist politik eylemci olan Cemil’le tanıştı. Cemil onun başından geçenlere üzü-lüp onu yanlarına alması için annesini ikna etti. O sabah, Arap mahallesinde gördüğüm o evlerden birinde oturuyorlardı ama o zamanlar orası şehrin varlıklı bir bölü-müydü. Ailesi de Cemil gibi onu sevip benimsedi. Sonra-dan Cemil’le evlendi ve onunla mutlu bir hayat yaşayıp üç çocuk sahibi oldu.

Samira on altı yaşındayken annesi memleketini göstermek için onu ve erkek kardeşlerini Polonya’ya götürmüş. Siyonistlerin gerçek memleketinin Filistin olduğu iddiasını ve bu yüzden İsrail’in Filistinlilere yaptıklarını asla kabul etme-mişti. Oradan ayrılmadan önce onları, insanın insana yaptığı en büyük vahşetin sahnelendiği ve bütün ailesinin yok edildiği yere, Auschwitz’e götürmüş. Onlara, “Bütün bu ya-pılanlardan bir anlam veya bir sonuç çıkacaksa, o zaman,

insanlar bunu asla tekrarlamamak ve kendilerine yapılan kötülüğün acısını başkasından çıkarmamak gerektiğini öğrenmek zorundadır,” demiş. Samira annesinin bu tutkulu sözlerini yıllarca bir daha anımsamış. Sonra Londra’ya gittiğinde bir yemekli toplantıda Ürdünlü bir kadınla tanışmış. Samira gibi İsraili Araplar normal olarak böyle insanlarla ancak İsrail dışında karşılaşabilirler. Ürdünlü kadın onun nereden geldiğini öğrenince, “Onların arasında yaşamaya nasıl dayanıyorsun?” diye sormuş.

Samira, “İnsan alışıyor,” demiş.

Diğer kadın, “Ben buna asla alışamazdım,” demiş. “Midemi bulandırıyorlar ve bana sorarsan hepsi cehennemin dibini boylamalıydı.”

Samira, “Birden onun annemden söz ettiğini fark ettim,” diye bana anlatıyordu, “o gece ona ve cıracıki herkese kim olduğumu anlatmak istedim ama bir türlü yapamadım. Kadının kin dolu, bayağı ve aşırı süslüydü, her tarafından altın takılar sarkıyordu. Hiçbir şeyi anladığı yoktu. Kendi başına gelenleri annemin çektikleriyle nasıl karşılaştırabiliyordu?”

Gözleri dolmuştu, uzanıp elini tutmaktan başka yapabileceğim bir şey yoktu. Keşke bunların hiçbiri olmamış olsaydı: Ne onlara yapılanlar, ne de onların bize yaptıkları.

Altıncı Gün: Galile’de yol kenarındaki yamru yumru, budaklı, yaşlı zeytin ağacı

Yüzlerce yıllık delik deşik, oyuk, girintili çıkıntılı gövdesi, Medusa’nın saçları gibi çevresine yayılmış karmakarışık kökleriyle ağaç, moloz, beton parçaları, möble kalıntıları, bükülmüş elektrik tellerinden oluşan büyük bir yığının önünde duruyordu. Birkaç metre ileride rüzgârda sallanan

bir çadır ve içinde bir kadınla üç küçük çocuk. Dışarıda başına kefiye sarmış, esmer teni güneşten kurumuş bir adam çömelmiş. Kahve cezvesini küçük bir ispirto ocağının üstünde dengelemeye çalışıyor. Kendi de onlardan biri olan, yerlisi olduğu Galile’de kovulmamış olan rehberimiz, Doktor Hatim, “Şu adamı görüyor musun,” diye “1948 Filistinlisi”ni işaret etti. “Üç aydır o çadırdaki yaşıyor.” Yetkililer hiçbir uyarıda bulunmadan günün birinde gelip evini buldozerle yerle bir edip, geride kalan o moloz yığını haline getirmişler. Evini ruhsatsız yaptığını, cezasının yıkım olduğunu söylemişler. Aynı suçu işlemiş bütün diğer Arapların evleri de aynı şekilde önceden uyarılmadan yıkılmış. Gözlerinin önünde evini yerle bir ettikten sonra yıkım masrafları için faturayı da eline tutuşturmuşlar. “Peki şimdi ne yapacaklar?” diye sordum. Doktor Hatim omuz silkti, “Kimbilir?”

Bir tepenin üzerinde gördüğümüz küçük bir Arap köyünde su, elektrik veya diğer belediye hizmetleri yoktu. Molozla kaplı kurak bir alandaki evler birbirine bitişik bir grup yıkık dökük barakadan oluşuyordu, çevrede tavuklar dolaşıyor ve birkaç keçi otliyordu. Bu, “Tanınmamış Köy” diye adlandırılan İsrail devletinin yok sayıp, görmezden geldiği yüz kadar köyden biriydi. Hemen yandaki tepede kocaman çelik elektrik direkleri, sokak lambaları, televizyon antenleriyle varlıklı bir İsrail köyü görünüyordu ve kocaman pırıl pırıl su borusu kıraç, tanınmamış köye giden toprak patikasının bir metre uzağından geçiyordu. Köylüler iyi tanıdıkları doktoru selamlamaya gelip bizi barakalardan en iyi görünene buyur ettiler. Yoksulluk buradaki her şeye damgasını vurmuştu ama onlar yine de bize, başka bir şeyleri olmadığı için, ısrarla ılık Fanta ve kahve ikram ettiler. Barakaların arasından bakınca, karşı tepedeki İsrail köyünün sağlam evleri, düzenli çocuk bahçeleri ve gölge veren ağaçları, yoldan gelip geçen cipleri görünüyordu. İnsanların karşıya ba-

kıp da, bu yoksulluğu görmeye, nasıl dayandığına şaşarak Doktor Hatim'e döndüm.

"Ama görmüyorlar ki," dedi. "Tıpkı bizleri de görmedikleri gibi. Onlar bizi yok sayıyor, insan yerine koymuyorlar. Bu ülkede yalnızca Yahudilerin insan yerine konulduğunu anlamak zorundasın. Bu da zaten istatistiklerde görülüyor; onların daha iyi sağlık, daha iyi eğitim hizmetleri var ve onlar daha iyi evlere, daha iyi kasabalara, daha çok konfora ve paraya sahipler." ABD'de eğitim gördükten sonra ulusuna yardım etmek için halk sağlığı dalında çalışmaya başlamıştı. İsrail sağlık bakanlığında çalışıp kademe kademe ilerleyerek üst düzey yönetici olmuştu. Ama birkaç yıl sonra ayrılıp yabancıların yardımlarıyla kendi sağlık hizmetini kurmuştu. "Bakanlıkta bir Arabin yükselebileceği kadar yükselmiştim. Bizden beklendiği gibi dalkavukluk yapmaya daha fazla devam edemedim. Ve ayrıldım."

Böyle olması gerekli miydi? Bakanlıkta hiç İsrailli dost edinmemiş miydi?

"Bu mümkün değil! Yaptıklarından ve hâlâ takındıkları tavırdan sonra onlarla nasıl dost olabiliriz ki! Tabii ki onlarla ilişkilerimiz var ama bunlar resmi bir düzeyde veya belirli bir iş için yürütülüyor. Yoksa onlarla sosyal olarak görüşmüyoruz. Birçoğu dost olmak ve kabul edilmek istiyor ama kendi kurallarına uygun olarak."

Bizi Nasıra'ya götürdü ve sözünü ettiği eşitsizliği kendi gözlerimle gördüm. Arap dünyasının bütün yoksul şehirleri gibi çukur dolu sokakları, eğri büğrü kaldırımları, eski ve bakımsız binalarıyla, harap bir şehirdi. Oysa çevresindeki tepeler bir Hollywood filminden fırlamış gibiydi. İsraillilerin Nazeret-İllit veya Üst Nasıra adını verdikleri modern ve varlıklı bambaşka bir şehirdi. Düzgün ve geniş sokakları, her iki tarafında ağaçlar sıralanmış bulvarları, büyük evleri vardı. Batı'daki yaşlılarından hiç de farklı olmayan gençler, so-

ğuk içecekleri ellerinde, walkmenleri kulaklarında, Amerikan tarzı bir alışveriş merkezinde oturuyorlardı. İçlerinde aşığı şehirden gelip onları taklit etmek isteyen Filistinliler olduğunu da öğrendim. İki bölüm birbirinden son derece farklıydı. Doktor Hatim, “Taksi şoförleri Nasıra’ya gitmek isteyenleri bu bölüme götürüyorlar. Yolcu bizim bölüme gitmek isterse, ‘Oraya gitmek istemezsiniz. Orası pislik içinde ve Arap dolu,’ diyorlar.”

Yedinci ve Sekizinci Gün: Tiberias

Şehre gelmeden önce, yolda büyük Müslüman lider Selahattin ile Haçlıların arasındaki önemli savaşın yapıldığı, boy-nuzu andıran Hattin Tepeleri görünüyor. Araplar burada Frenk ordularını müthiş bir bozguna uğrattılar ve Selahattin, Tiberyas’ı tekrar ele geçirdi. İki ay içinde, yüzyıldır Haçlıların elinde olan Kudüs’ü de geri almıştı. 1189 yılında, Suriye-Filistin bölgesindeki hemen hemen bütün haçlı direniş noktalarını ele geçirmişti. Burada yaşanmış olan Arap tarihinin övünç dolu sayfası ve Arap mirasının göz kamaştırıcı mirası tümüyle bize aitti ve bu bölgede oturanlara hiçbir şey ifade etmiyordu. Onların da birçoğu, Florida’nın yüksek kış fiyatlarını karşılayamayıp yazın tatil yapanlar gibi, yoksullara özgü tatil yaparcasına dünyanın dört bucağından buraya gelmiş İsraililerdi.

Tiberyas derme çatma ve pisti, buradaki İsrailliler de, daha önce gördüklerimden farklı bir sınıf oluşturuyordu. Tektük eski Arap evlerine rastlanıyordu ama ana caddedeki bir sıra Arap dükkânının vitrinleri eski kimliklerini gizlemek istercesine İbranice yazılarla doldurulmuştu. Tam arkasındaki çirkin, beton, yüksek binalar küçük dükkânları cüceleştiriyor ve bir zamanlar sevimli bir Arap sokağı olan bu yere hiç uymuyordu.

Meydanın bir kenarında derme çatma kahveler ve döküntü dükkânlar vardı ve yerler çöp doluydu. Meydanın ortasındaki Osmanlı devrinden kalma cami terk edilip kapatılmıştı. Tiberyas'ta onu kullanıp bakımını yapacak Müslüman kalmamıştı. Kir pasla kaplı çini duvarları, kararıp zedelenmiş mermer sütunlarıyla bakımsızlık içindeydi ve idrar kokuyordu. Kahvelerde oturmuş dondurma yiyerek birbirlerine seslenen Yahudiler için hiç değeri olmayan bu caminin çevresi boş kutular, eski gazeteler ve çerçöple doluydu. Ölü bir yörede ölü bir yapı, o hüzünlü ülkede şimdiye kadar gördüğüm en kederli manzara buydu.

Dokuz - On İkinci Günler: Kudüs: İki şeritli kalabalık otoryolda Tel Aviv'den Kudüs'e giderken

Çocukluğumun önemli bir yeri olan Kudüs'e giderken, 1948'den beri hasret kaldığım Filistin manzaralarını doya doya seyretmeye çalışıyordum. Bu modern devletten uzun yıllar önce uygulanan eski, Ortadoğu'ya özgü teras tarımı yapılan yamaçları seyrediyordum. Yol işaretleri İbranice ve İngilizce ama Arapça'ya -sözüm ona İsrail'in ikinci resmi dili- pek rastlanmıyor, gördüğüm tek tük Arapça yazılar ise okunmayacak kadar küçüktü. Yol kenarında görünen Arap yapı kalıntıları veya İsrail şehirlerinde ayakta kalmış tek tük Arap evleri gibi bu yazılar da tümüyle yok edilmemiş bir geçmişin hayaletlerini andırıyordu, İsraililerin "var ama yok" dediği türden şeyler.

Yol kenarında 1948 Arap-İsrail savaşından kalma eski bir tank kalıntısı dikkatimi çekti. Araplara, yani benim gibi insanlara, karşı kazandıkları ilk zaferin coşkusuyla İsraililerin gururla koruduğu bir simgeydi. Bir köşeyi dönünce Kudüs'ü çevreleyen tepeleri karşımda buldum. Nefes kesici güzellik-

te bir manzara olması gerekirken, tepelerini kaleler gibi kuşatmış ve yamaçlarından aşağı iltihaplı sivilceler gibi uzanan zevksiz, hiçbir özelliği olmayan, sık sıralar halinde dizilmiş apartman bloklarıyla çirkinleştirildiğini gördüm. Batı Şeria'daki İsrail yerleşim bölgelerindeki kırmızı kiremit kaplı dik çatılı, yağmuru ve karı bol İsviçre gibi bir yere daha uygun düşen evlerin tersine bunların damları düzdü. Ama bu ılımlı Akdeniz manzarasına ikisi de yakışmıyordu.

Dün ailemin memleketi Tulkarim'e gittim. Onu en son, 1960 yılında yaptığım kısa bir ziyarette, Ürdün yönetimi altındayken görmüştüm ve feci halde geri kalmış kırsal bir bölge olarak pek etkileyici bulmamıştım, özellikle de o ara gelişmekte olan İngiliz kimliğime çok aykırı gelmişti. Şimdi onu, sık sık sokağa çıkma yasağı ilan edilen, halkı canından bezmiş ve sinirli, askeri işgal altında bir bölge olarak görmek çok acı bir deneyimdi. Kuzenimin evinde yemek yerken, karşı evin çatısında, elinde tüfek ve çağrı cihazıyla volta atan İsrail askerini görmezden gelmeye çalışıyordum. Daha sonra ordunun vurduğu bir kasabalının tabutunu taşıyan büyük bir kalabalık gördük. Bunun, özellikle de intifada sırasında sık rastlanan bir olay olduğunu söylüyorlardı. Birçok aile oğlunu bu şekilde yitirmişti. Bazen cesetler gömülmek üzerine ailelerine bile verilmiyor, hiçbir açıklama da yapılmıyordu. Öldürülmeden önce işkence edildikleri söyleniyordu. Anacadde-nin kenarındaki duvarlarda hâlâ yurtsever sloganlar ve FKÖ'yü destekleyen sözler yazılıydı, bunlar kasabanın ordu işgaline girmesiyle bastırılan eski bir başkaldırının izleriydi.

Tulkarim'den ayrılarak Bayan Tibi'nin kocasının memleketi olan Taybe'den geçtim. Burası da Tulkarim'den pek farklı görünmüyordu: bütün bu Arap bölgeleri güneşin sol durduğu, tozlu topraklı, kıraç yerlerdi. Oysa Batı Şeria sınırını geçip, kısa bir mesafe uzaklıktaki İsrail bölgesine girince, bereketli bir çevre, yemyeşil çim sahalar, çiçek dolu

bahçeler, Şık görünümlü ağaçlar ve bitkilerle kaplı bambaŐa bir ülkeye girmiş gibi oluyordunuz. 1948'den önce birbirinden ayırt edilemeyen bu iki toprak parçasının arasındaki bu fark, su dağıtımındaki dehşet verici eŐiŐsizlikten kaynaklanıyordu – bir tarafa bol su verilirken diğeri susuzluktan perişan ediliyordu. Arap taksi Őof r m z, "İsrail sınırını geçtiğinizi hemen anlarsınız," diyordu. "Kuma serilmiŐ yemyeşil bir halının kenarına gelmiş gibi olursunuz."

Şimdi Kudüs' n çevresinde yol alıyorduk ve Eski Kudüs' n duvarları ufukta yükseliyordu – bu ortaçağdan kalma Arap Şehri, elli yıldan kısa bir sürede çevresinde kurulan modern İsrail Őehriyle son derece uyumsuzdu. Ertesi gün, Selahaddin Caddesi'nden ilerleyip Şam Kapısı'nın önündeki gürültülü ve kalabalık trafiğe karıŐıp yürüyerek Eski Kudüs'e gittim. Yıllar  nce Fatma'yla vedalaŐtıĐımdan beri ilk kez karşılaştığım Filistinli köylü kadınlar, o sabah köylerinden getirdikleri sebze ve meyveyi satmak için, o bildik nakışlı kaftanlarıyla kaldırıma oturmuŐlardı. Tıpkı ocukluğımda evimize getirdikleri gibi, İngiltere'de asla bulunamayacak kadar kocaman turpları, parlak renkli patlıcanları, mis kokulu taze nane ve kiŐniŐ otu demetlerini önlerine sermiŐlerdi. ılgınca bir an Fatma'yı görebilmek arzusuyla, aradan geçen zamana aldırmadan, hepsinin yüzüne tek tek bakarak onu aradım.

Bu kadınlar, büyük bir olasılıkla kazandıkları parayla onları endişe içinde bekleyen kalabalık bir aileyi geindirdikleri için, ürünlerini o gün satmak zorundaydılar. Tüfekleri yanlarında sallanarak oradan geçen iki İsrail askeri aniden durup, özenle dizilmiş sebze yığına bir tekme atarak hepsini hendeğe yuvarladı.

Biri bozuk ve aksanlı bir Arapça'yla, zedelenen sebzelelerini toplamaya çalışan köylü kadına, "Buraya gelmeniz yasa. Dışarı!" diye bağırdı. Kadın onu yatıştırmak amacıyla

gölümsedi ama o anlayıştan uzak bir ses tonuyla, “Haydi ihtiyar, dışarı!” diye tekrarladı. Anladığım kadarıyla bu sık sık rastlanan bir olaydı ve kadınlar genellikle ürünlerini yeniden dizmek için İsrail askerlerinin gözden yitmesini bekliyordu.

Ordunun her tarafta hissedilen varlığına ve biraz ileride görünen modern İsrail yapılarının yakınlığına rağmen, burası hâlâ Araplara ait bir yerdi. Yıllar önce, köylü kadın ve erkeklerle, otobüs ve taksilerle dolu işte bu kalabalık cadde-
de, Fatma’ya sarılmış ona sonsuza dek veda edişimi anımsamaya çalıştım. Ama kalabalıklar arasında duruken, o âna ait hiçbir duygu veya anı yakalayamadım, vazgeçip Eski Kudüs’e doğru yürüdüm.

İki kenarında küçük dükkânların dizili olduğu dolambaçlı sokaklarında Harem el-Şerif’e doğru yürürken ne kadar pis ve bakımsız olduğunu fark ettim. İsraili rehberlerin Arapların onları soyacağını söyleyerek turistleri kaçırttığını söyleyen esnaf işsizdi. Aşağı inerken garip ve uyumsuz bir manzarayla karşılaştım. Üstünde yedi kollu bir şamdan dikili, tipik eski bir Arap evinin önünde silahlı bir nöbetçi duruyordu: Eski Kudüs’ün yüreğindeki bu evi ele geçiren İsrail politikasının lideri, Lübnan işgalinin, Sabra Şatila³ katliamının askeri kahramanı Ariel Şaron’dur. O evde oturmuyordu ama bir noktayı vurgulamak istercesine evi elinde tutuyordu, tıpkı el koydukları Arap evlerine girip çıkan ve, “Burası sizin değil, bizim,” dercesine saldırgan bir tavırla salına salına dolaşan siyah paltolu, aşırı tutucu Yahudiler gibi.

Yahudi dindarları doğrudan Ağlama Duvarı’na götüren ve başında askerlerin nöbet tuttuğu, Araplara yasak olan,

3) 1982’de bu iki göçmen kampında yapılan katliam sırasında Sharon, İsrail ordu komutanıydı. Daha sonra bir İsrail adalet araştırma komisyonu, doğrudan olmasa da, onu bu saldırıdan sorumlu buldu.

1967’de yapılan özel yeraltı geçidinin yanından geçip Harem el Şerif’e doğru yürüdüm. Kubbe’tül Sahra’nın altın kubbesine bakıp onun değişmeyen, kalıcı ihtişamı karşısında söze dökemeyeceğim bir gurur ve coşku duydum. Bu şehrin ve bu ülkenin kendilerine ait olduğunu iddia edenler, bununla kıyaslanabilecek bir şey yapmışlar mıydı? Kısmen çini döşeli geniş avluya tırmanırken bir kenarını çevreleyen mermer sütunlar arasından aşağıdaki Mescidi Aksa’ya baktım ve arkada gökyüzüne doğru yükselen, bir başka gezegenden düşmüş kadar yersiz duran, küstah ve modern apartman bloklarını görmemeye çalıştım. Harem el Şerif’in sessizliğini, kutsallığını bozan ve böyle mübarek bir yere hiç yakışmayan bir şey karşısında şok geçirdim: bu, gürültü patırtıyla oraya buraya yürüyen, herkesi durduran, kimlik kontrolü yapan, sorular soran kaba saba, genç, silahlı askerlerin varlığıydı. Varlıklarıyla kirllettikleri yerin ihtişamını kavramadan, ona saygı duymadan verilen emri uyguladıkları belliydi.

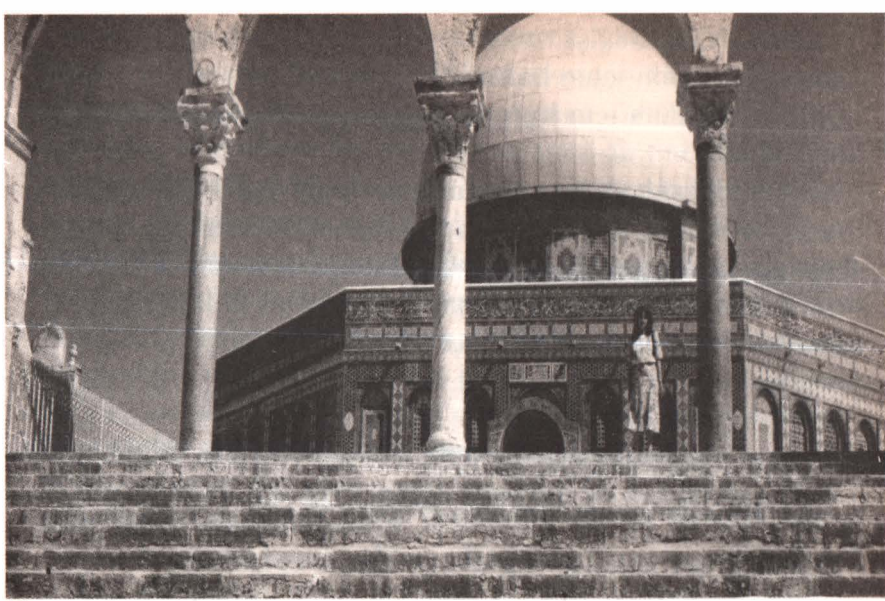
Ertesi gün, Bir Filistin köyü olan Lifta’nın yıkılıp düzletilmiş ve artık tanınmaz hale getirilmiş yerinde kurulan İsrail Parlamentosu’nu, Knesset’i ziyaret ettim. Knesset’in kapısının karşısında, belli ki İsrail’e iyilikler dileyen İngiliz Hükümeti’nin bir hediyesi olan, kocaman bir yedi kollu şamdan duruyordu. Bir kaleyi andıran binaya bakıp, çocukken okuduğum *Yüzüklerin Efendisi*’nde kötülükler Lordu Sauron’un karargâhı olan Minas Morgul kulesini anımsadım. Kapıların çevresinde dolaşıp, manzarayı seyredip fotoğraf çeken turist kalabalığı benim gördüklerimi görmüyordu.

Yakındaki Soykırım Müzesi de gasp edilmiş Arap toprağının üstünde kurulmuştu. Müzede parlak ve etkileyici bir biçimde sergilenen Avrupalı-Yahudi tarihi, büyük bir ustalıkla, modern İsrail’in yaradılışıyla kaynaştırılmıştı; gaz odalarından Filistin’e uzanan ve mantıklı gibi görünen bu sıra-

lamada Nazilerle işbirliği yapan Kudüs Müftüsü'nün fotoğrafları da unutulmamıştı. Dünya Yahudilerinin bu topraklarda hakkı olduğu açıkça belirtiliyordu. Avrupalı Yahudi gruplar sergilenen fotoğraf ve eşyaların çevresinde saygıyla toplaşıyorlardı. Dışarıda eski püskü, kirli giysiler içinde alçakgönüllü bir Filistinli bahçıvan, öneminden habersiz bu yeri düzenleyip güzelleştirmek için çiçek tarhlarının arasından kuru yaprakları ve otları ayıklıyordu.

On ikinci günde bana "ilerici" İsraililer olarak tanıtılan arkadaşlarımın arkadaşı olan solcu bir yazarla sanatçı karısını ziyaret ettim. Araplara değil de Yemenli Yahudilere ait olduğunu söyledikleri, yüzyıl başlarından kalma eski bir evde oturuyorlardı; şık, yöreye özgü möble döşemesinde halılar ve nakışlı minderler serili olan ev sahibesi Filistin tipi uzun sallantılı gümüş küpe takmıştı. Arka fonda hafif Bach çalan, rahat sakin eve Avrupalı bir hava hâkimdi. Aslına bakarsanız Hampstead'da olabilirdik. Sohbetleri bana dostlar arasında olduğum izlenimini verecek türdendi. Sağcı İsraililere, bütün dinci grup ve bireylere karşıydılar, ordunun Gazze'yi ve Batı Şeria'yı işgal etmesini protesto ediyorlardı ve birçok Filistinli dostları vardı. İşçi Partisi'ni destekliyorlardı ve Siyonist güvercinler olarak tanımlanabilirlerdi.

Kadının, 1940'lı yıllarda İrgun çetesine katılan Polonyalı bir göçmenin kızı olduğunu öğrendim. Babamın işyerinden birkaç metre uzaklıktaki King David Oteli'ni İrgun çetesinin havaya uçurduğunu anımsadım. Terörist bir babanın kızı olmak dünyanın en doğal şeyiymiş gibi bunları sesinde en ufak bir utanç veya özür ifadesi olmadan söyleyebiliyordu. Babasının, benim ailemin veya dostlarımın ölümüne veya yaralanmasına neden olacak olaylara katılmış olabileceğinin farkında değil gibiydi. Yalnızca babasının politik görüşlerine katılmadığını söylemekle yetindi.

Harem el-Şerif, 1991.

İsrail hakkındaki izlenimlerimi sordukları zaman geçen hafta gördüklerimin karmaşıklığını ve boyutlarını özetleyebilecek diye dokunur bir söz bulmak için durakladım. Aklıma sadece tek bir sözcük geldi: Irkçılık. Bunu söylediğim zaman ev sahiplerim şok geçirdiler. Bana katılmıyorlardı çünkü kendileri gibi, Filistinlilerle ilişki kurarak bir dayanışma ve işbirliği hareketi oluşturan İsrailliler vardı. Anlamaya, köprüler kurmaya çalışıyorlardı.

“Bunu anlıyorum,” diye karşı çıktım. “Ama biri kendini diğerinden üstün gördüğü için burada hiçbir bakımdan eşit olmayan iki halk var. Herkes bu ülkede Arapların dışlanmış bir hayat yaşadığını açıkça görebilir. Dünyanın diğer taraflarında biz buna ırkçılık diyoruz.” İkisi de huzursuz olmuştu. “Sizin gibi uygar, doğru düzgün insanlar böyle bir toplumda nasıl yaşar doğrusu anlamıyorum.”

Erkek, “Onu değiştirmeye çalışarak,” diye bağırdı. Ama kadın gözlerimin içine bakarak buz gibi bir sesle, “Ben buraya ait olduğum için burada yaşıyorum. Burası benim lkem,” dedi.

Onun lkesi ha? diye düşündüm. Hangi hakla? Elli yıl kadar önce Polonyalı göçmenin biri, benim lkem olan yere, davetsiz kalkıp geldiği ve kendi gibilerle birlikte silah zoru ve entrikayla onu gerçek sahiplerinin elinden aldığı için mi? şimdi de, bu adamın kızı bana buraya ait olduğunu söylüyordu!

On nc ve On Dördüncü Gün, Katamon: Akiva ve Londra’dan gelen iki arkadaşla birlikte evimi arıyorum

Elimde, İngiltere’den ayrılmadan önce Siham’dan aldığım bir çeşit plan ile yol tarifi vardı. Ama sokağımızı bana anımsatan işaretler çoktan yok olmuş veya isimleri değişmişti. Yol sormak için durdurduğumuz bir adamın Golders Green’den henüz gelmiş bir göçmen olduğu anlaşılınca bu garip rastlantı konusunda biraz konuşup glştk. Boğucu bir sıcak vardı ve durum pek umut verici görünmüyordu. Karşılaştığımız herkes 1948’den sonra Katamon’a gelmişti ve yaklaştığımız bir kadın İbranice konuşarak bizden yol sormaya yeltendi. Bize yol gösterecek işaretleri tketmiştik, en sonuncusu Semiramis Oteli olmalıydı. 1948’de havaya uçurulmuştu ama bizim sokağımızın hemen arkasındaydı ve burada birileri yerini hatırlayabilirdi.

Çok az şey hatırladığım için hayal kırıklığına uğramıştım. Zirvesine yakın bir yerde sokağımızın yer aldığını bildiğim Katamon Tepesi’ne tırmanmaya başladığımız andan itibaren bir şeyler hatırlamaya çalışmıştım. Çünkü Kudüs’n bu bölümü, hemen altındaki Alman Mahallesi gibi biraz eski moda ve cazip bir mahalle olduğu için bozulma-

dan kalmıştı. Orta sınıftan İsraililer en iyi Arap villalarına el koymuştu ama bazıları yaşlılara ayrılmış 1948 sonrasında yapılmış birçok bina da vardı. Ayrıca, özellikle de daha bakımsız bölümlerinde çok sayıda aşırı dindar Yahudi ailesiyle, Yahudi okulları vardı. Arap villalarının hepsi bana tanıdık görünüyordu ve birçoğu eski vimizin bir kopyası olabilir. Tepenin üstünde ağaçların altında bir an durakladığımda büyüklerin uyuduğu, biz çocukların oyun oynadığı uzun yaz akşamstlerinin, yıllar öncesindeki o sessiz dinginliğini hissettim. Tepeye giden yoldan ayrılan her sağağı geçerken bakıp aradığım sokak olmasını umuyordum. Ama hiçbir şey bulamadım, kimse Semiramis Oteli'nin adını duymamıştı. Bir süre sonra sıcağın ve susuzluktan bunalıp aramaktan vazgeçtik.

Ertesi gün tekrar denemek için geri döndük. Bir kere geçmişle yüzleşmeye karar verdikten sonra, çocukluk çağında vurulan ve kırk dört yıldır dokunulmadan kalmış büyülü mührü skp, içini görüp anlamadan buradan ayrılmaya gönlüm elvermiyordu. Evi bulmalıydım. Bu kez eskiden Katamon'da oturmuş, ama 1948'de kovulduktan sonra bir daha buraya ayak basmamış yaşlı bir Filistinliyi de yanımıza almıştık. Bizim arayışlarımızdan cesaret bulmuş ve Semiramis Oteli'ni hatırladığını belki vimizin yerini bulabileceğini söyleyerek bizimle gelmişti. Bu olmayacak şey değildi çünkü, Filistinliler geleneksel olarak mahallelerini komşu evlerin görünüşüyle tanırdı. Ama otomobille Katamon'a girince aklı karıştı ve kendi evinin yerini bile zar zor anımsayabildi. Sokaklarda şaşkın şaşkın yürüyor, önünden geçtiğimiz villaların duvarlarına dokunarak sık sık duraklıyor ve sessizce uzaklara bakıyordu.

Tekrar vazgeçmek üzere olduğum anda Akiva, tepenin üstünde, Filistin'e 1948'den önce gelmiş ve Semiramis Oteli'ni hatırlayan yaşlı bir gazete satıcısı buldu. O za-

manlar hakkında konuşabileceği birilerini bulmaktan memnun olan gazete satıcısı dükkânından çıkıp bize doğru yolu gösterdi. Köşedeki sıradan bir evi işaret ederek otelin yerine yapıldığını söyledi. O evin hemen altında, ona paralel uzanan sokağı bulabildik. O zaman bu bizim sokağımız olmalıydı. Artık oraya gitmek için o kadar sabırsızlanıyordum ki, diğerlerini geride bırakıp hızla yürüdüm. Sokağa sapınca Siham'ın söylediği gibi aşağıdan başlayarak evleri saymaya başladım: birinci değil, ikinci değil, üçüncü olmalıydı. Burası evimiz ve arayışımın sonu olmalıydı. Akiva bana yetişmişti ve kaldırımda sessizce birlikte durup ona baktık.

Karşımızda, bölgeye özgü Arap villalarına hele hele benim eski evime hiç benzemeyen dört köşe, modern bir bina vardı. Küçük avlusunda yanaklarından aşağı bukleler sallanan, başları takkeli birkaç küçük çocuk oynuyordu. Yakın çevrede duran perukalı birkaç kadın anneleri olmalıydı. Bu manzara, Golders Green'in aşırı dindar Yahudi bölümünden alınmış gibiydi. Burasının mahalledeki dindar Yahudiler için bir anaokulu olduğu anlaşıldı ama bitişik evdekiler binanın ne zaman yapıldığını bilmiyordu. Zaman içinde evimizin yerine yapılmış olmalıydı; sokağın başındaki ilk evdeki yaşlı adam daha önce burada bir Arap villası olduğunu hatırlıyordu ama ne zaman yıkıldığını çıkaramıyordu. Anlatamayacağım kadar büyük bir kederle geri dönüp evimin eskiden durduğu yere uzun uzun baktım. Şimdiki zamanı bilincimden silmek için gözlerimi yumup, yıllar öncesinden yankılanan komşu çocuklarının kahkahalarını, bir zamanlar tanıdık gelen kokuları ve sesleri, çocukluğumun anılarını zihnimde canlandırmaya çalıştım.

Ama bunu başaramadım. Burada ev özlemimi ilıştirebileceğim hiçbir şey yoktu. Bu benim evim değildi, her iki yanındaki yapılar da komşularımızın evleri değildi. Tanımadı-

ğim bir sokakta, yabancılarla dolu tanımadığım evlerdi. Sessizce döndüm ve otomobile doğru yürüdük. Sinir bozucu bir çaresizlik içindeydim. Sonunda denizde yüzen yıkıntı parçası gibi olmuştuk, varlığımızı kanıtlayacak ne bir tahta parçası, ne de bir taş vardı. Vatansızdık, bir dayanak noktamız bile yoktu ve bütün bu önemli rolleri üstlenecek sadece Londra'daki, yerinden yurdundan olmuş, kırılgan ve uyumsuz bir Arap ailesi vardı. Şimdi o aile bile bölünüp parçalanmıştı: Danimarka toplumunun ne içinde ne dışında yer alan Zeyyat; kesinlikle reddettiği ülkede dört çocuğuyla yaşam savaşı veren Siham; ve yaşlanınca memlekete dönmek istemiş ama bunu yapamayınca Filistin'e en yakın yer olan Ürdün'e yerleşen annemle babam. Daha o zamanlar ağır hasta olan annem bir yıl sonra ölünce, ne onun ne de babamın memleketi olan, Amman dışında büyük bir mezarlığa gömülecekti. Ya ben? Hayal kırıklığı ve huzursuzluk içinde, yerleşecek bir yeri olmayan ve alın yazısı ömür boyu böyle yaşamak olan biriydim.

“Gerçeği artık görmek gerek, Akiva,” dedim. “Senin tarafın kazandı ve biz kaybettik. Hâlâ çabalamanın ne anlamı var? Şimdi dönüp geri bakınca yetmişli yıllarda yaptığımız bütün o eylemler ve benim daha yıllarca yapmayı sürdürdüğüm o işler, bütün o mitingler, taşıdığımız pankartlar, ünlü kişilere yazdığımız mektuplar, televizyon programları, toplantılar, yolculuklar – sonunda hiçbir işe yaramadı. Ben ve benim gibiler karanlıkta çılgılık atan yapayalnız kişilerdik, kimse hatırlamıyor, aldırıyor. Hiç fark etmedi ve Filistinlilerin işleri o zamandan beri hep kötüye gitti. Sonumuzun geldiğini kabul etmekte yarar var, sonsuza dek parçalanıp dağılmaya mahkûm dünyanın yeni Ermenileriyiz.”

Akiva sessizce beni dinledi. Sonra, “Sana babamın yıllar önce bana anlattığı bir öyküyü anlatacağım,” dedi. “Bir zamanlar bir yaşlı bir de genç kurbağa varmış ve bunlar bir

süt kabına düşmüşler. Dışarı çıkmaya çabalamışlar ama başaramamışlar ve yaşlı kurbağa genç kurbağaya, ‘Oğul, boşuna uğraşma,’ demiş, ‘hiçbir işe yaramıyor. Asla başaramayacağız. Boğulacağız bunu kabul etmek gerek.’ Yaşlı kurbağa sözünü bitirince dibe batmış ve tabii ki boğulmuş. Ama genç kurbağa bunu kabul etmek istemiyormuş. İster istemez çabalamış ve kabın kenarlarına çarparak çırpınıp durmuş, bunu o kadar uzun süre öyle şiddetle yapmış ki, sonunda süt kesilip tereyağına dönüşmüş. O zaman da genç kurbağa süt kabından dışarı çıkıp kurtulmuş.” Durakladı.

“Yaşlı kurbağa gibi yapma,” dedi.

SON SÖZ

Bu doğru değildi. Ev hâlâ yerindeydi. Onu 1998 Haziranı'nda, İsrail'in ellinci kuruluş yıldönümünde buldum. İsrail Devleti başarısını gösterişle kutluyor ama bunun mal olduğu insani kayıplardan hiç söz edilmiyordu. Bir başka sıcak günde bir başka arkadaşıla, Rami Heilbron'la birlikteyim. Üstelik bu sefer elimde daha iyi bir yol tarifi var çünkü 1966'da İsrail'e giden Siham sonunda evi bulmuştu. Ve işte orada. Verandası kırmızı kiremit damlı olanı, kesinlikle bizim evimiz. Büyü bozulmuş, gizem sona ermişti. Sıradan bir ev, hayalimdeki evden çok daha küçük. Daha önce olmayan ikinci bir kat çıkılmış. Demir kapı ve parmaklıklar siyaha boyanmış. Oysa griydiler. Arkasında kuyruk sallayan Rex de

yok. Duvarda üstünde Ben Porath yazılı madeni bir levha var. Dehşetli büyük olarak hatırladığım merdivenler gerçekte oldukça küçük ve çıkılan veranda da alçakgönüllü bir dikdörtgen. Ön kapının iki yanındaki pencereler hiç de hatırladığım kadar yüksek değil. Bütün ev çocukluk anılarımda olduğundan çok daha küçük.

Bahçe kapısına gittim. Verandada sallanan koltukta oturan yaşlı bir kadın var. Oyuncaklar etrafa yayılmış. Siyahlı kahverengili döşeme aynen hatırladığım gibi ama yer yer rengi solmuş. Bir an Fatma'yı gözleri kapalı yerde dinlenirken görüverdim. Şimdi sallanan koltukta oturan beyaz saçlı, Avrupalı kadına hiç benzemiyor. Bahçe kapısını itip peşimde Rami merdivenleri tırmandım. Şaşırarak bize baktı. Gülümsedim. Rami İbranice konuşmaya başladı. O ise elini kaldırdı.

"Üzgünüm," dedi. "Sizi anlamıyorum. Ben Amerikalıyım. İngilizce biliyor musunuz?" Başımızı salladık.

Rami, "Sizi rahatsız ettiğimiz için özür dileriz ama o yıllar önce bu evde yaşamış. Burası onun eviymiş ve bir daha buraya hiç gelmemiş. Biraz çevreye bakmak istiyor. Sizin için bir sakıncası var mı?" dedi.

Şaşırmıştı. "Gelinime sormalıyım," dedi. Hiç ama hiç değişmemiş, ön kapıdan içeri girdi. Eteğine küçük bir çocuk yapışmış, koyu renk peruk takmış tombul genç bir kadınla birlikte geri döndü. Genç kadın, "Benim için bir sakıncası yok," dedi. "Ama küçük oğlum içeride uyuyor."

"Sadece bahçede dolaşmak, belki biraz da eve girmek istiyorum," dedim. İki kadın da gözlerini bana dikmişti. Merdivenlerden indim, sağa dönüp bahçeye girdim. Yine her şey hatırladığımdan çok daha küçüktü. Anne ve babamın yatak odasının önündeki limon ağacı hâlâ yerinde duruyordu. Ama sarmaşık da kayısı ağaçları da yok olmuştu. Arkada birkaç ağaç daha vardı ama bahçeyi ot bürümüşü, ba-

kimsiz ve ilgisiz bırakılmıştı. Artık bizim olmayan odalara açılan pencereler. Fatma'nın çamaşır astığı çamaşır ipi yoktu. Rex'in geceleri isteksizce yattığı sağ tarafta, karşı köşedeki baraka da yoktu. Sonra evin öbür tarafı. Yerinde olmayan dut ağacının altında bir çocuk, benim çocukluk halim, oynuyor. Birinin düşüncesizce eklediği üst kata çıkan duvara bitişik merdiven evin simetrisini bozuyor. Daha önce orada olmayan kocaman bir palmye ağacı.

Katamon'daki evimizin verandasında, 1998.

Merdivenlerin altına dönüp verandaya çıktım. Yaşlı kadın beni izliyordu. Kalbim gümbür gümbür atarak ön kapıyı açtım. İçerisi loştu ve eski döşeme taşları yer yer duruyordu. Sofa. Sağ tarafta, karşı köşede oturan babam duvardaki raflardan bir kitap almak için uzanıyor. Üst kata çıkan merdiven odanın şeklini bozmuştu. Peruklu kadın bana sessiz olmamı işaret ediyor. Oğlu orada uyuyor. Ayaklarımın

ucuna basarak yemek odası, mutfak ve yatak odalarına açılan arka tarafa doğru yürüyorum. Ama tanınmaz haldeler. Kocaman modern bir mutfak ve bana hayretle bakan Filipinli bir hizmetçi.

Daha uzun kalmak, annemin günlerini yaptığı misafir odasına, anne ve babamın yatak odasına, bizim uyuduğumuz odaya girmek isterdim. Ama artık hiçbirisi yok, bir ara geniş, merkezi bir hol yapmak için yıkılmışlar. Her şeyden çok anıların süzülüp çıkagelmesi için yalnız kalmak istiyorum. Hayaletler geri dönmeli ki, bu kadar yıldır bilinçdışına gömdüklerime dokunabileyim. Allah bilir bir daha böyle bir şansı ne zaman yakalayabilirim, bir daha buraya ne zaman girmeme izin verilir. Ama kadın çok huzursuz olmuştu. Beni içeri aldığına pişmandı ve artık gitmemi istediği belliydi. Konuşmak için kendimi toparlıyorum.

“Bu ev hakkında bildiklerinizi bana söyler misiniz? Ben Porath sizin adınız mı?”

“Hayır. Ev sahibinin adı. Biz kiracıyız.”

“Evi ne zaman satın aldığını biliyor musunuz?” Başını salladı. “Peki onunla konuşabilmem için bana telefonunu verebilir misiniz?”

Korkmuştu. “Bilmiyorum. Kocama telefon etmem gerekir. O da işyerinde.”

O evin arkasına gidince bekliyorum. Çabucak geri dönüyor. “Üzgünüm ama bu işe karışmak istemediğini söylüyor. Bunun bizimle bir ilgisi yok.”

Hayal kırıklığımı elimden geldiği kadar belli etmemeye çalışarak ona teşekkür ediyorum. Peşimden dışarı çıkıyor. Yaşlı kadın sallanan koltuğundaki yerini tekrar almış. Bahçe kapısına inip kapıyı arkamdan kapatmamı bekliyorlar. Evi daha iyi görebilmek için karşı kaldırıma geçiyorum. Sağda Moskovalıların evi olduğu gibi duruyor. Solda, yaşlı komşumuz Cuzelerin evi de duruyor, ev de bahçe de bizimkinin şimdiki halinden daha bakımlı.

Ama tabii ev artık bize ait değil ve hatta elli yıldır değil. Evimiz ölmüş, Fatma, zavallı Rex ve bizler gibi.

Eski Kudüs'e yakın otelde yatağıma uzanıyorum. Tüm bedenim külçe gibi, zihnim ise bomboş. İçimi bir uyuşukluk, bir boşluk kaplıyor. Sonra aniden bildik, uyarıcı bir ses duyuluyor. Bu, Harem el-Şerif'ten yükselip Eski Kudüs'e yayılan, evlerin, otomobillerin, modern iş binalarının üstünden geçip tepelere uzanan ezan sesi.

Allahü ekber - Allahü ekber

Allahtan başka Tanrı yoktur ve Muhammed onun peygamberidir...

Bu ses kulağıma çarpar çarpmaz doğruluyorum, birden tamamen uyanıyorum. Hipnotize olmuş gibi balkon penceresine yürüyorum ve daha iyi duyabilmek için pencereyi ardına kadar açıyorum. Ağlama Duvarı'nı aşım, yoksul Arap evlerinin üstünden, İsrail'in küstah binalarının, lüks otellerinin ve gürültülü trafiğinin üstünden çevreye yayılıyor. Bu başka bir halkın, tanımlanabilir, kalıcı ve sürekli olan başka bir varlığın kuşkuya yer bırakmayan sesi. Hâlâ burada, ayrılmamış, ölmemiş.

Huşu içinde ve rahatlamış bir halde gözlerimi yumuyorum. Bu hikâye burada bitmiyor – bu en azından, Filistin'in ufacık bir bölümü büyüklüğündeki kamplara tıkmış ve hâlâ oralarda yaşayanlar için geçerli. Burada kalacak, çoğalacak ve bir gün dönecek, belki de karşı koyacaklar. Onların sürgünleri dünyevi ve geçici. Oysa benimki farklı bir sürgün, bir mekân ve zamanla belirlenmemiş. Hem benim bulunduğum yerden dönüş de yok.

"Ghada Karmi'nin hayret verici anıları dikkate değer. Onunki, detay zenginliği ve kişisel deneyimle işlenmiş bir sürgün ve yerinden yurdundan olma öyküsü..."

Edward W. Said

İsrail Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanan savaş, Karmi ailesini Kudüs'ü terk etmeye zorladı. Aile bir süre Şam'da yaşadıkdan sonra Londra'ya göç edip ünlü Yahudi bölgesi Golders Green'e yerleşti. Yahudilerle girişilen bir savaştan kaçıp da başka bir ülkede onların yoğunlukta olduğu bölgeye yerleşmek tam bir kara mizah örneği idi.

Karmi ailesinin her bir üyesi savaşın ve kültür değişiminin şokunu kendince yaşadı. Ama bunun sıkıntısını en çok çeken Ghada'ydı, çünkü dilini bile bilmeden geldiği bu ülkede önceleri 'esmer tenli bir İngiliz' olmaya çalışmıştı, ama bu kostüm ruhuna hiçbir zaman oturmadı.

Kitapta, Karmi ailesinin yaşamıyla birlikte İsrail Devleti'nin kuruluş aşamaları, Süveyş krizi ve daha pek çok Ortadoğu sorunu, alışılmadık biçimde, Filistinli bir kadının bakış açısından veriliyor. Vatanım diyebileceği bir karış toprağı olmayan Ghada'nın yaşadığı iç çatışmaların şiddetinin, en az devletler arasındakiler kadar güçlü olduğu gözler önüne seriliyor.

Fatma'yı Ararken, köklerini kanatarak koparmak zorunla kalan bir ailenin, Karmilerin içten ve etkileyici öyküsü...

ISBN 975-289-109-8

9 789752 891098

